

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

A 478041 DUPL

MAGYARORSZÁG

FÜGGETLENSÉGI HARCZÁNAK

TÖRTÉNETE

1848 és 1849-ben.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY

NOTE TO THE READER

The paper in this volume is brittle or the inner margins are extremely narrow.

We have bound or rebound the volume utilizing the best means possible.

PLEASE HANDLE WITH CARE

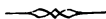

Magyar Műt.
MAGYARORSZÁG

FÜGGETLENSÉGI HARCZÁNAK

TÖRTÉNETE

1848 és 1849-ben.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

MÁSODIK KIADÁS.

ELSŐ KÖTET.

PEST, 1871.

KIADJA RÁTH MÓR.

DB

935

1452

1871

v.1

ELŐSZÓ.

Midőn azon gondolat villant meg lelkemben, hogy megírjam a magyar nemzeti függetlenség 1848-ki s 49-ki harczának történetét, egyszersmind több, e munkára vonatkozó kérdés tolakodott elémbé.

„Van-e ily könyvre szükségünk? Korszerű-e az? Hasznos szolgálatot teendek-e általa nemzeteknek?”

Mindenek előtt e három kérdés állott előttem. De ezek csak röviden foglaltak el: már készen volt megfejtésök. Ugyanazon okok s érvek, melyeket a „Huszonöt év történelmének“ előszavában érintettem, harczolának az új vállalat mellett is. S azok most még erősebben hatottak reám, mióta azon kedvező fogadtatásban, melyben a „Huszonöt év történelme“ részesülni szerencsés vala, nemzetem közvéleményét láthatám az iránt is nyilatkozni, hogy ama könyvet korszerűnek, hasznosnak, sőt szükségesnek ítélte ifjabb nemzedékeink oktatására s felvilágosítására hazánk, nemzetünk történelmében.

E kérdésekkel szemben egy perczig sem haboztam volna tehát a munka megkezdésére nézve, ha még egyéb kérdések is nem igénylik vala fontolgatásomat.

„Lehet-e már megírni az 1848 és 49-ki korszak történetét?”

E kérdés álla most egész súlyával lelkem előtt. És itt, őszintén megvallom, mennél inkább elmélyedtem ennek fontolgatásába: annál több nehézség me-

rúlt fel előtttem. Lehetetlen volt nem látnom, nem éreznem, mily kényes dolog irni oly korszak eseményeiről, melyeknek szereplői még jobbára élnek, s együtt véve az események egyes részleteit jobban ismerik, mint a történetíró egy maga ismerheti. Mily könnyen tévedhet ezen események elbeszélésében, mire az anyagot nem mindig önészlelésből, öntapasztalatból, sem mindig a hitelesség valamennyi kellékeivel bíró okmányok s más iratokból; hanem gyakran csak mások, nem mindig való s részrehajlatlan előadásából; vagy ha talán önmagából is, de az események tömege által túlterhelt, gyarló emlékezetéből merítheti! Mily nehéz feladat, továbbá, igazságosan méltányolni s megítélni a nagy szánu szereplők jellemét, körülményeit s indokait, melyek közt s melyek által cselekvésre indítottak! Mily könnyen tévedhet, midőn egyedül a végrehajtott s talán nem is teljesen felvilágosított tényekből itél az egyéniségek jelleme, indulata felett, a nélkül hogy ezen egyéniségeket akár személyesen eléggé ismerné, akár oly okmányok állnának előtte, melyekben ezen egyéniségek önmagok adnák kezére az ítélet anyagát, s ha nem szándékosan is, — mi még célravezetőbb, önmagok szolgáltatnák annak elemeit!

Mind ezen s több más rokon tekintetek oly súlyosaknak látszának, hogy már-már végkép felhagyni akartam e munka kiadásával. De végre mégis ama nagy fontosságú okok birtak elhatározásra, melyek e vállalatot oly színben tüntették fel előtttem, mely kétkedni nem engedett, hogy általa hasznos szolgálatot teendek nemzetemnek.

Midőn azonban ezen okok által meggyőzve, az említett nehézségeken túltehetni vélém magamat,

egyszersmind ezentúl megfogadtam magamnak, hogy az adatok gyűjtésében buzgó, azok tömbezésében lelkiismeretes leendek; hogy az események elbeszélésében, szintűgy mint a szereplő egyéniségek megítélésében, a mennyire emberileg lehető, minden szenvedélyt s indulatot, szeretetet úgy mint gyűlöletet, magamba fojtva, a legtárgylagosabb részrehajlatlansággal járandok el: elmondandó mit igaznak ismerek bármiről és bárkiről; méltánylandó vagy gáncsolandó mindent mit lelkiösmeretem méltányolni vagy gáncsolni késztet, barátról és ellenségről, ismerősről s ismeretlenről, bajtársról és közönyösről egyaránt; csak azt nézve mindenben és mindenki-
ben: mi igaz, mi való; a jónak, jognak és szabadságnak szolgált-e, vagy az ármánynak, törvénytelenységnek és kényuralomnak. Megfogadtam magamnak, hogy az események szintűgy mint a szereplő személyek tekintetében csak egy erő s egy szenvedély által engedendem vezetetni tollamat: az igazság ereje, a szabadság- és hazaszeretet szenvedélye által; nem tekintve, nem kérdezve soha, tetszik-e vagy nem az illetőknek. Mennyire sikerült teljesíteni fogadásomat, beváltani önmagamnak adott szavamat? — az olvasót illeti az ítélet. Annyit eleve magam is mondhatok, hogy a hol akár az események folyamának elbeszélésében, akár a tények tömbezésében, akár végre az egyéniségek megítélésében hibára, tévedésre vagy hiányra találand: azt szándékomnak nem, csak gyarlóságomnak fogja tulajdoníthatni. A hiányok pótlása, a hibák helyreigazítása a jövő kornak lesz feladata, midőn majd az e korszakra vonatkozó hiteles iratok lassanként mind napfényre jönnek, s egy tökéletesb műnek készítését lehetővé teszik.

De a nemzetünk életébe, hazánk jövőjének alakulásába oly mélyen beható korszak történelme addig se maradjon üres lap. Mondhatatlan sok tanulság rejlik abban, nemzetünk jövőjére nézve hasznossá válható. Legyen tehát az ifjú nemzedéknek, mely azóta serdült fel, e korszakról addig is kézi könyve, melyet lapozva, a multakból tanulmányt s erőt, eszélyességet, s életbölcseiséget, reményt és kitartást mérítsen magának a jövőre. Ennyit e könyv, úgy érzem, minden hiányai mellett is eredményezhet, csak elfogulatlanul vegye azt kezébe az olvasó.

A könyv formáját illetőleg sokáig haboztam: vajjon a „Huszonöt év történelmének“ folytatása gyanánt, ugyanazon cím alatt, tegyem-e közzé e mindössze is csak 16—17 hónap történelmét, mintegy utolsó felvonását azon nagy nemzeti drámának, mely körülbelül 1825-tel kezdődött; — vagy önállólag ercszszem a világba?

Egynémely érv amaszt látszék javasolni. Azon események, melyek az 1848-ki ápril közepétől kezdve lefolytak, első tekintetre úgy tűnhetnek elő, mint szükséges következményei a reformnak, mely egy századnegyedén keresztül lépésről lépésre haladva, az 1848-ki márcziussal fejeztetett be. Mert kétséget nem szenved: ha nem, vagy másként történik az, mi az említett évi márcziusban s áprilban történt, a következő eseményeknek is hiányzik létoka; ha a nemzeti függetlenség márcziusban, úgy mint történt, teljesen nem állítatik helyre: az év folytatában nem kellett volna küzdeni a függetlenség fentartásáért. Némi okozati összefüggést tehát nem lehet tagadni a két korszak között.

Ha azonban a dolog velejére hatunk, úgy látjuk, hogy okozatossági kapocs, mi szükségességet feltételez, tulajdonképen még sem létezik a betetőzött reform és a függetlenségi harc között: az 1848-ki és 49-ki események nem szükséges következményei a márcziusban és áprilban végbement alkotmányos átalakulásnak s érvényre jutott törvényeknek. Az összefüggés köztök csak esetleges. Tegyük, például, hogy a dynasztia, a maga valódi érdekeit kielégleg felfogva, más irányban indul; és akár arra határozza magát, — miről már máskor is volt szó, hogy Magyarországot tegye alkotmányával megajándékozandó minden tartományainak súlypontjává, Budapestet monarchiája központjává s a maga székhelyévé; akár, — mit a körülmények hatalmasan igénylének, hogy a német egység élére álljon s az egységes, centralisált osztrák birodalom helyett, a nagy Németbirodalom császári koronáját tekintse a maga törekvései céljául: vajjon történt volna-e az, minek 1848-ban és 49-ben tanui valánk? A reform akkor is megszülte volna-e a háborút? A nemzeti függetlenség helyreállításából következett volna-e e függetlenség fentartásáért kifejtett harc? Bizonyára nem! A dynasztia, akár Magyarországra mint súlypontra támaszkodva, s annak alkotmányát többi tartományaira is kiterjesztve; akár a nagy német birodalmi hegemonia birtokát megszerezve, nemcsak hogy semmi okot nem talált volna megtámadni a magyar állam függetlenségét; sőt érdekében látta volna, minden erejéből meggátolni a nemzetiségek viszályait a magyar birodalomban, s ennek erejével nyomni el minden ábránd és izgatás szülte éretlen forradalmi mozgalmakat.

A reformnak tehát nem volt szükséges következménye a háború. Én legalább úgy vélekedem, e kettő közt szoros okozati összefüggést, szükségességet állítani annyi, mint tagadni Magyarország jogát a függetlenségre. Ha márcziusból szükségkép kellett volna következni a háborúnak: a nemzetnek, legalább a történelmi téren, nem volt volna jogában a reformot indítványozni s keresztülvinni; — mit, úgy hiszem, alaposan senki sem állíthat.

Én tehát egyáltalában nem tartom helyesnek azon felfogást, mely az 1848 és 49-ki függetlenségi harcot úgy állítja fel, mint utolsó felvonását ama drámának, mely 1825-tel kezdődék a nemzet életében. Nem; e dráma teljesen befejezve lőn a reformmal, melyet V. Ferdinánd az 1848-ki ápril 11-kén, az új törvényekben szentesített. Ettől kezdve egy új drámája nyílik meg a nemzeti életnek, mely — akár, kisebb mérvben véve, befejezettnek tekintessék a világosvári katastrophfal, akár oly nagy korszakra terjesztessék, hogy annak az 1848 és 49 csak első szakaszát képezze, — időszerint közvetlen követi ugyan amaszt, de szoros okozati összefüggésben nincs vele. A szereplők is, bár jobbára a régiek, de más alapon, más indokoknál fogva, s más elemekkel lépnek a cselekvésre.

Ennél fogva tehát én is összefüggesztem ugyan egymással a két korszakot; de a három újabb kötetet, mely az utóbbit tárgyalja, önálló formában nyujtom át olvasóimnak.

Genfben, 1865 elején.

Horváth Mihály.

ELSŐ KÖNYV.

AZ ÁTALAKÚLÁS VÁLSÁGAI.

ELSŐ FEJEZET.

Bevezetés.

A szellemi ébredés, mely e század második tizedében a nyelv és irodalom újulásával kezdődött, egy új, átalakulási korszak induló pontját jelöli nemzeti s államéletünkben. Elcsúszó pára gyanánt hatott az a nemzetre; forrongást idézett elő, melyben a régi hagyományos elemek feloszlásnak indulának és, mint a vegybontás lombikában, új alakok kezdenek tömbesülni. A mozgásba eredt társaság, szakadatlan tevékenységben, új ágyat vájt magának, széleket és mélyet, mint az eszmék, melyektől izgattaték és vezérelteték, — a független nemzetiség, az igazság és szabadság eszméi.

Az átalakulás korszakai, miként az anyagi, úgy az erkölcsi világban, mindig és szükségkép a válság korszakai; mert minden átalakulás nem más, mint küzdelem a megifjulás és elenyésztés —, az élet és halál között. Nem csoda, ha a társadalmi átalakulásoknál a rövidlátók, a félénkek, az önzők, látván a réginek felbomlását, s vagy nem sejtven a megifjulást, vagy, érdekeik veszélye miatt, nem szeretvén az új alakulást, — csak zavart látnak, fejetlenséget, anarchiát kiáltoznak; s a bomladozó régi rendet fentartani, az újdón alakulást megátolni mindenképen törekednek. Nem csoda, ha ilyen ellenétes törekvések folytában, midőn az új eszmék bajnokai s az ódon rend védei egymás ellen halálharczot vívnak, a társaság két mélység közt halad: a kényuralom és a szabadosság mélységei között; honnan a jól rendezett szabadság honába csak keskeny ösvény vezet.

Ily átalakúláson esett keresztül a magyar nemzet azon századnegyed alatt, mely 1823-mal kezdődött s 1848 elejével végződött. A küzdelem az ó és új, a hagyomány és igazság, a kényuralom és szabadság, az idegen befolyás és független, önálló nemzetiség közt e huszonöt év alatt szünet nélkül, kitartó szívóssággal folyt, és, miként másutt elbeszéltem, avval végződött, hogy az ódon rend védei, mind hátrább nyomatva, a tért és diadalt elleneiknek engedték, a szabadság s önálló nemzetiség pedig győzelmet ünnepelt.

E századnegyed kétségkívül legdicsőbb korszaka a magyar nemzet történelmének. Voltak, tagadhatatlan, a nemzetnek ennél belsőleg zajosb, külsőleg fényesebb korszakai, akár midőn nagy királyai lángszellemétől vezéreltetve, irányadó, feltételező hatalomként áll vala Európa keletén, erejének súlyát mindenfelé egyaránt éreztetve szomszédaival; akár midőn a keresztény civilisatio öre gyanánt táborozék az Alduna és Balkán völgyeiben, és számtalan fényes diadalaival szabott határt az ozmán fanatizmus és barbárság rohanó árjának. De ily szép, ily emberiséges, magára nézve ily nagy horderejű korszaka, mint e századnegyed, a kereszténység felvétele óta még nem volt a nemzetnek. Ama, látszólag fényesebb korszakokban külsőleg nagyobb, kihatóbb, cselekvényesebb a magyar nemzet; de e rövid korszak alatt belső nagyságának vetette meg a műveltségen, igazságon, szellemi s erkölcsi emelkedettségén nyugvó alapjait. Halkan megifjodva, fokenként kifejlődve, egészen átalakult. Mindenek előtt létalapjait tágítva és szilárdítva, a maga jövőjét biztosította, igazolva e korszak mozgalmait egyik nagy tényezőjének, pályája kezdetén, mondott jóslatát: „a magyar nem volt, hanem lesz!” Küzdelmeiben bajnokává képezte magát az új kornak, melyben a nemzetek már nem egyedül, sőt nem is főleg vérontó anyagi —, hanem inkább szellemi s erkölcsi fegyverekkel küzdenek egymás ellen; melyben a harcztér: a békés foglalkodások ezer színű mezeje; a cél: tudomány és művészet, ipar és szorgalom, jólét és gazdagság, életkenyelem és szépítés, emberi jog és igazság egyaránt mindenki számára, egyenlőség és szabadság, testvériség és haladás a tökéletesülés vég nélküli pályáján.

Mi volt Magyarország e korszak előtt, kivált az ezt közvetlen megelőző időkben? Egy, ezernyi viszontagságai követteztében meggyöngült középkori állam; mely hajdani

nagyságának romjai közt tengve, már csak a multak emlékezetének élt; melynek még törvényes önállását, ódonszerű, hagyományos alkotmányát is mindinkább elnyomta, megnyirbálta, összeszorította a kényuralom hatalma.

Mi volt a magyar nemzet e korszak előtt? Egy pár száz-ezer egyénből álló csoportja a kiváltságos osztályoknak, az elnyomott, jogtalan nép milliói mellett. Egy haladásában megállapodott s azért enyészetnek indult társaság, elavult intézményekkel, nyers, félig művelt erkölcsökkel, a jóllét és műveltség feltételeinek s eszközeinek majdnem teljes hiányával. Egy hátramaradt, elszegényedett társaság, melynek minden anyagi, erkölcsi és szellemi érdekei ugyanazon állapotban tengnek vala, hol azokat a XVIII-dik század közepe találta; hol a föld birtoka kevés kezekben, a hűbéri intézmények által lebilincselve, mostohán gyümölcsözők, vagy épen parlagon hevert; hol ipar és kereskedelem lenyűgözve, elhanyagolva, nem becsülve, fejletlenül pangott; hol tudomány, művészet még gyermekpólyaiban szunnyadott, vagy meg sem születve hiányzott; hol a nevelés intézetei jobbára a szellemi butítás, erkölcsi satnyítás, vakhit s előítélet iskolái valának. Egy élettelen, álomba merült társaság, melyben a szellemi élet fölött sűrű homály borong vala, s az irodalom mezejét csak hulló csillag fénye gyanánt világítá meg néha egy-egy költő geniusa; melybe alig kezdett még behatni a XIX-dik század civilisatiojának világa s fürgesége; melynek társadalmi viszonyain a mozdulatlanság átka feküdt; melyben semmi élet, semmi egyesülés, semmi eszmecsere és haladás sem létezett, s minden mély álomban dermedezett.

És mivé lett Magyarország és a magyar nemzet e korszak alatt? Egy, lassú enyészeten búsongó népből élénk, videréletű nemzetté, melynek minden viszonyaiban az ifjúság élet-elevensége, haladás, gyarapodás tűnik a vizsgáló szemébe. Társadalmi viszonyai minden ágazataikban megifjodnak és emelkednek, fejlődnek és nemesbülnek. A szemlátomást gyarapodó ipar és kereskedelem, miket egyesek s egyesületek buzgó ápolás alá fognak, a tetemesen javuló közlekedési eszközök, gőzhajózás, vas- és más utak, mindinkább fejlesztenek, — jobbilletet áraszt a társaság minden rétegeibe. Mindenki tanul s törekedik szaporítani az ismereteket, terjeszteni a műveltséget. Az irodalom bámulatos gyorsasággal fejlődik; s

mellette lassanként a művészet is meghonosul: a szükségesek mellett a hasznosra és szépre is menten kiterjed a gond, a hű ápolás. Budapest, hol az ország szellemi s anyagi erői hovatovább mindinkább központosúlnak, gyors emelkedésnek örvend; népessége kevés évek folytában megkétszerezetik; középszerű tartományi városból európai piaczczá válik, s terjedelmével szépsége és kényelmei is arányosan növekednek. S e mellett egynémely vidéki város is haladásnak kezd indulni. A kiváltságos osztály, egy részről visszaköveteli az országnak, mióta Ausztriával a fejedelem egységére nézve kapcsolatba lépett, sokfélekép megcсорbitott törvényes függetlenségét; más részről — s hála jobb belátásáért, önzetlen, emberiséges, nagylelkű törekvéseért, — maga áll a reformok élére. Hogy a hazát, nemzetet aléltóságából kiemelje, önként lemond a maga százados kiváltságairól, s az elébb jogtalan népet magához emeli; maga küzd lankadatlanul, a demokratia rémképeitől ijedező kormány s kevés szövetségesei ellen a kiváltságok eltörléseért, és testvéreileg osztozik meg a nép alsó osztályaival a szabaddá tett föld birtokában s az alkotmány minden áldásaiban, jogban és teherben. Ernyedetlen törekvései nyomában szabaddá lesz a munka és egyesülés, a gondolat és lelkiösmeret, a szószerék és a sajtó. Minden országgyűlés újakkal szaporítja a már kivivott szabadságokat; egy-egy újabb tényezőjét szerzi vissza a megcсорbitott törvényes nemzeti önállóságnak. Minden év újabb gyarapodását jelzi az anyagi s erkölcsi fejleményeknek, a menten növekedő jóllétnek, szabadságnak és mivelődésnek, míg végre az 1847/8-diki országgyűlés egy részről teljesen visszaszerzi a nemzet törvényes függetlenségét, az ország önállóságát; más részről a húsz év óta oly nemes lelkesedéssel tervezett és megvitatott reformokat is végrehajtja, befejezvéen általok a nemzeti átalakulás nagyszerű munkáját. Minden eddig kivivott egyéni s községi szabadságok s az összes nemzeti függetlenség biztosítására, a régi municipalis intézmények mellé esküdtszékeket s nemzetörséget, népképviseletet s felelős parlamenti kormányt alkot; mindenek fölébe pedig a szabad sajtót helyezi, őréül az egyéni, társadalmi és nemzeti szabadságoknak.

Ápril 11-kén, 1848-ban, tünt fel a nagy nap, mely a hosszú, nemes küzdelmek, buzgó s állhatatos törekvések e nagyszerű eredményeire feltette a koronát. A sokfélekép

összebonyolódott európai körülmények közt, — midőn a francia forradalom a világbékét fenyegetni látszék; midőn ennek hírére Európa minden népeiben rögtön lázas izgatottság terjedt el, s az osztrák-magyar államtömb részei is forrongani kezdtek; Bécsben és Prágában a nép alkotmányért kiáltozék; Velence és Lombardia magát az idegen uralom alól kiszabadítani törekedett, s a magyar országgyűlés rendei is erősebben szorgalmazák az annyi évek óta tervezett s megvitatott reformokat —: a mindenfelől igénybe vett fejedelmi ház végre a magyar nemzet hő kívánságának teljesítését is megszűnt ellenzeni. Nehogy Magyarország is, mely eddigelé csak alkotmánya szelleméből folyó s régibb törvényein és szerződésein alapuló reformokat követelt, ha ezek még tovább megtagadtnának, a többi háborgó tartományok példáját kövesse; sőt, hogy benne emezek ellen támaszt nyerjen: Ferdinánd császár s király, trónörökösei, Ferencz-Károly és ennek fia, Ferencz-József, főherczegek kíséretében, személyesen megjelent Pozsonyban, az országosan egybegyűlt rendek között, s az elejébe terjesztett törvényjavaslatokat királyi jóváhagyásával szentesítette.

„Hív magyar nemzetemnek szívemből óhajtom boldogságát; mert abban találom fel a magamét is — e szavakkal nyujtá át a megerősített törvényeket Ferdinánd király István főherczeg nádornak. — A mit tehát ennek elérésére tőlem kívánt, nemcsak teljesítettem, hanem, királyi szavammal erősítve, ezennel át is adom neked, kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, úgymint a kinek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását s boldogságát.“

„Nagyobb örömmel — válaszolá tenyleges valósággal az ország nevében a nádor, — nagyobb örömmel nem tölthette volna el Főlséged hív magyarjait, mint hogy ezen örökre emlékezetes országgyűlés berekesztésére körünkben személyesen megjelenni méltóztatott. Egy boldogított, háladatos nép környezi itt Főlséged királyi székét; s a nemzet szívesohá forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most Főlségedért, ki a jelen törvények szentesítése által honunk újjáalkotója lett. Szegény a nyelv, hogy ezért Főlségednek illő köszönetet mondhasson: hálánkat tetteink fogják bizonyíthatni. Mert valamint új, életerős alapra fektetett ezen törvények által a magyar al-

kormány: úgy biztosabb alapot nyert általok azon szent frigy is, mely e hazát Fölségedhez s királyi házához édes kapocscsal köti. Legyen Isten áldása Fölségeden; koszorúzza hír és szerencse Fölséged fejét, — ezt óhajtjuk szívéből, s magunkat és édes hazánkat Fölséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk.“

Az új törvények főbbjei, melyekhez ily boldogító remények csatlakoztak, rövid kivonatban ím a következők:

A király személye szent és sérthetetlen. Ő felsége, s az ő távollétében a nádor királyi helytartó, az országban, melynek monarchiai kapcsolata egyébiránt teljes épségben fentartatik, a törvények s alkotmány értelmében egész hatalomteljességgel, de a független magyar miniszterium által, gyakorolják a végrehajtó hatalmat; rendeleteik csak úgy érvényesek, ha a Budapesten székelő miniszterek egyike által is aláíratnak.

A miniszterium mindenik tagja mindennemű hivatalos eljárásáért felelős. Az elnökmínisztert, ő felsége távollétében, az ő jóváhagyásával, a nádor nevezi; a többi minisztert legfelsőbb megerősítés végett az elnök teszi javaslatba. A miniszterek egyike folyvást ő felségének személye körül lesz, s mindazon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen illetik, befoly s az országot azokban felelősség mellett képviseli. A miniszteriumnak, a király személye körül lévő tagján kívül, következő osztályai lesznek: a belügyi, pénzügyi, közmunkai, ipar s kereskedelmi, közoktatási, igazságszolgáltatási és honvédelmi. A közügyek előkészítésére egy álladalmi tanács szerveztetik, mely ő felsége, vagy a nádor, vagy az elnökmíniszter elnöklete alatt tartja értekezleteit. Két államtanácsos a király személye körül lévő miniszter mellé rendeltetik. Az ország minden törvényhatóságai s ítélőszékei, további rendelkezésig, ezentúl is fennmaradnak. A miniszterek feleletre vonhatók minden oly tettért vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot vagy a tulajdon szentségét sérti, s általuk hivatalos minőségben követtetik el; vagy adatik ki. Továbbá a kezeikre bízott pénz s más értékek elsikkasztásáért. Végre a törvények végrehajtásában elkövetett mulasztásokért. Vád alá helyeztetéseket a képviselők táblája rendeli el; a bíraskodást a felső tábla által saját tagjai közöl választandó bíróság gya-

korlandja. Az elmarasztalt miniszterre nézve a kir. kegyelmezési jog csak általános közbocsánat esetében gyakorolható.

Országgyűlés a jövőben évenként, Pesten, fog tartatni. A képviselők három évi ülészsakra választatnak. A királynak joga van az összejött évi ülést elhalasztani s berekeszteni; az országgyűlést feloszlatni s új képviselőválasztást rendelni; de ezen utóbbi esetben az új országgyűlésnek három hónap alatt össze kell ülnie. Az évi ülést, az utolsó évről való számadásnak s a következő évi költségvetésnek a miniszterium által leendő előterjesztése s az irántoki határozat meghozatala előtt berekeszteni nem lehet. Az ülések nyilvánosak. Az alsó tábla tagjai népképviselet alapján választatnak. Választó mind az, ki eddig e politikai jog gyakorlatában volt; ezeken kívül pedig az országnak s kapcsolt részeknek mind azon benschületett vagy honosított, legalább 20 éves, önálló lakosai, kik a sz. kir. városokban s más rendezett tanácsú községekben 300 ft. értékű házat vagy földet, egyéb községekben egy negyed telket bírnak; kik, mint iparosok, tulajdon műhelylyel, vagy kereskedési teleppel bírnak s legalább egy segéddel dolgoznak; kik különben 100 ft. állandó jövedelmet kimutatni képesek; továbbá, jövedelmökre való tekintet nélkül a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magy. akadémia tagjai, gyógyszerészek, lelkészek s azok segédei, községi jegyzők és iskolatanítók. Választható mind az, ki választó, ha 24-dik életévét betöltötte s magyarul tud. A szorosán vett magyarországi megyék és városok küldenek 344 —, a horvátországiak 18 —, a horvát határőrvidék 8 —, a szerémi végvidék 3 —, a csajkások kerülete 1 —, a bánási végvidék 3 —, Erdély 69 követet; miszerint a képviselők összes száma 446.

Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd megyék s Kővár kerület Zilah várossal, az 1836-diki 21-dik t. cz. értelmében az országba azonnal bekebleztetik.

Erdély kormányzati és törvényhozási egyesülése Magyarországgal mind a két testvérhaza érdeke által igényeltetvén, ennek végrehajtása végett ott mennél előbb országgyűlés tartatik; s a miniszteriumnak köteleességévé tétetik, ezen egyesülést minden törvényes módon valósitani. Erdélynek minden külön törvényei és szabadságai, melyek ezen egyesülést nem

gátolják s a nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kezezők, fentartatnak.

A közterheket az ország és kapcsolt részeinek mind lakosai különbség nélkül és aránylagosan viselik. Az adózás kulcsot a jövő országgyűlés határozza meg.

Az úrbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok s adózások, robot és dézma örök megszüntetnek. A magán földesurak az állam által kármentesíttetnek. Az úri törvényhatóság is megszűnván, a törvény-kiszolgáltatást a volt jobbágyok irányában a megyei törvényszékek és szolgabírák gyakorlandják.

A papi tized, melyről a papság kárpótlás nélkül mondott le, örökre eltörültenek. Az alpapságról, a mennyiben ez által megkárosítottak, az állam fog gondoskodni.

Egy földhitel-intézet alkotása megrendeltetik.

Az ősiség teljesen eltörültenek, a kormány egy új polgár törvénykönyvet fog a jövő országgyűlés elébe terjeszteni.

A megyeszerkezet, mint az alkotmány ősi védbástyája lényegében fentartatván, a jövő országgyűlés által a népképviselőlet alapján újra fog szerveztetni. A megyei hatóságot addig is a közgyűlés által választandó állandó bizottmányok fogják a tisztai kar közbejöttével gyakorolni.

Az előleges könyvvizsgálat eltörültenek, a sajtó szabaddá tétetik. A sajtóvétségek felett, az alkotott törvények szerint, esküdtszék ítél.

A tanulás és tanítás szabadsága, a közoktatás új szervezése is, elvileg megállapítatik.

A törvényesen bevett vallások teljes jogegyenlőséggel és viszonyossággal ruháztatnak fel. Minden törvényesen bevett vallási felekezetek egyházi és iskolai szükségleteit az állam fedezi.

A személy- és birtokbiztonság fentartása s a belső béke és rend biztosítása végett nemzetőrség alkottatik.

Egy új községi rendszer kidolgozása, s a közlekedési eszközök jobb karba állítása megrendeltetik; mi végett a közmunka-miniszternek azonnal tíz millió forintnyi hitel nyitattik stb.

E törvényekkel s intézkedésekkel befejezve lőn az átalakulás korszaka. A nemzet mindent megnyert, mit az ország önállóságának, mit a maga alkotmányos jogainak biztosítására

a régibb, de sokfélekép megsértett, kijátszott s mellőzött törvényei s az uralkodó házzal kötött szerződésai alapján kívánhatott; mindent újjáalakított, mi állami s társadalmi életének javítására s szépítésére, a szabadság s minden oldalú haladás biztosítására szükségesnek látszék.

E törvényekben mindazáltal, bár megalkotások csak egy pár hét műve volt, semmi sem foglaltatott, mi már vagy a saját útján, vagy a megyei köz- s országgyűléseken bőségesen meg nem vitattatott s minek, ha alakja talán új volt is, jogalapja régibb törvényeinkben s az uralkodó házzal kötött szerződésekben megvetve nem volt volna. S ez lőn oka, hogy e változást a nemzet maga nem is nevezte forradalomnak, minek fogalmához nálunk a történelmi jog rögtönzött s erőszakos átalakításának eszméje köttetett; hanem nevezte reformnak, békés, törvényes átalakulásnak, mely számos évek óta tervezetett, nyilvánosan megvitattatott s törvényhozásilag követeltetett; jelenleg pedig, a törvényesen egybehívott országgyűlésen, a törvényhozás rendes útján s formaságaival a király elébe terjesztetvén, általa a szokott módok szerint, önként és személyesen jóváhagyatott és szentesített. Sőt, mi a kényszerítésnek, erőszakolásnak még gyanúját is elhárítja, a végrehajtott reform érvényességét pedig a jövőre nézve, ha lehet még erősíti: a királyon kívül, szokatlanul, még a trónörökös és annak elsőszülötte s jövőendőbeli utóda is önként megjelentek a szentesítés ünnepélyére.

E reformok nagyok s következménydúsak voltak ugyan, átfoglalók a nemzet egész állami s társadalmi életét. A magánjogi viszonyokban gyökeres átalakulást eszközöltek, s a nyilvánjogiakban is egynémi jelentékeny változást feltételeztek. A hűbériség minden maradványait eltörölték. A néposztályok közt teljes jogegyenlőséget alapítottak meg. A rendi alkotmányt népképviselési alkotmányná változtatták; az arisztokrátiát demokráciával cserélték fel. A kormány felelősségét, melynek eszméje előbb sem hiányzott ugyan alkotmányunkban; melyre a történelem példákat is mutathatott fel; mely azonban az idők viszontagságai között s az osztrák kényuralom hatása alatt, a testületi kormányzások mellett, gyakorlatból rég kiesett, — a miniszterialis kormányforma által életvelőságra hozták, s evvel együtt az ország törvényes függetlenségét is helyreállították.

De mind ezen nagyszerű belső átalakulás mellett teljességekben s illetetlenül hagyottak azon viszonyok, melyek az ország s a monarchia egyéb részei közt, a szerződések, törvények szerint, jogosan létezének; s csak azon törvényellenes befolyás lőn megszüntetve, melyet a monarchia más részének kormánya, az osztrák császári miniszterek, az ünnepélyes szerződések és százados törvények által kikötött nemzetközi önállás és kormányzati függetlenség nagy csorbitásánál éppen a legfontosabb igazgatási ágakban, a pénz-, had-, külkereskedelmi ügyekben, minden ellenmondások s óvások dacára, jogtalanul tulajdonítottak el.

E jogviszonyok, köztudomás szerint, a *pragmatica sanction* s az 1790-ki törvények által határozottak meg s egyedül abban álltak, hogy Magyarországnak mindig ugyanaz legyen fejedelme, ki a többi osztrák tartományok felett uralkodik; tehát, hogy a monarchia minden országai s tartományai osztatlanul ugyanazon fejedelem által birtokoltassanak; s mi ebből foly: ha külellenség által megtámadtatnának, közös fejedelmi birtokait s koronáit egyesülve s vállaltatva védelmezzék.

De ugyanazon szerződések és törvények egyszersmind világosan és kétségsbe vonhatatlanul kikötik, hogy „Magyarország, kapcsolt részeivel együtt szabad és egész törvénykormányára nézve független ország, mely semmi más országtól vagy néptől nem függő, s ennél fogva törvényesen megkoronázott királyai által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányzandó s igazgatandó.”

E jogviszonyokat pedig, — melyek, a fentebbiek szerint Magyarország s a monarchia többi részei közt nem a kormányzásra, hanem egyedül a fejedelem ugyanazonosságára, ennek együttes birtoklására s a kölcsönös és közös védelemre vonatkoztak, — az újdonság, független miniszteri kormány s a többi reformok legkevesebbé sem változtatták meg; sőt azokat továbbra is teljes épségükben tartották fenn, és megsértetni nemzet saját érdekénél fogva is óvakodék.

A végrehajtott reform tehát minden méltányos kívánságot minden jogosult érdeket kielégített, és semmi alapos jogot nem sértett; mert törvényszerű s igazságos volt, s egyszersmind szabadság, jogegyenlőség és haladás igényeinek is megfelelő épségben tartá a monarchiai kapcsolatot, s e mellett a nemzet függetlenség kívánalmait is kielégítette, valósággá változtatva:

az 1723-ki és 1790-ki törvények sokszor és sokban megsértett, mellőzött, elferdített intézkedéseit. Teljes érvényben tartá fenn az alkotmányos király jogait, s e mellett biztosította a nemzet alkotmányos szabadságát. Kielégítette az elébb részben igazságtalanul kegyelt, részben elnyomott néposztályokat, teljes polgári s politikai jogegyenlőséget alapítván meg közöttök. Kielégíthette az országban létező különféle keresztény vallásokat és nemzetiségeket; mindegyiket különbség nélkül ugyanazon jog és szabadság áldásaiban részesítvén, a közönséges polgári egyenlőségben minden elébb netalán létezett felsőbb-séget s alárendeltséget megszüntetvén.

Miért kellett tehát mégis e dicső reformnak — mely, ha békében meggyökeresedhetik s a nemzet minden rétegeit áthatja és gyakorlati életvalóságra juthat, a nemzeti élet minden ágazataiban csak egy évtized alatt is oly haladást vala elő, varázsolandó, minőt különben egy század múlva sem érhet el — miért kellett e dicső reformnak annyi ellenséggel találkoznia jogaért az életre oly hosszú súlyos harcot küzdenie, s végre minden jog és igazság daczára, megbuknia, s megbukva egy nemzet jóllétét, szabadságát, függetlenségét az évek hosszú sorára megsemmisítnie? Miért kellett az annyi éveken át, oly nemes lelkesedéssel, oly buzgó kitartással folytatott haladási törekvéseknek épen akkor meghiusulniok, midőn a nemzet magát a rég óhajtott célnál láthatá? Miért leroskadni a nemzeti szabadság és függetlenség, jóllét és boldogság szép épületének, s romjaival majdnem magát a nemzet létét is eltemetnie épen akkor, midőn azt, annyi sóvárgás, annyi munka, oly szent ügyeket tárgyát, szerencsésen látszék betetőzni?

E kérdésekre felelni, e másfél évig tartott nagyszerű dráma megható jeleneteit elbeszélni szándékozom ezen könyvben. Meg fogom fejteni az átalakult ország s a monarchia egyéb részeinek kormánya közt támadt viszály okait; a módokat és eszközöket, melyekkel a bécsi kormány a harcot ellenünk megkezdette; a nemzetiségek harczát, melyet ellenünk felszított. El fogom beszélni, mit tett a minden oldalról megtámadt nemzet az önvédelem terén mind az udvar s a bécsi kormány, mind a fellázított népfajok ellenében. Vázolni fogom a szenvedélyesen folytatott harcz különféle viszontagságait: miképen a készületlenül meglepett nemzet az ellene mindenfelől beküldött rendes hadak előtt egy ideig hátrálni

kényszerül; majd azonban a haza és szabadság eszméitől lelkesedve, joga érzetétől neki bátorodva, az ellenséges hadakat mindenütt legyőzi; miképen az udvar, saját erejével czélt nem érven, a muszka czár százezernyi hadait hívja be a jogaiért küzdő nemzet megtörésére. De még részletesebben szándékozom ábrázolni a belállapotokat, a politikai pártok színezetét s törekvéseit és a társadalmi élet viszonyaiban felmerült mozgalmakat. Megemlítenem azon érintkezéseket, melyekbe kormányunk a külfölddel lépett. Nem mulasztandom el, továbbá, kimutatni azon hibákat, melyeket kormányunk elkövetett; sem azon viszályok keletkezését s öregbedését, melyek a nemzet sorsát intéző legkitünőbb egyéniségek közt, az egyetértést megzavarván, az ország veszedelmének, a függetlenségi harcz végzeteljes kimenetelének fő okaivá lettek. El fogom végre beszélni, miképen a császári udvar, miután a maga jogainak s törvényeinek, az ősök legdrágább hagyományainak védelmére felkelt nemzetet, a belárulás következtében, a muszka segédelmével legyőzte, a helyett hogy azt, az eszély, mérséklet s méltányosság tanácsai szerint, kiengesztelni ügyekezett volna, minden jogaitól, alkotmányától, saját törvényeitől, önkormányzatától megfosztva, egyszerű tartományként a császári birodomba kebelezvén, korlátlan kényuralom alá vetette.

MÁSODIK FEJEZET.

A miniszterium főfeladatai. A belhangulat.

Új korszakát lélekemelő remények közt kezdeté meg a magyar nemzet. A reformtörvények, melyek ápril 11-kén Ferdinánd király által szentesítettek, a nemzet százados sóvárgásait teljesítették, százados törekvéseinek célját foglalták magokban. E sóvárgás, e cél a nemzeti kormány törvényes függetlensége volt; melyet, bár a Habsburg dynasztia trónra jutása óta lefolyt három század alatt annyi törvények, szerződések és békekötések határoztak meg és biztosítottak, a dynasztia mégis, hagyományos kényuralmi kormányrendszere által, folyton ostromolt s a leélt nehéz idők alatt menten gyöngített úgyannyira, hogy annak, az igazgatás épen legfontosabb ágaiban, végre csak külszíne, csak árnyéka maradt fenn némely alkotmányos formákban s a megsértett törvény betűiben.

Midőn tehát az utolsó rendi országgyűlés a független, felelős kormányrendszer megalkotása s királyi szentesítése után szétoszlott, méltán azon reménnyel kecsegtetheté magát a nemzet, hogy miután róla a régi rendszer bilincsei lehulltak, egy boldogabb korszak hajnala derült fel, melyben minden szellemi, erkölcsi s anyagi érdekei rövid idő alatt eddig nem ismert virágzatra fognak fejlődni. És e reményeket annál jogosabban ápolhatá, minthogy az utolsó századnegyed alatt jelentékeny haladást tett mind ezen érdekeiben; legutolsó országgyűlésén pedig, a nemzeti független kormány megalkotása mellett, az alkotmányos szabadság és közjóllét egyéb szükséges tényezőit s feltételeit is életbe léptette.

Különben is minden összhangzani látszék, mi e szép reményeket táplálhata. A nemzeti független kormányzatot, mint azt törvényeink megszabták, országgyűléseink folyton sürgették, — s ezzel együtt az alkotmányos kifejlést, jóllétet és haladást leginkább az gátolta s nehezítette meg eddigelé, hogy országunk egy oly monarchiával állott kapcsolatban, melynek másik fele, alkotmánynyal nem bírván, kényuralkilag kormányoztatott; s a rendesen künn lakó közös fejedelmet környező német miniszterek s kormányshékek, a dynasztia hagyományos politikája szerint, többféle fontos ügyeinket, azon ügy alatt, hogy a monarchia közös ügyei egy elv szerint igazgandók, jogtalanul magokhoz ragadták, s egész közigazgatásunkban megrontani ügyekeztek törvénytelen avatkozásai által az alkotmányosság elveit. „Két elem állott — mondá egy levelében maga Metternich miniszter — egymással harczban: a magyar alkotmányos és a német kényuralki; s emez alkotmányellenes eszméktől vagy az alkotmányosság teljes ismeretlenségétől volt elfogúlva.“ E körülmény reánk nézve most kedvező változást szenvedett. Miként azt a magyar országgyűlés is sürgette volt, valahára az osztrák tartományok is alkotmányt, népképviséletet s felelős kormányt nyertek; minél fogva teljes joggal várható vala, hogy ezen osztrák miniszterek egészen lemondanak avatkozási igényeikről a magyar ügyekbe, s törvényes függetlenségünk a multakhoz hasonló megtámadásoknak többé nem lesz kitéve; a kényuralki elem, Ausztriában is megszűnván irányadó lenni, alkotmányosságunkat többé nem veszélyeztetheti. El lön, továbbá, mozdítva a bajok, halogatások és sérelmek azon forrása is, mely a király folytonos künn lakásából származott; mert távolléte idejére István főherczeg nádor, mint kir. helytartó, teljes hatalommal ruháztatott fel intézkedni a közügyekben a miniszterek ellenjegyzése mellett.

Mind ehhez járult, hogy a nemzet maga, teli ép, fiatal, pezsgő erővel, teli lelkesedéssel s hő sóvárgással minden jóért, szépért, igazért, — teljes megalégedéssel, kitörő örömmel fogadta a nagyszerű reformokat. A százados gyakorlat folytában megszokván a szabadságot, avval élni is tudott. Politikai képzettségében, alkotmányos tapasztalatban hasonlíthatatlanul fölülhaladta a monarchia minden más népeit; s épen e tulajdonok által víván ki az elsorolt nagy reformokat, a maga

újjászületését, példájával a monarchia egyéb népei közt támadt mozgalmaknak is ő adott lökést. Nemcsak képes volt felfogni az irányt, melyet vezéreitől nyert, hanem magas aspiratioi, lelkesedése s jóakarata által azt egynémiben meg is előzte; az új kormányt pedig, mely bizalmára teljesen érdemes volt, mindenben támogatta, elősegítette.

Sajnálattal kellett ugyan látni, hogy a világforradalom szelleme az ország határai közt, vagy a vele századok óta szoros kapcsolatban lévő tartományokban lakó más ajku népekben is vágyakat ébresztett, melyek, bujtogatások által neveltetvén s titkos czélokra zsákmányoltatván ki, a magyar állam érdekeivel meg nem férhető irányban kezdenék nyilatkozni. De a felmerült szomorú jelenetek daczára is mindenki azt hitte, hogy miután a magyar nemzet loyalis érzelmeiben minden más nemzetiségek iránt igazságos, méltányos kíván lenni: a reájok is testvériesleg kiterjesztett közös szabadság birtoka rövid idő alatt kiegyenlítend minden viszályt, lecsilapítand minden féltékenységet; s az idegen ajku népségek, miként az átalakulás első perceiben látszék, végre is megnyugsznak s hálásan veendik a nélkülök ugyan, de számukra is kivívott, velök testvériesen megosztott szabadság áldásait.

A nemzet tehát alig birt örömeivel, midőn reformtörvényeit szentesítve, általok a maga újjászületését minden erősza-
kos rázkódás, minden vérontás nélkül végrehajtva látta. Mindenki egy szép és boldog jövő reményhullámain ringata lelkét, és nem egy vérmes kedélyű ismétlé Zrínyi Miklós a költő és státusférfit jelmondatát: „sors bona, nihil aliud“ — csak jó szerencse kell, semmi egyéb!

Az élesebb szemek láttak ugyan némi felhőket feltűnni a láthatáron, melyekből vihart sejtének kitörni a hazára. Az udvarnak hosszú vonakodása, elfogadni a független, felelős miniszteriumról fölterjesztett törvényjavaslatot, s különösen, megerősíteni a külön had- és pénzügyi miniszteriumokat; Jellasicsnak épen azon percekben, midőn a független miniszterium megadása már múlhatatlannak látszék, ennek megkérdése nélkül, oly rögtön, sietve s időszerűtlenül horvátországi bánná neveztetése, — holott a báni hivatalt a zágrábi püspök már évek óta helyettesképen tölté be, és semmi sem követelte oly rögtön a bán kineveztetését; a különféle más ajku népeknek, horvátoknak, ráczoknak, oláhoknak, napról

napra növekedő nyugtalankodása; s végre a császár-királynak, pár nappal az új törvények szentesítése előtt, apr. 7-én, a főherczeg nádorhoz intézett ama levele, melyben követeli, hogy Magyarország az államadósságokból kétszáz milliót magára vállaljon, s az e feletti tanácskozást az új kormánynak kötelességévé teszi: — mind meg annyi elemei voltak a ki-törhető viharoknak, s indokai lehettek a hazafias aggodalomnak.

De még azok is, kik e viszonyokban veszélyes zavarok csiráit gyaníták rejleni, vajjon nem találhattak-e elégséges ér-vet aggodalmaik elfojtására a király ama szavaiban, melyekkel a szentesített törvényeket unoka-öcscsének, István főherczeg nádornak átnyújtotta: „Szívem mélyéből kívánom, úgy-mond, hogy az én nemes magyar nemzetem boldog legyen, mert az ő boldogságában találom fel a magamét is. A mit e végre tőlem kívánt, nemcsak megadtam, hanem ezennel királyi szavam által megerősítve, nyújtom azt át neked, kedves öcsém, s általad ezen egész nemzetnek, melynek hűségében találja az én szívem legnagyobb vigasztalását, legdrágább kincsét.“

Es nem találta-e elégséges okot a megnyugvásra, ha szemeiket azon férfiakra vetették, kik a kormányrúdhöz állítva, az államhajót ezentúl igazgatandók valának? Századok óta először látá a nemzet a maga sorsát azok kezeibe téve le, ki-ket a közbizodalom emelt a kormányra. Az új független, fele-lős miniszterium egytől egyig a legünnepelebb, legnépszerűbb férfiakból állott, kik szeplőtelen jellemet, buzgó hazafi hűsé- get s fényes tehetségeket vittek magokkal a kormányra. Gróf Batthyáni Lajos elnök-, Deák Ferencz igazság-, gróf Széche-nyi István közmunka-, Kossuth Lajos pénz-, báró Eötvös Jó- zsef nevelés-, Szemere Bertalan bel-ügyi, Klauzál Gábor ke- reskedelmi miniszterek, a nemzetnek a reformok indítványo- zásában s kivívásában régóta vezérei, az alkotmányos ellen- zék fejei, mindnyájan első rendű politikai alkotáások, fényes szónokok, kiképzett publicisták és államférfiak, — hivatásuk betöltése iránt a legvérmesebb reményekre látszának jogosí- tani; mert a kormánytapasztalat hiányát tettvágyukkal, haza- fias buzgalmokkal s fényes tehetségeikkel fölösen pótolhatni biztatának. Eszterházy Pál herczeg, a király személye mellé rendelt kül- s Mészáros Lázár tábornok hadügyi miniszterek, még új egyéniségek voltak ugyan közéletünkben; mert amaz a küludvaroknál viselt követségekben, emez a hadseregben

töltötte életét; mindazáltal Mészáros, mint szabadelvű, hazafias érzelmű katona, Eszterházy, mint a legnagyobb magyar földbirtokos, kinek részvéte a kormányban kezességül látszék szolgálni, hogy magas arisztokrátiánk is őszintén ragaszkodik a dolgok új rendéhez, — örömmel üdvözöltettek az új miniszteriumban. Véleményszínezetre, politikai irányra nézve volt ugyan köztök némi különbség, — mi nem lehetett titok a közönség előtt; de ez eleve nem ébresztett aggodalmat: azt lehet hinni, hogy egy részről Batthyáni elnökmíniszter nem közönséges erélye s jellemszilárdsága, melynek az ellenzéki párt vezérletében számos évek alatt annyi s oly fényes bizonyítványait adta —; más részről a miniszterium valamennyi tagjának közönségesen elismert és magasaltat buzgó hazafisága s jó akarata az egységet köztök fentartani, őket összhangzó közremunkálásra birni eléggé hatalmas leend.

Midőn tehát a miniszterium, az országgyűlés befejezése után Budapestre költözött, a bizodalom és szeretet, a remény és várakozás legőszintébb örömjaja üdvözlé őt az ország minden vidékeiről kétszeressé népesült fővárosban. Reá itt ropant feladat, tömérdek munka nézett pályája kezdetén: az ország s kormány szervezésének nagy munkája, mely által a magyar államot legtöbb viszonyaiban újjá kelle teremteni. Működése különösen négy fő irányban vetetett igénybe; s ezen négy águ feladat szerencsés megoldásától függött az ország újjászületésének sikerülte, jövőjének nyugalma s boldogsága. Ezen feladatok egyike volt: az új kormányzat gépezetének s az új törvények rendelkezései szerint megváltozott más belügyeknek szervezése. Másikát Erdélynek visszakapcsolása s az országba kebelezése képezé. Harmadika abban állott, hogy Ausztriával, melynek irányában a mult idők folytán a bécsi kényuralom által hazánk körül font törvénytelen s alkotmányellenes kötelek márcziusban megszakadtak, őszintén és haladéktalanul leszámoljon; a viszonyokat s érintkezéseket a közös érdekek igényei szerint rendezze, s tőle a megújult, de az átalakulás következtében sokfélekép zavarba bonyolult magyar állam nyugalma, békéjét, ha másként nem lehet, áldozattal is megszerezze. A negyedik, nem kevesbé nehéz, sem kisebb fontosságú feladat volt: az országnak s kapcsolt részeinek más ajkú népeivel megismertetni a kívánt politikai és socialis reformok természetét; megértetni velök a

roppant nyereeményeket, melyek azokból reájok is csak oly mértékben áradnak, mint a magyar ajkúakra; meggyőzni őket, hogy a megújított alkotmány alapelvei, a polgári szabadság és egyenlőség, kivétel nélkül minden osztályra, minden fajra, mely e hazában lakik, egyaránt kiterjednek, s e meggyőződés által kiegyenlíteni a múltban támadt viszályokat; elejét venni ama téveszmék terjedésének, melyeket a magyar faj felsőségi igényeiről, elnyomási vágyairól elfogúlt, nagyravágyó vagy megvesztegetett izgatók hintegetnek; lecsillapítani a nemzetiségi féltékenységet, elfojtani s a testvéri szeretetben felovaszítani némely ábrándozók vagy önzőktől szitogatott fajgyűlöletet.

Az új törvények, az ország mind politikai mind társadalmi viszonyai átalakításának alapformáit foglalván magokban, az új szervezést minden irányban múlhatatlanul szükségessé tették. E törvények által a régi arisztokratiai alkotmány egy tág körű, a nép minden osztályait keblébe fogadó demokratiai alkotmánnyá lőn átváltoztatva. Az ország köz- és magánjoga s igazgatása egyaránt lényeges átalakúláson ment keresztül. A rendi viszonyokat, kiváltságokat jogegyenlőség s népképviselet váltotta fel. Az osztályok úgy egymás, mint az állam irányában új viszonyokba léptek. Az absolutismus elveiből származott, s a kényuralomnak eszközül szolgáló bureaukratiának, kormányzéki tiszturalomnak helyét felelősséggel járó, igazságosabb, gyorsabb miniszterialis kormányrendszer foglalta el; minél fogva az igazgatás régi kezelésének formái, mind magában a középponti hatalomban, mind ennek a hatóságokkal való érintkezéseiben, mind megszűntek, s helyökbe az új törvényekben kifejezett általános elvek szerint újakat kelle teremteni.

Már az igazgatás pusztá gépezetének szervezése is sok bajba került, sok nehezteletést okozott. A miniszterek fel lévén a törvény által hatalmazva, az elosztatott kormányzékek, a bécsi kanczellária, a budai helytartótanács, az udvari kamara helyébe lépett osztályaikban a régi hivatalnokok közül csak azokat alkalmazni, kik iránt bizodalmok van, a többieket pedig nyugdíjba helyezni: a hivatalkeresők és szorgalmazók egy roppant serege ostromlá a minisztereket. Ezek, nehogy egy részről a többség nyugalmazása által az országnak különben is üresen talált pénztárát fölösen terheljék; más részről pedig az igazgatásban egészen tapasztalatlanok alkalm

zása a kormányzatnak különben is súlyos kezdetét még inkább nehezítse, — osztályaikba a régi hivatalnokok nagy részét fölvették. E miatt azonban a hivatalhajhászok nem csekély zajt támasztottak a fővárosban. Voltak mások is, kik a régi rendszerben kiképzett, annak szellemétől áthatott hivatalnokok befolyását a dolgok új rendének alakulására veszélyesnek tartván, valamennyi régi hivatalnokot nyugalmaztatni kívánták. S mivel ez nem történt, a hivatalkereső vagy az új szabadságra féltékeny ifjúságtól, s a tetemesen megszaporodott napi lapok néhányaitól számtalan gáncs és gyanúsítás szóratott a különben közbizodalomtól köryezett egyik s másik miniszterre. Mert, említsük meg mindjárt itt, hogy a nemzet egy részében, a nemes ösztönök, magasztos aspiratiók, a jóért, szépért s igazért való sóvárgás mellett egy pöffeszkedő, betyáros elbizakodottság is lábra kapott, mely mindent gáncsolt, mindent lerántott, mi a politikai eszély és mérsékeltség színében tűnt fel előtte. Nemzetünk, általában véve, a százados gyakorlat folytában, megszokta ugyan a szabadságot, s tudott is vele élni; alkotmányos, politikai képzettsége hasonlíthatatlanul legnagyobb volt a monarchia minden népei közt: épen e tulajdonok eredményei voltak az elősorolt vívmányok; s az ő példája adott lökést a monarchia egyéb népei közt támadt mozgalmaknak is. De az időszak, mely a nemzet ébredése s a kiküzdött átalakulás közt lefolyt, sokkal rövidebb vala; az óhajtott czélt, a körülmények sajátságos találkozásában sokkal könnyebb szerrel sikerült elérnie, mintsem hogy a különben míveltnek tartatni szerető egész tömeg már is eljuthatott volna a magasabb értelmi fejlettség s míveltség azon fokára, melynek épen az eszély s mérsékeltség jellemző bélyege. Az átalakulási forrongás közben pedig a tekintélyek tisztelete, a kegyelet érzelme nagyon meggyöngült vagy épen el is tűnt a tömegekben. Sok selejtes elem tolakodék a felszínre; elbizakodott, pöffeszkedő szószátyárság nyomta háttérbe a szerényebb érdemet; hősieskedett pörge nyelvvel a szószékeken s gyülekezetekben, s hadonázott féktelen tollával a szabaddá lett sajtóban, reactionak kiáltva az eszélyt, gyáva félnökségnek a mérsékletet. Ezekből csak a megszilárdult rend s egy erős kormány s a megjavult nevelési rendszertől várható értelmi s míveltségi gyarapodás menthette volna még utóbb a társaságot, melynek e faj jelenleg valóságos mételye volt.

Említenünk kell, hogy a miniszteri osztályok tisztségeinek betöltésénél a képesség s hazafiai érzelem nélkülözhetlen kellékein kívül azon főelv vezérelte a minisztereket, hogy a külön népfajok s vallási felekezetek kebeléből nyilatkozó igények méltányos kielégítést találjanak. Ennél fogva a középponti kormánynál nemcsak az országhoz kapcsolt részek s tartományok külön ügyeinek kezelésére alkottattak azok fiaiból külön osztályok; hanem a közös osztályok is úgy láttattak el hivatalnokokkal, hogy minden nyelv és nemzetiség, minden vallás és osztályérdek lehetőleg aránylagos számú képviselőkkel birjon a középponti kormánynál.

Ugyanezen elvek szolgáltak irányzatul a megyék és városok rendezésében. A megyék ugyan a jövő törvényhozástól várták új szervezetöket, mely szerint a régi municipális önkormányzat mind a miniszterialis felelősség elvével összhangzásba tétessék, mind a volt nemesség s az új polgári jogokkal felruházott nép érdekei a jogegyenlőségben kielégítést találjanak. Azért, mi jelenleg a megyei igazgatás szervezése tekintetében történt, minden csak ideiglenes volt. A gyűlölt administratorok helyébe népszerű főispánok neveztettek. A hatóság kezelésére, a végleges rendezésig, állandó vegyes bizottmányok választattak, melyek, mint hajdan a nemesek közönsége, az alispánok elnöklete alatt igazgatnák a megye közügyeit. Hol némi bonyodalom s zavar támadt, oda kisebb-nagyobb hatalommal felruházott kormánybiztosok küldettek.

A királyi városokban, melyeknek igazgató, eddigelé önmagok által megújított tanácsai, nem voltak a polgárság bizodalmanak kifolyásai, az összes polgárság által intézendő tisztújítás rendeltetett. Az iker főváros, Budapest, eddig külön tanácstestületek által kezelt igazgatása egyesítettet. A tisztikar mellé minden városban, tagjai számára nézve a népesség szerint változó polgárképviselő-kar választatott, mely a közgyűléseken a tiszti karral összetülven, személyes tanácskozási joggal és határozó szavazattal volt a törvény által felruházva. Közgyűlés a polgármester elnöklete alatt havonként legalább egyszer vala tartandó. Hasonlókép szervezetetett azon népesebb mezővárosok igazgatása, melyek eddigelé a megyei tisztviselők hatósága alatt álltak, most azonban rendezett tanácsot nyervén, mind tiszti karukat, mind képviselőik testületét önmagok választák meg. Mind ezen rendezett tanácsokkal ellátott

városok tiszti kara s közgyűlése egyenes összeköttetésben állott az illető miniszteriummal; ettől vette a rendeleteket, ehhez folyamodott s tett előterjesztést a maga hatáskörét meghaladó ügyekben. A rendezett tanácscsal nem bíró, kisebb mezővárosok s más községek egyébiránt szinte a lakosságtól választott bírái s más hivatalnokai ezentúl is a megyei alispánok és más tisztviselők hatósága alatt álltak.

A közigazgatás ezen legszükségesebb eszközeinek rendezésén kívül mindjárt egyebekre is kiterjeszté figyelmét a miniszterium, mik által az országnak eddigelé sokfélekép elhanyagolt jólléte haladásnak indíttatnék. E végett a külön miniszteriumok által codifikáló bizottmányok, statisztikai, telekkönyvi hivatalok stb. alkottattak; a földbirtokosok érdekében alapítandó hitelbank, az ipar s kereskedelem emelését eszközözendő kereskedelmi kamarák felállítására intézkedések tétettek.

Az ország ezen összes erkölcsi s anyagi közügyeinek s érdekeinek rendezése, kifejtése s emelése hasonlíthatlanúl több gondot igényelt a miniszteriumtól, mint a kormánygépezet szervezése; mert egy ágazata sem volt az ország akár anyagi, akár szellemi s erkölcsi érdekeinek, melyet csak a mérsékelt igényeket is kielégíthető állapotban talált volna a miniszterium. Azon hosszú harc alatt, melyet országgyűlésein a nemzet a maga százados jogainak megőrzéséért, vagy annak, mit a törvénytelen kényuralom elfoglalt, visszaszerzéséért vívott, mind eddig kevés történt az ország jóllétének s műveltségének kifejtésére. Egészen stationarius nem maradt ugyan semmiben az ország; sőt, meg kell vallani, az emberi tökéletesedés természetszerű ösztöne, a nemzetnek 1790 óta felébredt haladási vágya, egyes nagy tekintélyű hazafiak hatása, a társadalmi téren keletkezett egyesületek közremunkálása s több más okok, kivált az utolsó húsz év alatt oly nagy haladást eszközöltek a haza összes állapotában, minőt előbb egy század sem hozott elő. Említők, hogy ezen, aránylag nagy haladás teszi oly dicsővé az utolsó 20-25 év történelmét. De mind ez csak kezdet vala még. Mivel a megbukott bécsi kormány nemcsak az országgyűléseknek e célra irányzott törekvéseit rendszeresen megakadályozta, hanem az egyesületek működését s hatását is sokfélekép megnehezítette s gátolta; a nevelési intézeteket s a sajtót pedig szoros korlátok közé szo-

rította: a haladás, bár magában véve lélekemelő vala, sok tekintetben igen csekélynek mondható, összehasonlítva Európa boldogabb, nyugati álladalmainak kifejtett műveltségével. Sok ideig oly helyzetben létezett nemzetünk, hogy csak alkotmányos szabadsága s függetlensége árán vásárolhatta volna meg a jobblét s művelődés feltételeit: készebb volt tehát ezekről lemondani, s bár vérző szívvel, díztelen pangásban látni társadalmát, mint érettök a maga jogait, alkotmányosságát adni cserében. Most tehát egy új teremtés igényelte mindenik miniszter erejét s munkásságát a maga osztályában.

Annal súlyosabb volt pedig a feladat, minthogy hiányt minden lépten, előmunkálatot sehol sem talált a miniszter. Hogy némi fogalma legyen az olvasónak arról; mennyi volt a hiány azokban, mik egy jól rendezett, művelt társaságban mulhatatlannul szükségeseeknek szoktak tekintetni, csak egynémit akarok megemlíteni. Ugyanis, nem volt az országnak újabb szabású sem polgári sem büntető törvénykönyve; hiányzott egy kimerítő összeírás mind a személy mind a birtokállapot tekintetében; hiányzott a birtokok catastralis felmérése s a telekkönyv; a rendőrség és börtönrendszer oly hiányos és elhanyagolt állapotban tengett, hogy a régít már nem volt elég csak javítani, hanem egészen újjal kelle fölcserélni; a községi rendszerek is csak alapelveit határozták meg az új törvények. A köznevelési rendszert, mely, mint még jobbára Mária Terézia kormányának teremtménye, nemcsak elavult, elégtelen vala, hanem a megbukott állampolitika által a butítás, obscurantismus bölcsőjévé, a kényuralom eszközévé is alacsonyított, egészben eldobni s újjal kell vala pótolni. Minthogy az ország anyagi érdekei az egy század előtt, 1751-ben, életbe léptetett s II. József által megsúlyosbított gyarmati rendszer által egyenesen és szándékosan az osztrák örökös tartományok előnyére zsákmányoltattak ki: mind arra nézve, a miben az államhatalom a nép iparos foglalkodásaira törvények s kormánysszabályok által befolyt, mind a külközlekedés tekintetében egészen új vámszabályok, új munkarend vala alkotandó. A közös teherviselés elvének megállapítása, a megváltozott birtokviszonyok s az egészen megújított magánjog következtében az adórendszert egészen újjá kellett alkotni s általában egy új finantzrendszert teremteni. A jogegyenlőség folytában megszűnvn a nemesi insurrectio, s a bécsi kor-

mány által a nemzet minden befolyásának mellőztével törvénytelenül bitorlott hadigazgatás visszakerülvén a nemzeti kormány kezére: egy új honvédelmi rendszer, új hadkormányi szabályzat kidolgozása is multhatatlanul a teendők első sorába tartozott. A közmunkák tekintetében nem hiányzott ugyan egynémely terv a régi helytartótanács illető osztályának levéltárában; de azok is jobbára oly elavultak s rendszertelenek valának, hogy közölők igen keveset vehetett fel alkotandó új rendszerébe a közmunkák s közlekedés minisztere.

Valóban sok teendő, roppant feladat várt tehát az új kormányra! Ha azonban az ország néhány évig békének, nyugalomnak örvendhet vala: van okunk hinni, hogy új kormányunk, valamint nagy buzgalommal kezdte meg a szervezést, úgy azt aránylag rövid idő alatt be is lett volna végzendő. E hitnek pedig nemcsak az szolgált alapjául, hogy kormányunk fényes talentumokból s organizáló tehetségekből volt összeszerkesztve; hanem az is, hogy a nemzetben mindenütt készség, jóakarát nyilvánult, mindentűnne segédkezek ajánlkozának a nagy munkára; minél fogva ez, ha természeté szerint nagy nehézségekkel volt is összekötve, oly akadályoktól, melyek a nemzet részéről származtak volna, nem igen szenvedett hátramaradást.

Azon párt, mely elébb a bécsi kormány politikáját támogatá s a nemzet kívánatait, törekvéseit akadályozá, most egészen elhallgatott, visszavonúlt. Egy része őszintén csatlakozott az ügyek új rendéhez; más része, ha bár nem szűnt is meg ragaszkodni régi arisztokratiai s conservatív elveihez, de az idő szellemének s az eseményeknek hatalmától megrettenve, egy hangot sem emelt azon demokratiai institutiók s reformok ellen, melyeket a márcziusi törvényhozás tényleg életbe léptetett, vagy a jövő országgyűlés megnyitáig a kormány teendőitől tűzött ki. A pártok harcza egy időre egészen elnémult. Ha talán egyik s másik nagy birtokú, kiváltságot szerető, vagy az udvarhoz szító arisztokrata, — min kételkedni alig is lehet, alattomban hú maradt is elveihez: törekvésben tényleg nem merte azt nyilvánítani; s legfeljebb a közönyösség színét ölté magára, azon hasonlíthatatlanul nagy többség ellenében, melyet a kormány képviselt s mely, mondhatni, nem kevesebb volt, mint maga a nemzet.

Es e nemzetben mindentűtt őszinte öröm, mindentűtt a legszívesebb készség s jóakarát nyilatkozott. A néposztályok, melyeknek érdekei az új törvények által egybeolvasztattak, szinte vetélkedének egymással megkönnyíteni, elősegíteni az ország újjászülésének nagyszerű művét. A volt nemesi osztály, bár előjogait s úrbéri hasznait elveszté, melyekért ha biztosítva volt is, de mindjárt ki nem adathatott a kárpótlás, nemcsak nemes resignatioval viselte az igazságnak s köz jóllétnek hozott áldozatokat; hanem, kevés kivétellel, őszintén örült, hogy az osztályok választó falai lehullván, a nemzet egy nagy, erős testté olvadt; és azon köz boldogság, köz jóllét ígéző reményképein legetteté szemeit, mely az ő egyéni jóllétének is új forrásokat nyitand, s a nemzeti egybeolvadásból kifejlendő virágzatban neki is bőséges erkölcsi s anyagi kárpótlást nyujtand nagylelkű áldozataiért.

Az iparos és földmivelő osztályok nemcsak azon polgári s politikai jogoknak örvendhettek, melyeknek, az új törvények szerint, már tényleg birtokába jutottak; hanem, emez, lerázván magáról a hűbériség több százados jármát, — mind a kettő pedig, a független nemzeti kormány alatt anyagi állapotának is biztosan várhatván javulását, reménytelve nézett a közel boldogabb jövőbe. Voltak ugyan némely egyes helységek, hol a parasztosztály a nemesség őszintesége iránt némi kételkedéssel látszék fogadni a már ugyan rég óhajtott, de ily rögtön nem remélt ingyen felszabadultát az úrbéri terhek s adózások alól. Sőt találtattak oly községek is, hol a nép, vagy eléggé nem világosítottván fel, vagy egyes bujtoogatók csábításai által tévútra vezetettvén, a nyert jótéteményekkel nem elégedett meg, s még abból is foglalni akart, mi a földesúré maradt. Hallá többször a paraszt a tüzesebb, meggondolatlanabb demokratáktól, hogy a dézma és robot igazságtalan szolgálat és adózás volt. Most tehát, midőn attól megszabadult, a szabadság nevében néhol még kárpótlást is kívánt az annyi ideig viselt teherért. S így lőn, hogy, például, néhol a felvidéken s Közép-Szolnok megyében, el is foglalták az urak jószágait, vagy erdeiket, szölleiket rontották meg. Másutt, mint Békés és Szatmár megyékben a már befejezett s tán nem elég igazságosan intézett birtokösszesítések, vagy legelőelkülönzések miatt, melyek még az 1836-ki és 1840-ki törvények szerint hajtattak volt végre, támadt némi háborgás. Mind ezen s hasonló rendbontás azonban igen ke-

vés helyütt történt, úgy hogy összesen húsz ilyféle jelenet is alig számláltatott az országban. A volt úrbéres jobbágyság nagy tömege méltó elismeréssel fogadta sorsának oly tetemes javulását. Sőt nem hiányzanak vidékek, kivált melyeket magyar s német ajku, értelmesebb nép lakott, hol az úrbéri terhektől felszabadított parasztság szívreható módon tanusítá háláját a volt földesurak nemes áldozatáért. Látván ugyanis, hogy a birtokos úr, ki eddig földjeit robottal művelteté, ennek rögtöni eltöröltetése miatt gazdálkodásában felakad, s a szükséges munkaerőt azonnal előteremteni képes nem lévén, földjei nagy részét kénytelen volna parlagon hagyni: egész helységek s uradalmak lakosai önként ajánlkoznak ez úttal ingyen végrehajtani a szükséges földmunkát. A romlatlan erkölcsű nép, lelkesedésében, most nagyobb buzgalommal nyujta segédkezet a földes úrnak, mint midőn azt törvénszabta kötelesség gyanánt cselekedte. Hol a nép ily hálás érzelemmel nem viseltetett a földesúr iránt, ott jobbára ennek, vagy gazdasztjeinek elébbi méltánytalan bánásmódja volt az idegenség oka.

Hasonló készséggel fogadta, sőt jóakaratóval egynémiben meg is előzte a nép a kormány intézkedéseit. Így történt, például, a nemzetörsséggel. Ennek, bár különben a belügyi miniszterium alá rendeltetett, első felállítását és rendezését az miniszterelnök vállalta magára. És midőn Batthyáni Lajos gróf april 20-kán s a következő napokban első rendeleteit ez iránt kibocsátotta, sok helyt, habár elég rendezetlenül is, már fenállott a nemzetörség. Hogy a városi polgárság s általában a felvilágosodottabb osztályok rokonszenvvel fogadták, s Pest példájára, már a múlt hónap folytában, a törvény kihirdetése előtt önként létre is hozták e szép institutiót, senkit sem lepett meg. Azt mindazáltal alig remélte valaki, hogy a falusi nép is oly készséggel karolja fel ezen eszmét. Nem hiányzottak ugyan a tót és oláh nyelvű vidékeken községek, melyek ezen institutióról kellőleg nem világosítottván fel, vagy tudatlan s roszakaratú bujtoगतók által tévútra vezetettvén, azt hitték, hogy a nemzetörség is rendes katonai szolgálatra leend hivatva, s attól ennél fogva idegenkedének. A nagyobb rész azonban, kivált a magyar fajú nép, mihelyt a megyei tisztviselők által felszólíttatott, s a nemzetörségnek, mint a szabadság és rend fentartására legalkalmasb eszköznek czéljáról, szabályairól

értésítettett, önként belépett annak soraiba és szorgalmasan gyakorlta magát a katonai mozdulatokban. E tekintetben kétségkívül nagy hatása volt annak is, hogy a lelkészek általában véve nemcsak buzgón közremunkáltak a nép kellő felvilágosításában; hanem sok helyt magok is beléptek a nemzetőrségbe; sőt elég példa volt arra is, hogy kiszolgált s nyugalma-zott katonák híjában, kik egyébiránt a tanítói szerepet viselték, magok a lelkészek gyakorolták be, a mint tudták, híveiket a szolgálati rendbe s hadi fordulatokba. Az ekként felállott nemzetőrség, mind a városok mind a falukban, azonnal oly buzgalommal ügyelt is a közbéke és rend fentartására, hogy kicsapongások, vagyonkárosítások s más gonosz tettek ritkábban még soha sem történtek; a közbátorság és csend oly nagy soha sem volt az országban, mint épen az átalakulás e korszakában. Egyáltalában a nép, igen kevés kivétellel, mindenütt és mindenben annyi józanságot, annyi érettséget s ép észet tanúsított, hogy a hazafinak szíve repdesett örömeiben, midőn e válság napjaiban látá, mily elemek alkotják e nemzetet, s midőn arra gondolt, mily erős, virágzó állam fejlődhetik ki rövid idő alatt ezen elemekből.

Egészen más nemű mozgalmak tűntek fel a társadalom némely más osztályaiban. Ama haladási vágyak, reformi törekvések, melyek az ország politikai állapotára nézve oly szerencsésen diadalra jutottak, ezen ingerlő példa befolyása alatt, több másféle viszonyokban is mintegy ösztönszerűleg nyilatkoztak. A nemzeti s polgári újjászületés kovásza egyebekben is forrongást támaszta, s minden osztályt, minden érdeket arra indíta, hogy szinte kísérletet tegyen szétörni ama korlátokat, melyek által magokat akár a megbukott kényuralom befolyása alatt, akár a más nemű socialis viszonyok ferde alakulásai következtében, összeszorítva érezték. A tekintély minden viszonyokban elveszté régi fénykörét; a kegyelet, mely nem a természeti ösztönökből származott, hanem az abszolút kormányhatalom példája szerint, az erősebb által mesterségesen ápoltatott a gyengébb elnyomására, jelenleg mindenütt olyformán látszék eltűnni, mint a regékben a tündér bűvesszejének érintésére szokott megszűnni a bűvölet hatalma. A szabadság napjának melege rögtön feloszlata ama jégkérget, melylyel a hagyományos előítélet, a megszokás, a hatalom hosszas biatorlása mintegy dermettségben tartá vala némely osztály-

beliek kedélyét. Az elnyomott egyéni szabadság mindenütt széttörni ügyekezett az őt leszorító bilincseket. Jogot, méltányosságot, szabadságot követelt minden viszony, minden felekezett, minden érdek a maga számára. E tekintetben különösen három jelenet, mely átalakulásunk e mozgalomdús napjaiban az élet felszínére merült, teljes joggal megérdemli a történelem figyelmét. E jelenetek a tanuló ifjúság, az iparos osztály s az alrendű papság kebelében tűntek fel.

A pesti egyetem, különösen a bölcséleti s jogászati karok ifjúsága már a márcziusi mozgalmak első napjaiban eszméletre ébredt s harczra kelt a köznevelés régi, szellemnyitgató rendszere ellen. Azon küldöttség, mely a fővárosi csendbizottmány kebeléből márczius 18-án Pozsonyba, a törvényhozó karhoz indított, az egyetemi ifjúságtól is egy kérelmet vitt vala fel, melyben az egyetemnek a bécsi egyetem gyámsága alóli felszabadítása és újjászerveztetése, tökéletes tanítási és tanulási szabadság, az évenkénti próbatételek megszüntetése s azok helyett a pálya végén tartandó szigorú tanvizsgálat stb. kéretett. Nem sokára ezután nyíltan kijelenté az ifjúság ellenszenvét azon tanárok iránt, kik vele vagy embertelenül bántak, vagy tanszékeik igényeinek nem feleltek vala meg; s ezeknek nyugalmazása vagy mellettök magántanárok alkalmazása végett folyamodott a közoktatás miniszteréhez, ki aztán nem is késett teljesíteni a méltányos közkívánatot.

Valamivel később kezdődtek, s veszélyesebb színben, nagyobb zajjal folytak le a pesti kézműves legények s munkások mozgalmak, melyek néhány napig oly élénkséget nyertek, hogy félni lehetett, nehogy a békés polgári átalakulás erőszakos társadalmi forradalomná fajuljon el. A munkások mérsékeltebb része megelégedett ugyan avval, hogy törvényes kérelmi téren eszközölje ki a középkorból fennmaradt s a megbukott kormány által kiváltságokkal felruházott céhek eltörlését s az általok sokfélefékép korlátozott munka s ipar szabadságát. De voltak köztök szenvedélyes emberek, kik a higgadtabb párttól különválva, erőszakosan akarták kivívni érdekeiket, s a cézhládát elfoglalni s megégetni, az élelmes zsidóságot pedig megrohanni s kiűzni, s több ilyenféle kicsapongásokra vetemedni szándékoznak. A

népgyűléseken azonban, melyeket az iparos osztály a maga sérelmei tárgyában sűrűn tart vala, végre mégis győzött a mérsékelt rész józansága. Nem csekély érdemet szerzett magának e tekintetben is Nyáry Pál, ki az ápril 17-én lefolyt népgyűlésben végre oly határozatra birta a munkások többségét, hogy addig is, míg a jövő törvényhozás a czéhek s munkaszabadság tárgyában kimerítőleg rendelkezendik, az illető miniszteriumnál keressék legérzékenyebb sérelmeik orvoslátát. A kereskedelmi miniszter, Klauzál Gábor, ennek folytában oly intézkedéssel szünteté meg e munkásosztály lehangosabb panaszait, hogy azon jogot, miszerint a különben czéhbeli kézművesek is köthessenek a czéhektől független társulati szerződéseket, mit a czéhekből kizárt zsidó iparosoknak már az 1840-ki törvény megadott volt, a kereszteni iparúzó segédekre is kiterjesztette.

Az egyetemi ifjúság és kézműves legénység e mozgalmainál sokkal meglepőbb volt erkölcsi átalakulásunk figyelmes észlelőjére az, mi az alpapság kebelében történt. A bölcselő szemlélő nem kevésbé bámulhatott, látván, hogy a hagyományos tekintély már azon osztály kebelében is elvesztette varázserejét, melynek egész léte tekintélyen, hiten alapszik. A reform utáni vágy különösen a fiatalabb koru városi s falusi alsóbb rangu lelkészek, s a honi ifjúság nevelésével foglalkodó piaristák szerzetének pesti házában nyilatkozott legvilágosabban. A reformvágynak mind ezek, mind amazok közt a kor szellemével ellentétes előljáró, önkény, despotikus igazgatási szerkezet, s az anyagi javak aránytalan felosztása szolgált leginkább forrásul. Némelyek azonban e felett az egész egyházi fegyelem rendszere ellen nemcsak izgattak s kikeltek, hanem tényleg is fellázadtak.

Midőn az alsóház ápril 4-kén a vallásügyenlőségi törvény felett vitatkozék, s egyebek közt Sárkány, bakonybéli apát, reményét nyilvánítá, hogy a jogegyenlőség megállapított elvénél fogva, ezentúl a katolikusoknak is szabad leend, az államhatalom gyámkodása által többfélekép korlátolt egyházuk számára követelniök azon jogokat, melyeknek más felekezetek birtokában vannak: közte és Kossuth Lajos képviselő közt egy általános derűtséget támasztott szóváltás fejlődött ki. „Ha az apát úr előadását megfontolja, — mondá egyebek közt Kossuth — úgy találja hogy, mi-

után a kath. vallás még több jogokkal is bir, mint más vallások, alig képzelhet egyebet, mi a tisztelendő uraknak, más vallásuakkal hasonlítva, sérelmes lehet, mint azt, hogy a kathol. papság tagjai nőljenek. Kinyilatkoztatja hogy, ha az országgyűlés a cölibatus eltörlésébe kívánna avatkozni, ő segédkezet nyujtana reá.... A jelen mozgalmakban, mondá tovább, sokféle tárgyra nézve kapott az ország különböző részeiből óhajtasok kijelentéseit; de egy tárgyban sem oly sok oldalról s oly összhangzókat, mint a kisebb clerus köréből a cölibatus eltörlésére nézve.“ Mit ekként, Kossuth állítása szerint, sok pap az országgyűléstől óhajtott létesíttetni, azt néhányan, a magok személyére nézve, tényleg végrehajtották: a papság köréből kilépvn, megházasodtak. Ezek példáját azonban, minthogy a polgári házasság intézménye létrehozva még nem lévén, ilyféle lépés multhatatlanul vallásváltoztatást vont maga után, nem sokan követték.

Azon törekvésekben mindazáltal, melyeket, mint nevezetes időjelt, tulajdonkép említeni akarok, az alsó papság csaknem egész fiatalabb osztálya részt vett. A püspökök hatalmának az alsó clerus fölött alig volt korlátja. A középkorból származott canonok, melyeket szinte csak magok a püspökök s az ő döntő szavoktól vezérelt zsinatok alkottak, magok is absolut elvből származván, a püspökök önkényének szintügy a fegyelemben mint a lelkészek alkalmazásában széles tért nyitottak. A segédlelkészek s administratorok ez ellen épen semmi —, a rendes lelkészek pedig csak azon egy canon által voltak némikép biztosítva, mely szerint a plébániát. törvényes ok nélkül elvenni senkitől sem lehetett. A püspök, részint mint kegyúr, a püspöki javak községekben, részint mint megyei főnök, a külön kegyurakkal nem bíró helységekben igen sok plébániára nézve s egészen kénye szerint gyakorlá az adományozási jogot. A segédlelkészeket pedig, kik gyakran csak 15—20 évi szolgálat után nyertek plébániát, nemcsak önkénye szerint helyezte el, hanem a szerint küldözgeté is más és más községekbe a nélkül, hogy legkevesebbé is gondolt volna arra, akarja-e az egyén változtatni szolgálati helyét, lesz-e kedve ott, hova küldetett, szolgálni s megférend-e azon községek lelkészével? Gyakran történt ennélfogva, hogy oly egyé-

neknek kellett egy plébánián együtt élni, egy pályán működni, kik, a község erkölcsi javának kárára, egymással meg nem egyeztek. Még számosabb volt a panasz az alclerus anyagi ellátása miatt. A plébánusok nagyobb része túrhetőleg megélhetett ugyan javadalmából; a segédlelkészek azonban, kiknek évi díja némely megyében csak 40, sőt 24 p. ftot tett, s kik élelmöket a plébánusoktól nyerték, ezek önkényének s gyakran méltatlan bánásának az élet első szükségére nézve is ki voltak téve. Szóval, olynemű volt az alsó papság állapota, minőt miveltebb emberek, kiknek osztályába mégis e papság nagyobb része tartozott, hosszabb időre bármi hivatásban méltán elviselhetlennek érezhetnek; a papi hivatásban tehát, melynek sikeres betöltésétől függ az alsó néposztály erkölcsi állapota, de melynek sikerdús betöltése főleg nyugodt, megelégedett s derült kedélyt igényel, behúnyt szemmel nézni többé nem lehetett. A pap, miután ifjúsága legszebb éveit a semináriumban, a szabad akarat minden gyakorlatát meggátoló, célszerűtlen, szerzetesi fegyelem alatt, tanulmányok közt töltötte el, irigylésre méltónak láthatá, a magáéval összehasonlítva, bármely iparos sorsát, ki, ha csak némi szorgalmat és ügyességet fejtett ki, harminczadik életévéig független helyzetet vívhatott ki magának; míg ő, negyvenedik évében is gyakran méltatlan, gyermekies függésben s nélkülözésben találta magát, kivált ha önérzete aljasabb keresetmódtól, fondorlat s képmutató csuszás-mászástól stb. tiltotta. Az előlépésre koránt sem mindig a hivatal buzgó teljesítésében szerzett érdem, még ritkábban a tudomány, hanem inkább mellékes tekintetek, képmutató színeskedés vezetett. És ezen állapot annál tűrhetlenebbnek látszék neki, minthogy öntudattal mondhatá, hogy a nap súlyát s hevét ő viseli.

Most tehát, midőn a méltány és igazság jutottak uralomra, midőn a nemzeti kormánynál minden felekezet orvoslátot nyert sérelmeire, midőn az önkény hatalma, a tekintély despotismusa mindenütt lejárt a magát, az alpapság is megragadta az alkalmat sorsának javítására. Számos egyházi megyében, kivált a melyek püspökök híjában helyettesek által kormányoztattak, alesperesi kerületenként gyűlések hivattak egybe, melyekből aztán reformi kérelmek in-

léztettek az egyházmegyei kormányhoz; a többi kerületek pedig felszólítottak, küldenének képviselőket a középpontban tartandó megyei gyűlésre. E megyei gyűlések több helyt valóban létre is jöttek, s a káptalanok által választott püspökhelyetteseket, kik iránt bizodalom nem volt, másokkal pótolták, az egyházi nevelés, fegyelem s igazgatás tekintetében reformjavaslatokat készítettek, s azoknak életbe éptetése végett a cultus-miniszteriumhoz egy országos zsinat összehívásáért folyamodtak; némely apróbb javításokat pedig magok is azonnal létesítettek. A lelkészekéhez hasonlóak voltak a piarista szerzetesek lépései. Ők is új szerzetfőnököket választottak s célszerű reformok végett a miniszteriumhoz folyamodtak. A sajtóban mind a két felekezet számos cikket bocsátott közre, melyekben állapotaikat s a szükséges reformokat minden oldalról megvitaták.

A kormány, mely a köznevelést gyökeresen átalakítani szándékozott, a piarista szerzet tekintetében maga is nélkülhatatlannak látá a reformokat. Az alclerusnak is hajlandó volt segédkezet nyújtani, mennyire azt az egyház autonómiája engedte. Utóbb, midőn az országgyűlés Pesten összeült, az erre megjelent püspökök is sokszor tanácskozának az egyházi állapotok legszükségesebb reformjairól; s egy országos zsinat előkészületein kezdenék dolgozni. Fájdalom, a nem soká bekövetkezett háború, utóbb a restaurált szénnyuralom mind ezen reformi reményeket csirájokban elölte. Alább mindazáltal az egyházi viszonyokra s a cultus-miniszteriumnak azok iránti terveire még egyszer visszatérünk.

HARMADIK FEJEZET.

Erdély visszakapcsoltatása.

A miniszteriumnak azon négy fő feladata közt, melyek czélszerű megoldásától függött az ország újjászületésének sikerülte, jövőjének nyugalma s boldogsága, mint mondók, idő szerint második volt: Erdély visszakapcsolása s az országba kebelezése.

Erdély, bár a lefolyt századok viszontagságai alatt mind törvényhozási mind igazgatási tekintetben elszakadt Magyarországtól, melynek koronája alá tartozott: mégis mindig befolysa alatt maradt a civilisatiojára szintúgy mint alkotmányos szabadságára nézve, kivált 1825 óta, sokkal elébbre haladt nagyobb „testvérhazának“. Ez oka, hogy valamint a közélet mezején divatos eszmékben s politikai és társadalmi intézményeiben s mozgalmaiban jobbra ettől vette az irányt: úgy minden nagyobb esemény által, mely Magyarországon lefolyt, rendesen lökést szenvedett. A Magyarország élettengerén támadt hullámok körvonalai Erdély keleti és déli havasainak bérceinél végződtek.

A Pozsonyban és Pesten felmerült események hírére Erdély népeinek kedélye is mindenütt megnyílt a szabadságnak. Különösen a Magyarországhoz való csatlakozásnak minden értelmesbek s haladni vágyók által rég ápoltt, de a kormány és szövetségesei által mesterségesen letartóztatott óhajtása ellenállhatatlanul kitört a kedélyekben; s mind az, mi a nemzetet Magyarországból lelkesedésre ébresztette, Erdélyben egy szó által hangzott vissza: e szó a Magyarországgal való egyesülés vala, mi reája is kiterjesztendő volt az új vívmányok, jogegyenlőség, képviselői törvényhozás, független, felelős kormány áldásait.

Erdélyben, mint tudjuk, még károsabban gazdálkodott, mint Magyarországon, a bécsi kormány kényuralma. A ko-

lozsvári kormányzók csak árnyékát s némi formáit tartotta meg az alkotmányos kormánynak, melyet valósággal a bécsi miniszterium kénye szerint intézett a befolyásától függő erdélyi udvari kancellár által. Országgyűlései, melyek huszonkét évi szünet után 1834 óta időnkint egybehívtak, az alkotmányos életnek semmi erőt nem kölcsönözhettek; sőt azoknak majdnem mindegyike egy-egy elemét rontá meg az alkotmányosságnak. Ha az ellenzék nagyobb erélyt fejtett ki, maga az alkotmány is felfüggesztetett.

Azonban, a bécsi absolutismusnak ezen döntő befolyásán kívül is, már maga az alkotmány által igen szűk körre volt szorítva Erdélyben a szabadság. Politikai jogokkal csak a magyar nemesség, a magyarokkal egy eredetű s nyelvű székelyek s a XII-dik században megtelepült szászok birtak. Más szóval, csak a magyar, székely és szász nemzetiség volt törvényesen elismerve s alkotmányos jogokkal felruházva. A legnagyobb számban lévő oláh népnek, mely egymaga körülbelül annyi, mint ama három együtt véve *), nem volt politikai nemzetisége; az, mint ilyen, semmi joggal sem dicsekedhetett. Igaz ugyan, hogy valamint a magyarok közül is csak a nemesek birtak politikai jogokkal: úgy ezekben a különben oláh származásuak is részesültek, ha nemesek valának. Ezen nemes oláhok azonban nem a jogtalan oláh, hanem a magyar nemzet tagjai gyanánt tekintettek; s mivel önmagok is magyaroknak kívántak tekintetni, a magyar nemzettel egybeolvadtak.

De bár ekként az oláhok, mint nemzet, rövidséget szenvedtek: egyénileg tekintve, nem voltak mostohább állapotban, mint a nem-nemes magyarok. Az oláh is csak azon terheket viselte, az úri adókra s a szolgálatokra nézve, mint a magyar jobbágy; s igen hibáznék, ki azon véleményben volna, hogy az oláh köznép nagyobb nyomást szenvedett a magyar köznépénél. Oka a panasza abban volt, hogy mint nemzet, testületileg nem volt egyenlő a többi három törvényes nemzettel; és abban, hogy míg emezek vallását, volt legyen az katolika, protestáns vagy unitaria, a törvény egyenlő joggal ruházta fel: az oláhok vallása, a görög ó-hit, törvényesen nem

*) A magyarok száma mintegy 450,000, a székelyeké 350,000, a szászoké 200,000, az oláhoké 1,050,000.

volt bevéve. Panaszra, továbbá, még abban is volt oka, hogy az ugynevezett Királyföldön, hol a szászokkal vegyesen laktak, bár ezekkel, a törvények szerint, ugyanazon polgári jogokkal kell vala birniok; az élelmes szászok nyomása alatt mindazáltal a szabad földbirtok jogát elvesztvén, jobbágyakká lettek. És végre, ha még ezen felül volt az oláhnak oka a panaszra: az nem a magyartól, hanem azon szerb hyerarchiától származott, melynek despotismusát, Erdélyben is szintűgy mint Magyarorszáiban, túrni kénytelenítettett az ó-hitű egyházhoz tartozó felekezetök.

Erdélynek Magyarországgal való viszonyait tekintve, néhány esztendő óta különösen két eszme foglalkodtatá az elméket. Ezek egyikét tette azon részeknek, melyek a tartomány elszakadása előtt a szorosán vett Magyarországhoz tartozának s Erdélyhez, midőn ez az osztrák fejedelmi ház alá került, törvénytelenül csatoltattak, visszakeblezése Magyarorszáiba. Másika abból állott, hogy Erdély Magyarországgal mind törvényhozási mind igazgatási tekintetben, oly formán, mint a mohácsi vész előtt létezett, egyesíttessék.

A részeknek, Kraszna, Zaránd s Közép-Szolnok vármegyéknek, Kővár vidékének és Zilah városnak, visszakapcsoltatása, mint tudjuk, már az 1836-ki 21-dik t. cikkben megrendeltetett ugyan a magyar törvényhozás által; de a bécsi kormány, mely egy talpalatnyi földön sem akará túrni befolyásának, mi Erdélyben nagyobb volt, csökkenését, daczára annak, hogy e törvény a király által szentesítettett, s végrehajtása minden utóbbi országgyűlésen sürgettetett, hatályát mégis meggátolta. Az egész tartománynak egyesülése pedig Magyarországgal, — bár azt a nemzeti s alkotmányos erősödés végett, itt is amott is minden értelmesb szabadelvű egyaránt kívánta és sürgette is az országgyűléseken, eddigelé csak jámbor óhajítás, sikertelen törekvés maradt.

A márcziusi reformmozgalmak valahára e két kérdés megoldását is lehetővé tették. A részek, meggyőződve lévén, hogy az 1836-ki törvény szerint Magyarországhoz tartoznak, a kétes állapotnak önként s rövid úton véget vetének: Kraszna példájára, követeket márczius végén megválasztották s felküldték a pozsonyi országgyűlésre. Az egész tartomány egyesülése pedig Pozsonyban oly módon igtatott törvénybe, hogy az, mihelyt a rövid időn egybehivandó erdélyi ország-

gyűléstől is elfogadtatik, azonnal végrehajtották. A részeket kormányunk, mindjárt Pestre lejutte után, forma szerint is visszakapcsolta az országhoz. Báró Wesselényi Miklósnak, ki ez ügynek már az 1830-ki és 32-ki országgyűléseken legerélyesebb előharczosa, tulajdonkép megindítója volt, azon elégtétel jutott, hogy a visszakapcsolást végrehajtó bizottmánynak ő nevezetett ki elnökéül.

Az uniót illető törvényczikk az erdélyi szabadelvű párt által, mely az értelmiség többségét alkotá, és most szintűgy urává lett a viszonyoknak, mint Pozsonyban a magyar szabadelvű párt, nagy lelkesedéssel üdvözlötetett. A magyar vármegyék s a székely székek, Alsó-Fehérmegye példájára, küldöttségek által szolíták fel gróf Teleki József kormányzót, hirdetne mennél előbb országgyűlést, melyen akaratát Erdély is kijelenthetvén, az unió haladék nélkül ténynyé váljon. Több megye mindjárt követeit is megválasztá a kihirdetendő országgyűlésre, s oly utasítást szabott elejükbe hogy, ha Erdélyben e közkívánatot határozattá emelni nem lehetne, a magyar országgyűlésre menjenek.

A kormányzó, Teleki József, maga is meggyőződött a gyűlés mennél előbb megtartásának égető szükségéről. Az úrbéri viszonyok Magyarországon, mihelyt az irántok alkotott törvényjavaslat a király által előlegesen elfogadtatott, még a törvény sanctiója és kihirdetése előtt tényleg megszűntek. Méltán attól lehet vala tehát félni, hogy az erdélyi nép, kivált az oláhok, kik közt az izgatás hamar megkezdetett, értesülvén a magyarországi jobbágyak teljes felszabadultáról, könnyen lázadásra vetemedhetik, ha az úrbéri viszonyok ott is gyorsan el nem intéztetnek. A kormányzó tehát ismételve irt Bécsbe, s egy ügynököt személyesen is küldött a királyhoz az országgyűlés kihirdetését tárgyzó kérelemmel. Midőn pedig a válasz késnék, s a jobbágyak mozgalmak némely vidéken komoly aggodalmakat keltenének; más részről a székelyek is az Udvarhelyszékből utnak eresztett s a kolozsváriakkal egyesült nagy küldöttség által sürgetnék a gyűlés megtartását: a kormányzó végre az országgyűlést, a királyi helybenhagyás reményében, ápril 11-kén kelt meghívó levelei által május 29-kére valóban ki is hirdette.

Az országgyűlés megnyitásaig lefolyt hat hét alatt Erdély többféle élénk mozgalmak s izgatásoknak vált színhelyévé.

A magyar és székely törvényhatóságok egymással vetélkedve intéztek feliratokat a magyar miniszteriumhoz, melyekben, az unió létrejöttét eleve is kétségtelen ténynek tekintve, iránta teljes bizodalmodkat nyilváníták. A főispánok, jobbára a megbukott rendszer barátai, egyebek közt Teleki Miklós, Nopcsa László, Kozma Imre s több mások, látván hogy a megváltozott körülmények közt pártjoktól elhagyatva, megyéikben támasz nélkül állnak, egyenként lemondtak. A városokban az ifjúság nemzeti színű zászlók alatt ünnepélyes meneteket, népgyűléseket, politikai lakomákat intézett, s a férfiak és nők, vének és fiatalok, szóval, a nép többi osztályai velök együtt érezék s nyilváníták a nemzeti egység lélekemelő első örömeit. Követválasztások élénk, de békés zaja tölté el mindenfelé a hatóságok székvárosait. Kolozsvárról ápril 23-kán fényes küldöttség indult Budapestre a végett, hogy a főherczegnádort s királyi helytartót az országgyűlés megnyitására megnyerjék s a miniszteriumot üdvözöljék. A nemzetőrség a városokban előleg is nagy buzgalommal szerveztetett; mely aztán maga vette át a közbiztonságra ügyelés gondjait. Szóval, a megváltozott magyarországi viszonyok befolyása alatt itt is mindenütt s mindenben ébredés, mozgalom, surlódás, — élénk, tevékeny élet mutatkozott. A nyilvános és magános gyűlékezésekben az elmék mindenütt az elavult burokratikus igazgatás helyébe állandó miniszterialis kormányrendszerrel, a közterhek viselésének egyenlőségével, stb. foglalkodának. De a fő életeszme úgy a sajtóban, mint a követválasztási s utasítási gyűlésekben az unió vala. Az értelmiség, sőt mondhatni, a haza sorsát szíven hordó minden jó polgár véleménye lelkesedéssel ragaszkodott ezen életeszmehez. Eleinte ez iránt egy felekezetben, egy nemzetiségben sem mutatkozott ellenszenv: a magyarok, székelyek, oláhok, sőt még a szászok is ezt hangoztatták ajkaikon.

De mihelyt az első ijedtségéből föleszmélt udvari párt Bécsben a reactiot elhatározta, annak terveit megállapította, eszközeit megválasztotta: az unió ellen is azonnal megkezdődött a titkos izgatás, mely aztán napról napra nyiltabb táborozással nőtte ki magát. Bárá Jósika Samu erdélyi udvari kanczellár, még folyton hivatalában létezett s az udvari pártnak, mely őt reactionárius terveibe kezdettől fogva beavatta, egyik legbuzgóbb, legügyesebb tagja lett. És mihelyt pártjának né-

mely befolyásosabb tagjai, nagybirtokosok s hivatalnokok, általa a támadó reactionnak neszét vették: az unió elleni izgatás is nyomban megkezdődött. A conservatív nagy birtokosok, kik az úrbéri javadalmakat, dézmát, robotot, — miket az unió, bár kárpótlással, megszüntetendő vala, — féltették, sajnálták; a királyi hivatalnokok, kiknek egy része hivataláért remegett, más része az eddigi kezelés után vagy meggyökerezett visszaélésekből folyt jövedelmeit nem örömet áldozta fel; majd a szászok, kiknek a jogegyenlőség nem tetszék, s végre az elcsábított oláhok, bár az unió által épen ők valának legtöbbet nyerendők, — mind ezek önzéstől, balul értett önhasznuk vágyától ösztönöztetve, érdekökben lenni vélték az unió megakadályozását, s ezen irányban meg is kezdték izgatásaikat.

Az udvari s burokratiai reactio mindenek felett a szászok féltékenységét tűzte ki s használta fel a maga eszközül. Az unió, a magyar alkotmányos kormányelveket s az új reformokat, különösen a jogegyenlőséget Erdélyre is kiterjesztendő lévén, a szászok testületi kiváltságait, nemzetiségi privilegiumait s a Királyföldön az oláhok felett gyakorlott felsőségöket, beligazgatásuknak pedig burokratikus rendszerét, bizonyos megszüntetéssel fenyegette. A kalmárszellemű, önzésében szűkkeblű szásznak pedig nem tetszék a közös szabadság s jogegyenlőség; neki kiváltság kellett. Ő nem akart lemondani az oláhok felett szerzett igazságtalan uralmáról; majdnem örökkössé vált burokratija pedig a hatalmat továbbra is megtartani óhajta. Salmen, a szászföld igazgatásának élén álló szász gróf, Rosenfeld, a megbukott bécsi államtanácsnak erdélyi előadója, Benigni, a szebeni szász lap szerkesztője s még néhány más főbb szászok, a Bécsből vett intések szerint elébb Szebenben, majd a többi szász városban is mind élénkebbé vált izgatást kezdenek az unió s általában a magyarországi irány ellen. Az izgatás a szebeni szászok, kivált a burokraták közt, hamar rokonszenvre talált. Az unió ellen kikelő versek köröztettek. Május 3-kán a színházban sárga-fekete zászló tüzetett ki, ellentüntetésként a magyar városokban körülhordott nemzeti zászló irányában, s az ismeretes *Gott erhalte* dynasztiai hymnus énekeltetett el. A reactio említett vezérei majd a szomszéd szász városokba is, kivált hol az unió iránt eleinte hangosabb rokonszenv nyilatkozott vala,

számos zsoldos vagy fanatizált izgatókat küldöttek; kik aztán a szász papsággal, mely a gazdag tized elvesztésének félelme alatt egyáltalában a reactiohoz szegődött, kezét fogva, azt kiáltozák, hogy a magyarok végkép el akarnak szakadni az osztrák monarchiától, s heves szónoklatokat tartottak a senkitől sem ostromolt birodalmi kapocs fentartása érdekében.

A reactio azonban egy ideig, Szebenen kívül, a többi szászok közt is nagy nehézségekre talált. A szabadság ellenállhatatlan varázsa számos községben háttérbe szorította az önzés ösztöneit. Szászvárosban az unió ellen izgató szebeni német versek a piacon ünnepélyesen megégettettek. Sőt magában Szebenben is felébredt az ellenhatás: a „Transilvania“ című szabadelvű német lap, mely ott e napokban kezd vala megjelenni, határozottan s erélyesen lépett fel az unió mellett. „Az erdélyi országgyűlés — úgymond egyebek közt első számában — mindeddig soha nem volt képes a prókatori czivódás teréről az igazi, tündes törvényhozás szerepére emelkedni. Az eldöntő s uralkodó vezérelvek nem az állampolitika elveiből kölcsönöztek, hanem folyvást hitvány, önző magánérdekek körül maradtak.“ Tanácsolja tehát nemzetének, fogadja el az uniót készséggel s feltételetlenül, és bizza a maga viszonyainak rendezését a nagy politikai értelmiséggel bíró magyar országgyűlésre. E lap, a bureaukráták, patriciusok minden ellentőrekvései daczára, menten növekedő elvpártot nyert, kivált Szebenen kívül: Segesvárott, Szászvárosban, Nagy-Sinken, Ujgyházán, Kőhalmon és számos más szász községekben folyton terjedt az unió iránti rokonszenv; a falusi nép pedig azt ott is egy jobb korszak induló pontjának tekinté.

A reactio említett vezérei, míg ekként kétes reménynyel folytatták honosaik közt az izgatást, az oláhok közt is megkezdtek sötét működéseiket. Mindenek előtt a két oláh püspököt ügyekeztek megnyerni, kiknek befolyása majdnem korlátlan volt híveikre. Ezek egyike, Lemény János, a valóban apostoli buzgalmú s erényű, érdemekben megőszült egyeült kathol. oláh püspök azonban hű maradt a szabadsághoz s nemzete érdekéhez. Másika, Saguna, óhitt oláh püspök, eleinte habozott, utóbb, mint látandjuk, a reactiohoz szövetkezett. Ugyanazon időben pénzzel s hivataligéretekkel megnyert oláh emissariusok által lázítólag kezdenek izgatni az oláhságban. Ezen ügynökök mind szóval, mind szétosztott

felszólítások által ingerlék őket gyűlöletre a magyarok és székelyek ellen. A parasztoknak ígérék, hogy a császár, ha hozzá a fellázadt magyarok ellen hűvek maradnak, úrbéri terheiket eltörlendi; sőt a magyarok és székelyek földjeit is nekik adandja. Az oláh végvidéki őrseget pedig azzal biztatták, hogy ő felsége őket a magyarok ellen teendő szolgálataik jutalmául a végőrségi kötelezettség alól fogja fölmenteni.

Nem nehéz feladat, a tudatlan népet, kivált ha sérelmei vannak, nyomás alatt szenved, tévútra csábítani, a rossz szenvedélyeket benne felébreszteni. Ilyen volt pedig az oláh nép. Századok óta szolgaság járma alatt nyögven, melyet még a fajrokonság sem szelidített meg, mint sok esetben a magyar jobbágnál; neveltetésében végkép elhanyagolva lévén: e nép tudatlan, elbutult, teli babonával s előítélettel. Életcéljai felől soha fel nem világosítottván, jobbára henyen tölté örömtelen napjait, ronda, roskadozó kunyhóiban s hegyei közt, melyeknek völgyeiben hanyagul míveli földjén a tengerit, majdnem egyedüli eledelét, legelteti juhnyájait, melyeknek bőre adja ruházatát. Természetében nem hiányzik ugyan a szelidség s önmegadás; de a míveletlenség s mély tudatlanság őt renyhévé, a szegénység rablásra hajlandóvá, a szolgai elnyomás kétszintűvé, bizalmatlanná s felingerültében kegyetlenné tette. Papjaik magok is, kivált az óhittek felekezetében, jobbára a legmélyebb tudatlanságba merülve, míveltségökre nézve alig emelkedtek híveik fölébe. Az óhitt papok közt sokan írni s olvasni is alig tudtak s gépíleg végzik a betanult liturgiát; vallás és józan morál helyett pedig jobbára némi külső szertartásokra s babonára, előítéletekre taníták a népet, mely irántok rendszerint nagy bizodalommal viseltetik.

Az ily értelmi s erkölcsi elhanyagoltságban tespedő nép közt tágas tér nyílt az anyagi haszonnal biztató hazug igazságoknak. Azonban találkoztak az oláhok közt is felvilágosodott férfiak, kik átláták, hogy csak az egyesülés Magyarországgal hozhatja meg nemzetöknek a megváltás napját; az unió szünteti meg az úrbéri szolgaságot, nyit utat a jobblétre, mívelődésre; csak ez ad vallásuknak is jogegyenlőséget s törheti szét az igát, melyet a ravasz szerb hierarchia nyakokba vetett: az unió ad a többi polgárokéval egyenlő jogot és szabadságot; hogy ezeknél fogva nemzetök legfőbb érdeke testvéries csatlakozást parancsol a magyarhoz, ki a népszabad-

ság és testvériség jelszavait tűzvéen zászlajára, mit magának megszerzett, minden vele lakó néppel testvériesen megosztani akarja; a szabadságot tehát mind polgári mind egyházi tekintetben, s ennek folytán sorsuk javulását, a századok szenvedései után, csak az uniótól, a magyar törvényhozástól remélhetik. Ezekből származott ama nyilatkozat, mely, ápril hóban, különösen az erdélyi oláhok nevében jelent meg a hírlapokban. A cikk szinte szenvedélyes hangon üdvözli Magyarországot s a magyar nemzetet, mely a közös szabadság napját földérite, és az oláh nép soha meg nem szűnendő háláját fejezi ki iránta testvéries indulatáért. Ily értelemben nyilatkozott még az első nagyobb oláh népgyűlés is, melyben ápril 30-kán mintegy két ezernyi tömeg vett részt Balázsfalván. E népgyűlésben egyebek közt határozatba ment, hogy május 15-kén, szinte Balázsfalván az egész oláh népet képviselő nemzeti gyűlés tartassék, mely mind az unióról, mind az oláhok külön kívánatairól kimondaná véleményét; egyszersmind pedig egy bizottmány választatott, mely a tárgyalandó kérdéseket előleges tanácskozásokban készítse el.

A reactio százsz vezérei e gyűlés alkalmával az izgatások minden nemeit mozgásba tették az oláh nép elcsábítására. Nevezetes ezek közt szemtelenségéről, a tényekkel, a józan észszel és erkölcsiséggel egyaránt ellenkező tartalmáról egy felszólítás, melyet az oláhokhoz intéztek. „Oláh testvérek! — így szól az a többi közt. — Fogjunk kölcsönösen kezét s kös-tünk egymással szövetséget, mely előtt a felfuvalkodott magyarok kevélysége meghajoljon, s magyar és székely pusztuljon ki közös hazánkból. Mert hiszen Erdély nem a magyaré: e szép ország a ti és a mi örökségünk, kik veletek örökre egyesülve lenni óhajtunk. Úzzuk ki e jogtalanul betolakodottakat. Ti számra nézve hatalmasok vagytok; mi hozzátok csatlakozunk, és a császár katonái nemcsak fel nem kelnek ellenünk, hanem velünk fognak küzdeni a közös célért.” Mondják azután, hogy a magyarok a császárt trónjáról megbuktatni, s magoknak egy független országot alkotni szándékoznak stb.

De az értelmesebb oláhok könnyen átlátták az ármány csalékony szövevényét; a néptömeg pedig súlyosabban érzé eddigelé a századok igáját, mintsem hogy gyanúval ne fogadta volna elnyomóinak a tényekkel annyira ellenkező mézes be-

szédét. És, miként a gyűlésnek az unió iránt tanusított rokonszenve kétségtelenné teszi, mind ezen féktelen, durva izgatás sikertelen maradt volna, ha ahhoz két más körülmény nem csatlakozik.

Az aldunai tartományokban működő orosz propaganda, mihelyt a magyar birodalmi viszonyokról értesült, azonnal több ügynököt küldött be az oláh nép lázítására. Ezek avval kezdék hitegetni az oláhokat, hogy a szláv faj általában felkelésre készül a magyarok ellen; s ha majd az ezeken átrohan s őket leigazza, az erdélyi s magyarországi oláhok, kiknek addig a szászokkal kellend tartaniok, Moldvával s Oláhországgal egyesüljenek a régi Dacia helyreállítására. Az orosz udvar, mely nekik egy nagyherceget királyul adand, kezekedni fog az új oláh birodalom fenállásáért. Ilyféle álmokkal nemcsak az orosz propaganda küldöttei hitegették az erdélyi oláhokat; hanem az oláhországi bojárok közt is voltak, kik valamennyi oláh fajbeliek egyesítésének s egy független Daco-Romania alkotásának eszméjétől felhevülve, szintugy mint amazok, az unió s a magyarokkal való egybeolvadás ellen kezdenek izgatni.

A másik körülmény, mely a szász burokraták, patriciusok s más reactionariusok táborozásait elősegíté, abban állott, hogy az erdélyi oláhok közt is mind többen támadtak, kik a nyugtalankodó horvátok és szerbek példáját követve, a körülményeket magán érdekeik kielégítésére, hivatal, méltóság, vagyonszerzésre óhajták kizsákmányolni, s e végett az oláh nemzetiség kérdését kezdék pengetni. Első helyen említendő ezek közt Saguna András óhitű oláh püspök, egyike azon egyházi férfiaknak, kiket a szerb hierarchiának teljesen sikerült volt hálójába keríteni. Ő néhány évig Rajasics karlóczai szerb érsek mellett hivatalkodván, ennek tanítványa s kedvencze, az oláhokat elnyomó szerb hierarchia híve s bűntársa lön; miért Rajasics érsek eszközzésére az erdélyi óhitű püspökséget nyerte jutalmul. Hír szerint, miként az érsek maga, úgy Saguna is, az orosz propaganda részese volt, s annak zsoldjában állott. Annyi bizonyos, hogy az érsekkel folytonos összeköttetésben lévén, tőle vette az irányt működéseiben. Ezen felül most szövetségbe lépett a szász reactio vezéreivel is, kik őt a Bécsből nyerendő kegyekkel, kitüntetésekkel biztatták. Sagunán kívül, s annak részben segédei s ügy-

nőkei, a nagyravágyó Laureani, Pap Sándor, a fanatikus, kicsapongó Barnucz, rendetlenségei miatt pár év. előtt hivatalától megfosztott tanár, a korlátolt elméjű, míveletlen, de vad erélyű Mikás, ki magát elébb Mikesnek nevezte, s még néhány más, jobbára fiatal ügyész s hivatalnok volt ez időben legkittünőbb az oláh nép izgatásában s csábításában. Ezen emberek, — nagy részben nemzetök iránt még az imént hűtlenek, nevöket, oláh származásukat is tagadók, most, látván a magyarországi szerbek s a horvátok mozgalmait s nemzetiségi igényeit, s magoknak, ha nemzetöket is sikerülne hasonlókép felizgatni, abban kittünö szerepet, emelkedést remélvén, rögtön buzgó oláhokká lettek s nemzetök élére álltak; nem, hogy azt hosszú szenvedései után fölemeljék, szabaddá s boldogabbá tegyék —: erre csak az unió vezethetett; hanem, hogy nemzetöket önzésök, nagyravágyásuk eszközévé alacsonyítsák.

Ezen férfiak mindjárt az első balázsfalvi gyűlés után elkezdtek izgatni az oláh nemzetiség függetlenségének kérdésével: oly kérdés, melynek semmi alapja sem létezett, a nemzetiség eszméje s érzelme a műveletlen népben még egyáltalában nem lévén fölélbredve.

A szász patriciusok s bureaukraták, e nagyravágyásoknak tán épen első ébresztői, egy perczig sem kételkedvén, hogy bennök céljaikra hasznos szövetségeseket nyerhetnek, öket azonnal hálójokba kerítették, egyiket pénz, másikat hivatal, méltóság s más kittüntetés ígéreteivel vesztegetvén meg. Maga a balázsfalvi gyűlésen kinevezett s Szebenben székelő oláh bizottmány, melynek az említett izgatók mindnyájan tagjai valának, a szász vezérek által behálózva, azok zsoldjába lépett, s velök együtt ugyanazon célra kezdett működni. Kétségtelen az is, hogy a szász reactio vezéreivel az erdélyi fő hadi kormány is mindjárt eleitől fogva összeköttetésben állott s egy célra működött az unió ellenzésében: világosan kittunt ez a hadi kormány magatartásából a balázsfalvi második gyűlés alkalmával.

Az uniónak épen az oláhság állapotának javítására lévén legnagyobb, maga a köznép által is könnyen belátható hatása: annak ellenei eleinte nem merték azt egyenesen megtámadni; hanem csak arra izgatták a népet, hogy azt mindaddig ne fogadjá el, míg nemzetisége az országgyűlés által el nem ismertetik s a többi három, törvényes nemzetiséggel egyenlővé

n tétetik. Ilyféle kívátnak most, midőn a jogegyenlőség minden külön nemzetiségi kiváltság felolvadt s eltörülte; midőn tehát mind azon régibb törvények is elvesztették ényöket, melyek az oláhokra nézve sérelmesek lehettek, nem volt ugyan semmi jelentése; azt tehát minden hátrány alkövetkeztetés nélkül meg lehetett volna adni az oláhoknak. Az izgatók mindazáltal oda számítanak, hogy a magyarok, kiknek a különféle nemzetiségi igényekkel s féltékenységgel különben is eléggé meggyúlt a bajok, azt mint egyáltalán szükségtelent, mégis mellőzendik s az által magokat unába ejtendik az oláhok előtt, mintha ezeket a jövőre is yomni szándékoznának.

Helylyel közzel megpendítették már egy nagy dacosán ország felállításának eszméi is, melyeket aztán ama féltek, kiknek önzését s nagyravágyását egy önálló ország özelete, a benne általok elfoglalandó fényes hivatalok s ezek éretében járó gazdagság reményeivel felcsiklandozta, nagy kesedéssel fogadtak.

És végre még a magyar földes urak ellen is, kiknek ke volt a földbirtok nagyobb része, izgatták a köznépet, hiu, a sem teljesítendő ígéreteknek mondván az urbériség megtetését. Doboka és Hunyad megyékben a nép, ezen izga következtében, oly annyira kezdett is nyugtalankodni, y a fenyegetett földes urak s a közbátorság védelmére yveres erőt kellett küldeni ama vidékekre. A népet, mely úri osztály iránt általában bizalmatlansággal viseltetett, s ly tudatlanságba merülve a szabadság eszméjét is alig volt os igazán felfogni, s azt sok helyt a még emlékezetben os Hóra-lázadás szellemében értette, e csábítók könnyen utra vezethették. Sokakkal még azt is elhitették, hogy a onaság nem ellenök, hanem az ő segedelmökre, a földes k ellen küldetett az „imperatu“ által, ki őket ezek alól szabadítani kívánja.

Ezen s hasonló izgatások közt közelge május 15-ke. A mányszék, eleve értesülvén, hogy a feltűzelt nép ezereit készül megjeleni a gyűlésen: az oláh püspököknek kö sségévé tette, azt a lelkészek által felvilágosíttatni, s velök unió következtében rájuk szinte kiterjedendő magyaror-gi új törvényeket megismertetni. Meghagyta egyszersmind,

hogy a nép hon marasztaltatván, csak az értelmesbek, az előbbkelők s papok vegyenek részt a gyülekezetben.

Lemény, oláh katolikus püspök, pontosan teljesíté e rendeletet. A lelkészeket egyenként magához hivatá, őket a kormányrendelet értelmében czélszerű utasítással ellátandó. Saguna azonban kétes értelmű körlevelei által egyáltalában nem felelt meg a kormánysszék rendeletének. Barnucz pedig arra birta a husvéti ünnepekre hazatérő növendék papságot, hogy a tartományt összejárván, a lelkészeket az unió ellen izgassák, a népet megjelenésre ösztönözzék.

A kormányzó mind erről még idején értesült ugyan; de a nép megjelenését meggátolni lehetetlennek látván, legalább a rendetlenségeknek akarta elejét venni; s e végett Szabó, kormánysszéki tanácsos vezérlete alatt egy bizottmányt küldött a gyűlésre. A fő hadi kormányt is fölszólította, hogy minden kihágások meggátlása végett elegendő katonai erőt rendeljen Balázsfalvára.

Az intézkedés nem is volt fölösleges; mert a Saguna s Barnucz által ösztönzött papság tanácsaira mintegy tizenöt ezernyi néptömeg gyűlt össze a balázsfalvi mezőkön. A nép élén a már nevezett izgatók mellett közönséges figyelmet vont magára Nopcsa László, Hunyad megye volt főispánja, testvére Eleknek, a néhány év előtt nyugalomba lépett erdélyi udvari kanczellárnak. Ezen férfiú a külső miveltség, kitűnő tulajdonok és a legaljasabb, sőt iszonyú titkos bűnök gyanujával terhelt jellem legkülönszerűbb vegyítékét egyesítette magában. Palotájában mivelt hang, pazar, de izletes fényűzés, jó kedv, vendégszeretet uralkodék. Ki vele csak egy két látogatás által ismerkedett meg, a házában otthonos rendtől, az izléses fénytől szintűgy mint társalgása kellemeitől elbájolva, távozott tőle. De Erdély jobban értesült köreiben különféle hírek keringének felőle. A legelvetemültebb gonoszság, iszonyú és aljas bűnök gyanúja csatlakozott nevéhez. A fényűzést, melyben élt, középszerű birtoka félig sem fedezheté; adósággal mégis, köztudomásra, nem igen volt terhelve. Játéka, melyet nagy összegekre is csillogó lovagiassággal űzött, inkább veszteséssel mint nyereménnyel járt. A sószállítás, melyre nézve megyéjében az egyedáruság egy nemét gyakorlá, s az egész megye lakosságát törvénytelen ingyenmunkával terhelé, bár szép nyereményt adott, kulcsul még sem szolgálha-

tott az udvarában honos pazar fényűzés megfejtésére. E kulcsot több hitelt érdemlő személyek, kikről fel lehetett tenni, hogy szintoly jól értesültek, mint igazmondók, abban találták, hogy ő rabló társulatokkal állott összeköttetésben; azoknak titkos fővezére s orgazdája volt. Egyebek közt bizonyos tény gyanánt beszéltek vala, hogy némi elorzott drágakövek egy alkalommal nejenek ékszerei közt ismertettek fel. Egy ily súlyos gyanúval terhelt egyén csak a megbukott burokrácia kormányrendszere alatt viselhetett mintegy tizenöt évig oly kitünő hivatalt, mint a főispánság. A bűneire vonatkozó hírek néha oly hangosakká, az ellene táplált gyanú oly súlyossá lőn, hogy daczára a hatalmas pártfogásnak, melyet kancellár-bátyjában az udvarnál bírt, ellene egy párszor valóban vizsgálat rendeltetett. De az eszes ember, ha igaz volt is, a miről vádoltaték, ügyesen intézte dolgai. A megyei tiszt kar, melyet hosszú hivatalkodása alatt a törvényes tisztújítást megelőzve, helyettesítés útján, önkénye szerint töltött vala be, részint szolgálából, részint, a szárnyaló hír szerint, czinkosaiból állott. A vizsgálatnak soha sem lett semmi eredménye. Történt az is, hogy a kiküldött biztos valamely véletlen baleset következtében meghalt; mások, kik vele érintkezésbe jöttek, csodálatosan eltűntek. Egy építkezése alkalmával híre futott, hogy egy holttetem befalazva találtatott az épületben. De a gyilkosság vádját az ügyes embernek akkor is sikerült magától elhárítani. Bár mindenki gyanakodott, a tényt bebizonyítani senki sem tudván, félt ellene fellépni. Ezen férfiú, családjának eredetére nézve oláh volt ugyan; de származását elébb megtagadván, mint nemes, magát magyarnak vallotta. Most azonban a balázsfalvi gyűlésen, hogy az unió ellen annál sikeresebben izgathasson, magát Nopcsa Vaszilikának nevezte s fennen oláhnak hirdeté. Az oláh nép mindazáltal, a nagyúri renegát iránt, kinek zsarlásai ellen nem rég méltán panaszkodhaték, nem viseltetett bizodalommal. *)

---

*) Haza tértem után a száműzöttségéből a súlyosan gyanúsított férfiú jeles fia, b. Nopcsa Ferencz által felkerestetvén, arra kértem, hogy munkám egy újabb kiadásában az alább következő iratot is közölém. En e kérelemnek annál örömelebb helyt adok, mivel őszintén óhajtanám, hogy az oly súlyosan gyanúsított férfiú tisztára mosathassék. Midőn azonban e nyilatkozatot közlöm, kénytelen vagyok egyszersmind a magam igazolása végett kijelenteni, hogy a miket én b. Nopcsa Lászlóról

Annál többet hallgatott a nép Saguna püspökre, ki már egyházi állásánál fogva is feltételetlen engedelmességgel s bizalommal találkozott; s kit, mivel a higgadt, mérsékelt, agg Lemény püspök szerényen háttérbe vonúlt, fő irányadónak lehet tekinteni. A többi románok közt jelleme, tehetségei s műveltsége tekintetében kétség kívül legkittünőbb volt Baricz György; de, ha az ő szava volt is legnyomatékosabb a higgadtabb tanácskozásban, a népre legnagyobb befolyást a szenvedélyes Barnucz gyakorolt, mellette még Cipariu, Manu, Popassu, Belecescu és Brán birt legtöbb befolyással.

Okiratok s hiteles tanúságok híjában nem vagyok képes nyomról nyomra elbeszélni a gyűlés alatt történeteket; annyi bizonyos, hogy a gyűlés határozatai azokat csak egy részben s hiányosan tüntetik elő. Ugy látszik, a vezérek még sem önmagokban, sem egymással nem voltak tisztában a teendőik

bár csak mint pusztá gyanút s elterjedt híreket irtam, koránt sem a legelőbből vettem, sem könnyelmű meggondolatlansággal nem irtam. Fő forrásaim azokra nézve a velem élő komolyabb száműzöttek valának, s köztök minden mások felett gr. Teleki László. Kinyomatás előtt pedig mind vele, mind másokkal is közlém az írottakat, s valamennyien, még az e nyilatkozatot aláírt Komáromy György is helyeselte az előadást. Mi több, maga a gyanúsított férfiú jeles fia kénytelen volt megvallani, hogy ezeket maga is hallotta. En pedig szinte csak mint híreket közlöm a közlöttéket.

A b. Nopcsa Ferencz által nekem hitelesített másolatban átnyújtott nyilatkozat ím a következő: A folyó 1865-ik évben Genfben megjelent és püspök Horváth Mihály úr által íratott Magyarország függetlenségi harczának történetiben az első kötet 53-ik lapján, egy kőszá és alaptalan híreken épült nyilatkozat jelent meg, mely nemes Hunyadmegye volt főispánja, báró Nopcsa László úr becsületét épen oly érzékenyül mint méltatlanul sérti. Alólírtak, kik az 1848-ik év előtti körülményekkel ismereteseek voltak és vagyunk, — mellőzve Nopcsa Lászlónak az 1848-ban május 15-én Balázsfalván tartott oláh gyűlésen lett megjelenését s azon előtti ismeretesebb indokokat, melyek őtet az ottani megjelenésre vezérelték s talán kényszeríthették, — az említett czikkben foglalt állításokat, levegőből vett kőszá hírekné nyilvánítjuk; Nopcsa László tudunkra — sem hivatalos körében, sem magánéletében semmi olyat nem követett el, mi a becsület és lovagiaság rendszabályaival ellenkezésben lett volna, — annak okáért midőn ezen lelkiismeretes meggyőződésünkön épült nyilatkozatunkat megteszszük, csak is az igazságszeretnek és méltányosságnak hódolunk. — Kelt Kolozsvárt 1865. december 9-én. B. Bornemisza János m. p., k. kormányzéki tanácsos, g. Mikó Imre m. p., g. Bánffy Miklós m. p., g. Kun Kocsárd m. p., b. Kemény Ferencz m. p., gr. Gyulay Lajos m. p., b. Apor Károly m. p., Barcsay László m. p., Komáromy György m. p.

íránt; s még a körülmények is fejletlenebbek voltak, mintsem hogy titkosabb céljaikat nyíltan kimondani idején látták volna. Abban mindnyájan megegyeztek hogy, mint említők, nemzetök számára mindenek előtt törvényes elismertetést s municipalis önállást eszközöljenek, a nemzetiségi érzelmeket a nép keblében fölébreszték, kedélyét a történeendő nagy dolgok várására s összetartásra, magok iránt bizodalomra ébreszték. De ezen kívül külön célok is lebegtek az egyes felekezetek előtt. Némelyek, úgy látszik, Saguna szorosabb köre, oda is munkálkodának, hogy a két egyház közt megosztott oláh nép vallási tekintetben egyesüljön, s miután a rítus, a szertartások, a két felekezetben egyezők, a hittan különbsége is szűnjék meg köztök választó falat képezni. Egy más felekezet, a forrongó Oláhországból is kapván lökést, egy nagy Daco-Romania ábrándképeit lebegteté szeme előtt, s az uniót leszavaztatni, a népet a magyarok ellen gyűlöletre ingerelni, a császár iránti ragaszkodást pedig egyelőre öregbíteni törekedék.

A vezérek tekintélyét, hatását nem kevésbé nevelte a tudatlan tömegben a katonaság magaviselete, melyből mindenki meggyőződhetett, hogy a fő hadi kormány már is egyetértésben van e népmozgalom vezéreivel. A kiküldött katonaság ugyanis nemcsak hogy alá nem rendelte magát a kormány-széki bizottnáynak; hanem úgy viselte magát, miszerint a népben azon hiedelemnek kell vala ébredni, hogy a fegyveres erő nem annyira a kihágások korlátolására, mint az ünnepély emelésére, s ha szükség, a nép védelmére van rendelve; mely hiedelemben a népet megerősíteni nem is mulaszták el a bujtozatók. A nép ennélfogva *éljen*-ekkel fogadta a katonaságot, s ez, kivéve a hallgatagon bevonult székelyeket, viszonzá a nép üdvözlétét. Schurter tábornok, a csapat parancsnoka, a helyett hogy a városban, vagy a mezőn, a nép közelében állította volna fel a katonaságot, avval a város keleti oldalán tanyázott, míg a nép a nyugoti oldalon, a várostól kissé távolabb telepedett meg. Megigéré, továbbá, a nála járt oláh küldöttségnek, hogy valahányszor kívánják s jelt adnak, mindannyiszor lövetni fog ágyúiból, mintegy a császár nevében a helybenhagyás pecsétjét nyomandó a nép határozataira. Szabó tanácsosnak s kiküldött társainak csak bajjal sikerült e tünnetést megakadályoznia.

A gyűlés május 14-kén, vasárnap, isteni szolgálattal nyitott meg. Annak végeztével Barnucz szólott a néphez, fejtegetvén neki, hogy a nép szabaddá lételére mindenek előtt az úrbéri terhek s viszonyoknak, és pedig minden megváltás és kárpótlás nélkül, kell megszűnniök. Szükséges azután, hogy az oláh nemzet a negyedik törvényes nemzetté legyen, mindenben egyenjogú a magyarral, székelylyel és szászszal; de szükséges az is, hogy az oláh nemzet külön territoriumot birjon, hol az teljesen ura legyen önmagának, s hol vele senkinek, még az országgyűlésnek se legyen semmi joga rendelkezni. Utóbb az unió ellen szólott, izgatván a népet, hogy ellene szavazzon; s ha mégis elhatározatnék, ellene tiltakozók és követeket küldjön a császárhoz. Végre az urak ellen fordult, kik a népet soha sem szerették; s a császárt magasztalá, mint a ki mindig javát akarta a népnek, s a kinek köszönhetnek most is mindent.

Egy oláh katolikus lelkész, ellensúlyozni akarván Barnucz e beszédét, dicsőítve kezdte szólani az új magyar törvényekről s azon áldásokról, melyeket az unió hozand Erdélyre. De hamar félbeszakaszták őt a kolomposok, kiknek példájára a nép egy hatalmas „hallgass!” felkiáltással fosztá meg őt a szólás szabadságától.

S nehogy tán mások is kezdjenek ily értelemben szólani, Barnucz más tárgyra fordítá a nép figyelmét. Az említett Mikás egy ifjú oláh nemes, ki elébb magát magyarosan Mikesnek nevezte, s pár évvel elébb a jobbágyok sorsának javítására czélzó reformokat, különösen az örökváltságot, a megyei gyűlésen begyűjtött kortesek által megbuktatni segített, a megyei hatóságtól nem rég veszélyes bujtogatásai miatt elfogatott. Barnucz most melléte szólalt fel s úgy állítá fel őt a nép előtt, mintha a nép érdekeinek védelmében esett volna a „zsarnokok“ áldozatává. Indítványt tön ezután, hogy a kormányzóhoz azonnal egy küldöttség indíttassék, Mikás szabadon bocsáttatásának kieszközlése végett. Előadását a nép helyeslő zajjal kíséré; a tömegek közt sürgő kolomposok pedig fel-felkiáltának; ha Mikást ki nem adják, tömegesen mennek kiszabadítására; most szabadság van: beszédeiért tehát senkit sem lehet elfogni; beszélhet mindenki a mit s a mint akar. Egy ifjú ezután a fogolynak jelenlévő atyját vezette az állványra. Az aggastyán, jó módu birtokos, kiről azonban azt

beszélték, hogy jobbágyaival előbb épen nem atyailag bánt volna, ilyképen szóla: „Románok, testvérek! Ime előttetek a zsarnokság igája alatt megtört öreg, kinek fia a szabadság igéiért rabságban szenved!“ „Le a zsarnokokkal! A foglyot azonnal ki kell szabadítani!“ — dörgé erre a kolompосaitól betanított tömeg.

Ezen s hasonló szónoklatok s jelenetek közt folyt le az „előleges tanácskozmány“, melynek, mint látszik, nem volt más célja, mint a nép szenvedélyeinek felerlérése. A más napi ülés, melyet Szabó tanácsos és kormányzéki biztos, az oláh nép előbbkelői, papok, ügyvédek, birtokosok gyűlekezetében nyitott meg, egy a kormányhoz küldendő kérelmet vitatott meg, melynek egyes pontjai rövid kérdésekben a népnek is tudtára adattak, hogy a betanított „igennel“ vagy „nemmél“ mondja ki reá sanctióját. A tizenhat pontból álló kérelem, melylyel aztán Lemény püspök az erdélyi országgyűlésre, Saguna püspök, Nopcsa Vaszilika s más harmincz előbbkelő pedig a császárhoz küldetett, lényegére nézve ím a következő:

A román nemzet kívánja:

1. Hogy alkotmányos, a többiekkel egyenjogú nemzetnek nyilváníttassék; évenként nemzeti gyűlést tarthasson s állandó nemzeti bizottmánya legyen.

2. Hogy az oláh egyház, minden felekezetesség s az *unitus* és *non-unitus* nevezetek eltörlésével, egygyé olvasztatván, minden más ajkúak egyházaitól független legyen s mind azon jogokkal felruháztassék, melyekkel más nemzetiségek élnek. Minden évben egyházi zsinat tartassék, melyben polgári rendűek is részt vegyenek. E vegyes zsinat válaszsza a püspököket. Balázsfalván érsekség állíttassék fel.

3. Hogy az urbéri viszonyok s a dézma kárpótlás nélkül töröltessenek el.

4. Hogy minden czéh és külvám szűnjék meg, az ipar és kereskedelem teljesen szabad legyen.

5. A török kormány nyal s a dunamelléki tartományokkal az erdélyi oláh juhászokra nézve kötött szerződés akként újíttassék meg, hogy a kettős adó megszűnjék.

6. Hogy a bányatized töröltessék el.

7. A szólás korlátlanul, a nyomtatás minden kezességi összeggel nélkül szabad legyen.

8. A népgyűlések s egyesületek semmi módon ne korlátoztassanak.

9. Esküdt bíróság állíttassék fel, s ítélet előtt senki se fogassék el.

10. A végvidéki katonasággal kapcsolatban felállítandó nemzetőrségnél csak román nemzetbeliek alkalmaztassanak tisztségekre.

11. A hajdan románoktól birt s most mások kezén lévő földek amazoknak adassanak vissza. A Királyföldön s egyébütt lakó románok sérelmei orvosoltassanak.

12. A román papok a státus által láttassanak el, egyenlőleg a többi felekezetek papjaival.

13. Elemi, tudós, ipar és katonai iskolák a románok számára államköltségen állíttassanak; de a tanárok a nemzet által választassanak.

14. Adót s más közterhet mindenki aránylag viseljen.

15. A szabadság, egyenlőség és testvériség alapján új alkotmány és új büntető törvénykezési rendszer készíttessék.

16. Az unió kérdése mind addig ne tárgyalassék, míg a román, mint alkotmányos nemzet, nem lesz képviselve az országgyűlésen.

Kell-e mondani, hogy e kérelem, a pozsonyi új törvények után, melyek a jogegyenlőséget és szabadságot mind polgári mind egyházi tekintetben, minden nemzetiségre, tehát az oláhokra is egyaránt, minden megszorítás nélkül kiterjesztették, — ez idő szerint legtöbb pontjaira nézve legalább is fölösleges volt? Csak a Magyarországgal való egyesülést kellett kimondani, hogy mind ez önként tényynyé váljon. Egyedül az oláhok egyházi egyesülését, s a királyföldiek sérelmeit illető pontok érdemelnek külön említést. Ezekre nézve pedig eleve is bizonyosak lehettek, hogy a magyar kormány kívánatukat pártolandja s nekik, a mennyire tőle függ, teljes igazságot szolgáltatand.

E gyűlésről még csak az említendő, hogy Barnucz elnöke alatt Belecescu tanár, Laureani, volt nevelő, Cipariu tanár és Brán tagokból egy úgynevezett békéltető bizottmány neveztetett ki, melynek kötelessége lenne, az oláh nemzet ügyét s érdekeit folyton figyelemmel kísérni; a császártól s az országgyűléstől nyerendő választ a nemzettel, annak idején, tudatni. A gyűlés más nap, miután vezéreitől a nép I. Fer-

dinánd osztrák császár s erdélyi nagyfejedelem iránt hűségre eskettetett, a kormányzéki biztos által bezáratott.

A szász burokraták s patriciusok e közben s ezután is, mind az országgyűlés megnyitáig, ernyedetlenül folytatták izgatásait az unió ellen. Az oláh bizottmánynyal, mihelyt az Szebenben megtelepedett, összeköttetésbe lépven, a városokban oly fokig szítogatták a szenvedélyeket, hogy az unió lelkesebb barátai már személyöket s vagyonukat sem látták biztonságban megtámadásaik ellen. Hahn Frigyes szebeni tanár, mivel az unió mellett melegen nyilatkozott, tanszékét veszté. Nagy erély fejtetett ki továbbá abban is, hogy mennél több aláírót szerezzenek egy, a császárhoz intézendő felirat alá, melyben a magyarok hűtlenséggel, a birodalomtól elszakadási törekvéssel vádoltatván, a császár buzgón kérétek, tartsa fenn továbbra is alkotmányukat, nemzetiségök jogait s kiváltságait; reményöket fejezték ki, hogy a német fajt a birodalomban politikai túlsúlyra emelendi. Biztosíták az udvart, hogy ők semmit forróbban nem óhajtanak mint, hogy hű érzelmeiket Bécsben, az egységes birodalom összes népeinek köz országgyűlésén mennél előbb nyilváníthassák. — E végső pont kétségtelenné teszi, hogy ezen izgatásoknak a középonti udvari reactio tűzte ki irányát.

A szász burokratával, bizonyos pontig, az úrbéri hasznokat s az adómentességi kiváltságot megtartani kívánó földes urak egy része is kezet fogott az unió elleni izgatásban; minek aztán több helyt az lett következése, hogy a felzaklatott nép nyugtalankodni kezdett, a robotot s más úri szolgálatokat s adózásokat tényleg megtagadta. Így történt, például, Teroczkón, hol a lakosság, egy népgyűlésen kikiáltván, hogy nincs többé jobbágy és földesúr, a régi törvénykönyvet megégette, a földesurakat a maga megvendéglésére kényszerítette. Az oláh községek is mind számosabban lerázták magoktól az úrbéri terheket; s hallván, hogy az urak a robotról lemondani nem akarnak, fegyverrel kezdék magokat ellátni. A közbékét tényleg még ugyan nem zavarták meg; beszédjeik, nyilatkozataik mindazáltal mind fenyegetőbben hangzának.

Míg azonban a szász burokratia, a földesurak egy része s a szászok által megvesztegetett oláh kolompósok az unió ellen ekként izgatának, a szabadság józan barátai sem maradtak tétlenek. A „Transilvania“ című német lap minden

fenyegetések daczára is erőiesen küzdött az unió mellett, lelkesedéssel fejtegetvén annak minden néposztályra s nemzetiségre háramló üdvös következményeit. Nagy részben e lapnak köszönhető, hogy a reactio még a szászok közt sem nyert általános kiterjedést, és számos község pártolá az uniót. Az erdélyi magyar lapok alig szóltak egyébről, mint az egyesülésből áradandó megbecsülhetetlen áldásokról. Hasonló értelemben nyilatkoztak a magyar és székely községekben tartott népgyűlések. A magyarországi értelmesb oláhok is, értesülvén a csábításokról, melyeknek erdélyi fajrokonaiak marta-lékaivá lettek, hozzájuk felszólításokat intéztek, felvilágosítani ügyekezvén őket, hogy az unió feltétlen elfogadása senkinek sem lehet annyira érdekében, mint az eddig elnyomott oláhoknak. S a magyarhoni megyékben lakó románok küldöttjeinek pesti gyűlése, május 21-kén, mintegy ellensúlyául a balázsfalvi kérelemnek, feliratot intézett a miniszteriumhoz, melyben, mint a román nemzet megbízott képviselői, „a magyar királynak hűséget, a szabadság lelkes harczosainak köszönetet, magyar testvéreikhez ragaszkodást, az első magyar független miniszterium iránt pedig rokonszenvet és őszinte bizodalmat“ meleg szavakban nyilvánítván, kérelmeiket szinte előterjesztik. E hazafias felirat, lelkesedéssel üdvözlölvén az újjászületett magyar birodalomnak a szabadság, egyenlőség és testvériség igényeire fektetett alapelveit, csak azon bilincsektől kívánja még felszabadíttatni a román nemzetet, melyekkel azt a szerb hierarchia egyházilag leszorította. S e végett a karlóczai metropolitától független egyházi kormányt, egyházi és iskolai alapítványaik tekintetében különválasztást s önálló, egyedül románokból szerkesztett egyházi zsinatot kérelmez. A magyar nemzet irányában pedig politikai igényeit, a közszabadságban, csak arra szorítja, hogy a magyar nyelv diplomatikai használata mellett, egyházaikban, iskoláikban s nemzetök belügyeiben saját román nyelvöket használhassák; a vallási s közoktatási miniszteriumnál egy külön osztály állíttassék fel, mely a románok egyházi s köznevelési ügyeit kezelje; a nemzet fiai a kormányzás egyéb ágaiban is, kivált az e néplakta vidékeken méltányos arányban alkalmaztassanak; s végre a román határőri ezredeknél román nemzetiségű tisztek alkalmaztassanak.

Ily vágyak s törekvések, ily izgatások s ellenműködések zaja közt, melyben az unió ügye, ellenségei daczára, gátolatlanul haladt győzedelme felé, megérkezett végre a május 5-kén kelt királyi levél, mely az országgyűlést, egyezően a kormányzó előleges hirdetményével, május 28-kára tűzte ki, s egyszersmind a királyi előadásokat is magában foglalta. Ezek pontjai, lényegökre nézve, im a következők :

1. Kijelölés a b. Jósika Samu lemondása által megürült udvari kancellári méltóságra. 2. A királyi táblai elnök megválasztása. 3. Az unió feletti tanácskozás. 4. Az úrbéri viszonyok eltörlése. 5. A közterhek mindenki által arányos viselésének megszavazása. 6. A románok polgári s vallási állapotának javítása. 7. Sajtótörvények alkotása.

E királyi előadások nagy ingerültséggel fogadtattak Kolozsvárott. A két első pontból, melyekre, ha az unió keresztül megy, szükség úgy sem lehetett, világosan kitűnt, hogy azok a reactio műhelyéből kerültek ki s az udvar az uniót mind a mellett sem pártolja, hogy az a pozsonyi törvényben előlegeesen szentesítettett. Már az is bosszúságot szült, hogy az unió, melytől a többi pontok függtek, s mely miatt hivatott egybe tulajdonkép az országgyűlés, csak a harmadik helyre tétetett, holott az erdélyi országgyűlés a kir. előadásokat a hozzá érkezett sorozatban szokta tárgyalni. Ezen ármányok elegendő ösztönül szolgáltak az unió barátinak arra nézve, hogy ezen életkérdés mellett ők is megkettőztessék erélyöket, s a gyűlés tagjain kívül is nagy számmal jelenjenek meg Kolozsváron.

Május 28-kán előleges, úgynevezett nemzeti gyűlés tartván, azonnal kitűnt, hogy az unió mellett oly nagy többség áll, mely előtt minden izgatásnak s fondorlatnak el kell némulnia. Néhányan még a szász követek közül is mellette nyilatkoztak, minek következtében a többiek is felhagytak az ellenzéssel. Végzéssé lett tehát, hogy miután a kir. előadások két első pontja a harmadiktól függ, s ennek megoldása által amazok fölöslegessé válnak: a három pont kapcsolatban, s legelőbb is a harmadik, vétessék tanácskozás alá. A nehézség e szerint, mely a sorozatból támadt, el lőn hárítva. A gyűlés más nap b. Puchner Antal titkos államtanácsos, altábornagy s erdélyi főhadi kormányzó, e végre kinevezett királyi biztos által ünnepélyesen és, miért a közönségtől szünni nem akaró éljenzésekkel üdvözeltetett, magyar nyelven nyitott meg.

E nap a szertartások, tisztelgések napja volt. A tárgyalás május 30-kán gróf Teleki József kormányzó elnöklete alatt kezdetett meg; mely nap, épen a király neve napja lévén, kétszeresen ünneppé vált, mert a rég ápoltnemzeti kívánatokat érlelte teljességre. A háztetőket, ablakokat unió-zászlók, az utcákat, közhelyeket élénk, zajos nép lepte el s e zajból minden más hangot felülmúlva emelkedett e szó: „Unió minden áron!” Az ország háza előtt 15—20 ezernyi néptömeg feszült várakozással nézett a benn folyt tanácskozásokból eredendő végzés elébe.

A királyi előadások felolvasása után, mindenek előtt b. Wesselényi Miklós, az egykori, most már győzedelmes ellenzék népszerű vezére, emelt szót a törvényhozó gyülekezésben. Kifejtve a 28-kai végzés szükségét, mely szerint az előadások harmadik pontja tárgyalandó legelőbb, ekként folytatá beszédét: „Az unió üdves voltát bizonyítani fölösleges. Nem akarom tehát hosszas beszéddel elrabolni a drága időt. Csak annyit legyen szabad mondanom: miképen boldognak érzem magamat, hogy nekem jutott osztályrészül a szerencse, hogy oly magasztos ügyben, melyért fiatal korom első éveitől küzdöttem, melyért szenvedtem, most már szenvedéseimre enyhítő balzsamul, — mely valóban nagyobb szerű küzdelmeknek is méltó bére lehet, én emelhetem fel a diadalmas lobogót. E szent lobogó alá hívom fel a rendeket, mondják ki egy lélekkel, egy szájjal: nekünk unió kell az 1848-ki 7-dik törv. cikk szerint.”

E szavakra egy hatalmas „Unió!” kiáltás reszketteté meg a terem falait. A zaj csillapodtával a szónok ekként végezte beszédét: „Ezen örömrivalgás, a hon óhajtatásának e mennydörgő kifejezése sokkal ékesebben és szívrehatóbban szól az unió mellett, mint a hogy én támogathatnám indítványomat. Azért még egyszer csak azt kiáltom: éljen s örökre létezzék az unió!”

És most egy leirhatatlan lelkesedés zaja tölté meg a termet, honnan az az utcákra is kihatván, az egész városban „Eljen az unió!” kiáltások dörgének a néptömeg ajkairól. Az öröm e kitörése csak huzamosb idő múlva engedé szóhoz jutni a következő szónokokat. Kemény Domokos egyebek közt, a szászokra czélozva, inté a rendeket, hogy midőn Magyarországgal egyesülnek, a szétvonás, viszály magvát ne vi-

gyék oda kebelökben; ne csatlakozzanak Magyarországhoz, hanem vele egészen olvadjanak össze. Utána Róth Agoston, brassói szász követ, szólott. Tekintve a szerepet, melyet a szászok utóbb a magyar kormány ellenében játszottak, beszéde különösen érdemes a figyelemre. „Látván, úgymond, hogy a nemes magyar és székely nemzet Erdélynek egyesülését Magyarországgal, nem mondom, általános szótöbbséggel, hanem a leglelkesebb, legihletettebb egyetértéssel leghőbb nemzeti óhajlásának nyilvánította ünnepélyesen; megfontolván továbbá, hogy a jelen országgyűlés által ez ügyben hozandó törvényjavaslat csak ő felsége, urunk, királyunk legfelsőbb akaratának hozzájárultával váland kötelező törvénynyé: s végül tekintetbe vévén, hogy Erdély a magyar korona tagja: az uniót, a pragmatica sanctio fentartása mellett, küldőim nevében pártolom.” A szász követek erre mindnyájan felálltak s Róth nyilatkozatához csatlakoztak. A teremben és az utczákon ezután harmadszor is felharsogott a kitörő lelkesedés rivalgása. Az utczai nép a három alkotmányos nemzet e törvényes nyilatkozata után az oláh nemzet véleményét is óhajta hallani, Lemény püspök ajkairól. Ő tehát, Schmidt szebeni szász követ kíséretében, kezében nemzeti lobogóval az utczára ment s beszédet tartván, az uniót megáldotta.

E közben az elnök kijelenté, hogy a rendek az uniót Magyarországgal, országgyűlési végzésként, minden ellennyilatkozat nélkül, egy értelemmel elfogadták. A nyomban elkészített s a három nemzet pecsétjével még az nap hitelesített törvényjavaslat, melyet Pálfi János és Vér Farkas e végre kinevezett követek vittek meg a királyhoz, ím a következő: „Erdély rendei meleg rokonszenvvel üdvözlővén a magyar törvényhozás által a haza egységére nézve alkotott 1848-ki VII. törvényczikket: az uniót Erdély és Magyarország között egész terjedelmében elfogadták, teljes épességében fentartván a monarchiának a pragmatica sanctio által szentesített kapcsait. Következőleg miként a testvér hazában minden lakosok jogegyenlősége kikiáltatott s érvénybe tétetett: úgy ezen jogegyenlőség e haza minden lakosaira nézve is, nemzetiség, nyelv és valláskülönbség nélkül, örök és változhatatlan alaptörvénynyé tétetett. Minden már létező törvények, melyek evvel ellenkeznének, ugyanezen törvény erejénél fogva eltöröltetnek.”

A követekkel maga Batthyáni Lajos elnökmiszter utazott az Innsbruckban lévő királyhoz, a törvény szentesítése végett; mi június 11-kén minden nehézség nélkül meg is történt. A két haza ekként, három század viszontagságai után valahára ismét egyesült. A király a megerősített törvénnyel egy leiratot intézett István főherceg s királyi helytartóhoz, mely által ez felhatalmaztatott, hogy az új törvényt végrehajtsa, s az erdélyi országgyűlés által még netalán alkotandó törvényeket az ő nevében szentesítse.

Az országgyűlés küldöttségével, körülbelül egy időben, még két más küldöttség érkezett Innsbruckba: a balázsfalvi román gyűlés és a szászok küldöttsége. A szász burokrácia látván, hogy az uniót az országgyűlésen megbuktatni képtelen, titkos egyetértésben az udvari reactioval, az unió-törvény szentesítését törekedett meggátolni. De midőn a kiküldöttek Innsbruckba érkeztek, a törvény már meg volt erősítve; s a király kijelenté nekik, hogy miután az unió a szász nemzet követeinek hozzájárultával lett törvénnyé, s ez által nemzetiségök és szabadságuk nemcsak nem veszélyeztetik, sőt inkább szilárdulást nyer; egyébiránt pedig a trón őket jogaik és szabadságuk éldeletében oltalmazni továbbra sem szűnik meg: aggodalmoknak nincs semmi alapja.

Hasonló volt a király válasza a balázsfalvi román küldöttséghez, mely herczeg Eszterházy Pál külügyminiszter jelenlétében bocsáttatott a trón elébe. „Mint hogy román alattvalóimnak nemzeti gyűlésekben szerkesztett folyamodványa, az Erdély és Magyarország egyesítését szentesítő törvény következtében, fölöslegessé vált, — így szólott a király —: örvendek önöket biztosíthatni, hogy az illető törvény által, mely minden tekintet nélkül a nemzetiségre, nyelvre, vallásra, Erdély valamennyi lakosainak ugyanazon jogokat és szabadságokat adja meg, kívánataik nagyobb részben már teljesítettek; jövődő boldogságuk tehát csak e törvény végrehajtásától függ.“

De a románok ama felekezete, melynek kifolyása e küldöttség volt, nem elégedett meg azon egyéni, községi s politikai szabadságokkal, melyeket a pozsonyi törvények, az unió következtében, a románoknak és szászoknak, székelyeknek s magyaroknak egyaránt biztosítottak; ők ezeken felül még nemzetüknek, mint testületnek, is igényelnek vala külön poli-

tikai jogokat, tehát kiváltságokat, az államban. A küldöttség tehát, midőn Bécsbe visszatért, s azon tagjaival, kik Saguna püspökkel együtt elébb Pesten maradtak volt, egyesült, június 18-kán még egy újabb kérelmet intézett a királyhoz. Panaszkodnak ebben, hogy az unió, mely nemzetök politikai lételét megsemmisíti, nekik nem nyereség, hanem égbekiáltó igazságtalanság. Az ő nyelvök, azon törvény mellett, mely a magyart teszi az államban hivatalos nyelvvé, csak annyiban vétetik tekintetbe, hogy nem fog kiirtatni. Az egész magyar birodalomban csak az egy magyar politikai nemzetiség ismeretik el törvényesen; az országban lévő többi nemzetek pedig névről sem említetnek. Más részről azon census után, melyhez a követválasztási jog gyakorolhatása kötve van, az ő nemzetökből igen kevesek lesznek képesek e jog gyakorlataira; minek következtében nemzetök tényleg csak úgy ki lesz zárva a jogokból, mint volt elébb. Panaszkodnak, hogy miután a régi erdélyi alkotmány szerint az országgyűlésen csak a magyar nemesség volt képviselve *), a szászok huszonkét követe mindig kisebbségben létezett; a románok pedig, kik az összes népesség két harmadát képezik **), képviselve éppen nem voltak ***): — az uniót egyedül a magyarok, egyoldalulag mondták ki végzéssé. Kivánják tehát, hivatassék egybe egy újabb országgyűlés, melyen a nemzetek népszám szerint legyenek képviselve szabadon választandó követeik által; és ezen gyűlés határozzon aztán Erdély jövődjé felett.

A király e folyamodványra már öt nap múlva, jun. 23-kán kiadta válaszáat, melyben tudtokra adá, hogy nemzetiségek egy a jövő országgyűlésen alkotandó törvény által teljesen biztosíttatni fog, s gond leszen arra is, hogy nemzeti iskolák állíttassanak számukra. Egyébiránt az első folyamodványukban nyilvánított kérelmeik, — különösen egyházuknak a többi egyházakkal egyenjogosítása, egyházi és iskolai szükségleteiknek a státus költségén való ellátása a 20-dik törvény-

---

*) Ezen állítás helytelen. A nemesség csak annyiban volt magyar, a mennyiben az magyar törvényen és alkotmányon alapult; de nemesek a magyarokon kívül mások is lehettek s voltak is; magából az oláh nemzetből mintegy nyolcz ezer család birt nemesi joggal.

**) Csak felét a mintegy 2,100,000 főre menő népességnek.

***) Ama, mintegy 8000 nemes oláh családból számosan voltak mind hivatalviselők, mind tagjai az országgyűlésnek.

czikk által —, a közös teherviselés a 8-dik t. cz. által —, a robot és tized megszüntetése a 9-dik t. cz. által —, a sajtósza-
badtság és esküdtszékek a 18-dik t. cz. által —, a nemzetőrség
felállítása a 22-dik törvénycikk által az utolsó magyar ország-
gyűlésen teljesítették. Gondoskodni fog a miniszterium arról
is, hogy helybeli panaszaik megvizsgáltassanak és sérelmeik
orvosoltassanak; hogy, továbbá, a románok a közigazgatás
minden ágaiban, számuk és képességeik szerint alkalmaztas-
sanak: valaminthogy ő felsége is megvárja viszont román
alattvalóitól, hogy magyar koronája iránt hívek maradván,
többi polgártársaikkal egyességben s békében élvezendik a
reájok is kiterjesztett közös szabadságokat.

A király e válasza minden értelmes és méltányosan gon-
dolkodó román, ki nem önzés, nagyravágás, hanem nemzeté-
nek józanul felfogott érdeke által vezérelteték, teljesen kielégítet-
tett. Lemény püspök, mintegy huszad magával az oláhok
legmíveltebbjei közül, egy szózatot intézett nemzetéhez, buz-
dítván azt, csatlakozzék őszintén az unióhoz, mely épen a ro-
mánokra árasztand legtöbb áldást; ragaszkodjék bizalomtel-
jesen a magyar miniszteriumhoz, melyet a román nép iránt a
legtisztább jóakarat lelkesít, százados szenvedéseinek véget
vetni, őt a többi országlakosokkal egyenlő jóllétben, boldog-
ságban részesíteni.

A miniszterium e jóakaratnak valóban mindjárt a leg-
meggyőzőbb bizonyítványát is adta. Az erdélyi országgyűlés
ugyanis, az unió-törvény szentesítése után, még csak néhány
törvényt alkotott: egyet a közös országgyűlésre küldendő kö-
vetek választásának módjáról; mire nézve a választói jogot
8 ft. censushoz kötötte, s a követek számát 69-ről 73-ra ig-
azította ki; — egyet az úrbériség eltörléséről, a köztehervise-
lésről, a vallásokról stb. Ezen kívül pedig egy negyven tag-
ból álló bizottmányt nevezett ki, mely Pesten, a miniszterium-
mal egyetértőleg dolgozná ki az egyesülés részleteit, s általá-
ban mind azon viszonyokat, melyeknek az unió következté-
ben reformáltatni kell. E terv utóbb a miniszterium által a
közös országgyűlés elejébe vala terjesztendő, hogy általa tör-
vény erejére emeltessék. A miniszterium tehát a legbarátsá-
gosabb érzelemnyilvánításokkal fogadá a Bécsből megérke-
zett román küldöttséget, s felszólítá annak tagjait, vennének
szinte részt az erdélyi országos bizottmány tanácskozmányai-

bán s dolgoznák ki részletesen, mit nemzetök érdekében szükségesnek tartanak. A küldöttek józanabb, mérsékeltebb része örömmel fogadta a miniszterium ezen intézkedését. Más részek azonban a meghiúsult önzés keserűségével tért vissza Erdélybe, a szász burokratákkal s patriciusokkal folytatandók azontúl is a reactio érdekében kezdett ármányaikat.

Erdély ekképen törvényesen egyesítve lévén Magyarországgal, a miniszterium annak kormányzatát tényleg átvette. A Bécsben székelő udvari kancelláriát megszüntetvén, annak teendőit s hivatalnokait az illető miniszteriumok közt osztotta fel. A tartomány közvetlen kormányára pedig addig is, míg ott a közigazgatás szerveztetnék s a középpontival egybeolvasztatnék, b. Vay Miklós koronaörtl, kit e hivatásra az Erdély lakosságának nagy részénél divatos protestáns vallása, mérsékelt politikai színezete, sima finom modora, s diplomatai ügyessége különösen ajánlani látszék, oly reményben nevezte ki teljes hatalmú kormánybiztossá, hogy az ő eszélyes igazgatása, nem különben mint a közös szabadság éldelete rövid idő alatt kiegyenlítend minden érdeket, kiengesztelendi a féltékeny vagy önző kedélyeket.

A közbéke néhány hónapig nem is háborított meg Erdélyben, vagy, mint az unió után divatossá lett azt nevezni, a Királyhágón túl. Mert, bár a szász burokraták és patriciusok s a románok egy felekezete koránt sem nyugodtak meg a ténynyé vált unióban; de mivel az udvari reactiopárt még nem látá megérkezettnek a kitörés óráját: az izgatás ugyan szakadatlanul, de csak alattomosan folyt a tartományban. Sőt midőn a magyar birodalom országgyűlése Pestre, július 2-kára, kihirdettetett, mind a szászok, mind az oláhok megválasztották s felküldték képviselőiket.

NEGYESEDIK FEJEZET.

Viszonyok a bécsi miniszteriummal.

Ama négy fő feladat közül, melyek új kormányunk előtt álltak, s melyeknek szerencsés megoldásától mondók függeni átalakulásunk csöndes lefolyását és sikerültét, a belső szervezésnél és Erdély visszakezelenésénél, még sokkal súlyosabb volt a másik kettő: az Ausztria és Magyarország közti viszonyok rendezése, s az országban és kapcsolt részeiben lakó szláv nemzetiségek, szerbek és horvátok közt támadt félreértések kiegyenlítése, s a már kezdettől fogva keletkezett viszályok lecsillapítása.

Hogy mind a két nagy feladat szerencsésen megoldasék, a dynasztia részéről főleg őszinteségre s jóakaratu közremunkálásra —, miniszteriumunkéról pedig nagy politikai eszélyre, mérsékeltségre s egyszersmind erélyre volt volna mulhatatlan szükség. De, fájdalom, e kellékek mind a két részről hiányzottak.

A dynasztiában nem volt őszinteség. A reactio Bécsben ugyanazon pillanatban kezdte meg alattomos működését, melyben a nemzet régi reformtörekvéseinek diadalát ünneplé. A reactio tűzhelyét a dynasztia néhány tagjainak s a megbuktott burokratának hozzájuk szegődött köre képzé, kik a trón háta mögött, visszaélve a fejedelem értelemgyöngeségével, haladék nélkül két fő irányban kezdék fonni ármányaik hálózatát. Ezen irányok egyike a magyar miniszteriumnak a bécsi kormányval való viszonyaiban, másika az országban és melléktartományaiban lakó népségeknek Bécsből felázított mozgalmáiban nyilatkozott. De mivel a fondorlatok, huzamosabb ideig, részint titokban, részint az ország s Ausztria közt létező törvényes kapcsolat álczája alatt intéztettek: a nemzet sokáig bizott a dynasztia őszinteségében.

Azt ugyan mindenki tudta, mily bajosan sikerült egész terjedelmében megalapítani a független nemzeti kormányt, s mily nehezen hajólt, még a felelős miniszterium eszméjének elvi elfogadása után is, az udvar arra, hogy a pénz-, had- s kereskedelem-ügyi tárczák, Béctől függetlenül kezeltessenek Budapesten. Azonban régtől fogva megszokta már a magyar nemzet, hogy sokkal csekélyebb jelentőségű reformokban is csak hosszú küzdelmekkel, évekre terjedő halogatás után, s akkor is jobbra a körülmények kényszerűsége által segítve, érheti célját. Most sem volt tehát felőtölő az udvar részéről, hogy a nemzeti kívánatok teljesítésében annyira akadékoskodik. És, bár kételkedni sem lehetett, hogy végre is csak a körülmények hatalmának nyomása alatt írta alá a független miniszterium alakításáról szóló törvénycikket: miután mégis a reform valahára kivívatott, s a király arra nemcsak külön leiratban megegyeztetést adta; hanem, az országgyűlés befejezésekor, önszántából, semmi által nem kényszerítve, személyesen lejött az ország rendei közé, megszentelni az új törvényeket: a királyi szó szentségének hitele ellen vétkezik vala, ki kételkedni mert volna, vajjon azok, egyszer elfogadva lévén, meg fognak-e tartatni őszintén. Nem kevésbé szilárdítható a nemzet bizodalma a dynasztia őszinteségében még azon körülmény is, hogy a király kíséretében a két praesumtiv trónörökös, Ferencz-Károly s ennek fia, Ferencz-József is, szokáson kívül, jelenvolt a szentesítésnél: e tény mintegy kettős sanctiót adott e törvényeknek, a jövődő királyok alatt is biztosítani látszatván azok szentségét. Azt ugyan egy a történelemben jártas s az udvar hagyományos politikáját ismerő sem hitte, hogy a dynasztia tétlen resignatioval tűrje az önkényes hatalom elvesztét; sőt meg volt győződve, hogy a pénz- és hadügyi igazgatás részletes szervezésénél törekedni fog mennél több egyenes befolyást tartani fenn a maga részére. De hogy ama törvények egy részének megsemmisítése végett még fegyverhez is nyúljon; s mit ma önként megadott, azt holnap vérpatakok árán, erőszakosan akarja visszavenni: azt csak gondolni is tiltá a királyi szó szentsége s a nemzet és dynasztia közt fenálló törvényes viszonyok természete. Még azok is, kik gr. Széchenyi Istvánnal a márcziusi mozgalmak kezdetében azért nem akartak rögtön igen messzehaladni a reformok terén, nehogy a dynasztia ellenhatásra

tüzeltessék: az országgyűlés befejezésekor oly meggyőződésben voltak, hogy miután a király az új törvényeket önként megerősítette, a kölcsönös viszonyok Magyarország és Ausztria közt, ha tán nem minden nehézség nélkül is, de békésen ki fognak egyenlítettetni.

De magok az Ausztriában kifejezett alkotmányos viszonyok, melyeknél fogva az örökös tartományok parlamentet s felelős miniszteriumot nyertek, — nem különben az osztrák népnek s kivált a császári fővárosnak közvéleménye s óhajta is az örökös tartományok jövődő politikai állapota tekintetében, oly neműek valának, hogy minden egyébtől elnézve is hinni kellett, miképen az udvar őszintén fogja teljesíteni a független magyar kormányt biztosító törvényeket.

Mint tudatik, a francia forradalom következtében egész Németország forrongásnak indult, s a mindenütt diadalmas demokratáknak köz óhajta s törekvésevé lőn, az 1815 óta fenálló német szövetség külön országait s tartományait egy nagy Németbirodalommal egyesíteni, melynek egy feje, egy törvényhozása, egy kormánya legyen. Bécsben s egyéb osztrák városokban is nagy tetszéssel fogadtatott a német nemzet egységének eszméje. A szabadság őszinte barátai közt általánossá vált a meggyőződés, hogy Ausztria a jövőben csak úgy őrizheti meg, egy részről újdón nyert alkotmányos szabadságát, más részről azon érdekeit, melyek a német birodalmi kapcsolatból erednek, ha teljesen a nagy németországi politikához csatlakozik. E meggyőződés következtében, már a bécsi forradalom tényleges kitörése előtt is mind közönségesebbé vált a kívánság, hogy a császár a maga német örökös tartományaival mennél előbb s oly szorosan csatlakozzék a birodalomhoz, hogy azok ebben felolvadjanak, s ekként az egyesülés zászlaját megragadván, a birodalmi császárságot, melyet fejedelmi háza különben is több század folytában birt vala, magának, a porosz király e célra irányzott törekvései ellenében, biztosítsa. Utóbb a bécsi forradalom teljes diadalt szerzett a közvéleményben ezen eszmének. A három színű németbirodalmi zászlók, szalagok a forradalomnak és szabadelvűségnek szintűgy jelvéivé lőnek s ünnepeltettek: miként gyűlöltek s gyaláztattak az absolutismus és reactio jelképeivé lett dynasztikus sárgafekete színek. A „sárgafekete“ elnevezést mindenki gondosan ügyekezett magától elhárítani;

mert utóbb még személyes bántalmak ellen sem volt biztosítva, kit a közvélemény e színezetűnek tartott. Birodalmi háromszínű szalag és csokor díszelgett minden fővegen s öltönyön; ugyanoly zászló lobogott a Sz.-István templomának tornyán s magán a császári várakon. És miután egy ízben az összesereglett lakosság előtt a császár személyesen is ezt lobogtatta le ablakából: a legdynasztikusabb „sárgafeketé“ is kénytelenek lőnek háromszínű zászlót tűzni fel házaikra, hogy a nép gúnyjától s erőszaktételeitől menten maradjanak. A két első (Kolowrat- és Fiquelmont-) miniszterium hamar egymás után bekövetkezett buktnak is az volt fő oka, hogy a régi dynasztikus elveket, a nép szemében az absolutismussal, reactióval azonosokat, vitték magokkal a kormányra. Ösztönszerű meggyőződésében, csak úgy hitte a nép biztosítva kivívott szabadságát, ha a kormány őszintén ragaszkodik a német egység politikájához.

Hasonló nézetek s elvek valának uralkodók Ausztriára nézve a frankfurti előparlamentben is, mely márczius 31-kén, — s az e gyűlésből eredt ötvenes bizottmányban, mely april 4-kén kezdte meg működését. E bizottmányban hat ausztriai, képviselő vett részt. És ezek szintűgy mint a gyűlés nagy többsége, akként valának meggyőződve, hogy Ausztriának okvetetlen szorosan kell egyesülnie Németországgal; mert csak a szabaddá lett Ausztriának őszinte csatlakozása szerezhet szilárd állandóságot a német egységnek. Az egyesülés igaz barátjai ennél fogva Ausztriának szánták a vezéri szerepet; s ennek csak akarnia kellett, hogy a nagy eszme, melynek hordereje Európa viszonyainak egyelőre kiszámíthatlan, de következménydús fordulatot adott volna, sükeresen életbe lépjen.

Es úgy látszik egy ideig, hogy sem a dynastiában, sem azon férfiakban, kik ez idő szerint Ausztia sorsát intézik vala, nem hiányzik ezen akarata. A dynasztia, mely 1806 után sem mondott le soha egészen a századokig viselt német császári méltóság reményeiről, olasz birtokainak valószínűvé lett elvesztése után, csak a német császárság megnyerése által újíthatá meg, s csatányosabban mint valaha, a maga hatalmának fényét. Az osztrák új miniszterium is minden alkalommal nyelven hordá Ausztia és Németország szoros egyesülésének szükségét. És miután a nagy német nemzeti gyűlés május

18-kára ki is hirdettetett: e tekintetben úgy állt a dolog, hogy annak valósultáról csak kételkedni is bűnnek tartatott volna a német nemzetiség méltósága ellen.

Már pedig Ausztriának a nagy német birodalomba olvadása oly annyira múlhatatlanná tette Magyarország minden kormányügyeinek teljes elválasztását s függetlenítését az ausztriai közügyektől, hogy azt magának a bécsi kabinetnek kell vala sürgetnie, ha az új pozsonyi törvényekben elintézve még nem volt volna. A mind két felől kifejtett körülmények s megalkotott felelős parlamenti kormányzat következtében tehát hinni kellett, hogy már Bécsben is meggyőződtek, miképen Magyarország ezentúl csak annyira lehet kapcsolatban a többi örökös, különben is a nagy Németországba olvadandó tartományokkal, a mennyire a császár egyszersmind Magyarországnak is királya s a mennyire egymásnak kölcsönös és közös védelmére kötelesek; minél többet, egyébiránt, a helyesen értelmezett *pragmatica sanctio* sem foglalt magában. Hinni kellett, hogy Bécsben is meggyőződtek a felől, miképen Magyarországot s az örökös tartományokat ezentúl nem a státustanács, mint közös kormányshézék, burokratikus láncza, hanem a szabad népek kölcsönös rokonszenve s érdekeik közössége köthetik össze állandólag. Hinni kellett, hogy Bécsben is meggyőződtek, miképen a jelen körülmények közt a dynasztának lehetetlen józanúl s loyálisan más politikát követnie, mint a mely a népek kívánataival, s ezek folytán, a fejedelmi-szó által szentesített átalakulással megegyez; s mely szerint egy részről az örökös tartományok sorsát a német birodalmi egység nagy reményű jövődjével azonosítsa; más részről, a függetlenségét ténylegesen visszanyert Magyarország által magának a keleten mind politikai, mind kereskedelmi tekintetben hatalmas befolyást szerezzen.

E politikának mind a két iránya, következményeiben oly termékenynek, Európa szabadságára s haladására nézve szüntűgy, mint a dynasztia hatalmára nézve oly kecsagtetőnek mutatkozik: miképen kételkedni alig lehet, hogy ha ez időben egy jól ihletett, lelkes fejedelem ül a Habsburgok trónján, azt megragadni s következetesen folytatni, önérdékében sem mulasztja el. De, fájdalom, a dynasztának sem beteges feje, sem egyéb tagjai nem bírtak elég képességgel felfogni a nagy szerepet, melylyel őket a gondviselés mintegy megki-

nálta. Sőt annyi erő és őszinteség sem volt bennök, hogy legalább a követni szándéklott politika irányát szabják ki nyíltan és határozottan. A régi gyöngye, szűkkeblű és habozó Metternich-féle politika iskolájában felnőtt emberek is, kiknek tanácsa az udvarnál súlylyal bírt, vagy tájékozni nem tudták magokat a forradalom által felforgatott régi s felidézett új állapotok, viszonyok és elvek között; vagy elég erejük s bátorságuk nem volt, teljesen szakasztaniok a régi, hagyományos politikával, s határozottan lépniök a fejlemények által kimutatott új ösvényre. Ohajtják vala megnyerni Frankfurtban a hegemoniát Németország felett; de egyszersmind a külön Ausztriát is szerették volna fentartani; vagy, ha nem ellenezték is az osztrák tartományok beolvadását a Németbirodalomba, de vonakodtak lemondani az osztrák tartományok s Magyarország kormányzati egységéről.

E tétovának, e habozásnak eredménye volt hogy, mihelyt a bécsi forradalom vihara kissé csillapodott, s elhatározásaikban szabadabbakká lettek, a nélkül, hogy a német birodalmi hegemonia reményeiről lemondottak, keresésével felhagytak volna, a szláv elemmel már is kaczerkodik kezdének, egy részről Prága, másról Zágráb s Karlócza felé kacsintgatván.

A dynasztának legértelmeseb, politikai ügyekben legjártasb tagja volt Lajos főherczeg, a császár nagybátyja, ki már I. Ferencz végső éveiben is élén áll vala a birodalom kormányának; V. Ferdinánd alatt pedig tulajdonkép a császár képét viselte a kabinetben. Róla azon hír szárnyala, hogy a haladokló Ferencznek fogadalmat tett légyen végóráiban, hogy az ő kormányrendszerét s politikáját utóda alatt is változtatlanul fenn fogja tartatni. Jobbára az ő s a praesumtiv örökösnek, Ferencz-Károlynak, a császár öcscsének, műve volt, mi a bécai forradalom után az udvar részéről történt. Nekik tulajdoníttatik különösen, hogy az új, alkotmányos bécsi miniszterium elnökévé a szláv szenvű Kolowrat, s egyéb tagjaivá nagyobb részben a Metternich-féle politika hú pártolói nevezettek.

Nem tartozik feladatomhoz elbeszélni e miniszterium működését: elég mondanom, hogy a dynasztia intező tagjaival egyetértésben, ez vetette a magyar kormány elébe azon akadályokat, melyek miatt a független magyar miniszteriumról

szóló törvénycikk oly nehezen nyert királyi megerősítést; ennek tulajdonítandó Jellasicsnak bánná neveztetése is, mi a reactionnak első nagy horderejű tette volt Magyarország irányában; s végre ez állítá fel a magyar-osztrák viszonyok tekintetében azon elveket, melyek a békés eligazodásra s kiegyenlítésre elejétől fogva kevés reményt nyújtottak.

A bécsi nép hamar átlátta, mi veszélyeket rejt az ő fiatal szabadságára nézve is e, jobbára régi burokratákból álló, reactionarius miniszterium politikája; s pár hét múlva egy utczai tüntetés által mind Lajos főherceget, mind Kolowratot távozni kényszeríté a kormánytól. De a dynasztia még sem okúlt; s ellenkezőleg a határozottan nagy német birodalmi rokonszenvet ápoló nép óhajtaival, Fiquelmont grófot, ki elébb a külügyi tárczát kezelé, nevezte ki elnökminiszterré. A csere nem hozott változást a kabinetbe. Fiquelmont, azelőtt a Metternich-kormány követe a sz. pétervári udvarnál, s miként hírlék, Miklós csár kegyencze s Metternichnek már akkor utódjelöltje, legfelébb is csak annyiban különbözött Kolowratról, hogy ennek határozottságával nem bírt; de politikájában ugyanazon elveket követte. A közvélemény kedvezését maga felé fordítandó, nem mulasztá el ugyan minden alkalommal kijelenteni, miképen Ausztriának szoros egyesülését Németországgal ő is mulhatatlanul szükségesnek tartja; bensőleg mindazáltal borzadt e szükség következményeitől, melyek közt első helyen állott Magyarország kormányának minden eddig, bár törvénytelenül, de tényleg közösen kezelt ügyeire nézve teljes függetlensége. Ha tán némileg óvatosabban is, mint előde, de a hol csak lehetett, ő hasonlókép a régi kormánypolitika elveit követte; a prágai és zágrábi szláv sympathiákkal pedig ő sem szünt meg kaczerkodni. Eljárása ennél fogva Németország irányában habozó, ingadozó, halogató —, Magyarországra nézve pedig huzavonó, akadékoskodó, határozottan reactionarius vala.

Azonban a bécsi nép május 4-kén Fiquelmont grófot is kilépni kényszerítette a kormányból; minek következtében Pillersdorf, elébb belügyminiszter, lett annak elnökévé. Pillersdorf, ki rábeszélő tehetsége által nem sokára mintegy diktatóri szerepet játszik a kabinetben, politikai színezetét tekintve, szabadulvú s az alkotmányosságnak őszinte barátja volt ugyan; sőt, a bécsi védelmi s nemzetőrségi egyesült bi-

zottmány befolyása alatt állván, a Németországgal való egyesüléstől sem idegenkedett. De a mit tőle ennél fogva mindenki méltán várt, az eddig folytatott kormánypolitikában ő sem tett, mert nem tehetett lényeges változtatást. Miután Lajos főherczeg a közügyek vezérletétől ápril 5-kén visszalépett, két nappal később a vele mindenben egyező s folyton az ő tanácsait követő Ferencz-Károly foglalta el helyét a császár képének viselésében.

Ferencz Károly főherczeg egyenesen nem avatkozhatott ugyan mindig az alkotmányos és felelős bécsi miniszterium eljárásába; mert ez jobbára az aulától s a védelmi bizottmánytól kitűzött irányban kénytelenítettett mozogni: de annál nagyobb volt hatása az általános politika irányára. Látván, hogy a védelmi bizottmány forradalmi befolyását egyenesen meg nem gátolhatja, azt eredményeiben, az ügyek végkifejlésében ügyekezett megbénítani és süketleníteni. E végett a trón és miniszterium háta mögött egy titkos udvari pártot alkotott, melynek a megbukott absolutismus és burokratia fő emberei jobbára, sőt, mint hirlék, gróf Medem, orosz követ is, tagjai valának. Ezen udvari párt, melynek létezését nem sokára számos világos tény kétségtelenné tette, s melyet a közönség „camarillának” nevezett el, lőn ezentúl fő s középponti műhelye a reactionarius dynasztiai politikának. Működése annál hatékonyabb volt, s így veszélyesebbé is vált a fiatal szabadságra nézve, mivel Ferencz-Károly főherczeg, a császár képviselője, ennek nevében adhatta ki a maga titkos rendeleteit. Céljául eleinte csak a forradalom megigázása s a kényuralmi kormányrendszer helyreállítása volt kitűzve; melyhez utóbb még, a Habsburgház hagyományos politikája szerint, a kormányzati egységnek az egész monarchiában megalapítása lényeges mellékletül kapcsoltatott. Eszközüll ezen udvari párt, a hol lehetett, a bécsi miniszteriumot, a mire pedig ezt az alkotmányos formák miatt meg nem nyerhette, vagy a hova ennek hatalma ki nem terjedt, az egyes országok s tartományok legfőbb tisztviselőit s a fő hadi parancsnokságokat használta fel. Tagadni nem lehet, hogy taktikáját ügyesen intézte el az udvari reactio; s ha a cél, melyet kitűzött jó, az eszközök, melyek által azt elérni törekedett, nemesek, feddhetetlenek voltak volna: tapintatától s kitartásától nem tagadhatnók meg csodálatunkat.

Az alkotmányos kormányrendszert nálunk, hol az századok óta létezett s összeforrt vala a nemzet életével, egyenesen meg nem támadhatván, a kormány függetlenségének megsemmisítését tűzte ki legközelebbi céljául az udvari reactio. A pénz-, had- és kereskedelmi ügyek, az állam e fő erőforrásai, lévén azon kormányágak, melyeket az udvar, alkotmányunk s törvényeink ellenére, előbb a bécsi miniszterium befolyása alatt kezeltetett: most is e három tárcza ellen intézte megtámadásait, oda törekedvén, hogy a nemzet fegyverereje, államjövödelmei s kereskedelme ezután is a bécsi miniszterium intéző befolyása alatt álljanak. Az eszme, mely szerint a külön felelős kormány nyal bíró Magyarországnak, épen legfontosabb közügyeiben akartak befolyást adni a bécsi miniszteriumnak, mely a nem rég octroyozott alkotmánylevél szerint csak a német örökös tartományok országgyűlésének volt felelős, valóban képtelennek látszik a márcziusi események után. De nem kell feledni, hogy e titkos udvari pártnak Bécs irányában sem volt soha szándoka megtartani azt, mit a forradalom napjaiban a császárral ígértetett és szentesített; sőt épen az alkotmánylevél kijátszása s lassankénti megsemmisítése volt a reactio törekvéseinek legfőbb célja. Az előbb is alkotmányos Magyarországra nézve azonban eleinte, úgy látszik, hajlandó volt volna tűrni a magyar miniszterium független kormányát minden egyéb belügyekben, ha a finansziiai, hadi s kereskedelmi ügyeket, miket a monarchia elválaszthatlan közös ügyeinek szerettek nevezni, annak kezéből kiragadnia, vagy azokra legalább a bécsi befolyást oly módon, mint márczius előtt létezett, kiterjesztenie sikerülne.

Az udvari reactio pártja nem titkolható maga előtt, hogy e célnak csak valamennyire is megközelítése nagy nehézségekkel járand. A nemzetről eleve is feltehethe, hogy mindenre kész inkább, mintsem magát ismét megfosztatni engedje visszaszerzett törvényes függetlenségétől. A miniszterek személyében, kik a nemzetnek legbuzgóbb vezérei, jogainak hűséges őrei voltak, támaszra egyáltalában nem számíthatott. Még István főherczeg nádort s királyi helytartót sem remélheté megnyerni céljainak eszközéül. Ő, ki magát magyarnak tartá, s arra hogy a nemzet első hivatalnok, legalább is oly büszkének látszék lenni, mint főherczegi származására, ószintén ragaszkodék az alkotmányhoz. Az új reformtörvények

szerencsés keresztülvételét nem kis részben neki, az ő buzgó hazafiságának s erélyes közbenjárásának lehetett köszönni. Hogyan nyújthatott volna tehát most segédkezet annak lerombolására, mit nem rég oly nemes buzgalommal segített felépíteni, s minek sikerültét méltán legnagyobb dicsőségének tarthatá? Ő a népszerűség fénykörére egy szabad nemzet élén sokkal inkább vágyott, mintsem hogy azt a meggyőződéseivel különben is ellenkező kényuralom helyreállítását célzó, még igen kétes kísérleteknek feláldozni képes volt volna. De őt személyes érdekei egyébiránt is a nemzet ügyéhez kötötték. A dicsó szerepért, melyet ő e szabad nemzet független kormányának élén most, a király megbíztaból még a felségi jogokat is gyakorolva, játszik, az udvari reactionpárt neki semmi kárpótlást sem ígérhetett. Ő, a reactionak segédkezet nyújtva, sem a leigázott nemzetnek —, ha t. i. ama kényuralmi tervek sikerülnek, sem a diadalmas nemzetnek, ha azok megbuknak, nem maradhat többé nádora; és, mi előtte, ki a népszerűséget oly nagyra becsülte, szinte nem lehetett közönyös dolog, még a szabadelvűsége által eddig szerzett dicsőségét is elvesztendő vala. Utóbb, midőn az udvari reactio nyíltan s oly hatalommal lépett fel, hogy annak győzedelmétől méltán tarthatott, a hazafit szintűgy mint a népszerűsége vágyó nádot feláldozta ugyan magában a főherczegnek; de jellemgyöngesége még akkor is csak annyira vitte őt, hogy visszavonúljon a nemzeti ügy védelmétől: segédkezet ő soha sem nyújtott a reactionak.

De mennél nagyobb akadályokra s mennél kevesebb segédkezekre talált e viszonyok közt Magyarországon, a maga céljainak valószínűsítésében a reactio: annál később lőn minden eszközt, volt légyen az bár mily erkölcstelen, bár mily aljas, felhasználni, ha céljaira alkalmasnak látszék. Hazudság, szeszegés, szemtelen ráfogás, árulás, a polgárok egymás elleni feluszítása, rendszeres lázítás és a felszított pártütéssel való szövetekezés, sőt aljas népbújtatókkal s rablókkal való czimborálás, — szóval minden ármány és fondorlat jónak találtatott s kizsákmányoltatott, ha czélszerűnek mutatkozték. Régi politikája volt a dynasztiának, mozaik szerkezetű birodalmában, a külön népfajok közt egymás iránt ellenséges indulatot ápolni, s egyik által igázni le, tartani féken a másikat. A császári udvari s házi titkos levéltárban máiglan őriztetik egy ta-

nácskozmány jegyzőkönyve II. Ferdinánd korából, mely a dynasztiának Magyarország irányában követett elveit foglalja magában s ama kérdést fejtegeti: miként lehet az országot alkotmányától megfosztani? Izgattassék fel — ez tartalmának lényege — izgattassék fel egyik vallásfelekezetet a másik ellen, egyik népfaj a másik ellen; készíttessék az országban mesterségesen lázadás, hogy azt utóbb elfojtani, az országot meghódítani, s a fegyverjogra támaszkodva, jogaitól megfosztani lehessen.

Es e politikához, melyet a múlt századokban mindig szem előtt tartva s alkalmas időben többször, bár, végeredményben, mindig sikeretlenül, meg is kísértett a dynasztia, — nyúlt most is az udvari reactio. Szerencséjére, ezt könnyebben meg lehetett most indítani, mint bár mikor a múlt időben. Metternich kormányelvei, ama dynasztiái politikával rokonok, melyeket e mondat fejez ki: „divide et impera“, — rég elkészítették annak útjait. Ezen híres, de a márcziusi mozgalmak által megbuktatott státusférfit az erdélyi szászokban, a horvátokban és más szláv fajú népekben mindig gondosan ápolá a nemzetiségi féltékenységet s viszályokat, hogy általuk a teljesen szabad alkotmányosságra, a szabadelvű, demokratiai reformokra s a törvényes, de sokfélekép megcsorbított nemzeti függetlenségök megvalósítására törekvő magyarokat megfélemezze vagy legalább mérsékelje. Most a népszabadság, nemzeti önállás forradalmi szelleme e népek közt is felébredt, bennök is új vágyakat s törekvéseket élesztett. E forradalmi szellemet ragadta meg tehát eszközül az udvari reactio; s e népek félreértett, még meg nem tisztult, féltékeny szabadságs-önállás-vágyaiból kezdé kovácsolni a lánczokat, melyekkel a függetlenségét teljesen visszanyert, alkotmányos Magyarországot —, majd magokat ezen, a közös szabadság elnyomására eszközül használt népeket is, megint a kényuralom alá szorítsa. Fellázítá a népeket, hogy a királyi szó és szentesített törvények által biztosságba ringatott, s átalakulási rendezetlenségében készületlen országot szabadságától, függetlenségétől ismét megfoszthassa. Más részről akadályokat vetett a nem rég megalkotott miniszterium elébe, nehogy ez az új törvények által megváltoztatott régi állapotok romjai közt rendet alkothasson, az új kormánygépezetet összerakhassa, s a közéletet, új pályáján, új szervezetében, rendes mozgásba, szabályos működésbe helyezhesse: hogy ekként

aztán a mind nagyobb zavarba bonyolódó, s lakosai egy részének lázadása által fenyegetett országot végre oda juttassa, hogy önmaga kérjen segédelmet a dynasziától, s a segély díjául önmaga vigye nem rég kivívott függetlenségét a trón zsámolyához.

Ezen ármányos, macchiavelli politikának megindítására, miután segédekert arra sem István nádor s királyi helytartóban, sem a magyar miniszteriumban nem nyerhetett, a külön népfajok kitünőbb vagy legalább népszerűbb egyéniségeit, az ország katonai hatóságait s a bécsi miniszteriumot használta fel eszközökül az udvari reactio. És, miként utóbb részletesen elbeszélő leszek, a külön népfajok e vezéreiben szintoly kész akaratú, buzgó segédekre talált, mint a fő hadi parancsnokságok s más katonai hatóságokban, melyek régóta közvetlenül a bécsi udvari fő hadi tanács kormánya alatt álltak s annak parancsai iránt, már a katonai fegyelemnél fogva is, vak engedelmességgel viseltetének, ezen felül pedig még jobbra idegen, német, cseh, morva stb. származású egyénekké valának betöltve.

A bécsi miniszteriumról azonban, mely, maga is alkotmányos és a bécsi országgyűlésnek felelős lévén, a közvélelényt tekintetbe venni kénytelenített, s ezen felül még a folyton fennálló forradalmi népbizottmányok s az aula befolyása alatt létezett, utóbb pedig az országgyűléstől vette az irányt, — e miniszteriumról azt kellene hinni, hogy ama befolyások mellett a reactio céljait sem nem szolgálhatja, sem szolgálni nem akarja. És ez, fájdalom, mégis úgy történt. A reactio szerencséjére, ama fő fontosságú közügyek, melyeknek igazgatását, a megbukott kényuralmi kormány, törvényeink, függetlenségünk ellenére, a múlt időkben egészen magához ragadta volt, t. i. a pénz-, had-, kereskedelem- és külügyek tekintetében, a pozsonyi országgyűlésen, midőn az illető miniszteriumok felállítottak, semmi részletes intézkedés nem tétetett; hanem csak általánosan mondatott ki a törvény által, hogy hazánk ezen közügyeit az illető miniszteriumok eszentül függetlenül igazgatandják, érettök a pesti országgyűlésnek lesznek felelősek. Mivel azonban ezen ügyek az összes monarchia legfőbb érdekeire vonatkoztak: valamely szerződést, Ausztria és Magyarország közti, multhatatlanul kellett kötni, mely a jövőben ezen ügyekre nézve, a monarchia két

felében, szabályul szolgáljon. Meg kellett határozni, például, mily arányban járuljon a monarchia két fele, megtámadtatás vagy más külháború esetében, haddal s pénzzel a háború viseléséhez? — mily elvek legyenek irányadók a közös fejedelem kül képviselésében? — miképen szabályoztassanak a vámok mind a monarchia két fele közt, mind a külföld irányában? stb. Mind ezen s más hasonló kérdések elintézésében, valamint a megoldás felette súlyos volt: úgy tért is igen széleset nyert a reactio, a bécsi miniszteriumot, a nélkül, hogy az a maga belügyeivel úgy is eléggé elfoglalt osztrák nép közvéleményével összetütköznék, vagy a bécsi parlament előtt gáncsot vonna magára, — a maga részére nyernie, s általa kezdeni meg a rejtett harczot a magyar függetlenség ellen. Az udvari reactio tehát annál inkább sietett e közügyeket előtérbe tolni, minthogy s nem alap nélkül, arra is számított, hogy egy részről a magyar nemzet függetlenségi feltékenysége, más részről a bécsi miniszterium felsőbbbségi s hatalomterjesztési vágya a két kormány közt valószínűleg összeütközést szülend, mely minden esetre Magyarországnak válandik kárára, gyöngülésére. Az összeütközést, vizályt e nehéz megoldású, kényes kérdésekben csak úgy lehet vala kikerülni, ha mind a két rész, a jogszerűség mellett még eszélyt s méltányosságot, mérsékletet s engedékenységet hoz magával az alkudozásra. Arra pedig volt a reactionnak gondolja, hogy a bécsi miniszterium, mely Magyarországra nézve különben is mértéken felül ragaszkodék a megbukott abszolút kabinet hagyományaihoz s magát ennek örökösétül szereté tekinteni, engedékeny s méltányos ne legyen követeléseiben. A vizályok magvát szándékosan hintette el, hogy a zavarok dudváját növeszsze s megtámadásait onnan biztosabban intézhesse a magyar kormány ellen.

A dynasztia s a bécsi miniszterium ezen erkölcsi hangulata, e céljai s irányai mellett, a magyar kormány részéről rendkívüli eszély, nagy mérsékeltség s méltányosság volt volna szükséges, hogy e kérdéseket, melyek megfajlásától függetlenségünk s újjászületésünk sikerülte volt feltételezve, minden nehézségek s akadályok daczára szerencsésen megoldja. De az igazságnak tartozunk annak himezetlen megvallásával, hogy valamint a dynastiában őszinteség, jóakarat s adott szavához való hűség —: úgy miniszteriumunkban,

vagy legalább annak egy részében, e kérdésekre nézve, a politikai eszély s mérsékelttség hiányzott. A helyett, hogy a nehéz körülményekkel megalkudni törekedtek, az ország békéjeért némi áldozatokat hozni készek voltak volna, csak a szigorú jogosság s törvényesség teréről akarták elintézni e súlyos viszonyokat, tekintetbe eléggé nem véván, hogy a szigorú ragszzkodás a rideg jogossághoz, az udvart bosszúra ingerelvén, bizonyos körülmények közt mindent veszélyeztethet.

Az udvar legelőbb is a pénzügy legkényesebb oldalát, az államadósságok kérdését vetette szőnyegre. A követelés, hogy Magyarország a státusadósságok egy részét magára vállalja, szintleg igazságos indoklásául szolgálhatott a szándékolt megtámadásoknak. Azonban, nem csak türgy volt ez, de egyszersmind komoly cél is, melyet a dynasztia szüntügy mint a bécsi kormány mindeneke előtt elérni kívánt. Sőt a fenforgó körülmények közt ebben rejlett igazi oka annak, miért vonatkozott a dynasztia oly sokáig elfogadni az országgyűlésnek a magyar finanszügy teljes függetlenítésére vonatkozó törvényjavaslatát s megerősíteni a független pénzügyi miniszteriumot. És, ha a nemzet mindjárt eleinte kijelenti, hogy a státusadósságok egy részének elvállalása által anyagi áldozattal is kész megvásárolni független pénzügyi kormányát: a később kifejlett nehézségek s összetűközések egy fő oka mellőztetett, legalább a színes türgy, melyből utóbb a megtámadások intézettek, eleve meghiúsított volt.

Két nappal azon határidő előtt, melyre a pozsonyi országgyűlés befejezése kitűzetett, a király vagy inkább az osztrák császár nevében a következő leirat érkezett az udvartól István főherczeg nádorhoz:

„Kedves Öcsém, főherczeg István! A felelős magyar miniszterium tárgyában az 1848-ki márczius havában magyar rendeimhez kiadott intézvényem, valamint annak a rendek általi elfogadtatása, a nyilvános lapok utján a nem magyar státusaim felelős miniszteriumának is tudomására jutván, az utóbbi szükségeseznek tartotta, nálam a végett sürgetőleg lépést tenni, hogy minden aggodalom elhárítása végett a nagylelkű magyar nemzet és képviselői által mondatnék ki, miszerint az egész osztrák monarchián fekvő közös státusadósság, igazságos arányban, a magyar korona alatt lévő tartományokra is átruháztassék.

„Mivel ezen intézkvények által Magyarországomnak többi státusaimhoz való alapviszonyai, mikép ezek a *pragmatica sanctio* által megállapítottak, nem változtak s változni nem fognak; s mivel az én nem magyar státusaim miniszteriuma által nyilvánított aggodalom a magyar nemzet nagylelkű érzeményeinek megfelelő őszinte nyilatkozat által könnyen és hamar megszüntethetik; és mivel e tárgyban az országgyűlés legközelebb leendő bevégeztetése miatt formaszerinti törvényes intézkedés kerestül nem vihető: ezeknek következtében Kedveltségedet ezennel sürgetőleg felhívom, hogy az ország rendivel annak szükségességét illő módon tudassa, miszerint birodalmam nyilvános hitelének fentartására részökről oly őszinte kijelentés történjék, hogy általa magyar tartományaimnak a közös státusadósságban való részvétele iránt minden aggodalom nyugtatólag megszüntetessék. A rendek ilyen őszinte nyilatkozata létrejöttében a birodalom véderői, melyek jelenben, a birodalom üdvére és javára, minden erőket egyesítését kívánják, feltűnő növekedést nyerendének, a bizalom megerősödik, és a nagylelkű érzeményeknek, miket a magyar nemzet minden fontos időszakokban tanúsított, újjele fog adatni.

„Az én hű magyar nemzetem, valamint Kedveltséged, ki iránt ezen nemzet méltán teljes bizodalommal viseltetik, elfognak ez által távoztatni minden okot, a tartományaim eddig testvéreileg egyesült népei közti oly fontos és kívánatos egység megzavarására, és teljesítendik legbensőbb kívánságomat a legszorosabb összeköttetés fentartása iránt.

„Személyes tudomása végett hozzáteszem még, hogy az esetben, ha a státusadósságban részvét aránya felett valami tájékozás szükségeltetnék, Kedveltséged azon szempontból indulhatand ki, miszerint Magyarországnak az összes monarchiához való viszonya illő mértékben vétetnék tekintetbe, ha reá az összes státusadósság mintegy negyed része, tíz milliónyi mennyiségű évenkénti adóban ruháztatnék. Kelt Bécsben april 7-kén, 1848. Ferdinánd.”

Ha azon kérdés forog fenn, hogy volt-e az udvar e követelésének jogalapja? — köteles volt-e Magyarország a státusadósságok egy részét elvállalni? — a leghatározottabb *nem*-mel hangzik a válasz. Magyarországot, alaptörvényei szerint semmiféle adóval nem lehetett terhelni, melyet nem a

törvényhozás szavazott meg. Ezen státusadósságokat pedig az ország tudta s megegyezte nélkül csinálta a bécsi kormány. — Amde, mondák az udvarpártiak, ezen adósságok nagy része még a század első tizedeiben viselt francia háborúk költségeiből származik: a monarchia védelméhez pedig a *pragmatica sanctio* szerint köteles járulni az ország; különben is a méltányosság követeli, hogy ugyanazon fejedelem országai s tartományai testvéreileg osztozzanak a monarchia minden közös költségeiben.

„Álokoskodás” — válaszolá erre a nemzet. Mire a *pragmatica sanctio* által kikötött közös védelem az országot a francia háborúk alatt kötelezte, a nemzet azt a státusadósságok nélkül is bőséges mértékben, mondhatni fölösen leróttá, midőn rendes adózásain felül négyszer állított ki nemesi fölkelést; midőn országgyűlésein több százezer katonát, pénzben, lóban, marhában s természetényekben számos milliót szavazott meg subsidiumul; midőn a különben is törvénytelen papírpénznek, mely ellen mindig ünnepélyesen tiltakozott, kétszeri értékleszállítása alkalmával vagyonának kilencz tizedét áldozatul hozta. Mind ezzel a *pragmatica sanctio*ból eredő kötelezettségénél sokkal többet tett az ország, mintsem hogy a státusadósságok azon részében, mely a francia háború végével fenmaradt, osztozásra, ezen czimből, jogszerűleg felhivathatót volna. Különben, e védelmi kötelezettség mellett is mindig fenállott az ország azon alkotmányos joga, melynél fogva a jogos terhet is csak előleges, országgyűlési megszavazás után vállalta el.

Mi pedig a méltányosság, a monarchia közös költségeiben való testvéries osztozás elvét illeti, úgymonda a nemzet — : ez inkább Magyarország mellett, mint ellen szól. Elemezzük egy kissé a kérdést. A státusadósságok márcziusban mintegy ezer két száz milliót tettek. E roppant összegnek nagyobb fele, mintegy hétszáz millió, a francia háborút követő harmincz békeév alatt halmoztatott fel. És e felett, hogy ez a magyar alkotmányos országgyűlésnek, mely az ország költségeire szükséges adót mindig megszavazta, tudta s megegyezte nélkül történt: vajjon fordítottat-e ezen roppant összegből csak egy fillér is az ország szellemi s anyagi érdekeinek emelésére? Mutathatót-e fel a bécsi kormány csak egy utat, egy visszabályozást, egy közintézetet Magyarországbán, mely ezen

státusadósságból fedezettetett volna? Vagy talán a magyar köz-igazgatás nyelte el ezen összeg egy részét? Nem. Magyarország közigazgatásának költségeit, mint tudva van, a vármegyék házi pénztára fedezte; a kormány csak a középponti törvény- s kormánysszékek két millióra alig menő díjait s költségeit fizette, az összesen 25—30 millióra rugó magyar államjövedelmekből. A magyar államköltségvetés tehát nemcsak hogy soha semmi hiányt, hanem, ellenkezőleg, évenként néhány millió fölösleget mutatott fel; mi szinte nem Magyarország érdekeinek emelésére, hanem ezektől teljesen idegen, sőt azokkal gyakran ellenkező célokra fordítottatott. — És végre, lehet-e még szó méltányosságról, meggondolván, hogy egy század (1751) óta Magyarországra nézve merőben ellenséges, maga II. József által gyarmatinak keresztelt, vámrendszer létezett a monarchiában, mely minden ipart s kereskedelmet elfojtván, az ország anyagi érdekeit a német örökös tartományok jóllétének szándékosan áldozta fel; mi által a természetből különben gazdagon megáldott ország, a hihetlenségig penztelenné lett s majdnem a végelszegényedés örvénye felé sodortatott.

De hiszen fölösleg tovább vitatni e követelésnek akár jogosságát, akár csak méltányosságát: maga az idézett oklevél elég próba erre. Ha a dynasztia s annak bécsi miniszteriuma képes volt volna érvekkel indokolni a kívánat jogszerűségét vagy méltányosságát: kétséget nem szenved, hogy már a független magyar miniszterium megalapításakor érvényesíti ezen indokokat, s a státusadósságok egy részének elvállalásától függeszti fel a törvény megerősítését. E helyett két ízben is csak a nemzet nagylelkűségére hivatkozik az oklevél, mi által nyilván elárulja, hogy annak ama kifejezése: „az egész monarchián fekvő közös státusadósság“ csak hiú, semmi súlylyal nem bíró állítás.

Más tekintetek állnak azonban elő, ha a tárgyat a politikai eszélyesség szempontjából tekintjük. Mert lehetett-e várni, hogy midőn a monarchia pénzügyeit bukás fenyegeté, a különben is annyi zavarokba bonyolódott dynasztia tétlenül tűrendi, ha Magyarország megtagadja részvételét a státusadósságok terhének viselésében? És ha — mit eleitől fogva minden komolyan gondolkodó bizonyosnak tarthatott, — a dynasztia e részvét megtagadását avval akarná megboszúlni,

hogy egy részről az országban s kapcsolt részeiben lakó más fajokat a magyar ellen fellázítja; más részről a fiatal s tapasztalatlan magyar miniszteriumnak a bécsi által mind több és több bonyodalmat s nehézséget vet utjába: nem parancsolta-e a politikai eszély, hogy a magyar nemzet, engedve a körülmények kényszerének, a viszonyokkal ildomosan megalkudjék, s visszaszerzett kormányzati függetlenségének, és az átalakulás válságai közt oly igen szükséges belbékének s egyetértésnek a dynastiával s a monarchia másik felének kormányával, hozza meg önként a bár súlyos, de a háborúnál minden esetre csekélyebb áldozatot? Ezt egyébiránt még azon körülmény is javasolható, hogy a különben könnyen megtörténhető státusbukás következményeit Magyarország is eléggé meg-sínylette volna, miután a benne forgalomban lévő 40—50 millió forintnyi bankjegy ez esetben értéke nagyobb részét elvesztendő vala.

De mind e mellett is, tagadhatatlan, a nemzeti közvéleményben semmi hajlam sem mutatkozott a státusadósságok egy részének elvállalására. A bécsi kormánytól szenvedett sérelmeket, elhanyagoltatást és szándékos elnyomatást, mind öröme est elfeledte ugyan a nemzet most, midőn valahára ismét visszanyerte kormányzatának sokáig csak a törvény holt betűiben létezett függetlenségét; de a százados szenvedések utó-fájdalmait a jelen örömei s a jövő szép reményei sem voltak képesek kedélyéből annyira kitörülni, hogy ez rögtön megnyíljon az eszély szavának. Kész volt a feledés fátyolát vetni a multakra; de értelme még nem volt annyira ment a szenvedélytől, hogy a politikai eszély oly nagy áldozatra intő szöveget követni képes legyen. Mérsékletet látott már abban is, ha kárpótlást nem követel az annyi évekig jogtalanul idegen czélokra fordított országos jövedelmekért. „Hogyan vállalhatná el Magyarország az ausztriai státusadósságok bár mily csekély részét? — így szól egyebek közt a higgadt s mérsékelt véleményű b. Kemény Zsigmond szerkesztése alatt megjelenő Pesti Hírlap, mely e tárgyban hű kifejezése a nemzeti közvéleménynek. A magyar törvényhozás megbízásából történt-e azon adósságok felvétele? Vagy magyarországi beruházásokra fordítottának-e azon adósságok? . . . Avagy talán azért kellene nyakunkba venni az elviselhetetlen terhet, mert bizonyos financierek istentelen pénzügyi operatiók által túl-

terhelék az örökös tartományokat? És mivel bizonyos külügyminiszterek az ausztriai és magyar érdekeket az aldunai tartományokban elárulták? A megbukott abszolutistikus kormány, gyűlölt rendszere petrifikálására fordítá a roppant költségeket. Részünkről épen nem érdemel köszönetet azon vám- és pénzügyi rendszerért, melyet Magyarország irányában követett.“ stb.

Azt sem kell hallgatással mellőzni, hogy a követelt évenkénti tíz millió forint jelenleg súlyos áldozat vala Magyarország részéről. Kétséget nem szenvedett, hogy a független miniszterialis kormány s az újonnan szerveztetendő megyei igazgatás sokkal többbe kerülend a réginél. A törvény által biztosított úrbéri kárpótlások, a tizedvesztett alpapság kármentesítése, a nemzetőrség fölfegyverzése, s az új törvények által életbe léptetett egyéb reformok roppant összegekkel szaporíták az évenkénti költségeket. A közjövodelmek nagy emelkedést ígértek ugyan a nemesség adózása s az anyagi érdekeknek a jóakaró, gondos nemzeti kormány alatt remélhető gyarapodása következtében. De annyi volt mindenféle a fedezendő hiány s a teendő javítás az oly régóta elhanyagolt, tespedésre kárhoztatott, elnyomott országban, hogy azokat a megszapordott közjövodelmek sem lehettek képesek egyhamar pótolni, s a legszükségesebb beruházmányok s javítások is csak számos évek folytában leendének valósíthatók. Mert épen e beruházmányok híjában, az anyagi érdekek e százados leszoríttatása következtében, sem jelentékenyebb új jövedelemforrásokot rögtön nyitni, sem nagy adókkal terhelni nem lehetett a bécsi kormány által szándékosan elszegényített, pénztelen, ipartalan országot. — A státusadósságok elvállalásától idegenkedő közvélemény tehát egyáltalában nem mondható indokolatlannak s alaptalannak.

Azonban, mivel békére, nyugalomra volt az országnak legnagyobb s legégetőbb szüksége: a politikai eszély e közhangulat daczára s ily nehéz körülmények közt is legsürgősebben követelé, bár súlyos áldozattal járis, a barátságos megalkuvást a dynasztiával s a bécsi kormánynyal. Jól érzé ezt a magyar miniszterium, s eleinte, a közhangulat ellenére is oly helyzetet foglalt el e tárgyra nézve, melyet a politikai eszély szabott elébe. A nélkül, hogy a kérdés érdemébe ereszkednék, csak azon választ adatá a főherczeg nádor által a király

fontosabb közlött levelére: hogy a jelen országgyűlés, nemcsak mivel már oszlófélben van, hanem még inkább azért, mivel a karok és rendek, mint egyedül a nemesség képviselői, ily nagy közterhet elvállalni feljogosítva nincsenek, e kérdésben semmit sem végezhet.

Az udvar erre nyomban még egy leiratot intézett a magyar kormányhoz, melyben, méltányolván az előadott érveket, azt kívánta, hogy a nádor és a miniszterium okmányilag kötelezze magát, miszerint a még az év folytában összehívandó s az egész ország népét képviselendő országgyűlésen minden tehetségét reáfordítandja, hogy az a státusadósságok említett részét elvállalja. A nádor és a miniszterek nem is késtek a kívánt s neveik aláírásával ellátott okiratot még Pozsonyból felküldeni a királyhoz, reményöket fejezván ki egyszersmind, hogy e készségök viszonzásául az udvar s a bécsi miniszterium is mindent megteend a végre, hogy az új törvények által megalapított független magyar kormányzat mennél előbb megszilárduljon, s a béke meg ne zavartassék az országban. Mivel azonban az idézett királyi levélben oly kifejezések állnak, melyek a státusadósságokat *közöseknek* mondva, az ország jogaira sérelmesekké válhatnak, kötelelességöknek tarták a miniszterek egyszersmind nyíltan kijelenteni, hogy Magyarországot *in thesi* egyáltalában nem ismerhetik el kötelezettnek arra, hogy a státusadósságokban részt vegyen.

Eddig tehát mind a két részről jó irányban indult meg a dolog; s hogy jó véget is érjen, csak attól függött, hogy a dynasztia s a bécsi miniszterium az új magyar törvényeket, különösen az ország függetlenségét Ausztriától, minden viszonyokra nézve őszintén s lelkiismeretesen elismerje s minden eljárásában tisztelőtlenben tartsa; a nemzettel kezdendő alkudozásokhoz pedig egy részről nyíltságot s méltányosságot, más részről szilárd elhatározottságot hozzon magával. Es ha a magyar kormány meggyőződik, hogy a nemzet függetlensége teljesen biztosítva van, és felülről semmiféle reactio nem intézi ellene ármányos cselelt; ha más részről a dynasztia is minden hatalmában álló törvényes eszközökkel szilárdan sürgeti a kérdés elintézését: kétséget alig szenved, hogy az végre is békés megoldásra jutott volna. Mert bár mily ellenszenv nyilatkozott is eleinte minden státusadósság ellen a nemzetben: alaposan feltehető, hogy a miniszterek, kik annak ke-

resztlívitelére feltételeken szavukat adták, e feltétel teljesedvén, nagy népszerűségök mellett, a nemzet képviselőivel végre is megértetik a viszonyok kényszerűségét s megszavaztatják a kívánt áldozatot. Annyi bizonyos, hogy a valósággal ellenkező nagy éretlenséget s eszélytelenséget tenne fel a nemzetről, ki azt hinné, hogy képviselői, ha a dynasztia szintoly őszinte mint nyílt és szilárd magatartásából meggyőződnek, mikép csak háború s a státusadósságok elvállalása közt választhatnak, — az ország készületlensége daczára is inkább a háborút válaszsák; mi a felett, hogy a kívánt összegnél is többre kerülhetne, még a kormány függetlenségét is veszélyeztetné.

Kossuth pénzügyminiszter, ki a maga politikai irányát mindig atömegek közvéleményének szélzászlója szerint szereté alkalmazni, az üres kincstár mellett nem nagy hajlamot áruolt el ugyan az évenkénti tíz milliónyi teher elvállalására; de hogy a miniszterium többi tagjai a béke s nyugalom kedvéért ezen erkölcsi kényszerűség előtt meghajoltak, s magát Kossuthot is magokkal ragadták, eléggé bizonyítja az említett okirat, melyben az udvarnak megígérték, hogy a státusadósságok kérdésének kívánt megoldására minden tehetségeket reáfordítják, csak a kormány függetlensége kellő tiszteletben tartassék, s a bonyodalmak kiegyenlítésében Bécsből is őszinte jó akaratot tapasztaljanak. Ugyanezt tanúsítja Batthyánnak a Frankfurtba küldött Szalay Lászlóhoz az összes miniszterium nevében intézett utasítása, bár midőn e levél kelt, a dynasztia s a bécsi miniszterium, mint mindjárt elmondók leszünk, már számos alapos panaszra adott volt okot. Az elnök-miniszter e levelében egyenes utasításul írja a kormány ügynökéhez, hogy azon esetre, ha a német parlament, vagy a központi hatalom által a státusadósságokra vonatkozó kérdés intéztetnének hozzá: arra akként válaszoljon, hogy a magyar nemzet a magyar kir. kamarai kötelezvényekből folyó adósságokat elvállalni egyáltalában nem vonakodik; a többire nézve a jövő országgyűlés tiszte leendő intézkedni.

Ha ezen országgyűlést őszinte kiegyezkedési szándokkal várja be a bécsi miniszterium, s addiglan semmit sem tesz, mi a magyar kormány függetlenségét sérti s az egyetértést megzavarja; az udvar pedig akkoron határozott nyíltsággal sürgeti a kiegyezkedést: a magyar miniszteriumnak bizo-

nyára nem marad más választása, mint megalkudni a viszonyok kényszerűségével. De mivel az udvari reactio mindjárt az új törvények szentesítése után megkezdte alattomos fondorkodásait a magyar kormány függetlensége ellen: ebben is mindinkább tűnedezett az eszély és mérséklet, növekedék a keserűség s az ellentállási dacz, s napról napra szaporodtak a bonyodalmak, lépésről lépésre csökkentők a reményt a békés kiegyezkedésre. A dynasztia s vele a bécsi miniszterium nemcsak hogy teljesíteni legkevesebbé sem ügykeztek ama feltételeket, melyek alatt a státusadósságok elvállalására felhívott magyar nagylelkűsége alaposan számolhatnak vala; hanem mindjárt eleitől fogva ellenséges állásba helyezték magokat a magyar miniszterium irányában mindenre nézve, mikben ez, az új törvények szerint, joggal követelhetett magának független eljárást. Maguktartása a nemzet irányában kezdettől fogva olynemű volt, mintha annak foganatba vétele, mit a szentesített törvények megrendeltek, sérelem volt volna a monarchia másik felére nézve. A reactio mindenben, bár még lepel alatt, de oly határozottan s kézzelfoghatólag nyilatkozik, miszerint kénytelen lón az ember azt hinni rólok, hogy magát a státusadóssági kérdést is csak azért pendítették meg a fölöttök nem intézkedhető pozsonyi országgyűlés bezártakor, hogy aztán annak megfajtatlanul hagyásával indokolhassák a nemzet ellen már ekkor elhatározott reactio megkezdését. Szóval, alapos, törvényes okot a viszályra nem találván, ürügyet kerestek a béke megzavarására. Az udvar a helyett, hogy a pozsonyi országgyűlés végével kijelentette volna, miképen elhatározott akarata, az Ausztria és Magyarország közti viszonyok elintézését kölcsönös alku tárgyává tenni a legközelebbi nemzetgyűlésen, s ennek mennél előbbi összehívását elrendelné, — a bécsi miniszterium által, ennek hivatalos lapjában már april 16-kán rossz szándékú gyanúsításokkal tétette közzé a fentebb közlött királyi leiratot. S azon túl egymást érték a bécsi kormánylapokban a legellenségesebb hangú czikkek a magyar nemzet ellen; még fegyveres kényszerítéssel, meghódoltatással is fenyegettetett, ha a státusadósságokban részt venni vonakodnék. Bizonyára kevésbé alkalmas mód annak kieszközlésére, mit, jogalap híjában, a magyar nagylelkűségtől várhatának, s kívántak még csak imént magok is megnyerni. E czikkek szemlátomást oda va-

lának számítva, hogy az örökös tartományok népségét, kivált a bécsieket, kik a magyarok, mint a szabadság előharcosai s legszilárdabb őrei iránt nagy rokonszenvet tanusítanak, a nemzet ellen az anyagi érdekek szempontjából felingereljék; mindenben, legalább bizonyos osztályoknál, célzt is érték.

Ily módon, a státusadósságok életfontosságú kérdésének békés megoldását ellenséges táborozásai által maga a titkos udvari párt mind lehetetlenebbé tette, mielőtt a felett a nemzet a maga törvényes és egyedül illetékes organuma, a képviseleti országgyűlés által nyilatkozhatott volna. A bécsi miniszteriumnak pedig, melynek tagjai, jobbára a megbukott abszolút kormány s burokratia hívei, ennek politikáját is átörökölték, — nagy gondja volt arra, hogy a magyar kormányban minden hajlamot előljön, a státusadósságok elvállalása mellett lépni fel a nemzeti gyűlés előtt. Akadémikusok, költőknek, ingerkedéseiknek, hatalomfoglalásaiknak végösszege nem volt mind azon kormányágakban, melyekben a megbukott kormány, bár törvényeink ellenére, de tényleg bitorolt némi befolyást. Azon ürügy alatt, hogy István főherceg nádornak teljhatalmú királyi helytartóvá kinevezetéséről s a független magyar miniszterium megalapításáról hivatalosan nem értesítettett, pénz- és hadügyeink felett ezen új bécsi miniszterium is szintűgy kezd vala intézkedni, miként előbb a császári udvari kamara s az udvari főhadi tanács jogtalanul intézkedett. Mi természetesb, mint hogy ebből aztán összeütközések származtak, melyek a két miniszterium közti viszonyt mind feszültebbé, ellenségesebbé tették; a hitet a dynasztia jóakarátában s a királyi szó szentségében menten csökkentették. A bécsi pénzügyminiszter, például, a független magyar kormány szentesítése után is Bécsbe rendelte fel szállíttatni a magyar bányák termékeit. A bányatisztok, e rendelet következtében, meg is indítottak volt Bécs felé egy arany- s ezüst-szállítmányt, midőn a dolog a magyar pénzügyminiszternek tudtára esett. Ez az ország vagyonáról felelős lévén, tétlenül nem tűrheté ennek csorbítását: ápril 20-án kelt rendeletében tehát a szállítmányt nyomban visszautasíttatta s Géczy Péter honti főispán, mint e végre kinevezett kormánybiztos által az érczkészletet a bányavárosokban számbavételre s felelős biztosíték alá helyeztette, egyszerűsággal az aranynak s ezüstnek pénzzé verettetése iránt is intézkedvén.

Hasonló összetűzőzéseket idézett fel a bécsi kormány jogtalan avatkozásai által más financiaágakban is. Csak egyet említettünk. A dohány a német örökös tartományokban a kormány egyedúrása alatt állván, a császári gyárak számára Magyarországon vett dohány ára az előtt rendesen a budai kincstárnál szokott vala utalványoztatni. Ilyetén utalványozás következtében a pesti sóhivatal a dohánybeváltási pénztár számára még april 18-kán is százezer forintot vett fel a magyar kincstár fő pénztárából. Kossuth azonban ezen összeget is visszatétetni rendelte a kincstárba; egyszersmind pedig Eszterházy miniszter által tudtára adatá az osztrák pénzügyminiszternek, hogy miután az ország kincstára, a törvény rendelete szerint, a királyi háztartásra, a közös diplomatiára s a magyar sereghez tartozó némely segédhadi testületek ellátására, a jövő országgyűlésen történendő végelintzésig három millió forintot köteles fizetni: minden jogos és méltányos igényt a lehetőségig kész lévén teljesíteni, minden fizetést meg fog ugyan tétetni, mely iránt az osztrák pénzügyminisztértől a király személye mellett lévő magyar miniszter útján megkerestetik; de természetesen csak azon feltétel alatt, hogy az ilyféle fizetések az említett három millió forintba beszámíttassanak. Ezen ajánlat, kincstárunk gyöngye állapotát tekintve, a méltányosságnál is több volt a magyar miniszterium részéről; mert, miként Kossuth a pénztár állapotát ez alkalommal kimutatta, az april 7-kéig befolyt nyolcz millió forintból, kerek számmal, összesen csak 400,000 ft. létezett a pénztárban, miután az ország beligazgatására a mondott napig 1.100,000 ft. adatott ki; 6.200,000 ft. pedig Bécsbe szállíttatott, vagy a bécsi kormány céljaira fizettetett ki. Az osztrák miniszter mégis, mivelhogy az osztrák gyárak számára szükséges dohányt a magyar állam pénzéből ajándékul nem kaphatta, bosszúra gyúlván, avval torlá vissza Kossuth loyalis eljárását, hogy a dohánybeváltás határidejét, mi június 30-ig volt kitűzve, a magyar dohánytermesztők kárára, rögtön május 15-kére szorította, kijelentetvén a dohánytermesztőknek, hogy a magyar pénzügyminiszter ellenséges indulatú rendelkezésének tulajdonítsák, ha dohányuk az abaldo számára nem fog megvétetni. Nyilvánvaló, hogy célja nem volt egyéb, mint az országlakosok egy osztályát felingerelni a magyar kormány ellen. De valamint

ebben eredménytelen maradt erőlködése: úgy a pénzügy egyéb ágaiban sem sikerült befolyást gyakorolnia, vagy más-kép ártania a magyar kormánynak. Ingerkedésének csak az lett eredménye, hogy Kossuth különben is felette gyöngye hajlamát az államadósságok elvállalására végkép elvesztette; s némi daczra hevülván, törvényes, de a bécsi miniszter által kétségbe vont függetlenségét azontúl ő is, s nem egyszer büszkébben kezdé vele éreztetni, mint a politikai eszély s mérséklet kívánta volna. S így aztán az Ausztria s Magyarország közti viszonyok békés elintézésnek reménye, a kedélyek menten nagyobbodó ingerültsége következtében mindinkább csökkent.

Még inkább elmérgesedtek e viszonyok azon beavatkozások miatt, melyeket az udvari reactio pártja, a bécsi miniszterium által, a magyar hadügyekre gyakorolt; mert ebben, a magyar kormány nagy bosszúságára, több sükert aratott a reactio. A hadügyek Magyarországon s kapcsolt részeiben eddigelé a budai, szebeni, temesvári, péterváradai és zágrábi fő hadi kormányzések által kezeltettek. A három utóbbinak hatásköre kiterjedt az illető határörvidékekre is, hol, ezeknek egészen katonai szervezete következtében, a polgári ügyeket is oly hatósággal igazgatták, mint a kir. helytartótanács igazgatta volt az ország egyéb részeit. E hadi kormányzések, márczius előtt, mint az egész hadügy, a bécsi udvari hadi tanács parancsai alatt állanak; most azonban ennek is szükségkép változni kellett. Mert bár az új törvények nem intézkedtek is tüzetesen e hadi kormányzésekről; de miután az ország s kapcsolt részeinek kormányára honvédelmi miniszterium alkottatott: magától is érthetővé lőn, hogy e hadi kormányzések, a magyar korona területén, nem a bécsi, hanem a magyar hadügyminiszter rendelkezése alá estek.

Meg kell azonban vallani, hogy nagy hibát követett el a pozsonyi országgyűlés midőn, a magyar honvédelmi miniszteriumot megalkotván, annak hatáskörét s azon viszonyt, melyben ezentúl a monarchiát közösen érdeklő hadi dolgokra nézve az osztrák hadügyminiszter irányában álland, törvény által részletesen meg nem határozta. E mulasztás következményei azonnal sajnosan éreztettek. A bécsi hadügyminiszter ugyanis, mint az eltörölt udvari fő hadi tanács utóda, e mulasztást, az

udvari reactio intézésére, azonnal kizsákmányolta. Nemcsak hogy oly rendeletet nem bocsátott e kormánysszékekhez, melyben nekik tudtára adná, hogy ezentúl a magyar hadügyminiszter parancsai alatt állandanak; hanem, mintha semmi változás nem történt volna a kormányban, az új törvények szentesítése után is, a régi módon, ő követelt magának fölöttök hatóságot, ő bocsátá azokhoz rendeleteket. Sőt, igen valószínű, hogy, az udvari reactio utasítása szerint, egyenesen meghagyta nekik, miszerint ezentúl is csak Bécsből fogadjanak el rendeleteket. Ilyféle parancs természetesen teljes engedelmességre talált a katonai fegyelemhez szokott hadi testületnél, melynek tagjai különben személyes előnyt is többet várhatának az egész osztrák seregben intézkedő bécsi, mint a magyar hadügyminiszttertől.

A magyar kormány, melyben a hadügyi tárczát Mészáros Lázárnak csak május végén lett megérkezétség az elnökmiszter kezelé, ápril 16-kán kelt rendeletében, tudtára adta ugyan a fő hadi kormánysszékeknek, hogy a törvények értelmében rendeleteket ezentúl kizárólag tőle s nem Bécsből veendének; egyszersmind meg is hagyta nekik, hogy a kerületeikben létező fegyvertárakról s hadi készletekről haladéknélkül részletes tudósítást küldjenek a magyar hadügyminiszterhez. De a fő hadi parancsnokok, utasítást ez iránt Bécsből nem vévén, úgy vélekedének, hogy míg eddigi főnökeiktől hasonló rendeletet nem vesznek, ezen magyar miniszteriumi utasításnak, a katonai fegyelem sérelme nélkül, nem engedelmeskedhetnek. Egyébiránt is, az egy Péterváradit kivéve, nem magyar származású tábornokok lévén, rokonszenvvel az ország új kormánya iránt nem viseltettek; és a seregben uralkodó testületi szellemnél fogva inkább szítottak a bécsi hadügyminiszterhez, ki a felett, hogy a megszűnt udvari hadi tanács egyenes utóda volt, őket még rangban is meghaladta, — mint a budapesti kormányhoz, mely ekkor még egyedül polgári tagokból áll vala, s utóbb is, Mészáros megérkezése után, csak egy új s egyszerű tábornokot számlált kebelében. Így történt aztán, hogy a magyar miniszterium rendelete számba sem vétetett. Budán, például, hova a miniszterium, hogy a felállított nemzetőrséget fegyverrel legalább részben elláthassa, a fegyvertár megvizsgálása és számbavétele végett egy bizottmányt küldött ki; a fő hadi kormányzó,

b. Lederer altábornagy, azt el sem is fogadta s a fegyvertárba nem bocsátotta, okúl adván, hogy a katonaságnak állása iránt a budapesti miniszteriumhoz még semmi utasítást nem vett Bécsből. A miniszterium, mely sem a katonaságot felboszantani, sem a loyaltást Bécs irányában sérteni még nem akará, végre is kénytelen volt engedni az altábornagy ama kérelmének, hogy a bizottmány működése mind addig függesztésék fel, míg Bécsből, hova személyesen felutazni kívánt, utasítást nem hoz.

Hasonló engedékeny mérsékletet tanusított a magyar kormány egyéb hadi ügyekben is a bécsi miniszterium iránt. Horvátországban az úgynevezett illyr pártiak, Bácsban s a temesi bánságban a ráczok, Erdélyben a szászok s oláhok közt, a többfelől származott izgatások következtében, mind veszélyesebb hangulat s fenyegetőbb mozgalmak terjedezének. Az országban összesen csak 18,000-nyi, az is nagy részben idegen nemzetiségű, német, lengyel, olasz stb., s mi még fontosabb, a miniszteriumtól függeni nem akaró katonaság létezett. Batthyáni Lajos tehát mindjárt a törvények sanctiója után, még Pozsonyból, felszólítá a bécsi miniszteriumot, rendelné meg haladék nélkül, hogy a külföldön lévő magyar katonaság egy része az országba visszajöjön. Utóbb, ápril 20-kán kelt leveleiben, herczeg Eszterházy Pál által ismételve sürgetteté a bécsi kormányt, ne késnék mind a fő hadi kormányzésekhez megküldeni az utasítást ezen túli függések iránt a magyar miniszteriumtól, mind a Galicziában lévő két magyar ezredet, s a Cseh- és Morvaországban tanyázó magyar ezredeknek legalább egy részét az országba visszarendelni. Eszterházy, kinek buzgalma ekkoron még dicséretes vala, minden lehetőt megkísértett a budapesti minisztertanács végzéseinek sikerítésére. Egy levelében, melyet ápril 27-kén Batthyánihoz intézett, egyebek közt ezt olvassuk: „Holnap részletes tudósítást küldendek minden tett lépteimről s benyújtott jegyzeteimről, melyből világosan ki fog tetszeni hogy, ha a siker nem gyors és kielégítő, a hiba nem az én erélyes eljárásom hiányában fekszik.“ És valóban ő meg is tette kötelességét: mind untalan megke-reste a bécsi minisztereket, Ferencz-Károly főherczeget és császári képviselőt s a dynasztia egyéb tagjait; de, bár ígéretet eleget nyert, eredményre soha sem juthatott. Az osz-

trák miniszterek, a dolog lényegét tekintve, mindig kitérőleg válaszoltak; a monarchia köz érdekeiről beszéltek; homályos szavakban a kénytelenséggel, a viszonyok kényszerűségével mentetgetődztek: az ügyek elintézésébe mindazáltal soha sem bocsátkoztak, a magyar kormány jogos kívánatainak teljesítésére soha komoly hajlamot nem tanúsítottak. A dynasztia tagjai, Eszterházy panaszait s kérelmeit hallván, csodálkozásukat nyilváníták, loyaltást, méltányosságot színeltek, közbenjárásukat ígérték; de titkon, kétség kívül, tovább is a megkezdett politika folytatására ösztönözték az osztrák minisztereket, mert ezek részéről soha semmi sem történt. És ha néha, erősebben sürgettetve a magyar kormánytól, látszottak is tenni valamit ennek érdekében: az csak azért történt, mivel álczáikat eldobniok s nyíltan fellépniök még nem volt időszerű. Az értelemgyöngye király, mit sem tudván a háta mögött titokban működő reactio törekvéseiről, a viszonyokon legjobban akarattal sem volt képes segíteni. Mert a mit ő, a magyar miniszterium kívánatára nyilván rendelt, azt az udvari reactio titkon visszavonta, meghíúsította.

A magyar miniszterium e boszantó viszonyokat, míg csak lehetett, gondosan rejtegeté a közönség elől, és sűrűn tartott tanácskozmányaiból csak Eszterházy herceg által szorgalmazá Bécsben az ügyek elintézését. De miután a budai fő hadi kormányzó, b. Lederer altábornagy, engedetlensége következtében e viszonyok nyilvánosságra jutottak, heves izgatottság támadt a fővárosi közönségben. Egynémely hírlap túlságos engedékenységről, gyöngeségről kezdé vádolni a miniszteriumot. Számos szózat emelkedett, a kormányt mind határozottabban ösztönöz, szerezne, mindjárt eleinte, míg a reactio mélyebb gyökeret nem ver, minden áron, ha másként nem lehet, erőhatalommal is tiszteletet, végrehajtást a törvénynek. Az ilyféle nyilatkozatok magában a miniszteriumban is visszhangra találtak Kossuth részéről; de annak többsége nem volt hajlandó lelépni a törvényesség s alkudozás teréről. Eszterházy tehát újabban erélyes fellépésre szólíttatott. S hogy működésének súly adassék, Batthyáni ápril 24-kén kelt levelében kijelenté: ha a bécsi hadügyminiszter a szükségétől parancsolt ezen törvényes követeléseknek eleget nem tesz, s a fenyegetett közbátorság s belbéke fentartására multhatatlannál

szükséges magyar katonaság bejövetelét tovább is gátolja: a magyar miniszterium oly lépéseket teend, minőkre felelősségének érzete kényszeríti. Pár nappal később Eötvös miniszter is Bécsbe küldetett, hogy Eszterházyval közremunkálva, a törvényes követeléseknek sükert szerezzen.

De mind hasztalan. A bécsi miniszterek mindenre kitörőleg válaszolának; különféle ürügyek alatt lehetetlenséget emlegetve, beereszkesdni sem akartak a fenforgó nehézségek elintézésébe; a magyar ezredeket nemcsak Olaszországból, mi nem is kívántatott, de Galicziából és Csehországból sem akarták visszarendelni. Ferencz-Károly főherczeg, kinek Eötvös szép szavakban, de határozottan kijelenté, hogy az alkotmány szerint a királyon kívül mindenki, magok a főherczegek is, feleletre vonathatók, esküdözék, hogy semmit sem követett el a nemzet s az alkotmány ellen; a fenforgó bajokon pedig segítenie nem áll hatalmában. Eötvös végre is süker nélkül tért vissza Bécsből.

A várt megnyugtató helyett, épen e napokban, újabb fenyegető hírek érkeztek a fővárosba. Ezek szerint Jellasics, horvátországi bán, kit a reactio, a maga különös eszközével tűzvéni ki, ugyanakkor neveztetett ki a tartomány kormányára, midőn látá, hogy a független magyar miniszterium megalapítását meggátolnia lehetetlen, — Jellasics bán nyíltan kijelenté, hogy ő, miként állítá, nem ugyan Bécsből utasítva, hanem egyedül kötelességszerű hűsége által ösztönöztetve, az ellenforradalomnak álland élére. Más szavakkal ez annyit tett, hogy ő háborút üzen a magyar kormánynak, ha ez nem szűnik meg szorgalmazni a pozsonyi törvények végrehajtását. E nyilatkozatát pedig avval indokolá, hogy mind az, mit a király a nemzeti függetlenség és szabadság érdekében törvény által szentesített, tőle erőszakosan csikartatott legyen ki. Ő tehát el van határozva, Horvátország hadi erejével császárájt kényszerű helyzetéből kiszabadítani, s annak előbbi hatalomteljességét a dolgok régi rendével együtt helyreállítani.

E nyilatkozvány lecsapó villámként riasztotta fel a főváros közönségét. A reactio, mitől, kivált ápril vége óta, már sokan tartottak, de melyet nyíltan hirdetni még mindenki esélytelenségnek tartott volna, önként napfényre kezd vala jöni; önmaga nyíltan mutatá be magát az elámult közönségnek. Jellasics e nyilatkozata után senki sem kételkedék többé,

hogy az osztrák miniszterium fondorlatai s mind azon ellenséges mozgalmak, melyek a különféle nemzetiségek kebelében forronganak, ugyanazon forrásból erednek. De a titok fátyola még nem lebbent fel egészen. Gyanítani igen, de bebizonyítani még nem lehetett minden kétségen felül, hol van az ország ellen forralt ármányoknak tulajdonképeni tűzhelye. Sokan még vakmerőségnek hitték a dynasziát vádolni, hogy maga törekednék az általa önként szentesített törvények megsemmisítésére; mindenben csak a megbukott burokrácia cselszövényeit láták tehát, melynek tagjai, kevés kivétellel, mind megmaradtak az új, alkotmányos osztrák kormányban, s a bár egy kissé megváltozott formák leple alatt is lényegileg a régi megcsontosult elvek szerint intézik a monarchia ügyeit; s e burokrácia ellen mind keserűbb és zajosabb kikelések hallattak a közönségben.

De maga a magyar miniszterium sem maradt ment minden gáncstól. Egynémely lap, s köztök kivált a „Márctius Tizenötödike“, mely bár kiméletlen, csipős hangja, gúnyos, nem ritkán durva, sértő modora által sokakban botránkozást szült; körülményeket még is jobbára helyesen fogta fel, s pöffeszkedő modorban ugyan, de legnyíltabban vitatta meg, — hangos panaszokat emelt a miniszterium gyöngesége, mindent aggodalmas loyaltással, erélytelenül intéző politikája s ebből eredt mulasztásai miatt. Kik elébb a nemzet legünnepelebb férfiaként magasztaltattak, minisztereink a megváltozott körülmények közt, mindinkább veszteni kezdék régi tekintélyüket, a tiszteletet és népszerűséget, mely nevökhöz csatlakozott. A nemzet, vagy inkább csak e párt, több erélyt s határozottságot, kevesebb engedékenységet s türelmet várt tőlök mind azokban, mik a nemzeti jogokra, függetlenségre vonatkoznak. Gáncsolá őket, mivel attól tart vala, hogy ezen engedékeny, a nemzet jogainak sérelmét tűrő, erélytelen politika végre is veszélybe bonyolítja a hazát; míg az erély s határozottság, sőt, ha kell, visszatorlás által megfélemlíteni, s korlátaik közé szoríthatni hitték a reactiot, a hon alattomos ellenségeit. E gáncsok az összes miniszterium ellen irányoztattak ugyan, de még is oly módon, hogy azok annak csak egy részét sújtásák, másikat pedig ösztönözzék, vagy épen magasztalják; akár, mivel ettől titkos intéseket vettek; akár, mivel erről feltették, hogy véleményökben osztozik.

És a mint az efféle vélemények hangosabban kezdenek nyilvánulni, benn, a minisztérium kebelében is mindinkább két, egymással ellenkező irányú politika fejlett ki: egyik, mely a nép s ama lapok véleményét pártolván, hatályosabb rendszabályokhoz kívánt nyúlni, bár mi legyen is aztán azoknak következménye; a másik, mely az eddig folyton szem előtt tartott legalitás és loyaltás, engedékenység és eszélység teréről hajszálnyit sem akart letérni, s a bécsi kormánnyal folytatandó alkudozások s értekezletek által kívánt s remélt is még minden nehézséget kiegyenlíteni, minden komolyabb összeütközést elhárítani. Ama politikát Kossuth pártolta; s hozzá némely kérdésekben csak Szemere csatlakozott; emez irányt Batthyáni követte valamennyi más miniszterrel; ezt támogatá a főherczeg királyi helytartó is.

Bár azonban titkon ilyenén elvi meghasonlás kezdett is már lábra kapni a minisztériumban; de az tényleg még nem nyilatkozott annak eljárásában a bécsi kormányt s a dynasziát illető viszonyokra nézve. Kossuth nyilvános cselekvéseiben még csak arra szorítkozék, hogy népszerűsége csorbát ne szenvedjen; neve az ellenzéki lapok által kiméltessék: a minisztertanácsban, ha szólott is egy erélyesebb politika szükségéről; de kijelenté azt is, hogy miként többi társai, úgy ő sem hajlandó letérni a loyális egyezkedés ösvényéről; s a végzések, melyeket a tanács az osztrák kormány irányában teendőkről hozott, mindig az ő megegyeztével alkottattak. Minisztériumunk eljárásának tehát még mindig a politikai eszély szabta meg irányát; mert Batthyáni, a maga nyílt lelkülete s lovagias jelleme szerint, még nem volt képes föltenni, hogy a dynasztia, melynek a király után legbefolyásosabb tagja, Ferencz-Károly főherczeg, önként megjelent az új törvények szentesítésére, ezeket, adott szava ellenére, már is felforgatni szándékozhatnék. Bízva tehát ennek becsületességében s a maga loyális érzelmeiben, melyek szerint az összes monarchia valódi érdekeit s az ország függetlenségi jogait kiélegetíteni s fentartani, azokat egymással kiegyenlíteni, a dynasziát és az országot, minden forradalomtól megőrizve, egymással szorosan egyesíteni egyenlő őszinteséggel törekedett: Eötvös sikeretlen visszatérte után, ő maga utazott fel Bécsbe István főherczeggel. Az ott folytatott értekezletekről nem adhatunk ugyan az olvasónak bővebb tudósítást; de az nem is

szükséges: az eredmény maga elég világot vet azokra. Batthyáni erélye, támogatva István főherczeg befolyásától, színlleg megtörte a reactio eddigi makacsságát; színlleg, mondom, mert, tekintve az utóbb történeteket, világos, hogy az udvari párt, nem látván még idejét a nyílt meghasonlásnak, tanácsosnak tartá pillanatnyira engedni a tétovát nem tűrő, s egyenes választ kívánó elnökminiszter jogos és méltányos követelésének. Május 6-kán és 7-kén a fentforgó viszonyok tekintetében több rendbeli kedvező császári királyi kézirat bocsáttatott ki, melyek mindigre kiegyenlíteni látszának az eddig oly makacs nehézségeket.

Ezek egyike által a hadügyminiszterré nevezett Mészáros Lázár ezredes, kihez Olaszországba, hol ezredével létezett, az illető katonai hatóság, annyi sürgetések daczára sem bocsáttott rendeletet, mely által eddigi szolgálata alól fölmentetnék, valahára utasítást vőln, hogy ezrede kormányát letévén, új hivatalát elfoglalni siessen.

Másika gróf Latour osztrák hadügyminiszterhez szólott. Tartalmának fontossága igényli, hogy azt egész terjedelmében közöljem:

„Kedves gróf Latour! Hogy hadseregem összes kormányzatában, s az ez iránti rendeletekben a szükséges egybefüggés, egészen az utóbbi magyar országgyűlésen általam megerősített III-dik t. cikkely 6-dik és 8-dik pontjai szerint, tovább is fentartassék, meghagyom önnek: hogy minden rendeletekre nézve, melyek összes hadseregemre vonatkoznak, vagy a melyek, a fentebbi törvény értelmében a magyar seregnek általam külföldöni alkalmazását tárgyazzák, tegye ön magát előlegesen értekezésbe magyar miniszteriumommal, különösen pedig magyar hadügyminiszteremmel; miután minden ilyes rendelkezések csupán a magyar hadügyminiszterium útján adathatnak ki a magyar fő hadi parancsnokoknak, kik a magyar katonai ügyek kormányzására nézve egyébként is csupán a magyar miniszterium alatt állanak. — Azonban más részről a legelől említett cél elérésére nézve biztosítani kívánván itteni (bécsi) hadügyminiszteremnek az azon rendeletekről tudomást és áttekintést, melyeket a magyar miniszterium a magyar katonaság kormányzására nézve, törvényes hatáskörén belül kibocsát: felszólítom egyszersmind öcsémet, a főherczeg nádort, irányozná oda a maga működését, hogy

a mennyiben ezen rendeletek, közvetve, monarchiám összes hadseregére nézve fennálló intézkedéseket érintenek: az ilyesek iránt itteni hadügyminiszteremmel értekezés történjék; ellenben a kevesbbé lényeges rendeletek vele utólagosan közöltessenek. — Az itt adott utasítások a katonai határőrvidékre is alkalmazandók, épségben tartván a bán tulajdonosi illetőségeit. Ezekhez képest intézze ön is tüstént a további szükséges teendőket, névszerint pedig Bécsben lévő magyar miniszteremmel, Eszterházy herczeggel, a szerint bocsátkozzék érintkezésbe. — Kelt Bécsben, május 7-én 1848. Ferdinánd m. k.“

Ezekon kívül még négy más cs. kir. kézirat kelt e napokban; melyeknek egyike, a főherczeg nádorhoz szóló, lényegére nézve teljesen megegyez a Latour grófhoz intézetttel; a többi hármat, melyek a horvát ügyekre vonatkoznak, s bár szinte nagy fontosságaik, ezen kérdéssel összefüggésben alább közlendjük.

E cs. kir. kéziratok oly határozott szabályokat foglaltak magokban a bécsi s pesti hadügyminiszteriumok kölcsönös viszonyaira nézve, miszerint azt kelle hinni, hogy általuk a katonai ügyekben minden további nehézség elhárított s komolyabb összetűközésnek nem lesz többé helye. És nem is késett volna az óhajtott egyetértés beállani e, különben bonyolult viszonyokban, ha a bécsi miniszterium, a magyar alkotmányt s nemzeti függetlenséget tiszteletben tartva, azontúl jó akaratall értelmezi s teljesíti a cs. kir. kéziratban foglalt utasításokat. Mert Batthyáni, ki ezeket kieszközlé, nehogy a magyar kormányt bár mivel is lehessen vádolni, a méltányosság és engedékenység legszélsőbb határáig ment eljárásában. Egyebek közt, midőn a belzavarok folyton növekedése a magyar katonaság egy részének visszahívását multhatatlanul szükségessé tette; és sokan, a dynasztia veszélyeit a lombard-velencei királyságban tekintetbe sem vévén, az Olaszországban lévő magyar ezredek visszahívását is sürgetnék: ő volt az, ki minden ilyféle méltánytalanságot mellőzve, egyedül csak azon, Galicziában és Csehországban tanyázó magyar ezredek visszahívását kívánta, melyekre ott szükség nincsen.

De, fájdalom, a bécsi miniszteriumot, miként alább láthatjuk, a magyar kormány e méltányos magatartása sem tette igazságosabbá mások joga iránt. Oly nyíltan, mint eddigelő, míg a magyarországi fő hadi parancsnokságokkal kénye

kedve szerint rendelkezhetett, már nem folytathatá ugyan ellenségeskedését; nyíltan még nem daczolhatott a császári utasítással; s mivel a lombard-velencei felkelés a monarchia legjobb haderejét igénybe vette, még nem lévén időszerű végkép szakasztani a magyar kormányval, egynémiben még kénytelen lőn egy ideig teljesíteni ennek törvényes és felette méltányos követeléseit. Eljárását azonban ezentúl sem alkalmazá a császári utasítás szelleméhez; sőt, mint a titkos udvari reactio készséges eszköze, a mennyire nyílt ellenségeskedés nélkül teheté, ezentúl is számtalan esetben szándékosan nehezíté a magyar hadi ügyek szervezését; s alattomos beavatkozását folytatva, a fő hadi parancsnokokhoz titkos utasításokat küldözve, bonyolítgatá a különben is nehéz viszonyokat, érlelgeté a reactio terveit, míg végre nyíltan szövetségbe lépett az ország ellen fellázadt szerbekkel, horvátokkal s más nemzetiségekkel.

Az udvari reactio, s vele együtt a bécsi miniszterium ezentúl az országban s kapcsolt részeiben lakó szláv és oláh nemzetiségek mozgalmaiba központosították működéseiket. E nemzetiségi mozgalmak, melyek épen ennél fogva napról napra terjedtek, s határozottabb szint öltének, képezték ezentúl, mintegy öt hónapon át, bonyodalmaink középpontját, mely körül forog vala hazánk történelme. Az udvari reactio, s annak fő eszköze, a bécsi miniszterium, e nemzetiségi mozgalmakat zsákmányolá ki a végre, hogy Magyarország törvényes, független kormányát megsemmisítse.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Viszonyok a tótokkal, szerbekkel és horvátokkal.

Hogy a szláv nemzetiségi mozgalmakat, melyek fölött többé kevesebb láthatatlanul az udvari reactio lebeg intéző szellemként, egész terjedelmökben, s miként nyilatkoznak, összefüggőleg, idézhessük szemünk elébe: mindenek előtt, bár röviden, a cseh mozgalmakat kell megérintenünk, mint a melyek egy ideig a mi szlávjaink mozgalmaival is kapcsolatban voltak.

A prágai mozgalmakban, melyek a bécsiekkel majdnem egy időben támadtak, kivált miután a hatalmat a cseh párt ragadta magához s annak kezelésére Thun Leo várgróf elnökelete alatt nemzeti bizottmányt alakított, a panszláv szellem volt az uralkodó. E bizottmány, panszláv szellemben működve s magát annak mintegy középpontjává tenni óhajtva, hirdetett május 31-kére, a monarchiában lakó valamennyi szláv fajoknak egy közösleges szláv gyűlést, melyben „mind azon férfiak, kik a szláv faj jóllétét szívükön viselik, az ő szláv Prágában mind arról közösen tanácskoznak, mit fajok érdekei igényelnek.“ Kijelenti egyszersmind a bizottmány, hogy a birodalmon kívül lakó szlávok közül is mennél többeket óhajtana látni e nemzeti gyűlésen.

A cseh nemzeti bizottmány e tanácskozmányoknak s általában is minden törekvéseinek legfőbb céljává tűzte, az összes monarchiának egy szláv, cseh-illyr császársággá átalakítását. A cseh forradalom ugyanis nem a szabadságot, nem a demokratiai jogegyenlőséget, sőt még az alkotmányosságot sem főleg, hanem a fajérdeket, fajuralkodást tűzte ki jelszóul a maga zászlajára, nyilván hirdetvén, hogy a monarchiának, melyben a különféle szláv fajok az összes lakosságnak mintegy felét képezik, szláv birodalommá kell válnia. E fő elv szerint, minden törekvését oda irányozta, hogy egy részről

Ausztriának a német birodalomba olvadását megakadályozza; más részről pedig a magyar fajt mely, az éjszaki és déli szlávok közé lévén beékelve, azok egyesülését gátolná, s egyébiránt egy szláv birodalom alkotásának is, mind a maga történelmi jogai mind a szabadság érdekeinek tekintetéből leginkább útját állaná, — e magyar fajt kiirtsa vagy legalább megigázza. Mit tett legyen a cseh nemzeti bizottmány, a nagy német egység létrejöttének megghiúsítása végett Frankfurtban, elbeszélni nem tartozik feladatunkhoz. A magyar államban mindenek előtt kiküldött ügynökök által törekedett a felső megyék tót ajkú lakosságát, úgy a szerbeket és horvátokat is felingerelni a magyarok ellen. Kétséget nem szenved hogy a cseh bizottmány titkos összeköttetésben állott az orosz propagandával; sok helyt ennek embereit s eszközeit használta fel, hova maga nem juthatott, vagy a hol saját eszközei elégtelenek voltak. Különösen a szerbek közt Bácskában és Szerémségben, Szervíában és Boszniában az orosz propaganda ügynökeivel együtt működve ügyekezett élesztetni a szláv egyesülési eszméket és szítogatni a lázadásokat; mert terv szerint, ama, török felsőség alatt lévő, két tartománynak is be kell vala foglaltatnia az új szláv birodalomba.

Miként hajdan, Szvatoplug korában, az új hazát alkotó magyar nép megtelepedése a Duna s Tisza partjain porlasztá szét a képződésben lévő nagy-morva szláv birodalom teljes megalakultát: úgy jelenleg is, kivált a magyar faj volt hivatva megghiúsítani e merész terveket. Mert a bécsi kormány, a márcziusi napokban mindenfelől kitört forradalmak s a maga fejesztettsége következtében végső gyöngeségbe süllyedvén, tétlenül nézte ezen cseh törekvéseket; sőt a kabinet elnökei, a cseh Kolowrat, utóbb az orosz szenvű Fiquelmont, azokat titkon pártolni is látszának. Az udvar, zavaraiiban minden szalmaszálhoz, mint mentő kötélhez, kapkodó, örömeest hallgatá a csehek hízelgő, színleg loyalis nyilatkozatait, hogy ők a birodalomnak a nagy Németországba beolvadását nem tűrendik, s annak önállásáért fegyvert is készek ragadni. Elfoglultságában sokáig nem látta át, vagy arra gondolni sem látszék az udvar, hogy e nép koránt sem az ő javát, mit szüntelen száján hord, hanem egyedül a maga fájérdekét viseli szíven, s az osztrák monarchia fentartásának színe alatt egy délkeleti szláv birodalom alkotásán működik; Bécsben a nép-

tömeg zavargását mesterségesen, bűnös módon szítogatja, hogy a dynasztia ragaszkodását a német főváros iránt csökkentsé s az udvart arra bírja, hogy Bécsset odahagyván, Prágában, az ó Hradsinban telepedjék meg.

E vakságnak vagy szándékos elnézésnek szomorúak lőnek következményei. Május folytatában a cseh párt, bár Kolowrat és Fiquelmont megbukta által pillanatnyi zavarba esett, mégis teljes diadalt vívott ki azon általa ápolgatott újabb lázadásokban, melyek következtében a császártól engedményezett birodalmi alkotmány, az újabban kicsikart általános szavazatjog megalapítása s a két kamarai szerkezet megdöntése által megsemmisítettett. A május 15-kei bécsi lázadás nem tekinthető egyébnek, mint a cseh szlávság diadalának az osztrák németiség fölött. Az említett két intézmény, az általános szavazat s az egy kamarai rendszer által a szlávság nagy túlsúlyt szerzett magának a már kihirdetett bécsi birodalmi gyűlésen. És nagy részben e szláv túlsúlynak tulajdonítandó, hogy a nagy-német egység felszámíthatatlan horderejű szép eszméje meghíusult. Az ügyességet nem lehet eltagadni a cseh érdekű mozgalmak vezetésétől. Valahányszor akár a dynasztia, midőn a maga valódi érdekeit pillanatnyira elfogá, akár a bécsi közvélemény Prága felé fordítá figyelmét: titokteljes kezek azonnal mozgásba hozták a bécsi egyetemet, a Prater napszámosait s a külvárosok munkásait; még a polgárnők is torlaszokat építettek. A forradalmi szereplés rendesen addig tart vala, míg a kormány fejét ismét elvesztette; a napi sajtó győzedelmi hangokat kezdé kürtölni, s a nagy félelem és lelkesedés közt ismét feledve lőn Prága a maga jól elpalástolt szláv birodalmi terveivel.

A dynasztia végre át kezdé pillantani az ármányok titkos hálózátát, s elhatározta magát távozni a lázongó Bécsből; de nem, miként a cseh párt kívánta s remélte, Prágába, hanem a tyroli havasok közé, Innsbruckba. A császári család távozta végre a bécsiek szeméről is levonta a hályogot; s azontúl óvakodának eszközül szolgálni a prágai szláv cselzővényeknek.

A május 15-kei bécsi események hírére a cseh párt alig titkolható örömmel fogadá Prágában. Midőn az udvar elutaszandókaról értesültek, egy perczig sem látszának kételkedni, hogy az Prágába menend. A nemzeti bizottmány befo-

lyásosabb tagjai titkon már el is határozták, hogy mihelyt a császár a Hradsinban megtelepedik, az álczát azonnal eldobják s nyíltan lépendnek fel szláv birodalmi terveikkel. De mihelyt kétségtelenné vált, hogy a császár Innsbruckba utazik, a nemzeti bizottmány is, látván csalatkozását, felhagyott e szándokával, s egy időre még szorosabban arczára vonta a kissé fellebbentett álczát: a császári ház iránt túláradozó loyalitást színlte, s Bécset indulatos kitörésekben gáncsolá, gyalázá. De csak hamar meggyőződék, hogy mind ez nem vezethet többé célra; szláv birodalmi tervein tehát azontúl még nagyobb hévvel kezdett munkálni. A prágai nemzetőrség *svornost* elnevezés alatt szláv polgári sereggé változott. Egy társulat, az utóbb oly híressé lett „Szlovanszka Lipa“, alakíttatott, mely középpontjául szolgálta az egész monarchiában lakó szlávtság hasonczélú fiók-egyleteinek. Az új miniszterium ellen, mely a Frankfurtba küldendő követek megválasztását sürgeté, fenyegetések hallattak, miszerint véres összeütközésre kerülend a dolog, ha ez iránti rendeleteit valóban végrehajtani akarná. Május végén pedig, miután meggyőződtek, hogy nemcsak a császárt, de még a már elébb Csehország kormányzójává nevezett Ferencz-József főherczeget sem nyerhetik meg, hogy kebelökbe menjen; s ezen utóbbik körülmény miatt terveik arra része is füstbe ment, hogy a császárral az ifjú főherczeg részére lemondassanak: Bécstől teljesen elváltak, s május 30-án, a nemzeti gyűlés megnyitásának előestvéjén, kilencz tagból álló ideiglenes kormányt alkotva, nyíltan és a forradalom terére léptek.

A cseh mozgalom vezéreivel s a május 31-kén megnyitott nemzeti gyűléssel szoros kapcsolatban áll vala a felső-magyarországi tót ajkú megyékben néhány evangélikus választó lelkész és tanár, kik irodalmi törekvések leple alatt, mint tudatik, régóta ápolák a panszláv irányokat. A régibb irodalmi összeköttetések most, az ország politikai átalakulása következtében beállott rendezetlenségben, a csehek izgatásait nagyon megkönnyítették e tót ajkú megyékben. A cseh ügynökök, kik Stúr, Hodzsa, Hurbán s több más magyarországi evangélikus papok s tanárookban buzgó segédekre találtak, sűrűn bejárták Nyitra, Turócz, Trencsén, Árva, Liptó, Hont és Gömör megyék tót lakosságú vidékeit. A községekhez szláv irányú felhívások s kérelmek özönével áraszták el; veres-fé-

hér lobogók alatt ünnepélyes meneteket tartván, a népet hol nyílt, hol titkos gyűlésekben ámitgaták; önállóságról, fajuralomról, egy nagy szláv birodalom felállításáról beszéltek, melyhez, mint mondták, a magyarhoni szlávok minden fajai lelkesedéssel csatlakoztak. Hasonló tartalmú cikkekkel ámitgatá az együgyű lakosokat az „Orol Tatranszki“ című új panszláv szellemű lap, és Stúrnak Pozsonyban megjelenő szláv hírlapja; melyek, hogy olvasóikban a magyarság, mint ábrándjaik fő gátja, ellen gyűlöletet ébreszszenek, nem szűntek meg őket avval ámitani, hogy a magyarok a tótokat, nyelvöket s nemzetiségöket végkép elnyomni, kiirtani szándékoznak.

Azonban e tót ajkú megyékből, mindamellett is hogy Prágához közelebb estek, a mindjárt érintendő okok miatt, igen kevesen s ezek is csak titkon, más kirándulások, más czélok ürügye alatt mentek fel a cseh nemzeti gyűlésre. Annál többen jelentek meg ott a déli szlávok, kivált a horvátok közül. Nem tartozik feladatunkhoz leírni a több napig tartott gyűlés tanácskozmányait s határozatait. Csak a középponti bizottmány programjából közlünk egynémely pontot, melyek az osztrák birodalomra s Magyarországra közelebből vonatkoznak. „Az újon alapítandó monarchia mentő horgonyául — úgymond e program — az ausztriai szláv eredetű népek egyesülését tekinti a bizottmány. Oly időkben, midőn . . . a déli szlávok és a magyarok közt borzasztó népháború van kitörésben, mely hihetőleg egész Magyarországot elborítandja, a szlávok egyébütt sem maradhatnak csupán néző szerepben. A birodalom megmentése egyedül a népek szoros egyesülése, együttműködése által lehetséges. Kiváltképen szükséges pedig a szláv népek szövetsége. A szlávok más egyenjogú nemzetiségeknek is szívesen nyújtják jobbjait a szövetségre. Gyűljenek össze tehát minden népek képviselői Bécsben, s ott határozzanak a nemzetiségek egyenlősítése s a birodalom souverainitásának fentartása felett. A magyarországi szlávok nem lehetnek többé a magyarok uralma alatt . . . A németek hallgassák ki a szlávot a maga nyelvén. A magyarok is erre kényszeríttessenek országgyűléseiken. Különben, ha a dolog Magyarországon harcra kerül: a bizottmány ünnepélyesen kijelenti, hogy a polgárháborúban a csehek is fel fognak kelni rokonaik mellett . . . Főlemelendik,

továbbá, szavokat az orosz-lengyel viszályok s a törökországi szlávok felszabadítása ügyében is; Szász- és Poroszországtól pedig megvárják, hogy a luzsiczai és sléziai szlávok németesítésével egészen hagyjanak fel. Ellenben Németország az ausztriai birodalom német részéhez ne tartson szorosabb egyesülési igényeket. Ők a magok részéről ünnepélyesen elenmondanak azon lépéseknek, melyek Ausztriában a frankfurti gyűlésen való képviseltetés tárgyában történtek. stb.“

Ez idézetből kitűnik, hogy e programmon a szláv nemzetiség uralkodási vágya vonul veres fonálként keresztül. Egyenlőséget, egyenjogúságot hirdet ugyan szinteg a külön nemzetiségeknek; de a birodalomnak, melynek fenmaradása a szláv fajok egyesülésétől feltételeztetik, szerinte szláv birodalomká kell lennie, melynek kormányán csak szláv politika ülhet. — E gyűlésről még csak azt említjük, hogy Hurbán, egy magyarországi evangélikus tót község lelkésze, ki hivatalát lázító zavargások miatt nem rég vesztette el, a magyarok ellen küldendő önkéntes csapatok alakítását tette indítványba, avval indokolván javaslatát: hogy míg a magyarok ki nem irtatnak, Szlávia megalakulását mindaddig remélni sem lehet. Az indítvány a többség által nagy tetszéssel fogadtatott; csak a lengyelek vonakodtak eleinte szövetkezni a magyarok ellen; de egy Libelt nevű pózeni lengyel izgatásainak végre őket is sikerült hajlandókká tenni az indítvány elfogadására. A szláv nemzeti gyűlés, mint tudatik, nyílt lázadással, Prága bombáztatásával, s a cseh panszláv ábrándok megsemmisítésével végződött.

A magyar kormány ideje korán átlátta a cseh törekvések irányát; s miként ezek részben a monarchiát, részben Magyarországot illették, akként intézte az ellen maga is rendszabályait. A csehek izgatásait a horvátok és rácok közt megakadályoznia nem állott hatalmában; mert ezek, mint mindjárt elbeszélők leszünk, már magok is fellázadtak volt Magyarország ellen. De annál erélyesebb rendeleteket bocsátott ki kormányunk a felvidéki tót ajkú megyék megőrzésére a lázadás metelyétől. Biztosokat küldött ki a hely színére, kik az általában szabadelvű s magyar szenvű megyei tisztviselőkkel kezét fogva, gondosan szemmel tartanak az izgatókat. A közbéke háborgatói ellen rögtön ítélő bíróság rendeltetett, s a községek előljárói felelősekké tétettek a rend és béke

fentartásáért. Az izgatások ennél fogva majdnem egészen meg-
hiúsultak e vidéken, hol egyébiránt is az értelmesb osztályok,
ama néhány evangélikus pap kivételével, mindnyájan magyar
érzelműek és szabadságszeretők valának; a nép pedig, az
úrbéri terhek megszüntetéséért s a polgári jogok megnyeré-
séért teli őszinte hálaérzelemmel, nemcsak hitelt nem adott a
csábítók izgatásainak, hanem több helyt önmaga üzte ki őket
közsege határaiból. És valóban, miután néhány lázító pap el-
fogatott; a szerteszt barangoló cseh ügynökök pedig, a rö-
g-
tön ítélő bíróságok felállításától megszeppenve kifutottak;
szóval, miután a rossz szándékú izgatások megszűntek, a nép
mindentűt csöndes, előljárói iránt készséges engedelmességű
maradt. Stúr és Hurbán főizgatók megszökte után magok a
jobb érzelmű evangélikus papok is, nehogy osztályukra tovább
is nehezedjék a zavargás, néplázítás gyanúja, hírlapi cikkek
s a kormányhoz intézett feliratok által siettek azt magokról
elhárítani; békeszeretetőket, feddhetlen hazafiságukat bebizo-
nyítani. Így tőnek a nógrádi és gömöri egyházkerület tót ajkú
evang. lelkészei s tanítói; így a selmeczi lyceum ifjúsága. És
ha néhány háborgó egyéniség folytatta is még titkon lázító
izgatásait: a népre annak szintűgy nem lett semmi hatása,
mint előbb nyomtalanul maradtak a panszláv izgatások e
kárpátvidéki tótok között. A felvidéki nép hazafisága utóbb
is, a szabadságharcz legválságosabb viszonyai közt mindig
feddhetetlen maradt, s a magyar fajúakkal versenyezve küldé
a haza védelmére, kormányunk rendelkezése alá zászlóal-
jait, melyek néhányai legvitézebb honvédeink közé szám-
láltattak.

A mennyiben a cseh mozgalmak vezérei azt tűzték vala-
ki czélukúl, hogy Ausztriának Németországhoz való csatlá-
kozását megakadályozzák s a monarchiából egy szláv birodal-
mat alkossanak: kormányunk két irányban működék ellenök.
Mindenek előtt oda törekedett hatni, hogy a Prágába kihir-
detett szláv nemzeti gyűlés, panszláv jellemét veszelve, csak
a cseh nemzet tartományi gyűlésévé váljék. Minthogy e czélt
leginkább az által lehetett elérni, ha a galicziai lengyelek arra
biratnak, hogy e szláv gyűlést ne látogassák meg; ezt pedig
csak azon esetben lehetne remélni, ha az osztrák miniszterium
a galicziai nép méltányos kívánatait teljesíti: Eszterházy Pál
tehát e tárgyban részletes utasításokkal láttatott el Pestről.

Egyebek közt feladatává tétetett, hogy a magyar kormány ebbeli nézeteit az osztrák miniszteriummal közölve, jelentse ki ennek, miképen az összes monarchia, de főleg Magyarország nyugalmának érdekében múlhatatlanul szükséges, hogy a galicziai nép által beligazgatásukat illetőleg nyilvánított kívánatok, a mennyiben a birodalom egységével megférnek, mentül előbb teljesíttessenek; különösen a föld- és személy-szabadság kérdései gyorsan és méltányosan intéztessenek el: csak e feltétel alatt lévén remélhető, hogy a galicziai lengyelek nem fognak kívánataik kivívására támaszt keresni a más szláv fajokkal való szövetkezésben.

Második felszólalás volt ez a magyar nemzet kebeléből a monarchia többi tartományainak szabadsága mellett. A valódi népszabadság nem szűkkeblű, nem féltékeny; sőt érdekében áll, mennél nagyobb kiterjedést nyernie; mert annál inkább biztosítva érzi magát, mennél többeket boldogít. A szabad Magyarország nemcsak önkebelében egyaránt részesített minden népfajt a szabadság áldásaiban; hanem azok megszerzésére másokat is lehetőleg segített, tényleg czáfolván meg ama rágalmat, mintha a más nemzetiségek elnyomására törekednék. A szeretetreméltó, nagylelkű, mindenét egészen a könnyelmű pazarlásig megosztani szerető magyar jellem azonnal teljes fényében nyilatkozott, mihelyt azt szabadon tehetete.

De a bécsi miniszterium, még Pillersdorf elnöksége alatt is, sokkal kevesebbé volt barátja a népszabadságnak, tétovázóbb vala politikájában, és kaczerkodóbb a prágai szlavismussal, mintsem hogy a magyar kormány józan tanácsát figyelmére méltatta volna. A robotok és más úrbéri tartozások Galicziában is megszüntettek ugyan; mert ezeket a jobbágyok felszabadulása után a szomszéd Magyarországból egyáltalában nem is lehetett volna tovább fentartani: de a tartomány egyéb méltányos kívánatai nem teljesítettek. Pillersdorf, bár elődeinél, Kolowratnál és Fiquelmontnál tagadhatatlanul több alkotmányos hajlammal s érzellemmel bírt, szinte nem tudott megválni ama reménytől, hogy a kormányilag elvált Pest s a nagy német birodalomba beolvadni óhajtó Bécs ellenében, végre mégis csak Prága és Zágráb lesz a monarchia fenmaradásának fő támasza. A dynasztia hasonlóképp, melynek akkoron egy szabadelvű, alkotmányos, valódi német politikát

követve könnyű volt volna a nagy Németország trónjára jutnia, szűkkeblűségében, inkább a színleg loyális szláv mozgalmakat támogatta.

A magyar kormány, nem kevesebbé a dynasztia mint az ország érdekében, sajnálattal látá, hogy közbenjárásának sikerére Bécsben nem számolhat. Annál buzgóbban kezdett tehát ezóta magában Németországban működni azon célra, hogy Ausztriának egyesülése a Németbirodalommal ténynyé váljék, s Magyarországnak ezen új államban hű szövetségest nyerjen. Németország érdeke mind a kettőre nézve teljesen azonos volt Magyarország érdekével. Ausztria beolvadása a nagy Németbirodalomba itt is amott is egyaránt életkérdéssé lőn: e nélkül a német egység létre nem jöhetett; Magyarország független kormányának fenmaradása pedig kétségesseé vált. Egyező volt érdekek továbbá még abban is, hogy a déli szláv-ságban szintűgy mint az Európa sorsára lidérczként nehezedő éjszaki szláv hatalomban mind a ketten egyaránt természetes ellenséget láthatának. Bizton remélheté tehát kormányunk, hogy a nagy Németország barátai tárt karokkal fogadandnak oly szövetségest, ki velők a német egység létesítésében közremunkálni saját érdeke által is ösztönöztetik.

Es ezen okok vezették kormányunkat, midőn a német kérdés felett határozandó frankfurti parlamenthez, mely május 18-án vala megnyílandó, említett céljainak elérése végett, a maga részéről is követeket küldeni határozott. Pázmándy Dénes és Szalay László, e végre kinevezett követeknek május 14-kén adatott ki a felhatalmazás; mely szintűgy mint az eljárásuk irányát megszabó utasítás sokkal fontosabb, mintsem hogy közlésök fölösleges volna.

„En István Ferencz Viktor, csász. kir. herczeg, ausztriai főherczeg, Magyarország nádora és királyi helytartója, és az összes magyar miniszterium, Pázmándy Dénes és Szalay László urakat ezennel megbízzuk: hogy miután Németország viszonyai Ausztriával, melylyel Magyarország a *pragmatica sanctio* értelmében szoros kapcsolatban áll, az 1848-ki május folytában, a Majna melletti Frankfurtban megnyitandó német parlamenten, egy új s alkotmányos alapon szabályoztatandók: hg. Eszterházy Pál Bécsben lévő magyar miniszterrel s általa a német miniszteriummal mind azon viszonyok iránt, a mennyiben azok Magyarországot érdeklik, beszéljenek;

ezután Frankfurtba menjenek, s ott a magyar és német álladalmak barátságos viszonyainak fenmaradása és erősítése fellett, — mit mi buzgón kívánunk, — mind politikai, mind kereskedelmi tekintetben, mind a két nemzet kölcsönös önállósága, szabadsága s anyagi jólléte tekintetében öröködjének s mind azt, mi a fentebbi cél elérésére hasznos és üdvös, megindítsák és elősegítsék. Kelt Budán 1848-diki május 14-dikén. István főherczeg nádor és kir. helytartó s. k. Gróf Batthyáni Lajos s. k.“

Az utasítás pedig ekként szól:

„1. Kijelentendik a követek Magyarország rokonszenvét a német elem iránt, mely a civilisatio eleme; s ügyekezendének meggyőzni a németeket, hogy ők Magyarországbán s egy erőteljes magyar nemzetiségben a legjobb és legbiztosb szövetségest nyerhetik.

„2. Magyarország *csak azon esetben* lehet Németországnak erős, Európa szemeiben nyomatékos és valóban hasznos szövetséges társa, ha saját magyar nemzetiségének ótalma alatt fejlik ki: — ügyekezzenek tehát a követség, hogy a frankfurti gyűlés azon határozatait, melyek az osztrák monarchiát s illetőleg Magyarországot érdeklendik, ezen alaplánezet értelmében alkottassanak.

„3. Magyarország a német elemben fel nem olvadhat; mert ez által elvesztené organikus erejét, mely a magyar nemzetiségben fekszik, s mint nyomorú korcsfaj, nemcsak Németországnak hasznára nem válnék, hanem saját határai közt is elgyöngülne.

„4. Kellemetlenül érintené Magyarországot, ha az osztrák monarchia oly módon alakíttatnék át, hogy azon tartományai, melyek eddig a német szövetséghez tartoztak, szláv álladalommá válnának. Ily átalakulás az említett tartományok rokonszenvének könnyen oly ösvényt törhetne, mely a német nemzetétől különbözik, sőt évvel egyenesen ellenkezik; mi által egy, már is óriási, hatalom túlsúlya még inkább növekednék, azon hatalomé, melynek nagyobbodó befolyása a nyugoti Európa álladalmaira Magyarország lételetét oly igen veszélyeztetné, hogy azon esetre, ha Németország, saját érdeke ellen, az osztrák monarchiának ily módú átalakulását megengedné, Magyarország kényszerítve lenne szövetséges társait a német nemzeten kívül keresni.

„5. Magyarország kereskedelmi tekintetben nem képezheti ugyan kiegészítő részét a német vámszövetségnek; mindazáltal jelentsék ki a követek az illető helyen, hogy Magyarországra nézve azon politikai viszony, mely Magyar- és Németország közt alakuland, kereskedelmi tekintetben is eldöntő leend.“

A tétovázó, tartalékteljes bécsi miniszterium, ekkor még sem nem akart, sem nem mert utjába állani azon iránynak, mely a német egység barátait Frankfurtba hívá; és bár a csehek ellenzését, kik Frankfurtból hallani sem akartak, legyőzni nem ügyekezett; szívesen látta mégis, hogy a német örökös tartományok képviselőiket Frankfurtba küldik. Pillersdorf e kétes politikája' szerint tehát e magyar követküldésben sem gáncsoskodott; s május 20-kán, midőn vele a megbízó s utasító levél közöltetett, azt válaszoló Eszterháznak, hogy „mind a kettőben teljesen megegyez; más utasítást ő sem adhatna a követeknek.“

Németországnak a szláv elem nem kevésbé volt ellensége, mint Magyarországnak. Németország 1815 óta oly károsnak érzé a maga szabadságára, függetlenségére s összes politikai érdekeire nézve az orosz befolyás ónsúlyát, hogy most is, ha általában valamitől, bizonyára a szláv elem ellenséges törekvéseitől lehetett féltenie a német egységnek annyi lelkesedéssel ápol, kiszámíthatlan horderejű eszméjét. Magyarország szövetségét ennélfogva Németországnak a legfontosb nemzeti érdekek jelölték ki. S valóban, már az ötvenes gyűlés, május 3-kai ülésében, rokonszenvvel nyilatkozott a Magyarországgal kötendő szövetség tekintetében, ettől várván azt, hogy a német párt az osztrák örökös tartományokban, a német egyesülés tárgyában diadalra segítessék a szláv párt ellenében, mely az osztrák monarchiából szláv birodalmat törekvék alakítani. Az ötvenes gyűlésnek e helyes politikáját örökségként vette át a május 18-kán megnyílt alkotmányozó gyűlés. Annak elnöke, Gagern Henrik, május 25-kén, kittünő szívesességgel fogadta követünket; s tagjainak nagy többsége, kellőleg méltányolván az egységes Német- s önálló Magyarország közt kötendő szövetség fontosságát, Szalay Lászlót, ki Pázmándynak nem sokára történt hazajötte után egyedül maradt Frankfurtban, Magyarország ügyviselőjének előleg is elismerte.

De fájdalom, az udvari reactio s annak eszköze, az osztrák kormány, mind e szép reményeket nem sokára meghiúsította, szintoly nagy kárára a német egységnek, mint a független Magyarországnak. Azonban, nehogy az események időszerinti folyamát megelőzzük, ezen ármányok elbeszélését utóbbra kell halasztanunk. Most lássuk azon viszonyokat, melyek a többi szláv fajokkal, névszerint a ráczokkal, — vagy mint ők magokat inkább szeretik nevezni, a szerbekkel és a horvátokkal kifejlődtek az országban s kapcsolt részeiben.

A magyar korona horvát és szerb nemzetiségű alattvalói régóta feszültebb viszonyban léteztek a magyarokkal.

A szerbek, udvari izgatások következtében, már 1790-ben Temesvárott tartott nemzeti gyűlésökben nyilvánítának oly vágyakat, melyek megférhetetlenek az egységes magyar állam eszméjével. Nemzetük legkitűnőbb egyéniségének s valóban bölcs státusférfinak, Tököli Szabásznak felvilágosított tanácsai ellenére, engedve a bécsi kormány izgatásainak, mely bennök, az ország függetlenségét s alkotmányos jogait erőlyesen visszakövetelő budai országgyűlésnek ellensúlyt vetni kívánt, — oly kérelemmel járulának II. Leopoldhoz: hogy metszessék ki nekik az ország testéből, „Vojvodina“ nevezet alatt, egy tartomány (Bács és a temesi bánság), hol ők, a státusban, külön státust képezve, egy, általok választandó nemzeti vajda által, a magyar kormánytól függetlenül, igazgattassanak; csak annyiban maradván kapcsolatban Magyarországgal, a mennyiben ennek törvényhozására ők is felküldjék a magok követeit. A politikai viszonyok azonban nem sokára megváltoztak, s az udvar ezek közt a szerbekre többé nem szorúlván, kérelmüket mellőzte, s csak egy úgynevezett illyr udvari kancelláriát állított fel számokra, mely egyházi s nevelési ügyeiket igazgatná. Leopold utóda, I. Ferencz, 1792-ben e kancelláriát is eltörölte; s a szerbek azóta a köz törvény ótalma alatt az ország rendes hatóságai által igazgattattak. Az elszakadási vágyak teljesen feledésbe látásának merülve lenni, s voltak is számos éven keresztül. Az 1790-ki mozgalom csak mesterségesen készítettet elő a szerbek kebelében; még nem gyökerezett az a nemzeti érzelemben, mely maga sem jutott köztük öntudatra. A nemzeti ér-

zelem ébredésének a szerbek közt csak e század negyedik tizedében találunk némi nyomaira azon vitákban, melyek gytlekezeteik s lapjaikban az egyházi nyelv felett folytak. Politikai színezetet e nemzeti érzelem csak 1840 után kezd vala köztök nyerni, midőn az illyrpárti horvátok izgatásai a déli szlávok közt általában egyesülési törekvéseket ébresztettek az egykoron megalkotandó nagy „Slávia“ eszméjében. Ezóta, s részben a hatalmas erővel nyilatkozó magyar nemzetiség példájának hatása alatt, a szerb nép kebelében is mindinkább öntudatra kezdett vergődni a nemzetiség érzelme. Az illyr-horvát pártiakéhoz hasonló elszakadási vágyak köztök ritkábban merültek ugyan fel; de annál többször nyert, ha bár még leplezve s félénken is, kifejezést ama kíváнат: hogy fajuk, mint nemzeti test, törvényes elismerést s némi politikai jogokat nyerjen; az igazgatás, hol tömegesebben laknak, kebelökből választandó tisztviselőkre bizassék; püspökeik a törvényhozáson a kathol. püspökök közt üljenek, s több e félék. Tényleges viszály azonban még nem volt a szerbek s magyarok közt.

Sokkal érdekesebb volt a magyarság viszonya a horvátokkal, kiknek egy felekezete, 1836 óta, *illyr* nevezet alatt, eleinte szemlélatomást panszláv befolyásoktól indítatva, — miként azt a „Huszonöt év Történelmében“ bővebben előadtam, — mind ellenségesebb állást foglalt el a nemzeti s alkotmányos életének átható kifejtésére törekvő magyarság ellen. Az illyr párt, bár zászlajára nyíltan a Magyarországtól való elszakadást tűzte ki; mi több, hírlapjaiban s más irataiban egy déli önálló szláv birodalom alkotásának eszméjéről leplezetlenül vitatko-zék: az 1840-ki országgyűlés után mégis a bécsi kormány nyilvános pártolásával dicsekedhetett. E kormány ugyanis, látván a magyar radikál reformpárt s alkotmányos ellenzék erejének nőttön növekedését; miután minden más eszközök, melyeket e szabadelvű szellem elfojtására megkísértett, sikeretlenek maradtak: végre a nem rég felmerült illyr-horvát nemzetiségi mozgalomban kereste az ellenmérget; ennek gyámolítása által ügyekezett gátot vetni a szabadelvű magyar nemzetiség alkotmányos haladásának hogy, ha ezt nem sikerül is már egészen elfojtania, legalább meggyöngítse s a kabinet politikára nézve ártalmatlanná tegye. A bécsi kormány ezóta nem csak tűrte, hanem egyenesen pártolása alá vette

az illyr-horvát párt nemzetiségi törekvéseit. Valóságos szövetségesévé szegődvén, annak erejét mind a közös országgyűléseken, mind magának Horvátországnak beligazgatásában, minden hatalmában álló eszközökkel gyarapította. Még a törvényeket sem kételkedett megsérteni, csak hogy e pártot, melylyel aztán a maga céljaira kényekedve szerint rendelkezhetett, az alkotmányos ellenzéki párttal szemközt Horvátországban mindenhatóvá s így a közös törvényhozásban kétszeresen nyomatékosná tegye *). Célját, de csak egy részben, teljesen elérte a bécsi kormány: a horvát nemzetiségben oly érdes, ellenséges indulatot, sőt gyűlöletet segített kifejteni a szabadelvű, radikál szellemű magyar nemzetiség iránt, hogy amabban, daczára a hétszáz éves szoros kapcsolatnak, jó és balsorsban együtt töltött államéletnek, mindinkább megérett a különválás, az elszakadás vágya. De fő célját még sem valósíthatá a bécsi kormány: a magyar nemzetet nem sikerült megállítania szabadelvű alkotmányos haladásában. Az átalakulás, a nemzeti újjászűtetés, minden akadályok daczára, végzetszerűleg, gátolhatatlanul haladt előre, a kényuralommal, reactionnal szövetkezett horvát nemzetiséget is magával ragadva.

Ily feltűnő ellentétben találta e nemzetiségi viszonyokat az 1848-diki év márczius hava. A nagyszerű események, melyek az országnak függetlenségét, kormányának alkotmányosságát teljesen helyreállították; melyek a megbukott kényuralommal egyszersmind a kiváltságokat s osztálykülönbségeket, az úri jogot és szolgaságot is eltörölték, az ország minden ajkú, minden osztályú lakosait a haza egyenlő jogú, szabad polgáraivá emelték; fajt, egyént, birtokot és munkát egyaránt felszabadítottak, — e nagyszerű események, mondom, a nemzetiségi viszályokat, a fajgyűlöletet is, mintegy varázsütéssel kiirtani látszának a kedélyekből. A közös szabadság érzete rögtön felolvasztá a fajgyűlölet jégkérgét, testvérekké tette a közös haza minden ajkú polgárait; a szabadság közös birtoka által ébresztett lelkesedés minden nemzetbelieknél egy közös lángban lobogott fel a Kárpátoktól a török határokig mindenütt. A nem rég oly heves izgatás mindenütt

*) Ld. e pártos viszonyok kifejlődését: Huszonöt év Magyarország történelméből. I, 519 kövv. II, 104 kövv., 335 kövv., 542.

elnémult; az ország törvényhozásának nagylelkű részrehajlatlansága, igazság- és szabadságszeretete mindenütt, mindenki által lelkesedéssel magasztaltatott. A szerbek közül még oly férfiak is, kik előbb a nemzetiségi villongásokat szítogatták, mint például Trifunác Pál, Nikolics Izidor, Sztojákovics György, Paulovics Tivadar, a lapokban nyilatkozatokat bocsátának közre, melyekben magokat magyar polgároknak vallva, kijelentik, „hogy azon kapocsnál, mely őket a királyhoz hűséggel, a közös magyar hazához fiui szeretettel, a magyar nemzethez tántoríthatatlan ragaszkodással köti, a magyar királyi székért s magyar hazájokért mindent elkövetni, érte élni s halni készek.” Hasonlókép Horvátországban is a nép öröme mindenütt hangosan tört ki a szabadság napjának fölkeltekor. Az országgyűlés felirata a független, felelős kormány tárgyában s a pesti tizenkét pont általános lelkesedéssel üdvözeltetett; Batthyáni, Kossuth s más nemzeti vezéreink nevei a városokban s még inkább a Zágráb megyei nemesi községekben, zajos éljenekkel magasztaltattak.

De ezen örvendetes fordulat nem sokáig tartott a nemzetiségi viszonyokban. Tagadhatatlan, hogy a magyar nemzet az elmúlt évek villongásai közt egynémiben megsértette azon méltányosságot, melyet a horvátok, mint gyöngébb társnemzet irányában soha sem kellett volna szem elől tévesztenie. A feletti ingerültségében, hogy a bécsi kormány oly szívós kitartással akadályozza a magyar nemzetiség teljes kifejlődését Magyarországon; hogy a kormány e törekvéseit a vele szövetkezett horvátok is támogatják, hogy a horvátországi követek a közös törvényhozáson néhány év óta mindent ellenzenek, mi a magyar nemzetiség s alkotmányos szabadság kifejlődését, a kor igényelte reformok keresztülvitelét elősegíthetné, — e miatti ingerültségükben, mondom, viszont a magyarok is áthágták a határokat, melyeket a méltányosság szabott elejükbe a tévútra vezetett, gyöngébb társnemzet irányában. Nem elégedtek meg avval, hogy nemzetiségök teljes diadalát ülék ama törvényben, mely a magyar nyelvet az ország határain belől, mint hajdan volt, mindenütt hivatalos, igazgatási nyelvvé tette s magára a trónra is fölemelte; hanem, mit a politikai eszély s méltányosság a horvátoknak teljes szabadságára hagyni követelt, annak, némi erőszakolással, Horvátországba is beutat akartak törni; a horvát nyel-

vet viszont e tartományban nem engedték, a divatos latin helyett, az igazgatás közlönyévé emeltetni. Való ugyan, hogy ezen igazságtalanságot teljesen meggyógyították a márcziusi napok eseményei. A jogegyenlőség és testvériség nemcsak az egyesekre s néposztályokra, hanem a nemzetiségre nézve is kikiáltatott. A magyar nemzet, a végrehajtott nagyszerű reformok által elhárítva látván minden akadályt, mely eddig nemzetisége s alkotmányos szabadságának kifejlése elébe vetetett, maga is megszűnt nyomást gyakorolni a más nemzetiségekre. De a múlt évek alatt ébresztett aggodalmakat mind ez sem volt már elégséges teljesen megszüntetni a horvátok kedélyében. Sokan a mérsékeltebbek közül is attól féltek, hogy most, midőn azon párt jutott az ország kormányára, mely eddigelé legtöbb buzgalmat tanúsított a magyar nemzetiség szilárdításában s terjesztésében, a többi nemzetiségek, daczára a kikiáltott jogegyenlőségnek, még súlyosabban érzendik a nyomást és kényszerítést. Mások, s épen a legerélyesebbek, kikben a múlt évek alatt oly erőssé érlelődött az elszakadás vágya, magából a magyar törekvések sikeréből merítettek újabb buzgalmat, saját nemzetiségök önállásának kivívására. A lefolyt nagyszerű események, melyek még Bécsben is széttörték a kényuralom igáját, nagy mértékben feltűzték a képzelődéseket; még oly dolgok keresztülvitelét is a lehetőség színében tüntetének elő, mik nem rég minden józanabb által az ábrándok, rajongások közé számíttattak. A déli Szlávia eszméje szemkápráztató fényben merült fel lelkök előtt; létesítése a jelen körülmények közt már nemcsak lehetetlennek, de még felette nehéznek sem látszék. Csak egy volt szükséges: a horvátok, szerbek s más déli szláv fajok testvéries egyesülése.

Alig bontakoztak ki tehát a meglepetés elfogultságából, melybe a pozsonyi, pesti s bécsi események híre által ejtettek, Gáj Lajos és több mások, kik eddig a horvátországi mozgalmakban vezérszerepet játszottak volt, a felett kezdenek tanácskozni: miképen fordíthatnák legjobban hasznukra a körülményeket? E tanácskozmánynak az lett eredménye, hogy Zágrábban egy nemzeti bizottmány alkotott, melynek fő céljául tűzetett a horvát nemzetiség biztosítása. E bizottmány egy nemzeti gyűlés kihirdetésével kezdte meg működését. A gyűlésre, mely márczius 25-kére határoztatott,

meghivattak a Tótországban és Dalmátiában lakó horvát testvérek is; mert, a bizottmány terve szerint, e gyűlésnek Horvát-, Tót- és Dalmátországok szoros egyesülését, Magyarországtól való elszakadását s függetlenségét kell vala végzéstill kimondania.

A gyűlés, melyre számosan sereglének egybe, teljesen valósította a bizottmány programját: báró Jellasics József ezredes bánná kiáltatott ki s egy kérelem küldetett fel Bécsbe, melyben kívánák, hogy a megválasztott bán megerősíttessék s egy nemzetfőt megillető hatalommal ruháztassék fel; hogy Tótország, Dalmátia s a katonai őrvidek Horvátországba kebeleztessek, s mind azon részek is visszakapcsoltsanak, melyek a múlt időkben, akár a magyar vármegyékkel, akár a német örökös tartományokkal egyesítették; a nemzeti függetlenség biztosítása végett, a magyartól külön felelős miniszterium alkottassék, külön országgyűlés tartassék. Mind ezen s egyéb szükséges reformok végrehajtására a „három egyesült országnak“ máj. 1-jére Zágrábba alkotmányozó országgyűlés hirdettesék.

E mozgalmak híre Pesten, Pozsonyban méltó aggodalmakat ébresztett. A pesti csöndbizottmánynak dicséretére válik, hogy ebben, még az országgyűlést is megelőzve, első tette meg, mit tehetett, testvéries egyetértésre, kiengesztelődésre szólítván a horvátokat. „Horvátok, szeretett testvérek! — így szól az okirat, mely még a zágrábi gyűlés előtt, márcz. 21-kén küldetett Horvátországba —. Háromszáz éves elnyomatás után valahára a függetlenség, a szabadság küszöbére léptünk. A mit kivívtunk, a mi javunkra s a tietekre egyaránt vívtuk ki. A jelszó, mely alatt küzdénk, *nem a nemzeti-ség*, hanem a minden nemzetiséget, minden érdeket magában foglaló függetlenség és szabadság szent neve . . . A testvér meg fogja érteni testvérének szavát. Feledjük a nyelvkülönbséget, kik a közös szabadság érdekében egyek vagyunk stb.“

Márczius 28-kán az országgyűlés is kiterjeszté figyelmét a horvát mozgalmakra; de, meg kell vallani, nem egészen oly módon, melyet a fenforgó körülmények közt az eszély követelt volna. Kossuth Lajos, a kijelölt miniszter, kinek szava ekkor, mondhatni, mindenható volt a törvényhozó testületben, nem azon eszélyes mérséklettel szólott, mely képes lehe-

tett volna kiengesztelni a különben is felhevült horvátok kedélyét. „Ha, ugymond, Magyarországnak békés, barátságos viszonyai Horvátországgal megzavartatnak, ez csak két oknak lehet következése. Első az, ha Magyarország a szabadság iránt kellő méltánnyal nem viseltetik; másik az, ha egyes rossz emberek az ottani népet bujtogatják s az országgyűlést megelőzik abban, hogy a nép felvilágosíttassék. Úgy van értesülve, hogy a magyar országgyűlés lépéseit a horvát nép mindentűtt hálával, lelkesedéssel s hű ragaszkodás nyilatkozataival fogadta. De van ott néhány egyén, kik a zavarosban halászni szeretve, készek lennének Horvátország nyugalomát, szabadságát, alkotmányát feláldozni szennyes nagyravágásuknak s más mellékes céljaiknak stb.“ Midőn Kossuth ezeket mondá, a zágrábi gyűlés végzéseinek híre már felhatalott Pozsonyba. Tudhatá ezen kívül, hogy az elszakadni törekvő horvát párt az utolsó években nagyon megsaporodott, s e párt alkotja most Zágrábban a végzéseket. Tudhatá azt is, hogy a reactio már éber s működik Bécsben; és hogy az, valamint a múlt években eszközül használta fel a horvát pártot, úgy most is, s még inkább mint valaha, ügyekezní fog e párt által minden lehető bajt szerezni a függetlenségét viszszerzanyert Magyarországnak. Ily hangú beszéd tehát egy, kétségkívül nagy számú tagokból álló, párt irányában, minden esetre nagy hiba volt egy kijelölt miniszter szájában. Az eszélyes vezérnek, diadal előtt, a gyöngének látszó ellenséget sem szabad fitymálnia. Az országgyűlés, bár kissé elkésve, megtette ugyan kötelességét: felszólítást határozott intézni a horvát néphez, melyben ez biztosíttatnék, hogy nemzetisége kellő tiszteletben fog tartatni. Meg kell azonban vallani, hogy nagyon gyermetmeg gondolkodásmódot s nagy járatlanságot árult el a kormányzatban, midőn egy feltűzött, mindenre kész párt törekvéseit csak az igaz szó, a körülmények előadása s a nép felvilágosítása által akarta ellensúlyozni, s azt hitte: hogy mind a bujtogatókat lefegyverzi, mind a nép nyugalomát biztosítja, mihielyt jóhittel s teljes őszinteséggel kijelenti, hogy a horvátok s általában minden nemzetiségek iránt méltányos, igazságos leend.

Kétséget nem szenved, hogy az országgyűlés kész volt megalkotni mind azon törvényeket, melyek a horvát nemzetiség biztosítására szolgálhattak. Az iránt előleg is megegye-

zését jelenté ki, hogy a beligazgatási nyelv Horvátországban a horvát legyen. És, mi a horvátokra, nemzetiségök tekintetében, legmegnyugtatóbban hathatott: az elnökmíniszter, Batthyáni Lajos, épen azon férfiú volt, ki a horvátok nemzeti-ségi kívánatainak méltányos kielégítését már évek előtt sürgette; sürgette akkor, midőn leghevesebben folyt a nyelvtusa, és midőn azért reá sok túlbuzgó, de szűkkeblű magyar nehezelt. De mind ezen kétségbe nem vonható jóakarats méltányosság mellett két nagy hibát követett el törvényhozásunk és új kormányunk: ezek egyike, hogy meglegedve a jogegyenlőség és szabadság általános elvének kimondásával, külön világos és részletes törvényt nem alkotott az országban s kapcsolt részeiben lakó különféle nemzetiségek biztosítására; másika, hogy Horvátországba azonnal egy kellő hatalommal felruházott, szintoly erélyes mint méltányos kormánybiztost nem küldött, ki, míg ezen törvények értelmében a horvátok nemzeti-ségi igényeit kielégítse, minden népbujtogatásnak s pártoskodásnak is elejét vegye.

Annál nagyobb volt volna pedig erre a szükség, mint-hogy az udvari reactio mindjárt kezdetben összeköttetésbe lépett a horvát pártosokkal, elhatározva lévén, őket fékűl használni a törvényes függetlenségük teljes helyreállítását kívánó s azt már-már ki is vívott magyarok ellen. Semmi kétség sem maradhat fen eziránt, mióta Gáj Lajosnak márczius 24-kén János főherczeghez intézett levele *) napvilágra jutott. „Kötelességszerűleg jelentem, u. m. Gáj, hogy az itteni viszonyok a dynasztia, az állam és nemzetünk érdekében, vezetésem alatt oly kedvezőleg alakúlnak, hogy a nekem adott megbízások szerint a legjobb eredményeket bizton várhatjuk.“ Mondják, hogy báró Kulmer, e horvát pártosok egyike, egyenesen Kolowráts bécsi elnökmíniszter megbízotta gyanánt volt volna jelen a zágrábi nemzeti gyűlésen; s valószínű, hogy épen az ő titkos működése s indítványa következtében kiáltott ki ott bánná Jellasics ezredes. Annyi bizonyos, hogy ép azon napokban, midőn a zágrábi gyűlés elszakadási végzését meghozta, az udvari párt, a császár-király háta mögött, épen Horvátországot tűzte ki a megkezdendő reactio alapjául

*) Lásd e levelet egész terjedelmében: Huszonöt év Magyarország Történelméből. Második kiadás. III, 425.

s azon tétel, honnan a megtámadás Magyarország ellen intéz-
tetnék; s épen báró Jellasics kezébe tette le ezen Magyaror-
szág ellen fogamatba veendő tervek minden fonalszárait, midőn
őt, márcz. 28-án, még a zágrábi küldöttség megérkezte előtt,
Batthyáni Lajos elnökminiszter tudta s megegyezte nélkül,
Horvát- s Tótország bánjává nevezte ki. E terveket azonban,
hogy annak idején sikerülhessenek, egyelőre a legmélyebb
titokban kell vala tartani a magyarok előtt; miért színleg
még a zágrábi küldöttség sem nyert kegyelmes választ; ele-
gendőnek ítéltetvén a horvátok jó kedvben s engedelmesség-
ben tartására az, hogy választottuk, Jellasics, a báni méltó-
ságban megerősített. Ha a követség némely tagjai e miatt
eleinte duzzogtak is: az értelmesebbek egyelőre teljesen meg-
elégedtek Jellasics bánná neveztetésével. Osegovics Metell, a
mozgalom egyik vezére, világosan kijelenté, miképen most
minden törekvésök abban központosúl, hogy Zágrábban or-
szággyűlést tartsanak, melyen Horvát-, Tót- és Dalmátország
egyaránt képviselve legyen: a gyűlés végzéseinek Jellasics
majd szerzend sükert és érvényt a rendelkezése alatt lévő
hadi erővel.

Jellasicsnak bánná nevezésével a titkos udvari párt va-
lóságos mestervonást tett reactionalis terveiben. Jobb eszközt
ezek fogamatba vételére alig nyerhetett volna nálánál, kinek
nemcsak népvézéri tulajdonaitól a legjobb szolgálatokat lehet
vala várnia; hanem még személyes érdekei, hajlamai, sőt jel-
lemének árnyoldalai is olyneműek voltak, hogy csak nevel-
hették ragaszkodását a dynasziához. Ő, kinek a pazar fényű
s bőségű élet szenvedélyei közé tartozott, zsoldján kívül va-
gyonnal nem bírván, tetemes adósságokba verte magát, s
csak az udvar kegyétől remélheté mind adósságainak s költ-
séges életének fedezését, mind előmenetelét a szolgálati rang-
ban; mit egyébiránt, kitudóbb katonai talentumokban szűkül-
ködvén, érdemei után nem igen várhatott volna. És valóban,
azon kegyek, melyekből őt a dynasztia némely tagjai utóbb
elhalmozták, nem kevesbbé hatványozták buzgalmát, mint ama,
hír szerint roppant összegek, melyek adósságainak kifizeté-
sére, éldeteinek s pazar háztartásának fedezésére fordítottak.

De ha e személyes érdekek hűségét, ragaszkodását a
dynasziához eleve is biztosíthaták; egynémely tulajdonaitól
viszont a legjobb szolgálatokat várható a dynasztia. Ő, ekko-

ron mint egy negyven éves, kellemes külalakkal s több jeles tehetséggel volt felruházva. A szolás hatalmával bírónak könnyű, élénk társalgási modora, nem közönséges rábeszélő tehetsége s folyékony ékesszólása oly tulajdonok voltak, melyek egy pártvezérben leginkább megkívántatnak. E tulajdonok által ő, ha még nem birta volna, könnyen megnyerheti vala pártja bizodalomát s a kormányára bizott nép csatlakozását. Hogy e bizodalommal s csatlakozással a pártos horvátok részéről már elébb is dicsekedhetett, csak nevelte tulajdonai előnyeit; s épen ez szerzette meg neki oly nagy mértékben a reactio vezéreinek kegyeit. Képzelő tehetsége által költésznek hivatva, lelkesedéssel ragadta meg a nemzetiség eszméjét; s nemcsak magát szívesen ringatá a független nemzetiség s nemzeti nagyság és dicsőség ábrándképei közt, hanem több apró költeményeket is írt vala honosai lelkesítésére. Ő szenvédellyel csatlakozott azon párthoz, melynek zászlaját 1836 óta Gáj Lajos lobogtatá, s mely, magát *illyrnek* nevezve, a déli szláv fajok egyesülését, s ennek következtében, egy önálló nagy *Illyria* alkotását tűzte ki céljává. Ihlettségében ő is több, a magyar nemzet ellen írt s honosai által lelkesedve olvasott költeményekkel gazdagítá az illyr-horvát irodalmat. Mint ezredes a parancsa alatt lévő báni ezredet ő tökéletesen illyr szelleművé tette, mi által, nem sejtve is, mintegy előre készült a reá váró nagy szerepre.

A bizodalomnál fogva, melylyel a Horvátországban hatalomra jutott párt iránta viseltetett, Jellasics megbecsülhetetlen egyéniség lón az udvari reactio előtt; nemcsak mivel ő, ckként a nemzet élére helyezve, képes lón pártjának forradalmi ösztöneit, a nagy Illyria eszméjének valóstítására nézve, mérsékelni s megfékezni; hanem még inkább, mivel ő általa Horvátország egész hadi ereje az udvari reactio rendelkezése alá jutott. E titkos udvari párt nem is késett őt teljesen beavatni a maga terveibe; őt tűzni ki ezek foganatba vételénél a fő szereplővé; őt nevezni a kényuralmában mindenütt megtámadott dynasztia fő lovagjává s előharczosává. Jellasics, mint eléggé látandjuk, teljesen megfelelt az udvar e bizodalmanak. Egyelőre legyen elég csak annyit mondanunk, hogy az armány, izgatás, bűjtogatás azonnal, s nagyobb mértékben mint bármikor, megkezdte működéseit Horvátországban. És miután ezen irány magától a tartomány kormányának

élén álló bántól eredt s benne mint középpontban egyesült, és az összes kormányhatalom minden egyes kezelőjét eszközül használta fel a kitűzött célra: lehetetlen volt annak diadalt nem nyernie a reactio fő erődévé lett Horvátországban.

Jellasicsnak bánná neveztetése s a horvát küldöttségnek Bécsben járta nem maradhatott észrevétel nélkül a pozsonyi országgyűlésen. Feltűnő volt különösen az, hogy most, midőn Magyarország kormánya gyökeres változáson megy keresztül, a fejedelem oly sietve, az új kormányférfiak megkérdezése nélkül töltötte be e nagy fontosságú országos főhivatalt, melyet előbb több évek óta üresen hagyott, s a zágrábi püspök által helyettesen kezeltetett. De a miniszterjelöltek, ha bár gyanúval fogadták is e kinevezést, forma szerint megerősítve még nem lévén, az udvar e lépését meggátolni nem voltak képesek; megerősíttetésök után pedig eszélyesebbnek látták hallgatással mellőzni azt, mit megváltoztatni többé alig remélhettek. Egyébiránt, egyelőre még nem is gyaníthatván a reactio sötét szándokait, nem tarták oly veszélyesnek, minővé lett, a bánt, kinek a törvények engedelmességet parancsoltak az új kormány iránt. Telve jó szándokkal, mindenben a törvény, igazság s méltányosság ösvényét követni, azt hitték: a közös szabadság érdeletében, a béke s kiengesztelés politikáját észelve, a horvátok forrongó kedélye is hamar le fog csilapodni. E reményben, Batthyáni Lajos nézetei szerint, ki már előbb is évek óta arra törekedett, hogy a horvátok kívánatai a nyelv és nemzetiség tárgyában tökéletesen kielégíttessenek, azonnal is a testvéries egyetértés helyreállítását, teljes kiengesztelődést eszközölhető lépésekre határozta magát a miniszterium. Egy átiratban tehát tudtára adá a bánnak, hogy ama törvényeket, melyek a kölcsönös viszonyokat egy részről Magyarország, más részről Horvát-, Tót- és Dalmátország közt meghatározzák, pontosan megtartani kívánja ugyan; mivel azonban e kölcsönös viszonyok némely részleteit, a végrehajtott reform következtében, bővebben földeríteni, sőt módosítani is szükséges: a bánnal személyesen kíván azokról értekezni a miniszterium. Ilyen kérdések egyebek közt: a tartományi gyűlés határnapjának kitűzése, a bánt hivatalába igató kir. biztos kinevezése, s több más tárgyak, melyek a kölcsönös bizodalom s egyetértés biztosítására vonatkoznak. A miniszterium örömmel használandja ez alkalmat arra is, hogy a bánnal a *kapcsolt*

részek kívánatai s az ott netalán alkotandó külön reformok iránt tanácskozzék; mert erős szándoka s elhatározott törekvése, mindenben, mi a törvénnyel megfér, mit igazság s méltányosság igényel, oda munkálni, hogy a kölcsönös bizodalom s egyetértés Magyar- és Horvátország közt megszilárduljon. Felszólítja tehát a bánt, hogy e szintoly fontos mint halasztatlan értekezletek végett május 10-kéig bár mikor Pestre jöjjön.

A horvátok irányában, mint látjuk, alig lehetett volna méltányosabb a miniszterium eljárása. S hogy annak, mint mindjárt elmondók leszünk, még sem lett kívánt sükere, bizonyára nem a méltányosság, mint inkább az erély hiánya okozta. Meg kell azonban vallanunk, hogy, miután a reactionnak oly korán, még az új miniszterium kormányának kezdete előtt, sikerült a horvátokat, új bánjok által, a maga uszályává, sőt terveinek eszközévé megnyernie, nagyon alapos a kétség, vajjon lehetett volna-e, az adott körülmények közt, bár mily erélyes eljárás által is más eredményeket eszközteni Horvátországban.

De más a véleményünk a szerb viszonyokra nézve. Bár a reactio ezek közt is korán, tán épen akkor, midőn Jellasics bánná neveztetett, megkezdte működését: azt hisszük még is, hogy méltányossággal s ildommal párosult erély köztök igen valószínűleg fentartotta volna a közbékét; s ha ez még is felbomlott, részben kormányunkban volt a hiba.

A zágrábi küldöttség példája, s hihetőleg alattomos izgatások Horvátországból, a szerbeket is egy küldöttség nevezésére indították. E küldöttséget Ujvidék városa, a rácz nemzeti mozgalmaknak több évek óta középpontja, intézte a maga kebeléből, de nem Bécsbe, hanem Pozsonyba, az országgyűléshez. A rendek háza a külön nemzetiségek iránti testvéries érzelmének ez által is bizonyítványát adandó, a küldöttséget april 8-kai ülésében fogadta el. Kosztics Sándor, a küldöttség szónoka, miután kijelentette, hogy azokon kívül, miket az ország rendei önként teljesítettek, még némi más kívánataik is vannak: több kérelmi pontokat nyújtott be a rendeknek, avval végezvén beszédét: hogy a szerbek ezentúl Magyarországrét s a magyar alkotmányért élni halni készek. A beadott kérelem pontjai a körül forognak, hogy nemzetiségük törvényileg ismertessék el, nyelvök használata belügyeikben,

vallásuk, egyházok, iskoláik függetlensége s autonómiaja szinte törvény által biztosíttassék; nemzeti gyűlést egyházi ügyeik rendezésére, tetszésök szerint évenként tarthassanak; e gyűlés válaszsza nemcsak az érseket s püspököket, hanem az iskolák főigazgatóját s alapítványaik kezelőjét is; ez igazgassa az egyházi s iskolai ügyeket a végvidéken is; a közhivatalokban aránylag óhitűek is részesíttessenek; a végvidék, politikai tekintetben az ország többi részeivel egyenlővé tévén, a katonai kormány alól szabadíttassék fel. stb. A küldöttségnek Kossuth miniszter válaszolt, megnyugtatólag minden józanul gondolkodóra. Beszéde a körül forgott, hogy a haza minden nyelvű s vallású polgárai ezentúl egyenlő szabadságot, egyenlő jogokat fogván élvezni, senkinek sem leend oka panaszsra.

A szerbeknek azonban titkos vágyaik is valának, melyekről nyilván még nem bátorkodának szólni a kérelemben. Ezek végett még egy magán kihallgattatást kívántak Kossuth minisztertől. Es itt már nyilván elárulták, hogy ők a közös szabadság nyerevényeivel nincsenek kielégítve; hanem e felett még külön területet, külön nemzeti kormányt is óhajtanak, miket már 1790-ben is kért a Temesváron tartott nemzeti gyűlésök II. Leopoldtól. Kossuth újabban a közös szabadságot s jogegyenlőséget fejtegeté előttük, s reményét fejezte ki: hogy miután a szerbek a közös jogokon kívül egyházi és iskolai ügyekben önkormányzást s ez által, mihez még a szabad sajtó és az egyesülési szabadság is járul, nemzeti nyelvök fejlesztésére minden, alkotmányilag lehetséges biztosítékot megnyertek: őszinte hűséggel fognak csatlakozni a közös hazához. A küldöttség egyes tagjai ezután párbeszédbe ereszkedének a miniszterrel a nemzetiség értelmezése fölött. Némelyek közülök elismerték, hogy a kivívt szabadság nemzetiségök biztosítására is elégséges, s arra nem tartják szükségessnek a külön territoriumot s külön kormányzatot. Mások azonban, ellenkezőleg, a külön nemzetiség eszméjétől elváhatatlannak mondták a külön kormányt. Sőt, a küldöttek egyike, Sztratiurovics György, tüzetől magát elragadtatni engedvén, a déli szlávok igényeiről s várakozásairól szólóban, nyilván kijelenté hogy, ha nemzetiségi igényeik, a külön kormány tekintetében Pozsonyban nem teljesíttetnének, másutt fognak erre nézve kielégítetést keresni.

Sztratiurovics e merész szavai egy higgadt státusférfit egy perczig sem hagytak volna kétségben, hogy miként a horvátok közt ekkoron már világossá lett a reactio működése: úgy a szerbek is csak a reactio titkos befolyása alatt merészelhetnek ily hangon szólni; s hogy ennél fogva kétszeres ildom s eszélyesség szükséges részéről, nehogy az ügyet helyrehozhatlanul megrontsa. De Kossuthnak, mint miniszternek is egyik fő hibája volt, mit neki, még mint hírlap-szerkesztőnek s publicistának, oly alaposan vetett szemére Széchenyi István: a modor és taktika hiánya; az az ildomtalan-ság, melynél fogva, hol az igazságot a maga részén látá lenni, mérsékletet, eszélyt s kíméletet többé nem ismert, s büszke, elbizott, nagy szavai által másokban is szenvedélyt ébresztett. „Úgy, hát kard döntsön köztünk!” — vágott Sztratiurovics szavaiba, s véget vetett a beszélgetésnek.

Forradalmi szenvedélyektől izgatott időkhöz kardra, fegyverre hivatkozni bizonyára nem a legildomosabb módja a viszály kiegyenlítésének. Kossuth ama szavai valósággal olajt öntöttek a szenvedélyek izzó tüzére, s az egész alföldet, hol szerb népség lakott, lángba borították. Az izgatottság különösen Szerém-ben, a pancsovai és sajkiás ezredek végvidékein, a kikindai és becsei kiváltságos kerületekben, minde-nek felett pedig Ujvidéken és Karlóczán, ápril közepén már oly fokra hágott volt, hogy annak tényleges kitörése csak a főnökök intésétől függött. De ezek a végső lépés előtt szükségesnek látták még világosabban feltüntetni honosaik előtt céljaikat s terveiket. Azon okiratnak, melyben kívánataik elsorolva léteztek, tulajdonkép csak az volt célja, hogy azok törvényszerűségének palástja alatt az izgatást biztosabb büntetlenséggel folytathassák. De most már elérkezettnek véle-k az időt, midőn az álcát eldobva, nyíltan kijelenthetik vá-gyaik s törekvéseik végcélját. Ez okból ápril végső napjaiban Karlóczáról, az ó-hitű község harmincz tagjának aláírás-ával, egy körlevelet bocsátottak Magyarország és kapcsolt részei minden óhitű egyházi községeihez. Feltűnő, hogy az aláírt nevek közt egyre sem akadunk, mely az országban ismertebb volt volna, s hogy a mozgalmakat eddig vezetett főnökök közül egynek neve sem látható a különben oly nagy fontosságú oklevél alatt. Ennek oka kétség kívül abban rejlett, hogy egy részről Rajasics érsek, kit a nép általában ve-

zérének ismert vala el, az első nyilvános fellépés bizonytalan eredményével a maga nevét összekötni még nem tartá tanácsosnak; más részről, mivel a mozgalom világi vezetői az érsek mellé egy világi vagy katonai egyént is óhajtottak választani ügyeik intézésére, annak megválasztása előtt a nevezetesebb egyéniségek egyike sem akart a nép előtt főnöki szerepben feltűnni. De a nép szemében, az ismeretlen nevek mellett is, nagy tekintélyt szerzett az okiratnak azon körülmény, hogy Karlóczáról kelt. E várost, mely érsekeik s papi főiskoláik székhelye, minden nemzeti irományaik tára; melynek fő templomába távol vidékről áhitatos kíváncsisággal jár a szerb nép látni az ünnepélyes egyházi szertartásokat; melynek vidékén léteznek ama klastromok, hol érsekeik sírboltjai s hajdani fejedelmeiknek Szervviából áthozott maradványai ereklyékként őriztetnek; — e várost a vallásosság, a nemzeti érzelem s a történelmi ős emlékezetek ihlettségével tekinti a szerb nép: elég ok arra, hogy az e városból, kétségen kívül az érsek tudtával s megegyeztetével kelt okmány lelkesedéssel fogadtassék a vakbuzgó nép által.

A körlevélben, az általános népjogok s a szerbeknek régi kiváltságseveleikben foglalt jogaik megemlítése után, lényegileg a következő pontokban soroltatnak el az új követelések: 1. Nemzeti önállóság és függetlenség a számukra kiszakasztandó tartományban. 2. E szerb tartomány alkíttassék Bács megyéből, a sajkások kerületéből, a temesi bánáságból, oda értve annak mind a polgári mind a katonai igazgatás alá tartozott végvidéki kerületeit, továbbá Szerém megyéből a péterváradí ezred kerületével s végre Baranya megyéből. 3. E tartomány a szerb nép által saját kebeléből választandó, s régi módra „despot“ czímet viselendő nemzeti főnök által igazgattassék; Magyarországgal csak a fejedelem azonságánál fogva maradjon kapcsolatban. 4. Horvát-, Tót- és Dalmátországgal véd- és daczszövetség kötessék. Végül e követelések kivívására a szerb nép, lángoló hazaszeretetének magasztalása, szenvedett sérelmeinek megemlítése mellett, szenvedélyesen ösztönöztetik.

Ugyanazon időben a belgrádi, újvidéki és pesti szerb lapok, kisebb nagyobb nyíltsággal buzgón terjesztik vala a

körlevél több eszméit; s a magyar nemzet ellen minden módon, a ráfogások s rágalmak egész özönével szitogatták a nép gyűlöletét. Kéjérzelemmel melegítették fel emlékezetét ama kegyetlenségeknek, melyeket a szerbek, mint a császár zsoldosai, a Rákóczy-felkelés korában, az alföldi magyar népen elkövettek; s e szilajságok követésére s megújítására ösztönözék, csábítgáták a köznépet.

E körlevél s ezen hírlapi cikkek, támogatva a mozgalom intézői által szerteszét küldött ügynökök izgatásaitól, hamar megtermették gyümölcseiket: a gyulékony, könnyen felfingerelhető szerb nép kebelében mindenfelé szokatlan forrongás mutatkozott. Az izgatások, csoportulások helyéül jobbára a templomok szolgáltak, melyeket a mozgalomhoz csatlakozott papság önként megnyitott. Ily izgatásra használta-tott fel egyebek közt Újvidéken is, ápril 20-kán, egyik óhitű templom. A benne összegyűlt nép előtt a körlevél szellemében heves szónoklatok tartattak; az anyakönyvek magyar példányai összetéptettek. A szónoklatok után tudatták a néppel, hogy ügyeik elintézése végett az érsek egy nemzeti gyűlés kihirdetésére volna felkérendő. A gyűlekezet azonnal fogatba vette az indítványt s tömegesen indult a közel Karlóczára. Rajasics érsek teljes készséggel fogadá a kérelmet s a nemzeti gyűlést május 13-kára, Újvidékre, haladéktalanul kihirdette.

Négy nappal ezen újvidéki gyűlekezet után a lázadás vérengzőleg kitört Kikindán. Ezen esemény annál váratlanabb volt, mivel a lázadásnak ott alig mutatkoztak más előjelei mint, hogy egy ifju, Radák György, pár héttel előbb az országgyűlésről hazatérvén, szerb nemzeti színű csokorral jár s kel vala az utcákon. A gyúanyag azonban, mi most lángra lobbant, rég óta létezett a városban s vidékén. Hajdan, midőn Temesvár még török kézen volt, a kikindai és becsei kerületek, mint határőrvidékek, katonai szerkezettel birtak; utóbb pedig, midőn Mária Terézia alatt, az országba vissza-beleleztetvén, határőrvidékek lenni megszűntek, kincstári uradalmakká váltak s különféle kiváltságokkal ruháztattak fel, melyek közé tartozott az is, hogy külön hatóság által igazgat-tattak, s a kincstár, mint földesúr, terjedelmes majorsági föl-deit a kerületnek, időről időre megújított szerződés mellett ugyan, de tényleg örök haszonbérbe adta. E földek felosztá-

sát a lakosok közt a kerületi hatóság, mint beligazgatási dolgot kezelte. Történt azonban, hogy némely élelmesebb lakosok számos ily földek haszonvételeit megvették polgártársaiktól; mi által a földek birtoka mind kevesebb kezekbe jutott. Időjárával, midőn a föld értéke tetemesen felszökkent, a birtoktalanok, igazságtalannak állítván, hogy az összes kerület által bérben tartott földet egyesek örökösen birják, új felosztást sürgettek. Az új osztály a szegény sorsú lakosság többségének fektívén érdekében, a tisztújításoknál a népszerűség keresésének, a korteskedésnek eszközévé lett. Azon tisztí kar is, melyet e kitörés hivatalában talált, kivált a kerület bírása Kengyeláczi Lukács, azon ígéreteknél köszönhető megválasztatását, hogy szolgálati ideje alatt az új felosztást végrehajtsa; mit azonban feledésbe ejtván, mindinkább magára vonta a nép zúgolódását, mely aztán április 24-én valóságos lázadásban tört ki.

E napon, midőn a nép az isteni szolgálat után a templomból kijöve, a már említett Radák György, egy, állítólag az érsektől hozzájuk küldött szerb színű zászlót tartván kezében, heves szónoklatot intézett a templom udvarán körülötte csoportozott néphez, felhíván azt, hogy csak neki, mint az érsek küldöttjének, ne pedig előjáróiknak higgyenek, kik magokat ügyök ellenségeinek tanúsították. Az oly hön óhajtott új földosztályt csak e zászló alatt nyerhetik meg. Utóbb a szerb nemzet függetlenségéről beszélt, fejtegetvén a karlóczai körlevél tartalmát; s végül a község házához vezette a szónoklatától megigézett népet, s az ott lobogó magyar zászlót levétetvén, a szerbet tüzette ki a ház ormáról.

A kerületi tanács ezen események hírére tüstént ülésbe gyűlt, s a szerb zászló levételét és a lázító elfogatását határozván, a népet az óhitű esperes által békére inteté. De ez már nem volt képes korlátok közé szorítani a kitört szenvedélyeket. Egy népcsoport a tanácssterembe tolakodék és zajosan követelé a földek új felosztását; mire a tanács oly választ adott, hogy a birtokos lakosokat egyenként ki fogja hallgatni. De e válasz a népet nem nyugtatta meg; a tanács tekintélyét pedig megsemmisítette. Minthogy a csoportozás folyton nőtt, a tanács karhatalomhoz nyúlt; a jó szerével szétozlanak nem akaró csoportokat, a Hannover-huszárok helyben tanáztató százada által kergettette szét. De a felbőszült

népet az erőszak még dühösebbé tette. Kaszákkal, vasvillákkal stb. felfegyverkezve, nem sokára visszatért s a katonaságot megrohanta. A huszárok, bár lőszertük hiányzott, egy ideig erélyesen ellentálltak; de miután egy tiszt (Galvagni főhadnagy) megsebesült, s két közvitéz elesett, látván hogy a harangok kongása alatt menten szaporodó tömeggel nem bírnak, a városból kivonultak. A dühöngő nép ezentúl semmi által nem gátoltatván, elébb a kincstári udvarházat, majd a kerületi tanácsházat rohanta meg; mindent összezúzott; a rabokat szabadon bocsátotta. A középtületekről az úri házakra került a pusztítás sora. „Verjétek agyon az urakat, a magyarokat s németeket!” hangzék minden felől a szilaj tömegben. De a nemzetiséggel sem gondolt már többé a vérengző tömeg, s több szerb úr házat is megrohanta. A kincstári s kerületi tisztviselők, szerencséjükre korán elfutottak; de kettejük, Csuncsics János és Izakovics Sándor, kik szerb származásukban bízva, hon maradának, a nép dühének áldozataivá lettek. A dúlás és rablás még a következő napon is folyt; de miután a kevés magyar és német idején megszökött, több emberélet nem veszett el.

Pár nap múlva Karácsonyi László, Torontál megye főispánja, nagyobb hadi erőt eszköze ki a temesvári fő hadparancsnoktól a zavargás megfékezésére. Mire pedig e haderő, Kiss Ernő, Hannover-Huszárazredes parancsa alatt, összegyűlt, ápril 28-kán, Csernovics Péter, Temes megyei főispán is megjelent a táborban, kit a zavargásról értesült kormány az egész Bánságra, Bács és Arad megyékre nézve teljes hatalmú királyi biztossá nevezett. Csernovics kiküldésében főleg a szerb nép megnyugtatójának s nem a boszúnak kívánata vezérlé a miniszteriumot. Csernovics születésére maga is szerb, Arsenius patriarcha családjából származott, kinek emlékezete máiglan nagy tiszteletben áll a szerbeknél. Ő, mint az 1844-ki országgyűlésen Arad megye szabadelvű követé, egyébiránt gazdag földbirtokos és derék hazafi, köz becsülésben részesült a hazában. A szerbek pedig őt méltán legkitűnőbb embereik közé számíthatták. Ehhez járult szelid, engedelkeny, igazságos és lovagias jelleme; mind oly tulajdonságok, melyeknél fogva a kormány azon meggyőződéssel adta kezébe a teljes hatalmat hogy, ha általában valakinek, neki bizonyára legkönnyebben sikerülhet, a békét s nyugalmat helyreállítani forrongó nemzetében.

Csernovics a katonaság bevonulta után maga is Kikindára menván, erélyesen kezdett működni tiszteiben. A kibocsátott rabokat s a zavargás főbb czinkosait befogatta; a rendbontók ellen rögtön-ítélő bíróságot hirdetett; a pusztítás által okozott kártételeket felbecsültette. A lázongás fő szerzője s annyi szerencsétlenség oka, Radák, azonban idején elillant s elébb Újvidéken, majd Zimonyban tartózkodék. Néhány hét múlva egy levele fogatott el, melyben tettével, mint nemzete irányában hasznos szolgálattal, kérkedett; s magasztalta az újvidéki szerbeket, kik őt akkor, midőn a királyi biztos által szigorún nyomoztatott, hősük gyanánt tekinték, vendégségekkel tisztelék meg. A királyi biztos, e levélből értesülván, hogy Zimonyban időzik, az ottani katonai parancsnokot keresé meg, fogatná el a rendbontót. De ettől azt vette válaszul, hogy ha netalán ott volna is, elfogatását a nép hangulata miatt végre nem hajthatná. A többi elfogott bűnösök közül a rögtön-ítélő bíróság az öt legterheltebb lakost kötélhalállal végeztette ki; mintegy hatvanat pedig Komáromba küldött fogságra. Néhányan rövidebb időre a helybeli börtönbe záratlak. Ezen erélyes eljárás Kikinda városát teljesen kigyógyítá a lázongási viselkedégből. A csend helyreállt; s bár később fajrokonai által kényszerítve, megint részt vett a lázadásban, kitünőbb szerepet, lakosai nagy számának daczára, nem játszott többé.

A királyi biztos Kikindáról Ó-Becsére fordítá figyelmét, hol csaknem ugyanazon időben szinte botrányos jelenetek folytak le. Ápril 26-kán, az új törvények kihirdetése végett kerületi gyűlés tartatván, szóba hozatott a kerület viszonya Bács megye irányában, melybe keblesítve volt. Vitatkozás közben Zákó István, Bács megyének az 1844-ki országgyűlésen követe, bár születésére szerb, de lelkes magyar hazafi, mint különben is szokásban volt, magyar nyelven szónokolt. A szerb érzelmű néptömeg, mely a törvények meghallgatása végett nagy számmal jelent meg, zajosan követelék, hogy szerbül szóljon. Zákó erre megígéré, hogy a mit magyarul beszél, azt utóbb szerbül is elmondandó leszen. De a felizgatott tömeg, evvel elégedetlen, oly zajt ütött, hogy a gyűlést is fel kellett oszlatni; majd a hazatért Zákót, baltákkal, csákányokkal fölfegyverkezve, támadta meg lakásán. A bátor férfiú, kit, mint látszik, a szerb forradalmi párt tűzött ki áldozatul, súlyosan

megsebesedve ugyan, de csak megszabadult a gyilkosok kezéből. Eltűnése azonban már nem lohasztá le a felbujtott csoport dühét. Hasztalan keresvén néhány más, boszútárgyul kijelölt hazafit, dúlásához fogtak: a tanácsházat lerombolák, a rabokat börtöneikből kibocsáták, s mind a városban, mind a külmajorságokban, melyek az alföldön szállásoknak neveztetnek, több napig rémitő pusztításokat s gyújtogatásokat vittek végbe, míg nem őket az ó-becsei határban fekvő pusztai birtokán lakó b. Jóvícs nyugalmazott tábornok, egy bátor kis csapattal, melyet cselédeiből s önkéntes polgárokból alakított, többek eleste után szét nem verte. Majd az ő felszólítására Hrabovszky fő hadi kormányzó Csuha őrnagyot küldé ki Becsére hat gyalog századdal s két kis ágyúval a zavargás elfojtására. Csuha legénysége egyenként fogá be a kijelölt zavargókat, és szolgáltatta át azokat a rögtön-ítélő bíróságnak; és miután ez a főbb bűnösök közül hetet kivégeztetett, másokat fogságra ítelt, a rend és nyugalom itt is hamar helyreállott.

Mohol és Petrovoszelló Bács megyei helységeekben is történtek még némi kihágások. De minthogy e községek lakossága vegyes volt, s a magyarok azonnal nemzetőrséggé alakultak, a szerbek zavargása idején elnyomatott.

Ha már e zavargások okát keressük: azon eredményre jutunk, hogy azok mindenütt egy középpontból eredt titkos izgatások által, a szintonnan jött közös jelszóra indítottak meg. Az egy Kikindát kivéve, hol, mint látók, a birtokviszonyokban feküdt a baj, — mi azonban itt is csak ürügyül zsákmányoltatott ki, — sehol sem találunk olyféle okot, mely a nép érdekéből származott, s ennél fogva alkalmas volt volna arra, hogy a nép szenvedélyeit felébreszse. Csaknem mindenütt, hol zavargás ütött ki, avval kezdődött a rendbontás, hogy a nép a templomba tódult, a magyar nyelven irt anyakönyveket szétszakgatta, s megégette. Ez történt, például, még Sz.-Tamáson, Földvárton, Kulpinban, Eleméren, sőt még Torontál megye székvárosában, Nagy-Becskereken is, bár minden más rendbontás nélkül. E harc a magyar nyelvű anyakönyvek ellen kétségtelenné teszi, hogy itt merőben a nemzetiségi kérdés volt a mozgató erő, melyet ugyanazok löktek a könnyen felizgatható, tudatlan tömegbe, a kiktől a karlóczai körlevél származott.

Egyébiránt, az említett zavargások elnyomatván s megfenyítettven, a csend és béke egy időre mindenütt helyreállott. A szigor, melylyel a féktelenségek elfojtattak, úgy látszik, megdöbbsenté az izgatókat. Az új kormányt gyöngébbnek hitték volt, mint a milyennek tapasztalták. Csökkenté bátorságukat az is, hogy, mit eleve nem hittek, a katonaság mint lázadókkal bánik el velök. Fenyegetődzéseik tehát elnémultak; mozgalmaik zaja elcsöndesült. Sokan közölők a megyékből, hol eddig a népet bujtogatók, rájuk nézve biztosabb helyekre, Jellasics bán hatósága alá, még többen, kivált a papok, a szomszéd Szervia fővárosába, Belgrádba vonultak. A nyugalom, bár nem volt a kiengesztelődés, hanem a félelem eredménye, több hétig zavartalan maradt. Szélcsend volt ez a kitörni készülő vihar előtt.

A kormány s annak utasítása szerint a kir. biztos ez időt a szerb népség állandó megnyugtatóására, teljes kiengesztelésére ügyekezett felhasználni. Amaz egyebek közt, hallgatással mellőzván a karlóczai érsek önkényes tettet, mely szerint ő, hatalma korlátain túlhágva, május 13-ra nemzeti gyűlést hirdetett, april 26-kán hozzá intézett rendeletében, az ő-hitű vallásfelekezet számára, a törvény értelme szerint, május 27-re, Temesvárra hirdette ki a gyűlést, annak vezetésére állandalmi biztosul szinte Csernovics Péter főispánt nevezén ki.

A királyi biztos, miután a csend a Tisza vidékén helyreállott, május 9-kén Ujvidékre, az izgatások tűzhelyére, utazott, s a következő napon egy nyilatkozványt bocsáta ki a szerb néphez. Az ész és szív minden fegyvereit felhasználni ügyekezett ebben Csernovics fajrokonainak megnyugtatóására. Érzékenyen hivatkozék velök rokon származására, nemzeti-ségek azonságára, s keblének a nemzete jóllétét, boldogságát óhajtó természetyszerű vágyaira. Fejtegeté előttök a szabadságnak az új törvények által mindnyájokra egyaránt kiáradó áldásait; a honpolgárok kötelességeit a közös haza iránt, bár mi nyelvet beszéljenek; a rend s béke szükségét, mi nélkül az ifjú szabadság meg nem szilárdúlhat, gyümölcsözőleg nem tenyészhetik. Magyarázá nekik, mennyire összeütközik mind ezen drága érdekekkel az izgatók által titkon táplált forrongás; mily valótlanok s igazságtalanok ezek vádjai a magyar kormány ellen, mely csak javukat akarja eszközölni; mily

veszélyes a közszabadságra nézve, a törvény s^o haza szempontjából pedig mily kárhozatos az ország egysége elleni törekvés stb.

És eddiglen helyes, gáncsolhatlan volt a kir. biztos eljárása. Egy részről a rendbontók ellen fogamatba vett szigor, más részről ezen ildomos szózat oly jótékonyan hatott a szerb köznépre, hogy az, miután igazi oka nem is volt a panasza, a jövőben kétség kívül nyugton maradt volna, ha a további izgatásoknak s ámtásoknak eleje vétetik. De Csernovics ezt, különben legjobb akarata mellett sem tudta végrehajtani; s ez lón aztán eljárásának fő hibája, mely minden ügyekezettét megfosztotta sikerétől.

Es miben állott e hiba? Idő előtti túlságos lágyságban, minél fogva elmulasztá fogamatba venni az eszközöket, melyek a lázadásnak még akkor minden valószínűséggel elejét vették volna. Az egyetlen mód, melylyel a lázadás ez időben végkép elfojtható vala, abban állott: hogy miután a nép lecsöndesedett, a fő izgatók ellen forduljon a szigor, s velők, kik minden zavar okai s magoknál a tényleges rendbontóknál is sokkal bűnösebbek voltak, éreztesse a törvény súlyát. Kímélet, engedekenység itt célra nem vezethetett. Eleve is tudható a kir. biztos, hogy ezen izgatókat, kik az ország épességét megcsorbítani, abból a magok nemzete számára egy tetemes részt kiszakasztani szándékoznak, sem a közszabadság élvezete, sem a nemzetöknek adandó némi engedmények nem fogják többé kielégíteni; s hogy ők, míg csak szerét tehetik, az az, míg szabadok, ha titkon is, kétség kívül folytatni fogják izgatásaikat. Ezt kell vala tehát lehetlenné tenni az által, hogy valamennyien honárulási pörbe fogassanak, s annak lefolytáig fogságba tétesse nek. De a túlságosan szelíd kedélyű kir. biztos megcsaltni engedé magát általuk. Az izgatók ugyanis, a Kikindán és Becsén fogamatba vett szigortól megdöbbenvén, meghunyászkodának, személye iránt engedelmességet, alázatosságot, az ügy iránt jó akaratot színélve, a békés megoldásra nézve különféle óhajtásokat fejeztek ki előtte. Csernovics mind ezt megtérésnek, őszinte békekíváratnak véve, a szigor alkalmazása helyett, melylyel eddigi bűneiket sujtania, további izgatásaikat pedig lehetetlenítenie kellett volna, velők alkudozásba ereszkedett. Az izgatók jól tudták, hogy a kormány leginkább a szerbek közti tekintélyétől várja

a biztos működésének sikerét: ők tehát, mihelyt meggyőződtek, hogy szigorától nincs mit tartaniok, a kiengesztelődés álnok ígéreteivel ügykeztek őt a siker reményeibe ringatni; az alatt pedig terveik tovább fejlesztésén, a nép felizgatásán, megcsökkent bátorságának felélesztésén titokban nagy buzgalommal működének.

E titkos izgatásoknak s a királyi biztos kiméletes lágyaságának veszélyes következményei csak hamar napvilágra is jöttek. Említők, hogy a kormány, a karlóczai érsek által önhatalmilag május 13-kára kihirdetett nemzeti gyűlést mellőztetni, s illetőleg máj. 27-kére halasztatni rendelte. E rendeletet a királyi biztosnak, ha csak a kormányt kudarcznak kitenni nem akarja, mulhatatlanul végre kellett volna hajtania; mi egyébiránt a kifejlett körülmények közt még igen nehéz feladatnak sem vala tekinthető. Az óhitű egyház híveinek egyik fele, az oláhok, a gyűlést egyáltalában nem akarták megtartani. Köztök is tünedezett ugyan már fel némi nemzeti mozgalom; de a szerb lázadás iránt semmi rokonszenvvel nem viseltettek; sőt nagy bosszúsággal hallák a szerbek ama terveit, hogy ezek a temesi bánságot is, hol az oláhság képezé a többséget, szerb tartományyá akarják tenni. Hasonlókép a megyékben lakó szerbek sem mutattak nagy vágyat a gyűlésre követeket választani; magok a temesvári és verseczi, még a kormány befolyása alatt lévő óhitű püspökök is ellenzék a követküldést az érsektől kihirdetett gyűlésre. De annál cselekvékenyebbek valának az izgatók a katonai végvidéken s Tótországban, hogy a követek ott megválasztatván, a gyűlés megtartassék. S így lőn, hogy május 13-kán valóban számosan jelentek meg Ujvidéken. Még a török felsőség alatt lévő Szervíából is néhány százan vettek részt e mozgalomban.

A királyi biztosnak, ki néhány nap óta maga is e városban időzék, e körülmények közt csak egy volt a teendője: az, hogy a kormány rendeletének engedelmességet szerezzen, s a gyűlés megtartását minden hatalmában álló eszközökkel megakadályozza. De Csernovics, nem ugyan jó szándok hiányából, hanem jellem-gyöngeségből, ismét túlságosan engedékeny lőn. Mélyebb emberismeret megmondhatta volna neki, hogy az izgatók eddigelé is csak azért hunyászkodtak meg előtte s kezdtek vele alkudozni, hogy időt nyerhessenek. De ő őszinte jó szándéknak vette, mi csak álnok fogás vala; s félelmében

a végszakadástól, mit engedékenységgel botorul meggátolhatni vélt, irányukban minden kísérletet kimeríteni szándékozott. Azon feltétel alatt tehát, hogy ezen gyülekezet a kormány által május 27-re kihirdetett gyűlésnek csak előtanácskozmánya gyanánt tekintessék, s minden most felveendő tárgy annak végelhatározásától függesztessék fel, a gyűléstartást végre is megengedte. De csak hamar lőn oka megbánnia engedékenységét. A neki bátorodott lázongók, egy lépéssel tovább menve, ama feltételt egyenesen mellőzték s kívánták a kir. biztostól, hogy a rögtön ítélő bíróság hatóságát Ujvidéken, a gyűlés tartama alatt függeszsze fel; mert, mint állíták, lehetnek a tanácskozásnak oly tárgyai is, melyek a statarialis tilalmak körébe esnek. E kíváнат, úgy látszik, megnyitá valahára a biztos szemeit, mert azt válaszolá kérelmőkre: hogy oly intézkedés, mely csak a törvénysértőket sújtja, a törvény korlátai közt maradó tanácskozásoknak útjában nem állhat; törvényellenes tanácskozást pedig különben sem fogna tűrni. A gyűlés tagjai, kikben az együttlét s érzelmeik kicserélése a bátorságot annyira felébreszté, hogy színleléseket folytatni szükségtelennek látták, a gyűlést más napon Karlóczára tették által; s hangos fenyegetéseket s átkokat szórva a magyarnemzetre s mind azon szerbekre is, kik, velők nem tartván, a béke ügyében működnek, azonnal csoportosan megindultak Karlóczára. A menetben, melyhez Ujvidék lakosai közül is sokan csatlakoztak, különösen feltűntek a Szerviaából jött, pisztolyokkal, puskákkal s handzsárokkal fölfegyverzett s néhány százra menő fajrokonok, kiket, hogy a magyarországi szerbektől megkülönböztessünk, mint az alföldön különben is szokásos, ezentúl szerviánusoknak fogunk nevezni.

Csernovics e lépésről értesülván, rögtön felszólítást intézett Rajasics érsekhez, oszlatná fel azonnal a törvénytelen gyűlést, különben őt teszi felelőssé a következményekért. De Rajasics önként elvállalá e felelősséget; s mindjárt eleve csatányosan nyilvánítandó, mennyire semmibe sem veszi a magyar kormányt s annak biztosát, a levelet hívei által nyilván elégetteté; s a gyűlést ünnepélyes isteni szolgálattal s egy, a szenvedélyek felizgatására számított beszéddel nyitotta meg. E beszédben a nélkül, hogy a teendőket részletesen emlitené, a más nemzetek példájára kivivandó függetlenséget tűzte ki fő célul. Emlékezetbe hozá a szerbek hagyományaiban élő s

a nép érzelmeit fölmelegíteni képes hősök példáit; ezek követésére buzdítván hallgatóit. A magyar országgyűlést, a népszabadság érdekében kivívott nagyszerű reformokat, a magyar miniszteriumot teljes hallgatással mellőzte; de nem mulasztá el bizodalját kijelenteni a császár iránt, ki minden népeinek jogegyenlőséget biztosított légyen.

Az érsek ezen, nagy tetszéssel fogadott beszéde után, melyből kétségtelenül kitűnik, hogy Rajasics már egyenes összeköttetésben állott az udvari reactionnal, s annak érdekében s utasítása szerint működött, — két szerzetes, Gruics és Kátyánszki, emelt szót, egyik a másik után. Mind ketten a lázadás legmunkásabb előmozdítói gyanánt ismertettek, s beszédök azon körülménynél fogva, hogy az érsek udvari papjaihoz tartoztak, úgy fogadtatott, mint magának az érseknek véleménye. Ezek élénk szónoklatban terjeszték elő a gyűlés összehívásának okait és céljait. Elmondák a szerbek ezen országba vándorlásának s megtelepedésének viszonyait; szerződéseiket I. Leopold császárral; a tőle nyert jogok s kiváltságok sérelmeit; utósó despótjoknak, Brankovics Györgynek, osztrák fogságban történt halálát; a patriarchai méltóság megszüntetését . . . s több efféléket. A beszédeiket elragadtatással hallgató nép több ízben helyeslő felkiáltásokkal szakasztá félbe a szónokokat. Midőn az I. Leopoldtól nyert kiváltságok sérelmei említettek, többen közbe kiálták: „rajta leszünk, hogy azok ezentúl megtartassanak.“ „Elvették despotánkat, — mondá egyebek közt Gruics — s csak egyházi főnöktünket, azt is méltóságában megkisebbitve, hagyták meg, tudván, hogy az egyházi rend nem képes, mint a despot, a nemzet védelmére kardot rántani; sem a patriarchai méltóságától megfosztott érsek kellőleg védeni nemzetét.“ A nép, haragjának kitörésében, miként vezérei által betanítva volt, rögtön orvosolni kívánta egyik fő sérelmét, s az érseket nyomban patriarchának kiáltotta ki.

Rajasics József, a horvátországi végvidék Ogulini ezredében született; iskoláit a szegedi lyceumban végezte. 1813-ban már a papi pályán működék a károlyvárosi óhitű egyházmegyében, 1828-ban püspökhelyettesnek neveztetett ki Pakráczra, Tótországbán; a következő évben pedig valóságos püspöknek Dalmátiába. Öt évvel később a verseczi püspökségbe tétetett át; honnan 1842-ben karlóczai érsekké választá-

tatott. A népszerűség szeretete lévén jellemének egyik fő vonása, bánásmódjában szíves, lekötelező, tetteiben ildomos, számító, külső fellépésében áhitatos, buzgó pap, magán házi életében a világi élvezetek kedvelője vala. A szerbek figyelmét s becsülését már Dalmátiában s utóbb Verseczen még inkább magára vonta az által, hogy az óhitű nép áttérését a vallásbeli unióra erélyesen gátolta. Ez alkalommal sok ügyességet tanúsított benne azon körülmény, hogy hitfelekezetének ezen védelmében feleinek ragaszkodását megnyerte, a nélkül hogy összetűzésbe jött volna a fő kormánysszékekkel, melyek még is, az udvar elvei szerint, az uniót támogatták. S így lőn, hogy midőn hitfelei által érsekké választatott, vetélytársai közt a kormány is őt pártolta leginkább.

Rajasics a patriarchai méltóságot egy perczig sem kételkedett elfogadni, bár a választás minden egyházi formák s kellékek mellőzésével, egy önmaga által törvénytelenül kihirdetett gyülekezet által hajtatott végre, melyen azon felül a szerbeknek is csak egy, a katonai végvidéken lakó, része volt képviselve. Megfontolván ezt, s általában a választás körülményeit s a különben oly számító, óvatos férfinak a gyűlés folytában tanúsított vakmerő bátorságát: senki sem kételkedhetett többé, hogy ő az ekkoron már mind nyiltabban fellépő udvari reactio vezéreivel egyenes összeköttetésben állott s tőlök vette az irányt és lökést eljárásában.

Ő maga tette az indítványt is egy világi főnök megválasztására; javasolván egyszersmind, hogy e főnök ne, mint hajdan, despotának, hanem, az idők szellemével egyezőbben, vajdának neveztesse, s a katonaság osztályából választassék. Ezen indítványai pedig helyeseltetvén, a kijelölés jogát azonnal igénybe is vette, és Zsivkovics, Jovics és Theodorovics tábornokokat és Suplikác Izván ogulini ezredes terjesztette a gyülekezet elébe. A nép bizalma az utólsóban központosult: Suplikác hangos örömrivalgások közt — melyekről egy szerb lap azon megjegyzést tette, hogy „csodaszzerű látvány s ijesztő vala az idegenre nézve,“ — szerb vajdává kiáltatott ki.

Suplikác Izván 1789-ben a horvátországi végvidékben egy katonacsalád keblében született s kora ifjúságától kezdve maga is a hadi pályán szolgált. Hazája 1809-ben Napoleon császár uralma alá kerülvén, Suplikác három évvel később az Oroszország elleni hadjáratban is részt vett, s a csatamezőn,

mint még csak 23 éves kapitány, a becsületrend díszjelével ékesített fel. Ezredével 1814-ben került ismét osztrák szolgálatba, hol 1832-ben őrnagygyá, tíz évvel később végre az ogulini kerületben ezredessé neveztetett. Ezen rangban s Olaszországban találta őt vajdává választatása; s csak miután az udvar őt e tisztében megerősítette s hazabocsátotta, emeltetett végre tábornokká. A szerbek előtt nem annyira különben egyenes, szilárd jelleme, mint inkább a szerb nemzetiség iránt tanúsított hűsége s buzgalma szerzé neki ama népszerűséget, hogy a vele együtt kijelölt tábornokoknak elejébe tétetett. E tulajdonság ritka volt a rendesen elnémetesedni szokott szerb származású főtiszték közt.

A patriarcha és a vajda megválasztatása után egy szónok, eleve is sejtve e lépések véres következményeit, esküre hívta fel a népet, hogy fegyvereit mindaddig le nem teszi, míg a gyűlés végzeményei az illető helyeken elismerve s megerősítve nem lesznek. „Száz ezer vitéz határőrre van bízva azok védelme; s azon felül ügyünket a szerviánusok is sajátjukká teszik” — így kiáltának fel számosan a gyülekezetben.

A gyűlés, mely ezután, mintegy alkotmányozóvá tette magát, még következő határozatokat alkotott:

1. A szerb nemzet az ausztriai ház és a közös magyar korona alatt politikailag szabad és független.

2. A szerb vajdaság alkatrészei: a Szerémség a határőridékekkel, Baranya és Bács megyék a sajkások kerületével, az egész temesi bántság s annak határőridéke.

3. A szerb vajdaság szoros politikai szövetségbe lép Horvát-, Tót- és Dalmátországgal olyképen, hogy e viszony feltételei a két fél által a szabadság és egyenlőség alapján dolgoztassanak ki s határozottassanak meg véglegesen.

4. E végre a vajdaság részéről egy nagy odbor, az az, bizottmány választatik, mely a mondott czélon kívül arra is felhatalmaztatik, hogy szükség esetében a nemzeti gyűlést összehívja; a maga kebeléből választmányt nevezzen, mely a nemzet kívánatait és sérelmeit összeszedje s a gyűlésre kidolgozza. Az odbor negyvennyolcz, többnyire papi s polgári egyénekből s néhány katonatisztből azonnal meg is választott.

5. A király megkérendő, hogy az oláhok nemzeti szabadságát s egyenlőségét is kijelentse.

6. A nemzeti ügyben ezentúl az odbor rendelkezvén, a magyar miniszterium által május 27-re kihirdetett egyházi gyűlés nem fog megtartatni.

7. A nemzeti ügy kezelésének költségeit a nagy odbor, a patriarcha egyetértésével, a nemzeti pénztárból fedezze.

8. A nagy bizottmány s a patriarcha küldöttséget nevezend ki, mely e határozatokat ő felsége a király elejébe terjeszse.

9. Ugyanazon odbor a közelebb tartandó horvát országgyűlésre követeket küldend, kik ott a szerb nemzet érdekeit képviseljék.

Mialatt az elcsábított szerbek ily törvény- s hazaellenes ösvényre tévedtek: az óhitű oláh nép, mely a patriarcha-választás által közelebből érdekeltetett, ellenkező érzelmeket ápolva, hazafiságának adta kétségtelen bizonyítványait. Ertesülvén a karlóczai gyűlés eredményeiről, Bihar, Arad, Temes, Krassó és Torontál megyék óhitű román lakossága harmincz-hét képviselőt küldött fel Pestre, tanácskozni nemzetök ügyeiről. Ezek Gozdu Manó, jeles ügyvéd, elnöklete alatt összeülvén, a karlóczai patriarcha-választást az összes magyarhoni óhitű román nép nevében érvénytelennek nyilvánították. A kormányhoz pedig feliratot intéztek, melyben iránta való bizodalmodat kifejezvén, kijelentették, „hogy a magyar szent korona dicsőségéért, birodalmának egységéért, hazafiúi önfeláldozással küzdeni, a közös haza iránti szent köteleességeknek tartják; . . . a pártutó metropolitát főpásztoruknak többé nem ismerik, s a szerbektől egyházilag elválni kívánnak.“ Kérik tehát a kormányt, hogy a közös egyházi és iskolai alapítványok igazságos megosztására bizottmányt nevezzen. Egyéb-iránt nemzeti kívánataikat a következőkre szorítják:

1. A diplomatikai magyar nyelv mellett, belügyeik s a tanítás kezelésében nemzeti nyelvök gyakorlata ne gátol-tassék.

2. A közoktatási miniszteriumnál az oláh óhitűek számára külön osztály rendeztessék.

3. Az oláhlakta vidékeken s határőri ezredekben oláh ajkú tisztek s hivatalnokok alkalmaztassanak.

Az óhitűekéhez hasonlók voltak a keleti szertartású egyesült (katholikus) románok érzelmei is a magyarok s a közös haza irányában. „Örömkönyvek áztatják szemeinket, — úgy-

mond egyebek közt Erdélyi Vazul, nagyváradi unitus oláh püspök a május 11-kén közzétett pásztori levelében — hogy azon millió népek, kiknek lelki őrei vagyunk, ... most felszabadulva örülhetnek .... És ezen áldásokat .... a lelkes magyar nemzetnek köszönhetjük, mely ... önként lemondván nemesége kiváltságairól, az emberiség közérdekének a magáét feláldozta; és a testvériség vallásos eszméjét életbe léptetvén, bennünket oláhokat is a haza közbirtokosaivá fogadott.... Ez arra kötelez bennünket, hogy a magyar alkotmányt, mint magunkét védjük .... Nem is kívánja a magyar nemzet, hogy mi nyelvünket s eredetünket megtagadjuk; sőt maga eszközt nyújt kezünkbe nyelvünk virágoztatására stb.“

De, visszatérve a szerbek igényeire s karlóczai gyűlésök határozataira: ha elnézünk is attól, hogy törvénytelen gyűlekezetből származtak, úgy hisszük, azok jogossága iránt senki sem fog sokáig tétovázni ítéletében, mihelyt a következő viszonyokat megfontolja.

Miként első tekintetre is világos, a szerb ügy lényege a nemzeti függetlenség és vajdaság kérdésében központosul. E kérdésnél csak két jogalap gondolható, mint lehetséges: a történetjogi és a népjogi. Magok a szerbek is ezekre építették határozataikat. Am lássuk tehát, létezik-e a két jogalap, vagy azok bármelyike?

Mi a történelmi jogot illeti: a szerbek, mint tudjuk, nagy részben másfél század előtt, mint a török járom alól szabadulni vágyó vándor vendégek, telepítették le I. Leopold által, Magyarországnak a török háborúk következtében elpusztult déli részein. A telepedők ez alkalommal nyertek ugyan némi kiváltságokat; ezek mindazáltal egyáltalában nem lehetnek oly neműek, hogy általuk az országnak s az alkotmányos nemzetnek bármi joga rövidséget szenvedjen. Leopold, az ország alkotmányos királya, kit az ország épségének fentartására nézve, határozott törvények és királyi eskü kötelezett, a megtelepedő szerbek számára az ország testéből egy külön, független tartományt kimetszeni sem nem akart, sem, ha akart volna is, nem volt feljogosítva. Ők tehát a magyar korona területén, csak a magyar alkotmány s a magyar törvények uralma alatt telepedhettek meg. Mind az, a mit ők Leopoldtól jog tekintetében nyertek, s mi a kiváltságlevelekben foglaltak, nem is egyéb, mint kiváltság a földesúri hatalom alól, val-

lásgyakorlati szabadság és némi municipális jogok, miknél fogva egyházi s községi ügyeiket tetszésük szerint intézhessék. A vajda hatósága tehát, ha azt általában megengedhetőnek tartanánk is, történelmi jögalapon nem terjedhet többre, mint municipális beligazgatásra az országos törvények korlátai között, oly formán mint, például, a jászkunok vagy a szászok ispánjának hatósága. Teljes függetlenségi jogot magok a szerbek sem mertek igényelni. Mert bár önállóságot követeltek, a magyar koronától, mint mondák, elszakadni nem akartak. Már pedig a magyar korona kormány-hatalma jelenleg az alkotmányos király és miniszteriuma kezében volt.

A történelmi jögalapnál semmivel sem erősebb az, melyet határzataikban a természeti jog szempontjából állítottak fel a karlóczai gyűlés tagjai; bár megengedjük, hogy a népeknek, ha jogaikat, szabadságaikat elnyomva érzik, teljes joguk van a gyakran igazságtalan történelmi jog elveiből készített bilincseket széttörniök, feltéve, hogy más népek jogait nem csorbitják meg. Ámde miben volt elnyomva a szerb nép a magyar nemzet által? Nem volt-e a szabad, alkotmányos hazának a magyarral minden tekintetben egyenjögű szabad polgára, ki földjét szabadon, tulajdoni jöggel bírta; bírát, képviselőit a törvényhozásra a maga kebléből szabadon választotta; ki a falusi bíróságtól a miniszterségig minden hivalt viselhetett; szóval, kinek minden polgári s politikai jöga, szintűgy mint terhe, egyenlő volt a magyarével? Vagy talán nyelve, nemzetisége volt elnyomva? Iskoláit önmaga szabadon rendezte, azokban ifjúságát saját nyelvén taníttatta; könyveit, hírlapjait a köz sajtótörvények uralma alatt a maga nyelvén kénye szerint nyomatta. Sérelmtől azt csak nem hozható fel alaposan, hogy a közigazgatás nyelvéttől a szerbek által lakott vidékeken is a magyart szabta elő a törvény. Hiszen Magyarországban, a magyar alkotmány áldásaival éltek. Ez bizonyára annyiival kevesbbé igazolható elszakadási vágyaikat, mivel a községi igazgatás eddig is szerb nyelven folyt; a kerületire nézve pedig, hol tömegesen laktak, lázadás nélkül is, törvényes úton megnyerhették volna saját nyelvök használatát.

Es ha a szerbek *Magyarországban*, a magyar alkotmány védelme alatt, annak minden áldásait, minden polgári s politikai jogokat élvezve, csak annyira sem akarták túrni a magyar nemzet fölényét, hogy a közigazgatás és a törvényhozás

nyelve a magyar legyen: vajjon mi jognál fogva igényelhetek ők egy független szerb vajdaságot, hol számszerint is kevesebbbségben voltak? Mi joggal kívánhatták e tartományt az ország testéből kiszakasztani, s az ottlakó magyarokat, németeket, oláhokat szerb igazgatás alá vetni? Ám tekintsük az általuk „Szerb Vajdaságga” rögtönzött vidék népszámi viszonyait. Ezek szerint volt

	Magyar	Német	Szerb	Oláh	Más népeeg
Bács megyében	187,000	98,500	190,000	—	18,000
Baranya „	132,500	76,900	41,000	—	1,300
Temes „	5,900	94,000	18,000	195,000	6,000
Krassó „	2,500	11,650	—	194,400	10,000
Torontál „	55,000	88,000	125,000	62,000	20,000
Szerém „	3,000	1,700	102,000	—	700
Pétervárad végvidéken	120	3,400	94,000	—	4000
Német bánsági „	3,700	16,200	51,000	38,000	6,500
Illyr „	—	9,000	22,000	23,500	7,800
Oláh „	—	3,200	15,000	50,000	5,300
Csajkás kerületben	—	—	30,000	—	—
	389,720	402,550	688,000	562,900	79,100

E táblázat szerint volt a szerbek által vajdaságga alakítani igényelt tartományban 688,000 szerb s 1,434,270 nem szerb; a szerbek tehát csak mintegy felét képezték az összes népességnek. A ki ezen, a szerbeknek különben igen is kedvező számítást netalán gyanúsítaná, ám vegye az osztrák kormány által 1850-ben készített népszámitást a császár által alkotott vajdaságban; melyből azonban a végvidék és Baranya vármegye, hol szerb úgy is kevés van, egészen kihagyatott. Ezen számítás még sokkal kevesebb kedvez a szerbeknek, az összes, 1,454,635 lélekre menő népségből csak 299,000-t számítván szerbnek; mi szerint a szerbek körülbelül csak egy ötödét teszik a népességnek.

E népszámitás *) után tehát méltán kérdezhetni: ha a szerbek népjogi szempontból igazságtalannak találták, hogy e vidékek, hol a magyarok kevesebbbségben vannak, Magyarországhoz tartozzanak, mi joggal akartak azokból Szerbországot alkotni ők, kik szintűgy kevesebbbségben vannak? Ezen igazságtalanság még kiáltóbbá válik a szerbek részéről azon te-

*) Az említett vidékeken kívül szerbek elszórva lának még Tolna, Pest, Arad, Csanád, Csongrád, Verőcze és Pozsega megyékben. Fényes Elek statistikája szerint ekkoron 884 községben, összesen 828,365 szerb lakott a szorosán vett Magyar- és Tótországban.

kintetnél fogva, hogy a németek, bunyevácok, vagyis dalmaták, s a többi apróbb népségek, tótok, bolgárok, zsidók, jobbára szintügy ragaszkodtak a magyar hazához s nemzeti-séghez, mint magyar ajkú testvéreik; míg ellenben a szerbek semmi más népfaj rokonszenvét nem birták. Mert még az oláhok is, kiket egyébiránt a szerbek, a vallás azonságánál fogva, magokhoz szerettek számítani, a bánságban, a magyarok és szerbek közti harcban határozottan az elsők részén álltak.

Mihelyt annak híre Budapestre érkezett, hogy a karlóczai gyűlés a királyi biztos tiltakozása s ellentörekvései daczára is megtartatik, a nádor azonnal hírnököt utasított az érsekhez, s őt mind ezen gyűlekezet következményeire, mind a kormány által máj. 27-re hirdetett egyházi gyűlés megtartására nézve felelőssé tette. A hírnök még a gyűlekezet tartama alatt, május 17-kén érkezett Karlóczára. De Rajasics már a független szerb nemzet kormányzójának szerepét játszva. A hírnököt ugyan a béke fentartásának álnok ígéreteivel boszátotta vissza; de a nádor levelére szerbül, a rangegyenlőség hangján, s oly értelemben válaszolt: hogy felelősség őt nem terhelheti; mert azt a nemzet maga vállalta magára, s ő csak ennek akarátát teljesíti. Egyébiránt, úgymond, a szerb nemzet a karlóczai gyűlekezetet nemzeti gyűlésnek ismerte el; viszont a csak 75, vagy 100 tagból álló régi alakú congressust örökre eltörülte, s azt, ha a kormány eszközlésére valahol netalán összegyűlne is, a maga képviselőjének nem tarthatja; mert a képviselet régi formáját, a kor szellemében ők is újjal cserélték fel. Ő tehát a miniszterium által Temesvárra kihirdetett gyűlést nem tarthatja meg.

A nádor levelével egy időben a kir. biztostól is érkezett felszólítás az érsekhez, őt a kormány iránt engedelmességre sürgető. De az érsek azt, feleletre sem méltatván, a bizottmányhoz utasítá; ez pedig azt nyilvános piacon, népcsoportok ujjongó zaja közt égettette meg.

A különben igen óvatos Rajasicsnak e viselete a főherczeg nádor iránt egy perczig sem hagy kételkedni, hogy az érsek akkor már összeköttetésben állott az udvari reactióval, s annak védelmében bízva bátorkodott dacolni egy főherczeggel s királyi helytartóval. A magyar kormánynak ezen összeköttetésről nem lehetett már kétsége; s bár meggyőző adatok

még nem voltak kezében: annyit bizonyosnak tarthatott, hogy a szerb lázadást egyedül békés eszközökkel elfojtani többé nem lehet. Kézzel fogható módon árulták el a szerbek, hogy a határőrezredek honlévő zászlóaljaira támaszkodva, az igen kevés biztos haderővel rendelkezhető magyar kormány gyöngeségére s késztetlenségére építik reményeiket; s miként a karlóczai gyűlésen tett nyilatkozatokból kitűnt, tervöket fegyverrel kivívni is el vannak határozva. Az eddig kiméletes magyar kormány is kénytelen lőn tehát megváltoztatni a maga rendszabályait és oly eszközökhöz nyúlni, melyek az engedelmességre nem talált szózatoknál s intéseknél több sikert ígértek. De, mielőtt e rendszabályok elbeszélésébe ereszkednénk, lássuk, mi történt ez idő szerint Horvátországban.

Jellasicsnak márcz. 28-kán történt kineveztetése Horvát- és Tótország bánjává, mind idejére, mind módjára nézve, méltán gyanút ébreszthetett a magyar nemzetben, melynek képviselői akkor Pozsonyban még együtt ültek. A miniszterium azonban, bár eléggé belátta, mily zavarokat okozhat az illyrhorvát párt oly bán alatt, ki a kezébe letett összes polgári és katonai hatalmat e párt gyámolítására fordítja, — maga is csak alakuló félben lévén, Jellasics kineveztetését megakadályozni nem volt képes. Különben is, a kivívott közszabadság birtokában a béke és kiengesztelődés politikáját szándékozván követni, nem látható tanácsosnak a forrongó illyrpártiak kedélyét még inkább felingerelni. Más részről, még nem is gyanítván az udvari reactio ellenforradalmi szándokait, oly veszélyesnek sem tartá, minővé lett, a bán, kinek a törvények engedelmisséget parancsolnak az új kormány iránt. Minden ingerlő lépések helyett tehát, Batthyáni Lajos elnökmiszter nézete szerint, ki már évek óta arra törekedett, hogy a horvátok kívánatai a nyelv és nemzetiség tárgyában tökéletesen kielégíttessenek, a teljes kiengesztelődés és testvéries egyetértés helyreállításának eszközeihez nyúlt a miniszterium. E végre, miként már fentebb említettük, a bánnak tudtára adatott, hogy bár a kölcsönös viszonyok Magyarországnak s a kapcsolt részek közt a törvények által meghatározottak, melyeknek megtartását a magyar kormány legfőbb kötelességei közé számítja; de a kölcsönös bizodalom s egyet-

értés biztosítására vonatkozó némely kérdések földerítése s elintézése a jelen körülmények közt mégis szükségessé teszi, hogy a miniszterium a bánnal személyesen értekezzen. Mind ezekért tehát a miniszterium a bánt május 10-kéig Pestre várja.

Midőn azonban ezen irat Zágrábba érkezett, ott már egész forradalom ment végbe a közügyekben. Mihelyt ugyanis a küldöttség a titkos udvari párttal tartott értekezletei után Zágrábba visszatért, azonnal más irányban indult meg a horvát mozgalom, mint a minőben azt a küldöttség Bécsbe érkezéig láttuk. A mozgalom célja eddigelé, miként a harmincz pontú kérelemből kitűnik, nem volt egyéb, mint elszakadás Magyarországtól s önálló nemzeti kormányzat. Most azonban e nemzeties szint viselő mozgalom pusztán reactionariussá vált. Előbb „a nemzeti s kormányzati függetlenség“, miszerint Horvátország csak a fejedelem személyének azonsága által maradt volna kapcsolatban a monarchiával s Magyarországgal —, most „a monarchia egysége s a magyar önállóság elleni harc“ volt a jelszó, mely a mozgalom zászlóján lobogott. A Magyarországtól való elszakadási és önállósági vágyak, melyeket a küldöttség, fő célja gyanánt, oly határozottan nyilvánított, rögtön háttérbe szorultak, s azontúl pusztán csábeszközzül használtattak még a néptömegek szenvedélyének felizgatására: a cél, a Bécsből vett jelszó szerint, a monarchia egysége lőn.

A küldöttségnek Bécsből hazatérte után Gáj Lajos s Dvoránában, mely az illyr-horvát párt közönséges gyűlhelyéül szolgált, azonnal gyűlést tartott, melyre, a pártok kibéklésének örve alatt, az alkotmányos horvát párt tagjai is meghivattak. Gáj egy felállítandó nagy és hatalmas szláv birodalomról szónokolt, s a dynasztia nevében ellenforradalomra hívta fel Horvátország lakosait, nyíltan kijelentvén, „hogy Bécsben igen nagy urak könyörögve járultak hozzá, hogy miután a forradalom által koldusokká lettek, ügyekoznék őket a horvát nemzettel megmenteni.“ Az alkotmányos horvátok iszonyodva hallák e nyílt felhívást a lázadásra, s azonnal távoztak a helyről, hol a testvér magyar nemzet, a szabadság s alkotmányosság ellen az ármány ily leplezetlenül szövetik. A következő éjen pedig, mivel az ellenők felbőszült illyr pártiaktól már személyöket sem láttak bátorságban, leg-

többen a várost is elhagyták s Pozsonyba utazván, a nádort és elnökmisztert a történetekről nyomban tudósították.

A magyar kormány Péchy Imre zágrábi főispánt küldte ki a lázongók megfékezésére. E választás azonban nagyon szerencsétlen volt. Péchy, a megbukott burokratához szító ellensége a kivívott reformoknak, nem csak hogy gátot nem vetett a lázongásnak; hanem ő maga is azt hirdetvén, hogy a miniszteriumnak rövid időn meg kell buknia, tétlenül nézte a növekedő zavart, melyet a népgyűlések szónokai sazirogató hírlapi cikkeik nem szűntek szitogatni. A zágrábi német újság, a magyar nemzetet nyíltan lázadónak bélyegezve, a horvátok loyálisát magasztalá, melynél fogva hivatva volna a trónt a magyarok ellen támogatni, a monarchia egységét helyreállítani. Azon engedmények, melyeket az országgyűlés a horvát nyelv s nemzetiség tárgyában tett, elhallgattattak vagy gyanúba vétettek. Ellenben számtalanszor ismételtetett, hogy az új magyar miniszteriumnál egy horvátnak sem adatott hely, ellenére azon ténynek, hogy számos hivatalok, épen a horvátok kielégítése végett, sokáig betöltetlenül hagytak. És míg a német lap a monarchia egységének szükségét s némileg leplezetten az ellenforradalmat hirdeté: az alatt az illyr párt lapjai a nyelv és nemzetiség kérdésével szitogatták a nép szenvedélyeit. A hírlapokban és mellettök a szózatok- s kiáltványokban, melyeknek özöne árasztatott el a nép között, a tények elferdítésével hirdették: hogy az urbériség, a robot és dézma eltörlését nem a magyar országgyűlés, hanem a Bécsben járt zágrábi küldöttség eszközölte ki. A magyarok ázsiai kényuraknak ábrázoltattak, kiket az országból ki kell űzni, ha a nép szabadulni akar zsarnokságuk alól; és számtalan, harcra ösztönző gúnydalok köröztettek a nép kebelében.

A nemzetőrség, mely a magyarországi példák szerint ott is, de jobbra csak az illyr pártiakból, felállított, első lón mindentűt a kicsapongásokban. Fegyveres nemzetőrök úton útfélen halállal fenyegették azon békés polgárokat, kik hozzájuk csatlakozni vonakodnak. A csendbizottmány ülésében, annak egy tagja, Ocsics Péter, nyíltan kijelentette, hogy a nemzetőrség csak azon polgárok személy- s vagyonbátorsága felett köteles őrködni, kik az illyr-horvát párthoz tartoznak. És kevés idő alatt valóban annyira el is tűnt a személy- és

vagyonbátorság, hogy az alkotmányos horvátok közül számosan tanácsosnak látták távozni Zágrábból.

Ily körülmények közt érkezett meg Bécéből ápril közepén Zágrábba az új bán, kiről a bécsi lapok, kivált a Lloyd, azt hirdeté, hogy Horvátország dictatorává neveztetett. És ezt igazolta is Jellasics eljárása. A bánok, szintúgy, mint más hivatalnokok, törvényesen mindaddig nem működhetének, míg a kormánytól kijelölt biztos által hivatalukba forma szerint be nem igtattattak s a tiszti eskütt le nem tették. Jellasics azonban, minden beigtatás nélkül, mindjárt Zágrábba érkezte után, megkezdé hivatalos működését, az által is nyilvánítani akarván, hogy Magyarország nádorában a királyi helytartót, miniszteriumában a kormányt, mind kettejükben a maga fölebbvalóit el nem ismeri. De még világosabban kijelenté ezt az által, hogy a miniszteriumnak mind a fentebb említett, mind utóbbi engesztelő iratait felbontatlanul visszaküldte.

Első felléptét a zágrábi alispánhoz bocsátott azon rendelete jelöli, mely által az alkotmányos szabadságot eddigelé az illyrpártiak megtámadásai ellen híven védett túrmezei kerület nemes községeinek huszonnégyszázötven, hasonlóképpen a popuszlói, poszavi és topoloveczyi községek előljáróit harmadnap alatt Zágrábba idézte, kijelentetvén nekik: ha báni parancsának nem engedelmeskednek, velök mint lázadókkal fog elbánni. Meghagyta továbbá az alispánnak hogy — mi egyéb iránt a törvény szerint úgy Horvát- mint Magyarországon csak a nádor engedelmével történhetett, — Zágráb megye kebelében rögtön ítélő bíróságot hirdessen, annak mind azokat alája vetvén, kik a király s „a nemzetiség pártolói“ ellen lázítani merészelnék; lázításnak nyilvánít pedig minden engedetlenséget báni parancsai ellen. Ez, más szavakkal, annyit jelentett, hogy statariumot hirdet mind azok ellen, kik az illyrpártiaknak az államot veszélylyel fenyegető irányba, békét s rendet háborgató törekvései ellen felszólalni, azt ellenzeni bátorzkodnak. A rendelet ezen értelme iránt semmi kétség sem maradhatott fenn egy, ezen bíróságot illető, későbbi (ápril 27-ikei) hirdetmény után, melynek bevezető szavaiból nyilván kitűnik, hogy a bán, e bíróság felállítása által kiváltképpen az alkotmányos horvát párt megfélemlítését czélzá. Halál mondatik itt mind azok fejére, kik a népnek hirdetni merik, hogy

az úrbéri terhek eltörlését a magyaroknak köszönhetni. A vinodoli tenger melléki kerületben kihirdetett rendeletben is egyebek közt e szavak állanak: „Ki a legközelebb alkotott törvényeket a magyar nemességnek tulajdonítja, a horvátokat magyaroknak nevezi, rögtön ítélet alá esik.” Ily rettegtes által nem volt nehéz elfojtani az igazság és jog, törvény és szabadság érdekében emelkedhető szövegeket.

És, hogy e rendeletek hatását nevelje, nem is késett néhány csatányos példát felállítani az alkotmányos érzelmű horvátok megfélemlítésére. Az illyr pártiak régóta gyűlölék Kussevics Aurélt, az ország levéltárnokát, ki politikai színezetére alkotmányos elvű, jellemére nézve szintoly tiszta, mint szilárd keblű férfiú volt. Ő, megtéven a bálnál hivatalos tisztelgését, rövid időre jószágaira távozott. Ez alatt a bán a levéltárt Gáj Lajos által, kit, szorosabban érdekébe vonandó, királyi tanácsossá nevezett, lepecsételtette, s a tárnok ellen esküdt ellenégei közül nyomozó bíróságot rendelt. Még hatásosabb volt a példa, melyet pár héttel később Szuvics, Zágráb megyei alispán személyében állít fel. Az alkotmányos elvű és szilárd jellemű férfiú, mivel a bán törvénytelen parancsainak, tiszte szerint, ellenmondani bátorzkodék, elfogatott s halálra ítéltetett; utóbb pedig a legborzasztóbb fenyegetésekkel arra kényszerítettet, hogy magát örlöttnek nyilatkoztassa.

Az alkotmányos érzelmű horvátok ezen események hallatára méltó aggodalommal tekintének a bán kormányára, ki mindjárt pályája kezdetén oly részrehajlólag, pártérdekek gyámolítására fordítja hatalmát s rettegtes némitja el a politikai vélemény szabad nyilatkozatát, fojtja el az alkotmányhoz való ragaszkodást. Multja, melyet pártszenvedély bélyegzett s hatalomgyakorlatának ezen első nyilatkozatai semmi reményt nem nyújthattak a törvényes rend helyreállítására; s bús szívvel tapasztalván, hogy az alkotmányos párt felett zsarnok kényuralom terjeszti vasvesszejét, vagy Magyarországra költözének, vagy elnémultak.

Mert ezen aggodalmak kevés napok múlva még inkább súlyosodtak. A bán ápril 25-kén egy szöveget bocsáta a horvát néphez, melyben kijelenté, hogy Horvát- s Tótországnak, valamint a magyar tenger melléki vidéknek is közigazgatási kapcsolata Magyarországgal a jövőre végkép megszűnnek tekintendő, minden felsőbbeségi hatóság ezentúl kizárólag a

bánt illetvén. E rendelet, a nép közti szétosztás végett, nagy számú példányokban küldetett meg a törvényhatóságokhoz; minek következtében, az ország avval kevés napok alatt szinte elárasztatott. A Buccari város és hasonló tengermelléki kerület hatóságának, mely eddigelé közvetlen a fumei magyar királyi kormányzékthől függ vala, különösen meghagyatott, hogy e kormányzékkel s általa a magyar miniszteriummal minden összeköttetését szüntesse meg, ezután csak a bántól veendő rendeleteket. Hasonló rendelet küldetett Fiumébe. Egy más hirdetményben jelenti a bán, hogy a Bécsben járt küldöttség kívánataiban ő is osztozik. Ismét másban megparancsolja a hatóságok s kamarai igazgatóknak, hogy a közjövödelmeket ezentúl egyenesen hozzá szállítsák. A papságot egy külön körlevélben szólítja fel, hogy a népet a kihirdetett rögtön ítélő bíróságról világosítsa fel. A papok egyébiránt, kivált a fiatalabbak, csaknem kivétel nélkül az illyr párt hívei, iránta általában buzgó ragaszkodást tanúsítottak.

A hírlapok szinte mindnyájan határozottabb szint vettek fel a bán irányának szellemében. Ő ugyan azt sem ellenzé, hogy azok némelyike a nemzetiség s állami függetlenség eszméjével azután is a legingerlőbb hangon izgasson; jól tudván, hogy a néptömeget s az ifjúságot csak ily eszmékkel lehet feltüzelní: a hivatalos lapokban mindazáltal ezen eszmék mindinkább háttérbe szorultak, s az osztrák birodalmi egység tüzetett ki jelszóul. E lapokban szintúgy mint magán s nyilván beszédeiben a bán már áprilban kijelenté, hogy ő ellenforradalomnak álland élére, s a közügyeket a régi lábra teendi vissza, mint mondani szokta, nem ugyan Bécsből utasítva, hanem a dynasztia iránt köteles hűsége érzetében. Állítá, hogy a mit Magyarországon a király engedményezett, az töle a nehéz körülményekben mind erőszakkal csikartatott ki: ő azonban a loyális, hű horvát nemzettel s intésére váró száz-ezernyi határőreivel császáráját megmentendi ezen kényszerű állapotából, melybe a lázadó magyarok által szorítottat, s visszaadandja neki régi hatalmát.

Es, mit ekként írott s mondott szóval hirdetett, azonnal végrehajtásba is kezdé fogni. A tartományt személyesen beutazta. Az alkotmányos pártiakat hivatalaiktól mindenütt megfosztá, s helyökbe buzgó illyr pártiakat nevezett ki. A népet, kivált a határőrvidéken, a magyarok ellen harczra, a császár

íránt hűségre buzdítá, annak kegyelmét s a tőle nyerendő szabadságot igérvén hűségök jutalmául. És, míg egy részről a népet a császár kegyelméből reááradandó jóllét és szabadság ábrándképeivel izgatá; más részről mind Zágrábban, mind körútja alatt gondosan maga köré gyűjté azon földes urakat, kik a déli szláv birodalom felállításának jelszava mellett az úrbéri viszonyokat épségben tartani óhajták, — s ezek reményeit a régi állapotok helyreállításának ígéreteivel ápolgatá. Összeköttetésbe lépett a már szinte forrongó szerbek főnökeivel; s kiküldött ügynökei által a szláv fajú nép közt az egész alvidéken nagyszerű izgatást rendezett a magyarság s magyar alkotmány ellen.

Kétséget nem szenved, hogy ezen izgatásoknak a szerbek fellázadására is eldöntő lett hatásuk. Azok nélkül ezek, számuk csekélysege mellett, aligha mertek volna oly féktelenségre vetemedni, hogy az országot feldarabolni törekedjenek. Az illyr pártiak pedig, bizván a bán pártolásában, az alkotmányos horvát pártiak ellen valóságos irtó háborút indítottak meg. Kik magukon bármi módon magyar nemzeti színeket viseltek, elfogattak s börtönbe vettek. Az üldözés elől menekültek lakjai feltörettek, irományaik, javaik lefoglaltattak. Eszék város illyr érzelmű tanácsa mindenkinek kötelességévé tette, hogy egy papírszeletet viseljen fövegén, melyre ejelszó: „Slaviani“ vala nyomtatva. A ki ezt tenni elmulasztá, mint magyar párti, megtámadtatásnak volt kitéve. Zágrábban a magyar-horvát pártiak casinója, bár magántársulat tulajdona volt, elfoglaltatott, ajtai lepecsételtettek. A városi tanács május 1-jén tartott gyűlésében, a megszűnt budai helytartó-tanács azon intézvényét, mely Jellasics bánná kineveztetését tudatta, elfogadá; azon intézvényt pedig, melyben szintazon kormányzék jelenté, hogy István főherczeg, mint királyi helytartó, Horvátországra is kiterjedő teljes hatalommal ruházott fel, a bán meghagyása szerint, visszavetette. Varasd városára, mivel annak tanácsa a drávai hidat, mely által a magyar földdel kapcsolatban áll vala, a bán parancsa szerint azonnal le nem hordatta, katonai karhatalom küldetett. Hasonló szabályok bocsáttattak ki mind azon községek ellen is, melyek, hírét vévén, hogy az úrbéri terheket a magyar országgyűlés törülte el, a bántól szétküldött izgatónak hitelt nem adtak. Ily módon minden ellenkező vélemény nyilvánu-

lása elfojtatott. Ki a törvénytelenések s kényuralom ellen mocszanni merészelt, elfogatott, vagy az országból kiűzetett, javai pedig elkoboztattak.

De a bán s pártja nem elégedett meg az ellenkező véleményűek elnyomásával: hogy céljait valósíthassa, a népet is egész a fanatismusig fel kellett izgatnia. E végett mind ő maga személyesen, mindügynökei által a nép szenvedélyeit ügyekezett feltüzelní. A sajtó- és szólás-szabadság csak ez irányban létezett. Ezt tette jelenleg a papság is a maga fő feladatává. A végvidéki lelkészek sűrűn látogatták a bánt s az új királyi tanácsost, Gáj Lajost, tőlük utasításokat veendőék. Ezen utasítások szerint aztán az evangelium s felebaráti szeretet hirdetői a gyűlölet, üldözés, lázadás apostolaivá lőnek. A szent igék helyett ilyenén beszéd hangzott le a béke és szeretet szószékéről: „Magyarok jőnek reátok, a nyert szabadságot tőletek elvenni. E vad csapatok gyermekeiteket leöldösik, nejeiteket, leányaitokat meggyalázzák; papjaitokat elűzik, s magyar lutheránus és kalvinista papokat hoznak magokkal számotokra. Nem leszen szabad az atyának gyermekeivel, a férjnek nejével anyai nyelven beszélnie; hanem mindnyájan magyarul kényszerítették majd szólani“ stb. *) Hogy a népnek az efféle beszédek s fegyverre, harcra buzdító szövegek által felingerelt szenvedélye még erősebb tápot nyerjen: a lelkészek mindenfelől nagy csoportokban vezették híveiket Zágrádba, a bán és Gáj Lajos tiszteletére. Üdvözlő beszédeikre a bán ily értelemben szokott válaszolni: „Testvérek, nektek még soha sem volt ilyen bánatok, a ki anyanyelveteiken szolt volna hozzátok. Én szabadokká foglak tenni benneteket. De ezen nagy munkát magam nem végezhetem; erre a ti segítségetek és közremunkálástokat is megvárom: miért jelenleg vak engedelmisséget kívánok tőletek. Csak így érhetjük el a nagy célt. Bízhatok bennem, és szabadok, szerencsések lesztek.“ A tisztelgés után e csoportok rendesen korcsmába vezettettek áldomásra. Gyakran a bán is megjelent köztök, s velők együtt ivott, mint például, a topolovecki szerencsésakkal. Ezen izgatási módok mellett pedig mind lelkészek, mind világiak, kivált kenyértelen prókátorok, valóságos communisti-

*) Ezen hihetetlennek látszó egyházi beszéd töredékét lásd egy zágrábi horvát levelében a Pesti Hírlap 1848-ki május 31-kei (70-dik) számában.

kus eszméket terjesztgettek a nép között, hirdetvén, hogy a Horvátországban lévő minden magyar családok javai lefoglaltnak s a nép között osztatnak fel. Az ilyféle híresztelések, mint gondolni lehet, nagyon ínyére voltak a népnek, s több helytt, például Verőcze megyében, a parasztok földesuraik szántóföldeit, legelőit magok közt fel is osztották; kiket aztán csak katonai karhatalommal s börtönzéssel lehetett a tulajdoni jog tiszteletére megtanítani.

A bán e működésének s a horvátországi ügyek ezen állapotának híre april vég napjaiban érkezett Budapestre, s annak lakóit, kivált a fiatalságot lázas izgatottságba hajtotta. April 29-kén itt nagy lakoma adatott a radikál kör tagjai által az erdélyi küldöttségnek, mely Kolozsvárról a miniszteriumot jött vala üdvezleni. A lakoma alkalmával b. Wesselényi Miklós, a horvátok és szerbek lázadásáról érkezett legújabb híreket előadván, kikiáltotta, hogy a haza veszélyben van, s polgártársait fegyverre hívta fel. Indítványára a kör tagjai más nap, elnökük, gr. Teleki László által, kérelmet intéztek a miniszteriumhoz, hogy ez, az országot fenyegető veszély elhárítása végett, országos toborzás útján, önkényesekből hadsereget, különösen egy nemzeti tüzérséget állítson; s az erre szükséges költség megszerzése végett, minthogy a kincstár üresen került kezére, az ország lakosait szinte önkéntes adakozásokra szólítsa fel. Továbbá népszerű férfiakat küldjön szét, kivált az ország vegyes lakosságú s más nyelvű népségeihez, kik azokat a dolgok valódi állásáról s különösen arról, mit a magyarok és mit ellenségeik akarnak, felvilágosítsák. Végre pedig Jellasicsot, ki mint tisztviselő s polgár egyaránt súlyosan vétkezett, hivatalától elmozdítván, honárulási pörbe fogassa.

A miniszterium, mely ugyanazon napon vette Jellasics rendeleteit s nyilatkozványait, ezekből eléggé meggyőződhetett a bán párttűzéséről. Sajnosan hatott rá különösen az, hogy a bánnak s párthíveinek sikerült a horvát és határőrvidéki népet azon balhiedelemre vezetni, mintha mind az, mi a magyar kormány nevében történik, a király tudta nélkül s akaratára ellenére történnék. E balhiedelem által oly annyira meggátolva látá a maga hatását az elcsábított népre, hogy azt már csak erőszak lehet képes engedelmességre s rendre téríteni; mert a dolgok, fájdalom, már oda jutottak, hogy békés eszközök által nem lehetett többé fentartani a törvények tiszte-

letét, meggátolni a lázadás kitörését. És bizonyára, néhány zászlóalj, rögtön Horvátországba küldve, valószínűleg megtette volna a maga hatását s nem hagyta volna annyira, mint történt, elmérgesedni a viszonyokat. Elégséges haderő által gyámolítva egy eszélyes és erélyes kormánybiztos még elejét vehette volna a lázadásnak. De e végre még nem volt elég hadereje a kormánynak, miután a bécsi miniszterium még mindig késett berendelni az osztrák tartományokban tanyázó magyar ezredeket. Az országban mindössze is csak tizen-nyolcz ezer sorkatona létezett, s ezek is jobbára németek, olaszok, lengyelek voltak, úgy hogy a kormány alig rendelkezhetett négy-öt ezernél több katonával, kiknek hűségére bizton számíthatott volna. De még a magyar zászlóaljak tisztjeiben sem lehetett általában biznia. A felett, hogy ezek közt is sok idegen létezett, a fő hadi parancsnokok s más tábornokok, kik a német miniszteriummal folyton összeköttetésben voltak, s inkább ennek, mint a magyarnak engedelmeskedtek, a hadi fegyelemnél fogva még a különben hazafias érzelmű magyar tisztek engedelmességét is kétségessé tették. Ehhez járult, hogy a ráczok ellen, kik Ó-Becsén és Kikindán tényleg fellázadtak, szinte rögtön kellett kiküldeni némi haderőt; a fővárost és más városokat sem lehetett megfosztani minden fegyvererőtől; mert bár a magyar és német lakosság mindeütt a legkészségesebb engedelmességet tanúsította a kormány iránt, de a zsidók ellen több helyt történtek kitörések. Mind ezek felett fontolóra vévén még azt is, hogy a bécsi miniszterium menten ellenségesebb indulatot árult el, s mind inkább összebonyolítja a monarchia két része közti viszonyokat: bár mennyire óhajtott volna is a bán ellen mindjárt haderő által támogatott rendszabályokhoz nyúlni a miniszterium, azt az adott körülmények közt nem tehette; s kénytelen lőn még békés eszközökben s különösen a király tekintélyében keresni mentőszert a minden felől növekedő zavarok lecsillapítására, a rend és béke fentartására.

Az e végre tartott miniszteri tanácskozmányoknak, miként már fentebb, a bécsi miniszteriummal való viszonyok elbeszélésénél említettük, május 1-jén az lett határozata, hogy a főherczeg nádor s az elnökminiszter más nap Bécsbe utazzanak s a királytól oly rendeleteket eszközöljenek ki, melyek a jelen bonyolult körülmények közt a bécsi miniszteriumot mál-

tányosságra, a bánt és a zavargó horvátokat engedelmességre indítsák, egyszersmind pedig a horvát és határőrvidéki népet is meggyőzzék, hogy mind az mit a magyar kormány rendel, a királynak is határozott akarata.

A csász. királyi kéziratok közül, melyek a nádor és Batthyáni Lajos eszközésére május 6-kán s a következő napon keltek, azokat, melyek gr. Latour bécsi hadügyminiszterhez intéztettek, már fentebb közöltük; a horvát ügyeket illetőleg a következő két fontos királyi kézirat lőn a tett lépések eredménye:

„Kedves báró Jellasics! Határozott és rendíthetlen akaratom, a Magyarország koronája alatt egyesült tartományok kormányának egységét, királyi szavamhoz s koronázási eskümhöz híven, a törvények értelmében fentartani; és soha sem fogom megengedni, hogy a magyar korona alatti tartományok közt fennálló törvényes kapocs önkényes rendeletek vagy egyoldalú határozatok által megtárgittassék. Minél fogva oda utasítom önt, hogy királyi helytartóm parancsainak s az általam kinevezett magyar felelős miniszterium rendeleteinek, melyre én Magyarországnak s az ahhoz kapcsolt tartományoknak kormányzását az 1848-ki III-dik t. cz. által bízam, a kormányzás minden ágaiban szorosan engedelmeskedjék, s ezen királyi akaratom teljesítésére hivatalos hatáskörében minden tekintetben felügyeljen. Kelt Bécsben 1848-diki máj. 6-kán. Ferdinánd m. k.“

István főherczeghez pedig ez ügyre nézve következőleg írt a király:

„Kedves öcsém főherczeg István! Miután hír szerint Horvátországunkban több helyeken elkülönzési törekvések merültek fel, melyek a Magyarországgal és összes monarchiámmal való egységre nézve következeéseikben fölötte veszélyessékké válhatnak: meghagyom kedveltségednek, hogy szükség esetére egy Ön előtt alkalmasnak látszó egyént, a szükséges felhatalmazásokkal ellátva, királyi biztosul küldjön ki Horvátországba; kinek is kötelessége lesz, a hasonló merényletek elnyomására szükséges szabályokhoz minden errélylyel nyúlania. Kelt Bécsben 1848-ki május 6-kán. Ferdinánd m. k.“

E királyi kéziratokra támaszkodva, István nádor, máj. 10-kén kelt rendeletében meghagyá a bánnak, hogy mind a fentebb említett, magában pártütést foglaló körlevelet, mind a

rögtön ítélő bíróságok iránti rendeletét azonnal vonja vissza s őt ezen eljárásáról harmad nap alatt futár által tudósítsa. Az elnökmíniszter pedig felszólítja őt, hogy a parancsnoksága alatt létező katonaság számáról, elhelyezéséről stb. azonnal jelentést tegyen. Egyszersmind a horvát és tótországi megyék és városok hatóságainak is tudtára adatott, hogy a bának az alkotmánynyal és törvényekkel merőben ellenkező körlevele s rendeletei érvénytelenek; és, hogy az elszakadási merényletek megvizsgálására s megtorlására, a közbéke és rend fentartására a kapcsolt részekbe kir. biztos fog kiküldetni. Más nap a nádor kir. helytartó b. Hrabovszky János altábornagyot s péterváradí fő hadi parancsnokot, királyi biztossá ki is nevezte, kötelességévé tévén: hogy mind a személy- s vagyonszállatát helyreállítsa, mind az elszakadási törekvéseket süketesen meggátolja, annak indítóit s elősegítőit megfenyítse. Különösen meghagyatott a biztosnak az is, hogy a kapcsolt részek lakosságának kívánatait meghallgassa, s mit a kedélyek megnyugtására a törvény és méltányosság határai közt csak tehet, végrehajtani el ne mulasztja.

E megbízás még csak általános kifejezésekben adatott Hrabovszkynak, mert a kormány bevárni akarta, vajjon a bán teljesíti-e a kiszabott határidő alatt a hozzá intézett rendeleteket. Voltak ugyanis számosan, kik e rendszabályoktól süket vártak, nem hihetvén, hogy a bán, mint tisztviselő s fejelemhez szokott katona, a fejedelem saját kezével irt parancsának is ellenszegülni merészeljen. Mások ellenben, tekintve, hogy a bán többször említett körlevele s egész eljárása által tényleg kitűzte a pártütés zászlaját, e rendszabályokat eleitől fogva erélytelenséggel vádolák, s eredménytelenségeket jóslák, hihetetlennek állítván, hogy a bán felsőbb befolyás nélkül cselekedett volna. És a következés hamar igazolta emezek éleesebb belátását. Jellasics, az udvari reactio intézőinek azon utasításával hagyván el april közepén Bécsset, hogy bár mi parancsot venne is a magyar kormánytól, vagy annak eszközésére a királytól, az által magát legkevesebbé se engedje ellenforradalmi működéseiben megzavartatni, — a királyi leiratot csakugyan félrevetette, kijelentvén hogy, miután a király, az ő meggyőződése szerint, erkölcsileg fogoly s kényszerítve van a magyar kormány kívánata szerint cselekedni: ő, a bán, e körülmények közt nem köteles engedelmeskedni a

királyi parancsnak. A nádor és a miniszterium leveleit tehát, mint előbb úgy most is, felbontatlanul küldé vissza, s tovább is folytatá megkezdett irányát; a közjövedelmeket letartóztatta s azokról önkényleg intézkedék, a kormányrendeletek iránt engedelmes tisztviselőket letette s párthíveiből újakat nevezett stb.; s mind ezt, mielőtt báni hivatalába törvényesen még csak beigtatva is volt volna.

István nádor tehát, letelvén a bán válaszára kiszabott határidő, május 14-kén Hrabovszky altábornagyot oda utasítá, hogy Zsitvay József segéd-biztos, Eötvös József kir. ügyigazgató, Fésüs György és Zerpák Ede kir. ügyészek kíséretében a hely színére menvén, Jellasicsot és pártja főbb egyéniségeit azonnal hűtlenségi s honárulási perbe fogassa, a bánt hivatalától s katonai tisztségétől függeszsze fel; és, e tényt minden polgári és katonai hatóságoknak tudtára adván, a bán által tett kinevezéseket semmitse meg, a törvényes tisztviselőket pedig helyezze vissza. Továbbá, a báni hatóságot is ideiglen a királyi biztosra ruházván át, felhatalmazza őt, „hogy az ország és kapcsolt részeihez tartozó határőrvidéken a téveszmékkal csábítgatott ezredek nyelvék s vallásuk iránt a törvény értelmében hatályos nyilatkozványokban biztosítsa s nyugtassa meg. Mind azokban, mik törvényhozási intézkedést nem igényelnek, úgymint a szabad költözés, az ipar- s kereskedési üzlet s az őrvonal szolgálat könnyebbítésének, az örök napi díjazásának, a testi büntetés eltörlésének s az állami közmunka megszüntetésének tárgyaiban, mind azon engedélyeket tényleg megadhassa, melyek a határőrök részéről valóságos jótétemények gyanánt fogadtatnak, és őket meggyőzni képesek, hogy a magyar nemzet eltökélt szándoka, határőrvidéki testvéreit a haza többi polgáraival egyenlő szeretettel átfogni, szabadságukat s jóllétüket előmozdítani. Mind ezek végrehajtására az egész őrvidéken s kapcsolt részekben lévő sorkatonaság és nemzetőrség a kir. biztos parancsai alá helyezettett. Ezen intézkedések pedig a hatóságoknak is tudtára adattak.

Kíváncs volt volna, hogy a királyi biztos e rendeleteket elégséges haderő élén maga vigye be s hirdettesse ki Horvátországban; mi nem történvén, azok csak a szakadást öregbítették. Zágráb városa azok vétele után, máj. 15-kén azonnal közgyűlést tartott. A főbíró s tanácselnök, felbontatlanul mu-

tatván be a nádor s miniszterium leveleit a nagy számú gyülekezetnek, hosszú vita támadt, vajjon felnyittassanak-e azok, vagy bontatlanul küldessenek vissza? És midőn a többség azokat végre felolvastatta s tartalmok köztudomásra jutott: a főnökei által felizgatott nép nagy zajjal követelé, hogy azok Sz.-Márk piacznán nyilván égettessenek meg. Már indulóban volt a sokaság, midőn valakinek indítványára végzéssé lett, hogy a tény nyomositása végett a nemzetőrség is állíttassék ki; s míg ez összedoboltatik, az őrző né, vezéreitől folyton tüzeltetve, a levelekkel a piacra tolong s máglyát rak. Itt azonban Osegovics Metell, a bán nevében kívánja, hogy a levelek épségben tartassanak. A nép erre tömegesen a bánhoz siet, tőle magától hallandó meg akaratát; mi megtörténvén, a leveleket visszaadta, s azok helyett a nádor arczképét ékten szitkok s rivalgások közt égette meg. Az esti órákban, macskazene kísérete mellett, a miniszterek arczképeivel ismételtetett az auto-da-fé.

Maga a bán, vévén a kormány leveleit, erélyes ellenáláshoz készüle. A „három egyesült királyság“ hatóságaihoz mindjárt május 15-kén körleveleket intéze, melyek által az ajánlkozó önkénteseket azonnal összeiratni s felszereltetni rendeli, miszerint azok a kitűzendő helyen az első felszólításra azonnal összegyűlhessenek. Intézkedjenek arról is, hogy a nemzetőrség, s ha kell, az egész nép, tömegesen, táborba szállhasson. Egy más rendeletében a következő napon meghagyta a hatóságoknak, hogy mind azon pénzeket, melyek hadtartásra fordíthatók, továbbá a fegyverek számát, a lőpor és ón mennyiségét tüstént írják össze; a sereg kiállítása körül működendő bizottmányokat válasszszanak; a sereg élelmezésére szükséges gabona megszerzése végett a táarakat s a Száván létező gabonaszállító hajókat foglalják le; s végre, kebelökből egy teljes hatalmú képviselőt küldjenek Zágrábbb, ki a báni tanácsnak, a tartományi gyűlés megnyitásáig, minden helykörlményekről értesítést adhasson. E tartományi gyűlést néhány nap múlva június 5-kére hirdette ki.

E rendeletek kibocsátása után a végvidéki lelkeszeket ismét magához rendelte s a nép megnyerésére, felizgatására alkalmas eszközök s módok iránt utasítással látta el. A községeknek, melyek a ki sem hirdetett új pozsonyi törvényekről értesülve még nem voltak, pecsétetes okleveleket íratott, me-

lyekben azokat a robot és földesúri adózások alól, mint állítá, báni hatalmánál fogva, fölmenti. Ily s hasonló módok által oda vitte az ügyet, hogy a felizgatott parasztság nagy része teljes készségét nyilváníta a bán zászlai alá gyülekezni.

Hol az efféle csábitások süker nélkül maradtak, ott katonai hatalommal, erőszakkal lépett fel. Így történt egyebek közt a türmezei kerületben, melynek hazafias érzelmű nemes községet derék grófjok, Jozipovics, ideje korán felvilágosította. Rég boszantá a bánt, hogy e'községek lakossága minden csábitás és fenyegetés daczára is hű marad alkotmányos érzelmeihez s nem hajt fejet dictatori parancsainak; sőt mind szóval, mind iratban kinyilatkoztatta, hogy csak a törvényes magyar kormánynak fog engedelmeskedni. A bán tehát, szilárdságukat megtörendő, május 25-ke éjjelén három zászlóaljjal s hat ágyúval lepte meg a békés kerületet, mely ügye igazságának érzetében nyugton várá a körülmények jobbra fordultát. A lakosokat, kik, mint a régi banderiumok maradványai, szabadalmaiknál fogva századok óta bírván a nemzet-örség egy nemével, fegyverrel mindnyájan el valának látva, lefegyvereztette; a kerület grófjának, az idején Pestre menekült Jozipovicsnak, s a többi tisztviselőknek házeit megmoztoztatta s kiraboltatta. A zsákmány azonban nem elégitette ki a rablók kincsvágyát: a gróf neje minden irományt és drága szert idején a goriczai templomba rejtett. Szerencsétlenségére, a rablók e körülményről értesülvén, a lelkészre is reátörtek s őt, mivel a gondjára bizottakat ki nem adta, vasra verték s a megye börtönébe hurczolták; a felkutatott irományokat, ezüstöt stb. elkobozták. A többi tisztviselők, kik idején tova nem menekültek, elfogatván, börtönbe vetettek; a köznemesekekhez pedig házanként katonaság szállásoltatott.

Ezen erőszaktétele nem áll elszigetelten a bán történetében. Ő a tartományban nem lakó földesurak, sőt még a királyi kamara pénztárait is egymásután lefoglaltatta. Ez történt egyebek közt az Erdődy grófok uradalmaiban; ez a zágrábi, varasdi, buccarii só- és harminczadi pénztárakkal; sőt még egy stájerországi pénztárt is kifosztatott.

Meglepőnek lehet vala tartani, ha a bánnak szoros összeköttetése Béccsel már eléggé ki nem világlott volna, hogy báró Ottenfels, nyugalmazott császári státustanácsos, május

második felében a bán látogatására ment Zágrábba. Utazásának célja nem lett ugyan nyilvánossá; de senki sem kételkedék, hogy a reactiot intéző udvari párt küldetésében járt el, s hogy ottlétével azon rendeletek is kapcsolatban léteztek, melyeket a bán ez időtájban bocsáta közre. Jellasics ugyanis, értesülvén Hrabovszky altábornagy királyi biztosként való kiküldetéséről, egy újabb körlevelet küldött szét a tartományban, s minden hatóságnak tudtára adta, hogy eddigi eljárásáról a királynak s Ferencz-Károly császári képviselőnek jelentést tévén, működése ezek által teljesen jóváhagyatott. Egy más rendeletében végre az egész népet hadi lábra állítván, a magyar határszélek hosszában őrvonalat rendezett.

Míg a bán maga evvel foglalkodék, pártfelei egy választmányt küldöttek az udvarhoz, mely az egyesült három királyság számára ideiglenes alkotmányt kérne a császártól. Hír szerint miniszteriumot is kívántak volna alakítani, melynek tagjaiul Gáj, Osegovics, Bugovics, Vraniczán és Kukuljevics említettek. A király azonban a küldöttséget csak az oldala mellett lévő magyar miniszter jelenlétében fogadhatván, oly értelmű válaszzal bocsátá el azt magától, hogy a magyar korona alatt egyesült tartományok kormányának egységét az alkotott törvények értelmében határozottan fentartani akarja. A horvát miniszterium ennél fogva nem jött létre.

Az alkotmányos érzelmű horvátok e közben minden reményeiket Hrabovszkyban helyezék; az ő eljárásától várták a báni kényuralom s rettegtes megszüntetését, a rend helyreállítását. Ő azonban egyáltalában nem felelt meg a közvárakozásnak. Azon okból-e, mivel azt hitte, hogy itt csak félreértés létezik, s a kellő felvilágosítás után a bán nem késendik engedelmeskedni a király és ennek helytartója, a nádor parancsainak? — vagy mivel a rendelkezése alatt lévő határőrök engedelmességében nem bízott, s ennél fogva elégséges haderővel a bán ellen fel nem léphetett: ő is csak felszólítások, nyilatkozványok által kezdett működni. Mennyire számíthatni be hibául az erélytelenséget ezen különben derék hazafinak, ki hona iránti hűségeért utóbb szinte börtönnel lakolt; és mennyit kelljen a nehéz és bonyolult körülményeknek, különösen egy biztos és elégséges haderő hiányának rovasára írni: fölötte nehéz meghatározni. A bródi ezred katonasága ekkor még kész volt volna parancsának engedel-

meskedni; de a többi határőri ezredek érzelmei, a sokféle izgatások után, már nagyon kétesek voltak. Annyi bizonyos hogy, ha a királyi biztos elég katonai erő kíséretében siet, mindjárt kiküldetése után, Horvátországba, és sikerül a párt-ütő bánt néhány befolyásosabb pártfeleivel elfognia vagy kiszalasztania: az elcsábított nép szenvedélyét lecsillapítani, a rendet s békét helyreállítani nem volt volna nehéz feladat; mert a mozgalom csak mesterségesen erőszakoltatott s korán sem létezett még a nemzet többségének érzelmeiben. De az elmulasztott alkalmas pillanat soha sem tért többé vissza.

Hrabovszky tehát, mint mondók, erélyesebb eszközök helyett felszólításokkal működék. Kihirdette Horvátország lakosainak a maga megbízatását, a király változhatlan akaratát a Magyar- és Horvátország közti törvényes kapcsok fentartása iránt. Tudtokra adta, hogy a király saját kézírata által inté a bánt engedelmességre a miniszterium iránt; hogy mint királyi biztos fel van hatalmazva nemzetiségük s nyelvek tekintetében biztosításokat adni; a katonai szervezet szigorát a végvidéken a nép kívánatai szerint megszelídíteni. Ezen s egyéb kívánatok meghallgatása, s a törvények kihallgatása végett tartományi gyűlést hirdetett; Jellasicsot pedig Belovárra maga elejébe idézte; hova aztán az albiztos és álladalmi ügyészek kíséretében május végén meg is indult.

Mind ezen hirdetvényeknek azonban nem lett látszatos sükere; mert Jellasics megelőzte őt intézkedéseivel. Felszólításai nem is jutottak a nép tudtára; magának pedig, midőn Belovárra menendő a határszélig érkezett, az őrvonal parancsnoka értésére juttatá, hogy báni parancs következtében őt, mint császári altábornagyot, igen, de mint királyi biztost nem bocsáthatja át a határokon. E körülmény meggyőzhette Hrabovszkyt, hogy pusztá szóval már nem érhet célzt küldetésében; ő mindazáltal egyáltalában találkozni kívánt Jellasicscsal s utját folytatta; biztos társait azonban, kiknek személyeért, mint mondá, ezentúl jót nem állhat, Berzenczére utasítá.

Miként találkozott, miről értekezett s mit végzett ő maga Belováron és Gradecen Jellasicscsal, hivatalosan nem jutott köz tudomásra. Horvátországból eredt magán tudósítások szerint, a bán egyebek közt oly iratokat mutatott volna elő Ferencz-Károly főhercegtől s a dynasztia egy nőtagjától, melyekben a Magyarország elleni pártütés szervezésével egyena-

sen megbízatik; s annál fogva meghagyatik neki, hogy bár mily parancs érkezzék hozzá a kedélybeteg királytól, azt ne teljesítse. Továbbá, hogy a bán Gradeczen Hrabovszkynak szívére kötötte, hogy Tótországban a szerb érdekeket, melyeknek a horvát ügygyel semmi köze, lábra kapni s megerősödni ne engedje. Annyi bizonyos, hogy Hrabovszky, e találkozás után, semmi erélyesebb szabályhoz nem nyúlt, s a biztosi hivataltól minden áron szabadulni óhajtott és sürgeté is fölmentetését a kormánytól. Sőt a szerepek ezentúl mintegy fölcserélve tűnnek elő a vétkes bán s a megbüntetésére kiküldött királyi biztos között. A pétervárad és bródi ezredek zászlóaljait, melyeket Hrabovszky az osztrák hadügyminiszter rendeletéből Olaszországba indított, Jellasics utközben letartóztatta; miért, mint látszik, előleg kicsinált dologért, őt soha senki nem vonta kérdőre. Mi még felőtölőbb: nem sokára ezután Jellasics küldött egy királyi biztost, Nugent gróf személyében, Tótországba, követelvén Hrabovszkytól, hogy annak a parancsai alatt lévő határőrvidéki ezredek fölött teendő intézkedéseiben is engedelmeskedjék.

HATODIK FEJEZET.

Budapesti események. Bécs újabb forradalma.

Hogy e viszonyok alakításában, bár még be nem vallva, a dynasztia keze működik, senki sem kételkedett többé; mi annál inkább elkeseríté a kedélyeket, mivel ugyanezen időben Budapesten is oly dolgok történtek, mikből méltán azt következteté aközönség, hogy ügyeinket felsőbb hatalom bonyolítja.

Báró Lederer Ignác, lovassági tábornok s budai fő hadi kormányzó, a várhegyi fegyvertárban létező fegyverek kiadatásáért már több ízben felszólítottatott a miniszterium által. Eleinte, mint említők, tagadta, hogy a várban főlősleg fegyver léteznék. Majd a Bécsből veendő parancstól függeszté fel a kívárat teljesítését. Május elején híre futott, hogy a miniszterium egy kiküldötte végre 14,000 lőfegyvert fedezett fel a fegyvertárban. E körülményből eléggé megértette a közönség, mily gyöngye lábba áll miniszteriumunk függetlensége, s mily kevésbé hajólnak a dolgok új rendéhez az útasításait még mindig Bécsből vevő katonai hatóságok. A kedélyek e miatt mindinkább forrongani kezdenek a fővárosban; minek következtében ez május 10-kén egy sajnálatos eseménynek lön színterévé. A történetek miatt boszús közönség kevésbé türelmes része, kivált a „Nemzeti kör“ és a „Forradalmi Csarnok“ ifjúsága, részint a gyöngeségét mindinkább eláruló miniszterium ellen, mely a katonaságnak parancsolni nem bír, tüntetést szándékozáva intézni; részint az osztrák érzelmű főhadi kormányzót gáncsolandó, a mondott napon Lederernek macskazenét készített, minővel ez idő tájban többek, például gr. Zichy Ferencz, Nyék Mihály s mások ellen szokta ellenszenvét kijelenteni a fővárosi zajosabb közönség. Több nap óta keringvén a tüntetés híre: Lederernek elég ideje lön elkészülni annak fogadására s visszatörölására. A tüntetés

tömeg esti tíz óra tájban nagy csöndben Budára, a Sz.-György terére vonult s Lederer szállása előtt megállapodván, tette következményeit nem sejtve, jó kedvvel kezdi meg a macskazenét. De ugyanazon pillanatban trombita szó harsog a zagyva hangok közé, s a környéken fekvő középületekben elrejtett lovas és gyalog katonaság rohanja meg a fegyvertelen népet, s a nélkül hogy csak egy szóval is felszólítaná a szétoszlásra, szúrni, szabdalni, mészárlani kezdi azt. Az elrémült, fegyvertelen tömeg villogó szuronyok s meztelen kardok közt véres fejekkel, sérült tagokkal futamlik szét, leszúrt ifjakat s nőket, legázolt gyermekeket és véneket hagyván a téren és utcákon. A futamlók Pesten, a Forradalmi Csarnok előtt állapodának meg. Majd „fegyverre, fegyverre!” kiáltások kezdenek hangzani minden felől, s készülétek tétetnek fegyveresen menni vissza Budára, megboszlúni a szenvedett méltatlanságot. A zaj oda vonja Nyáry Pált is, ki aztán, több más tekintélyes szónokoktól gyámolítva, azon ígérettel, hogy elégtételért tüstént a főherczeg-nádorhoz megyen, a tömeget némileg végre lecsöndesíti. De alig távozott ő, a város több részeiből katonaság vonul elő; mit a nép, kihívásnak tartván, újra fellobban s a közel fekvő templom harangjait félreveri. A fegyveres nemzetőrök száma perczenként nő s mind nehezebbé válik a forrongó kedélyeket a kitöréstől visszatartóztatni. Perczel Mór, rendőri főnök, szóhoz sem juthat. Éjfél után, egy óra tájban, midőn az ingerültség már már legvégső fokára jutott, a főherczegtől végre visszatér Nyáry Pál, hírvül hozván, hogy a katonaság minden beavatkozástól eltiltatott s a budai sajnos erőszak megvizsgálása megrendeltetett. A tömeg ezután, bár ki nem elégítve s ingerült kebellet, lassanként végre még is szétoszlott.

Más nap a miniszterium rendeletéből falragaszok valának kitűzve a városban, annak lakosait csöndre, türelemre intők. A nép roppant számmal gyűlt egybe a muzeum terén. A közbeke ugyan nem zavartatott meg; de a türelem sokakban, kivált a fiatalságban, annyira megcsökkent, hogy a gyülekezetben szintűgy mint némely lapokban heves szózatok emelkedtek a miniszterium ellen, mely bár magát függetlennek nevezi, erélytelensége miatt még sem volna képes magának Bécsben tekintélyt, a katonaságnál s a lázongó ráczok s horvátoknál engedelmességet szerezni. Valamint Lederer lakása

előtt, mondták, nem bírta megakadályozni a polgárvér folyását: úgy a hazáról sem leendő képes elhárítani a mindinkább növekedő veszedelmet. A „Márctius Tizenötödike“ czímet viselő lap a lehető legkeményebb szavakban gáncsolá a miniszterium erélytelenségét kivált a katonaság irányában, melynek kebelében még mindig a megbukott kormány által kinevezett s azt visszaállítani törekvő egyének parancsolnak, s mely még megeskette sem volna az alkotmányra.

A közönség egy részének ezen gáncsai, mind a mellett is hogy a másik rész ugyanazon időben bizalomszavazó aláírási íveket köröztetett, annál mélyebb hatást gyakoroltak kormányunkra, mivel lehetetlen volt magának is nem éreznie, hogy a dolgok rosszul állnak; a hazát mind több zavar, mind nagyobb veszély fenyegeti. Önmaga sem tagadhatá többé, hogy, ha nem állott is hatalmában minden bajt elhárítani, minden bonyodalmat kiegyenlíteni; de több előrelátás, nagyobb erély mellett kormányra léptekor, sokat meg lehetett volna akadályoznia, sokat más irányba vezetnie, mi, elhanyagolva, valóságos veszélylyé fejlett. Ezen érzelem s a közönség egy részének gáncsai ösztönül szolgáltak a kormánynak, ezen túl több erélyt s határozottságot fejteni ki a közügyek igazgatásában.

A katonai erőszak okozóinak megfenyítését oly hangosan követelé a közönség, hogy azt nemcsak mellőzni, de halasztani sem lehetett. Az esemény részleteinek megvizsgálására Zoltán János belügyi államtitkár elnöklete alatt haladék nélkül vegyes bizottmány küldetett ki; b. Lederer Ignác hivataltól felfüggesztetett, s a főhadi kormányzék elnökévé b. Boyneburg altábornagy nevezetett ki. Minthogy pedig Lederer, a botrány utáni napon, minden jelentés nélkül Bécsbe távozott, a vizsgáló bizottmány pedig őt magát is terheltnék nyilvánította: Eszterházy, a király személye mellett székelő miniszter felszólíttatott, hogy Lederer megjelenését a bíróság előtt az illető helyen szorgalmazza.

E birói vizsgálatok néhány napig élénken foglalkodtaták a fővárosi közönséget. De nem sokára egy más, nagy fontosságú esemény ragadta magára a közfigyelmet. Híre érkezett, hogy május 15-én ismét forradalom tört ki Bécsben; minek következtében az ideiglenes alkotmány megsemmisítetett, s helyette az általános szavazatjog s egy-kamarás par-

lament kiáltott ki az új közjog alapjául. Majd ismét azon újabb tudósítás lepte meg közönségünket, hogy Bécsben anarchia dúl s a császár, ezen újabb zavargás által kedélyében mélyen sértve, Bécset udvarával együtt titkon elhagyta és Innsbruck felé vette útját.

E hírek rendkívüli hatást okoztak fővárosunkban. A mult napokban kissé nyugtalan közönségünket mintegy varázstétessel komoly eszméletre térítették; minek következtében a közérzet hangos roszalásban tört ki a cseh panszlavismus ellen, melynek hívei arról vádoltattak, hogy ők s csak a végett bujtották fel a néptömeget, hogy a császárt s udvarát Bécsből eltávolítsák és nagy szláv birodalmi ábrándjaik könnyebb létesíthetése végett Prágába csalják. Részvétellel vádoltattott e zavargásban a megbukott burokratia is, mely a császárt s udvarát folyton keblében óhajtó bécsi polgársággal akarta volna megutáltatni a forradalmat s általa helyreállítani a dolgok régi rendét. De bár honnan eredt is a bécsi népmozgalom, annak híre csak a rend és törvényesség érzelmeit s a nemzeti kormány iránti bizodalmat szilárdítja Budapest közönségében. Május 18-kán a nép ezrei díszmenetben vonultak az elnökminiszter lakása elébe s egy bizalmi emlékiratot nyújtottak át neki. Meg akará közönségünk mutatni a világnak, hogy megérett a kormányformára, melyet kívánt s felállított; míg a bécsiek nem tudják mit csináljanak a kivított szabadsággal. Meggyőzni akará egyszersmind a dynastiát is, hogy Pesten nincs féktelenség s anarchia; hanem béke s rend uralkodik, és a kormány teljesen bírja a nemzet bizodalmát.

A bécsi zavargások következtében a dynasztia súlyosabb körülmények közé jutott, mint bármikor volt eddigelé. Olaszországban, hol a milánói forradalmat a piemonti király egész erejével támogatá, a győzelemre alig volt kilátás. Csehország, a német örökös tartományok, maga Bécs is egyre forrongott. Frankfurtban lépésről lépésre látszék haladni megoldása felé a nagy német egység kérdése; minek, ha valóban létesül, múlhatatlan következménye az ausztriai császárság felbomlása s a nagy Németbirodalomba olvadása.

A magyar miniszterium e pillanatot méltán forduló pontnak tartá a dynastiára nézve. Úgy látta, hogy Bécs, azontúl valószínűleg németbirodalmi tartományi város, különben is

folyton forrongó, nem lehet tovább a magyar királyi ház székvárosa. A dynasztiának, feltéve, hogy a német egység létrejő, souverainitására nézve csak Magyarorszában nyílt biztos jövőendő; különben is ezen ország csak egymaga volt az egész monarchiában nyugodt és megelégedett új törvényeivel s kormányával. Miniszteriumunk tehát kötelességének tartá, oda hatni, hogy az udvar Magyarországra költözzék; ezt tegye birodalma alapjává s középpontjává, Budapestet a maga székvárosává. Ezt igénylé nemcsak a dynasztia méltósága, hanem Magyarország tekintélye is, mely, a felett, hogy a Németbirodalomtól független államot alkotott, terjedelmére s népességére nézve is egymaga felét teszi a monarchiának. Javaslá ezt végre a közbéke érdeke is az országban; mert bizony várható vala, hogy az udvarnak jelenléte az országban azonnal véget vetend a horvát, szerb s minden más nemzetiségi mozgalmaknak.

Miniszteriumunk tehát tüstént meghagyta Eszterházy herczeg külügyminiszternek, menjen haladéknélkül a király után smaradjon állandólag annak személye mellett. Végzéssé lett ezen kívül, hogy István főherczeg nádor, Széchenyi István és Eötvös József miniszterek mennél előbb Innsbruckba utazzanak, a dynasziát arra kérendők, hogy Magyarország fővárosában telepedjék meg, azt tegye állandó székhelyévé.

E felett tekintve az anyyiféle irányban nyilvánuló mind európai, mind különösen a birodalmi mozgalmakat, s a horvátok és rácok hovatovább mindinkább elmérgesülő zavargásait: nehogy amazok rohama a hazát s annak szabadságát veszélybe döntse; s hogy emezeket mennél előbb megszüntetni lehessen: még áthatóbb rendszabályok szükségét is érzi vala kormányunk. E végett a nádor, mielőtt Innsbruckba távoznék, egy miniszteri tanács végzése szerint, május 19-kén, a következő július 2-kára Pestre országgyűlést hirdetett, s a törvényhatóságokat a népképviselők megválasztására utasította.

István nádor, Széchenyi és Eötvös miniszterek Innsbruckban az udvarnál maga az eszme ellen, miszerint a dynasztia Budapesten telepedjék meg, nem találtak egyenes ellenvetésre. Feltételtül mindazáltal az tűzetett ki, hogy az ország, nem sokára megnyílandó törvényhozásán, a dynasztiának negyven ezernyi katonát adjon az olaszországi hadsereg

porítására. A nádor s a miniszterek elfogadhatónak találák a feltételt, s minden erejüket reáfordítani ígérték, hogy az udvar e feltétele az országgyűléstől is elfogadtassék; kívánták mindazáltal, hogy az udvar már az országgyűlés megnyitására Budapestre költözzék. De az udvar mindenek előtt ama feltétel valószínűségét követelte, ahhoz kötvén a nemzet s kormánya óhajtatásának teljesítését.

A király és a királyné őszinteségében semmi kétsége nem volt s nem is lehetett a nádornak és a minisztereknek. Az eddigi események mindazáltal eléggé bizonyíták, hogy a titkos udvari reactio a király akaratát is elég ügyes és hatalmas megíúsítani: a megbukott burokratia, melynek tagjai, bár más címek alatt, jobbára a kormányhivatalokban maradtak, s a katonaság, melynek főbb tisztjei az alkotmányosságot általában gyűlölték, e végre a legbuzgóbb és hatékonyabb eszközül szolgált neki. Nehogy tehát, azon esetre, ha az országból, az udvar kívánata szerint, újabb negyvenezer katona vétetné ki Olaszországba, a horvát és szerb mozgalmak, az eddigihez hasonló alattomos szitogatás következtében a házára nézve veszélyessé váljanak; vagy, mitől szinte nem alap nélkül lehet vala tartani, az olasz háború szerencsés bevégezte után, az udvari párt, a horvát és szerb lázadással nyíltan szövötközve, egész erejét Magyarország szabadságának elnyomására fordítsa: a legnagyobb óvatosság kívántatott kormányunk részéről. Széchenyi és Eötvös ennél fogva, a Pestről vett utasítások szerint, egy újabb előadást tőnek az udvarnál. Kijelenték, hogy a miniszterium kész ugyan eleve is biztosítani az udvart a negyvenezeri segélyhad megszavazása iránt; a maga részéről mindazáltal feltételül köti ki, hogy az udvar mindjárt az újonczok megszavazása után Budapestre jőjön, és hogy a horvát mozgalom megszüntetéséig addig is erélyesen eszközölje; e végett Jellasicsot azonnal magához rendelje s békére kényszerítse, vagy, ha tán megjelenni s engedelmeskedni vonakodnék, őt minden hivatalaitól megfosztván, forma szerint pártütőnek, felségsértőnek s hazárulóknak nyilatkoztassa.

Az udvar e feltételek elfogadását nem tagadhatta meg kormányunktól a nélkül, hogy rossz hiszeméts Jellasicssal való egyetértését el ne árulja. Különösen a királyné közbenjárására tehát május 29-kén újabb királyi kézirat küldetett Jellasics-

hoz, öt haladéktalanul Innsbruckba idéző. A nádor s a két miniszter a legszebb reményekkel tértek vissza Innsbruckból; hova aztán Batthyáni elnökminiszter utazott el pár nap múlva, hogy Jellasicscsal találkozzék, a sajnálatos viszályok kiegyenlítését személyesen megkísérlendő. És kétséget nem szenved, ha az udvar e végzésekre hű marad s tekintélyét a horvát és szerb mozgalmak elfojtására őszintén reáfordítja: a béke s egyetértés rövid idő alatt visszatért volna a különféle nemzetiségek viszonyaiba. De fájdalom, a király és a királyné jó szándokát a hátok mögött titokban működő reactio, mihelyt az olasz háború kissé jobb fordulatnak indult vala, azonnal mindenképen megghiúsítani törekedett.

Kormányunk, miként maga a legőszintébb indulattal óhajtá a kiegyenlítést, egyelőre még az udvar jó akaratában sem vesztette el ugyan minden bizalmát: a haszon, mely e kiegyenlítésből mind az országra s annak valamennyi nemzetiségeire, mind magára a dynasziára is áradandó vala, oly nagy s oly kézzel fogható volt, hogy az eddigi szomorú tapasztalatok után sem volt képes megválni ama reménytől, hogy ezen újabb kísérlet még is csak jó eredményre vezetend. De tapasztalatai után már még is óvatosabbá s eszélyesebbé lett, mintsem hogy e remény mellett, addig is míg annak valósultát látná, a béke fentartásának hatékonyabb eszközeit előkészíteni elmulasztotta volna.

E napokban több olyféle intézkedéseket tőn a miniszterium, melyek különösen a horvát és szerb zavarok terjedésének meggátlását célozták. Mivel a hadügyminiszter, Mészáros Lázár tábornok, még nem érkezett meg Olaszországból, a hadügyi tárczát ideiglen kezelő elnökminiszter a külföldre, különösen Belgiumba s Poroszországba fegyverek vétele végett biztosokat küldött; a hazában pedig minden fegyverművest az állam szolgálatába fogadott. A Pesten szállásoló Zaniniféle olasz ezred zászlóalját Hrabovszky parancsai alá az alföldre szállította. Nehogy Horvátország felől, hol Jellasics a Dráva mentében őrvonalt állított, a hazát veszély érje, Eszék-nél Ottinger vezérőrnagy parancsa alatt öt ezernyi rendes katonaságból álló tábort vonatott össze. És Csányi Lászlót azon vidékre teljes hatalmú királyi biztossá nevezvén, általa a szomszéd megyék nemzetőrségének egy részét is a táborba rendelteté, hogy a horvátok betörése ellen a Dráva jobb part-

ján szinte őrvonalt képezzenek. A lázongó szerbek fékentartására pedig Szeged táján határozott egy tizenkét ezernyi hadsereget összpontosítani; és, minthogy ez az országban létező tizennyolcz ezernyi katonaságból, más vidékek védetlenül hagyása nélkül, ki nem telt: a székely határőri ezredekhez intézett felszólítást hogy, bár a két haza egyesülése tényleg még nem ment végbe, a magyar nemzet felett tornyosodó veszély elhárítása végett tüstént a szegedi táborba induljanak.

Mind ezeknél nagyobb sükert ígére két más rendelet, melyek egyike a honvédseregnek, másika a nemzeti banknak vetette meg alapjait. A honvédsereget illetőleg, annak létszáma, a május 16-kán kelt rendeletben, egyelőre tíz zászlóaljra szabott, melyek mindenike ezer honvédből állana; a zászlóaljak toborzás által három évi szolgálatra ajánlkozó önkéntesekből valának felállítandók. Hogy az alakulandó sereget alkalmas tisztekkel s tüzérséggel mindjárt kezdetben el lehessen látni, a rendes hadseregnél szolgáló, vagy abból kilépett s nyugalmazott hazafiak szólíttattak fel, vállalnának „a királyi trón, haza és alkotmány védelmére“ az ország e külön hadtestében szolgálatot.

Es alig kezd vala hangzani a toborzók zenéje, a magyar, német és tót ajkú fiatalság vetélkedve gyűlt a zászlók alá. A felesküdtött közvitéz, 20 pítnyi foglaló pénzen s felszerelésen felül, naponként nyolcz, a tizedes tizenhat, az őrmester huszonnégy krajczárnyi díjat, tehát kétszer annyit huzott mint a sorkatonaságnál. De nem annyira e fölemelt díj, mint az általában élénkké vált hazafiúi lelkesedés tölté meg oly hamar a zászlóaljakat. A legelsők, kik felesküvének, jobbra iskolákat végzett, vagy még azokat látogató mívelt ifjak és iparos segédek valának. A lelkesülés még a zárdák s papnöveldek falai közé is behatolt, s azokból számos növendék fegyverrel cserélte fel a szent könyveket. De a földmivelő osztály sem maradt el; sőt ez adta a legszámosabb járulékot. A rendes hadsereg szolgálai, sőt több tekintetben embertelen fegyelme s német vezénylete miatt a katonáskodást néptünk eddigelé méltán a legnagyobb áldozatnak tartá, s attól harczias erkölcsi mellett is idegen volt. A kinek csak módjában állott, pénzen váltotta meg magát, ha a sors az újonczozáskor reáesett; a többiek, kik magokat nem válthatták meg, vagy pénzért má-

sok helyét pótolták, szomorúan, könyeiket rokonaikéval vegyítve, hagyták el az atyai házat, melyből számos évre s legtöbbször idegen országba kell vala költözniök, megfosztva minden polgári jogaiktól, s a bot és vessző embertelen uralma alatt élniök. Most a jobb birtokúak közül is számosan beiraták magokat s hazafiúi lelkesedéssel léptek át a szülői küszöbön a zászlók alá, tudván, hogy nemzeti vezénylet s emberséges fegyelem alatt, hazájokban s polgári jogaik birtokában maradnak, s annak védelmére, nem pedig más népek elnyomására viselendik a fegyvert.

Mészáros Lázár tábornok s hadügyminiszter, az olaszországi seregből valahára elbocsáttatván, s május 25-kén tárczáját átvéven, azonnal nagy munkásságot fejtett ki az újoncz honvéddhad szervezésében. E tíz zászlóalj, mely rövid időmítés után haladék nélkül a zavargó ráczok ellen küldetett, képezte magvát azon, nem sokára másfél százezerig emelkedett honvédseregnek, mely európaszerte bámult hősiessé vitézsége által újoncz létére is annyi diadalt nyert a harcok mezején.

Nem kevesebb munkásságot fejtett ki a pénzügyminiszterium. Mondók, hogy Kossuth Lajos, pénzügyminiszter, mint egy négyszázezer forinttal vette át a kincstárt, ámbár az évi egyenes adó abba már jobbra befolyt vala. Az untalan megújuló, vagy inkább folyton tartó bécsi zavargások nem engedvén élénkülni a kereskedelmi forgalmat, mit a februári forradalom rögtön pangásba süllyesztett, a többi közjövédelmek szűkebben folytak, mintsem hogy azokból a megsziporodott közköltségeket fedezni lehetett volna. Az új honvédsereg felállítása, a hazában s a külföldön megrendelt fegyverek s más felszerelési tárgyak beszerzése, az igazgatás minden ágaiban szükségessé vált új szervezés szükségleteinek fedezése roppant összegeket igényeltek. S a bevétel egyáltalában nem volt arányban a kiadásokkal.

A pénzügyminiszter ez okból már april végén értekezett a pesti kereskedelmi bank igazgatóival s a kereskedők testületének kitünőbb egyéniségeivel az iránt, minő pénzügyi munkálattal lehetne legalkalmasabban az ország rendkívüli szükségletein s egyszersmind a kereskedés nyomott állapotán segíteni, azon felül pedig a középponti vasut mennél előbbi kiépítését előmozdítani? Az értekezletek eredménye lőn hogy, miután a háborgó időben kölcsönre előnyös feltételek

alatt szert tenni alig lehetne, bankjegyek kibocsátásához kell folyamodni. Alapelvül erre nézve az tüzetett ki, hogy a köz-költségek fedezésén kívül oly tartaléktőke is teremtesék, melynek alapján tökéletesen fedezett kamatlan kincstári jegyeket lehessen kibocsátani. Végzéssé lett egyszersmind, hogy a kincstári jegyek oly kis értékeket képviseljenek, miszerint átalok a közforgalomban naponként nyomasztóbbá vált azon szűkségen is segítve legyen, mely az ezüstpénznek mind gyorsabb létele következtében az apró pénz hiányából származott. Mert hasztalan szólalt fel kormányunk, hasztalan a pesti kereskedelmi testület is a bécsi bankjegyek hitelének szilárdítására. A közönség, az 1811-ki s 1816-ki szomorú tapasztalatok után, minden biztosítások daczára is végkép elveszté bizodalját a bécsi bankjegyekben, mióta értesült, hogy körülbelül tíz annyi bankjegy van forgalomban, mint a mennyi annak érczalapja. E bizalmatlanság első s legérezhetőbb következése lett pedig, hogy az ezüstpénz mind ritkábbá lett a forgalomban.

A kibocsátandó kincstári jegyek érczalapjának megszerzése végett, a mennyire az a hazai bányatermékekből ki nem telnék, a következő módhoz nyúlt a kormány: május 19-kén felszólíttatott az ország polgárainak hazafiúsága, hogy figyelembe vévén a veszélyes körülményeket, a mi nélkülözhető ércpénzzel s arannyal és ezüsttel bírnak, tegyék azt, akár kölcsön-, akár ajándokképen a haza oltására. Sőt, hogy a szegényebbek vagy azok se zárassanak ki a hazafiúi áldozat dicsőségéből, kik arannyal s ezüsttel ugyan nem, de fölös természetmennyekkel bírnak: tudtára adatott a közönségnek, hogy minden gyártmány s természetmenny is, mi könnyen pénzzé fordítható, elfogadtatik. A ki adalékát nem ajándok-, hanem kölcsönkép előlegezi, a kormánytól három, hat vagy tizenkét hónap múlva beváltandó öt százalékos kincstári utalványokat veendő. Az e módon, valamint a bányák termeléséből s egyéb közjövödelmek útján begyűlendő nemes érczből a kormány egyelőre öt millió forintnyi alapot alkotand, s annak fedezete alatt tizenkét és fél milliónyi egy és két forintos magyar pénzjegyeket bocsátand ki. Az érczalap őrzése s a pénzjegyek kibocsátása, ellenőrség végett, a pesti kereskedelmi bankra bízott.

E hirdetmény után nem sokára a hazafiúi áldozatkészség gyönyörű példáinak lőn tanúja a közönség. A gazdagok

mázsánként ajánlák fel arany- s ezüst-szereiket; a szegényebbek, kiknek tán csak néhány ezüst kanala volt, ezeket is a haza oltárára tették. Mások kész pénzzel, gabonával vagy gyártmányaikkal, posztóval, vászonnal járultak a közszükségek fedezéséhez. Alig találtatott valaki, még a csekélyebb díjú hivatalnokok közül is, ki díjának egy részét, sokaktól csak szigorú gazdálkodással nélkülözhető, nem ajánlotta volna fel áldozatul. És, mi a közlekedésről tesz tanúságot, az ingyen ajándékok csaknem egy arányban gyűltek a kölcsönökkal. Több helységek, melyek dézmailletékeket előbb pénzben fizették volt, ez most meg lévén szüntetve, az e végre számos évek alatt gyűjtögetett tőkéjüket hozták áldozatul.

A pénzügyminiszter ezen áldozati készségről meggyőződván, hogy a szükséges érczalap, a bányatermelék hozzájárultával, rövid idő alatt összegyűlend, a pesti kereskedelmi bankkal az állam részére következő szerződést kötött:

A magyar álladalom nevében a pénzügyminiszter a kereskedelmi banknál aranyban s ezüstben öt millió ftot tesz le, s ezen alapon tizenkét s fél millió forintot bocsát ki bankjegyekben. Ezen arány változatlan marad. A mennyiben az öt milliónyi ércz csak részenként tétetik le: a bankjegyek kibocsátása is azon arányban történik. A letett érczalaphoz a bank csak azon mennyiségig nyúlhat, a melyben a jegyek beváltás végett előmutattatnak. A bankjegyek készítése s értékek meghatározása a pénzügyminisztert illeti; a készítésnél mindazáltal a banknak egy biztosra is folyton jelen leendő. Kezelési költségeinek pótlása fejében a banknak egy millió forintnyi bankjegy kamat nélkül kölcsön adatik. Más harmadfél millió, szinte jegyekben, öt százalékos kamattal mellett az ipar s kereskedelem gyámolítására fordíttatik. Ezen negyedfél milliónyi kölcsön biztosításául a banktársulat a maga minden vagyonát leköti. A bankjegyeknek az érczalapot meghaladó fölös értékéért ellenben az állam azon kötelezettségével kezkesedik, hogy azokat pénztáraiban fizetesként fogadja el.

E pénzügyi munkálatnak, bár aránylag csekély összegre terjedt, több jótékony eredménye lett: a kincstár, időszerinti szükségéi fedeztettek; a magyar pénzjegyeknek hitel nyitott, és a pénzforgalom élénkített, mi az ipart s kereskedést gyarapítván, az ország adófizetési képességét is nevelte; és végre, miután csak egy és két forintos pénzjegyek bocsát-

tattak ki, a kis pénznek hiányát, mi az eztist forgalmának megszűnte után már sajnosan éreztetett, némileg fedezte. Egyébiránt, ezen pénzjegyeket még azért is határozta oly kicsinyre miniszteriumunk, nehogy oly színben tűnjék fel Bécsben, mintha az osztrák bankjegyekkel akarna versenyezni. Mind erről, kellemetlen surlódások kiküldése végett, azon kijelentéssel értesíté kormányunk a bécsi miniszteriumot, hogy reményli, miképen ezen egy és két forintos magyar pénzjegyek a bécsi banknak is nyújtandanak némi előnyt, valószínű lévén, hogy a magyar közönségnél ezentúl csökkenni fog a bécsi bankjegyek ezüstre váltásának igénye.

De pénzügyminiszterünk e nyilatkozata nem talált Bécsben méltánylatra. Alighogy a munkálat programja kibocsátott, a bécsi miniszterium már is nyakraffőre sietett hasonló egy és két forintos jegyeket kibocsátani; mit régóta fölszerelt műhelyeivel Kossuthnál jóval előbb is létesíthetett. Majd, június 14-én, a bécsi bankkal egyetértve, oly nyilatkozattal lepte meg kormányunkat, hogy miután a bécsi bank 1816-ban az egész monarchiára nézve kizáró szabadalmat nyert, s a magyar pénzjegyek kibocsátása a szabadalmat sérti: jogosan véli követelni kormányunktól, hogy magyar kamatlan pénzjegy ne tétessék forgalomba.

Az osztrák pénzügyminiszter e nyilatkozata ismét azon tények közé tartozott, melyek egyenesen megtámadták Magyarország állami függetlenségét. Fölösleg volna hosszan indokolni, hogy ilyféle szabadalom, az alkotmányos Magyarországra nézve, a törvényhozás megegyezte s felhatalmazása nélkül kötelező erővel soha sem bírhatott. A pénzügy minden alkotmányos országban egyike lévén a törvényhozás legfontosabb tárgyainak, azt, régibb törvényeink tanúsága szerint, a királyi hatalom nálunk sem intézhette önkénye szerint. S a század elején, a francia háborúk alatt, elégszer tiltakozott is az országgyűlés azon sérelem ellen, hogy a pénzügyet a király törvényellenes módon kezelteti s az országot, lakosainak nagy kárára, értéktelen pénzjegyekkel árasztja el. Újabb időben, mióta a bécsi bank némileg jobb állapotba hozta a forgalomban lévő pénznemek ügyét, törvényhozásunk, annyi egyéb súlyos alkotmány-sérelemek közt erről hallgatott ugyan; de a bécsi banktársulat kizáró szabadalmát, s az általa kibocsátott pénzjegyeket, a kormány minden ügykezetének daczára sem

törvényesítette. E tárgy az 1825-ki országgyűlésen hosszú s heves vitákra szolgáltatott alkalmat. A rendek, daczára a kormány minden sürgetéseinek, hajlandóbbak voltak, saját magok kárával is, rendezetlenül hagyni az 1811-ki szerencsétlen finnczmunkálatok által megzavart magán-pénzviszonyokat, mint a bécsi kormány által kívánt azon alapot fogadni el, mely szerint a bécsi bank s evvel együtt azon elv, hogy a király a pénzviszonyokat törvényhozáson kívül szabályozhatja, ha csak mellékesen is, elismertetett s törvényesített volt. Az 1825-ki diétai viták- s feliratokban ekként élénk tiltakozás vetetett közbe a bécsi bank tüzlete és szabadalma ellen Magyarországon; bár azt megváltoztatni képes már nem lévén, jobb alkalomig tűrni kénytelenített az ország. E bankszabadalom tehát, mindamelllett is hogy a bécsi bank eddigelé csak egymaga bocsátott ki kamatlan pénzjegyeket, nálunk soha sem bírt, nem bírhatott kötelező erővel. Minél fogva az osztrák pénzügyminiszterium június 14-kén kelt nyilatkozata nem kevesebb volt, mint a magyar alkotmánynak s az ország legújabbban is biztosított kormányzati függetlenségének megtámadása. Hogy azonban ezen ellenséges kísérletét a jóakarát külszínével palástolja, késznek nyilatkozott a bécsi kormány, a maga új egy és két forintos jegyeiben tizenharmadfél millió forintot kölcsönözni Magyarországnak; de oly feltétel alatt, hogy a bécsi bank kizáró szabadalma itt is elismertessék s más papírpénz ne bocsáttassék ki.

De kormányunk, bár az ajánlott kölcsön által ez idő szerint sok gondot elhárítva látott volna is vállairól, nem érzé magát feljogosítva, e csekély s mulékony haszonért feláldozni az ország pénzügyeinek függetlenségét. Határozatánál tehát, az egy és két forintos pénzjegyek kibocsátását illetőleg, továbbra is megmaradt. Az osztrák miniszterium, e miatt bosszús, az által akarta haragját éreztetni kormányunkkal, hogy a magyar pénzjegyek elfogadását az osztrák közpénztáraknál megtiltotta. De a közönség e tilalmat nem vette figyelembe: pénzjegyeink a közforgalomban kelendőbbek voltak, mint az érczalap nélkül kibocsátott egy és két forintos bécsi jegyek. Kormányunk mindazáltal nem véle visszatörlesztés nélkül hagyhatni a bécsinek e barátságtalan rendeletét, s a magyar közpénztáraknál szinte eltiltotta az új bécsi jegyek elfogadását, melyeknek kibocsátása egyébiránt sem adatott hivatalosan

tudtára. És így mérgesedett el mindinkább a pesti és bécsi miniszteriumok közti viszony, miután emez minden érintkezésben ellenséges indulatot tanúsított, s harczra kelt az ország függetlensége ellen, amannak pedig sem kedve sem joga nem volt ezt feláldoznia.

Mialatt a honi fiatalság oly lelkesedéssel sietett a honvédszászlók alá, hogy a toborzást június közepén már meg lehetett szüntetni: az országon kívül lévő magyar ezredek legénységét is megszállotta a honszeretet lelkesedése. A Würtembergi-király címét viselő huszárezrednek, mely huszonegy év óta folyton Galiciában tanyázott, második százada adta ebben az első — a katonai fegyellemmel ugyan ellenkező, de a rendkívüli körülmények közt bizonyára kimenthető, hazafiúi szempontból pedig dicső, lélekemelő példát. E huszárok, a honi lapoknak egy hozzájuk is eljutott példányából megértvén, hogy hazájuk veszélyben van, nem gondolva avval, hogy a hadi szabályok a zászló elhagyását iszonyú szigorral büntetik, egyedül a honszeretet ösztönét követve, s Fiáth Pompejus hadnagy biztatásaira összeesküvének, hogy szülőföldjök védelmére hazaszökjenek. Május 28-kán felkészülvén, tisztjeiket kocsikra rakták, a Dnieszteren átusztattak, s huszonegy óra alatt tizenhét mérföldet haladva, a mármarosi határszélekre, onnan harmad nap Szigetre érkeztek. E századot utóbb még négy más század követte.

A hazaszeretet példáját utóbb más ezredek legénysége is utánozta; de, fájdalom, több ízben szerencsétlenül. A Würtemberg-huszárok fegyelemsértéséről értesült bécsi hadügy-miniszterium, a helyett hogy, kormányunk folytonos sürgetéseinek engedve, hazabocsátotta volna, a határszélektől még távolabb vidékekre szállásoltatta el a künn lévő magyar katonaságot. És midőn több ezred legénysége, ennek daczára is, megkísértette a hazajövetelt, jobbára elfogattak s hazaszeretőkért aztán rettenetesen lakoltak. Egy némely huszárcsapatnak mindazáltal mégis sikerült elérnie a haza határait, melyen belül aztán dicsőítve s ünnepezve fogadtattak honfitársaiktól. Legkitünőbb volt ezek közt a császár-huszárok egy osztálya, mely, Sréter százados és Dessewffy hadnagytól vezényelve, Prága vidékéről ezer veszély közt s az utána és elejükbe küldött csapatokkal folyton harczolva, nagy veszteséggel ugyan, de végre még is bejutott a hazába.

Azonban, a mily örömet ébresztett e hazafiúi hűség a közönségben, oly aggodalomra szolgáltak okúl ama surlódások melyek, a rossz akaratú idegen tisztek bujtogatásai következtében, az országban létező idegen katonaság s a honvédek közt napról napra szaporodtak. E surlódásokból jun. 11-kén valóságos harc kezdett ki Pesten, a Károly-kaszárnyában, hol egy olasz zászlóalj az újoncz honvédekkel együtt szállásolt. A kitörésre egy olasz közvitéznek egy honvéd tulajdonán elkövetett orzása szolgált okúl. A viszály veszekedéssé, ez véres harcczá nőtt. Midőn az olaszok a honvédekre tüzelni kezdtek, a nép is mind nagyobb tömegekben gyűlönge a laktanya felé, s a harangokat félrevertve nevelé a zavart. Majd a többi laktanyából is katonaság, a városból nemzetőrség sietett a mind mérgesebbé vált verekedés helyére. Végre Mészáros hadügyminiszter is elősietett Budáról, hol épen minisztertanács tartatott volt; s miután a népet a kaszárnyától a kirendelt lovassággal nagy bajjal elmozdította, a tüzei s gránátosok által a laktanyát is elfoglalván, végre a verekedő feleket is elzárta egymástól. Legtöbb hatása lett annak, hogy a felbőszült olaszok közt személyesen megjelenvén, őket anyanyelvükön tartott szónoklata által higgadtabb megfontolásra bírta. E féktelen verekedésben mind a két részről több áldozat esett: a honvédek közül három tisztt s négy őt közvitéz; az olaszokban egy tisztt s néhány közlegény maradt halva, a még számosabb sebesültek között. Mészáros fegyverletételt kívánt az olaszoktól, kik azonban, a nép dühétől tartva, ezt tenni mindaddig vonakodtak, míg a hely színén szinte megjelent István főherczeg által fel nem szólítottak. Az ekként lefegyverzett olaszok aztán, a közönség elégtételére, még az napon gőzhajóra szállíttatván, Komáromba vitettek. A közönség titokban működő kezeket gyanított lapangani e szánandó rendetlenségben; az eseménynek azonban semmi politikai színe sem volt, sem más következménye nem lett mint, hogy a megalázott rendes katonaság egy része még elégletlenebb lett a dolgok új rendével.

MÁSODIK KÖNYV.

A SZERB LÁZADÁS ÉS A HORVÁT PÁRTÜTÉS
TÉNYLEGES KITÖRÉSE.

ELSŐ FEJEZET.

A szerb mozgalom az innsbrucki küldöttség visszatértéig.

Mialatt a magyar kormány pénzt és haderőt gyűjtve készülete a haza védelmére, s ennek következtében a városok és faluk utcáit a toborzók zenéje s az újonczok dala tölté el; mialatt, más részről, a törvényhatóságokat a nemzetőrség szervezése, s a július 2-ra kihirdetett országgyűlésre küldendő népképviselők megválasztatása foglalkodtatá: a vész-fellegek mindinkább tornyosodnak vala az ország déli vidékein: a rácz lázadás és a horvát pártütés tényleges kitörésig fejlett.

Ugyanazon időben, midőn a szerbek zavargásának elfojtása végett, mint említők, Szegeden egy hadtestet összegyűjteni határozott, egyébként is nagyobb erélyt kezd vala kifejteni kormányunk. Rajasics karlóczai érsek kihívó válasza a nádor levelére, s a királyi biztos, Csernovics Péter, békére intő levelének az odbor általi megégettetése végre kimerítették a kormány türelmét. Csernovics eljárásában, bár annak sikeretlenítésére több, általa el nem mozdítható akadályok is befolytak, fő hiba az erély hiánya volt. Ennek pótlása végett a kormány május 24-kén Vukovics Sebő Temes megyei alispánt is királyi biztosnak nevezte ki a Csernovicséhoz hasonló hatalommal. Vukovics, kit megyéje már az 1843-ki országgyűlésre is a maga képviselőjévé küldött vala, azon férfiú volt, kinél jobbra, alkalmasabbra nem eshetett volna a kormány választása. Ő jellemének tisztasága és szilárdsága, hivatalnoki buzgalmának fáradhatlansága s részrehajlatlan igazságszeretete által méltán birta az alvidék bizodalmát s becslését. Bár születésére nézve maga is szerb, de mint elfogulatlan s önzéstől nem vezérlett buzgó hazafi, ő a lázadás elnyomására,

az elszakadási tervek nyilvánulása óta mindig erélyesen viszaszatorló, nem pedig simogatva békitő rendszert pártolt s ajánlott a kormánynak. Mert jól ismervén fajrokonait, teljesen meg volt győződve, hogy az engedékenységnél csak méltánylatra nem találand, hanem, gyöngeségnek tartván, csak nőni engedendi a csirájában könnyen elfojtható lázongást. Most tehát azon reményben ruházta fel őt kormányunk teljes hatalommal, hogy igazságszeretettel párosult erélye meghozandja az óhajtott eredményt.

Eleinte azt rendelte volt a miniszterium, hogy a két királyi biztos egymásnak vállat vetve, együtt működjék. Majd azonban, a tér nagysága miatt, melyre a lázadás hálózata már kiterjedt, oly utasítás ment hozzájuk, hogy egyik a bánságban, a másik Bács megyében képviselje s gyakorolja a kormányhatalmat. Vukovicsnak a bánság jutott osztályrészül.

Hogy azonban a szigor szabályainak, melyeket a két biztos utasításul vett, erélyesebb alkalmazása mellett, egyszerűs mind annak is újabb bizonyítványát adja a miniszterium, hogy minden sérelmet orvosolni, minden méltányos kívánatot teljesíteni hajlandó, ugyanezen időben a vallási s közoktatási miniszteriumban az óhitű egyház számára külön osztályt alkotván, annak főnökévé Athanaszkovics budai szerb püspököt nevezte ki, s más miniszteriumokba is fölvelt néhány szerb egyéniséget.

Az erélyesebb eljárásnak valóban nagy ideje volt; mert az eddigi lágyság mellett már mélyen meggyökerezett és szélesen elterjedt a zavargás. A mozgalom tűzhelye még mindig Újvidék volt. Maga az ideiglenes kormány nyá kifejezett fő odbor is, bár Karlóczán székel, jobbára Újvidék befolyása alatt áll. Innen lövellé szét a sajtó is a maga legmégesebb, legingerlőbb nyilait. Ha a szerb sajtónak, kivált az újvidéki *Vjesznik* című s a belgrádi lapoknak ez időbeli működését tekintjük: el kell borzadnunk a szenvedély őrzöngő vadságán, melylyel e meggondolatlan izgatók a nép haragját s gyűlöletét szitogatták a magyar nemzet ellen; míg ez csak közbékét s jóllétet, testvéri szeretet, szabadságot s egyenlőséget kívánt és hirdetett. A királyi biztosok is mindenek előtt e lapokra fordíták figyelmöket. A lázító újvidéki lapot eltiltották; szerkesztőjét több más, vele egyaránt veszélyes egyénnel honáru-lási vád alá fogatták; kik azonban, Karlóczára szökvén, a

törvény szigorát majdnem mindnyájan elkerülték. E mellett fő gondja lévén a két biztosnak, hogy a lázadás mételye a még csöndes vidékekre el ne terjedjen, a fegyvereket, a hol csak lehetett, mind a Bácskában, mind a bánágban, a szerb és oláh lakosoktól egyaránt elszedették; a forrongó s a még nyugodt részek közt nemzetőrökből őrvonalat állítottak fel; a postákat szigorú vizsgálat alá vetették; s a lázadás iránti rokonszenvnek bár mikénti nyilvánítását honárulási büntetés fenyegetése alatt tilalmazták.

A biztosok ezen és hasonló erélyesebb rendszabályai nem is maradtak egészen eredménytelenek. Rajasics érsek, ezek láttára nagy aggodalomba esett a kezdet sükere iránt, kivált miután a horvátok még mindig késtek a harczottényleg megkezdeni. Az érsek, a horvátok ezen késedelmeskedése miatt, ekkoron felette bosszús vala Jellasicra. A magyar kormány készületeiről értesülvén, több ízben kijelentette hívei előtt, hogy szívből bánja szövetségését Jellasicscsal. Panaszkodék Bécs ellen is, honnan szinte nem érkezik, mint mondá, határozott utasítás és elégséges segedelem; míg más felől a horvátok által is cserben hagyatik. Aggodalmai a jövő miatt oly súlyosak voltak ez időben, hogy meghitteinek nem kételkedék megvallani, miképen közel érzi magát a megtébbolyodáshoz.

De az érsek ezen aggodalmai legkevesbbé sem lankaszták, sőt inkább nevelték a fő odbor erélyét. És e fő odbor érdemül rótták fel a szerbek általában, hogy a királyi biztosok rendszabályai a mozgalmat végkép el nem fojtották. E rendszabályok eredménytelenségének fő oka mindazáltal kivált abban keresendő, hogy a miniszterium még mindig késett az egyetlen hatályos eszközt, a nyugtalan vidék fegyveres megszállását, alkalmazni. Az elszámlált rendszabályok pár héttel előbb alkalmazva, még talán elégségesek voltak volna a mozgalmak elfojtására; de most, midőn a lázadás egészen a kitörésig meg volt érlelve, a rendkívüli körülmények közt, melyek a lázadás malmára hajtják a vizet, célra többé nem vezethettek.

Ugyanis mihelyt a karlóczai gyűlés széteszlott, annak tagjai az alkotott végzéseket, s különösen a szerb vajdaság felállítását, fő nemzeti célul hirdették fajrokonai között, kikől, kivált a végvidéken, diadalmenetben ünnepeztettek. Az

ideiglenes kormányt alakított főodbor, miután egy küldöttséget, a patriarcha vezérlete alatt a császárhoz Innsbruckba, egy másikat Prágába, a szláv fajok közönséges gyűlésébe utnak eresztett, a fegyveres felkelésre szükséges előkészületeket is nagy buzgalommal megkezdte. A végvidéken, hova a királyi biztosok hatalma a katonai igazgatás miatt el nem hatott, több al-odbor nevezett ki, melyek által a fegyverfogható egyéneket összeíratta, a fegyver- s lőszerkészletet számba vétette; és mihelyt e munkát végrehajtatott, egy kiáltványt bocsátott a néphez, melyben az összeírottak felszólítottak, hogy nemzeti jogaik, kiváltságaik védelmére Karlóczán s más e végre kitézött helyeken élelemmel és pénzzel ellátva táborba gyűljenek. A végvidéki tiszteknek egy külön lelkesítő szövegben kötötte szívékre a nagy nemzeti ügy buzgó felkarolását.

A mozgalom lelke, a főodbor munkásságának legerélyesebb rugonya maga Sztratiurovics György, a bizottmány elnöke volt, ki, miután a patriarcha a küldöttséggel Zágrábba s onnan Innsbruckba utazott, még tágasabb tért látott nyílni a maga tevékenységének. Ő, a szerb származású nemes családok tagjai közül az egyetlen, ki a lázadáshoz szegődött, a bécsi mérnök-akadémiában nyerte volt katonai neveltetését; melynek befejeztével egy huszár ezredbe tisztté neveztetvén, Olaszországban szállásola. De pár év múlva a katonaságtól végkép bucsút vón s megházasodott. Nem tartozik ide elmondani, mily regényes módon kelt egybe nejével, daczára az ebben megegyezni nem akaró szülők ellenzésének; de azt nem hagyhatjuk említetlenül, hogy a még csak huszonhat éves ifjúban, ki magában jeles tehetségekkel élénk nagyravágyást egyesített, a szerb lázadás egyik legerélyesebb s értelmesebb főnökét s vezérét nyerte.

Az ő műve volt leginkább, hogy a lázadó szerbek junius közepéig három rendes tábor alkottak: Perlaszon, a régi római sánczok maradványai közt, és Karlócza alatt, Újvidék közelében. Perlaszon, a bánsági végvidékben, junius elsején kezdődött meg tényleg a lázadás, midőn ott a bánsági fő hadi kormány ama rendeletet hirdette ki, mely a végvidéket is a magyar miniszteriumtól tette függővé. Az összegyűjtött néptömeg csöndesen hallgatta a rendelet felolvasását, míg nem a karlóczai odbor két ügynöke a népet heves szónoklattal ellenmondásra nem izgatta. Az ellenmondás, irásba foglalva,

a végvidéki ezred kormányához, Pancsovára küldetett. Majd a város közelében fekvő helységek lakosai is összegyűjtetvén, az odbor ügynökeinek izgatása szerint elvégezték, hogy nemzeti jogaikat s a karlóczai gyűlés határozatait élet-halálra védelmezendik, s e végett minden házból, hol két férfi van, egyet felfegyverezve fognak küldeni a táborba. E végzés következtében mintegy három ezer fegyveres gyűlt össze s egy, Drakulics nevű volt hadnagy, mint a főodbor által kinevezett ezredes, parancsai alatt, Perlaszvárost földművekkel erősítette meg a védelemre. Ez lőn aztán a Tisza bal partján a szerbek legjelentékenyebb hadi pontja.

Ugyanezen időben Pancsova, Tomasovác, Botos, Alibunár s más szerblakta végvidéki helyeken a nép, harang és dobászó által gyűjtetvén össze, azon ürtűg alatt, hogy a magyar kormány gőzhajókon katonaságot küld Karlócza ellen, felszólíttatott, ne engedné patriarchájok székvárosát elfoglaltatni. A főodbor ügynökei ezután az önkéntes csapatokat felfegyverezvén, Karlócza felé indították. Ut közben a pancsovai és szerémségi határőrök közül is számosan csatlakoztak hozzájuk. E csapatok aztán a Duna jobb partján, Karlócza és Újvidék közt szállottak táborba.

E közben, június 6-kán, a pétervárad határőrök egy erős csapata, az odbor által ezredessé nevezett Joannovics vezérlete alatt, Titelbe, a sajkások zászlóaljának székvárosába vonúlt, s a népet felbujtogatván, a vezénylő Molinari alezredest felszólítá, hódolna a főodbornak s adná ki a zászlóalj ágyuit. Az alezredes hasztalan kísérle meg az ellenállást: tisztjei, hármon kívül, mindnyájan Joannovicsához pártolának. E lázadók, miután Titelt s az ágyukat hatalmokba ejtették, és a fegyveres népet mind itt, mind Zsablyán s más végvidéki helyeken magokhoz kapcsolták, a nagy római sánczoknál állapodának meg és szállnak vala táborba.

Bács megye s a temesi bánság sík téerein több vidéken emelkedettebb, sáncz alakú vonalak léteznek, melyeknek eredetét s rendeltetését a feledés homálya borítja. Lehetek hadművi építmények, földvárak, sánczok a barbár népek betörései ellen. Lehetek a béke művei, a jóllét eszközei, országutak, gátok az árvizek ellen, a római birodalom korában. A szóban forgó vonalak *nagy* római sánczoknak nevezetnek, nem hosszaságuk hanem magosságuk és szélességök miatt,

mely tekintetben a hajdankor efféle sajátserű maradványai közt legjelentékenyebbek. E nagy római sánczok a Tiszától Földvár alatt egész Újvidékig a Dunához nyúlván, s több helytt kisebb várbástyák magasságára emelkedvén, a sajkasok területét mintegy háromszegű alkalmas fegyverhelylyé képezik. E földműveket majdnem egyenszögű irányban metszi keresztül egy más emelkedett vonal, mely Bács megyéből mintegy nyolcz mérföldnyi hosszúságban nyúl be a sajkasok területébe; e vonalt, bár amannál jóval hosszabb, de alacsonyabb és keskenyebb, *kis* római sánczoknak nevezi a vidék népe. Hol e két földmű egymást átmetszi, Temerinnel szemközt, szállott táborba csapataival Joannovics. E sánczok nem először használtattak a szerbek által ilyféle hadi czélra. Beköltözések után a 17-dik század végén, gyakran kerestek itt védhelyet a törökkel harczoló csapataik. Volt itt táboruk a 18-dik század első tizedében is, a Rákóczy-felkelés idejében. A fő odbor tehát nemzeti hagyományt is követett, midőn e helyet hadtanyává tűzte volt ki.

E három tábor, melyeket, a királyi biztosok által nemzetőrökből felállított őrvonal daczára, Bács és Torontál megyékből érkező szökevények naponként szaporítottak, a vidékbeli szerb néptől bőségesen ellátatott eleséggel; az ágyukat s egyéb lőszereket a lázadók hatalmába esett Titel hadi tárai szolgáltatták: s így minden kész volt a harcz megkezdésére.

Nem titokban működő izgatással, hanem hadilag is erős helyzetet foglalt fegyveres ellenséggel volt tehát már dolga a magyar kormánynak és biztosainak. A szerbek Perlaszról Becskereket, Karlóczáról Újvidéket, a római sánczokból a becei területet fenyegették. A magyar kormány is nagyobb hadserőt kénytelenített tehát összevonni e pontokon, különösen Becskereken, Ó-Becsén és, nehogy a lázadás az oláhokra is átterjedjen, Verseczen. Midőn híre futott, hogy a rácok a római sánczokban tábort ütöttek s onnan Ó-Becsét szándékoznak mindenekelőtt megtámadni, a királyi biztosok Szabadkáról, Jankováczról, Zentáról és Csantavérről mintegy 1700 önkéntes nemzetőrt indítottak a nevezett város védelmére. Majd Kis-Kunság, nevezetesen Halas városa is küldött némi csapatokat, melyek azonban, mihelyt elég rendes katoná szállításra Ó-Becsére, ideiglen haza bocsáttattak. Dicsérettel

említendő, hogy nem csak a magyar, hanem a német községek is egész készséggel küldötték ki még alig szervezett és fegyverrel igen hiányosan ellátott nemzetőrségeik egy-egy részét. E nemzetőrök mozgó csapatokra felosztva alkalmaztattak a fenyegetett helyek védelmére.

Az alvidéken létező rendes katonaság, nem számítva a várak őrseregeit, a következő alkatrészeket foglalta magában:

1. A bánságban volt, lovasság: a Hannoveri király címét viselő huszár ezred. Gyalogság: négy század a Rukavina ezredből, melyek Temesvárról küldettek Verseczre; három század a Ferencz Károly-ezredből; négy század a Don-Miguel ezredből; ugyanannyi a Leopold-ezredből; összesen: nyolcz század lovasság; tizenöt század gyalogság, egy hatfontos ágyúteggel; számszerint mintegy 2500 ember. E mozgó sereg vezére volt Kiss Ernő, huszár ezredes. Utóbb az alibunári tábor ellen Blomberg ezredes vezénylete alatt négy Schwarzenberg-dzsidás s egy huszár század s a Rukavina-ezred gyöngye harmadik zászlóalja két hat fontos ágyúval Verseczen foglalt állomást.

2. Bács megyében feküdt lovasság: a János főherczeg nevét viselő nehéz lovas ezred. Gyalogság: a Zanini olasz ezred egy zászlóalja, mely Ó-Becsén vett állomást; az Estei Ferdinánd magyar ezred egy zászlóalja, mely junius 5-én érkezett Pestről Újvidékre; összesen mintegy 2200 ember.

Az alvidéken tehát, a lázongó rácok ellenében, a várőrségeken felül, mintegy hatezer rendes katonával rendelkezhetett a miniszterium. Magában véve csekély haderő; de megdölvén, hogy a szerbek csapatai, számra nézve nem sokkal nagyobbak, s ekkor még elég rendezetlenek voltak, ügyesen vezetve elégséges volt volna a lázadókat fészkeikből kiűzni és szétverni. De a seregek, összpontosított, támadó működés helyett egyes városok s vidékek védelmére osztattak szét; minek következtében a lázadás háborítatlanul gyarapodék. E taktika oly annyira kedvező volt a lázadóknak, egyes táboraik megerősítésére, hogy magok is annak folytatására működének. A figyelmet táboraikról elfordítandók, fenyegető tüzenetek s hírek terjesztése által annyira fellármázták a vármegyék határvárosait, hogy a megrémült hatóságok nyakra főre sürgették a biztosokat, küldenének katonát mindenfelé, fenyegetett határaik s városaik védelmére. A hatóságok a vár-

tosok különösen Becskereket féltették a megrohanástól, miután ott a szerbek nemcsak számra nézve meghaladták a magyar és német lakosságot, hanem szellemökre nézve is a lázadás legbuzgóbb hívei közé tartoztak: a város nyugalját ennél fogva csak egy hadseregnek folyton benn szállásolása által vélték megőrizhetni. És miután Versecz, Becse és több más város is hasonló körülmények közt létezett: a haderő, melyel összpontosítva s támadólag működve, könnyen el lehetett volna fojtani a lázadást, apró védcsapatokra osztva, szükségkép elégtelenné vált; s mivel a lázadás ekként folyton s háborítatlanul erősülhetett, hosszabb időre a városok sem biztosítottak. Ha ellenben összpontosított hadaink a lázadókat főbb fészkeikből egymás után kiverik s hátok mögött a magyar vidékek nemzetőrsége foglal helyet, egyszerre mind a két cél el lett volna érve.

De volt még egy más oka is annak, miért hogy a lázadás, miként különben lehetett volna, annyi haderővel is, mennyi az alvidéken létezett, idején el nem fojtatott: ezen ok a fő hadi kormányzések létezésében feküdt. Nagy hiba volt, eleitől fogva a többi ő intézményekkel együtt el nem törölni e kormányzéseket, melyek, törvényeinkben úgy sem alapulók, miként idegen hatalomtól, az osztrák kormánytól származtak: úgy idegen személyekkel, az alkotmányt nem ismerő, nem szerető német tábornokokkal s más fő tisztekkel valának rendesen betöltve. A márcziusi napokban, midőn a kényuralom régi eszközei s minden más elavult intézmények a forradalom szellemétől ihletett nemzet akarata előtt halomra dültek, e hadi kormányzéseket is csak oly könnyű volt volna eltörölni, mint az udvari kancelláriát vagy a helytartótanácsot. Eltöröltetésök pedig annál szükségesebb volt, mivel a katonaságot, mely közvetlen az ő parancsuk alatt áll vala, a reactiótól reábiratva könnyen a reformok ellen fordíthatták. De főnökeink, kik a nemzeti reformot végrehajtották, megfoghatatlan s menthetetlen félszegségből, féltek a reformot a katonaságra is kiterjeszteni. És e mulasztásnak, a bekövetkezett reactio hatása alatt annál bizonyosabban meg kellett teremnie a maga kárhozatos gyümölcseit, minthogy hazánknak épen hadi ügyeibe oltotta be az osztrák kormány legmélyebben a maga kényuralmát. E hadi kormányzések idegen szellemű, absolut elvű hivatalnokai, kik eddig kizárólag Bécs-

től függtek, nem örömet, nem őszintén rendelték magokat a magyar miniszterium alá, még akkor sem, midőn a császár-ki-rálynak június 6-kán kelt rendelete szerint arra utasítottak. Megismerték ugyan végre a magyar miniszteriumot; de koránt sem törvényességénél fogva, hanem csak mivel az nekik ez idő szerint Bécsből hagyatott meg; készek azonnal felmondani az engedelmességet, mihelyt Bécsből erre nézve újabb intést vesznek: külszínleg hódoltak végre a magyar miniszteriumnak; de bensőleg nem szűntek meg az osztrák miniszteriumot, s különösen a megbukott udvari fő haditanács helyét elfoglalt bécsi hadügyminisztert tekinteni a magok tulajdonképeni felsőbbjének; annak körleveleit, azontúl is elfogadni s titkon hozzájuk intézett rendeleteit tekinteni irányadóknak s kötelezőknek. Ez volt oka hogy, például, a temesvári hadi kormányzék a magyar hadügyminiszteriumhoz küldött jelentéseiben nem is élt azon irmodorral, melyet előbbi előljárósága a bécsi udvari fő hadi tanács irányában használt vala; hanem csak oly hangon irt amahhoz, mint előbb a budai helytartótanácsához, melylyel magát, bár szinte törvény- s alkotmányellenesen, de a bevett visszaélés szerint, egy rangúnak tartotta. Hasonlókép, bár a császári sárga-fekete mellé, a kormányrendelete szerint, a nemzeti háromszínű zászlót is kitűzte; de a magyar alkotmányra, felszóllítva sem akarta letenni a törvényszerű esküt.

A magyar miniszteriumot az első mulasztási hiba, melyet e hadi kormányzések fenhagyásában elkövetett, nem sokára mind újabb hibás lépésekre vezette. Midőn az udvari reactio már nyilvánosabban működék, midőn a ráczok fellázadtak, már csak azért is tűrni kénytelenítettett ezen idegen szellemű hadi hatóságokat, nehogy azok eltörlése most már a lázadás elfojtását nehezítse. Mi több, minisztereink, miután sejdíteni kezdték, hogy az udvari reactio épen e hadi hatóságokat akarja felhasználni a maga eszközei gyanánt, — gyöngeségük érzetében azoknak szinte hizelegni kezdtek, nehogy, mint később mind e mellett is megtörtént, a haza nagy kárára nyíltan felmondják az engedelmességet. De utóbb még jobb alkalmunk lesz elbeszélni, miként boszúlta meg magát kormányunkon a mulasztás, mely szerint ezen osztrák szellemű hadi hatóságokat, midőn lehetett volna, az átalakulás forradalomszerű napjaiban, a kényuralom többi intézményeivel együtt el nem tá-

rülte ; mert csak később gyűlt meg igazán velök a baj : most még tűrhető volt a viszony.

A fő hadi kormányzések tagjai, személyes érzelmeiket tekintve, jobbára ellenszenvvel sőt utálattal viseltettek a szerb lázadás irányában. Míg tehát az iránt, hogy a szerbek főnökei az udvari reakcióval összeköttetésben állnak, kétségtelen bizonyosság nem volt kezeikben, nem is vonakodtak a lázadók ellen a miniszterium rendeletei szerint némileg közremunkálni; de őszintének, buzgónak már akkor sem lehetett mondani közremunkálásokat. Minthogy a szerbek főnökei eleitől fogva hirdették, hogy nemzeti ügyökön kívül a császár érdekében is fognak fegyvert a magyarok ellen : a hadkormányzések tábornokok óvakodának nagy szolgálati készséget tanúsítani oly ügyben, melyről bizonyosan még nem tudták, bírja-e, vagy nem az udvar pártolását? Mihelyt azonban a horvát bán felépéséből s a szerbekkel szövetekezéséből sejdíteni kezdték az udvar titkos szándokait: az ő magoktartása is mind kétségesebbé vált, és szemlátomást ingadozni kezdenek a lázadás pártolása s a miniszterium az ellen intézett rendeleteinek végrehajtása között.

Minthogy a miniszterium rendeletei csak e hadi kormányzések útján juthattak a végvidékbe, mely tényleg még nem kapcsoltatott vissza az országhoz : könnyen megérthető, miért nem verhetett gyökeret a miniszterium tekintélye ama vidékeken. A királyi biztosok hatalma a hadi kormányzésekkel szemben természetesen nem lehetett nagyobb, mint minővel maga e miniszterium birt. És bár nem mulasztá is el a miniszterium oda utasítani az illető hadi kormányzést, hogy a királyi biztosoknak mindenben segédkezet nyújtsanak : könnyen átlátható, mily nehéz és kényes volt a biztosok állása a hadi kormányzék irányában. A királyi biztosok a helyszínén felmerült körülményekből hamar átlátták ugyan e kormányzések kétes jellemét; de meggyőződve lévén, hogy tekintélyüket a szerb és oláh népség előtt semmi sem nevelheti inkább, mint egyetértésök a császári tábornokokkal, kénytelenek voltak velök csínyán bánni s hallgatagon tűrni buzgalomhiányukat a kormányrendeletek teljesítésében. És ekként, míg egy felől érdekükben áll vala a barátságos viszonyt fenntartani a hadi kormányzésekkel; más részről, épen a barátság fenntartásának óhajtása akadályozá a lázadás elleni intéz-

kedéseik sikerét. Többször történt, hogy a kir. biztosok a leghitelesebb adatokból tudták, hogy egyik vagy másik katonai hatóság a végvidéken pártolja a lázadást: és mégis a bűnöst megfenyíteni vagy csak megakadályozni sem állta hatalmokban. A végvidéki igazgatásba egyenesen be nem folyhatván, a fő hadi kormányzékhez kénytelenítették folyamodni; ez pedig, jó akarat hiányában, vagy egyenesen tagadta a kétségtelen alapokon nyugvó vádat; vagy avval mentette magát, hogy a kérdéses helyen az ő tekintélye is elenyészett, az ő parancsai sem teljesítettek. De azért egyenes befolyást, mit ilyféle válaszok után követeltek, még sem engedett a kir. biztosoknak.

Hogy az olvasónak fogalma legyen, mennyire mozdítá elő a lázadás gyarapodását a temesvári fő hadi kormányzék e kétes hűségű, ingatag magaviselete, csak egypár szembeötlő példát idézünk. Verseczen, hol egyébiránt az erőyes magyar és német ajkú nemzetőrség meglehetősen féken tartá a szerb lakosságot, junius 1-jén egy, Sztanimirovics nevű, belgrádi izgató nyilvános helyen felkelésre buzdító beszédet intézett a rácز lakosokhoz. A nemzetőrségtől e miatt üzőbe vétetvén, a fehértemplomi ezred Izbistye nevű községébe menekült, mely, századosi székhely, még nem volt a szerb lázadók kezében, hanem az ezredbeli tisztek parancsaitól függött. A verseczi rendőrség a nevezett lázadót Izbistyén végre utólrerte s kiadatását kívánta. De a helybeli százados őt pártfogása alá vette s Fehértemplomba, az ezred kormányának székhelyére küldötte, honnan őt aztán Dreyhan alezredes Pancsovára kísérte. Az izgató itt Róth tábornoktól — ugyanattól kit utóbb Perczel Mór seregestől elfogott, — nem csak szabadon bocsátatott, hanem engedelmet is nyert lázító beszédeinek folytatására. Vukovics kir. biztos, mind ezekről teljes hitelességgel értesülvén, felszólítá a temesvári fő hadi kormányt, mozdítaná el Fehértemplomból Dreyhan alezredest, ki a lázadással való egyetértésének különben is több jeleit adta. De hasztalan; a hadi kormányzék őt minden vád ellen ótalma alá fogadta.

Még kiáltóbb egy más eset. Róth tábornokot, néhány nappal az elbeszélт esemény után, Luzetics dandárnok váltotta fel, kit ezen állomásra még márcziusban, a megbukott udvari fő hadi tanács nevezett ki. Luzetics mindjárt első fellépésével

felmondta az engedelmességet a miniszteriumnak, kijelentvén, hogy annak rendeleteit nem fogadja el. Az erről értesült királyi biztos tüstént elmozdíttatását kívánta a hadi kormányzékától, de siker nélkül; a hadi kormányzék, Luzetics bűnét nem menthetvén, azt válaszolá, hogy a pancsovai ezredben az ő parancsai sem teljesítetnek. És hasonló mehetségekkel élt a temesvári hadi kormányzék, valahányszor a királyi biztos a végvidéken elkövetett izgatások s azon tisztek ellen vádat emelt, kik a lázadóknak segédkezet nyújtottak.

Mi több, magában, a temesvári fő hadi kormányzék keblében is, melynek élén b. Piret altábornagy áll vala, találattak tisztek, kik ellenséges érzelmeiket nyilván hirdették Magyarország s annak kormánya ellen. E tekintetben már ez időben feltűnővé lett Temesváron egy borzasztó név, melynek viselője utóbb egy nemzet köz utálatának s átkának vált tárgyává. Haynau tábornok, ez időben Temesvárott osztályparancsnok, kezdettől fogva dühös ellensége volt a magyar miniszteriumnak, ellene kimélet s meggondolás nélkül szórta izgató kikeléseit minden alkalommal. A várbeli tiszt karban csak egy tiszt, Damjanics János, Rukavina ezredbeli kapitány, bár származása szerint rác, de buzgó hazafi, volt elég bátor társai körében, mennyire tőle telhetett, nem csak megakadályozni a tábornok izgatásainak hatását; hanem vele egyenesen szembe is szállani bűnös beszédei miatt. A megyei törvényhatóság, majd a királyi, biztos is elmozdíttatását sürgette a botrányos vezérnek. És, jellemző a fő hadi kormány szellemére nézve, hogy Damjanics, ki szerb létere is oly lelkesen képviselte tisztársai közt a magyar hazafiságot, Haynau eszközlésére már áprilban Olaszországba rendeltetett; Haynau pedig végre csak májusban mozdíttatott el, a miniszterium határozott követelésére. Említést érdemel az is, hogy a hadi kormányzék, a Haynau ellen elébe terjesztett panaszokra s vádakra, akként szokott volt válaszolni, hogy a tábornok hóbortossága közönségesen ismeretes, és szájaskodásai csak megvetést érdemelnek. Ki sejtette volna akkoron, hogy ezen utált egyén, ki elmozdíttatása után Olaszországba küldetvén, nevét Bresciában nem sokára Európa szerte gyalázattal bélyegezte, egy év múlva a Magyarország ellen küldött hadak fővezére, a magyar nemzet hőhéra leend!

A temesvári fő hadi kormányzéseknek, következményeire nézve, mindenek közt kétségekivül legártalmasabb tette volt az, hogy a rácz zavargások kitörésekor a vármegyei és végvidéki terület közt, mintha ez amattól külön országot képezne, örvonalt állított fel. Ezen, ha a Béccsel való egyetértés következtében talán nem is bűnös, de minden esetre szerencsétlen rendszabály mindenek közt leginkább gátolta a lázadásnak, míg csirájában létezett, elfojthatását, s időt és tért engedett annak, magát hatalommá szerveznie. Mert míg seregeink, a fő hadi kormányzék utasítása szerint, Verseczen, Becskereken, Becsén és Kikindán védelmi állomásokot foglaltak el: a lázadók, velök szemközt, mintha más állam területén volnának, háboríttatlanul erősítették táboraikat s készültek mindenkép a háborúra. A királyi biztosok hasztalan ösztönzék a mozgó csapatok vezéreit, nyomulnának elő a végvidékbe, és szórnák szét a még rendezetlen rácz csapatokat: a vezérek legjobb akaratak mellett sem tehették azt, miután a fő hadi kormányzék egyenesen megtiltotta nekik a végvidék határainak átlépését. És midőn a kir. biztos magát a hadi kormányzékot szólította fel, vonná vissza e káros rendeletét: ez, a magyar érdekek pártolásának színe alatt, akként válaszolt, hogy a sereg előnyomulása következtében a szerbek ingerültsége még veszélyesebbé válik, s az óhajtott kibékülés lehetőségének minden reménye elenyészendik. „A kormány érdekében ismételve s a legkomolyabban terjesztem elő — mond junius 6-kán a hadügyminiszterhez intézett levelében b. Piret altábornagy s fő hadi kormányzó — hogy a rendszabályok, melyeket a miniszterium ezen mélyen fekvő okokból támadt ellenállás leküzdésére látszik fogamatba venni akarni, előttem semmi tekintetben nem tűnnek fel olyanoknak, hogy a kívánt célra vezessenek. Sőt könnyen megtörténhet, hogy bármely erőszakos lépés által egyelőre kiszámíthatatlan zavar fog előidézteni.” Valóban, ha nem bécsi utasítások szerint, bűnös képmutatással írta ezt Piret fő hadi kormányzó: fölötte gyermekded hitűnek kellett lennie, hogy még junius 6-kán is a békés kiegyenlítés reményével kecsegtesse magát s a miniszteriumot.

Miután a kormány e hadi hatóságokat akkor, midőn veszély nélkül lehetett volna, eltörölteni elmulasztotta, most már kénytelen volt tűrni létezésök minden következményeit. A ki-

méletes bánásmód, melyet ezen idegen egyénekből álló, osztrák szellemű fő hadi kormánysszékek magok irányában igényeltek, egyebek közt azt is maga után vonta, hogy a bán-sági mozgó sereg vezére, Kiss Ernő ezredes, közvetlen e kormánysszékek parancsától függjön; miből aztán számtalan zavar, mulasztás, ingatagság és ferdeség származott a hadi intézkedésekben. Mit a kir. biztosok rendelték, a hadi kormánysszék azt több esetben visszavonta s ellenkezőt parancsolt. Így történt egyebek közt június 1-ső napjaiban a mozgó hadtesttel. Csernovics ismételve rendeletet küldött Kiss Ernőhöz, hogy seregével Újvidékre siessen; de rendeletei süker nélkül maradtak. „Nem tudom, — írja Vukovichhoz — mi lehet ennek oka; de következése az lett, hogy hatályosan mind eddig föl nem léphetvén, csupán a tekintélytelen alkudozás meddő terére vagyok szorítva.“ Midőn aztán Kiss Ernő a mozgó hadat Kikindáról Újvidék felé valahára megindította, alighogy Földvárig érkezett, a pétervárad hadi kormánysszék parancsára ismét visszatérni kénytelenítették. Ezen ingatagság, ezen egymással ellenkező parancsok végre az ezredest is oly igen elkedvetlenítették, hogy a vezérlettről leköszönni szándékozott. „Annyi nemű parancsok érkeznek hozzám, — így panaszkodik Vukovich kir. biztoshoz írt levelében — hogy valójában nem tudom, mitevő legyek s annál kellemetlenebb állásom, mivel annyi fáradozásom s iparomnak az a jutalma, hogy kir. biztos, Csernovics Péter úr, mivelhogy felszólítása következtében már Földváron voltam, de onnan a pétervárad fő hadi kormány utasítása szerint Kikindára visszatértem, most még felelősség terhével int rendeletei teljesítésére; holott nekem szigorún meg van parancsolva, a tartománybeli fő hadi kormány világos parancsa nélkül a bán-ságból ki nem mozdulnom. Mind ezekre nézve elhatároztam, a vidéki katonaság vezényletét le is tenni s ezredem kormányáraszorítkozni.“ Ő ugyan, Vukovich közbenjártára, továbbra is megmaradt a vezérletben; de a bajos viszonyok utóbb sem javultak.

Mialatt részünkről a hadi intézkedésekben ily zavar s ingatagság uralkodék: a lázadók nemcsak elfoglalt táborait megerősítették, élelemmel s minden szükséges hadi szerrekllel ellátták; hanem egyéb készületeiket is nagy erélylyel megtették a támadásra. Mint minden óhitú nép, úgy a szerbek is fontos teendőiket egyházi ünnepélyekkel, szertartásokkal

szokván kapcsolatba hozni : a közeledő görög egyházi pünkösd hétfőjére híresztelték Versecz és Becskerek megrohanását. A főodbor azonban, mely be sem várva a karlóczai gyűlés határozatainak megerősítését a császár által, mint mondók, magát Karlóczán ideiglenes kormányának kiáltotta ki, méltán aggasztá s működéseiben is akadályozá Pétervárad közelsége, hol Hrabovszky altábornagy, bár erélytelenül, de még is a magyar kormány érdekében vezérkedék. A főodbor tehát eltökélte magát, mielőtt a híresztelt támadást végrehajtatná, Hrabovszkynál kísérletet tenni: őt vagy megnyerni a császár iránti rokonszenvek színlelésével; vagy, ha ez nem sikerülne, oly nyilatkozatra kényszeríteni, mely által a császári érzelmű tisztek előtt hitelét vesztené, s a végvidéken különben is megrendült hivatalos tekintélye végkép megsemmisíttetnék.

A főodbor tehát, — mely cseles politikáját úgy szerette intézni, hogy a nép előtt erőszakos, forradalmi, a katonai hatóságok előtt viszont a császárhoz hű, annak érdekeiért küzdő, alattvalói szerepét tüntesse fel, június 10-kén Hrabovszkyhoz Péterváradra küldöttséget eresztett. A magyar nemzetőrségi csapatok, mint mondók, a szerbek táborba gyűlése után, a közvetlen veszélynek kitett magyar helységek védelmére rendeltettek ki a kir. biztos által. Az ármányos küldöttség mindazáltal panaszosan adta elő Hrabovszkynak, hogy a magyar nemzetőrségi csapatok a bácsi és bánsági szerb helységeket megtámadással fenyegetik. A tábornagtól ennél fogva a császár nevében a szerbek számára védelmet kért, miután, monda, úgy hiszi, hogy ő nem csak a magyar miniszteriumot, hanem a császárt is szolgálja. A csel azonban nem sikerült. A tábornagy katonai egyenességgel, tétova nélkül válaszolá, „hogy a kért ótalomnak helyét nem látja, mivel a szerbek azok, kik a közbékét háborgatják, és mihelyt ők, engedelmességre térve, megszűnnek nyugtalankodni, a csend is azonnal mindenütt helyreálland.” A küldöttség ama cseles szavaira, mikép hiszi, hogy a tábornagy a császárt híven szolgálja, hasonló egyenességgel jegyzé meg, „hogy ő a maga kötelességeit jól ismeri s épen a császár parancsát teljesíti, midőn a magyar miniszterium felsőbbségét elismeri s rendelkezéteit végrehajtja.” — „De a császár iránti hűség kívánja, — szóla erre indulatosan egy küldöttségi tag, — hogy míg a

szerb nemzet kebléből küldöttség jár a császárnál, őt régi szabadalmaik helyreállítására s újabb kívánataik teljesítésére kérendő, a tábornagy a magyarok hadi készületeit s mozgalmait eltiltsa, biztosaik intézkedéseit megghiúsítsa.“ Mire viszont Hrabovszky válaszolá, „hogy a béke csak a szerbek csöndes magaviseletétől függ. Egyébiránt, mi említett régi szabadalmaikat illeti: ő azokat nem ismeri; de annyit tud, hogy Szerbia s politikai szerb nemzetiség Magyarország, sőt az egész monarchia térképén nem létezik; s ő azt hiszi, hogy a kik a politikai szerb nemzetiségért buzognak, czélszerűen tennék, ha átmennének Szerbországba, hol e nemzetiség uralkodik.“ Mintha a tábornagy ezen tényleg s törvényesen helyes válaszával a szerbek jogain valamely iszonyú sérelmet ejtett volna, a küldöttség annak hallattára szörnyen felindult, s a mondott szavak értelmét elferdítve kiálta fel: „íme tehát a szerbektől már nevők is eltagadtatik!“ S dühösen távoznak Péterváradról.

A küldöttség Karlóczán nagy zajt ütött Hrabovszky ellenes szándékainak híresztelésével. A fődobor a maga együttlétét állandónak nyilatkoztatta; a nemzeti pénz- és levéltárat még az nap Pancsovára s onnan utóbb Belgrádba szállíttatta; a harcra alkalmatlan egyéneket a város elhagyására, a táborban összegyűlt népet pedig készületre s gondos őrködéssre szólította; a küldöttség eljárását végre egy kiáltványban tette közzé, melyben egyebek közt a következő pont áll: „Ily módon jutalmazza egy császári tábornok a szerb népet azon vérért, melyet Franczia-, Olasz-, Porosz- és Oroszországban az osztrák trónért ontott s jelenleg is ont Olaszországban. Testvérek, szerbek! A német és a cseh, a morva és a lengyel, a sleziai és az olasz, a magyar és az erdélyi, — szóval, minden nemzet talál a maga számára nevet Ausztria térképén és a magyar törvénykönyvben. A te számodra, szegény szerb nép, csak ez sem létezik! Ilyen tehát a ti sorsotok? Ez tehát a nyeremény, melyet nektek a tizenkilencedik század, a nemzetek ez aranykora, hozott?“ E szöveget egy felszólítás követé az alodborokhoz, melyben ezeknek újabban meghagyott, hogy a népet helységenként, a harangok félreverése által egybegyűjtván, ösztönöznék, fegyverkezzenek fel mennél többben s menjenek a perlaszi, római sánczi és karlóczai táborok szaporítására. A szerbek, a háború végével, akként szerették

ugyan előadni a történeteket, mintha az általános fölfegyverkezés és a táborokba szállás Hrabovszky nyilatkozatainak volt volna eredménye; tagadhatatlan tény mindazáltal, hogy nem csak az általános fölkelés megparancsolva, hanem a táborok is megalakítva voltak már akkor, midőn a küldöttség Hrabovszkyhoz járult.

Hrabovszky, miként működése alatt általában, ugy e zaj s hadi készülétek hallattára is nagy szilárdsághiányt tanúsított. Megértvén, hogy különben helyes, törvényszerű nyilatkozata zsákmányoltatik ki a főodbor által ezen újabb vihar ürügyéül, attól tartott, hogy eljárásának elferdített híresztelése az udvarnál rosزالást vonand személyére. Más nap tehát (jun. 11-kén) két tisztet eresztett Karlóczára a főodborhoz, üzenvén általok, hagynának fel ok nélküli zajlongásaikkal s küldenének hozzá újabban egy választmányt, melylyel a fellármázott nép lecsilapításáról szenvedélytelenül értekezheessenek. Az e gyöngeség által még inkább felbátorított lázadók azonban, minden kibékülési kísérletet visszautasítván, a kiküldött tiszteknek azt adák válaszul, hogy ők ezentúl mit sem akarnak tudni a tábornagról, s már el is küldték a császárhoz ellene intézett vádiratukat.

E dacz végre felháborította Hrabovszky türelmes kedélyét, s minthogy a miniszteriumtól különben is már ismételve szorgalmaztatott, zabolázná meg valahára a szeme előtt oly vakmerőn háborgó karlóczaiakat: eltökölte magát, fegyverhatalommal lépni fel ellenök. Junius 12-kén tehát egy zászlóalj Don-Miguel-féle gyalogságot egy század lovassal s egy ágyúteggel Karlócza felé indíttatott. E városka éjszakkéleti részét a hatalmas Duna mossa; déli és nyugoti oldalát szőlőkkel, szilvasokkal beültetett hegyek környezik, úgyhogy a város a két hegység közt a Dunára hajló völgyben fekszik. Péterváradból jól készült országút vezet le a városba, s ezen haladt elő a péterváradi hadsereg. A fegyveres erő közeledése meglepte a főodbort, mely Hrabovszky eddigelé tanúsított erélytelensége után nem várt tőle megtámadtatást. A több ezerből álló fegyveres tömeg, mely végvidéki katonákból, önkéntesekből és egy, Szervviából átküldött segédcsoportból szerkesztve, a tábort képezte, jobbára a város délkeleti oldalán elnyúló mezőn épen fegyverben gyakoroltaték, midőn Hrabovszky a kevesektől őrzött éjszakai részen seregével megjelent. A kis

magyar had váratlan megjelenése mind a mellett is oly zavarba ejtő a lázadókat, hogy maga Sztratiurovics György is, ki a vajdává választott Suplikác megérkeztéig fővezérré nevezetett, a várost eleinte védelem nélkül szándékozott odahagyni. Majd azonban meggyőződén, hogy ama keskeny híd, mely az országot a várossal összeköti, alkalmas pontul szolgál az ellenállásra, a városban barangoló szervianusokat annak védelmére utasítá; maga a város ellenkező szélén lévő csapatokhoz sietett. A szervianusok, jobbra bokrok által fedve, élénk tüzeléssel fogadták a hidhoz közeledő magyar hadat; de miután ennek részéről az ágyuk is megszólaltak: a szervianusok s az időközben segélyekre jött karlóczaiak mintegy hatvan holt és sebesült vesztével visszanyomattak. Mialatt pedig gyalogságunk és tüzérségünk ekként a hidon át az égő városba rohant: lovasságunk is a Duna partjára kerülve, a keleti oldalon nyomult be a város főpiaczára. Hrabovszky ezután a déli részen sorakozott lázadókat szándékozott megtámadni és szétverni. De észrevén, hogy azok nagyobb része, ügyes mozdulattal a hegyre vonult s azon keresztül a magyarok háta mögött a péterváradra utra siet: nehogy kis hada a négyeszte számosabb ellenségtől bekerítették, a fenyegetést különben is elégségesnek tartván, seregével visszafordult; s a nélkül hogy a szerbekről háborított volna, mintegy hetven fogolylyal tért vissza Péterváradra. Résztükről Halasy és Weinhengst hadnagyok sebesültek meg s néhány közvitéz esett áldozatává ezen első polgári harcznak. A béke érdekében kívánatos volt volna ugyan, hogy Hrabovszky állandólag megszállva tartsa a lázadás e fő fészket; de mivel elégséges had híjában ezt nem tehetette, mulékony kirándulásának csak az lett eredménye, hogy a szerbek gyűlölete s boszúvágya még inkább felfokoztatott a magyarok ellen, s a lázadás az egész alvidéken kitört.

Ugyanis alighogy híre terjedt a karlóczai eseményeknek, a sajkások egy osztálya Zimonyban, hol szállásolt vala, az engedelmességet felmondván, hajócsapatával rögtön Karlócza alá evezett s magát a főodbor parancsai alá helyezte. Megjelenésök új bátorságot öntött a főodborba, úgy hogy az nemcsak nem távozott el Karlóczáról, miként elébb, a magyar ágyuk dörgése alatt határozta volt, hanem azontúl még erősebben működén, a támadást több vidéken tényleg meg-

kezdte. Minthogy Molinari őrnagy, a sajkások zászlóaljának parancsnoka Titelben, a lázadáshoz nem csatlakozott, Sztra-timirovics a hatalmába kerített „Duna“ gőzhajón június 15-én ötszáz fegyveressel Titelbe ment, a parancsnokot letette, minden hadi szerezket lefoglalt s a fődobortól függő parancsnokságot nevezett ki. A sajkások példáját pár nap múlva az egész pétervárad ezred kerülete is követte, azontúl szinte a fődobort ismervén el felsőbbbségének.

De mind ezen erőben sem bíztak eléggé a felkelők, mióta a miniszterium számosabb hadakat pontosított össze az alvidéken. Ők tehát a török fenhatóság alatt létező rokonaikhoz, a Száván túli szerbekhez folyamodtak, kiket, megkülönböztetés végett a magyarországi szerb alattvalóktól, ezentúl szerbiánusoknak fogunk nevezni. Belgrád, Szerbország fővárosa, már a mozgalom kezdete óta folyton összeköttetésben állott a felkelőkkel s ezeknek biztos menedéket, hadkészületeiknek rakhelyül szolgált. Kik hatóságaink és seregeink közelében magokat biztosságban nem érzék, Belgrádba futottak, hol a testvér lakosság s egyes hatalomviselők ajtai, szintűgy mint a hírlapok mindig nyitva álltak előttök izgatásai, terveik, kívánataik nyilvánítására. Irományokat, emlékeket, pénztárat, templomi kincseket, hadi szerezket, szóval mindent mit otthon a háború veszélyei ellen biztosságba nem helyezhettek, Belgrádba vittek át. A lázadáshoz csatlakozott határoni vidék és Szerbia közt, az egészségi örvonal is megszüntettetvén, oly szabad járás-keelés létesült, mintha ugyanazon állam részei voltak volna.

Karlócza megtámadtatása után hivatalnokok, magánosak, az odbor tagjai s más izgatók még számosabban költöztek Belgrádba. Jajveszékelve festék a veszélyt, mely Karlóczát végpusztulással fenyegeti; közös eredetűkre, nemzetiségűkre kérék a szervánusokat, ne hagyják veszni, siessenek segíyezni a magyar földön lakó testvéreiket, kik magokra hagyatva, a magyar hadaknak sokáig ellen nem állhatnának. Kevés napok alatt az egész tartomány fellármáztatott, miképen szávántúli testvéreiket a magyarok, mint hirlelék, megigázni, vagy épen kiirtani szándékoznak. A vészszaj mindenütt élénk rokonszenvre talált. Garasanin, akkori belügyi államtitkár, és Petrovics államtanácsos, kit honosai közönségesen Knicsanin-nak neveztek, lelkei lőnek a segélygyújtó és rendező uga-

tásoknak. Nemzetiségüknek ezen, tőlök mintegy másfél század előtt elszakadt ága iránt átalánossá lett a lelkesedés, és csoportosan fegyverkezének fel annak védelmére. A fellelkesülés ezen eredményét még sikeresebbé tette azon körülmény, hogy Szervíában ez idő szerint az ilyféle kalandos vállalatokra alkalmas nép, munkátlan napszámosok, hajóvonók s más kóborlók száma, az általános iparpangás következtében rendkívül megnövekedett. S így lőn, hogy kevés idő múlva lovasok és gyalogok, jól fölfegyverkezve, 80—100 főnyi csapatokban jöttek át Zimony és Moldvabánya között Magyarországra, testvéreik segédelmére, a szerb nemzetiség diadalának kivívására.

E csapatok, melyek mindenikét rendesen egy pap is kísérte, hol földünkre áttörtek, jobbára mindenek előtt a közpénztárakat foglalták el, főnökeik az illető tisztviselőknek nyugtatványt adtak, hogy a pénzt a szerb felkelés javára vették magokhoz. Így tőnek Kubinban, Palánkán, Ó-Moldován a harminczadi és más pénztárakkal. Ezután kikémlelték, találkozik-e a községben a szerb ügy iránt ellenségesen érző egyén; s ha olyan kezökre került, azt fél holtta verték vagy megölték. E szerviánusok mintegy rendőri foglalkozást is végeztek a főddor szolgálatában, a községekre kivetett fegyvereseket kiállítván s a táborba kísérvén. Nem mint vendégek, hanem mint szabadítók, vezetők, parancsnokok léptek fel a községekben. Hacsak egy pár jelent is meg közölők valamely szerb helységben, annak lakosai közt készséges engedelmesgre találtak. Ha közölők valamelyik egy 50—100 felkelőből álló s még rendezetlen csoporttal találkozott, annak mindjárt vezérévé tette magát. Tőlök nemcsak a békés hajlamú más nemzetiségű lakosok, hanem a vér-s ügyrokon felkelők is féltek. E fölényt jobbára azt adta nekik, hogy ők többnyire szálas természetű, a vakmerőségig bátor, a löfegyvert és handszárt egyaránt jól forgató férfiak voltak, kik már hazájokban is kalandor vagy rabló életpályát folytattak. Ha milétük iránt kérdeztettek, kevélyen azt szokták válaszolni, hogy ők „betyárok“, vagy „ajdukok“; mely utóbbi nevezetnek Szervíában oly értelme van, mint nálunk a bakonyi, azaz, a közönségesnél elébbkelő zsviánynak. Csoportjaikat nem csupán tulajdonképeni szerbországiak képezték, hanem egyesek Bosnyából, Herczegovinából sőt Montenegróból is, szóval a török

birodalom valamennyi, szerb nyelvet beszélő, tartományaiból tódultak zászlaik alá. Számok már június havában mintegy három, utóbb pedig, midőn maga Knicsanin is részt vett a háborúban, tiz-tizenkét ezerig szaporodott, kik a magyarországi felkelőkkel jobbra vegyesen oszlottak szét a külön táborokban. Hrabovszky, péterváradí fő hadi kormányzó, nem mulasztá el ugyan, e fegyveres csapatok átköltözése miatt panaszt emelni a belgrádi kormánynál; de, bár ez tényleg hozzájárult e csapatok kiállításához, csak azt válaszolá, hogy miután a határőrzés megszűnt az ország szélein, nem áll hatalmában meggátolni e csapatok átkelését.

A szerbiánusok folyton szaporodó csapatai oly bátorságot öntének a felkelő szerbekbe, hogy ezek, be sem várván az Innsbruckba küldött Rajasics érseknek s követársainak hazajöttét, már június hónap folytában megkezdték a kis háborút. E kis háborút nemcsak azon borzasztó kegyetlenségek tették e napok eseményei közt nevezetessé, melyeket az egymás ellen elkeseredett két faj egy s más részről elkövetett; hanem a polgári erénynek, az életével is áldozni kész hazaszeretetnek, a szabadság magasztos érzelmeinek, s ettől lelkesítve, a vesztélyben forgó polgártársak segedelmére önfeláldozással siető testvéries szeretetnek is sokkal több és szívrehatóbb példáit találjuk annak folytában, magyar és német községekben, mintsem hogy azokból némi részleteket följegyezni tisztében ne állna a történelemnek. A történelem a népek oktatója: e szomorú lapok tehát szolgáljanak tanúságul a népeknek, mily borzasztó a polgári háború; a különben jó indulatú, egymással előbb testvéries békében élt népeket is mennyire elvadítják a felizgatott s minden féket elszakasztott szenvedélyek; szolgáljanak tanúságul, mily veszedelmes következtései lehetnek egy részről annak, ha ugyanazon állam népeinek egyike más fölényt is igényel mint a melyet az értelmi és erkölcsi súly ad; más részről, mily iszonyú nyomort von magára s másokra a nép, ha ármányos izgatásokra hallgatva, csábos ígéreteknek hitelt adva, vagy a nemzetiség és szabadság elferdített eszméinek ábrándjaitól fanatizáltatva, mindjárt fegyverrel akar magának igazságot szolgáltatni; s megvetve a józan ész szavát, ellökve magától a feléje nyújtott testvéri kezét, a közös szabadságra törekvő testvér ellen a reactioval szövethetik.

melynek csak egy a célja: mind kettejük leigázása s egyenlősége a kényuralom alatt.

Azonidőben midőn, mint fentebb elbeszéltük, Hrabovszky altábornagy Karlóczát megtámadta, az ottani táboron kívül a bánságban még Perlaszon és Alibunáron, Bácskában pedig a római sánczoknál léteztek a szerbeknek külön táboraik. A felkelők ezen kívül a bánságban, kivált a szerviánus csapatok betörése óta, egy őrvonalat is húztak a katonai szerkezettű határőrvidék és a megyék közt. Azon őrvonal, mely elébb a török birodalmi határszélek ellenében állandólag fennállott, most a megyék ellen fordított, úgy hogy a határőrvidék és Szerbia közt teljesen szabad lett a közlekedés, míg az a határórság s a megyék közt oly annyira meggátolt, mintha egymással háborúskodó külön államok részei voltak volna.

Említők azt is, hogy a magyar kormány e szerb táborok ellen ugyanannyi táborot állított fel a vármegyék védelmére: a perlaszi ellen Becskereken és vidékén Kiss Ernő vezérlete alatt 2500 főnyi sereget; az alibunári szerb tábor ellen Verseczen, Blomberg ezredes parancsai alatt, mintegy 1000 főnyi hadat; s végre a római sánczok ellen Ó-Becsén és Újvidéken mintegy 2200 embert szállásoltatott el. Majd, midőn a szerbek június második felében Sz.-Tamást is körülsánczolták s fő fegyverhelyökké tették, a kormány az ellen is küldött Ó-Kérre egy újabb hadat. S végre, valamint a szerbek a magok részéről, úgy a kormány is, hogy a felkelők, kivált a vakmerő s kegyetlen szerviánusok barangolásait a megyékben meggátolja, ezek határainak hosszában egy őrvonalat állított fel a bánságban; mely szolgálatra egyedül a szomszéd megyék egymást felváltó nemzetőrei alkalmaztattak.

Ha az alvidéken ekként felállított hadi erő, némileg egyesítve s összhangzólag működve, haladék nélkül a gyülekező szerb táborok ellen vezetettik, nem volt volna nehéz csírájában elfojtani a felkelést. E haderő azonban nem működhetett akadálytalanul. Azon kényes viszonyok következtében, melyek, mint már elbeszéltük, a hadi főkörmányszékek s a hadügyi minisztérium közt létezének, a seregek vezérlete a fő hadi körmányszékektől nem tétetett függetlenné; ezek pedig nem voltak barátai a magyar ügynek. Kivált a temesvári, melynek b. Pirét altábornagy áll vala élén, mint állítá, még

nagyobb bonyodalmak meggátlása végett, egyáltalában nem akarta megengedni Kiss Ernőnek, hogy a szerb táborokat megtámadja. Temesvárott, még Haynau távozása után sem vala ritkaság hallani a jobbára idegen katonatisztek kitöréseit az ország ügye ellen. Es midőn Vukovics ezek megfenyítését szorgalmazá, Piret oly mentséggel állott elő, mikép nem látja módját, hogy midőn a szólásszabadság mindenki jogává lett, épen a katonatisztek korlátoztassanak véleményeik kijelentésében. Piret és a teljesen illyr hajlamú várparancsnok, b. Rukavina tábornok, egész magatartásából nyilván kitűnt, hogy cselekvéseiket már ama, Bécsből vett, titkos sugallatok vezérlik, melyeknek célja volt, a felkelő szerbeknek táboraik rendezésére időt engedni, s mielőtt megerősödnének, s a reactio más részről is nyíltan felléphetne, a megsemmisítő csapást tőlök lehetőleg eltartóztatni.

Az alvidéken létező haderő ekként tétlenül kénytelenítettettnézni, miként szaporodnak s erősödnek naponként a szerbek táborai. E körülmények közt Csernovics kir. biztos, értesülvén, hogy Karlócza megtámadtatása a szerbek közt némi megrettenést szült, azt a béke érdekében felhasználandó, a főddborral junius 18-kán oly egyességre lépett, hogy a kibékülés reményében addig is, míg az érsek a karlóczaai gyűlés küldöttségével Innsbruckból visszatérend, mind a két részről fegyverszünet hirdettessék. Azonban e szerződés is csak a szerbek ügyének kedvezett: a magyarokat eltiltá a támadástól, de a szerbeket nem gátolá táboraik erősítésében s egyesapróbb zavarok támasztásában. A fegyverszünet már jun. 26-kán, két nappal kihirdetése után, magában Újvidéken is némi sérelmet szenvedett. E napon a városban képviselőt kellett választani az országgyűlésre; és midőn a magyar érzelmű polgárok alkotmányos joguk e gyakorlatára békésen gyülekezének, a szerbek nagy zajjal követelték a választás elhalasztását a karlóczaai küldöttség visszatértéig. A szóváltásból borzasztó verekedés támadt, melyben tizenkét emberélet esett áldozatul, — s minthogy a szerbek a gyűlés helyére fegyveresen jelentek meg, mindnyájan magyarok s köztök még egy nő is. E vérengző kihágás oly sebesen folyt le, hogy mire a karhatalom megérkezett, a támadó szerbek már szétozslottak. A városba rendelt négy század Zanini-féle gyalogsággal szaporított őrség azontúl a békét huzamosb időre biztosította.

Nagyobb sérelmet szenvedett a fegyverszünet, mielőtt annak híre mindentűvé eljuthatott volna, több helytt a bánszágban. A kis háború, mely annyi helységet borított lángba s döntött nyomorba, itt, a bánszágban, kezdetett meg rendszeresen a szerbek s barangoló szerviánusok által. A magyar községek s a felkelők közti összeütközésnek legelső színhelye volt Szent-Mihály, melynek derék, jobbára oláh, lakosai a szerb lázadás egész folyama alatt megtörhetlen ragaszkodással viseltettek az ország alkotmányos ügye iránt. Sz.-Mihály, bár maga a határőrvidékhez tartozott, de a Torontál megyei Ürményháza magyar —, és Sz.-János oláh helységekkel határos, azoktól csak a Berzava csatorna által elválasztott, oláh község, a márcziusi napok óta folytonos érintkezésben volt a megyei igazgatás alatt lévő szomszédaival, osztozván velök az új események iránti rokonszenvenben. A helység ezen érzelmei az egész vidéken tudva voltak. A karlóczai izgatók ügynökei hasztalan ügyekeztek annak lakosait, mint más helységekéit, a magyar kormány céljai iránt tévedésbe ejteni: Sz.-Mihály rendíthetetlen volt. A karlóczai főodbor tehát, ellene boszút forralván, elhatározá, ha jó szerével nem lehet, erőhatalommal hódítani meg a községet, mely az alibunári tábor, közelsége által, aggodalomban tartá, s a verseczi magyar tábor elleni terveikre nézve némi stratégiai fontossággal birt.

Junius 25-kén tehát, a főodbor rendelete szerint, az alibunári táborból egy küldöttség jelent meg Sz.-Mihályon, és a császár, a patriarcha, a tábori parancsnok s minden más, előttök ismeretes tekintély nevében megparancsolá a községnek hogy, más helységek példájára, ötven fegyveres embert küldjenek az alibunári táborba. A parancs meglepte a község lakosait s ők, sem magoktól nem tudván hirtelen megítélni annak horderejét, sem tanácsot nem kérhetvén a szomszéd megyék tisztviselőitől, kikkel, mint határőrvidékiek, hivatalos összeköttetésben nem álltak, a kívánt 50 fegyverest, a helység tartalék-határőreiből késedelem nélkül Alibunárra küldték. Azonban, még az nap községökbe érkezett a királyi biztosság egy ügynöke, ki a junius 10-én és 16-kán kiadott királyi manifestumok szétosztásával volt megbízva. E manifestumokból s a lelkésznek azt magyarázó szavaiból eléggé meggyőződtek a szentmihályiak, hogy a szerbek táborozása egyenes ellentétben áll a császár akaratával; Alibunárra tehát tüstént szeke-

reket indítanak s odaküldött fegyvereseiket visszahozták. Egyzersmind megizenték a szomszéd Ürményháza, Sz.-János és Zichyfalva népes helységeknek hogy, ha tőlök szükség idején megsegítenek, ők készek bármi áldozattal ellenállni a lázadóknak s meggátolni betöréseket a megyei határokba. És nem is késnek vala előőrseiket kiállítani Alibunár felé.

Innen másnap hat szerviánusból s két pancsovai kereskedőből álló küldöttség jelent meg ismét Sz.-Mihályon, komolyan intő a községet a hozzájuk csatlakozásra. De a derék lakosok nem ingadoztak többé annak teljesítésében, mit a királyi szózat ismerete óta kötelességöknek tartanak vala. A küldöttséget elutasították s az említett szomszédoknak hírül adták, hogy itt az ideje segélynyújtásuknak.

Junius 28-kán egy újabb küldöttség jelent meg Alibunárról a községben, ez úttal egy rácz pap, egy végvidéki lakos, s egy rettenetes alakú bosnyák bujtogató, — minőket a lázadók megfélemlítés végett szoktak volt megbízni üzeneteikkel. A fenyegetések most is süketlenek maradtak; sőt a türelmüket vesztett lakosok, véget akarván vetni az annyszor ismételt izgatásoknak, a küldötteket megköötözve Temesvárra vitték; elébb azonban amaz idegen, elbizottságában őket sértegető bujtogatót haragjokban kegyetlenül megverték. Nem kételkedvén, hogy e tett által a felkelők boszúját magokra vonták, s jobbnak tartván megelőzni, mint bevárni a támadást, az említett szomszédok segedelmével mintegy háromszázan az alibunári tábor ellen indulának; a sánczokat megrohanták, a bennök tanyázó lázadókat a városig üzték, és csak akkor vonultak vissza, midőn hírül vették, hogy a tábor segedelmére Iláncsa felől több száz főnyi csapat közeledik.

Hazatérvén, küldöttséget intéztek Verseczre Damaszkín István szolgabíróhoz; őt állapotjaikról tudósították s tőle a boszút forraló felkelők ellen segélyt kértek. Damaszkín, nemzetiségére nézve különben maga is szerb, egyike volt azon erélyes, bátor s tevékeny tisztviselőknek, kik magoknak e sajnálatos polgári háború csilapításában, s miután az kitört, elfojtásában, e vidéken legtöbb hazafiui érdemet szereztek. Ő Sz.-Mihályra, Ürményházára és Zichyfalvára azonnal két század gyalogságot s ugyanannyi lovas dzsidást osztott fel.

A felkelők nem sokáig várattak magokra. Jul. 1-jén Sz.-Mihályt három ágyúval egyszerre több oldalról megtámadták, s mielőtt a szomszéd helységekben állomásozó katonaság összegyűlhetett, azt több helyen felgyújtották. Majd azonban a katonaságtól megtámadtatván, rendetlen futásnak eredtek, több holtat s még számosabb sebesültet hagyván hátra magok után. De, fájdalom, mire a hadi erő az ellenség üldözéséből visszatért, a községet már lángtenger borította. Hetven ház égett porrá, s mi legfájdalmasabb volt, a harcban elfoglalt lakosság vagyonát sem menthette meg égő házaiból. De nem ez volt az egyedüli áldozat a magyar részen. A katonaságból hárman megsebesítettek, ketten elesetek. Ezen utóbbiak egyike volt gróf d'Orsay dzsidás kapitány; ő volt az első tiszt, ki a polgárháborúban Magyarország ügyéért csataterén elesett. Halála az alföldön, hol régóta tanyáztán, ismertetett, fájdalmas érzelmeket ébresztett. Ő a polgári osztály iránti barátságos magaviselete által a többnyire ellenkező szellemű, idegen tisztek közt ritka kivételt képezvén, e miatt közszerepet s becsülésnek örvendhetett életében, jó emléket hagyott hátra halálában.

A hajlékaiktól megfosztott sz.-mihályiak a szomszéd helységekben kerestek menedéket. Majd újabb csapás érte őket. A katonaság eltávozta után visszatért felkelők marhájok nagyobb részét hajtották el határukból s a tűztől megkíméltek házait is kirabolták. A felkelők, azt híven, hogy a szentmihályiak ennyi áldozat után ragaszkodásukat a magyar ügyhöz keservesen megbánták, őket az ellentállás folytatásáról lebeszélendők, ügynökök által még egyszer felkerestették. De a kötelességek iránti hűségökben nem ingadozó derék lakosok ezt is elfogták és, mint az előbbieket, Temesvárra küldötték.

Sz.-Mihályénál még sokkal nagyobb érdeket s viszhangot ébresztett az országban Fehértemplom sorsa. E kicsiny, mintegy 7000 lakosból álló, szabad katonai város, székhelye a bánási oláh végezred kormányának, a haza ügye iránt oly hűséget tanúsított, hogy azt e tekintetben egy törzsökös magyar város sem múlta felül; vitézsége pedig páratlan maradt. Közel fekvén a Dunához, folyton szálla volt szintűgy az átszállongó szerviánusok, mint a felkelő szerbek szemében; s azt lerontani, vagy legalább megigázni legfor-

róbb kívánságuk s azon vidéki hadjárataik fő célja vala. A város lakossága mintegy háromnegyedben német és oláh, a többi szerb volt. Az oláhok a németekkel vetélkedtek a haza iránti hűségben; és szoros egyesülésekből eredt a város testületi jellemének hazafias színezete. Egészen külön álltak tőlök a szerb lakosok, a magyar ügynek kivétel nélkül ellenségei.

Az akadályoknál, melyeket a fehértemplomi hazafiak szerb laktársaik ellenséges indulatában találtak, még súlyosbakra akadtak az ezred kormányánál, mely, a végvidék szerkeszténél fogva, nem csak a katonai parancsnokságot, hanem a kerület területi hatóságát is képezte. Ez időben az ezredes a két első zászlóaljjal Olaszországban lévén, a kerületet egy ravasz, a magyar ügy iránt ellenséges érzelmű egyéniség, Dreyhan alezredes, kormányozá. Szellemre s érzelemre nézve hasonlóak voltak hozzá az ezredbeli s kivált — mint a végvidéken mindenütt — az ugynevezett igazgatási tiszték, kivéve Maderspach kapitányt, kiről itt csak azt jegyezzük meg, hogy alább, dicső tetteinek elbeszélésekor jobb alkalmunk lesz vele megismerkednünk. Dreyhan, a város több ízben nyilván kifejezett hazafias szelleme tekintetéből, tanácsosnak tartá nem vetni el egészen az álcát. Mint a bánsági fő hadi kormánytól függő tiszt, a magyar kormánynak ez úton hozzá érkezett hirdetményeit közzétette ugyan; de azoknak hatását tisztársai közt minden módon ügyekezett megrontani magán érintkezéseiben. A magyar alkotmányos ügynek, a hol s a miként csak lehetett, ártani törekedvén, oly cselekvésektől sem tartózkodott, melyek nevét gyalázattal bélyegezték. És annál nagyobb Fehértemplom érdeme s dicsősége, hogy magát előjárójának ármányos cselei által sem engedte letereltetni a hazafiúi kötelesség ösvényéről.

E derék városnak még azon kisebb fontosságú tettei is, melyek történelmének utóbbi fényes eseményeit megelőzték, érdemesek arra, hogy a feledéstől megóvassanak. A polgárok szilárd hazafiúi lelkülete korán, már május 24-kén, próbakőre tétetett. Azon nap hajnalán Moldova felől Pancsova felé fegyveres néppel megrakott három hajó uszott fel a Dunán. A moldvai őr, a dolgot gyanúsna tartván, puskalövessel adott jelt, mely állomásra tovább vitetvén, az egész palánczai őrvonal s az ettől éjszakra fekvő Fehértemplom is

fellármáztatott. Dreyhan, ki a szállítmány rendeltetését kétségkívül tudta, hogy a hajók háboríttatlanul haladhassanak, a zajt minden módon csilapítani törekedett. A polgárok azonban a hajók feltartóztatása végett mégis fegyveres csapatot küldöttek a Duna partjára. És, bár ez célját nem érte, — a hajók e csapat megérkeztekor már nem lévén a láthatáron: ezen körülmény mégis erős tényezővé lett a város magatartásának szilárdítására; mivel indokul szolgált arra, hogy a városi nemzetőrség magyar nemzeti zászlók alatt szerveztesék. A lakosok, mint végvidékiek, a fegyverszolgálatban eléggé gyakorlottak lévén, nemzetőrségek hamar oly rendezett s fegyelmezett lőn, mint bármely rendes katonaság. A német lakosokat illeti meg azon dicseret, hogy a nemzetőrség sorai jobbra átalok töltettek be; mert oláh polgártársaik a harcias szellem tekintetében nem hasonlítottak hozzájuk annyira, mint a hazafias érzelmekben. Az ellenséges indulatú szerb lakosság épen nem vett részt a nemzetőrségben.

A szerviánusok junius közepétől fogva mind sűrűbben barangolák körül Fehértemplomot, — itt helységeket prédálván ki, amott a vidéki népet hajtván az alibunári táborba, vagy nyugtalanítván az országutakat. Vracsegájon egy, Fehértemplom és Palánka közt fekvő faluban, még fióktábort is alakítottak. A végvidéki tisztek nagyobb része a felkelők iránt rokonszenvvel viseltetvén, nem gátlák őket e zavargásaikban; azok pedig, kik a háborgóknak ellenszegültek, vagy erőhatalommal űzetek el, vagy megkötöztetve vitettek Pancsovára. A felkelők egyik fő célja az volt, hogy az összeköttetést Fehértemplom s a verseczi magyar tábor közt megnehezítsék. E végett a Verseczhez közel fekvő azon végvidéki helységekből, melyeknek barátságában nem bíztak, a népet szokottnál nagyobb számban hajtották el táboraikba; a környéken ilykép kényők szerint hatalmaskodhattak. Izbistyréről mintegy két száz, Ulmáról még több embert hajtottak el; minek következtében rémület terjedt el az egész vidéken.

Junius 18-kán a felkelők egy küldöttség által Fehértemplomot is a maga megadására szólították. Dreyhan alezredes azt tanácslá a polgároknak, függeszszék ki a császári zászlót; sőt, ha a szerbek ezt sem tartanák tiszteletben, tűznék

mellé a szerbet is inkább, mintsem hogy a fejük felett tornyosuló veszéllyel szembeszálljanak. Tanácsához még némi rémhíreket is kapcsolt, melyek szerint a szerviánusok öt száz emberrel megszorodván, a várost legközelebb megtámadni szándékoznának; a magyaroknak pedig koránt sem volna annyi erejük, hogy a városnak elégséges segínyt nyújthassanak. De a derék polgárok kötelességükben rendíthetlenek s bizók a verseczi magyar tábor segédelmében is, melylyel folytonos összeköttetésben voltak, Dreyhan tanácsait visszautasították, s a küldöttséget távozásra kényszerítették.

A körülmények négy nap múlva komorabb színt öltöttek. A Vracsegájon tanyázó felkelők és szerviánusok, mintegy ezer főnyi csapat, Sztanimirovics és Koics vezénylete alatt, Fehértemplom alá szálltak s a várost a maga megadására, mint mondták, utolsó ízben szólíták fel, különben rohammal fenyegetődzvén. A város helyzete veszélyteljes vala: falai előtt az ő nemzetőrségénél sokkal számosabb ellenség, mely szinte égett a rablás, zsákmánylás vágyától; falain belől egy, eddigelé meghunyászkodott kevesebbség, alakosság szerbrésze, mely most nem is titkolta örömét ügyfeleinek megjelenése fölött, kész velők, ha betörnek, szövetkezni s lakostársaikat ellenség gyanánt megtámadni; és végre az ezred igazgatása oly egyén kezében ki, ha nem mert is még annyira vetemedni, hogy maga hívja fel a város megtámadására a lázadókat, de minden kétség nélkül csak örvendett volna, ha a város jó szerével a felkelők hatalmába kerül. Ehhez járult, hogy a verseczi magyar táborból várt segély nem érkezett meg.

A mindenfelől összetornyosult veszélynek s bajoknak közegette Fehértemplom hazafias szellemű német és oláh polgársága azon nézetben állapodott meg, hogy a város az életet s vagyont fenyegető ellenségtől oly módon s csak annyi áldozattal mentessék meg, hogy a lázadás ellenében eddig tanúsított törvényszerűsége s önállása megóvassék. És ezen feltétel alatt nyerte Dreyhan a megbízást, alkudozni az ellenséggel. Az alku következő feltételek alatt kötött meg: 1. A városban létező három ágyú, ugyanannyi löszerszekér és 215 lőfegyver, mint az ezred tulajdona, a szerbeknek kiadatik. 2. Az ezrednek helyben tanyázó egy tartalék-százada a felkelőkhez bocsátatik. 3. A felkelők nemcsak a város alól, hanem Vracsegájról is s az egész környékről azonnal eltávoznak.

E szerződés kétségtelenné teszi Dreyhan áruló egyetértését a felkeléssel, melynek a rendelkezésétől függő hadi szereket s vidéki őrseget átadta. Ha ő ezen, parancsa alatt lévő tartalékszázadot a derék városi nemzetőrséggel egyesíti, a győzelem biztos reményével megkísérthette volna az ellenség visszaverését. És ha bectelen eljárásával annyira nem siet, még az nap egy váratlan segély szaporította volna a város védseregét. Udvar, Krassó megyének egyetlen magyar, épen a határon fekvő helysége, Fehértemplom veszélyes állapotáról értesülván, kebléből tüstént 150 embert küldött segélyére. De megérkeztükkor a szerződés, fájdalom, már meg volt kötve.

A bánági magyar nép számos ily dicséretre méltó példait adta hazafiúi áldozatkészségének. Mennyivel inkább elszigetelve volt idegen fajok közt, annál mélyebb aggodalmat, forróbb ragaszkodást tanúsít vala hazájának ügye iránt.

E segélyvel elegendő erő volt volna Dreyhan parancsa alatt az ellenség elűzésére, ha árulási szándék nem ösztönzi. őt azon leginkább reá nézve szégyenítő alkura, melynek pontjai a középkori időkre emlékeztetnek, midőn egyes községek az őket tűzzel vassal fenyegető rabló csoportok eltávozását megvásárolni kényszerítették. És valóban a felkelőknek Fehértemplom alatti megjelenése s onnani távozása közönségesen akkép ítéltetett meg, hogy azok ez eset után a bánágban mindenütt rablóknak neveztettek.

A felkelőktől ekként megszabadult Fehértemplom polgármestere az eseményekről azonnal tudósítá az oraviczai bányagazgatóságot, gondos vigyázatra intvén azt, miután a felkelők, hír szerint, arra vették útjokat, hogy, ha tán nem sikerülne is a bányákat elfoglalniok, távozásokért váltságdíjat csikarhassanak ki. Ettől tartván, a verseczi magyar tábor is küldött némi haderőt a bányák védelmére; s épen ez volt oka, hogy Fehértemplom a veszély napjaiban nem nyerhetett Verseczről segédelmet. A felkelők, szerencsére előbb Alibunár felé, onnan pedig mintegy két ezren a perlaszi táborba vonultak.

A vihar elvonúlt után a fehértemplomi polgárok néhány társok által egy feliratot küldöttek a királyhoz, melyben helyzetöket s általában az alvidék állapotát elpanaszolván, *süketes védelemért könyörgének*. „Midőn Fehértemplom — így szól egyebek közt a felirat — hűségesen hódol Felsőged azon

legfelsőbb rendeletének, minél fogva a végvidék a magyar miniszterium alá rendeltetett: ugyanakkor a bánság két határőri ezredének kerületeiben Felsőged azon rendelete ellen szerb polgártársaink által felkelés rendeztetik. És ezen mozgalom akadálytalanul terjesztetik s igazgattatik ugyanazon felsőbbbségek szemeláttára, melyek e pillanatig minden politikai mozgalmat el szoktak volt taposni. Mi egy helyen rendes és törvényes, az más helyen a jó ügy elárulásának tekintetik. Azok, kik a felkelést vezetik, szintűgy hivatkoznak Felsőged akaratajára, mint azok, kik Felsőged magyar miniszteriumának tekintélyét megismerik. Felsőged szent nevével tehát az egyik fél bizonyosan visszaél. . . . Ily körülmények közt Fehértemplom hű német és oláh lakosai előtt csak azon szörnyű választás áll: vagy szerb laktársaik és vidéki testvéreik ellen fegyvereiket villogtatni; vagy a felkeléshez csatlakozva, a honárulás bűnébe esni. . . .” A küldöttek nyertek ugyan Bécsben engedelmet a felirat benyújtására, de választ nem, s még kevesbbé segedelmet a vészterhes napokban, melyek utóbb, mint alább elbeszélendjük, Fehértemplomra nehezettek.

Mi egyébiránt a bánsági végvidék ezredeinek állapotát illeti: miután a temesvári fő hadi kormánysszék folyton ellenzé a magyar haderő bevonulását e kerületekbe, azoknak magatartása csak a nép hajlamaitól s érzelmeitől függött. A mely vidéken a szerbek laktak többségben, az a lázadás árába sodortatott. Az oláhok általában véve semlegesen viselték magokat s csak kivételképen csatlakoztak, a körülmények szerint, többször a magyar, ritkábban a szerb párthoz. A németek és tótok, kik ezen ezredek területén egyébiránt kevés helységben laktak, szilárdul ellentálltak a szerbek csábításainak s fenyegetéseinek.

A magyar kormány, miután a fő hadi kormánysszékekkel minden viszályt gondosan került, ez pedig katonaságot a végvidékbe rendelni nem akart, — a végvidék nyugalmanak biztosítása végett csak arra szorítkozék, hogy a királyi biztosok által a nép tudomására juttassa azon anyagi engedményeket, melyeket a végvidékiek régóta nagy hévvel, de hasztalan szorgalmaztak volt a bécsi kormánynál, s melyek nekik most, az új törvények által a politikai jogokon felül biztosítottak. *Ilyenek voltak, például: az irtványföldek birtoka, az ipar s keres-*

kedelem szabadsága stb. De mind ezen ígéretek s engedmények, mind ama jogok, melyekben ők most a haza egyéb polgáraival egyaránt osztozának, kevés hatást gyakoroltak magoktartására oly időben, midőn a felizgatott nemzetiségi fanatizmus lett az emberek cselekvéseinek fő rugója. És ekként a néphajlam különbsége szerint a három bánsági ezred állapota is különböző volt.

A jobbára szerbektől lakott pancsovai ezred a felkelésnek legerősebb tényezője volt a bánságban. A székváros, Pancsova, hova Karlócza megtámadtatásakor a szerb nemzeti pénz- s levéltárak átvitettek, s hol az ezek védelmére felhívott nép ez alkalommal az ezred minden hadi szereit lefoglalta, ez időtől fogva mindig nevezetes szerepet játszott a lázadásban. A pancsovai odbor a karlócza után minden mások közt első volt tekintélyre s hatalomra nézve. Miként Perlasz a felkelők fő hadi tanyája, úgy Pancsova a politikai működés tűzpontja lett a bánságban. A felkelés előmozdításában senki sem tüntetett ki több buzgalmat, hevesebb szenvedélyt, mint a pancsovai szerb kereskedők. A táborokból intézett felhívásokban, a katona főtiszte mellett rendszeren egy-egy pancsovai kereskedő, mint odbori biztos, aláírása volt szemlélhető. Sztanimirovics Demeter, ugyanaz ki a felkelőket Fehértplom alá vezette, miután teljhatalmú biztossá neveztetett, utasításait nem csak a Karlóczán, hanem Pancsován székelő odbortól is vette. Ezen odbor szigorún őrködött a végvidéki tisztek szelleme s tettei felett. A kiknek hűségében kételkedett, vagy a kik rendeleteinek végrehajtásában csekély eredménnyel jártak el, azokat elfogatta s Pancsován elzáratta. A felkelés területén, a magyar kormány hasonló intézkedése ellenében, vésztörvényszéket állított fel.

Ezen s több más rémszabályok által a pancsovai odbor a magyar hatalom ellenében Karlócza, Perlasz és Alibunár által fedve, teljes uralomra jutott az ezred területén. Volt azonban kebelében mégis néhány község, melyeknek bátor, hazafias érzelmű lakosai sokáig ellentállni tudtak s mertek a lázadás árjának. Debelyácsa, az egyetlen magyar s reformált vallású helység a három kerületben, mind a mellett is, hogy fiaiból akkoron háromszázan harcoltak az ezrednek Olaszországban létező két zászlóaljában, s így legizmosabb karajit nélkülözte, oly ügyesen s erőlyesen tudta meghiúsí-

tani a pancsovai odbor fortélyait s erőszakoskodásait, hogy határában az odbornak semmiféle rendelete nem ment fogatba. Lakosai, megvetve a veszélyt, melytől minden felől fenyegettetek, szabadságukat megőrizték, összeköttetéseiket a magyar kormány organumaival folyton fentartották. Vörös Mihály, iskolatanító, volt a község lelke, ki csüggedni nem tudó erélye által, melylyel nem szűnt laktársai hazafiságát a kitűrésben szilárdítani, hírt s nevet szerzett magának az egész hazában; utóbb, jutalmul, kapitányi rangra emeltetett.

Osztottak Debelyácsával hűségben s veszélyben Uzdin oláh, Padina és Antalfalva tót községek, amannak szomszédai. Követve Debelyácsa példáját, a nálók megjelent szerbiánusokat kiverték; sőt Uzdin az odbor által a helységbe küldött két izgatót meg is ölte. Az említett négy és még három német község, Jabuka, Glogon és Frantzfeld, kivételével, — mely utóbbiak azonban, bár a magyarokhoz szítának, tényleges ellentállásig nem mentek, az egész pancsovai ezred kerülete részt vett a lázadásban.

A fehértemplomi ezredben, bár kevés helység találtott, mely a felkelőkhöz nem hajlott volna, de a székváros hazafias szelleme a felkelők kényők szerinti gazdálkodását mégis igen meggátolta az ezred területében; egyszersmind pedig a lázadásnak a karánsebesi ezredbe áttérjedését is megakadályozta. Azon kevés község közül, melyek Fehértemplom példáját követték, főleg Karlsdorf, német község érdemel említést. Miként Debelyácsán a tanító, úgy itt a kath. lelkész Kriksz Antal, volt nyájának a hazafiúi kötelesség buzgó teljesítésében útmutatója, míg őt a szerencsétlenség el nem érte. Nem csak erőt s kitartást öntött hiveibe a felkelők rendeleteinek félretételére; hanem még löszerekkel is ellátta őket, hogy kisebb számú támadóknak sikeresen ellentállhassanak. Buzgalma nem sokára szenvedéseket is hozott reá; mert midőn a szentmihályiak, mint említők, a lázítás végett hozzájuk küldött szerb papot elfogván, Temesvárra kísérték, a lázadók, visszatorlásul, Karlsdorfra törtek, a lelkészt foglyukká tették s Karlóczára vitték, honnan csak hosszú szenvedés után bocsátattott ki börtönéből.

A karánsebesi ezred területének lakosai, majdnem kirekesztőleg oláhok, sem magok nem éreztek vonzalmat a szerb

felkeléshez csatlakozni, sem áruló tisztek által, minők itt sem hiányoztak, nem engedték magokat oly könnyen elcsábíttatni. Az egész magyar-, tót- s horvátországi végvidéken ez volt az egyetlen határőri ezred, melyben a rend, mind a mellett is, hogy a berzaszkai század titkos módon egy időre elcsábíttatott, hosszan legalább nem bomlott fel. Ez főleg a jó érzelmű Appel tábornok érdeme volt. Ő a törvényes rendet mindenkor fentartani törekedvén, a kertületben nemcsak az új törvények kihirdetését lehetővé tette; hanem az országgyűlési követválasztás előkészületeit is lehetőleg elősegítette; mi azonban, némely osztrák szellemű tiszteknek, kivált az ezred alparancsnokának, a horvát Gerlics alezredesnek armányai által, a karánsebesi polgárok fájdalmára, mégis meghiúsított.

Appel tábornokon kívül a karánsebesi ezred s Krassó megye oláh népségének nyugalmas magaviselete tekintetében még egy férfinak lőn legnagyobb hatása, ki egyike volt az e mozgalmas időkben felmerült legsajátságosabb egyéniségeknek. E férfiú neve Murgu Euthym. Ő, községi iskolamester, mintegy tizenöt évvel ez előtt, mint oláh író lépett fel, feladatául tűzvéni ki oláh óhitű rokonainak felszabadítását a szerb hierarchia járma alól. Népeben büszke önértetet ügyekezvén támasztani, az oláh nemzetnek a rómaiaktól való származását kétségtelen tényül hirdeté. Ő volt egyike az elsőeknek, kik az oláh nyelvbe kevert szláv szavakat és szóhasználatokat abból kiirtani s abban olynemű újításokat tenni ügyekeztek, melyek azt a római nyelvvel közelebb kapcsolatba hozták. Az oláh írásban addig kizárólag használt cyrill betűket a rómaiakkal váltotta fel. Ezen s hasonló törekvései által hamar híre jutott nemzetében, s a fiatal nemzedék őt legnépszerűbb írójának magasztalta. Az oláh lelkészek azonban, kik elébb, midőn a mellett izgatott, hogy egyházuk saját nemzetök kebeléből választott püspökök által igazgattassék, őt lelkesedéssel pártolták volt, — nyelv- és írásújításai miatt, melyek az egyházi könyvekre és szokásokra is kiterjedének, tőle elidegenedtek, s iránta a népben is ügyekeztek ellenszenvet ébreszteni, hatását meggátolni. Murgu népszerűsége mindazáltal, s nem annyira tudományos kiképzettség, mint nemzete iránti lelkesedése s külsejének bizonyos mystikus kifejezése által, az oláhok kivált alsó osztályai-

nál azon arányban növekedett, melyben a szerb hierarchiának ellene forralt boszúja nagyobbodott. Szerencsétlenségére, buzgalma által, melylyel nemzete elhanyagolt állapotát emelni, sorsát javítani ügyekezett, egy igen kényes térre ragadtatott: a helyett, hogy megkezdett pályáján a szerbek és oláhok közt lévő egyházi viszonyok egyengetésére s a nyelvművelésre szorítkozott volna, Krassó megyében a földesurak és jobbágyok viszonyaira is kiterjeszté izgatásait; minek következtében elfogatott s mint közrendháborító négy évi fogságra ítéltetett.

Az 1848-ki márcziusi események őt még a budai börtönben találták, honnan a nép által, mint politikai fogoly, Stancsicscal együtt kibocsáttatván, a szabadság vértanújaként hordoztatott meg az utczákon. E váratlan esemény, s kivált a pesti néptől tapasztalt, soha nem remélt tömjénezés, hazafisága tekintetében, igen jó hatást tett a hír és népszerűség iránt nem érzéketlen Murgura; és e hatásnak hihetőleg nagy része volt abban, hogy midőn a szerb lázadás kitört, ő nem csak, régi hajlamai s érzelmei szerint, a szerbek ellenzőjévé, hanem a magyaroknak is barátjává lett, s nem késett oláh rokonait arra késztetni, hogy a magyar nemzettel tartsanak. Majd Krassó megyében az országgyűlésre népképviselővé választatott, s mint olyan, a kormány engedelmeivel, a bánságba ment, az oláhok közt népgyűléseket tartani. Oly térre lépett tehát, melyen működése politikai jelentőséget nyert. Teendőit Vukovics királyi biztossal eleve közölván, s magát arra kötelezvén, hogy a népgyűlések végzéseit nem követelő határozatok, hanem a kormány elébe terjesztendő kérvények alakjában fogja alkottatni, június 27-re Lugosra egy nagy oláh népgyűlést hirdetett.

A gyűlésen a bánság és Arad megye minden vidékeiről mintegy másfél ezren jelentek meg, jobbára az oláh nép vagyonosabb, értelmesebb osztályaiból. Ő volt az elnök s egyszersmind a leghatályosabb szónok. A gyűlés végzései körülbelül következők lőnek: az oláh nép kész a haza védelmére fegyvert fogni, de óhajtja, hogy fő s alkapitányai oláhok legyenek; fő kapitányul Murgu neveztessek ki. Engedtessek meg az oláhoknak, beldolgaik igazgatásában, saját nyelvek használata. A temesvári és verseczi óhittü püspökök, az oláh nemzetiség elleni törekvéseik miatt hivatalaikban

felfüggesztetvén, püspökhelyettesé Temesvárra Petrovics, lippai esperes, Verseczre Vúja, oravicza esperes, neveztesse-nek ki. E kívánatok, a miniszterium elébe terjesztetvén, a püspökhelyetteseket s az oláh nyelv használatát illetőleg, utóbb teljesítették is.

Murgu ezután még több helytt, egyebek közt Karánsebesen is tartott népgyűléseket, melyek által nemcsak magának nagy hirt s népszerűséget szerzett nemzetében, hanem ezt is megerősítette ellenszenvében a rácz lázadástól. De ezen jó eredmény mellett azon rosz következménye is lett ezen apostolkodásnak, hogy a nép, megszokván a tömeges gyűlekezést, a tisztviselők iránt engedetlenebb kezdett lenni; mi oly időben, midőn minden rendelet szigorú s pontos teljesítést igényelt, a közügyre nézve könnyen károsná válhatott.

A fehértemplomi és karánsebesi ezredekkel határos bányakerületben is általában jó szellem uralkodott a szerb lázadás ellenében. Eleinte a bányász nép közt mutatkozott ugyan némi aggodalom s nyugtalanság a miatt, hogy midőn a volt urbérese az új törvények által annyi jótéteményekben részesítették, ők, kik eddig iparáguk érdekének tekintetéből minden adótól fel voltak mentve, most a törvénynyél lett teherenyelőség következtében, szinte adókkal fognának terheltetni. A kormány mindazáltal e bányász népség állapotában semmi változást nem hozott be, s az általános törvény gyakorlatba vételét az országgyűlés további intézkedéséig felfüggesztette; sőt még azon kedvezést is megadta a kerületnek, hogy azt feljogosítsa, a maga nemzetőrségét a megyei hatóságtól függetlenül rendeznie.

A bányakerület igazgatósága e kedvezményeket buzgó hazafiúi érzelmekkel, kötelessége teljesítésében dicséretes erélyvel viszonozta. Gräzenstein Gusztáv, bányagazgató, értelmes, munkás, ritka műveltségű egyén, buzgó s erélyes működése által oda vitte az ügyet, hogy junius végén a kerületben 1800 nemzetőr találtatott besorolva s felesketve. Tetemesen szaporitá érdemeit még avval, hogy a bányaművelés eszközeit, lőszerek készítésére, sőt kisebb ágyuk öntésére is használtatta; s így azon vidék fölfegyverzését elősegítette, a *kormány*nak pedig a lázadás elleni hadviselésében jelentékeny *hasznára vált*.

Dicsérettel említendő még e vidéken egy másik egyéniség, ki a bányásznemzetőrség kívánatára, annak vezényletével bizatott meg. Asbóth Lajos őrnagy, ki elébb, mint nyugalmazott lovas kapitány, Lugoson visszavonulva élt, egyik leglelkesebb főtisztje lőn a bánsági hadjáratoknak. Bátorság, fáradhatlan munkásság, s feladatának teljesítésében kedv és erély tüntette ki őt új hivatalában. Ha néha követett is el némi hibát, annak oka inkább túlzó serénységében, mint akár hanyagságában, akár ismereteinek hiányában feküdt. A következő évben tábornokká neveztetvén, a garani táborozásban egy egész hadtestet vezényelt. De a szerencse ott kevesbbé mosolygott neki, mint bánsági működéseiben.

Mint Fehértemplom s Alibunár táján, oly módon folyt a kis háború a magyar kormány által felállított egész őrvonal hosszában, a Tisza vidékén s a Bácskában, egész junius havában mind addig, míg a karlóczai gyűlésről Innsbruckba küldött bizottmány Rajasics érsekkel vissza nem tért. Minthogy a szerb felkelők s törökországi fajrokonai a perlaszi táborból s a római sánczokból kisebb nagyobb csoportokban szünet nélkül barangolának: alig mult el nap, hogy a részünkről felállított őrvonalon némi csatározások nem történtek volna; melyeknek azonban nem lett semmi nevezeteseb eredményök. Miként a három bánsági ezredben, úgy az egész bánságban s Bácskában is, leginkább azon hiba következtében terjedt s erősödött napról napra a lázadás, hogy seregeink a hosszú őrvonalon s több táborban szétszóratván, összeható, erélyes működésre nem egyesítették, s a helyett hogy a felkelőket alakuló táboraikból szétűzték volna, csak a védelemre szorítkoztak; de végre a veszély nagysága, mely a szerbek mint merészebb felléptéből keletkezett, kormányunkat a hadjárat e hibás rendszerének megváltoztatására kényszerítette. Mielőtt azonban az innsbrucki küldöttség visszatérte után végbement események elbeszélésébe ereszkednénk, lássuk, mi történt Horvátországban, s miként intézkedett a magyar kormány is a horvátországi események tekintetében; mert ott létezett a fajháború gyújtója, s az udvari reactio ármányainak csomója; a szerb lázadás is főleg onnan nyerte táplálékát.

MÁSODIK FEJEZET.

Horvát viszonyok az országgyűlés megnyitáig.

A miniszterium értesülvén, hogy Jellasics bán sem a május 6-kai királyi rendeleteknek, sem a királyi biztosul küldött Hrabovszkynak engedelmeskedni nem hajlandó; sőt, amazok daczára, a tartományi gyűlést junius 5-kére önhatalmából kihirdette: a királytól, mint említő, május 29-kén egy újabb kéziratot eszközölt ki, melyben a bánnak meg lőn hagyva, hogy a különben is érvénytelenné válendő gyűlést azonnal vonja vissza, s e parancs vétele után huszonnégy óra alatt a király előtt személyesen jelenjen meg.

De Jellasics ezen újabb parancsokat sem vette figyelembe. Körutjából, melyet találkozása után Hrabovszkyval, a nép felizgatása végett tett, junius 4-kén térvén vissza, nagy fénynyel vonúlt be Zágrábba. A papságnak, a Rajasicstól vezérlett szerb küldöttségnek s a tartományi gyűlésre már összesereglett képviselőknek élén, b. Kulmer fogadta őt üdvözlő szónoklattal, ki lóháton, fényes nemzeti öltözetben, engedetlenségéből a gyűlést letiltó királyi parancs iránt mintegy tüntetést csinálva, diadalpompával ment be a városba.

A tartományi gyűlést más nap Lentulaj Imre, Varasd megyei főispáni helytartó szabad ég alatt, a Katarinai téren nyitotta meg. Felolvastatván mindenek előtt a bán kinevezetése és beigtatási esküjének formája: Jellasics közakarattal az ország főkapitányává kiáltatott ki. Ezután egy küldöttség eresztetett hozzá, őt a gyűlésbe ünnepélyesen meghívandó. A gyűlés, a királyi letiltástól elnézve is, nem birt a törvényes kellékekkel: nem volt jelen királyi biztos, ki nélkül magyar koronai főméltóságba beigtatni senkit sem lehet; hiányoztak az országnagyok, egyházi főméltóságok, birtokos mágnások és főispánok; még maga b. Kulmer sem vala látható. De Jellasics mind evvel nem gondolt; s ágyudörgések és *szivio*k

zaja közt jelent meg a gyűlésben. A báni hivatalos eskütt Rajasics karlóczai ó-hittű érsek kezébe tette le, kit ő, miután a zágrábi kath. püspököt s volt báni helytartót megjelenésre nem birhatta, e végett hívott meg Zágrábba. A kath. valláshoz buzgón ragaszkodó horvát nép nem kevésbé ütközött meg ugyan e jeleneten; a bán emberei azonban oly magyarázattal ügyekeztek azt megnyugtani, hogy ezen eltérés a szokott rendtől egyedül az ó-hittű szerbekkel kötött szövetség szilárdítása végett történt. Felesküvén a bán, főbb pontjaira nézve következő értelmű beszédet tartott a gyülekezethez:

„Esküdtélelem által újra megszenteseítvék a király és önök iránti kötelességeim, melyek előttem különben is szentek voltak, s hazám iránti hű érzelmeim következtében, a jövőre is azok lesznek. Végetlen az örömem, hogy én lehetek az első, ki önöknek a szabadságot kihirdethetem. . . . Nem mint kiváltságos rendek, hanem mint a nép szabad képviselői jelentek meg itt önök. Ezen szabadság hozta ide a határőrvidék képviselőit is; ezentúl nem csak ők, de mi mindnyájan a hon védői leendünk. Feladatunk igen nehéz; s azért jöttetek ide, hogy felette értekezzetek, mert ennek megoldásától függ jövődünk. A király és családja iránti viszonyaink s viszáljunk a magyarokkal, teszük legfőbb tárgyait gondoskodásunknak. Változhatlan hűség, a királyhoz, ősi erénye népünknek: ez lelkesít minket is. Állásunk a magyarok irányában három oldalú: mint volt a múltban, van a jelenben és lesz a jövőben. A multak a történet lapjaiba tartoznak; állásunk jövője pedig a jelen gyűlés feladatát képezi. Azért e felett egyelőre nem lehet, nem akarok bővebben nyilatkozni. Minthogy azonban Magyarország koronája hazánké is, a kapcsolatot avval fenn kell tartanunk. De, testvérek, mi nem akarunk egy élet nélküli arany korona alattvalói maradni. A kölcsönös viszonyt tehát a jövőben csak úgy kívánjuk fentartani, hogy a magyar korona főnséges dynasztiainkkal összekötve legyen. Elosztatni a magyarok iránti gyűlölséget törvényhozási és igazgatási szempontból is, a jelen gyűlésnek leendő feladata. A mai korszellem szerint a fejedelem és nép, állodalmak és nemzetek közti viszonyoknak a szabadság, testvériség és egyenlőség elveire kell alapíttatniok. Ezen alapra akarjuk mi is fektetni viszonyainkat a magyarokkal, mivel harcban velők örökké csak nem maradhatunk. A nyolcz száz évek

barátság a viszály békés megoldását javasolja. Ellenben ha a magyarok minket és honunkban létező rokonainkat (a ráczo-
kat) elnyomni akarnak, tudják meg, hogy mi készek vagyunk
fegyverrel is bebizonyítani, hogy elmúltak az idők, midőn
egy nép más nép felett uralkodott. Félre tehát a magyar ön-
kénnyel: azt mi márczius előtt sem ismertük el; most pe-
dig megtörtük és eltörtültük. Mi csak oly kormánynak hódol-
hatunk, mely minket alkotmányunk alapelvei szerint igazgat.
Azért a mostani magyar kormánynak, mely a királlyal
semmi törvényes kapcsolatban nem áll, sőt azt magától egé-
szén függővé tette s a birodalmat alapjaiban megrendítette,
magunkat alája nem vethetjük. Az ellenem rendelt vizsgálat
és gyanúsítások taglalásába nem ereszkedem. Hogy a prag-
matica sanctio ellen törekedem és az oroszszal szövetezem,
ismeretes koholmányok. A mi azonban szláv törekvéseinket
illeti, nyiltan ki kell mondanunk: a mi rokonszenvünk csak
a szláv nemzetiségekre, de kormányaikra nem terjed. Mi ezen
kölsönös vonzalomban találjuk nemzetiségünk legerősebb
biztosítékát. — A lefolyt magyar országgyűlésen alkotott
törvényeket önök tárgyalására bízom. — Csak egy esik szí-
vemnek fájdalmasan: az, hogy dalmata testvéreinket itt nem
láthatom. De bízom hazafiságukban, hogy ők is közremunká-
landnak, hogy e régi kapcsolat, mely most csak szóban él,
valódilag is életbe lépjen. — Előterjesztendem a haza béké-
jére tett intézkedéseimet is: ítéljétek meg hazafiúi érzelmei-
tek szerint. De higgyétek, hogy örökké hű leendek hazámhoz
s királyomhoz.“

Bírálnunk a bánnak e, csak kivonatban közlött beszédét
felesleges. Bár mennyire ügyekezett is a méltányosság és bé-
kekívánatok kifejezése alá rejteni szándokait, nyilván elárulta
ezeket mégis ama rágalmak ismétlése által, mintha a magyar
nemzet a horvátokat elnyomni akarta volna, és azon kijelen-
tése által, hogy ő a magyar kormánynak magát nem fogja
alávetni. Hasztalan ügyekezett elhitetni a világgal azt is, hogy
szláv törekvéseik csak a szláv népiségek iránti rokonszenvre
szorítkoznak: bár titok nem volt is többé, hogy az ő törek-
véseinek nem más a célja, mint a mit neki az udvari reactio
tűzött ki; az illyr párt vágyai mindazáltal, miként a követ-
kező napok tanácskozásai eléggé kitűntették, egy déli szláv
birodalom alkotásáért sóvárogának. Ezt egész nyíltsággal csak

azért nem merték kikiáltani, mivel, hogy azt a magyar nemzet ellen kivívhassák, a dynasztia iránti loyaltitás álarczát még szintoly szükségesnek látták, mint viszont Jellasics is szükségesnek érezte, a reactio zsoldjában elvállalt népszabadságölő terveit még egy ideig a nemzetiség és nemzeti szabadság pá-lástjával takargatni.

A beiktató ülés szerfartásai az óhítt templomban Rajasics érsek által tartott isteni szolgálattal fejeztettek be. Más nap a bán maga vévén át a gyűlés elnökletét, felszólítá a képviselőket, kezdenének azonnal nehéz feladatuk megoldásához. — A horvátországi hangulat bővebb ismerete végett, im álljon itt néhány főbb szónok beszédéből egy-két töredék.

Kukuljevic: „Szavazzunk köszönetet őfelségének, hogy a nemzet választottját nevezte ki bánunkká. De miután a királyi leiratban nem tétetik említés, hogy bánunk a szlavoniai és dalmatiai haderőnek is parancsnokává lett; — holott ez hajdan úgy volt, s csak a horvát hűségért kardéllal és vérrel fizető I. Leopold vette el a bán és nemzet ezen jogát; kérni kell őfelségét, hogy Szlavóniát és Dalmátiát is a bán fővezérlete alá helyezze. Ne feledjünk el még egy körülményt, mely evvel kapcsolatban áll. Kérdem: mi köszönetet nyert a bán a rend és dynasztia érdekében tett erélyes fellépéseért? Jutalma: lenézetés, gyanusítás, fenyegetés. Epen a szabadság megalapításának perceiben kelle hallanunk, hogy ellene a főherczeg-nádor s a miniszterek felléptek. De ő érezve méltóságát, nem ismerte el a jogtalan parancsolókat. Ezért megérdemli, hogy a nemzet által isteníttessék. Nyilatkoztassuk ki hogy, ha őfelsége a bán minden lépteit s rendeleteit megerősíteni nem akarná, akkor mi magunkat minden méltatlanság ellen, jöjjon az bár honnan, védeni fogjuk.“

Ezután több szónok azon kívánságot fejezi ki, hogy a bán alkirálylyá neveztessék; felelős miniszterium alkottassék; s a dalmát és tótországi főparancsnokság, ha a bántól megtagadtatnék, Suplikáczerb vajdára ruháztassék.

Utánok *Gáj* nyilatkozott, mondván hogy, a patriarcha óhajta szerint is, főként a szerbekkel való egyesülésre kell törekedni; melynek feltételeit ekként véli legalkalmasabban kifejezhetni: „minden kívánságaik a mieink, és minden kívánságaink az övéik is legyenek; addig ne nyugodjunk, míg ez meg nem történik. Szerb testvéreinknek nagy érdemeik van-

nak irántunk: a határszéleken mind szerbek védik vagyonunkat s életünket.“

A bán rövid nyilatkozatában még a külön szerb és horvát neveket is mellőztetni kívánja, mert, ugymond, „mindnyájan egy nép vagyunk.“

A bán *Rajasics* érsek követé a szólásban. „Mi szerbek, úgymond, megemlékezvén jogainkról, melyeket a római császároktól s magyar királytól kaptunk, elhatároztuk e jogokat valahára ismét életbe is léptetni; úgy is csak hűtlenség és igazságtalanság rablá el tőlünk azokat. Május 1-jén (ó számítás szerint) választá meg nemzetünk azon főnököt (a vajdát), ki a török nyom alól új hazánkba telepített. . . . Hogy néptünk érdeme nagy volt, a történelem s kiváltságleveleink bizonyítják. Vértünket ontottuk e földért. És, horvát nemzet! a mi vitézségünk volt a gát, mely miatt a törökök ellenetek sem boldogultak: a mi mellünk fogta fel a vad nép csapásait. S vajjon hogyan jutalmaztatánk a királyok által? Jogaink elfeledtettek, megcsonkítottak. De most megkonduult a visszaszerzés órája, s mi hangosan igazságot követelünk. Hajdan vajdáink voltak, kik a nép élén védelmezték a Bácskát s bánágot az ozmán zsarnokság ellen. És mit nyert utolsó vajdánk, Brankovics? Egy pokolbeli politika Csehországba csalta őt, hol bilincsre veretett, s tizenhat évig szenvedett kínok és nélkülözések közt. Több koronás fő is járt közben érte. „Börtönben fog ülni, mert így kívánja a státus érdeke!“ — Ez volt a felelet. Egyházi szertartások nélkül mult ki a tömlöcz kővánkösain. Rég elfelejtett csontjait titkon kiásta egy hű fia nemzetünknek, s földünkre, Krusedolba, hozta, hol azok tiszteltetve nyugosznak. A jogok visszaszerzésére felébredt nép most Suplikácziot választotta vajdává, a Bácskára, a bánásra és Baranyára kiterjedő hatalommal. Így áll helyzetünk. És mi most közös ügyeink érdekében veletek akarunk egyesülni, hogy egy lélek és egy szív legyünk. Kérünk, pártoljatok. Bizottmányunkhoz, mely Innsbruckba indul, nevezetek tagokat, kik buzgalmokkal még több érvényt adjanak kívánatainknak. Tegyétek ezt a testvériség kedvéért. . . . Ha a Szerémség a mi vajdaságunk alá esik is, evvel a bán hatalma nem csökken; mert erkölcsi befolyása a Dunán át Bácskára és a bánásra is ki fog terjedni.“

Az érsek ezen beszéde azonban számos horvátban keserű érzelmeket ébresztett. Győzedelem esetében a Szerémség Eris almájaként tűnt fel a szerbek és horvátok közt. E tartományra a bánnak a magyar alkotmány adott befolyást; a szerbek ellenben a nemzetiség elvéből tartottak reá igényt, mert a lakosság, kevés kivétellel szerbekből áll. A katolikus papok és számos buzgóbb híveik, kiknek kedélyét mélyen megsérté, hogy a bán az ó-hitű érsek kezébe tette le az esküt; de bosszús érzelmeiket, nehogy a fennen hirdetett testvériség a vallás kényes kérdése által háboríttassék meg, magokba fojtani kénytelenek voltak, — a Szerémség kérdésében jó alkalmat nyertek neheztelésök nyilvánítására. Valamennyiöként Osegovics, kathol. püspök szólalt fel, ki, mivel magának igényelte volt a báni eskü átvételéből származó megtiszteltetést, a történetek miatt valamennyinél nagyobb keserűséggel telt vala meg. Ő az erkölcsi hatással, melyet Rajasics a bánnak a Szerémségben engedett, egyáltalában nem volt megelégedve; s e tartományt, mint Tótország részét, jövőben is a bán egyenes hatósága alatt kívánta hagyni. Neki semmi kifogása sincs Suplikács ellen; de ki lesz ott nagyobb: a bán-e vagy a vajda? Clara pacta, boni amici! De tovább ment még ennél is: a történelemre hivatkozva, kereken tagadta, hogy a Bácskában, a bánságban és Baranyában valaha szerb vajda uralkodott volna.

E tárgy felett még hosszabban s mindinkább hevülő kedélyvel folyt a tanácskozás, úgy hogy némelyek már szakadástól kezdének tartani, s csilapítólag szóltak közbe. „Egyesüljünk — mondá egyebek közt Georgievics — egyesüljünk azon elv zászlaja alatt, hogy mi, szerbek, bosnyákok, hercegovinaiak és horvátok egy törzsből eredt testvérek vagyunk!”

Osegovics Metell hasonlókép a testvéries egyesülés szükségére mellett szólott ugyan; de a Szerémségre nézve egyértelmű volt a többi horvátokkal. „Csak azt óhajtanám kikötni, mondá egyebek közt, hogy midőn a bán óhitű, akkor a vajda, kit én alkapitánynak szeretnék neveztetni, legyen katolikus, és viszont. Mert a három egységes királyságban csak egy eszme, egy szív, egy lélek uralkodik. Hagyjuk Szerém vármegyét a bán hatalma alatt, s legyen ennek alkapitánya a vajda. Szólítsuk fel a szerb küldöttséget, mondaná meg véleményét e kérdés felett.”

Rajasics azonban röviden válaszolá, hogy arra felhatalmazva nincsenek. A vitának utóbb Gáj vetett véget, ki, az illyr pártiak helyeslése által támogatva, az egyesülés kedvéért az érsek nézetei mellett nyilatkozék. „Ne aggódjanak, úgymond, a horvátok, hogy Szlavonia egy részét elvesztik: én elég kárpótlást látok ezért a vajdaság megszilárdulásában. E méltóság létezése nagy előny a bánra nézve; mert ennek hatalma általa a Dunán túlra is terjedhet, s mert a dunáninneni kiránat s törekvés, egy magasabb, szellemibb viszonynál fogva, a dunántúlivá is válik.“

A bán, ki egyedül volt az udvari reactio terveibe annyira beavatva, hogy láthassa, miképen mind e szerb és horvát nemzeti vágyak és tervek merő ábrándképek, melyek csak azért türetnék, hogy a reactio eszközeivé váljanak, míg ez, végre célját érven, a kényuralom vasvesszejét horvát, szerb és magyar felett egyaránt felemelheti, — a bán, mondom, e vitatkozások alatt mély hallgatásba zárkózott. Utóbb aztán Kukuljevics indítványa szerint mondván ki a végzéseket, az Innsbruckba menendő küldöttséget kinevezte.

Más nap Jellasics egy bizottmányt választatott, mely a Magyarországgal való viszonyok kérdéseit azonnal munkálatba venné, s a gyűlést az innsbrucki küldöttség visszatértéig elhalasztotta. „Oszoljunk szét a hazában, úgymond. Menjen mindenki a maga helyére; mert a népet magára nem hagyhatjuk. Induljatok tehát, testvéreim, kedves hazánk minden vidékeire; oktassátok a népet; szilárdítsátok annak buzgalmat. Addig én is teljesítendem kötelességemet, s a küldöttséggel a trón elejébe járulandok, hűségünket s ragaszkodásunkat kijelenteni.“

A miniszterium, mihelyt értesült, hogy a király az Innsbruckban járt miniszterek, Széchenyi és Eötvös, eszközzésére, május 29-kei kéziratában a bánat haladéktalanul maga elébe idézte: a maga részéről Batthyáni Lajos elnökminisztert küldé Innsbruckba, hogy ott Jellasicscsal találkozá, még egy kísérletet tegyen a békés kiegyenlítésre. A történetek után azonban méltán kételkedhetett, vajjon meg fog-e ott a bán jelenni; s azon esetre, ha ő, folytatva eddigi magaviseletét, a királyi parancsnak most sem fogna engedelmesskedni, a miniszterium is eltökéllé magát a legszigorúbb rendszabályok foganatba vételére. Az elnökminiszter e végre több rendelet-

javaslatokat vitt oda magával, melyekre a király aláírása ki-
eszközleendő volna.

Az elnökminiszter szörnyű kínos helyzetben érzé magát Innsbruckban. Egy részről, mivel a bán, ki, mint látók, a tartományi gyűlést a királyi kézirat tilalmának daczára is megtartotta, junius elején, a vett parancs szerint meg nem jelent; minek következtében Batthyáni kényszerítve érzé magát, a bán irányában ama végső rendszabályokhoz nyúlni, melyek a háborút elkerülhetetlenné teszik. Más részről, mivel érzelmei a dynasztia irányában őszinték, loyalisok lévén, nem kevesebbé annak, mint hazájának érdekében forrón ohajtá, hogy az udvarral jó egyetértésben, s annak őszinte közremunkálásával sikertüljön kiegyenlíteni a viszályokat: most azonban, Innsbruckban léte alatt, ez iránti reményei, lelkének nagy fájdalmára, mindinkább tűnedezték.

Az udvarnak Budapestre jötte iránt ő is ugyanazon választ vette ugyan, melyet Széchenyi és Eötvös miniszterek nyertek volt; minek következtében az udvar feltételét, a 40 ezer újonczot illetőleg, a miniszterium részéről ő is elfogadta. De Jellasics tekintetében az ügyek e néhány nap alatt is nagyot változtak az udvarnál. A király részéről nem talált ugyan akadályra; de a kedélybetegnek s gyöngé értelműnek könnyen kijátszható akarata semmit sem nyomott a dynasztia többi tagjai s a reactio pártja előtt. Ő a koronának csak névszerinti képviselőjéül tekintetett; a hatalmat, a dynasztia többi tagjainak megbiztából, öcsce, Ferencz-Károly főherczeg gyakorlá; ki viszont nejének, a reactio lelkének tartott Zsófia főherczegasszonynak befolyása alatt állá. Ezekben mind több őszinteséghiányt, színlelést, sőt ellenséges indulatot tapasztalt hazánk törvényes önállásának ügye iránt. Értekezletei közben az udvar tagjaival minden kétsége elenyészett, hogy a horvát párttűzés és a szerb lázadás egyenesen általok szítogatattik. Ferencz-Károly főherczeg tagadta ugyan, Batthyánnak őt ostromló kérdéseire, hogy valaha adott volna Jellasicsnak olyféle utasítást, milyent ez Hrabovszkynak előmutatott s mely által a király nyílt parancsainak félretételére ösztönöztetnék; de midőn ennél fogva az elnökminiszter őt arra kérte, hogy tehát munkálna ő is közre a király parancsai iránt engedetlen bán megbüntetésére: tétovázó, kikerülő válaszai által eléggé

elárulta, hogy tőle, a márcziusi reformok ellenétől, a lázadók ellen őszinte közremunkálást várni nem lehet.

Az elnökminiszter, ekként tünedezni látván reményeit a békés kiegyenlítésre, míg a bán megjelenésére várakozék, különösen a még mindig rendezetlen hadügyet ügyekvék valahára tisztába hozni; mi végre több arra vonatkozó rendeletet eszközle ki a királytól. Egyebek közt Mészáros Lázár hadügyminisztert, ki Olaszországból valahára Pestre érkezett, tábornoki rangra emeltette; s nehogy rendeletei a fő hadi kormánysszékek részéről engedetlenséggel találkozzanak, gróf Latour-Baillet osztrák hadügyminiszter számára is nyert ki egy császári kéziratot, mely által a szükséges intézkedések megtételére utasították, hogy Magyarországon és kapcsolt részeiben, úgy a határőrvidéken mint Erdélyben, minden hadi kormánysszékek és parancsnokságok egyedül a magyar hadügyminisztertől függjenek. Egy más császári kir. kéziratban Mészárosnak meghagyatott, hogy ezen rendeletet ő maga is adja tudtára a hadi kormánysszékeknek; azon rendelvényeket pedig, melyek az előtt az udvari hadi tanács által, helybenhagyás végett, a császár elejébe szoktak volt terjesztetni, ezentúl Magyarországot s kapcsolt részeit illetőleg, ő terjeszsze, a III-dik t. cz. értelmében, a királyi helytartó, István főherczeg elhatározása alá.

Batthyáni Lajos több napi várakozás után sem vénév hírt Jellasics jöttéről, végre megérkezettnek látta az időt, ama rendszabályok előterjesztésére, melyek, a minisztertanács végzése szerint, az engedetlen bán ellen fogamatba veendőknak volnának. Ezek, mint előre látható volt, nagy ellenzéke találtak a dynasztia azon tagjainál, kik a horvát és szerb zavarok szitogatásának gyanújában állnak vala*). Tehetetlenségüket, s a magyarok által adott példát emlegeték, melynek a horvát és szerb mozgalmak természetes következményei volnának.

---

*) Mondják, hogy ez alkalommal Zsófia főherczegasszony is megjelent, részt venni óhajtván a kabineti tanácsban; de Batthyáni kijelentésére, mikép hivatalos minőségben, mint elnökminiszter, értekezik fejedelmével, a tereméből távozni kényszerítettett. A főherczegasszony ezóta *engesztelhetetlen gyűlölettel* viseltetett Batthyáni iránt. Erezte is aztán Batthyáni a „*manet alta mente repostum*“ szomorú következményeit.

Batthyáni végre meggyőződött, hogy hasztalan minden törekvése a viszályok kiegyenlítésére megnyerni a dynasztia némely, épen legbefolyásosabb tagjait. Kijelenté tehát, hogy a miniszterium e viszonyokban tovább nem maradhat meg. Miután a bán, ki magyar koronai hivatalnok, engedetlenségét elmaradása által újabban is kétségtelenül tanúsítja: vagy az engedetlen tisztviselőt kell letenni s megbüntetni; vagy a miniszteriumnak kell lemondani, ki magát a világ s a haza előtt eddigi szerepének folytatása által nevetségessé tenni nem akarja. A bán kárhóztató s hivatalaitól megfosztó rendelet kiadásától feltételezte ennél fogva a miniszterium megmaradását.

Mind a dynasztia tagjai, mind az udvari reactio egyéb intézői eléggé ismerték már Batthyáni szilárdságát, hogy meggyőződhessenek, miképen ő, ha kívánatára nem hajólnak, kijelentése szerint fog cselekedni. A reactio tervei pedig még nem értek meg annyira, hogy a nyílt szakadást Magyarországgal már is tanácsosnak láthatták volna. Bécs és Prága még folyton lázongott; az olasz háború kimenetele még szinte kétséges volt. Ily körülmények közt pedig Magyarország felkelése, mit a miniszterium lemondása multhatatlanul maga után lett volna vonandó, igen veszélyessé válhaték a dynastiára nézve. Elhatározták tehát, hogy a kétszínű játék Magyarország irányában egy ideig még ezután is folytattassék: a király tegye, mit a miniszterium kíván; Ferencz-Károly főherczeg pedig, mint a császár képviselője, a trón háta mögött adjon, mint eddigelé, ellenkező rendeleteket.

Az udvar e végzés után nem ellenzé többé, hogy a rendeletek a bán és pártja ellen, némi szerkezeti változtatással ugyan, de lényegileg úgy, miként Batthyáni kívánta, a király aláírásával ellátva kiadassanak. Viszont Batthyáni is elfogadta az udvartól kikötött két feltételt, melyeknek egyike volt hogy, ha Jellasics időközben mégis megjelenne Innsbruckban, a rendelet közhírré ne tétessék; másika pedig: hogy a miniszterium a nem sokára megnyitandó országgyűlésen mindjárt eleinte indítványba tegye az olaszországi sereg szaporítására szánt negyven ezer újoncz megajánlását. E második feltételhez Batthyáni viszont azt tűzte feltételül, hogy az újonczok megajánlása után az udvar azonnal leköltözzék Budapestre.

A király aláírásával ellátott ama rendeletek közül, melyek június 10-kén Batthyánnak kiadattak*), különösen kettő illeti a bánt s a horvát ügyeket: az egyik „Szózat a horvátokhoz

*) E rendeleteknek aláírását s kiadását a király által kétségbe vonja gróf Majláth János, „Neuere Geschichte der Magyaren“ című munkájában (II, 37). Sajnáljuk a szomorú véggel kimúlt embert; de nem ki málhatjuk a történetírót, mert nem ok nélkül hiszszük, hogy tollát nem meggyőződés, hanem pártédek s pártszenvédey vezette. Az idézett munka nem csak igen felületes; de, mi több, a nemzet iránt is felette igazságtalan és rossz indulatú. A szándékos elferdítések, hazugságok, pártgyűlöletről eredt ráfogások, s egész a szemtelenségig menő öntömjenezés szívédekben minden lapon előtűnik az osztrák zsoldban lévő reactionárius író, ki, midőn a gyűlölt szabadelvű pártot sújtani törekedik, többnyire nemzete ellen is igazságtalanná, hűtlenné válik. Majláth, ki, hihetetlen hogy ne ismerte volna a titkos udvari reactio kétszínű, erkölcstelen játékát, a maga álláspontjából, természetesen, kénytelen volt tagadni e rendeletek hitelességét, melyeket egyébiránt az egész forradalomban a legrejtélyesebb jelenetnek bélyegez; nem is szólánk róla, ha azok eredetéről olyasmit nem állítana, mit Batthyáni Lajos szent emlékének tekintetéből, czáfólat nélkül hagyni nem lehet. „Két vélemény van, úgymond ezen oklevelek eredetéről. Némelyek szerint, a miniszterium azokat csak azon esetre akarta volna kiadni, ha a király elébe hívott bán meg nem jelen; de egy alárendelt tisztviselő, hogy a bánt compromittálja, a miniszterek tudta nélkül nyomatta ki azokat a Közlönyben. Mások mondják (mi azt hiszszük, hogy azt csak Majláth mondja), és ez látszik, úgy mond, a legvalószínűnek, hogy a többször Innsbruckban járt elnöki miniszter magának valamely fel nem világosodott módon (!) a császár aláírásával egy blanquettet szerzett, s azt a császár tudta nélkül töltötte le a bán letételével.“ Mi a való az első véleményben, mi azt a szövegbe teljes tudomással s híven adjuk elő. A második állítás, legyen az többé vagy csak egyedül Majláth véleménye, alávaló rágalom forradalmunk legloyalisabb, leglovagiasb, legtisztább egyénisége ellen. Ki Batthyánit csak némileg is ösmerte, tudhatá, hogy egyenes, lovagias jellemével semmi sem lehetett metszőbb ellentétben, mint ilyféle csalás. Ó, hazafias érzelméinél fogva, képes lehetett volna ugyan nyílt harcban fegyvert emelni a hazát s törvényét sértő dynasztia ellen; de alattomos ármaný nem lehetett nyílt jelleméhez. Majláth tudhatá ezt, s e miatt kétszeresen szigorú megrovást érdemel rágalma. Neki, mint történetírónak kétségkívül tudnia kellett azt is, hogy a kérdésben lévő oklevelek ügye Haynau vérbírósa által is szőnyegre hozatott, s hogy miután Batthyáni e törvényszék előtt is kijelentette, miképen azokat maga a király irta alá, hagyta helyben kiadásukat, — e kijelentésében még ama gyilkos szárdéku vérbíróság sem kételkedett; nem merte őt oklevélhamisítással vádolni, egyébiránt ráfogások s hazugságokból szőtt ítéletében. Hogy e iránt minden kétség megszűnjék, ime álljon itt Batthyáni önvédelméből melyet hosszú vonakodása után a vérbíróságnak végre benyújtott, az illető hely. „Die Vermuthung — mondja Batthyáni — ich konnte durch falsche Vorspiegelungen das Manifest vom 10. Juni 1848 gegen Baron Jella

és szlavonitákhoz“; a másik „Szózat határőreimhez“. E hosszú okiratokban, miután a pozsonyi törvények által a nép javára tett engedmények, továbbá, a Magyar- és Horvátország közti nyolcz százados kapcsolat hosszan és népszerűleg előadattak: ama törvény- s alkotmánysejtő tények, lázítások és engedetlenségek számláltatnak el, melyek által Jellasics a király kegyelmét eljátszotta, s őt arra kényszerítette, hogy „megsértett tekintélyének helyreállítása s a törvények fentartása tekintetéből“ b. Hrabovszky altábornagyot megbizza, hogy a törvényellenes eljárásokat megvizsgálja, Jellasics Józséfet bűntársaival együtt perbe fogassa, s őt, míg magát teljesen nem igazolja, báni méltóságából s minden katonai tisztességéből letegye.“ Végül, biztosítván a horvátokat, hogy nemzetiségök és szabadságuk teljes épségben fentartatni, méltányos kívánataik pedig teljesíttetni fognak, „szigorún int mindenkit, hogy mind azon kihágásoktól vonják vissza

sics erschlichen haben, ist ganz ungegründet. Denn die Gesetze vom Jahre 1848 haben die Regierung dem verantwortlichen Ministerium übertragen, und die Minister haben die Aufrechthaltung dieser Gesetze beschworen. Von diesen Gesetzen war weder der Ban, noch Croatien und die Militärgränze ausgenommen; im Gegentheile, sie waren selbst ausdrücklich mitunterworfen. Das Ministerium wollte die Gesetze in Croatien und der Militärgränze, seiner Schuldigkeit gemäss, vollziehen; B. Jellasics hat sich aber der Vollziehung derselben widersetzt, und zwar nicht nur mit Worten und Erklärungen, sondern auch thätlich und mit Waffengewalt. Das verantwortliche Ministerium konnte einen Würdenträger, der sich ihm thätlich widersetzte, wo er in Folge gesetzlichen und königlichen Befehles Gehorsam zu leisten hatte, nicht in seiner Anstellung belassen, und musste entweder die Suspension desselben, oder seine eigene Entlassung betreiben. Das Ministerium, als dessen Organ ich in Innsbruck auftrat, sagte also Sr. Majestät: dass Baron Jellasics den Gesetzen vom Jahre 1848 nicht gehorchen wolle, sondern sich ihnen widersetzte, was dieser selbst öffentlich gestand. Das war also keine falsche Vorspiegelung, sondern Wahrheit, und Sr. Majestät befahl hierauf die *Suspension des Baron Jellasics*.“ — Azt hitte-e tehát Majláth János, hogy Haynau ezt, mi az ítéletben elősoroltak közt a legsúlyosabb vád lehetett volna, nem hirdeti teli torokkal, ha azt Batthyánira, nem mondom, kisűtheti, hanem csak némi valószínűséggel is reákenheti? Midőn még tényleg be nem bizonyítható pusztá szándékokkal s érzelmekkel is ügykeztek indokolni a különben nem indokolható halálos ítéletet: vajjon kihagytak volna-e belőle, ha csak némileg is reáfogható volt volna, egy valóban bűnös tény, a fejedelem aláírásával való visszaélést? De kihagyták azt, mivel a vád ezen okmányok kiadása miatt Batthyánit nem terhelhette. Es íme, Majláth János, egy magyar gróf és történetíró még Haynaut is meghaladja az igazságtalan ráfogásban s rágalmazó kárhözátadásban!

magokat, melyek a magyar koronától való elszakadásra czéloznak; — a törvényhatóságoknak pedig, hasonló büntetés alatt megparancsolja, hogy b. Jellasicscsal és vádtársaival a hivatalos érintkezést azonnal szakasszák meg s a királyi biztos rendeleteinek feltétlenül engedelmeskedjenek.“

A határőrökhöz intézett szózatban különösen mondatik, miképen a királyi helytartónak és a miniszteriumnak meghagyott, „hogy kívánataikat meghallgatván, őket mind azon könnyítések- és kedvezményekben haladéktalanul részesítsék, melyek az új törvényekkel s katonai kormányzatukkal összeférők, és a melyekben a kapcsolt országok számára adott alkotmány által minden hű polgár egyaránt osztozik. . . . A királyi helytartónak és a magyar miniszteriumnak kötelességében álland, egyházi szolgálók jobb és biztosabb ellátásáról, nemzeti iskoláik felvirágoztatásáról haladéktalanul gondoskodni, s a katonai községekkel mind azon szabadságokat megosztani, melyekkel az ország többi városai és polgárai törvényesen meg vannak örvendeztetve. . . . Kelt Innsbruckban junius 10-kén 1848-ban. Ferdinánd. s. k.“

Miután Batthyáni a bánra junius 12-ig hasztalan várakozott, a királyi aláírással ellátott rendeletekkel haza indult. E rendeletek tulajdonkép semmi újat nem tartalmaztak; általok most csak a király nevében hirdettetik s rendeltetik, mit István főherczeg királyi helytartó a miniszteriummal már több ízben rendelt és hirdetett. De fölötte nevezetessé tette utóbb mégis e rendeleteket ama körülmény, hogy világos tanúbizonyságaivá lettek annak, mily vakmerő játékot űzött az udvari reactio a királyi szó szentségével. A helyett hogy akár nyíltan felléptek volna a reactio zászlajával, akár megátolták volna mind azt, mi szándékaikba ütközött; — mert csak e két mód maradt szempontjokból némileg igazolható: engedték és tűrték, hogy rendeletek bocsáttassanak ki a király nevében, melyeket aztán terveik végrehajtói nyíltan megveszenek s azokkal együtt a királyi név méltóságát szentségtörő lábbal tapodják. Úgy viselte magát a reactio, mintha már ekkor kitűzött terve volt volna annyira compromittálni Ferdinánd király nevét, hogy aztán őt is, mint a körülmények közt lehetetlent, annál könnyebben megbuktathassa. Különben egyáltalában lehetetlen megfejtetni, miként engedhették, hogy *ő Magyarország irányában még egyre játsza a törvényesség*

szerepét, mely ellen ők háta mögött mindent mozgásba tettek.

Hitte-e az elnökminiszter, ki a reactio kártyáiba már eléggé beláthatott, hogy ezen királyi szózatok kibocsátása után a köz morál érzete tartóztatni fogja a reactiot az azokkal ellenkező titkos rendeletek kibocsátásától? Vagy csak azért esz-közölte ki azokat a királytól, hogy legalább a magyar közön-séget tartsa türelemben, mely a miniszteriumot a bán irányá-ban tanúsított erélytelensége miatt már igen hangosan kezdé gáncsolni? — bizonytalan. Hihetőleg mind a két indoknak volt reá befolyása. De bár miként legyen is ez, annyi bizo-nyos, hogy az elnökminiszter Innsbruckból távozáván, rendít-hetetlenül el volt határozva, a törvényes útról le nem lépni; és vagy békésen egyenlíteni ki, ha még lehetséges, valamikép a horvát viszályt; vagy elvárni, míg a reactio tényleg támadja meg az országot; minden esetre pedig egy hajszálnyit sem engedni abból, mit a törvény akár a király, akár a nemzet irányában köteleességévé tett.

Így gondolkodtak s éreztek a miniszterium tagjai közül többen is, így különösen Széchenyi, Deák, Eötvös, Klauzál és Mészáros. Kossuth azonban már veszteni kezdé türelmét a horvát ügyekben; ő sürgette volt leginkább az említett rendeletek kieszközlését is a királynál. Szemere zárkózottabb volt, mintsem tisztán tudni lehetett volna véleményét. Abban mindazáltal valamennyien egyet értettek, hogy tétlenül nem lehet tovább nézni a növekedő horvát bonyodalmat. Míg te-hát Batthyáni Innsbruckban jár vala, a miniszterium, az idő-közben megváltozott körülmények közt vagy nem remélvén, hogy sikerüljön neki kieszközleni Jellasics ellen ama rende-leteket, melyeket az udvar elébb, midőn Széchenyi és Eötvös Innsbruckban járt, még, mint látszék, minden nehézség nél-kül elfogadott; vagy nem hívén, hogy általok a viszály ki-egyenlítésében már czélt érjenek: a békés elintézésnek egy más módjáról is gondolkodtak. Legtanácsosabbnak vélték, hogy a dynasztia oly tagja, kiről bár hibásan*), azt hitték,

*) Hibásan, mondom, mert hogy János főherczegnek eleitől fogva ben volt a keze a reactióban, s különösen a horvát lázadásban, minden kétségen túl bizonyítja Gáznak márcz. 24-kén hozzá intézett levele. Ld. ezt: *Huszonöt év Magyarország Történetéből* III., 425. kőv.

hogy a viszályba eddigelé nem folyt be, s kit a legkajánabb rossz akarat sem képes vádolni arról, hogy a királys a dynasztia hatalmának megcsonkítására törekednék, utazzék személyesen Horvátországba; és ha az ügyeket különben kiegyenlíteni nem lehetne, a népet élő szóval is világosítsa fel az iránt, hogy a király Jellasics merényeit bűnöseknek tartja, s a horvátoktól az új törvények iránt engedelmességet kíván. Ily megbízásra legalkalmasabbnak látszék János főherczeg, ki, egy részről, a francia háborúk óta még mindig némi népszerűséggel dicsekedhetett a határőröknél; más részről, a magyar ügy iránt is legméltányosabbnak tartatott a dynasztia tagjai közt. Végzéssé lett tehát a miniszteri tanácsban, hogy János főherczeg e kiküldetés és közbenjárás elfogadására megkéressék.

E végzés Batthyánnak, hazautazása közben, Salzburgban, sürgöny által adatott tudtára; és miután azt ő is helyeselte, a király helybenhagyásának kieszközlése végett azonnal értesíté arról Eszterházy herczeget; maga pedig Bécsbe siett, János főherczeget a megbízás elvállalására megkérendő. A főherczegről azon vélemény volt elterjedve, hogy ő, ki a közügyektől régóta visszavonulva, polgári származású nejével, jobbára Tyrolban, családi életet folytatott, vagy nincs beavatta az udvari reactio terveibe; vagy ha ismeri is, nem helyesli azokat s részt egyáltalában nem vett bennök. Midőn tehát közhírré lett, hogy a főherczeg Batthyáni kérelmére hajólva, a közbenjárást elfogadta, mindenki nagy reményre ébredt, hogy a viszályok valahára mégis ki fognak egyenlítettetni. Úgy látszék, Batthyáni maga is e reményben távozott Bécsből s érkezett június 14-kén Budapestre; mert János főherczeg határozottan megígérte neki, hogy mennél előbb személyesen le fog utazni Horvátországba.

Batthyáni, e reményben, János főherczeg leutazása előtt nem is vélé többé a Jellasics ellen kibocsátott rendeleteket kihirdetendőeknek; hanem azokat Zsedényi Eduárd által Bartal udvari tanácsoshoz küldé, hogy a Bécsben székelő külügyi magyar miniszterium levéltárába tétesse*). Ezen

*) Zsedényi maga így ír erről egy, 1849-ki márcz. 12-kén kelt levelében: „N. übergab mir ein Paket Schriften, welches Batthyáni zur Uebergabe in die Kanzlei des hiesigen ungarischen Ministeriums zurück-

okmányok közzétételének egyébiránt még úgy sem jött meg az ideje, miután azok kiadásához az udvar Jellasics megjelénésének bevárásán felül még azon feltételt is kötötte, hogy az olaszországi segédhadak az országgyűlés által megszavaztatásának. Meglepő volt tehát mindenkre nézve, ki ezen ügyekbe mélyebben be volt avatva, midőn a junius 10-kén kelt többi okmányokkal azon „Szózatok“ is megjelentek a hivatalos Közlönyben, melyek által a horvátoknak és szlavonitáknak Jellasics letétele tudtokra adatik. A magyar nemzet, mely a horvát zavargások miatt már türelmét kezdé veszteni, s azoknak bármi módon megszüntetését hangosan követelé, nagy meglepéssel olvasta a szózatot, mely a pártütő bánt végre méltán sújtá; a zavargó horvátok ellenben majdnem kétségbe esve, a harag lázas kitöréseivel kísérték a bánnal együtt őket is kárhóztató rendeleteket, bár azok még nem hivatalosan, hanem csak hírlapok útján jutottak el hozzájuk. Miután János főherczeg a közbenjárást elfogadta, s miután az okmányok kiadásához kötött feltétel, az Olaszországba küldendő segédhad, mint látni fogjuk, az országgyűlés által meg nem szavaztatott, ezen okmányok nem is küldettek el soha, kikhez intézve voltak, a horvátokhoz és szlavonitákhoz hivatalosan *).

liess. Es enthält die Rescripte Sr. Majestät vom 10. Juni an die croatischen und slavonischen Comitате wegen der Bevollmächtigung Hrabovszky's zur Untersuchung gegen B. Jellasics, welche nicht expedirt und durch mich dem Hofrath Bartal übergeben wurden, damit er sie, als unanwendbare, einfach ins Archiv legen lasse, was auch geschah“ . . .

*) Ezen okmányok eredetének törvényességét fentebb minden kétségen felül emeltük; de kihirdetésök körülményeit, különösen ama kérdést: Batthyáni tudtával vagy a nélkül tétettek-e azok közé a Közlönyben? — oly teljesen nem vagyunk képesek felvilágosítani. Ha a titkosabb ügyekbe is eléggé beavatott Zsedényi udv. tanácsost hallgatjuk, Batthyáni tudtán kívül történt a kihirdetés. „Mind a két feltétel (t. i. hogy, ha a bán eljő, a kihirdetés elmaradjon, s a 40 ezer újoncz az országgyűlésen megszavaztassék) elfogadtatott Batthyáni által — így ír e tárgyról egy levelében Zsedényi; — de sem az egyik sem a másik nem tartatott meg, mint én tudom, nem Batthyáni, hanem Pulszky és Kossuth hibája miatt. Jellasics t. i. Batthyáni elmenetele után Innsbruckba érkezett, mit herczeg Eszterházy azonnal estafette által közlött Pestre, és a rendelvényt visszavettnek nyilvánította. Gróf Batthyáni, miután a miniszterium végzését János főherczeg közbenjárásának kikérése iránt Salzburgban vette, . . . úgy hiszem ő maga is meg volt győződve, miszerint a Jellasics elleni rendelvényt közhírré tenni többé nem lehet. De Bécsben közté“

Néhány nappal Batthyáni távozta után Innsbruckból megérkezett oda végre Jellasics is, a horvát országgyűlés küldöttségének kíséretében, melyhez, mint említők, Rajasics karlóczai érsek s a szerb küldöttség is hozzácsatlakozott. Eszterházy herczeg, a király oldala mellett lévő miniszter, értesítlvén hogy Jellasics mindenek előtt Ferencz-Károly főherczegnél kíván tisztelegni, követelte, hogy a főherczeg őt ne hivatalosan, mint bánt, s csak az ő jelenlétében fogadja; de közbeszólása sikertelen maradt. A király által azonban június 19-kén a küldöttek csak mint magán személyek s Eszterházy jelenlétében fogadtattak, hogy, mint mondatott, a fejedelemtől eddigi magokviseléséért feddést halljanak. Az udvari párt ugyanis, a magyarok megnyugtatósa végett, a nyilvános fogadáskor feddő szavakat kívánt adni a király szájába, míg titkon nemcsak méltányolták de magasztalták is a horvátok és szerbek törekvéseit a dynasztia mellett.

A dolog ilyképen el lévén intézve, előbb b. Jellasics bocsáttatott a király elébe, kit Eszterházyt kívül még a királyné és Ferencz-Károly főherczeg környezett. Miután Jellasics magát eddigi elmaradása miatt mentegette, a király következőleg szólott hozzá: „Nyiltan meg kell vallanom, hogy az ön ellenszegülése parancsaim irányában engem mélyen sértett. E miatt báró Hrabovszkyt vizsgálatra küldöttem ki. De én mégis a békés kiegyenlítést óhajtom, mire magyar miniszteriumom nagybátyámnak, János főherczegnek közbenjárását indítványozta. Használja ön azt, a Magyar- és Horvátország közti kapocsnak általam kívánt s elvégzett fentartására.”

Ezután Jellasics és a karlóczai érsek vezérlete alatt a kettős küldöttség is megjelent. És, miután a bán a horvátok, — az érsek a szerbek folyamodványát átnyújtotta, a király a szerbek felé fordulva, ilyképen válaszolt: „Én nem hagyhatom helyben egy törvénytelen gyűlekezet választásait s végzéseit, melyek görög nem egyesült alattvalóim közül többek által, Karlóczán, idegen szerviánusok hozzájárultával, az

---

Pulszkyval, és ott is hagyta herczeg Eszterházy, mint külügyi miniszter kancelláriájában. Pulszky azt azonnal a bécsi újságba tétette. . . . Jellasics, ki János főherczeg közbenjárását elfogadván, épen a pacificatio végett Bécsbe utazott, a rendelvényt Grätzben olvasta a bécsi újságban, és magán kívül volt, miután Innsbruckban az mondatott neki, hogy viszarétetett.”

1799-ki Declaratorium ellenére hozattak. Kész vagyok különben görög nem egyesült alattvalóim minden törvényszerű, rendes úton előterjesztendő kívánatait teljesíteni. A magyar országgyűlés és a magyar miniszterium s ezen kívül a ti törvényes nemzeti gyűlések azon organumok, melyek által kívánataitokat kell felterjesztenetek. Egyébiránt hűségtek és ragaszkodástok kijelentéseit kegyelmesen fogadom.⁴

Mi a benyújtott kívánatokat illeti, a szerbekéit már fen-
tebb, a karlóczai gyűlésről szólván, előadtuk; a horvátokéi
következő pontokban foglaltattak:

1. A horvát nemzet a létező magyar kormányt el nem ismerheti. Ő felsége tehát kéretik, hogy annak minden, Horvát-, Tót- és Dalmátországra vonatkozó rendeleteit semmisítse meg, s ezen országoknak a bán elnöklete alatt külön felelős kormányt adjon.

2. A hadi, kereskedelmi és pénzügyek kezelése a bécsi miniszterium alatt maradjon, melyhez az említett országok részéről ama kormányágak mindenikében egy-egy felelős állami tanácsos neveztessek ki.

3. Hivatalos nyelv kirekesztőleg a szláv legyen.

4. Minden belügy az egyesült országok gyűlésén, a külügy pedig az ausztriai középponti országgyűlésen tárgyalassék.

5. Dalmátia-, Horvát- és Tótországgal tényleg egye-
síttessek.

6. A Magyarorszáiban lakó nemzetekkel az eddigi barátságos viszony a *pragmatica sanctio* értelmében s a szabadság, egyenlőség és testvériség alapján ezután is fentartassék. Ennek gyakorlati végrehajtását azonban a horvátok csak akkor fogják meghatározhatni, midőn ezen kérelmeikre kedvező választ nyerendenek, s Magyarország állása az összes monarchia irányában világosabban fog kitűnni.

7. Minden politikai s igazságügyi tisztviselőt a király jóváhagyása mellett a bán nevezzen ki.

8. A perek felebbezés útján se vitessenek, mint eddig történt, Magyarorszáiba, hanem az egyesült országok számára külön főtörvényszék állíttassék fel.

9. Verőcze, Pozsega és Szerém vármegyék a gradiskai, bródi és pétervárad határőrvidékkel, Alsó-Slavonia nevezet

alatt, úgy szinte a fumei, buccarii és vinodoli kerületek is Horvátországhoz kapcsolóttak.

10. A horvát nemzet mind ezen kívánatok kieszközlésére báró Kulmer Ferenczet a király személye mellé a maga képviselőjének választotta.

A király általi fogadtatás után Jellasics s a karlóczai érsek Ferencz-Károly főherczeggel több ízben értekezett. Szólott a bán egyszer Eszterházyval is, mely alkalommal két-szinű játékát folytatva, kijelenté, hogy a magyarok és horvátok közti meghasonlást ő is fájdalommal tekinti, s miután az csak a kölcsönös ingerültségből támadt, minek ismét félre-értés a forrása: ő kész, a király akarata szerint, János főherczeg közbenjárása mellett megkísérteni a békés kiegyenlítést. Kívánja azonban, hogy Horvátország irányában minden ellenséges lépések függesztessenek fel; a miniszterium által Horvátország részére eddig történt kinevezések vonassanak vissza, mert hazájok függetlenségét *conditio sine qua non* gyanánt tekinti. Említé végre, hogy a magyar miniszterium az ő személye iránt is elégtétellel tartozik, ki, ha honának jogai biztosítottak, Magyarország javának előmozdítását is kötelességének tekintendi.

Miről értekezett, mit végzett Jellasics és a karlóczai érsek Ferencz-Károly főherczeggel, még a titok homálya fedi. A későbbi eseményeket tekintve mindazáltal, alig lehet kételkedni, hogy e magán fogadtatások alkalmával a reactio tervei fejtettek ki bővebben s a Magyarország ellen intézendő támadás részletei, határozottak meg közelebbről. A horvát és szerb küldöttségek tagjainak nyilatkozataiból annyit tudunk, hogy a főherczeg és neje, Zsófia főherczegasszony, nagy kegyességet nyilvánítottak irántok; az illetők nem győzték azt Bécsben és Zágrábban eléggé magasztalni. Zsigorovics, a horvát küldöttség tagja, annak eljárásáról a tartományi gyűlés előtt tett jelentésében állitá, hogy Ferencz-Károly főherczeg a küldöttséget rendkívüli szívélyességgel, sőt könyes szemekkel fogadta. Még több részletet hirdetett erről a zágrábi horvát lap, mely szerint, midőn a küldöttség a főherczegnél és nejénél tisztelge, ezek „a bán beszédétől annyira ellágyulának, hogy halvány arcaikon könyek gördültek alá“; s a főherczeg, miután kegyelmes indulatát a horvátok iránt több ízben kijelentette, e bucsúszavakkal: „szü-

vem nálatok marad!“ — bocsátotta el magától a küldöttséget. Még érdekesebb adatokat nyújt, a horvát küldöttség né- mely, Innsbruckból Bécsbe utazott, tagjainak közleményei szerint, egy bécsi lap azon estvélyekről, melyekre a bán meg- hivatott a főherczeghez. E fogadtatások híre minden részle- teivel eljutott Budapestre is, és hirlapjaink által közöltet- vén, egyáltalában nem öregbíthette az udvar iránti ragasz- kodást.

A bán Innsbruckból Bécsbe utazott, állítólag, hogy Já- nos főherczeggel a kiegyenlítés felett értekezzék. Azonban, figyelembe vévén azon lépéseket, melyeket Jellasics Bécsben időzése alatt s után a bécsi miniszterium tett vala, kételkedni alig lehet, hogy a bán, ki, mint az eredmény mutatta, Inns- bruckban vett utasításai szerint, a vele különben is egy czélra törekvő János főherczeg közbenjárását s a békés ki- egyenlítési kísérleteket csak időnyerés végett használandó eszköznek tartá, valójában nem annyira a főherczeggel való értekezlet, mint a végett ment Bécsbe, hogy a Ma- gyarország ellen intézendő támadásról végezzen a bécsi mi- niszteriummal.

Mialatt Jellasics Bécsben időzék, a horvátok Zágráb- ban egy lépéssel ismét tovább haladtak. Junius 21-kén a tar- tományi gyűlés megint összeülvén, Lentulaj alelnök, minde- nek előtt a karlóczai odbornak egy levelét olvastatta fel, melyben a horvátok gyors segélynyújtásra szólíttatnak Hra- bovszky ellen. Már ezen írat is nagy zajt okozott a gyűlés- ben; midőn pedig a jun. 10-kei szózatokat tartalmazó hirla- pok is felolvastattak, az ingerültség legmagasb fokára hágott. „El vagyunk árulva!“ kiálta fel az Innsbruckban történetk- ről még nem értesült Verbancsics, és sürgeté a gyűlést, hozna oly határozatot, melynél fogva a nép azonnal fegyverre hiva- sék fel a magyarok ellen. Sőt magát a királyt is, ki a junius 10-kei nyilatkozatot aláírta, tiszteletlen kifejezésekkel illette. Hasonló volt e tekintetben az utána szóló Kukuljevics be- széde is, ki aztán több indítványnyal állott elő. Kivánta, hogy a szolgabírák azonnal kerületeikbe küldessenek s felhatal- maztassanak, hogy a parasztok felkelésre indítása végett, a köz erdőket s réteket köztök, tulajdon gyanánt oszszak fel; hogy Olaszországba ügynökök küldessenek, kik a határőrö- ket hazatérésre izgassák; hogy a török felsőség alatt lévő

szláv lakosságú tartományokba és a muszkházhoz segélyezés végett felhívások bocsáttassanak. Szóba kerülván a seregtartásra szükséges költségek, Pizasics szolgabíró indítványozá, hogy a zágrábi püspököt, ki már annyi évek óta huzná 300 ezer forintnyi jövedelmeit s a szinte gazdag káptalant kellene kisajtolni. Majd ismét mások a dictátorság szükségét kezdék emlegetni, s hosszas zajlongás után végzéssé lett, hogy Lentulaj, Gáj, Osegovics, Kukuljevics, Gyeorgyevics és Szuvics, a bán visszatértéig, ideiglenes kormány alakjában gyakorolják a végrehajtó hatalmat.

Ezen s hasonló mozgalmak közt érkezett haza az innsbrucki küldöttség, melynek jelentése aztán nyomban megváltoztatta a kedélyek hangulatát. A haragot rivalgó öröm váltotta fel; s feledve lőnek a mult napok alatt hozott határozatok. A közönség, a küldöttség jelentéséből megértvén, mily kegyteljesen fogadtatott a bán az udvarnál, megszűnt félni a junius 10-kei manifestumtól, mely különben is nem hivatalosan, hanem hírlapok által jutván köz hírre, minden hitelét elvesztette. Az ideiglenes kormány azt egy nyilatkozványban, hazug koholmánynak bélyegezvé, terjesztőit elfogatással és szigorú büntetéssel fenyegette. A túláradó örömet csak az zavarta némileg, hogy a szerbek, a küldöttség jelentése szerint, kérelmeikkel minden vizsgálatás nélkül a miniszteriumhoz utasítottak. Az érsek ugyanis, bár szinte Zágrábon utazott keresztül, óvakodék idő előtt köztudomásra juttatni az Innsbruckban vett titkos utasításokat.

Junius 29-kén visszatért végre maga a bán is, és még azon napon jelentést tett eljárásáról a gyülekezésben. Előadta a János főherczeggel lett találkozása eredményét is; s ennek folytában felszólítá a gyűlést, készítene egy feliratot a főherczeghez, mely a tartandó értekezletek alapjául szolgálna.

A bán e javaslata felett hosszú s heves vita keletkezett. Sokan hallani sem akartak többé a békés kiegyenlítésről. Mások, — s ezek véleménye lett határozattá — attól kívánták azt feltételeztetni, hogy a junius 10-kei kárhóztató okmány hivatalosan semmisíttessék meg, a tartományi gyűlés *törvényszerűsége szintazon módon ismertessék el, s a szerbek kívánatai az övéikkel együtt s egyenlőn tárgyalassanak*; míg

János főherczeg e három pontban meg nem egyez, a tanácskozás addig meg se kezdessék. Az alkudozás alatt pedig a nemzet fegyverkezzeék s készüljön háborúra. Slavonia szélein, a Dráva mellett azonnal egy hatalmas tábor gyűjtessék egybe. E határozatok végrehajtására, s általában a nemzeti ügynek a körülmények szerint legcélszerűbb vezetésére aztán a bán a béke helyreálltáig tartandó dictátori hatalommal ruháztatott fel: s a tartományi gyűlés ezentűli munkálkodása egyedül a határőrök kívánatainak s az úrbéri ügynek elintézésére s a János főherczeghez küldendő felirat elkészítésére szoríttatott.

Jellasics dictátorrá neveztetése forduló pontját képezi az ő politikájának. Ő eddig, a tömegek felizgatása végett, nemcsak tűrte, hogy a hírlapok s a népgyűlések szónokai egy déli szláv birodalom alapítását emlegettek; sőt azt kétértelmű, homályos kifejezéseiben maga is pártolni látszik vala. A tömegek felizgatásán felül erre egy ideig némi más, személyes indokai sem hiányzanak. Míg az osztrák császárság jövődjé kétséges s különösen ama kérdés eldöntve nem volt: vajjon nem fog-e az a maga német tartományaival, a köz kívánság szerint, beolvadni az egységes német birodalomba? — a szláv párt irányában oly álláspontot ügyekezett elfoglalni, mely szerint, ha a körülmények a szláv tartományoknak, e beolvasás esetében, egy külön szláv birodalomná alkotását lehetővé tennék, — reményei, kilátásai, személyes emelkedését illetőleg, biztosítva maradjanak. Most azonban, midőn a prágai forradalom már megbukott, s avval együtt a szláv birodalmi ábrándok is szétpárologtak; midőn továbbá Innsbruckban értesült, hogy az udvar törekvései koránt sem a német birodalomnak, mint azt a közvélemény óhajtá, egyesítésére, hanem inkább egy egységes osztrák birodalom megalapítására vannak irányozva: ő is csak az udvari reactio céljait hordá szeme előtt, kész ezentűl ezekért is meghozni nemzete részéről a véráldozatot. Nagyrovágyásának ezen irány is kielégítést ígért. A dynasztia hálájától szinte kecsegtető jövődőt várhatott a maga személyére nézve, ha a horvát fegyveres erővel sikerülend valóítani annak céljait. Miután tehát a népet már eléggé felizgatva látá a végre, hogy vezérlete alatt vakon rohanjon a polgári háborúba; más résztől pedig a *reactio* tervei az innsbrucki értekezletek s a bécsi tanácskoz-

mányok által annyira megérleltettek, hogy az időt azok fogadathatba vételére már-már megérkezettnek tekintheték: nehogy működéseiben a déli szláv birodalom pártolói által zavartassék, ezeket a hatalomtól s befolyástól mindinkább megfosztani, s e célra irányzott törekvéseiket meggátolni kezdé. Ez volt oka, hogy magát meghittebb emberei által dictátorrá kiáltatta; mit a tömeg, nem gyanítva e cseles politikát, melyet utóbb annyi oka lón kárhoztatnia, nagy rokonszenzettel fogadott.

Jellasics e politikai színváltásának első kétségtelen bizonyítványa lett a János főherceghez intézendő felirat iránya, melyet meghitt emberei által egészen a reactio szellemében s tervei szerint szerkesztetett. A horvát nemzet azon részének, melytől a mozgalom eredt, csak az állhatott érdekében hogy, miután a magyar kormányt elismerni nem akarta, Horvátország a magyar koronától teljesen függetlenné tétessék. Minden egyébnek, mi Magyarországra vonatkozott, tehát annak is közönyösnek kell vala lenni reá nézve, miképen kormányoztassék azontúl Magyarország, melylyel saját hazájok igazgatása ezentúl semmi kapcsolatban nem álland; miként igazgattassék különösen a magyar pénz- és hadügy, melytől az övék, terv szerint, többé nem leend függésben. És mégis, ama feliratban nemcsak az kívántatott, hogy Horvátország a magyar kormánytól függetlenné tétessék; hanem a kibékülés egyáltalában attól feltételeztetett, hogy Magyarország az osztrák császársággal igazgatási tekintetben is szorosán egyesítettessék, s ennél fogva a magyar had- és pénzügy, ellenére az új törvényeknek, a Bécsben székelő osztrák birodalmi minisiterium által kezeltessék. Látni való, hogy ezen, kizárólag Magyarországot illető, kérdésekre nézve csak az udvari reactio eszközeként működő bán adhatta a tartományi gyűlés szájába a feliratban kifejezett békefeltételeket. Mihelyt a felirat ily értelemben elkészült, a bán a tartományi gyűlést, mely további lépteit gátolhatná, azonnal szétoszlatta.

Jellasics ekkép elérte két legközelebbi célját: a dictátorság által Horvátországban az összes hatalmat, s mi a dolog lényege volt, a nemzet egyenes megbiztából, a maga kezeiben központosította, s minden töle különböző iránynak befolyását, a nemzet akaratának színe alatt, megszüntette; más rész-

ről pedig, a János főherceghez intézendő feliratban a horvát nemzet fő kívánatául s a béke feltételéül azt tüntette fel, hogy a magyar miniszterium eltörültesse s Magyarország legfontosb ügyeinek igazgatása a bécsi miniszteriumra bizassék.

A bán politikája ezóta külnyilatkozataiban is szembe-tűnőleg megváltozott. Nem csak hogy önmaga nem pártolta többé a déli szláv birodalomra vonatkozó eszméket; hanem azontúl másoktól sem tűrte az azokkal való izgatást. Gáj Lajos s mind azok iránt, kik ezen panszláv iránynak hívei maradtak, mind nagyobb hidegséget mutatott, míg végre őket magától egészen eltávolította, s a közügyekben minden befolyástól megfosztotta. Szózataiban, melyeket a nemzethez intézett s egyéb nyilatkozataiban még a nemzeti függetlenség kérdése is szemlátomást háttérbe szorult; s ha annak eszméjét, a tömegek izgatása végett, néha talán kénytelen volt is még megemlíteni: törekvéseinek fő czéljául mégis mindinkább a reactio jelszavát, „az egységes Ausztriát“ kezdé fel-tüntetni.

Mi azon kérdést illeti: a horvát nemzetnek körülbelül mekkora része ragaszkodott a bánhoz s kívánt elszakadni Magyarországtól? Nem lehet tagadni, hogy az elszakadási vágy, mi eleinte csak kevés nagyravágyó keblében ébredt fel, a folytonos izgatások s azon ezerféle alakban szenvedélyesen ismételt ráfogások s rágalmak következtében, mintha a magyar kormány jogaikban, nemzetiségükben, a szabadság élvezetében csakugyan elnyomni kívánná a horvátokat, ez időben már nagy kiterjedést nyert. Átalánossá e vágy magában a szorosán vett Horvátországban sem lett ugyan; a nagy birtokú urak közül egy sem szított e mozgalomhoz; a közép nemesség nagy része is idegen maradt tőle, sokan Magyarországra menekülvén, Jellasics és pártja szándékai ellen nyilvános óvást tőnek; mások, az alnemesség nagy részével együtt csak a felettök uralkodó terrorismus által megfélélnítve tűrték a zsarnokságot, mely börtönnel, jószágelkobzással némitott el minden ellenmondást. Azonban kétséget nem szenved, hogy az elámitott nép, melynek még papjai is azt hirdették, hogy az úrbériség, robot és dézma eltörlése s a sorsát javító minden más nyeresemények a bántól származnak, — e tévútra vezetett nép tömege ábrándosan ragaszkodék Jellasicshoz. A bán legerősebb támasza mindazáltal a határörvidéki katona-

ságban létezett mely, kivált azon engedmények után, miket a szolgálati terhek könnyítése s a községi igazgatás tekintetében részint egyenesen a bántól, részint a tartománygyűléstől tényleg nyert, egyáltalában kész volt a bánnak engedelmeskedni.

De Tótországban s különösen Eszéken s egész Verőcze vármegyében sem az izgatások sem a fenyegetések s rettető szabályok nem voltak képesek a bánnak többséget szerezni. A nép itt, míg hajlamát, meggyőződéseit szabadon követheté, állandólag hű maradt a törvényhez s alkotmányhoz, engedelmes a magyar kormány rendeletei iránt. Eleinte ugyan, míg magát a nép az eszmezavarban tájékozni nem bírá, Tótország is ingadozni látszék. Május 4-kei gyűlésén még Verőcze megye is engedelmességet ígért a bán ama fenyegető rendeletei iránt, melyekben minden nem tőle érkező parancs elfogadása tilalmaztatott. Utóbb azonban, daczára a rácz papok nagy tűzzel folytatott izgatásainak, a felvilágosított nép nyugton várta az események kifejlését, és semmi rokonszenvet nem tanusított a bán irányában. E vidék alkotmányos érzelmeinek megőrzésére kétségkívül sokat tőn azon körülmény, hogy a kormány, mint említők, május vége felé mintegy öt czernyi rendes hadat vonatott össze Ottinger vezérlete alatt a drávavonal védelmére, s a sereg mellé Csányi Lászlót teljhatalmú királyi biztosul küldötte ki, rendelkezése alá helyezvén a Horvát- és Tótországgal határos dunántúli vármegyék nemzetőrségét is. E haderő ótalma alatt mind a közös szabadságot hirdető új törvények áldásai, mind a kormány s Hrabovszky és Csányi királyi biztosok rendeletei, a törvényeket értelmező, felvilágosító szözatai a népnek bővebben tudomására jutottak; s ez maga is, védve lévén a bán terrorismusa ellen, szabadabban követhette meggyőződéseit. A királyi biztosok nyilatkozványai s a junius 10-kei királyi manifestum az alkotmányos érzelmű többséget annyira felbátorították, hogy Eszéken Jellasics falragaszait letépte, s a kihirdetett magyar országgyűlésre a képviselőket is megválasztotta. Haszonlókép Verőcze megye junius utósó napján tartott közgyűlésén az alkotmányos párt teljes győzedelmet nyert; az új törvényeket kihirdettette s a népképviselőket megválasztatni *rendelte; mi aztán végre is hajtatott.*

Miután János főherczeg feltétlenül vállalta el a közbenjárást Horvátországban, a magyar kormány, bízva szavában, reményteljesen várta, hogy ő azt a kérelem értelmében fogja teljesíteni. De, fájdalom, ezen remények is nem sokára meghúsultak: ismét újabb csalódások keserűségeit kellett tapasztalni a magyar nemzetnek; újabb bonyodalmakkal megvívnia kormányának. János főherczeg jun. 16-kán az osztrák birodalomban császári helytartóvá nevezetvé, tíz nappal később értesíté a magyar kormányt, hogy miután új tisztének kötelességei miatt Bécsből hosszabb időre nem távozhatik, Horvátországba személyesen nem mehet többé; kész mindazáltal a béke helyreállítására Magyar- és Horvátország közt Bécsben tenni kísérletet. Felszólítja tehát a magyar miniszteriumot, jelentené ki határozottan, mit hajlandó tenni a horvátok irányában? — s küldené valamely tagját julius elején Bécsbe, hova, a kiegyenlítési kísérletek végett, a bánt is felidézte.

János főherczeg e szerint egészen más útra tért, mint a melyen, Batthyáni kérelme s ennek folytában nyert megbízatása szerint, járnia kellett volna. A magyar kormány nem arra kérte fel őt, hogy közte és Jellasics közt legyen közbenjáró. Jellasicscsal, ki már nyíltan a pártütés terére lépett s e miatt kereset alá helyeztetett, egyezkednie nem lehetett többé a miniszteriumnak. A főherczeg megbízatása az volt, hogy személyesen menjen Horvátországba s ott az elcsábított, fanatizált népet a király akaratáról felvilágosítsa, s a terrorizmust megszüntetvén, a vélemény szabadságot helyreállítván, tudja meg, mik a nemzet értelmes többségének, mely most megfélékülve elnémult, kívánatai. De János főherczeg, ki mint fentebb megjegyeztük, már a múlt márcziusban levelezett a horvátok főbbjeivel, most oly fordulatot adott a maga közbenjárásának, miszerint a magyar miniszteriumnak ismét csak Jellasicscsal kellett volna egyezkednie a nélkül, hogy a horvát nemzet valóságos, józan többségének véleménye megkérdeztenék.

Tagadhatatlan, hogy azon nagy zavarok, melyekben Bécs s a birodalom ügyei, az osztrák miniszteriumnak a közvéleménnyel homlokegyenest ellenkező, reactionarius szelme miatt, sínylenek vala, a főherczeg jelenlétét Bécsben nagy mértékben igényelték. Bizonyos mindazáltal, hogy nem

itt fekszik oka a főherczeg vonakodásának a Horvátországban való személyes megjelenéstől. Miután a dynasztia ügyei akként álltak, hogy az mind a bécsi s prágai zavarok lecsillapítására, mind a lombard-velencei tartományok kibékítésére legerősebb támaszát Magyarorszáiban nyerheté: ha szándokai tiszták s a keresztülvitt reformok fentartása iránt őszinték, mindenek előtt Magyarországot lett volna érdekében megnyugtani. És ez esetben szintűgy kitelt volna János főherczegtől Horvátországba utaznia, melyet, ha a jó szándék nem hiányzik, személyes jelenléte által különben is rövid idő alatt jó irányba terelhet vala; mint nem sokára reáért Frankfurtba menni, midőn ott német birodalmi kormányzóvá választatott. De nem ment a főherczeg Horvátországba, mivel ezt az udvari reactio, mely épen Jellasicsban találta fő eszközét, egyáltalában nem akarta. Csupán időnyerésre számított játék volt tehát, minden őszinte szándok nélkül, az udvar azon lépése, mely szerint János főherczeg megbízásában, személyesen Horvátországba utaznia, megegyezett.

Es valóban, nem sokára föllebbent a fátyol, mely az udvari reactio terveit leplezé. Báró Kulmer, a horvát mozgalmak egyik fő indítója, Jellasicsnak az innsbrucki értekezletekben is hűséges társa, ugyanazon napokban, midőn a főherczeg császári helytartóvá —, ő a bécsi miniszteriumhoz tárcza nélküli miniszterré neveztetett ki; bizonyosan nem más czélból mint, hogy a horvát mozgalom érdekeit a bécsi miniszteriumnál folyton képviselje. Ezen intézkedés bizonyítványa annak is, hogy az udvar már elhatározta volt, Horvátországot a magyar koronától elszakasztani s Ausztriával tenni közvetlen kapcsolatba. Ezt mind tudnia kelle János főherczegnek; s hogy mégis elvállalta a közbenjárást, mutatja, hogy ő is egyik intézője volt a reactionnak.

Hogy a kártyák ekként kevertettek, kételkedni nem hagy a bécsi miniszteriumnak azontúli magatartása. Junius 24-én érkezett Bécsbe, János főherczeg kíséretében, az új horvát-osztrák miniszter, b. Kulmer. És a bécsi miniszterium, — minthogy másként gondolni sem lehet, a császári helytartó, János főherczeg tudtával, haladék nélkül solidaritásba helyezte magát a horvát bánnal s pártmozgalmaival. Őt nap *múlva egy* iratot küldött át a magyar miniszteriumhoz, *melyben ezt felszólítá, ügykezniék Jellasicscsal minden áron ki-*

békülni, „különben kénytelennek érzi magát, a neutralitást Magyarország irányában felmondani.“ Néhány nappal később (jul. 4.) pedig azt követelé kormányunktól, hogy a Horvátországban lévő cs. kir. hadsereget pénzzel lássa el; jelentvén egyszersmind, hogy utólagos betudás mellett a magyar kormány számadásában, Jellasicsnak a seregtartásra 150 ezer ezüst flot küldött légyen.

Az érzelmeket, melyek ezen iratok vételénél a magyar miniszterium tagjaiban s utóbb, midőn azok közhírré lőnek, a közönségben támadtak, nem szükség ábrázolnunk. A bécsi miniszterium ellenséges indulata nyilván dolog volt az eddigi érintkezésekből. De hogy az a szeméremből is annyira kivetközzék, hogy a magyar kormánytól a Magyarország ellen pártotűtött Jellasics seregei számára pénzt követeljen, azt még sem hihette senki is egyelőre. Ily gúnyt, kíméletes magatartása után, nem várhatott tőle miniszteriumunk.

A magyar kormány ezen iratokra akként felelt, miképen felelnie kötelességében állott. Az elsőre, melyben a neutralitás felmondásával fenyegettetik, válasza, lényegére nézve, következő. „Figyelmezteti az osztrák miniszteriumot, hogy közönyössége felmondásának csak akkor volna értelme, ha a bécsi miniszterium felmondta volna az engedelmességet az osztrák császárnak, ki egyszersmind magyar király; mert különben, míg a két korona ugyanazon fejedelem fején egyesül, az osztrák császár önmaga ellen háborút nem viselhetvén, miniszteriuma sem mondhatja fel a magyar királynak a neutralitást. Emlékezetébe hozza a bécsi miniszteriumnak, hogy a Magyarországhoz kapcsolt tartományokban a horvátok — benn a hazában pedig a szerbek részéről pártütés, lázadás létezik s nem jogszerű háború. Figyelmezteti, hogy a magyar király, ki egyszersmind Ausztriának is császára, ama pártütést nemcsak kárhóztatta, hanem, mivel elszakadást céloz a magyar koronától, melynek épségét fentartani ő feltségét hit kötelezi, a kormánya ellen intézett ezen pártütést felségsértésnek nyilatkoztatta. Midőn tehát az osztrák miniszterium a magyar királynak ezen eskü szerinti, törvényes intézkedése ellen a neutralitást felmondja, más szóval, háborút üzen: ennek csak úgy lehet értelme, ha az osztrák miniszterium a magyar királyt urának többé el nem ismeri s a pártütésben részt venni szándékozik.

„Minthogy tehát az osztrák miniszterium, míg császáriának híve, békét, háborút, neutralitást mind csak császára nevében intézhet; ez pedig egy személyben magyar király is lévén, azok pártjára, kik ellene fellázkodtak, józanul nem állhat: egyenes, világos nyilatkozatot kíván az osztrák miniszteriumtól. . . . Kijelenté továbbá, hogy ezen neutralitás felmondásának okát csak azon idegenségben találhatja, melyet az osztrák miniszterium részéről hazánk pénz- és hadügyeinek önálló kormányzata iránt már számos jelenetekben tapasztalt. Mire nézve határozottan kijelenti, hogy a magyar kir. korona önállóságából s nemzetünk törvényes jogai s szabadságaiból senkinek semmi áron egy hajszálnyit sem fog engedni; s ha az osztrák miniszterium Magyarországgal barátságban óhajt maradni: úgy hazánk önállóságának, jogainak és szabadságainak bár mi tekintetben való csorbitására intézett törekvésekről végkép s határozottan le kell mondania.

„Ezen nézetekről azon hozzáadással tudósítja a bécsi miniszteriumot, hogy a kapcsolt országok minden méltányos kívánatainak kielégítésére hajlandó; de egyszersmind a rend és törvény iránti engedelmesség helyreállítására is elhatározott lévén, a bécsi miniszterium ebbeli figyelmeztetésére szüksege nincsen. S valamint tudja azt, hogy a horvát párttűtés, kivált ha az ily neutralitási felmondásokban rejlő pártolás kilátásával szítogattatik, a birodalomra kétség kívül veszélyt hozó leszen: úgy bizonyos az is, hogy e veszély elhárítására nem az a czélszerű mód, hogy a párttűtés, minden jog s törvény ellenére, gyámolítottassék; hanem az, hogy az osztrák kormány is ügykezze azon kir. korona épségének s jogainak fentartására, mely azon fejedelem homlokát ékesíti, ki a bécsi miniszteriumnak is ura, császára.”

A fejedelem egységénél fogva a magyar miniszterium fel nem tehetvén, vagy, helyesebben, nem akarván feltenni, hogy az osztrák miniszterium e minősíthetlen nyilatkozata a császár képviselőjének, János főherczegnek megegyeztetével történt legyen: egyszersmind István főherczeget is megkérte, „hogy János főherczeggel hasonló érintkezésbe bocsátkozzék, nem kételkedvén, hogy a két főherczeg, kik, mint a fejedelem képviselői, a császár s király egységét ez idő szerint magokban egyesítik, ez ügyet akként fogják elintézni, mint azt a

jog, törvény, *pragmatica sanctio* s az ő felsége iránti hűségök kívánja.”

A bécsi hadügyi miniszter azon jegyzékére továbbá, melyben kormányunktól Jellasics számára pénzt s az előlegezett 150 ezer frt. megtérítését követeli, a magyar pénzügyminiszter azt viszonzá, hogy „ismeri s tudja kötelességeit; s a magyar korona hatósága alá tartozó országok s tartományok kormányzatában idegen avatkozást nem fog tűrni. Mihelyt Horvátország a törvény iránti engedelmességre visszatér, annak minden szükségait tudandja is, fogja is fedezni a magyar kormány; de hogy fegyverben álló ellensége ellátásáról gondoskodjék, megfoghatatlan követelés. Ha az osztrák miniszterium, a mint ezt a magyar kormány fájdalommal érti, a magyar korona ellen pártot ütött lázadóknak segélyezésére pénzt küld: azt a magyar kormány nemcsak meg nem térítheti, hanem az ilyenmű segélyezést a király elleni pártütés gyámolításának kénytelen tekinteni. A hadügyminiszter jegyzéke egy újabb tájékozó adat azon ellenséges indulatra nézve, melylyel az osztrák miniszterium, a fejedelem egységének elfeledésével, a magyar kormány iránt viseltetik. Egyéb-iránt az osztrák miniszteriumnak a Magyarországon s kapcsoltságai részében és a határörvidéken lévő katonaságnak akár ellátásába, akár más néven nevezendő dolgaiba még folyton tapasztalható avatkozása ellen a magyar kormány ünnepélyesen tiltakozik, s a vele közlött jegyzéket, ha kellőleg fel nem világosíttatik, Magyarország törvényes önállása s épsége megátalazásának tekintendi.”

A bécsi miniszteriumnak közlött jegyzékeiből mindenki előtt világossá lőn, hogy az az udvar meghagyása szerint támogatja a pártütést; valamint a zágrábi gyűlésnek János főherczeghez intézett felirata után viszont arról nem lehetett többé kételkedni, hogy Jellasics koránt sem Horvátország nemzeti szabadságáért küzd, hanem, a bécsi miniszteriummal vállat vetve, a reactio céljainak valóításában munkálkodik; e célok pedig nem egyebek mint, hogy Magyarország törvényes önállásától megfosztassék, pénz- és hadügye az osztrák miniszterium kezelése alá vettessék. Bár azonban erről teljesen meg volt is már győződve a magyar miniszterium; s ennél fogva semmi eredményt nem várhatott többé János főherczeg szinte csak szemfényvesztő közbenjárásától: mint

azáltal mégis elhatározta magát, kimerítő választ adni a főherczeg ama kérdésére: mit volna hajlandó tenni a horvátok irányában? E cselekvésre többféle indok birta reá a magyar kormányt. Most, midőn az országgyűlés megnyitása a küszöbön állott; midőn hadi készületei, a támadás visszaverésére, még csak kezdetben valának; kincstára pedig, mivel a kibocsátandó bankjegyek még el nem készültek, a napi szükségeket is alig fedezhette, — legfőbb érdekében állott időt nyernie; miért is minden lépés, mely a háború tényleges kitörését továbbra halasztja, ha különben azt a nemzet méltósága megengedi, felette ajánlatossá lett. De, továbbá, tette ezt a magyar kormány azért is, hogy Jellasicsnak s a bécsi miniszteriumnak még alkalmá s ürügye se maradjon vádat emelni, hogy a maga részéről nem kísértett meg minden lehetőt a békés kiegyenlítésre. És végre, ama rágalmakat is egyszer mindenkorra megczáfolni szándékozott, mintha a magyar a horvátot bármi jogában is elnyomni akarná, vagy vonakodnék teljesíteni minden, nem mondom jogszerű, de csak valamennyire is méltányos kívánatait. És e tekintetben sokkal fontosabb ezen államirat, mintsem hogy azt, minden hosszasa mellett is, szükséges nem volna lényegesebb részeiben közlennünk. Rosszúl értesültek, szintűgy mint azok kiket a pártszellem részrehajlókká tett, többször hallatták, hogy a magyarok igazságtalanok voltak a horvátok iránt s ezek jogosan cselekedtek, midőn fegyverrel szereztek vissza elnyomott nemzeti jogait. Ezen okmány e vádat teljesen megczáfolja, egyszersmind az egész magyar-horvát ügyet kellő világosságba helyezi. Valamint János főherczeg István főherczeg által intézteté ama kérdést a miniszteriumhoz: úgy ez is színtelen főherczeg által juttatá amahhoz a maga választát.

„Főnséged előtt tudva van — így szól az rövid bevezetés után — hogy a kapcsolt országok lakosai nyolcz század óta a legújabb időkhig nem csak a magyar nemzet minden jogai-ban, szabadságaiban testvériesen részesítve voltak, hanem a közös jogokon kívül különös kiváltságokkal és javadalmakkal is felruháztattak. . . . És a legújabb eseményeknek közepette sem történt semmi, mi a kapcsolt részek ezen viszonyaiban az ő terhökre legkisebb csorbitást is okozott volna; sőt tör-tént igen sok, mi újabbkori kívánságaik teljesítését s igé-nyeik jogszerűségének elismerését foglalja magában.

„Nemzetiségöket látszanak félteni, — ámbár annak megtámadása a magyar nemzet által soha sem szándékoltatott: a törvényhozás ünnepélyesen elismerte, hogy közdolgaikban anyai nyelvöket használniok teljes joguk van. Ennek következményeit a miniszterium annyira elfogadta, hogy velök, mint önálló nemzetiséggel bánván, a horvát és szlapon nyelvöknek a magyar melletti használatát még a kormányval való érintkezésbe is behozta. Oly elismerés, minőhöz hasonlót az ausztriai kormány a birodalombeli tartományok irányában ily kiterjedésben mai napig sem mutatott, s minőben bármely álladalom a világon, mely magában különböző ajkú népeket s országokat egyesít, a magyar kormányt meg nem előzte.

„A kapcsolt országok municipalis önállást vetek igénybe: s a mult törvényhozás ezt nemcsak elismerte, hanem az eddigi törvényen s gyakorlaton túl arra is kiterjesztette, hogy a legfőbb alkotmányos jognak, az országgyűlési követküldés jogának felosztása s elrendezése saját tartományi gyűlésökre bizassék. Ez által municipalis önállóságukat s belügyeik rendezésének jogát újlag consolidálta.

„A báni hatalmat, melybe ök sajátlagos súlyt helyeznek, nem csak sértetlen épségben fentartotta, hanem őt még az ország álladalmi tanácsába is meghíván, az összes státuskormányzatban való részvételre feljogosította. A miniszterium pedig a bánnak ezen állását valószínűsíteni annyira óhajtott, hogy hivatalra lépésének első perczeiben mindjárt főbb gondjai közé számítaná, a bánt ismételve felszólítani, miszerint Főnséged tanácsában megjeleneve, a horvát nemzet megnyugtatóására szolgáló intézkedésekre alkalmat szolgáltatasson.

„Főnséged előtt tudva vagyon, miként a bán Főnséged ezen ismételt parancsait makacsul megvetette, a törvény iránti engedelmisséget kereken megtagadta, s a nyílt pártütés terére lépett, és annak terrorismussal kezdett ösvényén a magyar koronától való elszakadásig haladott.

„Elismerjük mi, hogy a kapcsolt országoknak a mult időkből számosabb sérelmei vannak még mindig orvosolatlanul. De ezen sérelmeket nem a magyar nemzet s miniszterium okozta: ezek a volt kormányzati rendszer szerencsétlen hagyományai; melyeknek orvoslását valamint a mu-

országgyűlések mindig sürgették, úgy a miniszterium nyomban eszközölte volna, ha a bán minden érintkezést tetteles erőszakkal meg nem szakít s minden intézkedést lehetlenné nem tesz vala.

„Azonban még ezen körülmények közt sem mulasztottuk el a tudunkra jutott méltányos kívánatok teljesítésén munkálni.

„A horvát és szlavoniai határvidékek ekkorig az alkotmány jóvoltán kívül álltak. Az új törvények őket abba behelyezték s képviseleti joggal ruházták fel, mivel mind ekkorig soha sem birtak. Mi pedig első gondjaink közé számítók, hogy a határvidékiek boldogságának előmozdítására sütkeres intézkedések tétessenek. S így történt, hogy Hrabovszky altábornagy, mint kir. biztos, már rég utasítva van, nekik birtokaik örökös tulajdonjogát, az ipar, kereskedelem, művészet szabad üzletét s a szabad költözést megadni, a robotokat eltörölni, a szabados községek előjáróinak a lakosok általi szabad választását munkába vétetni, s minden egyéb kívánságaikat kihallgatni. . . .

„Hasonló megnyugtató szándéktól vezéreltettünk minden egyéb intézkedéseinkben.

„A kapcsolt országok nemzetiségét s nyelvöknek közolgokban való használatát nemcsak elismertük, hanem a kormánnyal való érintkezésekre is kiterjesztettük.

„A tengeri sónak árát leszállítottuk s a sicíliai sónak rég óhajtott behozatalát megengedtük.

„A kormányhivatalokba minden pártkülönbség nélkül számos horvátokat és szlavonitákat alkalmaztattunk, s több miniszteriumoknál az ő számukra külön osztályokat alkotni elhatároztuk, melyek ekkorig csak azért nincsenek betöltve, mert ők ellenünkben nyílt pártütés terére léptek, a törvény iránti engedelmséget tetteleg felmondták, s az illyrpártiak magas kormányhivatalokba lett kineveztetéseiket gúnynyal s megvetéssel fogadták.

„Ezekből, mondják tovább, meggyőződhetik János főhg, hogy a horvát pártütésre a magyar nemzet még csak ürügyet sem szolgáltatott. Meggyőződhetik a főherczeg erről azon követelésekből is, melyek a horvát küldöttség által Innsbruckban benyújtattak. Ők abban nem azt panaszolják, hogy szabadságaik kevesek, hanem inkább sokalják azokat, s elsza-

kadást kívánnak a magyar koronától, hogy az ausztriai tartományokhoz csatlakozhassanak, pénz- és hadügyeik a bécsi miniszterium által kormánytassanak.

„A hajdani Vendée szerepe ez, Főnséges úr; de melyet a magyar kormány részéről terrorismus nem provocált, s melyben a fejedelem iránti hűség csak reactionális irányzatok s trónfelforgatási célzatok leplétül szolgál. Avagy hűség jele-e a magyar koronához tartozni nem akarni, mely ez idő szerint is a dynasztia legrendíthetlenebb támasza? Hűség jele-e, a nyolcz százados kapocs megszakasztásával, inkább a bécsi miniszteriumtól függeni akarni, melynek a fejedelmi tekintély fentartására annyi ereje sincs, hogy urunk királyunk császári várában bántatlanul megmaradhatott volna; mely e perczen is az általános szavazás alapján választott országgyűléssel szemközt még maga sem tudja, minő lesz a birodalom alkotmánya, s mennyire fog a császári hatalom s fejedelmi tekintély megbéníttatni; s mely a frankfurti nemzetgyűléssel szemközt, még azt sem tudja, vajjon az önálló Ausztria császárájától, vagy pedig az ausztriai birodalmat magába felolvasztott német szövetség még meg sem alapított központi hatalmától fogja venni parancsait? . . . .

„Ha ezeket ő főnsége János főherczeg gondos figyelmére méltatja, lehetetlen lesz meg nem győződnie, hogy az illyr párttűtés a fejedelem iránti hűség színével felségsértőleg kerkedik, s hogy maga Ausztriához való csatlakozási ajánlata nem egyéb egy mesterkélt fogásnál, mely végeredményben a szláv elemnek Ausztriában oly túlnyomóságot adni szándékozik, hogy ez által a germán elem egészen paralysáltatván, s az ausztriai trón természetes alapját elvesztvén, önálló szláv országokra bomolják szét s e szétbomlásba temesse el a felséges ausztriai ház dicsőséges lételét.

„De, — mondják tovább — tudják ők, hogy e céljokat nyiltan el nem érhetik. Azért vetették fel magokat, a reactio szellemében, a királyi tekintély hőseivé s pedig a magyar nemzet ellen, mely a királyi hatalmat meg nem támadta; melynek a törvényes önállás és alkotmányos kormányzat számtalan királyi esküvel megerősített régi joga; mely most is, midőn Európában majdnem minden trón inog, a királyi trónnak legrendíthetlenebb sőt egyedül rendíthetlen támasza.

„Azért kérték ki János főherczeg közremunkálását, mivel megvannak győződve, hogy a kapcsolt részek lakosai azonnal visszatérnek az engedelmességre, mihelyt általa meg fognak győzteni, hogy merő rágalom ama hitegetés, mintha a dynasztia némely tagjai ezen pártütést kedvesen vennék, és merő hazudság azon állítás, hogy a Horvátországot illető rendeletek nem a király akaratából, hanem a miniszterium kiérőszakolásából eredtek. Úgy vélekedének, ha János főherczeg személyesen Zágrábba megyen s ott a határőrséget, a nép s hatóságok küldötteit élő szóval felvilágosítja, miképen ő felsége a pártütést kárhoztatja, s a magyar miniszterium iránt engedelmességet kíván; miképen a dynasztia tagjai ő felsége ezen érzelmeiben mindnyájan osztoznak, s az ki ellenkezőt állít, felségsértő: ily felvilágosítás élőszóval és személyesen, a pártütés fulánkját egy csapással elvonná. És ez az, mit János főherczeg személyes közbenjárásától vár a miniszterium, óhajtván egyszersmind, hogy a horvát nép kívánatait meghallgassa, s azt ezek teljesítéséről, a mennyiben méltányosak és igazságosak, eleve is biztosítsa.

„Egyedül e módon lehet még elejét venni a polgári háborúnak. De hogy ez valóban sikerüljön, a főherczeg személyes megjelenése múlhatatlan Horvátországban. Írás általi közbenjárás célra itt nem vezethet; az mind gyanúsíttatni fog, mint eddig ő felsége kéziratai gyanúsíttattak. A pártütés vezéreivel való érintkezésnek sem lehet semmi eredménye. Bizonyítja ezt Jellasicsnak s társainak Innsbruckban fogadtatása, mi a pártütők elbizakodását csak még magasabbra hangolta.

„E felett, miután ő felsége a jun. 5-kei zágrábi gyűlést törvénytelennek nyilvánította, b. Jellasicsot pedig, mint pártütéssel vádolt egyént minden katonai s polgári hivatalaitól felfüggesztette: a zágrábi gyűlés küldöttségével és b. Jellasicsal ő felsége kormánya alkudozásba nem ereszkedhetik, különben sem tekinthetvén őket a horvát nemzet oly képviselőinek, kik annak kívánatait jogszerűleg tolmácsolhassák. Itt csak a király részéről bocsánat és feledés; b. Jellasics részéről pedig a hűséghez és törvény iránti engedelmességhez való visszatérés, nem pedig alku állhat egy vonalban.

„Hogy ő fönsege az általa elvállalt közbenjárást sikerrel végezhesse, a személyes megjelenésen kívül Horvátország-

ban, figyelmét arra is kellend fordítania, hogy a kapcsolt országok törvényszerű tartományi gyűlést tartsanak, melyen minden vélemény szabadon nyilatkozthassék, az országgyűlésre követek választassanak, s a tartományi gyűlés végzései ő felségéhez, a nemzeti kívánatok pedig az országgyűlésre felterjesztessenek.

„Ha ő fönsege ezek előmozdítását eszközölni hajlandó, a miniszterium azonnal közlendi vele ama részleteket, melyeket a horvát viszonyok tekintetében keresztülvihetni remél az országgyűlésen. Eleve is kijelentik azonban, hogy a kormány részéről nemcsak elnyomási szándok nem létezik, de sőt a kapcsolt országok jogait, szabadságait s nemzetiségét minden méltányos és igazságos engedélylyel hajlandó gyarapítani; a korona törvényes épségét s a haza önállóságát azonban, ha a kénytelenség úgy hozza magával, a legnagyobb áldozatokkal is védeni fogja, meg lévén győződve, hogy ez az összes nemzet akarata. S miután a pártütés már tényleg kitört s a haza Horvátország részéről minden nap megtámadtatással fenyegettetik; sőt Szlavoniából már tényleg meg is támadtatott, és ezen betűtés a szomszéd török tartományokból gyülekező rabló csoportok által támogattatik: a haza védelmére szolgáló készületeket fel nem függesztheti, s az aldunai részekre betűtött lázadó seregek szétverésével nem késheik.

„Tökéletesen átlátjuk mi is — így végződik aztán a hosszú államirat, — hogy, ha Magyarország polgárháborúba bonyolítatik, ebből az egész birodalomra súlyos következesek fognak hárulni. De meg vagyunk győződve, hogy ő felsége sokkal inkább méltányolja azon támaszt, melyet Magyarország a felséges uralkodó háznak nyújtani képes, ha épségben és békében van, mintsem hogy a horvát pártütéssel való véres összetűközés kikerülését, a magyar korona szét-darabolásával s hazánk jogainak s becstületének feláldozásával megvásárolnunk kívánná.

„Méltoztassék tehát ő cs. kir. főherczegsége minket a törvényes rend helyreállításában pártolni; méltóztassék azon lenni, hogy a pártütők meggyőződjenek, miként a *pragmatica sanctionál* fogva velünk egyesült birodalom szövetsége a jognak és törvénynek, nem pedig a pártütésnek nyújt gyámolítást: s ez hatalmasabb eszköze leend a rend és béke helyreállításának, mint ha tőlünk az kívántatnék, hogy a béke

kedvéért adjuk fel koronánk épségét, nemzetünk becsületét s tekintetét, és hagyjuk hazánkat szétdaraboltatni, csak hogy béke legyen minden áron.

„A magyar nemzet igazságos és méltányos lesz harczban és békében egyaránt; de gyáva soha sem lesz . . . Kelt Budapesten, július 4-kén 1848-ban.“

A miniszteri tanácsban, melyből e felirat a főherceghez felküldetni határoztatott, egyszersmind azon elvek is kijelöltek, melyeket a horvát ügyben ezentúl követni fog a miniszterium. Ezen elvek, röviden, a következők voltak: a kapcsolt országok tartsanak törvényes tartományi gyűlést, hol minden vélemény szabadon nyilatkozhassék; rendeljék el ott a törvény értelmében a közös országgyűlésre küldendő követek választását; küldjék el törvényesen választandó követeket az országgyűlésre, s ezek adják ott elő a horvát nemzet kívánatait. A mennyiben a kívánatok a korona egységével s Magyarországgal és a kapcsolt országok közti jogszerű, történelmi kapocs természetével nem ellenkeznek, a miniszterium azokat, a maga állásának hozzákötésével is pártolni fogja az országgyűlés előtt; és ha Horvátország a magyar korona iránti hűségre s a törvény iránti engedelmességre visszatér, a kormány örömet veti a feledés fátyolát a múltakra; de pártúttal nem alkudozik, s erőszakos elszakadási törekvésekre s fenyegetésekre fegyverrel fog válaszolni.

A közlött okiratból szemlátomást kitűnik, hogy a miniszterium bizodalmat kívánt mutatni János főherceg iránt, hogy őt a személyes megjelenésre bírja Horvátországban, csak úgy lehetővé sükert várni közbenjárásától. De hasztalan: a közel jövőndő bizonyítá, hogy ő is részese volt a reactio azon politikájának, mely szerint az udvarnál végzésé lett, hogy addig bonyolítottassanak az ország viszonyai a horvátokkal és szerbekkel, míg a polgári háború tényleg kitörvén, a minden oldalról megtámadandott magyar nemzet önmaga folyamodnék az udvar segélyező közbeléptéért, s ennek fejében önmaga vinné áldozatul Bécsbe had- és pénzügyeinek önálló kormányzatát s nemzeti függetlenségét.

A magyar miniszteriumnak már lehetetlen volt nem látnia e szándokot. De hogy készületeire a horvát párttűtés és szerb lázadás ellen időt nyerjen, bár a sikerre már nem volt kilátása, elhatározta mégis, hogy Batthyáni az országgyűlésnek

julius 5-kére kitűzött megnyitása után, János főherczeg meghívása szerint, azonnal Bécsbe utazzék. De épen ez napon érkezett híre, hogy a főherczeg, a frankfurti parlament által németbirodalmi kormányzóvá nevezetvé, új tisztének átvétele végett pár nap múlva Frankfurtba utazik: az értekezletek ennél fogva bizonytalan időre halasztattak el.

Kormányunk nagy meglepéssel fogadta e körülményt, nemcsak mivel ennek következtében több időt remélt nyerhetni hadi készületeinek teljesebb megtételére; hanem mivel Olaszországban is oly kifejlésben tűntek fel az ügyek, mely remélni engedé, hogy az udvar végre is kénytelen leend felhagyni reactionalis terveivel. Lombardia és Velence alig várt erőt fejtett ki függetlenségi harczában, s e harcz szerencsétlenül folyt eddig Ausztriára nézve. A szabadság szava Olaszország egyéb részeiben is felébreszté a nemzetiség érzetét s a nemzeti egység vágyát; miszerint aztán nem csak a kényuralom rendszere eltöröltetett s alkotmányos elvek emeltettek a kormányokra, hanem az eddig csak kevés lelkesebbek vágyaiban és sejtelmeiben élt olasz nemzeti egység nagy eszméje is általában megragadta a kedélyeket s mind világosabban nyilatkozott a külön tartományi mozgalmakban. Maga egy monarcha, Károly-Albert piemonti király, állott az egységi mozgalmak élére s a lombard-velencei felkeléssel szövetkezvén, Ausztria olasz birtokait mind nagyobb veszéllyel fenyegette. A belforradalmak által már különben is megrendült Ausztria e szerint külháborúba bonyolódván, elkerülhetetlennek látszék, hogy, mint már Batthyánnak Innsbruckban kijelentetett, Magyarország bővebb segélyezését is ne vegye igénybe a küszöbön lévő országgyűlésen. Remélni lehet tehát, hogy a mindenfelől szorongatott dynasztia, nehéz körülményei közt végre is kénytelen lesz felhagyni reactionarius irányzatával, s tiszteletben tartani Magyarország régibb s újabb törvények és szerződések által biztosított önállóságát s független kormányzati jogát. E remények valósulására felette kíváncsnak látszék, hogy mennél továbbra halasztassék Jellasicsnak a reactio érdekében tervezett betörése a háborúra még különben is készületlen országba. De hogy e számítás hibás volt, és sokkal hasznosabb lett volna, Jellasicsban a reactio főtámaszát már ekkor, mielőtt az udvartól haderővel is támogatott, megtörni, a közel jövőendő eléggé kimutatta.

HARMADIK FEJEZET.

A pesti országgyűlés kezdete.

Mióta az udvar, a bécsi nép zavargásai következtében a császári szék-városból elköltözött, a magyar nemzet leghőbb kívánatai közé tartozott, hogy királyát a maga kebelében tiszteltesse. Az udvarnak Budapesten székelése leghatékonyabb eszköz lett volna a belzavarok s nemzetiségi viszályok lecsillapítására. Említők, hogy a miniszterium tett is ez iránt több ízben lépéseket; de kérelmének teljesítése attól függesztetett fel, hogy az országgyűlés negyvenezer újonczot szavazzon meg az olasz háborúra. Ennek kieszközlését Batthyáni Lajos, midőn junius első felében Innsbruckban időzék, a miniszterium nevében előleg is megígérte ugyan; de az udvart evvel nem lehetett reábirni, hogy a király már az országgyűlés megnyitására lejjön Budapestre. Az országgyűlés megnyitásával ennél fogva István főherczeg nádor bizatott meg, ki egy junius 26-kán kelt, kir. rendeletben egyszersmind Magyarországra s melléktartományaira nézve a fejedelemnek színtoly teljhatalmú képviselőjévé neveztetett, mint János főherczeg az osztrák örökös tartományokban. E felhatalmazás által az alkotandó törvények szentesítésének joga s mind azon hatalom gyakorlata is, mely az 1848-ki III. t. cikkben egyenesen a királynak tartatott fenn, ideiglen a főherczegre lőn átruházva.

Közeledvén az országgyűlés megnyitásának határnapja, miként az országot mindenfelé a képviselők megválasztásának zaja, úgy a miniszterium tanácssteremét a trónbeszéd megállapítása felett folyt vitatkozások töltötték be. A trónbeszéd próbaköve lőn a miniszterium egyetértésének s fenmaradásának. Már eddig is több kormányzási kérdésekre nézve létezett véleménykülönbség a miniszterium kebelében; de egyik vagy másik fél engedékenysége a viszály kitörésének mindig elejét vette. Most azonban nemcsak a lázadások irá-

nyában hozandó rendszabályok s intézkedések forogtak kérdésben; hanem az összes kormánypolitikára nézve meg kellett végre állapodnia a miniszteriumnak: nem ok nélkül lehetett tehát a meghasonlástól tartani; mert tudva volt, hogy a miniszteriumban két, egymástól lényegesen különböző nézetirány létezik. Ezen irányok egyikét Batthyáni elnökminiszter, másikát Kossuth képviselte. Batthyáni minden módon kerülni óhajtván a belháborút, melyben hazája veszedelmét sejdíté, mindig csak békés eszközökkel kívánta kiegyenlíteni úgy a nemzetiségekkel, mint a bécsi miniszteriummal támadt viszályokat, kész, ha másként nem lehet, némi áldozatokat is hozni az oly nagyon szükséges békéért. Kossuth ellenben, részint mivel az annyiszor megíúsult egyezkedések sükerében már nem bizott; részint mivel azok folytatását a nemzet méltóságával megférhetőnek nem tartá, s jelentékenyebb áldozatra az osztrák miniszterium irányában sem volt hajlandó, — szenvedélyesebb jellemétől elragadtatva, erőhatalommal kívánt békét szerezni. Batthyánival Deák, Széchenyi, Eötvös, Klauzál és Mészáros a legtöbb kérdésben egyetértett. Kossuthhoz jobbra csak az egy Szemere csatlakozott, a mennyiben ezt óvatos s e miatt sokszor ingadozó jelleme határozottabban nyilatkozni engedé.

E véleményelágazásból feszültség s minduntalan megújuló viszály támadt a kormány tagjai közt ama miniszteri tanácskozásokban, melyek a fenforgó súlyos ügyek elintézésére majdnem naponként tartattak. E tanácskozásoknak jobbra megállapodás nélkül szakadt vége; vagy ha hozatott is némi végzés, a miniszterek közt létező véleménykülönbség azt eredményétől legtöbb esetben megfosztotta. Ekként számos fontos kérdésben sem lévén miniszteriumunkban egyetértés, a kormányzás sükere múlhatatlanul igényelni látszék, hogy a kisebbség lépjen vissza, s egyenlőbb elemekből szerveztessék újra a miniszterium. Ez azonban körülményeink között a lehetetlenségek közé tartozott. Kossuthnak oly nagy volt ekkoron népszerűsége az egész országban, hogy bármely miniszterium is csak úgy számolhatott többségre a megnyilando országgyűlésen a képviselők között, ha annak Kossuth is tagja, vagy legalább ha általa nem elleneztetik. Azon önmegtartadást pedig várni sem lehetett tőle, hogy ő, ha a miniszteriumból kilép, azt minden módon ne ellenezze. Ő tehát nélkülöz-

hetlen volt a kormánynál. Érezte is ő személyének e túlsúlyát, s azt rendesen arra fordítá, hogy a maga véleményét vigye keresztül a minisztertanácsban. Ha Batthyáni s társai részéről ellenzésre talált, kilépésével kezdett fenyegetődni, míg a többiek, kik nála nélkül fenn nem állhattak volna, végre is engedtek. S így lőn, hogy a miniszteriumban rendszerint a kisebbségi véleménynek kellett végzéssé emeltetnie. Batthyáni talán még sem tűrte volna Kossuth e zsarnokságát, ha véleményrokon társaiban több erélyre talált; de azok jobbára megelégedvén avval, hogy a Kossuthétól eltérő véleményeket egyszer kijelentették, a győzelem felett nem vitatkoztak tovább Kossuthtal, minek következtében végre Batthyáni is kénytelen lőn engedni, ha csak maga nem akar kilépni a miniszteriumból. Erre azonban a létező körülmények közt, midőn még az is kétséges volt, vajjon az udvar meg fog-e egy újabb miniszterium alakításában egyezni; vagy, ha ebben megegyezik is, nem fog-e oly egyéneket nevezni a kormányra, kik a reactio malmára hajtsák a vizet, — erre, mondom, csak gondolnia sem lehetett a nélkül, hogy még sokkal nagyobb zavartól s veszélytől ne kelljen hazáját féltetnie. Ő is meghajolt tehát, ha nem örömet is, Kossuth véleménye előtt, várva, hogy az országgyűlés majd talán némi fordulatot hozand e kellemetlen viszonyokba.

E viszonyok a közönség előtt sem maradtak titokban; s innen eredtek ama minduntalan megújuló hírek a miniszterium feloszlásáról, vagy legalább Kossuth kiléptéről. Ő maga is híresztelte ezt, jól tudván, hogy a közvélemény mellette van, s a hírlapok őt pártoló nyilatkozatai még inkább növelendik súlyát társai ellenében. Titkon összeköttetésbe lépett némely ellenzéki, de különben az ő véleményeiben osztozó lapokkal, melyek aztán a kilépési szándokáról szállongó híreket terjesztgeték, nem mulaszták el egyszersmind a miniszterium többi tagjait megtámadni, lágyságról, erélytelenségről vádolni, s fennen kürtölni, hogy Kossuth nélkül bármely miniszterium sem állhat fenn: kell tehát, hogy annak tanácsában az ő véleményei legyenek irányadók. Julius 1-jétől kezdve, ő maga is adott ki egy hírlapot Bajza József ügyes szerkesztése alatt, mely „Kossuth Lapja” címet hord vala homlokán. E lapnak mindjárt első számában e sorokat olvashatá a közönség: „Meg vagyunk bízva, tudatni a közönséggel, miként azon

hir, mintha a pénzügyminiszter már most lemondott volna, nem valósul. Ambár mindinkább roskadozó egészsége aligha nem kényszerítendi őt a miniszteriumból való kilépésre." Mindenki tudta, hogy az egészségi állapot főlemlítése pusztán ürügy, s a valódi ok Kossuth kilépésére, ha az valóban léte-sűlné, a véleményelágazásban rejlik.

E nyilatkozat Kossuth részéről kétségkívül csak újabb nyomásul volt számítva minisztertanácsaira azon nagy fontosságú tanácskozmányokban, melyek e napokban a trónbeszéd meg-állapítása felett folytak. Két dolgot a trónbeszédben mulha-tatlanul meg kellett említeni: a lázadást az alvidéken s Hor-vátországban, és az udvartól az olasz háborúra kívánt sege-delmet; amattól függött az ország védelmére szükséges pénz-s haderő megajánlása; emennek megszavazásától függeszté fel az udvar a királynak oly annyira óhajtott leköltözését Bu-dapestre. Volt ugyan még egy harmadik kérdés is, következ-ményeiben fontosabb minden másnál: a státusadósságok kér-dése, melyről azonban, mivel a trónbeszédbe föl nem véte-tett, nagyobb összefüggés végett csak alább szólandunk.

Az első pontra nézve könnyebben megalakult az egyes-ség a minisztertanácsban. Batthyáni már maga is mindinkább meggyőződött, hogy az egyezkedő politika az egyezkedni nem akaró felek irányában célra nem vezethet, s hajlandóbbá lőn Kossuth harcziásabb véleményének elfogadására. És mi-után az udvar szándékairól István főherczeg is némileg meg-nyugtatóbb hírrel tért vissza e napokban Innsbruckból: nem ellenzé tovább, hogy a horvátok és szerbek irányában erélyes határozatok alkottassanak. E határozatok egyikét, mely a hor-vátokat illette, már fentebb említettük: tartsanak tartományi gyűlést, melyen minden vélemény szabadon nyilatkozthassék; küldjék követeket a pesti országgyűlésre, s ezek adják elő kívánataikat. A mennyiben ezek a korona egységével s a kap-csolt országok közt létező jogszerű történelmi kapcsok termé-szetével nem ellepkeznek, a miniszterium azokat egész erejéből pártolandja. És ha a horvátok a magyar korona iránt hű-ségre, a törvények iránt engedelmességre visszatérnek: a multakra örömet veti a feledés fátyolát; de párttűtőkkel nem alkudozik, az elszakadási fenyegetésekre fegyverrel válaszol-and. A határozatok másikában a szerbekre nézve kimondá-tott, hogy félretéve minden egyezkedési kísérletet, a kormány

őket, ha lázadásukat folytatják, fegyverhatalommal kényszeríteni engedelmességre a törvény iránt; méltányos kívánataikat mindazáltal azon jogokon és szabadságokon felül is kész teljesíteni, melyeket a haza többi polgáraival együtt egyenlően élveznek. E két végzés folytán elhatározta a miniszterium, hogy azok végrehajthatása végett oly hatalommal s eszközökkel kívánja magát a nemzeti gyűlés által felruháztatni, hogy a magyar hadsereget kétszázezer főre emelhesse.

Sokkal nagyobb nehézség fejlett ki az udvartól az olasz háborúra kívánt segély kérdésében. Az udvar, mint tudjuk, e segély megajánlásától feltételezte mind a Jellasicsot sújtó, június 10-kei királyi manifestum kiadását, mind a király lejöttét Budapestre. Batthyáni teljesen méltánylá ugyan az olaszok szabadsági törekvéseit, s azok iránt ő, mint szabadelvű, a nemzetiségek jogát künn és benn tiszteletben tartó magános ember, meglehetősen rokonszenvennel viseltetett. De miután az udvar e segélytől feltételezte a reactio megszüntetését s közremunkálását az országban kitört lázadások ellen; s ennél fogva személyes rokonszenvei az olaszok irányában, meggyőződése szerint, a haza legmagasabb érdekeivel, független nemzeti életével összeütközésben léteztek: ezeknek amazokat nem kételkedett feláldozni. Mint hazafi és státusférfi, fő elvűl tűzte ki miniszteri hivatásában, hogy külpolitikájában nem szabad nagylelkűnek lennie a haza rovására. Készebb volt a divatos szabadelvűséggel ellenkező, népszerűtlen tette, mintsem hogy hazája életérdekeit veszélyeztesse. De e fölött a hideg megfontolásból merített államférfiúi meggyőződései is ellenkeztek ezen esetben személyes rokonszenveivel. Mióta Piemont a milánói felkelést ténylegesen pártolta, s ennek következtében a forradalom az udvarra nézve külháborúvá változott: Batthyáni, rokonszenvei ellenére is az olasz nemzet iránt, azon meggyőződésre jutott, hogy Magyarország, a pragmatica sanctionál fogva köteles a dynastiát e háborújában segíyezni. És, miután politikai hitvallásának nemcsak a haza, hanem a fejedelmi ház irányában is első ágazata volt a törvényesség: e segélyt az olasz háborúra az udvarnak, miként Innsbruckban megígérte volt, az országgyűlésen is kieszközölni kívánta. Batthyáni ezen politikájában az olasz kérdésre nézve Kossuthon és Szemerén kívül valamennyi minisztertársa megegyezett.

Kossuthban a törvényesség iránti érzelem nem volt oly mély, hogy azt, ha a szabadság érdekeivel összetűközik, ezeknek fel ne áldozza; politikai morálja nem volt oly szigorú, loyaltása a dynasztia iránt nem oly rendíthetetlenül erős, mint Batthyánié. Ellenben a közvélemény tekintete, a népszerűség mindig oly nagy súlylyal birt az ő elhatározásaiban, hogy ő, midőn nem a haza, hanem a dynasztia érdekei forogtak fenn, soha sem pártolt oly szabályt vagy törvényt, mely a közvéleménnyel némileg ellenkezett, s melynek pártolása népszerűségének árthatott volna. Egyébiránt ő, a létező körülmények közt, midőn a dynasztia részéről oly kevés tiszteletet tapasztalt a nemzeti jogok, oly közönyösséget sőt ellenséges szándékokat a haza nyugalma s jólléte iránt, a *pragmatica sanction* nézve is ama véleményt ápolá: hogy az nemzetet s dynasziát egyaránt kötelez, s törvényt csak úgy szab a nemzetnek, ha a dynasztia is lelkiösmeretesen megfelel kötelezettsegeinek a nemzet irányában. Ő tehát ezen okoknál fogva nem akart feltétel nélkül hozzájárulni az olasz háborúra nyújtandó segély megszavazásához.

E fontos kérdés, mely már több ízben forgott a minisztertanács asztalán, most azon adalékkal került ismét annak szőnyegére, hogy mily alakban említettessék meg az a trónbeszédben, s minő viszonzást fogadhat el a nemzeti gyűléstől a miniszterium a trónbeszéd e pontjára?

Az elnökminiszter határozottan kívánta, hogy annak bebizonyítására, miképen Magyarország a *pragmatica sanctio*-ból folyó minden kötelezettségét, független kormányzata mellett is, lelkiösmeretesen akarja teljesíteni, — a trónbeszédnek e segélyt egyenesen kérő pontjára oly értelemben szóljon a válaszfelirat, hogy a nemzeti gyűlés eleve is kötelezi magát megajánlani ő felségének az olasz háború gyors és becsületese bevégzésére szükséges hadi segedelmet. Batthyánival nem csak István főherczeg, hanem a miniszterek többsége is teljesen egyetértett. De Kossuth, kit aztán Szemere is pártolt, e véleményt határozottan ellenzé; minek következtében közte s az elnökminiszter közt heves összetűközés támadt. Batthyáni azon aggodalomban, hogy ha e hadi segély meg nem ígértetik, nemcsak az ország védelmére nézve alkotandó törvény nem nyer sanctiot; hanem az udvarral s bécsi miniszteriummal is valóságos háborúvá fejlik az eddigi feszültség: a se-

gélynyujtástól, mint azt Innsbruckban megigérté volt, elállani egyáltalában nem akart. „Ha mi — így szóla egyebek közt a vitatkozás alatt, — ha mi kívánjuk, hogy a magyar koronát megtámadók az ausztriai császár miniszteriumának pártfogásával ne dicsekedhessenek; ha kívánjuk s követeljük, hogy az ausztriai császár a dynasztia minden tagjával s tanácsával egyetemben hű szövetségesünk legyen a nemzet jogainak s önállásának fentartásában: úgy viszont a magyar király miniszteriuma is hasonló tekintettel legyen az ausztriai császár állása iránt; és ne mondjuk, hogy ha az ausztriai császár külhatalom által megtámadtatik, a magyar király miniszteriuma arról nem akar semmit tudni; vagy ne vegyük rossz néven, ha a bécsi miniszterium is arra fordul, hol Ausztria érdeke iránt barátságos közelítést lát.”

De Kossuth nem hitte, hogy az olasz háborúra adandó segély árán egészen le lehessen fegyverzeni a reactiot, mely e segélyen felül még azt is kívánja, hogy a magyar pénz- és hadügy kezelése a birodalmiával egyesítve, Bécsben központosítottassék. A hazát is sokkal inkább fenyegetve látta a mindinkább növekedő lázadásoktól, mintsem hogy, felelősségét tekintetbe véve, hajlandó lenne megegyezni abban, hogy idegen czelokra még több katonaság vitessék ki a hazából. Tagadta, hogy a nemzet a *pragmatica sanctio* szerint a fejedelmi ház minden külháborújában köteles volna részt venni. Azt sem mulasztá el megemlíteni, mennyire ellenkezik mind saját elveivel, mind a nemzet közvéleményével, hogy a szabadságot s függetlenségét valahára visszanyert magyar nemzet első fellépését az európai politika színpadán avval bélyegezze, hogy egy hasonló körülmények közt szabadságra s önállóságra törekvő más nemzet leigázására segédelmet nyújtson. Mind ezeknél fogva tehát, ha a miniszterium mulhatatlannak tartja az udvarnak az olasz háborúra segédelmet ígérni, határozottan kívánta, hogy ezen ígélet feltételekhez köttessék. Kívánta név szerint, hogy a bécsi miniszterium az ország kormányzatának függetlenségét minden tekintetben s félre nem magyarázható határozottsággal megismerje; az ország irányában eddigelé követett politikáját egészen megváltoztassa; az ország belbékéjének helyreállítását előmozdítani, s a magyar állam mind földirati mind erkölcsi épségét biztosítani, magát mind a bécsi miniszterium, mind a dynasztia valamennyi tagja

kötelezze. És ha mind ez megtörténik, akkor kész ugyan ő is az udvarnak segédelmet nyújtani az olasz háborúra, úgy mindazáltal, hogy az ne az olasz nemzet elnyomására, hanem csak egy becstületes, mind a két részre nézve méltányos béke kieszközlésére fordíttassék.

Látni való, hogy Kossuthban a közvéleményt tekintetbe vevő, a népszerűséget szerető hazafi sokkal erősebb volt a miniszternél, kinek, mint fejedelme képviselőjének a kormányban, míg ennek tagja, a fejedelmi akarattól kell irányát venni. Batthyánnak lehetetlen volt ugyan nem éreznie Kossuth érveinek súlyát; ő azonban semmitől sem iszonyodott annyira, mint a nyílt harctól a fejedelmi házzal; mert e harc végén ő hazája bizonyos veszedelmét sejdítette. E nemes keblű férfit jellemében két legerősebb vonás volt, a haza önzetlen szeretete, s a fejedelmi ház iránti loyális és törvényesség. E kérdésben is e két tulajdonság s ama remény bírta őt határozatra, hogy e szigorú loyális és törvényesség által az udvari reactiót s a fondorkodó bécsi miniszteriumot lefegyvereznie végre is sikerülend; Kossuth irányának követése által, melyet egyébiránt miniszteri állásával megegyeztetni sem volt képes, ő múlhatatlanul bekövetkezőnek látta a nyílt háborút az udvarral.

De más részről szinte veszélyesnek tartá a hazára nézve azt is, ha Kossuth, ki állását e kérdéshez kötötte, a miniszteriumból most kilépne. Azon felül, hogy Kossuth nagyon túlnyomó népszerűséggel bírt, s nála nélkül, vagy épen, mint előre látható volt, ellenzése mellett, az országgyűlést jó végre vezetni, vagy, ha az talán forradalom veszélye nélkül feloszlatható volna is, kormányozni, a miniszterium többi tagjai alig remélheték, — még azt is majdnem bizonyosnak kellett tartania, hogy az udvar, Kossuth lemondása esetében, kapva az alkalmon, a pénzügyi tárczát soha sem fogja többé betölteni.

E válaton állva, — melyek egyike, ha t. i. Kossuth a miniszteriumból kilépne, valószínűleg forradalomra; másika, ha a hadi segély megtagadtatik, szintoly valószínűleg a dynastiával szakadásra vala vezetendő, — küzdött Batthyáni, társai többségétől sem elég erélylyel támogatva, a maga véleménye mellett, míg aztán végre is Kossuth szivóssága és szóhatalma győzött a többség ellen. A segély egészen nem tagadtatott ugyan meg; de Kossuth annyi adalekot s feltételt kapcsolt

Batthyáni indítványához, hogy ennek értelme s hordereje csaknem egészen megváltozott. A határozat, mely utóbb a nemzeti gyűlésben oly heves vitának szolgált tárgyul, hogy annak következtében a miniszterium igen közel áll a felbomlásához, s mely később mind az udvar, mind az olaszok s Olaszország barátai által gáncsoltatott, következőleg igtatták be a minisztertanács jegyzőkönyvébe.

„A minisztertanács, tekintetbe vévén az ország . . állapotát, . . . abban állapodott meg, hogy ő fenségét megkérje, miszerint az olasz dolgokra vonatkozólag a trónbeszédben egyszerűen azon tények említésére szorítkozni méltóztassék, hogy a lombárd-velencei királyságban, hol ő felségének seregeit a szardiniai király és némely más hatalmasságok seregei is megtámadták, a háborút bevégezni még nem lehetett.

„A miniszterium azonban . . . ezt korán sem kívánja oly értelemben vétetni, mintha a *pragmatica sanctio*ból, melynek alapján a birodalom kapcsolatának épségben tartását az 1848-ki III. törv. czikk 2-dik szakasza is kikötötte, Magyarországra háruló azon kötelezettséget, miszerint ő felségét külmegtámadás ellen védeni tartozik, kétségbe vonni akarná.

„Sőt inkább . . . kinyilatkoztatja a miniszterium, hogy mihelyt a magyar koronának territorialis épsége tökéletesen biztosítva, annak területén — a kapcsolt országokat és határörvidéket is ide értve, — a rend és törvényeink iránti engedelmesség helyreállítva s bátorságba helyezve; nem különben hazánk törvényes önállása és szabadsága minden csorbitási törekvések felhagyásával, tökéletesen megóva, s az ausztriai kormány részéről is jogszerűség, igazság és a köztünk létező szövetség természete szerint, nyíltan és minden kivétel s hátrahagyott gondolat nélkül elismerve — szóval, hazánknak és királyunk koronájának materialis és moralis épsége teljes biztosságba helyezve leszen: a miniszterium öszszesen és egyenként, az országgyűlés irányában állásatis kész ahhoz kötni, hogy az ország hadseregének azon része, mely a rendnek, békének, s a nemzet jogainak és szabadságának védelmére nem szükséges, ő felségének, külmegtámadtatás ellen, a *pragmatica sanctio* értelmében, rendelkezésre bocsáttassék.

„*Es midőn, János főherczeg különös meghívása következtében, gróf Batthyáni Lajos elnökminiszter, ő fenségével a*

horvát bonyodalmak iránti személyes értekezés végett most Bécsbe megyen, . . . a miniszterium megbizza a miniszterelnököt, hogy . . . János főherceget, mint császári képviselőt és az ausztriai miniszteriumot figyelmeztesse, miként ezen ígéretnek valósítása már most szorosan attól függ: hogy az ausztriai miniszterium azon barátságtalan politikát, melyet irányunkban követni látszik, nemcsak merőben barátságossá változtassa; hanem a császári hatalom s a dynasztia minden tagjai is süketesen közredolgozzanak, hogy a magyar korona területén a törvényeink iránti hű engedelmesség, rend és béke mi hamarabb helyreálljon, s hazánk törvényes önállása és szabadsága minden tekintetben, a pénz- és hadügyek önálló, független és minden idegen avatkozástól ment kormányzatát is világosan ide értve, nyíltan, őszintén elismerve s megóva legyen. . . .

„Midőn azonban a miniszterium . . . ő felségének külmegtámadás elleni ótalmazására a *pragmatica sanctio* értelmében ígérkezik, világosan megjegyezni kívánja, miként az ellen, hogy ezen ígéret a lombárd-velencei olasz nemzet elnyomásában részvét szándékára magyaráztassék, világosan tiltakozik; és ez ügyben csak arra lehet, a föntebbi esetben, segédkezet nyújtani hajlandó, hogy lombárd-velencei nemzettel oly béke és egység megkötése eszközöltessék, mely egy részt ő felsége méltóságának, más részt az olasz nemzet jogainak, szabadságának, méltányos kívánatainak egyaránt megfelelel.“

Meg kell vallani, egy sajátságos, sehol másutt fel nem található viszony ez a fejedelem és miniszteriuma közt. De el kell ismerni azt is, hogy ilyféle szereplésre a miniszteriumot az udvar kényszerítette, midőn magát a nemzet legfőbb érdekeivel ellenséges állásba helyezte.

A minisztertanács határozata azonban az egységet koránt sem volt képes helyreállítani kormányunk keblében; sőt, Kossuthnak ez alkalommal kifejtett erőszakolása miatt, melyel a maga véleményét a többség ellenében végzéssé emelte, a feszültség nőttön nőtt azontúl. Batthyáni a dolgok e helyzetében, a béke kedvéért engedni kénytelen, az országgyűléstől várt e viszonyokban némi fordulatot; mert e napról napra huzódott villongások közt felvirradt végre július 5-ke, az országgyűlés ünnepélyes megnyitásának napja.

A lelkesedés, melynek a főváros e napon tanúja volt, nem ismert határt. Egy nagyszerű, az elragadtatásig megható ünnep volt ez: diadalünnepe az alkotmányos szabadságnak és nemzeti függetlenségnek; egyesülési ünnepe az anyaországnak a három évszázad előtt tőle elszakadt részekkel s Erdélylyel: örömnnepe a jogegyenlőség által egygyé vált, minden osztályaira nézve egyaránt képviselt nemzetnek.

Ezen országgyűléstől a nemzet méltán várhatott nagy eredményeket, mindent mi a nemzeti lét biztosítására s a közjóllét emelésére vonatkozik. Nem kelle többé félni, hogy az alsó házban az osztályérdekek s féltékenységek a nemzeti közjóllét igényeit háttérbe szoritandják; sem hogy a nemzet képviselőinek jó szándokait s törekvéseit egy önző s elavult kiváltságok, vagy aránytalan túlsúly fentartásáért küzdő főrendi ház megbénítsa; sem végre, hogy a nemzeti sóvárgások valósulását egy idegen érdekeknek hódoló, kényuralmat terjeszteti vágyó kormány korlátozza s meggátolja. Az alsó házban minden osztály, minden faj, az összes nemzet képviselve létezett. A felső tábla, melyben a főrendi arisztokratia, az egyházi s világi méltóságok s főhivatalok viselői ültek, régi alakjában állott még ugyan fenn; de az átalakulás, melyen a nemzet átesett, ennek szellemét is oly annyira megváltoztatta, hogy ellenkezésétől a nemzet képviselőinek akaratával tartani többé egyáltalában nem lehetett. Érezte a fő arisztokratia, hogy miután kiváltságai a jogegyenlőségben felolvadtak, személyes részvéte a törvényhozásban már csak a nemzet kegyétől függ, mely benne csak a nagybirtoknak enged belfolyást: a múlt időkben oly népszerűlentül gyakorlott vetojának tehát a jelen körülmények közt nincs többé helye. A kormány pedig, mint kifolyása a nemzeti akaratnak, ellenkezésbe avval többé nem jöhetett. Csak az egy udvari reactio volt az, mitől ezen országgyűlés eredményeit illetőleg tartani lehetett. De, legalább a nagy közönség előtt, ezen félelmet is ellensúlyozta az, hogy a törvények szentesítésének hatalma a nemzeties érzelmű, népszerűségre vágyó István főherczegre s nádorra ruháztatott. Még nem hitte a közönség, hogy a reactiot a szentesített törvények sem fogják visszatartóztatni **ármányos** terveinek végrehajtásától. E tekintetben annál **vérmesebbek voltak a közönség** reményei, mivel az országgyűlés **megayi-**

tása alkalmával a trón részéről újabb biztosításokat vett a dynasztia egy tagjának ajkairól.

István főherczeg nádor s királyi helytartó, legújabb felhatalmaztatásánál fogva pedig, a király teljhatalmú képviselője, az összes miniszteriumtól kísértetve, a képviselők s főrendek vegyes gyülekezetében megjelenvén, szünni nem akaró örömrivalgások zaja közt foglalta el helyét a képviselőház szép teremének menyeszetes emelvényén. És miután a királytól legújabbán nyert felhatalmaztatásának oklevelét felolvastatta, a trónbeszédben előadá az országgyűlés egybehívatasának okát, a Horvátországban s az ország egyéb déli részeiben kitört lázadást. „Ő felsége az ország jóllétét óhajtvá, saját szívének sugallatát követte, midőn az utolsó országgyűlés alatt hű magyar nemzetének kérelmére szentesítette ama törvényeket, melyeket ez idő szerint a nemzeti jóllét igényelt. Mély fájdalommal értesült tehát, hogy az ország déli vidékein s kapcsolt részeiben rosz akaratú izgatók támadtak, kik a külön nyelvű s vallású lakosokat valótlan híresztelések, rettegtetések s ama rágalom által fellázították, mintha az említett törvények nem ő felségének szabad akaratából eredtek volna; sőt még azt is merészelték állítani, hogy ama törvények iránt ő felsége tudtával, az ő és háza érdekében engedetlenek. Ünnepelesen kijelenti tehát, ő felsége, urunk királyunk különös rendelete szerint s az ő nevében, az ország minden nyelvű s vallású lakosainak biztosítására: *hogy valamint változhatlanul el van határozva, a magyar korona egységét s az ország épségét mind külmegtámadások mind a belszakadások ellen megvédeni, s az általa szentesített törvényeket fenntartani: úgy mind ő maga, mind királyi házában valamennyi tagjai szigorúan kárhoztatják azok vakmerőségét, kik a törvényes hatalom iránti engedetlenséget ő felsége legmagasb akaratával megférhetőnek, vagy épen királyi háza érdekében történhetőnek merik állítani.*“

Megemlítvén aztán, hogy ő felsége a legszivesb atyai indulattal szentesítette Erdélynek Magyarországgal való egyesítését; a külviszonyokra nézve pedig egyszerűen nyilvánítván, hogy a lombárd-velencei királyságban, hol a szardíniai király s más olasz hatalmak seregei ő felsége hadait megtámadták, a háborút bevégezni nem lehetett: reményét fejezi ki, hogy a nemzet képviselői az egymással válthatlanul egy-

beforrott trón és alkotmányos szabadság érdekében erélyesen fognak intézkedni.

Bár mily drágák voltak is a déli részeken kitört lázadás miatt a haza perczei: a képviselőház mégis több napon át elhalasztá azon fontos kérdések feletti tanácskozásokat, melyekért az országgyűlés egybehívatott, sőt még a ház hivatalnokait sem választá meg azonnal; mert Erdélyből, hol az uniótörvény szentesítésének késedelme miatt a képviselők megválasztása mindenütt még nem történhetett meg, alig volt jelen néhány képviselő. Ezeket pedig bevárni s a szükséges határozatokat velők együtt alkotni annál tanácsosabbnak látszék, mivel az erdélyi szász és román népségek kebelében is nőtton nőtt az izgatottság, annál könnyebben lángra gyúlható, ha ilyféle fontos végzésekben, mint a milyenek alkotandók valának, képviselőik be nem vártnak. Horvátország s a határvidék képviselőket egyáltalában nem akart küldeni. Bács megye pár kerületéből is, hol a rácz lázadás már erőre kapott, hiányzanak a nép megbizottai. Tótország némely kerületei ellenben, hol az alkotmányos párt erősebb volt, felküldé képviselőit.

Az alsó ház, Palóczy László korelnök előülése alatt néhány napig a képviselők igazolásával foglalkodék. Majd azonban, miután az erdélyiek is megérkeztek, július 10-kén a ház véglegesen is megalkotta magát, ifjabb Pázmándy Dénest a maga elnökévé, az erdélyi Pálffy Jánost első, Almássy Pált másod alelnökévé választván meg.

A képviselők nagyobb részét oly egyéniségek képezték, melyek már az elmúlt országgyűlésekből vagy a megyei közéletből országszerte ismeretesek voltak. Egyesülve valának itt mind azon hazafiak, kik a mult évek reformharczaiban a szabadelvű párt kebelében egy vagy más módon kitűntek. A nép, melyet a nemesség önszántából ajándékozott meg szabad földbirtokkal, politikai s polgári jogokkal, oly bizodalmat tanúsíta a nemesség iránt, hogy jobbára ennek kebléből választotta meg a maga képviselőit; azokat kik a múltban oly szívós kitartással vívtak az alkotmányos szabadság s nemzeti átalakulás ügyéért, állitá most is az előtérbe, a már kivívt szabadság s végrehajtott átalakulás biztosítására. A nemzeti s alkotmányos ügy ezen veteránjai mellett azonban számos új egyéniségek is tűntek fel, melyek a múlt időkben részint az

irodalom mezején arattak koszorúkat, részint a városok kebelében érdemelték ki polgártársaik bizodalját, részint a hatalomtól szenvedett üldözések következtében nyerték népszerűségöket. A külön ajkú népiségek is több értelmes egyént küldtek fel érdekeik képviselésére. Még a nép alsóbb rétegeiből is találtatott egy pár szerény képviselő.

Politikai színezet tekintetében, bár a régi conservatív árnyalat, terét vesztvén, teljesen hiányzott, mégis két külön felekezet létezett, melyek közt körülbelül ugyanaz volt a különbség, mi a miniszteriumban Batthyáni Lajos és Kossuth között. A hasonlíthatatlanul nagy többség a kormányt feltétlenül pártolta; a mennyiben pedig ennek tagjai politikájokban egymástól különböztek, egy ideig kétes maradt: vajjon azon mérsékeltbb elvek s békés kiegyenlítési irány fog-e többséget nyerni, melyet Batthyáni, Széchenyi, Deák, Eötvös és Klauzál képviselt; vagy Kossuth merészebb, harcziasabb, a kivírt jogokhoz ridegen ragaszkodó iránya? Eleinte a Batthyáni-Deák színezet látszék erősebbnek; majd azonban Kossuth szóhatalma egyesíté maga körül a többséget. Egy kisebb, mintegy harmincz-negyven egyéniségből álló párt, melyben Nyáry Pál, gróf Teleki László, Perczel Mór, a rendőrség főnöke és Madarász László játszá a vezéri szerepet, a miniszterium irányában eleitől fogva ellenzéki állást vőn; mely elveire, politikájára nézve a Kossuth irányával körülbelül egyező, inkább a szélsőségek felé hajlott s magát kiválólág radikál pártnak szerette nevezni. De ezen pártszínezetekben s azokhoz tartozó egyéniségekben az események utóbbi fejleményei közt nagy változás történt.

A felső ház, bár szerkezete még egészen a régi maradt, az előbbi egyházi s világi főrendeket egyesítvén kebelében, azellemére nézve, habár csak látszólag is, nagyon különbözött, a múlt országgyűlések főrendi tábláitól. A lefolyt nagyszerű események, a nemzeti átalakulás bevégezett ténye az ó-conservatívokat egészen leszorították az általok elébb elfoglalt talajról. Ha többségök nem változtatta is meg régi elveit, nem csatlakozott is őszintén a dolgok új rendéhez, legalább színlelé azt s hallgatott; utóbb pedig, midőn a viszály Ausztriával nyílt háborúvá fejlett, vagy jószágaira távozott, vagy az osztrák hadak háta mögött fondorkodék az udvarral. Most még e ház tilései is eléggé népesek valának. Elnökévé a kor-

mány Majláth György országbirót, alelnökévé báró Perényi Zsigmondot, a szabadelvű ugocsai főispánt nevezte ki. Egy erős szabadelvű kormánypartot képeztek kebelében azon új főispánok, kik a márczius előtti megyefőnökök helyét foglalták el, s néhány újdön kinevezett, vagy az előbbi kényszer bilincseiből kibontakozott püspök. Beóthy Ödön, az új bihari főispán, mindjárt az első, előleges gyűlésben egy indítványt jelentett be a ház újjá szervezése iránt a jogegyenlőség elvei szerint; melyet aztán július 8-kán bőven kifejtett. A hangulat, melylyel az indítvány a házban fogadtatott, bizonyítja, hogy a volt főrendek teljesen képteleneknek érzik magokat ellenzéknek képezni az ország kormányára emelt jogegyenlőségi s alkotmányos elveknek, s ildomosan megnyugszanak a dolgok új rendében. Az indítvány elfogadtatott, s a kormány megkéretett, készítené törvényjavaslatot a felső ház újdön szervezésére.

Még nem kezdette meg tanácskozásait az ország égető kérdései felett az országgyűlés, midőn Bécsből hazánkra nézve is nagy fontosságú hírek érkeztek, utóbb az országgyűlés folyamára is jelentékeny hatást gyakorlandók. A Pillersdorf-féle császári miniszterium, melynek reactionarius politikája a népet folytonos izgatottságban tartja vala, július 8-kán a biztossági választmány által lemondásra kényszerítettet.

E miniszterium, mely a monarchiát szétbomlással fenyegető szláv forrongással, legalább színre, oly nagyon kaczerkodék, kivált az utolsó hetekben a magyar kormány függetlensége ellen is, mint fentebb látók, nyíltan ellenséges indulatot tanúsíta, s már nem is titkolá szövetségét a partot ütött nemzetiségekkel. E miniszterium megbukta nagy hatást okozott a magyar közönségben, ama reménnyel kecsegtetvén azt, hogy az új miniszterium amazétól lényegesen különböző politikát követend. E reményeket igazolni látszék az, hogy János főherczeg, császári képviselő, Dobelhoff bárót, ki már számos évek óta a szabadelvű osztrák ellenzék élén áll vala, bizta meg az új miniszterium megalakításával. E reményt fejezte ki maga pénzügyminiszterünk is e hír vétele után egy beszédében, mely egyszersmind tanúja, hogy mily kevésbé szokta még meg azon ildomos hangot, mely egy miniszter szájába illik. „Remélem, úgymonda, hogy akármely tagokból álljon is össze az új miniszterium, érezni fogja hogy, hacaak

az ausztriai császár iránt, ki egyszersmind magyar király is, a hűség ösvényéről nem akar lelépni, hogy ura, császára ellen a pártütők részére álljon, — az eddigi politikát Magyarország irányában nem követheti tovább a nélkül, hogy Magyarországot ne provócálja, a honunkbani pártütést gyámolító Ausztriának lábához dobni megszegett szövetségét, és másokat keresni, hívebbeket. Nincsen semmi okom neheztelést érezni az ausztriai nemzet iránt; neki csak erőt s kalauzt kívánok: még híjával volt mind a kettőnek. A mit mondék, az az ausztriai volt miniszteriumot érdekelte; s remélem, hogy e szó meg fog hallatni Bécsben is, s nem maradand nyom nélkül az új miniszterium politikájának megválasztásában.“

És valóban, ha az új miniszteriumban ezen, bár kissé elbizakodott modorban, tett intés követésre talál: Bécs és Magyarország a bajok mind azon özönétől megkíméltetik vala, mely utóbb a véres háború által szerteárasztatott. Az eddig csak alattomban munkálkodó reactio még koránt sem vergődött oly erőre hogy, ha a bécsi miniszterium a béke és közös szabadság fentartására a magyar kormányval őszintén kezét fog, könnyen le nem győzethetett volna. A reactio, melynek végszállai, a fejedelem háta mögött, a dynasztia némely tagjainak kezében egyesültek, szerezhetett volna ugyan még egy némi bajt a nemzetiségek lázongásának szitogatása által; de ha az a bécsi miniszteriumban is ellenzékre talál, elébb utóbb kénytelené lett volna meghajolni a népek akarata előtt.

Azonban, meg kell vallani, ily reményeket az osztrák miniszterium politikájának megváltozta iránt csak a vérmesebb kedélyek, vagy a titkosabb dolgokba kevesebbé avatottak táplálhatának, kik, mivel meg voltak győződve, hogy azon pillanatban szűnik meg a horvát pártütés, melyben annak támogatásával felhagy a bécsi kormány, — hő kívánságokat ennek méltányosabb politikája iránt, mint a nagy közönség tenni szokta, mindjárt remény alakjában nyilváníták. De kormánynaknak, daczára Kossuth fenyegetésének a szövetség felmondásával, lehetetlen volt mindjárt kezdettől fogva nem jutnia azon meggyőződésre, hogy a Dobelhoff-miniszterium sem fog az elébbivel ellenkező, irányunkban barátságosabb irányt adni a bécsi kabinet politikájának. A beteges, gyönges, Ferdinánd császár s király tekintélyét az udvari reactio, a köz morált sértő fondorlatai által már egészen aláásta, a

maga lett irányadó hatalommá az udvarnál. Egy pillanatig sem lehetett tehát kételkedni, hogy e párt az új miniszterium irányában is mindent elkövetend, hogy azt Magyarország elleni célzatainak elősegítésére hajlandóvá tegye, míg Magyarország a maga törvényes önállóságát fentartja.

És, ezen új miniszteriumot, Dobelhoff szabadelvűségének daczára is, annál könnyebb volt reábirni, hogy Magyarország ellenében a reactioval fogjon kezét, mivel már a tévútra vezetett bécsi közönség nagy részének rokonszenvei is meghűltek a független kormányú Magyarország irányában. A forradalmi mámor enyésztevel Bécs élénken kezdé érezni, megnyit vesztett anyagilag az eddigelé fejős tehéntül szolgált Magyarország kormányzatának teljes elkülönítése által; s azért, mit a bécsi hírlapok is mind inkább vitatni kezdenek, a hadkereskedelem és pénzügy kezelését ismét Bécsben kívánta központosíttatni. A megbukott miniszterium s a reactio befolyása alatt álló lapok, ezen tárczák elkülönítése s a státusadósságokban való részvét megtagadása miatt annyiszor s oly hevesen megtámadták Magyarországot, annyi rágalmat szórta reá, hogy az ügyeket öngondolkodólag nem vizsgáló, inkább szenvedély s pillanatnyi haszon által indított, mint a higgadt ész sugallatait követő s valódi érdeke igényeit fontolgató bécsi közönségnek sem volt volna, vak önzésében, semmi kifogása oly miniszterium ellen, mely, az ő igényeinek legyezése mellett, Magyarországra nézve a reactioval tart. E közönség politikai fejlettsége még alantabb fokon állott, vagy önzéstől és szenvedélytől elfogultabb volt, mintsem hogy átlátta volna, miképen az erős, független Magyarországbán rejlik az ő alkotmányos szabadságának is fő biztositéka. A népek solidaritása, mint mindenütt ez időben, úgy itt is hiányzott; szüksége a szabadság végdiadalára még nem éreztetett. Jobbára kicsinyes magán érdekeik által indítottak. És ezen solidaritás érzetének hiányában nem gondolta meg a bécsi közönség hogy, ha a reactionnak sikerülend Magyarországbán a törvényes, békés uton kieszközölt alkotmányos reformokat megcsonkítani, a királyi szóval forma szerint szentesített törvényeket megszegni: az ő, fegyverhatalommal kicsikart, fiatal szabadságuk is elvesztette biztositékának alapját a reactio ellenében.

Egyébiránt, mióta az udvar Bécsből eltávozott, e főváros mozgalmai eldöntő befolyást úgy sem gyakorolának már a reactionnak Magyarországot illető politikájára. Ennek a horvátok s más nemzetiségek alattomosan felszított lázadása lón már fő támaszává és szövetségesevé.

Ezen tekintetek eléggé meggyőzhették a magyar kormányt, hogy az új, bár különben szabadelvű, bécsi miniszterium sem fogja magát oly önállónak s függetlennek tanúsítani, hogy Magyarországra vonatkozó politikájában ne az udvari reactiotól vegye a maga irányát. E meggyőződésnél fogva kormányunk a János főherczeg közbenjárásától sem várhatott jelentékeny eredményt a horvát lázadás lecsapítása tekintetében.

Több reményt nyújtott a bécsi miniszterium politikájának megváltozására s Magyarország belbékéjére nézve az idő színpadán lévő két más fontos kérdés; mert ezeknek mikénti megoldásától függött magának az udvari pártnak is mind általában, mind külön Magyarorszáiban követendő további politikája.

E kérdések egyike az volt, hogy mire fogja magát hatarozni a Bécsben nem rég összeült országgyűlés a német birodalom tekintetében? A nagy német birodalomra fog-e hajolni, vagy az egységes Ausztriára, mit az udvar kívánt?

Azon társulatok, egyesületek, klubok, melyek ez időben Bécs sorsát intézik vala, s maga a néptömeg nagyobb része is, mint mondók, a nagy Németországhoz való csatlakozást óhajtá, bizton remélve hogy, ha az egyesülés megtörténik, az osztrák fejedelmi ház ülend annak trónjára, s Bécs leendő fővárosa. És mióta János főherczeg birodalmi kormányzóvá választatott, ezen óhajtás valósulta iránt még vérmesebb lett a bécsi nép reménye. A főherczeg maga is ápolá e reményeket a bécsi közönségben, midőn a július 6-kán kibocsátott szövegében egyebek közt ekként nyilatkozott: „Az új kormányzói hivatal (mely t. i. reá ruháztatott) a nemzeti gyűlés (t. i. a bécsi) által támogatva, s az összes német néptől megerősítve, Németország egységének eszméjét ténynyé alakítandja.”

A reactio azonban, miként előbb a képviselők megválasztásában, úgy most ezen alkotmányozó osztrák birodalmi gyűlésen is minden erejét megfeszíté, hogy az „egységes Ausz-

tria" eszméje nyerjen diadalt. Gróf Stadion, Galiczia kormányzója s később miniszter, a reactio pártjának egyik legmunkásabb tagja, a maga tartományában akként intézte a követválasztásokat, hogy a tartomány részben vele egyetértők, részben míveletlen földművelők által lőn képviselve, kik aztán az országgyűlésen, mit sem értvén a szőnyegre hozott tárgyakhoz, mindig tőle, a kormányzótól vették az utasítást szavazataikra nézve. Stadion ekként a képviselőtestület jelentékeny töredékével rendelkezett a reactio céljaira. De még a cseh követek nagy része is arról álmodozék, hogy az osztrák örökös tartományokból, melyekben a különféle szláv fajok a németeket számra nézve messze túlhaladják, egy szláv birodalom alakíttassék; és azért, bár a reactio céljaitól különböző indokokból, az egységes Ausztria s nagy Németbirodalom közt fenforgó kérdésben mégis a reactio malmára hajták a vizet. A kérdés mikénti megoldása ennél fogva, daczára a némettség s különösen a bécsiek buzgó támogatásának, még mindig kétes volt, midőn a magyar országgyűlés megnyitott.

A másik nagy fontosságú kérdés volt: az olaszországi háborúnak mikénti kifejlése. Radeckynek Milanóból kivonulta óta ott semmi elhatározó esemény nem történt; az ügyek állása azonban már sejteni engedé, hogy a válságos ütközet rövid idő múlva meg fog történni. Feszült várakozással nézett mindenki ezen ütközet elébe, melynek kimenetele, mint látszék, döntő befolyással leend a reactio további lépteire Magyarország irányában.

E körülmények közt, melyekben az, mi a magyar ügyet támogathatá, oly kétes, oly bizonytalan volt; a mi ellenben annak veszedelmére tört, annyi munkásságot fejtett ki, annyi erélylyel szötte fondorlatait, — kormányunknak legegésőbb teendője, legszigorúbb kötelessége lőn, a nemzeti gyűlés által mennél előbb megszavaztatni a hadviselésre, ha az elkerülhetlenné válnék, szükséges pénz- és fegyvererőt. A „*si vis pacem, para bellum*“ e körülmények közt axioma igazságára emelkedett, nem lehetvén kételkedni, hogy a kibékülésre, ha az általában még lehetséges, annak lesz legnyomatékosabb befolyása, ha a nemzet erős, tiszteletet parancsoló állásba helyezi magát.

A miniszterium e feladatát azonnal ügyekezett is teljesíteni, mihelyt a képviselőház, magát eléggé kiegészítve a ren-

dezve látván, a tanácskozást megkezdeni szándékozott. Miként a felső házban Szemere, úgy a képviselőknél Kossuth bízott meg a minisztertanács által a kormányzónak szerepével. E körülmény, a miniszterek közt létező véleményelágazást tekintve, eleve is Kossuth irányának biztosított túlsúlyt a képviselőházban; de miután e szerepet ő határozottan igénylő, társai nem voltak képesek azt tőle megtagadni.

Kossuth tehát július 10-kén bejelenté a háznak, hogy a következő napon indítványt teend a honvédelem kérdésében.

Alig végezte e jelentését, Nyáry Pál, a miniszterialis ellenzék vezérszónoka, azonnal szót kér s indítványt tesz, mely szerint kívánja, hogy a ház előbb a trónbeszédre adandó válaszfeliratot tárgyalja, s csak aztán hallgassa meg a miniszterium indítványát.

A közönség azt hitte, hogy ezen indítvány nem egyéb keztyűvetésnél a miniszterium elébe, s az ellenzék azon gáncsokat és zaklatásokat, melyekkel a miniszteriumot a radikál körben s hírlapokban megtámadta, most az országgyűlésen ismételni szándékozik. Sokan még a ház tagjai közül is e véleményben voltak; minél fogva az indítvány felett heves vita támadt.

Titkosabb s igazi oka az ellenzék ezen első parlamenti tusájának abban fektűt, hogy az ellenzék, mely a miniszterium határozatáról az olasz kérdésben értesülve volt, a hadviselés eszközeinek megajánlása előtt világos nyilatkozatra akará kényszeríteni a kormányt, vajjon szándéka-e, az ország védelmére megszavazandó sereg egy részét az olasz háborúba küldeni? És ennek folytán kimondatni kívánta a válaszfeliratban, hogy a szabadságra s függetlenségre törekvő olasz nemzet ellen nem ad segédelmet a dynasztiának.

Az ellenzék e törekvése teljesen megegyezett ugyan Kossuth értelmével; de részint mivel szorosabb összeköttetésben még nem volt az ellenzékkel, melynek feje, Nyáry, mint említők, vele már a miniszterium alkotásakor összekocczant; részint mivel a miniszterium felbomlását jelenleg még ő sem kívánhatta; bár titkon örvendhetett is az ellenzék törekvésének, mely az olasz kérdésben az ő véleményét támogatja minisztertársai ellenében: az indítványt mindazáltal, melynek elfogadása nagy zavart szült volna a kormányban, a ház által elvettette. A kormány indítványa tehát első-

séget nyervén, Kossuth azt a következő napon terjesztette elő.

A jelenet, melynek a közönség e napon tanúja lőn, egyike volt a legnagyobbszerűeknek és meghatóbbaknak, melyek magyar országgyűlésen valaha történtek. Kossuth, bár testben, mit kinézése is igazolni látszék, oly szenvedő, oly gyöngé, hogy magát karon fogva vezettette be a házba s fel a szószekekre, rendkívüli szónoklatának, mely saját idegeit is szemlátomást felvillanyozá s fokonként megedzé, egész győzedelmes hatalmát kifejtette. De ha ő maga elragadó ékesszólásának egyik legfényesebb diadalát ünnepelte, más részről a nemzet képviselői is oly megható bizonyítványt adtak az áldozatra kész hazaszeretetnek, hogy, e perczben, a hazafiság és népakarat ily hatalmas nyilatkozatának hallattára, az aggodalom minden kebelben elnémult s azon reménynek adott helyet, hogy a nemzet meg fogja menteni hazáját a kitörni készülő vészviharban.

Beszédét halk hangon, ama később annyiszor ismételt mondattal kezdvén: „a haza veszélyben van!” — mindenek előtt fejtegeté a panszláv mozgalmat a felvidéken, mely bár még csak hamu alatt lappangó tűz, de a szűnni nem akaró izgatások következtében könnyen lángra gyúladhat. Átment aztán a horvátországi pártütésre. Előadá azon lépéseket, melyeket a miniszterium eddigelé tett mind a horvát nemzet kívánatainak teljesítésére, mind elfojtására azon lázadásnak, melyet a megbukott hatalom, lételének utolsó perczében keltett fel s átok gyanánt hagyott a magyar állam kebelében; miként ügyekezett a miniszterium orvosolni a horvátok régi sérelmeit, s kiterjeszteni reájok a helyreállított alkotmányos szabadság minden áldásait; miként ügyekezett a bánt reábirni, hogy a miniszteriummal közremunkálva orvosolja a horvát nemzet bajait, és miként vált sütkeretlenné minden törekvése. „Ha valamely nép — mond egyebek közt — kevesli a szabadságot, melylyel bír, s többnek kivívására fegyvert ragad, kétes játékot űz bár, mert a fegyvernek két éle van, — ezt azonban megtudom fogni. De mikor azt mondja valamely nép: nekem sok a te szabadságod, a mit adtál nekem nem kell; hanem megyek görbülni a régi absolutismus járma alá: ezt én megfogni nem tudom. Így áll pedig a dolog. Ez, uraim, a hajdani *Vendée szerepe*, de melyet részünkről terrorismus nem pro-

vocált...“ Áttérvén a rácz lázadásra, „ennek okai kutatásában, úgymond, még a dialectika is megakad... A mi kívánságok itt fenforoghattak, intézkedtünk azoknak teljesítésére. De hiszen az ország integritásának sérelme nélkül más kívánság fenn sem foroghat mint az, hogy az óhitűek számára hívjuk össze azon congressust, melyet a múlt kormány sok esztendőn keresztül össze nem hívott. E részben megtörtént a rendelkezés... De ők magoknak nemzeti állást követelnek, Bánátot, Bácskát, Szerémet, Baranyát sajátjoknak nyilatkoztatták s vajdát választottak“... Elmondá továbbá, mikép a kormány e bonyodalmak első jeleire királyi biztosokat küldött ki; azoknak békéltetési törekvései azonban süketlenek maradván, az ügy fegyvererő eldöntésére került.

Megemlité azután, mikép az aldunai tartományok határain a Pruth mentében, hatalmas orosz sereg áll, mely fordulhat jobbra és balra; de mivel lehet ez, lehet amaz, a nemzetnek készülnie kell. A miniszterium részéről az orosz követ megkérdeztetvén, azt felelte légyen, hogy a czár seregeit oda csak saját tartományai nyugalmának oltalmára indította; egyébiránt a magyar nemzettel jó egyetértésben kíván maradni, és Magyarország irányában semmi ellenséges lépést nem teend, míg a magyar nemzet keblében oly fegyveres csoportozásokat nem tapasztal, melyek ő ellene vannak intézve.

Átment végre a köztünk és Ausztria közt létező viszonyok fejtegetésére. Elmondá: miként a reactio mindenekelőtt a pénz- és hadügyi tárczát kívánja a bécsi miniszterium számára visszaszerezni: mert a kinek keze a nemzet zsebében, s a kinek kezében a nemzet fegyvere van, az a nemzettel szabadon rendelkezhetik; — miként a reactional világos összeköttetésben van a horvát mozgalom: mert Jellasics azt nyilváníttotta, hogy neki nem kell szabadság, hanem csak azt kívánja, hogy Magyarország pénz- és hadügye a bécsi miniszteriumra bizassék; — miként a legutóbbi percekben, junius utolsó napjaiban lehullott a nyilvános titok fátyola: midőn a bécsi miniszterium jónak látá, az ausztriai császár nevében a magyar király miniszteriumának megizenni, hogy ha a horvátokkal minden áron meg nem alkuszik, felmondja ellentünkben a neutralitást; mintha mondaná: hogy az ausztriai császár a magyar királynak háborút izen....

„Tehát az ausztriai viszonyok itt, amott az aldunai tartományok körülményei, a szerb lázadás, a horvátországi pártítás, a panszláv izgatás; s a mindinkább felmerülő reactionarius mozgalmak . . . képezik együtt a körülmények összegét; minél fogva mondanom kell, hogy a nemzet veszélyben van, vagyis inkább, veszélyben lesz, ha magát el nem határozza, hogy élni akar.

„Es e veszélyek közt hol és kiben keressük az országunk biztosítékát? Külszövetségekben? Nem kicsinyli ő, úgymond, a külszövetségeket, s tett is a miniszterium e tekintetben, a mennyit lehetett. Érintkezésbe bocsátkozott az angolal; de bizonyosnak tarthatni, hogy az angol csak ott, annyira s addig fog bennünket pártolni, a mennyiben saját érdekével megegyezőnek találandja. Érintkezésbe bocsátkozott Franciaországgal; de ott most belzavarok dúlongnak; egyébiránt Franciaország messze van. Lengyelország is az ő rokonszenvére támaszkodott; a rokonszenv meg is volt; de Lengyelország nincs többé. Mi Németországot illeti: úgy van meggyőződve, hogy a szabad német nemzettel barátságos viszonyban kell élnie a szabad magyar nemzetnek s együtt állniok őrt az európai civilisatio felett. Ily meggyőződésben küldött is a kormány követet Németországba. Ott azonban a dolgok alakulása még bizonytalan.

„A veszély elhárítására tehát önmagunkban kell keresni az erőt mindenek felett. Élni csak azon nemzet fog, melyben magában van életerő; kit nem saját életereje, hanem csak mások gyámolítása tartogat, annak nincs jövőndője.“

Felhívja tehát a nemzetet, mondja ki azon határozatot, miként koronájának, szabadságának, önállásának védelmére kész a legnagyobb áldozatot is meghozni. És valamint azon szabadság és önállóság sérelmére senkitől semmi alkut el nem fogad: úgy más részről minden méltányos kívánatokat, bárki irányában is, kész teljesíteni. Hogy pedig e határozatát valósítsa: becsületes békét eszközöljön, ha lehet; vagy győzedelmes harczot vívhasson, ha kell: ajánljon meg a nemzeti gyűlés kétszázezer katonát, melyből a kormány negyven ezeret azonnal kiállíthasson, — és negyvenkét millió forintnyi hitelt.

„Uraim, — így folytató tovább — én azon véleményben vagyok, hogy a határozattól, melyet a ház indítványomra hozand, függ a nemzet jövőndője; sőt nagy részben függ azon

módtól is, melylyel a ház ezen határozatot hozandja. És ez az egyik ok, miért nem akartam én e kérdést a válaszfelirat vitatkozásaiba meríteni. Azt hiszem, midőn egy nemzet minden oldalról fenyegettetik; de magában minden fenyegetés visszaverésére akaratot s erőt is érez, akkor a haza megmentésének kérdését semmi más kérdéstől nem szabad felfüggeszteni. Ma mi vagyunk a nemzet miniszterei, — holnap mások lehetnek. Ez mind egy. A miniszterium változhatik. De neked maradnod kell, óh hazám! S a nemzetnek, ezen miniszteriummal vagy mással, meg kell mentenie a hazát. De hogy akár ez, akár más miniszterium megmenthesse: a nemzetnek erőt kell teremtenie. Azért minden balmagyarázatok kikertülése végett, egyenesen, ünnepélyesen kinyilatkoztatom, hogy midőn ezt kérem, adja meg a képviselő ház a 200,000 főnyi katonát s az erre szükséges pénzerőt, —

E szavak után csend állott be. A már huzamos idő óta beteges szónok, kinek kimerült testi erejét az egy óránál tovább tartott beszéd alatt csak a felizgatott lélek ereje tartá fenn, hogy szólhasson, és szólhasson oly elragadó varázshatalommal, — beszédét tovább nem folytathatta; s pihenni kényszerült, mielőtt gondolatát befejezhette volna.

És ezen ünnepélyes csendben, midőn a nagy szónok egészsége miatti aggodalom minden szemet ráfordított, — e csendben feláll, az ellenzék padjain, annak vezére, Nyáry Pál, és jobbát az ég felé, mintegy esküre emelve kiáltja: „Megadjuk!” E szó villanyerővel hatja át a háznak kivétel nélkül minden tagjait. A lelkesedéstől elragadt képviselők, egy gondolatból, egy érzettől lökve, egyetlen ember gyanánt szöknek fel padjaikról; és Nyáry Pál példája után jobbjait égre emelve, mintha esküdni akarnának, hogy a hazát megmentik, a lelkesedés zajos kitörésével ismétlik: „Megadjuk! Megadjuk!”

E szót ismét mély csend váltotta fel; a lélekzet is megszűntnek látszék az elfogultságtól szorongó keblekben. Ekkor a szónok, mellén keresztbe tett karokkal, könyben úszó szemekkel, a ház előtt mélyen meghajólva, következő szavakkal zárta be sikeres beszédét:

„Uraim, mondani akartam még, ne vegyék e kérést a miniszterium részéről olyannak, mintha maga iránt bizodalmat akarna megszavaztatni. Nem! A hazának megmentését akarta megszavaztatni! — Kérni akartam még önöket, uraim,

hogy ha van valahol a hazában sajgó kebel, mely orvoslásra, — ha van kívánság, mely kielégítésre vár: szenvedjen még egy kissé a sajgó kebel, s várjon még egy kissé a kívánság; — ne függeszszük fel ezektől azt, hogy a hazát megmentsük. Ezt akartam még kérni, uraim. De önök felálltak, mint egyetlen férfiú, — és én leborúlok e nemzet nagysága előtt! És csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiságot tapasztaltam a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem döntendik meg!“

A kormány tehát célját érte: a pénz- és haderő bőségesen megajánltatott a haza védelmére. Maga az ellenzék is véleménykülönbség nélkül szavazott a többséggel. De alig múlt el pár nap; alig hűlt meg a Kossuth beszéde által ébresztett lelkesedés: az ellenzék már is bánni kezdé, hogy feltétel nélkül járult a roppant pénz és haderő megajánlásához. A miniszterium hazafiságában ugyan senki sem kételkedett; de mindenki tudta, hogy keblében meghasonlás van, s egy része nagyobb áldozatokat is kész volna hozni a békés kiegyenlítésnek, mint a mennyit a radikál párt a szabadság érdekeinek sérelme nélkül megadhatóknak vélt. Különösen, ama hír, hogy kormányunk az olasz háború gyorsabb bevégezése végett az Olaszországban lévő magyar katonaságot szaporítani hajlandó volna, mindinkább kezdte terjedni. Az ellenzék tehát erre nézve tudni akarta a kormány szándokait, mielőtt a kérdés a válaszfelirati viták alkalmával tüzetesen tárgyalatnék. Azt hitte az ellenzék, hogy a miniszteriumnak most, az egymást érő háborús hírek s a nem rég oly lelkesedésben kitört hazafiság nyilatkozatának nyomása alatt, nem lesz bátorsága egyenesen bevallani, hogy Olaszországba valóban akar katonát küldeni; sőt ezt talán még tagadni is fogja: ha pedig ezt egyszer kimondotta, szavát utóbb sem fogja többé visszavonhatni.

A július 13-kai ülésben tehát kérdés intéztetett a hadügyminiszterhez: való-e, hogy újonczokat akar küldeni Olaszországba? Mészáros jelen nem lévén, a miniszterium válasz nélkül hagyta a kérdést. De ez még inkább felingerlé az ellenzéket; s két nap múlva azon állítással ismételtetett az interpellatio, miképen magok az újonczok vallomása szerint, az *elindulásra* már ki is volna adva a parancsolat. Mészáros *válasza nem lőn kielégítő*; csak általános szavakban, kitérőleg

fejezte ki magát s távozott. Az ellenzék tehát újra nagy zajjal követelt egyenes, kielégítő választ a kérdésre: s mind addig nem nyugodott, míg nem a miniszter visszahivatván, kijelentette, hogy „Olaszországba senki sem fog küldetni, a ki oda nem tartozik“. Az ellenzék e válaszban sem találta ugyan teljes megnyugvását; de, bár némi aggodalommal, lecsöndesedett, a júl. 20-ra kitűzött választfelirati tárgyalásoktól várván teljesebb felvilágosítást; mert épen az olasz kérdés volt az, mi a választfeliratnak fontosságát kölcsönözt.

A miniszterium e kérdésben, mint látók, már hozott ugyan határozatot; de avval Batthyáni s társai többsége, csak a lemondással fenyegetődő Kossuthnak tévén engedményt, nem volt meglegedve. És mivel e határozat még sem az udvarnak, sem a nemzetnek tudtára nem adatott, Batthyáni időközben minden módon oda törekedett, hogy az a nyilvános tárgyalás előtt az ő értelmeszerint módosíttassék. De Kossuth ebben megegyezni egyáltalában nem akart, s hogy meggyőzze az elnökmisztert, mikép az ő véleménye, mely szerint az udvarnak világosan s feltétlenül megigértetnék a hadi segély, az országgyűlésen sem nyerne többséget, — a befolyásosabb képviselőkkel, néhány minisztertársai jelenlétében magánál előleg zárt tanácskozmányt tartott. Kossuthnak ebben tulajdonképen az volt célja, hogy a képviselő testület úterére tapintson s kiténtesse, kinek pártja erősebb, az övé-e, vagy az elnökmiszteré? E végre az olasz kérdést a tanácskozmányban tisztán Batthyáni értelme szerint, a maga adalékai s feltételei nélkül terjesztette elő, kívánván, nyilatkoznának a képviselők, elfogadják-e az előadott nézetet egyértelműleg; mert az ügy fontossága azt követeli, hogy a ház e kérdésben, bár mi politika követésére határozza is magát, végzést egyértelműleg alkosson. Az eredmény nem lehetett kétséges: a jelen volt képviselők nagy többsége, tudván hogy ez iránt magában a miniszteriumban is eltérők a vélemények, tagadólag válaszolt.

Kossuth ennek következtében, a fentebb idézett minisztertanácsi határozattal egyezően, a maga értelme szerint terjeszté a ház elébe a kormány politikáját. „A kérdés, úgymond, melyről szólni fogok, európai fontosságú... Isten őrizzen, hogy azt akármely oldalról is indulatok felzaklatására akarnók felhasználni; mert ez két élő fegyver. Két oldalról

lehet izgatni: lehet a szabadság nevével, melyet én bálványozok; de lehet, kivált itt Magyarországon, hol a nép úgy gondolkozik, mint mikép tudjuk, a monarchia érdekében.“ Előadáztán, mikép e kérdésben két kiindulási pont van: a körülmények és az elvek kiindulási pontja. Ha elvből indul ki a ház, készüljön annak vaskövetkezéseit mindenben elfogadni. Ha, úgymond, mi magyarok pártoljuk az olasz nemzet felkelését, mert az nemzeti szabadságért küzd: akkor pártolnunk kell a horvát lázadást is; mert, véleményök szerint, ők is szabadságért küzdenek; akkor rosszalni kell, hogy Windischgrätz a cseh szvornostot összelövette. Ő nyíltan kimondja, hogy az olasz nemzet iránt sympathiával viseltetik, s a civilisatio érdekében is óhajtja, hogy az szabad legyen s nemzeti kormányval birjon. Ez az ő magán érzelme.

Áttérve a miniszterium eljárására, előadá, miként a miniszterium alakításakor megkérdéztettek: akarják-e az országgyűlésen pártolni azt, hogy az olasz háború bevégzésére segély kéressék? Ők azonban, még mint miniszteri jelöltek, kijelentették, hogy erre nem ajánlkozhatnak. A kormány, hosszas küzdelmek után megszületvén, minden oldalról lázadást tapasztalt; a horvát ügyben különösen tapasztalta még azt is, hogy a bécsi miniszterium ellentünkben ellenséges indulattal viseltetik. Ha kérdezték: miért van ez? — azt mondták: „Magyarország nem akar státusadósságot vállalni; tehát legalább az olasz háborút kell becsületesen bevégezni, s erre Magyarország nem akar segíteni. Jellasics ellenben segítséget ígért, tehát őt pártoljuk“... A magyar kormány, mond tovább, mindig a kiegyenlítést, a békekötést sürgette az olasz ügyben; mire azonban azt felelték: hát segítsetek egy győzedelem kivivására, hogy becsületes békét köthessünk. A magyar kormány erre viszont ekként válaszolt: lázadásban van országunk; magunknak sincs elegendő fegyveres erőnk megvédeni az ország integritását. Így állván a dolog, közeledés a magyar és osztrák kormány között soha sem történhetett. E közeledés végett tehát a miniszterium bizonyos feltételek alatt kész megígérni a segedelmet. Ennek folytában, előadván a minisztertanács fentebb közlött határozatát, így végzi beszédét: „Es mit mondott e határozatával a miniszterium? Azt mondta: ha nem ti csináltátok is a zavart országunkban; de *ti szítogatjátok azt. Segítsetek nekünk rendet csinálni, és*

szüntessétek meg a szítogatást: ezen esetre mi is, nem ugyan az olasz nemzet szabadságának elnyomására, de egy méltányos, igazságos béke kieszközlésére, segédelmet nyújtunk azon erővel, mely az országban lévő rendes katonaságból hazánk jogainak, szabadságának, békéjének fentartására nem szükséges. Vagy is másképp: megmondta az olasz népnek: ne feszítsétek túl a húrt; alkudjatok meg úgy, mint nemzeti szabadságtok alapján alkudnotok lehet; alkudni kell, de ne feszítsétek túl a húrt, mert akkor saját létünkkel fogunk számot vetni; s ha úgy látjuk a dolgot, hogy az ottani béke helyreállítására segítséget ígérnünk kell azon feltétel alatt, hogy előbb nálunk állíttassék helyre a béke: meg fog történni, hogy adunk segítséget. És ezen morális hatást akarta a miniszterium gyakorolni e határozata által. Egyébiránt nem tagadhatja, hogy oly rokonszenvvel viseltetik az olaszok iránt, mikép ennél fogva örül a lelke hallván, hogy az olaszok győznek, s még arról is meg tud feledkezni, hogy részben az ott küzdő magyar vitézek vérén is van megvásárolva győzedelmök. De a kormánynak nem szabad egyedül sympathiából kiindulni; hanem a körülményeket, az ország s nemzet szabadságának megmentését kell főképp tekintetbe vennie.“

Bathyáni nagy bosszúsággal hallá e beszédet, melyben Kossuth, a miniszter, maga oly eszélytelenül áll az olaszok részére a dynasztia ellen, s még inkább háttérbe tolja ennek érdekeit, mint az már a minisztertanácsi határozatban történt; s ennél fogva még nagyobbá teszi a szakadást a nemzet s a dynasztia között, még ketségesebbé ennek közremunkálását az ország belbékéjének helyreállításában. Hallgatott mindazáltal; mert nem akarta azon botrányos jelenetet előidézni, hogy a miniszterium tagjai nyílt ház előtt küzdjenek egymás ellen; — mi a miniszterium felbomlását multhatatlannal maga után vonta volna. A jobb oldal ennél fogva Kossuth kijelentéseit az egész miniszterium véleményének tartván, azokat helyesléssel fogadta.

Lehetetlen tagadni, hogy a miniszterium fölötté gyöngének, ingadozónak, magával is ellenmondásban lévőnek mutatta fel magát e határozatával. A dynasziának nem merte egyenesen megtagadni a segílyt; mert azt, mint a király miniszteriuma, csak nem tehette, hogy egyenes ellentétbe helyezze magát a dynasztia érdekeivel. De az ellenzék a vele

tartó szájas közönség visszatetszését nem akarván magára vonni, oly feltételekhez kötötte a segélymegajánlását, melyek ezt részben lehetetlenné teszik; részben el nem fogadhatók az udvar által. Az ellenzék nem titkolható örömét a miniszterium e zavarán, s azt még inkább nevelendő, tovább is folytatá a vitatkozást. A higgadt, önzetlen hazafiaknak lehetetlen volt el nem szomorodniok látván, hogy a hiúság, a népszerűség-vadászat s hitvány személyeskedés, a haza e komoly perceiben, annak legfontosabb érdekeit sem iszonyodik veszélyeztetni. Csakhogy magát a feltétlen szabadelvűség fényében láthassa tündökölni, s tapsokat arathasson a túlzásban mindig gyönyörködő nagy tömeg részéről, a körülményeket tekintetbe sem véve, minden státusférfiúi eszélyességgel ellentétben lévő nyilatkozatokra engedé magát ragadtatni. És ez még csak elnézhető volt volna az ellenzék részéről, mely, köztudomás szerint, mindig és mindenütt a végletekben szeret nyargalni. De mit mondjunk a miniszterről, ki megfeledezve állásáról, s a fejedelem irányában vállalt kötelezettségéről, a tekintet nélküli, feltétlen szabadelvűség hírének és ezen ellenzéki kisebbség tetszésének megnyeréséért, az eszélytelen-ségben evvel versenyez?

Az ellenzék, a vitatkozásokat folytatva, egyenesen tagadta, hogy Magyarország a *pragmatica sanctionál* fogva köteles volna résztvenni Ausztria minden háborúiban. Ha ez állna, mond egyebek közt Irányi, úgy Magyarország nem bír önállósággal. Az olasz kérdést csak az európai gyakorlat következtében helyesnek mutatkozott be nem avatkozási elv alapjára lehet igazságosan fektetni. Mintha a belkormányzatában önálló Magyarországot egészen idegen hatalomnak lehetne tekinteni Ausztria irányában. Következetlenségről vádolta a minisztertanács határozatát; s ezt is nem alaptalanul. Az, úgymond, Magyarország nélkülözhető erejét, a bel béke helyreállítása után, Ausztria rendelkezésére akarja adni Olaszország ellen; de Olaszországot elnyomni még sem akarja, hanem csak a végre ad katonát, hogy becsületes béke kötéssék. Hát ha az olaszok nem állnak reá arra, mit Ausztria akar? Utóljára is elnyomásra kerül így a dolog. Végre azt sem lehetne remélni, hogy a *reactio*, bár mennyi katonát adjunk is neki, őszintén kibéküljön; s így minden valóságos haszon nélkül, csak nemzeti becsületünket kockáztatnók. —

Megjegyezvén, hogy a, kivált gyöngé, nemzeteknek csak valódi érdekeik igényei által szabad magokat vezéreltetniök; és mit ezen érdek kíván, az a nemzeti becsületet sem sértheti: nem tagadjuk, hogy a szónok utósó állítása, miszerint nem volna remélhető, hogy a segélynyújtás a reactiot lefegyverezze, teljesen megegyezett a valósággal. De ezt feltéve, a segélyt egyenesen meg kell vala tagadni; mi azonban egy értelmű volt volna avval, hogy Magyarország a szövetséget felmondja Ausztriának.

Egy másik ellenzéki képviselőnek azon kérdésére: ki áll jót azért, hogy ha Ausztriát az olasz háború bevezetésében segítjük, ő is teljesíteni fogja irányunkban a feltételt? — Kossuth újra szót emelt s még súlyosabban compromittálta a miniszteriumot az udvar irányában. Mondá, hogy tényleges segítségnek csak akkor lehet helye, ha a magyar nemzet önállását, jogait, épségét s békéjét biztosítani a bécsi kormány valóban segített s mind e feltétel ténylegesen teljesedett. Azon kérdésre pedig: hát ha Ausztria tőlünk segedelmet nyervén, az olasz nemzetet elnyomja? — ekként fejtegeté miniszteri állásával egyáltalában megférhetetlen nézeteit: „Ha az országban a fentebbi feltételek Ausztriától teljesítették, nem fogjuk egyszerűen azt mondani: tessék seregeinkkel rendelkezni; hanem megkérdjük az osztrák miniszteriumtól: mit ad az olaszoknak? Itt mindenek előtt kikötjük, hogy az olasz nemzetnek a legszabadabb institutiok biztosítottassanak, mik a monarchiai kormányzat alatt lehetségesek. Azt nem akarjuk mondani, hogy az ausztriai kormány alatt az olasz tartományokból semmi se maradjon; hanem azt fogjuk mondani: hogy Ausztria biztosítson magának oly strategikus vonalt, — legyen az az Etsch folyó, vagy bármi egyéb határvonal, — mit a körülmények szerint kívánatosnak fog tartani. S az ezen vonalon kívül eső rész ne csak szabad alkotmányos institutiokkal láttassék el; hanem egyszersmind annak Ausztriától való elszakadásába is beleegyezzünk; azon részre pedig, mely Ausztriánál maradna, minden esetre a legszabadabb institutiok biztosítottassanak. Az olaszok ellenben, függetlenségök s alkotmányok elismerésének árán az ausztriai monarchiának terheit segítsék viselni. Ha az olaszok erre sem állnak reá: állásuk a háború következményeit.”

Ha meg nem történt volna, valóban hihetetlennek látszanék, hogy egy miniszter így képviselje fejedelme érdekeit a parlamentben. Az, hogy Kossuth az elmondottakat a bécsi minisztériumhoz intézte, a dolgon mit sem változtat; mert itt nem a minisztérium, hanem egyenesen a fejedelmi ház érdekei forogtak fenn. És, mi még fontosabb, lehetett-e csak egy percig is hinnie, hogy ily politikával, melyben az őszinteség teljesen hiányzott s melynek egész alapja csak az, mit a casuisták *mentalis reservationak* neveztek, a fenyegetett hazát s nemzeti életet biztosíthatja? Mert nem erre megy-e ki, mit az ékesszólás mesterségével áradozó beszédében előadott: „A dynasztia szitogatja ellenünk a külön nemzetiségek lázadását, mivel státusadósságot fizetni s katonát az olasz háborúra adni nem akarunk. Igérjünk tehát neki segédelmet, hogy politikáját irányunkban megváltoztassa, s az országban kitört lázadást, mit eddig szitogatott, elnyomni segítsen. Ha ez egyszer megtörtént, s függetlenségünk s épségünk biztosítva lesz: akkor majd rajtunk álland, adjunk-e neki katonát az olasz ellen. Nem kell félni; majd lesz akkor elég ürtügy, minél fogva azt megtagadhatjuk, vagy oly feltételhez köthetjük, melyet a dynasztia el nem fogadhat. Nem nagy ugyan a remény, hogy ígéretünk által czélt érjünk; de csak ígérjünk, talán mégis használ, s ha mást nem, legalább időt nyerünk.” Meg kell vallani, hogy a miniszter e politikája csak az udvari reactionnak irányunkban követett ármányos politikájában találja hasonmását.

S mit mondjunk arról, hogy közbenjáróul akarja magát feltolni a dynasztia s az olasz nemzet között, s dictatorként oly elbizottsággal akarja reájok erőszakolni a maga által képzelt békefeltételeket, melyekben egyik fél sem talált volna megnyugvást?

De legerősebb gáncsot érdemel a miniszter azért, hogy minden státusférfitől tapintat nélkül, mind azt, mit elmondott, nyílt ház előtt, az egész világ hallattára mondotta el; s ekként politikájának irányát s horderejét részletesen kihirdeti, hasonló azon könnyelmű, gondatlan vezérhez, ki hadjáratának végcélját, hadi mozgalmait, seregének számát stb. maga beszéli el az ellenségnek. A pénzügyminiszternek ezen elbizott *könnyelműséggel* tett kijelentései után remélni sem lehetett többé, hogy a válaszfelirat, bár miként szerkesztessék is,

kedvező fogadtatásban részesüljön az udvarnál, és segítse ki-egyenlíteni az ország súlyos bonyodalmait. Kihívása volt ez a dynasztiának ama fondorlatok még erélyesebb folytatására, melyeket törvényes önállóságunk ellen kihívás nélkül is megkezdett.

A pénzügyminiszter által elkövetett ezen hibát maga az ellenzék vezére, Nyáry Pál is, észrevette; miért nem is ostromolván tovább a kifejtett politikát, hanem, azt állítván, hogy miután nem tudja, az-e a miniszterium politikája mi Kossuth Lajos uré? — csak azt indítványozá: bízná meg a ház a válaszfeliratba felveendő felvilágosítások formulázásával magát Kossuthot; mit aztán mind a ház, mind maga Kossuth is elfogadott.

De már ezt nem tűrhette az elnökminiszter. Érzé, ha tovább is hallgat, végkép compromittálva lesz a miniszterium az udvarnál, s elbocsáttatásának nézhet elébe. Megróván tehát a könnyelműséget, melylyel ily dolgok nyílt házban dobra üttetnek, az ellen hogy a Kossuth által formulázandó felvilágosítások a feliratba tétessenek, határozottan tiltakozott. Sajnosan tűrte már azt is, hogy az olasz kérdésben általa kitzűzött irány a minisztertanács határozata által eredeti értelmét s horderejét elvesztette; hogy pedig a felett még maga egy miniszter szerkezete szerint adassék majdnem egyenes tagadással felérő válasz az udvarnak, egyáltaljában megférhetlennék látá mind a miniszterium állásával, mint az ország érdekével.

Az ülés után, melynek az elnökminiszter tiltakozásával vége szakadt, a minisztertanácsban igen heves vita folyt Kossuthnak ez ülésben való magatartása s nyilatkozatai felett. Es e vita következménye lön, hogy ő más nap a képviselőháznak benyújtván a kívánt szerkezetet, kijelenté: mikép az, mit tegnap mondott, csak személyes véleménye; a fogalmazat azonban, mely lényegére nézve a minisztertanácsi határozattal összevág, az egész miniszterium megegyeztével készült. Egyébiránt könnyelmű nyíltsága által elkövetett hibáját nem mulasztá el maga is bevallani. „Úgy látszik, mondá egyebek közt, én sem diplomatának, sem miniszternek való nem vagyok, mert nem követem azon szabályt, melyet a világnak minden minisztere követ. . . Ha a háznak mind az, mit mondtam, sem elegendő a miniszterialis politika megítélésére, *kijelentem, hogy a parlamentalis világ szokásán túl, többet*

mondott a miniszterium mint kellett volna, s kinyilatkoztatom, hogy itt a bizalomnak és bizalmatlanságnak kérdése forog fenn."

Ezen önkárhoztató nyilatkozat azonban, valamint nem oly nemű volt, hogy a megelőző napon mondottak hatását az udvarnál eltörülhette volna: úgy az ellenzéknek sem gátolta még pár napig folytatnia vitáját a miniszterium politikája ellen. E vita közben a heves Perczel Mór oly kifejezéssel élt egy beszédében, hogy a mult országgyűlés óta merő armány uralkodik közügyeink vezetésében. Kossuth ezt a miniszteriumra vonatkozóan híven, mélyen megsértve érzé magát, s nyilatkozatot kívánt a háztól: van-e bizodalma a miniszteriumban? A nagy többség ezt felkelése által azonnal megszavazta ugyan; de az ülve maradt ellenzék nagy zajjal tiltakozott, hogy nem e körül forog a kérdés. Mire aztán a bizalomszavazat által megnyugtattott Kossuth ama, közmondássá lett szavakkal válaszolt az ellenzéknek: „némuljon el a törpe minoritás, mely erőszakolni akarja a ház tanácskozásait!" De az ellenzék, törpesége daczára is, szörnyű zajt emelt ilyféle kifejezések ellen, míg nem, a zaj csilapodtával, Kossuth kijelenté, hogy ő csak Perczel ama rágalmát akarta sujtani, mely szerint állítá, hogy a kormánynál armány uralkodik közügyeink vezérletében. Ily vádakát bebizonyítani is kellene, nem pedig csak odavetni a vitatkozás hevében. És miután Perczel erre nyilvánítá, hogy e váddal ő koránt sem a nemzeti kormányt akarta terhelni, a nyugalom helyreállott ugyan; de az ellenzék tovább is ostromlá a kormány politikáját az olasz kérdésben, míg nem a válaszfelirat, július 22-kén, szavazatra bocsátatván 233 szóval 36 ellen, elfogadtatott. Perczel még az nap lemondott rendőrfőnöki hivataláról, nem akarván tovább szolgálni oly miniszterium alatt, melynek politikájában ő nem osztozhatik. E hivatal aztán Hajnik Pálra ruháztatott.

A válaszfelirat ezután a felső háztól is elfogadtatván, Eszterházy herczeghez küldetett, hogy a királynak elejébe terjeszsze. Tartalma lényegére nézve következő: A nemzet sajnálkozását fejezi ki ő Felsőge gyöngélkedő egészsége felett s hűségéről biztosítja őt. Sajnálattal említi a szerb és horvát zavarokat is, és készségét jelenti védeni a korona épségét, mi végett a szükséges pénz- és haderőt meg is szavazta. Rágalomként utasítja vissza a híreszteléseket, mintha az udvar e

zavarokat alattomban támogatná. Örömet fejezi ki Erdélynek Magyarországhoz való visszakapcsolása felett. Az olasz segély kérdésére nézve mondja: „hogymihelyt a rend és béke hazánkban helyreállítva, annak erkölcsi és anyagi épsége biztosítva leendő, örömmel nyujtandunk segédkezet Felségednek egy oly béke megkötésére, mely egy részről a trón méltóságának, más részről az alkotmányos szabadságnak s az olasz nemzet méltányos kívánatainak megfelelően.”

Egyébiránt a válaszfelirati heves vitákból az lett a tanulság, hogy Kossuth, faltörő politikája mellett is, kénye szerint hajlíthatja szóhatalma által a ház nagy többségét; minél fogva, ha minisztertársaival meghasonlásba jó, bizton számíthat a többség támogatására. Ennek az lett következése, hogy ezentúl a miniszteriumban is még inkább az ő nézetei lettek irányadókká; Batthyáni pedig mindamellett is, hogy a miniszterek többsége nem szűnt meg osztózni véleményeiben, a Kossuth-tól függő képviselő ház által lépésről lépésre leszorítottatott ama kiegyenlítő, békéltető politika mezejéről, melyet eddigelé a féltett haza érdekében követett.

Batthyáni azonban, bár a siker iránt már tünedező reménnyel, még folyton híven ragaszkodott a békepolitikához. E miatt sietett most is a válaszfelirati viták bevégezése után Bécsbe, hogy ott a Frankfurthól egy időre visszatért János főherczeggel a horvát ügyről értekezzen. Ezen értekezletek sikerítése végett pár nappal később István főherczeg is Bécsbe ment; bár azok egyébiránt egyelőre sem ígértek kívánatos eredményt. A remények, melyeket a miniszterium junius elején János főherczegbe vetett, hamar meghíúsultak. Ha ő nyilatkozataiban pártatlannak ügyekezett is mutatni magát státusembereink előtt, mégis többféleképp elárulta már, hogy kéz alatt ő is a reactio malmára hajtja a vizet. A magyar kormány, őt a közbenjárásra felkérvén, azt kívánta tőle: menne személyesen Horvátországba; győzné meg a horvátokat, hogy a magyar miniszterium által kibocsátott rendeletek valóban a király akarataival adattak ki, s birná őket azok iránt engedelmességre s megjelenésre a közös országgyűlésen, hol minden igazi sérelmeik orvosoltatni fognának. Tudná meg tovább eleve is kívánataikat s biztosítaná őket, hogy azok, a mennyire csak az ország épségével s a szabadság igényeivel összeférők, méltányosan teljesíttetni fognak: szóval, lenne közbenjáró a

magyar kormány és a szabadon nyilatkozható horvát nemzet között. A főherczeg azonban nem a horvát nemzet, hanem csak Jellasics és a magyar kormány közt akart közbenjárni; mit emez el nem fogadván, szándékait, politikáját a horvát ügyre nézve, mint említők, a julius 4-kén kelt okiratban bőségesen kifejtette. De a főherczeg azon okirat vétele után is elébbi szándékánál maradt, s e végett az értekezletre Jellasicsot is meghívta; kiről pedig eleve is tudni lehetett hogy, mint a reactio eszköze, csak úgy fogja akarni a békülést, ha a magyar pénz- és hadügy a bécsi miniszterium kezelésére eresztetik vissza.

Jellasics e hangulata iránt az utóbbi időkben semmi kétség sem maradt fenn többé. Eleve is tudván, hogy a kormány ily áron nem fog megalkudni, magatartása mind ellenségesebb szint ölte fel az ország irányában. Seregének, melyet a felfegyverzett nemzetőrökkel mintegy negyven ezerre emelt, élelmezése végett, a julius elején tartott gyűlésen adót vetett ki; a köznépet, kivált a papság által folyton fanatizáltatá a magyarok ellen; Grätzből s más birodalmi városok fegyvertáraiból ágyukat szerze; a bécsi országgyűlésre követeket küldött, — hol azok, természetesen, nem fogadtattak el; julius folytában újabb körutazást tőn s az elcsábított, felizgatott népet a magyarok ellen fegyverforgásra szólítá; a pártütés többi főnökeivel több helytt gyűléseket tartott; a magyar vagy csak alkotmányos érzelmű s a lázadás mellett nem rájongó tisztviselőket hivatalaikból letévén, a tiszti kart mindenütt párthíveiből alkotta meg. Hrabovszky altábornagy s királyi biztossal julius 20-kán másodszor találkozáván, egyenesen felszólítá őt, hagyná el a magyarok ügyét, s csatlakoznék hozzá a császár támogatására. Bizonyítványokat mutatott elő, miképen az ő fegyverfogása a császári háznak nemcsak érdekében, de annak jóváhagyásával s felhatalmazásával történik. Előmutatott egyebek közt egy császári kéziratot, mely által minden intézkedései helybenhagyatnak, s ő nagy hatalommal ruháztatik fel a mozgalom vezérletére. De Hrabovszky, a becsületes ember és hazafi, ki a maga részéről egészen ellenkező kir. leiratokkal volt ellátva, undorral fordult el a nemtelen játéktól, mely szerint az udvari reactio V. Ferdinánd személyében a császárt a királytól különválasztá. És mivel sem a fejedelem személye ellen véteni, sem esküjét s köte-

ességét megszegni nem akarta, nem sokára ezután elbocsátását kérte a hivatalból, mely reá nézve csak a kötelességek összeütközéseinek s lelkiösmereti harcznak lőn forrásává. Jellasics, Hrabovszky hajthatatlanságáról meggyőződván, legülőbb tétlenségbe kívánta őt ringatni. Békülni óhajtó szellemet színlelt előtte s akként nyilatkozék, hogy bár a megkezdett eseményről, — ha csak, mint jellemtelen ember, meg nem szólí-
 zik, — visszalépnie nem lehet többé; de János főherczeg bécitési kísérleteinek sikerét igen óhajtja, s azért minden ke-
 lélyingerlő lépésektől tartózkodni fog; különösen, a fellázadt szerbekkel semmiféle összeköttetésbe nem lépend. Hogy azon-
 ban mind ez nem volt egyéb színlelésnél, eléggé kitűnt abból, hogy ezen ígéretek ellenére, július végén, az ifjabb Nugent vezérlete alatt a szerbek karlóczai táborába 900 horvát szerez-
 sánt küldött; s pár nappal találkozása után Hrabovszkyval, Blikon, Diakováron, Vuchin táján a népet lázító beszédeivel egyverforgásra izgatta.

Az értekezletek folyamáról, melyeket Batthyáni a bán megérkezte előtt tartott János főherczeggel, kevés részlet lőn köz tudomássá; annyi bizonyos, hogy eredményre nem vezettek. Bizonyos az is, hogy a bécsi miniszterium ez alkalom-
 nal újabban is elárulá egyetértését Jellasicscsal midőn tűré, hogy daczára a magyar királyi helytartó s miniszterek jelen-
 étének, a Bécsben szállásoló katonaság küldöttségeekkel s ényes esti zenével tisztelegjen a július 27-kén megérkezett bánnak, s nyilvánosan gáncsolja a fejedelemnek iránta ki-
 dott rendeleteit.

Jellasics maga most is csak a régi hűrokat pengeté. A kibékülés alapjául három pontot terjesztett János főherczeg lébe: 1. Hogy a magyar pénz-, had- és külügyi miniszte-
 riumok az osztrák császári miniszteriummal egyesíttessenek. 2. Hogy a horvát nemzetiségnek és nyelvnek a magyarországi közös országgyűlésen a magyarral teljes jogegyenlőség adas-
 ék. 3. Hogy a magyarországi szerb nemzet kívánatai telje-
 íttessenek. Kijelenté egyszersmind, hogy ezen alapfeltéte-
 ktől, mint a melyeket tartományi gyűlésén maga a horvát nemzet tűzött ki, annál kevesbbé térhet el, mivel saját sze-
 rélyes meggyőződéseivel is egyezők.

E pontokhoz nem kell hosszú magyarázat. A szerbek fő kívánata az volt, hogy számokra Magyarországból egy külön

tartomány szakasztassék ki, egy szerb vajda által igazgatandó. Egyébiránt a ráczügy Horvátországgal, melyet Jellasics képviselni állított, semmi egyéb összeköttetésben nem állott, mint abban, hogy mind a két felkelt nemzetiség a reactio érdekében működött.

Mi a horvát nemzetiséget és nyelvet illeti: a magyar kormány, túlmenve a pozsonyi törvényen, még aprilban akként intézkedett, hogy Horvátország nemcsak beligazgatásában, hanem a Magyarországgal való érintkezéseiben is tetszése szerint használhassa a maga nyelvét; sőt maga is horvát nyelven küldötte rendeleteit a horvát megyékhez. Azon kívánnat, hogy a pesti közös országgyűlésen a magyar mellett a horvát nyelv is jogegyenlőséggel birjon, melyet ott a horvát követeken kívül senki sem értett, csak ürtügyül szolgált, magoknak a horvátoknak is érdekökben állván, hogy követeik véleményei a törvényhozó test által megértessenek. De vég-eredményben ez sem talált volna nehézségre.

Igazi oka tehát a kibékülés lehetetlenségének az első pontban rejtett, melyből világosan kitűnt, hogy Jellasics sem az alkotmányos horvát nemzetet, sem a déli szláv birodalomról álmódózó Gáj-féle panszláv pártot, hanem egyedül az udvari reactiot képviseli; nem a horvát nemzet szabadsága mellett, mi megsértné nem volt, s melynek minden méltányos és, a korona épségét tekintve, lehetséges kívánatait a magyar nemzetnek mind kormánya, mind törvényhozása igazságosan, testvéri őszinteséggel kész volt kielégíteni, hanem a reactio mellett küzd s készül fegyvert fogni. E föltételekből bebizonyult, hogy Jellasicscsal kibékülni nem lehet, s fegyverhatalommal kell végezni.

Azon értekezletek sem vezettek több eredményre, melyeket Batthyáni, a Magyarország és Ausztria közötti viszonyok rendezése végett, az új bécsi miniszteriummal folytatott. A Dobelhoff-miniszterium sem tudta és, Magyarországra nézve, nem is akarta magát függetlenné tenni az udvari párttól; sőt, minden arra mutatott, hogy ezen, állítólag szabadelvű miniszterium is, egyenesen a reactio eszközévé alacsonyítja magát a magyar viszonyok tekintetében. A reactio pedig, miként már Jellasics s a bécsi katonaság magaviselete is *elégge elárulá, most gögösebb, kihívóbb, harciasab volt, mint bár mikor eddigelé.* Mióta Radeczky tábornagy, a császári

hadak fővezére Olaszországban, Carlo Alberto, piemonti király seregén Ustozza mellett diadalt vívott ki, az elbizottá vált udvari párt semmit sem hajtott többé a magyar országgyűlésnek az olasz kérdésben tett feltételes ígéreteire; sőt elhatározta, hogy nyiltabban lép fel terveivel Magyarország ellenében. A reactio e szándokait mind világosabban észrevelte Batthyáni az osztrák miniszteriummal tartott értekezleteiben. Minek következtében, hogy e miniszteriumot, mely eddigelé szíval barátságot ígért, tettel pedig az ellenséget támogatta, valahára világos nyilatkozatra kényszerítse: hazatérte előtt a következő két kérdésre kívánt határozott választ Dobelhoff elnökmiszttertől:

„Akar-e az osztrák miniszterium, a magyar korona épességét illetőleg, a *pragmatica sanction*nak teljes érvényességét tulajdonítani?“ És

„Szándéka-e a bécsi miniszteriumnak, a mostani zavarok közt, a magyar koronai tartományokban, a *pragmatica sanctio* tekintetbe vételével, védeni a korona jogait?“ Más szavakkal: akar-e a bécsi miniszterium a helyett, hogy, miként a megbukott miniszterium tevé, a horvát párttűtöket és rác lázadókat alattomban támogatná, segedelmére lenni a magyar kormánynak e lázadások elnyomásában?

A válasz olynemű volt, hogy azontúl semmi kétség sem maradhatott fenn többé, miképen a Dobelhoff-miniszterium is csak úgy eszközétül szolgálанд a reactionnak Magyarország irányában, mint szolgált a megbukott miniszterium.

Az első kérdésre, ha a császári birodalom érdeke ellen véteni nem akar, nem is adhatott volna Dobelhoff egyéb választ, mint a milyent adott, hogy: „az ausztriai miniszterium a *pragmatica sanctio*t, egész terjedelmében, soha sem vonta kétségbe, s el van határozva, annak érvényét fentartani minden irányban.“

A második pontra ez lőn válasza: „A mennyiben a horvátok igényeit ismeri, ők teljességgel nem szándékoznak elszakadni a magyar koronától; ők is szintűgy a *pragmatica sanctio*ra hivatkoznak, mint a magyarok. Melyik rész fogja fel helyesebben a *pragmatica sanctio*t? Ez oly kérdés, mely a státuszjogi viszonyok alapos taglalását igényli, a mivel a miniszterium a maga helyzeténél fogva még nem foglalkodhatott: határozott nyilatkozatot tehát semmiféle irányban

sem adhat. Valamint azonban a zavarok békés kiegyenlítését reményli: úgy tartózkodni fog minden oly lépéstől a császári miniszterium, mely az összes monarchia fennállására nézve veszélyes lehetne.“

E válasz semmi tekintetben nem volt méltó egy miniszteriumhoz, mely magát alkotmányosnak s e felett szabadelvűnek vallá. Meglátszik rajta, hogy ellenséges szándokait nyíltan kifejezni még idő előttinek tartván, csak kitérést keres. Az pedig: hogy kétségét fejezi ki: vajjon a törvényes téren álló magyar, vagy a törvények iránt engedetlen Jellasics fogja-e fel helyesebben a *pragmatica sanctio*t? — több mint kitérés; az tisztán ellenséges indulatának kifejezése. A bécsi miniszteriumnak lehetetlen volt nem ismernie a június 10-kei királyi rendeleteket, melyekben Jellasics pártütőnek bélyegeztetik; zavargása határozottan rosszaltatik. Hogy az udvari *reactio* ezen oklevél hivatalos kiadását az olasz háborúba küldendő negyvenezer magyar újoncz megajánlásától feltételezte, az semmit sem változtat a király ítéletén Jellasics magaviselete fölött. És bizonyosan a bécsi miniszterium sem meri vala állítani, hogy mivel a magyar kormány az olasz háborúra kívánt újonczokat ki nem állította, Jellasics zavargása megszűnt lenni pártütés.

István főherczeg és Batthyáni elnökminiszter törekvései tehát a viszályokat egy részről a horvátokkal, más részről a bécsi miniszteriummal kiegyenlíteni, ismét sikertelenek maradtak.

Ennek előre látásában, az elnökminiszter távolléte alatt, maga a nemzeti gyűlés kísértett meg egy lépést bajaink orvoslatára. Gr. Teleki László a július 24-kei ülésben indítványt tön, hogy az országgyűlés kebeléből küldöttség menjen a királyhoz, őt megkérendő, hogy ígérete szerint az országba jöjön. Azon körülmény, hogy a császár-király, a zavarok miatt Bécsből távozván, nem a közel Magyarországra, honnan Bécs és Prága ügye is könnyebben vala intézhető, hanem a távol Tyrolba költözött, annál kellemetlenebb hatást tett az országban, mivel a törvények szerint különben is köteleztett gyakrabban lakni az országban; most pedig távollétének még azon rossz következése is lett, hogy a lázongók ellenséges indulatát öregbítette, törvény iránti engedetlenségeket

legyezni látszott. Az indítvány ennél fogva köz értelemmel elfogadtatván, a fényes küldöttség utnak eredt.

Pár nap múlva még nagyobb fontosságot nyert a király bejöttének kérdése azon eseménynél fogva, hogy a német egység s a nagy Németország ügye egy lépéssel ismét előbbre haladt. A Frankfurtban székelő német birodalmi miniszterium meghagyta a bécsi kormánynak, hogy az ausztriai katonaság sárga-fekete színeit a német birodalmi háromszínnel cserélje fel; mi aztán augusztus 6-kán tinnepélyesen végre is hajtattott. E rendelet következtében alig lehetett többé kételkedni, hogy az osztrák örökös tartományok beolvadása a Németbirodalomba rövid időn ténynyé válik. Ezen körülmény pedig viszonyainkat az ekként tartományivá leendő bécsi miniszterium iránt sokkal élesebben meghatározta, mint volt előbb, midőn e miniszterium azért látszék magának befolyást igényelni Magyarország ügyeire, mivel magát császárinak nevezhette. Ausztria tartományként olvadván be a Németbirodalomba, még azon esetben is, ha Magyarország eddigelé külön kormánnyal nem birt volna, nemcsak katonaságunkat egészen el kellett volna különböztetni az osztráktól, mely azontúl Frankfurtból veendő parancsait; hanem külképviseletésünk sem maradhatott volna tovább egyesülve a Frankfurttól függő Ausztriáéval.

De míg a nemzetnek ezen s más érdekei sürgetőleg követelték a királynak az országba jöttét: nem kevésbé érdekében feküdt az magának a trónnak is. „Az országgyűlés küldöttsége Innsbruckba megyen, kérni ő felsége Budára jövetelét, — mond egy hírlapi cikkében Kossuth, kinek befolyását az ország dolgainak vezetésében mindinkább irányadóvá nevelte túlnyomó népszerűsége a ház és ország előtt. — Én azt gondolom, ez több mint kérelem, melynek teljesítése kegyelemtől függ: ez oly kérelem, melynek teljesítése törvényszerű jogainkhoz tartozik. Istent hívom bizonyásgul, én azoknak sorában állok, kik ő Felsége magyar királyi trónusának sértetlenségéért életüket készek feláldozni. De a körülmények olyanok, hogy a királyi szék sérthetetlen megtarthatása végett, a király segedelmére, közremunkálására szükségünk vagyon. Más segédelmet nem kérünk, mint azt hogy köztünk legyen; hű népe felett Budáról uralkodjék. Innsbruckból nem lehet országolni. Bécs Frankfurttól függ. Egy ily alá-

rendelt trón nem lehet urunk királyunk hatalmának centruma. Urunk királyunk csak Budán teljesen souverain.

„Mi nem kaczerkodunk az ausztriai pénz- és hadügyi tárczákkal. De ha az ausztriai miniszterium azt mondja, hogy ezeknek a magyar tárczákkal egy kézben kell lenni: nem kell csodálkoznia, ha valakinek eszébe jutna, hogy tehát Budán, hogy magyar kézben legyen. Magyarország legnagyobb urunk királyunk országai közt; a magyar koronának még vannak jogai is: ott van Galiczia, ott van Dalmátia; és mi tudnánk a visszacsatolásnak oly formáját, mely a nemzetiségeket nemzeti kormányuk iránt teljesen megnyugtatná; s akkor a horvátok iránt is eszünkbe jutna, nem az egység, hanem a szövetség alapjára lépni. És leszen urunk királyunknak két birodalma: egyik, hol teljesen souverain s melynek középpontja Buda; másik, melyben Frankfurtól függ s melynek középpontja Bécs... A magyar nemzet királysági érzelmű. A magyar nemzetnek tehát Budán királyra van szüksége. Hozza isten körünkbe ő Felségét. De ő Felségének a magyar királyi széket a maga és családja számára biztosítani kell: jőjön és biztosítva lesz. Ha ez nem történhetné: én a legitimitás biztosítására még egy módot ismerek. Ő Felsége is volt ifjabb koronázott király még atyja életében. Ezen eset többször fordul elő történetünkben. Miért ne most is?... A magyarok istene hozza körünkbe királyunkat. De ha ez nem történhetné, adjon nekünk Ő Felsége, királyi tekintélyének legkisebb csorbítása nélkül, adjon fenséges Ferencz-Károly főherczeg, atyai szereteténél fogva hozandó áldozattal, Ferencz-Józsefben, Budára egy ifjabb királyt.“

Mind ezek iránt a többi miniszterek sem voltak ugyan Kossuthtól eltérő véleményben. Az eszme mindazáltal, az ifjabb király megkoronáztatása iránt, még nem érett meg anynyira, hogy már utasításul is adathatott volna a küldöttségnek; utóbb pedig, az események bekövetkezett rohamában, nem volt többé idő annak megkísértésére. A küldöttség tehát a hűség bizonyítása mellett, azon egyszerű kérelemre szorítkozott: jőne a király az ország békéjének és trónjának biztosítása végett, mennél előbb hű magyar népe közé. „Európában — így szóla egyebek közt Almássy Pál, a képviselő ház *alelnöke* s a küldöttség szónoka, — Európában alig van tekinetély, mely rendületlenül állana; de Magyarország hű fiai

lelkesezéssel fognak összeseregleni a trón körül. . . S ha bár vész borong is hazánk határain: Felséged jelenléte Budán elég lesz a borús fellegek elosztatására s egy fenyegető testvérháborúnak lehetetlenné tételére. . . .“

A magyar kormány s országgyűlés, midőn ezen küldöttséget útnak eresztette, megfélelkezettnek látszik egy körülményről, melynek mégis eldöntő befolyása volt a lépés sikerére. Vagy e körülmény daczára is remélt? E körülmény abból állott, hogy az akaratgyöngge királyt egyedül a reactio emberei veszik körül s tartják mintegy fogva, gondosan eltávolítván tőle minden üdvösebb befolyást. Megfélelkezettnek látszik, hogy a király nem saját érzelme, hanem a szerint fog válaszolni a küldöttségnek, miként az őt környező reactio adandja szájára. A reactionak eddigelé legerősebb támasza, legélesebb fegyvere épen az volt, hogy a gyöngge fejedelem személye hatalmában létezett, s háta mögött nevével sikeresen üzhette fondorlatait. Hasztalan eszközölt ki Batthyáni, midőn júniusban a királyi udvarban pár napra megjelent, parancsokat Jellasics és az országbeli fő hadi kormányzók számára: mire a magyar miniszter a parancsot az illetőkhöz elküldötte, azoknak már kezökben volt egy más, szinte a császár nevében írott rendelet, hogy bár mi parancs érkezik is hozzájuk a magyar miniszterium útján, annak engedelmeskedniök nem kell, hanem azt tegyék, mi nekik egyenesen az udvartól rendeltetik.

A reactio mind ezen fondorlatainak, egész befolyásának egyszerű vége szakad, ha a király Budarájő és szabadságába visszahelyeztetik. Ezt tehát nem engedhete meg a reactiot intéző udvari párt. Mivel azonban egynemzet jogos kívánatát egyszerűn elutasítani még sem lehetett, némi kitérő ígérettel kellett azt kielégíteni. S így történt, hogy azok, kik a király helyett határozni szoktak, arra csavarták el a nemzeti kérelem értelmét, mintha a küldöttség csak azt jött volna kérni, hogy ő felsége a törvényeket majdan személyesen szentesítse s fejezze be az országgyűlést; s a következő választ adták a király nyelvére: „A mi azon kívánatot illeti, hogy az országgyűlést a törvények szentesítésével személyesen fejezze be: azt, ha a gondviselés engedi, minden bizonynyal fogja teljesíteni.“

A fejedelem, ki a küldöttség megérkeztekor, a bécsi országgyűlésnek adott ígérete szerint, székvárosa felé már induló félben volt, a tisztelgés után tüstént kocsira ült s Bécsbe utazott vissza. Az írásbeli válasz ennél fogva csak Bécsből, aug. közepén küldetett le az országgyűléshez. A körülményeink közt igen fontos okirat így hangzik:

„Mi... V. Ferdinánd stb. Kedves híveink! Mennél fájdalmasabban esett atyai szívünknek, hogy a folyó évi júl. 2-kán összehívott országgyűlést legmagasabb királyi személyünkben megnyitni közbejött súlyos betegség által gátoltánk: annál őszintébb örömmel tölt el annak nyilváníthatása, hogy azon királyi ígéretünket, miszerint fejedelmi székünket sz. kir. Buda városába áttéve, hű körötökben hosszabban mulathatunk, teljesíteni az isteni gondviselés elvégre megengedte.

„Midőn tehát kegyelmesen tudtotokra adjuk azon legmagasabb akaratunkat, miszerint a jelen országgyűlést f. évi sept. 17-kén saját legmagasabb személyünkben berekeszteni, és a törvényeket, melyek addig általunk nem fogtak megerősíteni, ugyanakkor királyi hatalmunknál fogva szentesíteni óhajtjuk; egyszersmind kijelentjük, miképen e hű körötökben megjelenésünk által egyszersmind újabban is biztosítani kívánunk titeket azon fejedelmi szándékunk és védő hatalmunk iránt, melyet nyújtani nektek készek vagyunk mind azok ellenében, kik királyi parancsainknak, a törvénynek és törvényes hatóságoknak engedelmeskedni még mindig vonakodnak.

„Egyetemben értesítünk titeket arról is, miképen királyi magas kötelességünk szerint Horvát-, Szlavon- s Dalmátország és a határvidékek mind polgári mind katonai hatóságainak meghagytuk, hogy miután a két ország közti villongásoknak békés uton kell kiegyenlíttetniök, Magyarország határait megtámadni és azokat átlépni semmikép ne merészeljék; összes hadseregünknek pedig megparancsoltuk, miképen a zendülők legyőzésében tanusítsák azon buzgalmat s kitartást melylyel a királyi székünk iránti hűségnek s a világ által is elismert vitézi becsületöknek tartoznak.“

Ezen, színleg jó indulatú kir. leirat egyike volt azon szemfényvesztő eszközöknek, melyekkel az udvari reactio, a *magyar kormányt s országgyűlést, terveinek nyílt életbeletetése előtt, a biztosság érzetébe ringatni ügykezett, hogy*

készületeit annál sikeresebben megtehesse. Egyébiránt, ez volt az utolsó okirat, mely az ellenséges szándékokat a jó indulat s kegyes ígéretek leplébe burkolta. Radeczky győzelmei Olaszországban, benn pedig az előkészületek előhaladása mind közelebb hozták az időt, midőn a reactio, eldobván fölöslegessé vált álarczát, nyiltan fellépett célzataival. Olaszországban nem volt többé mitől tartani; Frankfurtban János főherczeg mind sikeresebben aláásni kezdé a nagy Németbirodalom szép eszméjét; Magyarországon a szerbek, kiket Latour, bécsi hadügyminiszter „hű fegyvertársaknak“ nevezett, az egész alvidéken körülhordták a lázadás szövétnekét; Jellasics, a „lovagias bán“, mind nagyobb seregeket vont össze a Drávánál s már-már betörendő vala az országba; Erdélyben a szászok és felizgatott oláhok már csak jelre vártak, hogy kitűzzék a lázadás zászlaját; Bécsben az ügyek, a nép minden zavargásai daczára, naponként kedvezőbb fordulatot vőnek. Azon német képviselőkhöz, kik eleitől fogva az udvar pártján állnak vala, s a Stadion gróftól kénye szerint vezérlett galicziai követek értelmetlen tömegéhez a cseh pártból is mind többen csatlakozának: mind ezek menten nagyobb túlsúlyt szereztek a pártnak, mely részben öntudattal, részben a nélkül más szín alatt, egész készséggel támogatá a reactio célzatait. Latour hadügyminiszter több ízben akként nyilatkozott, hogy multhatatlanul a márczius előtti állapotokra szükség visszatérni, habár az út polgárvér patakjain vezetne is keresztül. És leginkább e cél gyorsabb sikeríthetése végett történt az is, hogy az udvari párt a császárt Bécsbe visszahozta, honnan a reactio hálózatának szálait minden tekintetben könnyebben lehetett kezelni, mint a messze fekvő Innsbruckból.

E cél érdekében íratott a közlött királyi rendelet, mely az országgyűlés befejezésének határnapját sept. 17-re kitűzte. A király személyes megjelenésének ígérete csak arra volt számítva, hogy a rendelet fulánkját megtompítsa. E cél érdekében történt ama nagy fontosságú lépés is, melyet az udvar e rendelettel egy időben tett. Egy, augusztus 14-kén kelt s Eszterházy herczegtől ellenjegyzett királyi leirat István főherczeg nádortól a teljhatalmat, mely szerint a király képviselőjévé neveztetett volt, visszavonta, okul adván, hogy „Ő Felsége, Bécsbe visszatérvén, önmaga vette át országai kormányzatát.“

Hogy ez pusztá türtgy, senki sem kételkedett; s valódi okát könnyű volt feltalálni. István főherczeg teljhatalmában az is befoglaltatott, hogy az alkotandó törvényeket szentesítse s végrehajtsa. Az udvar meggyőződven a trónbeszédre adott válaszfeliratból, s kivált az a felett tartott vitákból s nyilatkozatokból, hogy a magyar országgyűlés a reactio céljait, a bécsinek példájára, elősegíteni sohasem fogja, könnyen átláthatá, mily akadályára válhatnának e czéloknak a kétszázezer katonára és negyvenkét millió forintnyi hitelre vonatkozó törvények, ha azok István főherczegtől szentesítettven, végrehajtatnának. Visszavonták tehát a főherczegtől a teljhatalmat, hogy az országgyűlés Bécsbe kényteleníttessék folyamodni e törvények megerősítéseért; s ezt aztán ők céljaik szerint használhassák fel, vagy a szentesítést meg is tagdathassák a király által.

Az országgyűlés befejeztét sept. 17-re kittűző rendelet hordereje csakis azon világításban tűnik ki teljesen, melyet arra a főherczeg teljhatalmának visszavonása vet. Az országgyűlést a jelen súlyos körülmények közt, mielőtt az égető kérdések némikép elintéztetnének, szétoszlatni annyi volt, mint az országot ama nyilvános veszélynek tenni ki, hogy nem rég visszanyert önállásától s független kormányától egy merész státuscsciny által megfosztassék. E státuscsciny tervének szálait alig lehetett elrejtteni. Az országgyűlés berekesztésének s a teljhatalom visszavételének következtében, a septemb. 17-ig alkotandó törvényeket, megerősítés végett, Bécsbe kellett küldeni. Az udvar el volt határozva, azoktól megtagadni a királyi szentesítést; minek aztán természetes következése leendett, hogy a miniszterium, melynek megegyeztével a törvények alkottattak, e királyi gáncs csapása alatt leköszönjön. Az ország kormány nélkül maradván, megjövendett a reactio nyílt fellépésének s aratásának ideje.

Hogy ez volt légyen a terv, a későbbi események kétségtelenné teszik. De az élesebb szeműek azt már jelenleg is eléggé átláthatták, ha némi körülményeket ama leirattal egybevetettek. Míg ugyanis az udvar a király által ígértette, hogy „a nemzet hű körében megjelenése által újabban biztosítani kívánja azt védelme iránt azok ellenében, kik a törvénynek *és törvényes hatóságoknak* nem engedelmesskednek“; — míg, *továbbá*, azt bizonyítja, hogy „Horvát-, Szlavon- és Dalmátor-

szág s a határvidék mind polgári mind katonai hatóságainak meghagyta, hogy Magyarországot megtámadni, határait átlépni ne merészeljék; hadseregének pedig megparancsolta, hogy a zendülők legyőzésében buzgalmat s kitartást tanúsítsanak; — míg a reactio a király által ezt ígértette s nyilvánította: az alatt a szerbek ellen vezérlő Bechtold tábornok, mint alább látandjuk, titkon utasítást vett, hogy a háborút apró csatározatok által hosszúra huzza ki s a „szerb hű fegyvertársak“ — ellen semmi elhatározó csapást ne intézzen; — az alatt a szent-tamási sánczokon a szerb lázadás zászlai mellé a császári zászló is kitűzetett; — az alatt Jellasics rendeletet vőn, hogy egész haderejét összpontosítván, a betörésre készen álljon.

De a terv valóságáról minden kétséget elhárított az, hogy mind a főherczeg teljhatalmát visszavonó, mind az országgyűlés berekesztését megrendelő oklevél a könnyen megnyerhető hg. Eszterházy külügyminiszter ellenjegyzésével kelt ugyan; de az összes miniszterium Budapesten azokról előleg semmit sem tudott. Célja a bizalmatlanság e nyilvánításának a miniszterium iránt a trón részéről nem lehetett egyéb, mint hogy az a kormányról leköszönjön. És valóban szárnyalni is kezdett a hír erről, mialatt a minisztertanácsban ezen oklevelek felett folyt az értekezéslet. Mi birta mégis maradásra a miniszteriumot: azon bizonyosság-e, hogy lemondása után új miniszterium, legalább minden tárczára, nem fog kinevezettni, — mi az országot a forradalom örvényébe sodorná; István főherczeg ígérete-e, hogy ügyekezni fog az országgyűlés bevégzésére vonatkozó leiratot visszavétetni? — a minisztertanács indokai nem jöttek köztudomásra. Annyi bizonyos, hogy a leiratok sem ki nem hirdettek, sem hivatalosan nem közzöltettek az országgyűléssel.

Kormányunk e körülmények közt Bécsből nem csak nem várhatván segílyt; sőt épen onnan látván eredni a bajok legsúlyosbjait; onnan szítogatgatni a nemzetiségek lázongását, — eleinte Frankfurtban, a német középponti hatalomnál, melynek érdekei a mieinkkel összeváltak, keresett némi erkölcsi támaszt s remélt szövetséget; majd, midőn e remény is meghiúsult, a háború pedig a reactioval elkerülhetetlenné lett, erőlyesebb hadi készületek által ügyekezett a veszélyt, mely a közel jövőendő méhében rejlott, a hazáról elhárítani.

Magyarország érdekei a szláv törekvések, szintúgy mint a reactio ellenében azonosak lévén azok érdekeivel, kik az egységes Németországot óhajták véglegesen megalakítani: kormányunk a frankfurti nemzeti gyűléshez, mint fentebb elbeszéltük, mindjárt annak kezdetén küldött volt követeket. És midőn ezek egyike, Pázmándy Dénes, a pesti országgyűlés elnökletének átvételére hazatért, társa, Szalay László, biztatott meg, hogy a frankfurti gyűlés mozzanatait figyelemmel kísérvén, minden alkalmat ragadjon meg, mely némi szálakat nyújthat kezébe egy szövetség megkötésére a középponti német hatalom és Magyarország között.

Kormányunk evégre jul. 19-kén következő pótlékutastást küldött Szalay Lászlóhoz:

„Küldetésének célja általános elvekben már előzőleg meg lévén határozva, ezennel oda utasíttatik ön, hogy az egyesült németbirodalmi végrehajtó hatalommal azon viszonyban, melyben Magyarország az ausztriai császárhoz a *pragmatica sanctio* értelmében áll, fentartása mellett, egy oly szövetségi szerződést ügyekezzen kötni, mely szerint:

„1. Magyarország és a Németbirodalom viszonylagosan kötelezik magokat százezerig terjedő hadsereg kiállítására azon esetben, ha a Németbirodalom vagy Magyarország határai a szláv elemmel által, vagy a szláv elemmel szövethető más hatalmasságok részéről megtámadtatnának. . . .

„2. A kikötött hadseregek bár mily európai nép szabadságának elnyomására nem használtathatnak. És a segélyadás kötelessége csak azon esetben áll be, ha a szövetséget kötő hatalmasságok tartományai, vagy külső ellenség által támadtatnának meg, vagy, bár az anyaország alkotmányos szabadsága reájok is kiterjesztetik, mind e mellett is nyílt lázadás útján elszakadni törekednének.

„3. Ezen említett esetekben a kért segély-hadsereget egymásnak három hónap leforgása alatt kiállítani kötelezik magokat az érdeklött hatalmasságok.

„4. A hadseregek megindítatván, hazájok határain belül a segélyt adó hatalmasság által fizettetnek. Hazájok határát átlépve, rendes zsoldjaikat, minden kárpótás nélkül, a segélyt kérő hatalmasságtól nyerendik.

„Ily alapokon megkezdheti ön a Németbirodalom végrehajtó hatalmával az alkudozásokat, biztossá tévén öt Magyar-

ország azon őszinte barátságos indulatáról, melyet a két hatalmasság geographiai helyzete, Magyarországnak az ausztriai dynastiához századokon át hebizonyított hűsége és azon érdekegység igényelnek, melyet a Magyarorszáiban lakó különfajú nemzetiségek közt a magyar és német elemnek szoros csatlakozása szükségessé teszen.

„Ha az ausztriai státusadósságok egy részének Magyarország általi elvállalásáról hivatalos kérdés intéztetnék önhöz: feleletében oda nyilatkozzék, hogy ezen adósságokból legfeljebb csak a francia háborúból származott magyar kamaralis kötelezvények elvállalásáról lehetne szó; a többiek pedig Magyarországot kötelezőleg legkevesebbé sem illetik; mert Magyarország minden bel adminisztrationalis költségeit ön-maga fedezte; ezen kívül az összes monarchia hadseregének fentartásához, a törvényes király s az országgyűlés között időnként megállapított egyezkedések nyomán, részéről évenként egyenes adó útján tetemes költséggel járult, sőt még az ausztriai birodalmi pénztárba, nemcsak a királyi udvar fentartására rendelt kamaralis jószágoknak jövedelmeit, de még a sóból, vámokból, bányákból és más indirect adókútforrásokból eredett, milliomokra terjedő jövedelmeket is évenként befolyatta a nélkül, hogy a birodalmi kormány részéről Magyarországba vas- vagy kőutak építésére, vagy az industria bár mely ágának nevelésére legkevesebb is beruháztatott volna. Ennek folytán ügykeztek ön a Németbirodalmat meggyőzni arról, hogy ezen adósságok Magyarországot legkevesebbé sem illetik; egyébként ez minden esetre oly kérdésnek tekintendő mely, végeredményben, Magyarország gyűlésének határozatától függ.

„Jelentse ki ezen kívül ön a Németbirodalom végrehajtó hatalmának, hogy Magyarország őszinte barátságát a Németbirodalom irányában tetteleg is hebizonyítani kívánván, kereskedési tekintetben, más hatalmasságok fölött az egyesült Németországnak oly előnyt ígér, mely a szövetséges népek jólétét és boldogságát, tekintve Magyarországnak az aldunai tartományokkal közvetlen érintkezését is, a legnagyobb mértékben előmozdítani képes. Mely célznak elérésére sűrgebbe ön, hogy a Németbirodalom viszonylagosan követsége által a magyar kormánynál képviselve legyen, hogy a különböző árucikkekre és természetményekre vonatkozó vámszabály-

zat kölcsönös egyezkedés után minél előbb megállapíttathassék.”

Maga az országgyűlés is tett e szövetség megkötésére némi lépéseket. Gorove István képviselő aug. 3-án indítványt tőn a ház előtt, helyeselné a ház a miniszteriumnak eddigi eljárását a német kérdésben s jelentené ki, hogy Németbirodalom és Magyarország, mint két önálló státus közt a közös érdekek alapján kötendő szövetséget óhajtja. Szólott aztán a kérdéshez több képviselő. Teleki László gróf beszéde alatt az egész ház, mintegy varázsvesszőtől illetve álla fel, s lelkesedéssel nyilatkoztatá rokonszenvét a német szövetség iránt.

Szólott utóbb Kossuth is, mint monda, két okból: hogy örömet jelentse ki a képviselők ezen tiszta felfogású politikájának nyilatkozata fölött; és hogy azon félreértéseket, melyek az ausztriai nép részéről irányunkban fenforoghatnak, magyar szempontból eloszlassa. Nagy tetszéssel fogadott beszédeben fejtegeté: mi annak oka, hogy a bécsi nép, mely a márcziusi napokban irántunk oly élénk rokonszenvet mutatott, érzelmeit irányunkban megváltoztatta? „Ennek oka, úgymond, abban fekszik, hogy a reactio a történetekben páratlan fondorlattal szakgatja szét a sympathia kötelékeit, melyek neki gátul szolgálnak. Bécsben most négy elem küzd: egyik azon párt, mely felfogva a dynasztia, a szabadság és a jövő kor érdekeit, a német birodalom egységéhez szít; a másik a reactio; a harmadik a szláv elem; a negyedik végre az osztrák miniszterium, melyet nem arról vádol, hogy az alkotmányosságot egyáltalában lerontani akarná; hanem vádol arról, hogy a magyar had- és pénzügyminiszterium visszaszerzésére való sóvárgása által annyira elvakíttatik, hogy nem látja, miként akarata ellen is vak eszközzé lett a reactio kezében. E három utolsó elem, bár különböző célokból, egyaránt ellenzi a német egységet; ezt pedig ellenzván, a szabadságnak, alkotmányosságnak, sőt magának a dynasztiának is vesztére tör; mert csak azok hű és okos alattvalói a dynasztiának s őszinte barátai a szabadságnak, kik belátják, hogy Ausztriának a német birodalomhoz csatlakoznia s abba beolvadnia kell.”

Ezen fejtegetések nyomán és „nehogy a reactio mely, mint a pók, a virágból is mérget tud szívni, valamikép e kérdésre vonatkozó határozatot is félremagyarázza, mint tette azt az olasz kérdésben,” Nyáry Pál indítványa szerint, oly érte-

lemben hozta meg a német szövetség óhajtatására vonatkozó végzést az országgyűlés hogy, ha a bécsi kormány a frankfurti összpontosított német hatalommal, a német egység kérdése miatt, háborúba keverednék, azon esetben Magyarország pártolására ne számoljon.

Ezen, ekként végződött vitatások által egygyel ismét több bizonyítványát adta a magyar kormány és országgyűlés, hogy hű barátja ugyan a szabadságnak s azt más népeknek is csak úgy óhajtja, mint magának; sőt hogy a dynasztianak is őszinte híve, feltéven, hogy az tiszteletben tartja a nemzet kormányzati önállóságát: de a politikai eszélyesség s óvatosság nem tulajdona. A rokonszenvet, melylyel a nemzet s kormánya az egységes Németbirodalom iránt viseltetett, csak helyeselni lehet; ezt önérdéke határozottan igényelte, s maga ellen vét, ha e szövetséget nem keresi; de nem lehet helyeselni azt, hogy ezen érzelmeit, minden szükség nélkül dobra ütötte, s mit csak a minisztertanácsban titkon kell vala tárgyalni, nyílt házban vitatta, és végzése által, mi félremagyarázásra különben is oly alkalmas, mintegy kihívja maga ellen a reactiot s a bécsi miniszteriumot. És e nyilvánosság annál kevesebbé volt helyén, mivel az udvar és a bécsi miniszterium bizonyos bosszantására, tüntetést foglalt magában oly hatalom irányában, mely tényleg még nem létezett s létesítése nem is volt kétségtelen. Hogy sükeres és czélszerű legyen, a különben leghelyesebb politika sem nélkülözheti az eszélyt s óvatosságot az eljárásban. Erzé ezt a felső ház, s azon módosítással járult a képviselők végzéséhez, hogy „Magyarország annál kevesebbé hajlandó segedelmet nyújtani a német egység elle-neinek, mivel meg van győződve, hogy e politikája teljesen megegyez a dynasztiaéval.“

A frankfurti alkotmányozó gyűlés, miként eleve is lehet vala sejtteni, örömmel fogadta Magyarország követét; sőt megelőzve a magyar országgyűlés határozatát, július 22-kén, Möhring képviselő indítványára, oly végzést alkotott, hogy a középonti hatalom haladék nélkül tegye meg a szükséges lépéseket a Magyarországgal kötendő szövetségre. Mivel azonban János főherczeg, birodalmi kormányzó, ez időben Bécsben volt; és Szalay László, ki a birodalmi végrehajtó hatalomhoz volt küldve, általa forma szerint még nem fogadtatott el: a szövetség megkötése iránt annál kevesebbé lehetett mindjárt

lépéseket tenni, mivel maga a birodalmi miniszterium is csak augusztus 10-kén lőn véglegesen megalkotva.

Mihelyt ez megtörtént, Szalay azonnal közlé megbízó levelét Hekscher birodalmi külügyminiszterrel s napot kért, melyen a kormányzó főherceztől fogadtassék s meghatalmaztatását benyujthassa. Augusztus 11-kén kelt levelében tudtára adá a külügyminiszternek, hogy a magyar kormány a köteendő szövetség érdekében mindenek előtt óhajtáná, hogy Németország mennél előbb küldjön képviselőt Budapestre; reményét fejezvé ki, hogy bár a középponti hatalom, hír szerint, csak Londonba, Párisba és Sz.-Pétervárra szándékozik küldeni követet: tekintetbe vévén mégis azon sajátságos viszonyokat, melyek Magyar- és Németország közt fenforognak, a magyar kormánynak és országgyűlésnek a kölcsönös szövetség mellett tanúsított lelkesedését egy, rendkívüli követnek Budapestre küldése által viszonzandja. És, ha a miniszter tudni kívánná véleményét a küldendő követ személye iránt, jelentheti hogy Lichnovszky herczeg különösen *persona grata* leendene a magyar kormány előtt.

Midőn ügyeink napról napra bonyolódtak, viszonyaink Béccsel mind feszültebbekké lettek, kormányunk újra meginté a maga megbízottát, a mind két félnek oly hasznossá válандó szövetség megkötésének siettetésére. Ez volt célja Batthyáni Lajos augusztus 18-kán Szalayhoz küldött következő érdekes levelének, mely egyszersmind némi más körülményeket is feltár előttünk:

„A reactio már nyíltan lép fel és többé nem titkolja szándékát s terveit. Magyarország van kijelölve első áldozatául. E végre az olasz győzelem után huszonnégyezer katona küldetett Olaszhonba, szintannyi végvidékiek felváltása végett, hogy ezek egyesüljenek azon tízennégy zászlóaljjal, melyeket Jellasics Varasd körül már is concentrált. Ő hidakat készít s proclamatioiban betörését igéri. Ha aztán a horvátok, szerbek és reactionariusok segedelmével legyőzik a magyart: akkor akarnak Bécsnek menni, hol Windischgrätz és Hammerstein Jellasicsnak segédkezet nyujtand a végre, hogy megbüntessék azon oktan várost és miniszteriumot, mely most bajunkat nagyobbítja és veszedelmünknek örül.

„Ez, a mit irok, mind tény; s ezekből az következik, hogy előttünk legfeljebb három hét van. Arra szölkööm tehát

el önt, hogy ezt értesse meg a német diétával, és birja azt nielőbb egy oly diplomatikai fellépésre, nemzetiségünk és függetlenségünk mellett, — legyen az követküldés, legyen az szövetségkötés, mely lépésnél fogva megakadályoztassék azon rány és törekvés, melynek diadala csak antigerman felsőbbéget tenne uralkodóvá Ausztriában; mert ezen műnek fő-ényezői mind szlávok. Ezt csak értendi a diéta.“

Szalay László, e felszólítás következtében mind szeméyesen mind levélben többekkel értekezett az alkotmányozó gyűlés és a végrehajtó hatalom tagjai közül. Egyebek közt egy evelében, melyet Leiningen herczeg elnökminiszterhez intézett, nyilvánítá: „miképen a Magyar- és Németország közti diplomatiai közlekedésnek minden halasztását veszélyeztetőnek látja küldetése céljaira nézve. . . . Kormányom, így folytatja tovább, nem azért küldött, hogy annak elismertetését csalkudozzam; mert az magát mindenütt elismertnek hiszi, hol jogszerű és tényleges kormány létezik; — én azért kültettem, hogy a két hatalom közt kötendő szövetségre tegyek előzményeket. És merem állítani: hogy a független Magyarország Németország egységének egyik legerősebb biztosítéka. Mi Magyarország önálló kifejlését, mi annak megerősödését előmozdítja, ugyanaz elősegíti az egységes és szabad Németország hatalmát is.“

Még gyakrabban s erélyesebben sürgeté Szalay a fentebb közölt kormányutasítás értelmében a szövetség megkötésére szükséges alku megkezdését, s e végett egy birodalmi követeket is leküldését Budapestre, miután augustus utolsó napjaiban a birodalmi kormányzótól Magyarország meghatalmazott követének valahára elismertetett. Azonban, János főherczeg működései következtében, Frankfurtban is mind erősebb gyökeret vertek a bécsi reactio fondorlatai; s miként alább beszélelendjük, Szalay buzgó ügyekezete egészen sikertelen maradt.

A reactio e sokágú fondorlatainak megghiúsítására, s az ország jogainak, függetlenségének megóvására, miként Bathányi fentebbi levele eléggé sejteti, nem is maradt fenn egyéb eszköze a nemzetnek, mint saját ereje. „A reactio már nyiltan lép fel, úgymond, Magyarország van kijelölve első áldozatául; . . . s legfőlebb három hét van előttünk.“ bizonyára rövid idő mind azon mulasztások helyreállítására,

melyeket a miniszterium, a békés kiegyenlítés hő kívánatában, eddigelé elküvetett. A napról napra fenyegetőbb körülmények tehát végre mind a kormányt, mind az országgyűlést komolyan inték, mennél gyorsabban megalkotni az országgyűlés első napjaiban oly lelkesedéssel megajánlott honvédelmi eszközökről, az országos hitelről és újonczállításról szóló törvényeket.

Egy erős hadsereg s annak felszerelésére szükséges pénz előteremtése lón most a nemzet legégetőbb, mondhatni, életkérdése. Mi a haderőt illeti, nemzetőrökben nem volt ugyan hiány. A nép hamar felfogta a haza védelmének elkerülhetlen szükségét, s hazaszeretettől lelkesedve, annyi készséggel, annyi önfeláldozással indult táborba, mennyit egyelőre alig várt valaki. A nép valóban nagy, oly nagy volt önfeláldozó honszeretétében, hogy a függetlenségi harcz alatt az övé a legnagyobb dicsőség. A nép ezen nagysága a honszeretet kiemerihtelenségében, az önfeláldozás készségében minden egyéb jelenetet hasonlíthatatlanul túlhalad fényével. Ha lelkünkben az események egész tömegén keresztül röpdülünk, leborulni kénytelenítettünk e nagyság előtt.

Azonban, bár a kormány felszólításaira a nemzetőrök a társaság minden osztályaiból szinte vetélkedve siettek is a táborba: a nemzetőrökre egyedül még sem lehetett bízni a haza védelmét. A nemzetőrség, még ha tökéletesen be van is tanítva, természeténél fogva alkalmatlan hosszabb háború viselésére. A magyar nemzetőrséggel pedig, mely még kiképezve s begyakorolva nem volt, annál kevesbbé lehetett sikeresen folytatni a háborút, mivel őket a legsűrgetőbb mezei munkák évszakában rendes foglalkodásaiktól hosszú ideig elvonni nem lehetvén, minduntalan újakkal s épen akkor kellett felváltani, midőn a fegyverforgatást, a harcz folyama alatt némileg betanulván, leghasznosabb szolgálatot tehettek volna.

Egy erős, rendes hadsereg gyors kiállítása lón tehát a legsűrgetőbb feladat. Azon kevés régi katonaság, mely a magyar ezredeből az országban volt, hasonlókép azon tíz zászlóalj is, mely a nyár elején toborzás által állíttatott ki, a háborút már tüzesen megkezdett szerbekkel annyira el vala foglalva, hogy abból a bántás és Bács megye veszélyeztetése nélkül semmit sem lehetett másfelé fordítani. A drávai tábornál fogva, mely Jellasics minden órán várható betörése

ellen szinte nélkülözhetlen volt, két három zászlóalj rendes gyalogságon s néhány huszár osztályon kívül, egészen nemzetőrökből kellett összeszerkeszteni. A veszély pedig e részről annál fenyegetőbb lett, mivel, mint Batthyáni fentebbi leveléből tudjuk, a bécsi kormány Olaszországból huszonnégy határőri zászlóaljat készült visszaküldeni Horvátországba, melyekkel Jellasics rendes serege mintegy 35—40 ezerre való emelkedendő.

A haza védelmére általában megajánlott kétszáz ezernyi hadsereg kiállítására vonatkozó törvényjavaslatot Mészáros hadügyminiszter augusztus elején nyújtotta be a képviselőháznak. Mivel azonban a ráczok ellen vezérlő főtisztekkel akkoron, s nem alap nélkül, fölötte elégtelen volt a közvélemény, a hadügyminiszter, a táborba utazni kénytelen, a hónap közepéig halasztá a tárgyalást. A törvényjavaslat főbb pontjai következtek:

1. A miniszterium felhatalmaztatik, hogy a megajánlott kétszázezernyi katonaságból negyvenezer gyalog s négy ezer lovas azonnal kiállíttassék; más negyvenezer gyalog és négy ezer lovas pedig tartaléknak képeztessek; és csak ha a veszély elhárítására ez sem lenne elegendő, álljon ki a többi.

2. Újonczozás alá esik minden 19-dik életévét betöltött polgár, osztály, rang és vallás különbsége nélkül. Egyedül az egyházi személyek, családfők és a család fentartására szükséges egyetlen fiúk vétetnek ki.

3. A szolgálat ideje hat év. A kiállítás sora a 19 éveseken kezdődik s csak ha a kellő szám ezekből ki nem telik, teendő fokenként lépés az idősbekre. Ha ugyanazon korbelieknek csak egy része volna kiállítandó, azok sorshúzás által jelöltetnek ki. Megváltásnak s helyettesítésnek egyáltalában nincs helye.

4. A kiállításra és besorozásra vonatkozó minden egyéb intézkedések az illető miniszterekre bíztnak.

A ház tagjainak nézetei a törvényjavaslat fölött, midőn az augusztus 16-kán nyílt házban tárgyalatni kezdett, két, egymástól lényegesen különböző irányban ágaztak el. A hadügyminiszter s kik vele egyenlően vélekedének, azon szempontból indulván ki, hogy e tárgyban minden rögtönzés veszélyessé lehetne: az új sereget is a régi ezredek modorában, az *oszlák hadrendszer és szervezet szerint akarták felállíttatni, csak*

a helyreállandó béke idejére halasztván a magyarra alakítást. Kivánták különösen, hogy a német vezénylet, mint a régiben még folyton létezett, az új seregben is megtartassék; mert, úgy mondták, különben remélni sem lehet, hogy a törvény királyi szentesítést nyerjen.

A másik felekezett ellenben nagy hévvel követelte, hogy a hadsereg azonnal teljesen magyar lábon szerveztessék, okul adván, hogy a régi katonaság nagy részének, különösen jobbára idegenekből álló tisztjeinek szelleme, nemzeti szempontból, úgy sem igen megnyugtató, s a régi rendszer mellett majd az új sereg is a réginek szellemét szívna magába. Az ország függetlensége különben is igényli, hogy a seregnek nemzeti vezénylete és szervezete legyen.

A minisztertanácsban e kérdés már az országgyűlési tárgyalás előtt több ízben heves vitákat idézett elő; de magok a miniszterek sem tudtak megegyezni. Hogy Mészáros tábornok harminczöt évi szolgálata után az osztrák-magyar seregben, ennek rendszerétől, jellemének különben tiszta hazafiassága mellett, sem volt hajlandó, kivált a jelen háborús időben, rögtön elállani, könnyen megfogható. Batthyáni, a miniszterek többségével, úgy volt meggyőződve hogy, ha a sereg azonnal magyar lábra állittatik, az udvari reactio előtt ez újabb botránykó lesz, s azt még inkább felingerlendi az ország ellen. És minthogy ő, néhány társával, mindenben, mi az ország önállósága tekintetében lényeges, mi életkérdés nem volt, készséggel hozott áldozatot a viszonyoknak, hogy avval a haza békéjét, mi legfontosabb életkérdés volt, megvásárolja: ebben is hajlandó volt engedni a körülmények igényeinek.

Kossuth ellenben, miként minden másban, úgy itt is, — és, miként a következmények tanúsíták, itt nem helytelenül, mellőzve az engesztelő, többnyire felszabályú politikát, szigorún az ország függetlenségének terén maradt véleményével, melyet ő a következő cikkben fejtett ki hírlapjában:

„Tény, úgymond, hogy a birodalmi miniszterium Frankfurtban, a tartományi miniszteriumnak Bécsben megparancsolta, hogy az ausztriai hadak az ausztriai császári színeket tegyék le, s a német birodalmi színeket vegyék fel, — mi augusztus 6-kán valóban végre is hajtattott.

„Tény, hogy a bécsi miniszterium a párttűtésben lévő *horvátországi katonaság* számára tőlünk ismételve pénzt kö-

vetelt. Tény, hogy magát irányunkban a legellenségesebb lábra helyezi.

„Tény, hogy a magyar képviselő-háznak a trónbeszédre adott válasza miatt haragszik, . . . s kívánná hogy saját hazánkat veszni hagyjuk a tűzben, melyet a megbukott kormány, esése közben, nemtelen boszúval fejűnkre gyújtott, s a bécsi alkotmányos miniszterium folytonosan szítogat; — kívánná, hogy ne legyen semmi más gondunk, mint az ő főnök politikáját, Olaszországban minden áron védeni.

„Tény, hogy az elveszett törvénytelen hatalom visszaszerzésének reactionalis szellemétől elvárásoltatva, a magyar pénz- és hadügyi miniszteriumok visszaszerzésére irányozza minden törekvését.

„Vegyük fel már e tények természetes corollariumait.

„Magyarországnak Ausztriától független önállása, mint jog, nem a márcziusi napok új szerzeménye. Ezen önállásánál fogva nemzetünk hadseregének mindig önálló nemzeti lábon kellett volna állani; annyiival inkább kell most e lábra állíttatnia, midőn az ausztriai hadsereg lenni megszűnik, s német birodalmi hadsereggé változik. . . .

„A második és harmadik tények corollariuma az, hogy a ki a párttűtést ellenünk gyámolítja, az nekünk ellenségünk, az szentségtelen kezekkel tépi el a köztünk való szövetséget. . . . Ő felségének és dynasziájának el kell magát határoznia. Ő felsége önmaga ellen háborút nem viselhet. . . . Oly időket élünk, midőn habozni nem lehet.

„Az utósó tény corollariuma: hogy mi hazánkat veszni senki kedvéért nem hagyjuk; mi alkuszunk ha kell, bárkivel is; alkuszunk, ha épen kell, tisztán horvát alapon, még tán Jellasicscsal is; de az ország önállását megnyírni akaró reactioval soha, és ezerszer soha! — — —

„Mi hát a teendők? — — —

„. . . . Hogy az újdön felállítandó hadsereg csak magyar lábra állíttathatik, az igen természetes. Hiszen ez a magyar nemzetnek mindenkor jogszerű követelése volt; — s mikor a veszély körmön égett, nem is volt ellene kifogás. A magyar insurrectio mindig csak magyar zászló alatt állt, magyar parancsszót ismert. . . .“

A képviselő ház többsége előleg is Kossuth nézeteiben osztozott, s Mészárosnak a tárgyalás megkezdésekor nem sok

reménye lehetett véleménye keresztülvitelére. „De, úgymond, ha talán a ház, sőt az egész hon kívánatának megfelelni nem lehetek is szerencsés: mégis gyávának tartanám magamat, ha meggyőződésemet ki nem mondanám.“ Megmutatni törekedett tehát, hogy az új sereget magyar rendszer szerint, mely még nem is létezik, melyet csak békében, hosszabb idő alatt, nagy munkával lehet majd teremteni, kivált háború idején a lehetetlenséggel határosnak tartja felállítani. De ha talán a haza nagyobb veszedelme és időveszteség nélkül le lehetne is győzni a technikai nehézségeket, miután, úgymond, szomszédainkkal „egy kalap alatt állunk“, politikai okokból nem tanácsos. Ellenben, ha a régi rendszer tartatik meg, kevés idő alatt kész sereget nyertünk. „A hazának joga van ugyan, hogy magyar legyen hadserege; de e jogot úgy tanácsos csak gyakorolni, hogy rögtönzés, hevenyészlet által kárára ne válják.“

Az elnökminiszter más részről arra figyelmeztetett a házat, hogy e tárgyban nem egyedül a nemzeti jogokat, sem nem azt kell tekinteni, mi kívánatos hazai szempontból; hanem szem előtt kell tartani azt is, miképen arra, hogy a ház határozata törvénnyé legyen, a király hozzájárulása szükséges. Ha oly alakba öntetik a határozat, hogy ő felsége el nem fogadja: leléphet ugyan egy vagy más miniszter; de törvény nem lesz a végzésből, s a nemzetnek nem lesz hadserege.

Voltak azonban sokan, kik Nyáryval úgy vélekedtek, hogy ilyes tekinteteket nem kell, nem szabad figyelembe venni; mert a király nem teheti, hogy az összes nemzetnek kétségbevonhatlan joga alapuló kívánatát törvénnyé ne szentesítse.

Több napig elég higgadsággal ugyan, de élénken folyt a vita a pártok közt melyek, miután magában a miniszteriumban is véleménykülönbség létezett, mindaddig nem egyezhettek meg, míg végre augusztus 19-kén a két vélemény közt egy közép uton nem egyesültek a miniszterek. A két véleményből összerkesztett végzés abból állott, hogy az országban létező magyar ezredek harmadik zászlóaljai egészítessenek ki a régi rendszer szerint, — mi mintegy tizenkét ezer újonczot teendő; a többiek *szaporíttassanak* a honvéd-zászlóaljak, szintúgy magyar *lábbon szerveztetvén*, mint a már létező tíz honvéd-zászlóalj.

Kossuth ékesszólásának nem volt nehéz feladat, e minisztertanácsi végzést a házzal is elfogadtatni. Legsúlyosabb volt azonban Mészáros hadügyminiszter helyzete, ki a katonai hatóságoknak ígéretet tett volt, hogy az újonczokat a régi rendszerben szervezendí. Őt is felhívta tehát Kossuth, hozná meg a maga részéről szinte az áldozatot; mire ő aztán ekként nyilatkozott: „Uraim, midőn meggyőződésemet, melytől eláhlani nincs hatalmamban, a ház akaratának alája vetem, személyemre nézve komoly egy szót mondtam, mert multamnak nagyobb részét ez által elvágтам a jelentől; adott szavamat be nem váltottam, s mikor ezt tettem, mint katona sokat tettem. Nem tudom, lesz-e ez méltányolva azoktól, kiknek ígértem valamit, hibásan, az igaz, — de remélem, hogy mint katonák, polgárok és hazafiak meg fognak nyugodni.“

Mészáros e törvény tárgyalásakor lépett fel először bővebben a közönség előtt. Bár véleménye, meggyőződése a nagy többségével ellenkezett, ez mind a mellett sem vonta meg tőle bizodalmát. Sőt egyébiránt mindenből kitűnő buzgó hazafias érzelmei, jellemének ritka becsületessége, tisztasága s egyenessége, a társas életben tanúsított kedélyessége, és a gyakran kedverítő humor, melylyel nyilvános szónoklatát fűszerezte, mindenek felett pedig a németes szellemű hadseregben töltött harminczöt évi szolgálatának daczára teljesen megőrzött magyar zamatú egyénisége által nagy mértékben kiérdemelte a közbecsülést és közkedvességet. Ellene soha még akkor sem támadt ellenszenv, midőn később a hadsereg vezérletét alkalmilag többször átvévén, abban a szerencse kedvezésének nem örvendhetett.

Az újonczállítási és hadszervezési törvényt — mely a miniszteri javaslattól még abban is eltért, hogy a szolgálati időt négy évre szállította le, bevégezvén, nyomban az általánosan már megajánlott hitelt illető törvényjavaslattal kezdett foglalkodni az országgyűlés. A pénzügyminiszter előadása három fő részre szakadt. Az elsőben kimutatta a pénzügy kezelését a mult országgyűléstől junius utóljáig; a másodikban előterjeszté a budgetet julius 1-től december végéig; a harmadikban bevételi s kiadási előirányzatot és adótervet mutatott be a következő 1849-ki évre.

Az elsőre nézve előadá miként, bár tárczája átvételekor összesen csak 606,015 forintot talált a kincstárban, a megza-

porodott költségek fedezését tekintve, mind e mellett sem akadt fenn eddigelé; s még az ajándok- és kölcsönkép begyűlt pénzek is illetetlenül maradtak.

A folyó év második felének költségvetését *) illetőleg, kitűnt előadásából, hogy miután a remélhető jövedelem csak 10.126,730 ftot teend, a költség ellenben 28.845,507 ftra rúg: a fedezendő hiány 18.718,777 ftra emelkedik. Azon kérdésre nézve, miként fedeztessék e hiány? előadá: miképen e zavaros időben kölcsönt mástól kapni nem lehetne, mint a bécsi banktól, mely már ajánlott is a kormánynak tizenkét és fél millio forintot. De ezen kölcsön elfogadása nem tanácsos. Mert miután a bécsi bank azon feltételt tűzte ajánlatához, hogy a magyar törvényhozás a banknak 1866-ig tartó kizárólagos kiváltságát elismerje, s maga semmiféle magyar pénzjegyet ne bocsásson ki: e kölcsönért az ország független pénzügyét kellene feláldozni. A hiány fedezésére nem marad tehát más mód, mint papírpénz kibocsátása. A kormánynak nyitandó hitelt a miniszter harmincz millió forintra kívánta emeltetni; mivel a hadügyminiszteri költségvetés csak az előleg kiállítandó negyvenezer gyalog és tízezer lovas seregére számíttatott; könnyen megtörténhetik pedig, hogy ez a hon védelmére elégséges nem lévén, a folyó év alatt még egyszer annyi katonát kell kiállítani.

*) Ebben a következő tételek állnak:

A királyi udvar	2.166,667 ft.
A nádor udvara s hivatala	112,860 "
Elnökminiszteri hivatal	41,750 "
Külügyminiszteri "	49,308 "
Belső " "	408,720 "
Pénzügy " "	1.449,910 "
Közmunka " "	4.412,475 "
Ipar s kereskedelmi "	318,813 "
Vallás és közoktatási "	825,414 "
Igazságügyi "	404,590 "
Hadügyi "	16.480,000 "
Nemzetőrség	2.175,000 "
Összes kiadás	28.845,507 "
" bevételek	10.126,730 "
Hiány	18.718,777 ft.

A következő évre szóló költségvetést végre ekkép adta elő: a kiadás összesen 62.222,368 ft. *) A bevétel, az egyenes adón kívül, melyre nézve, mivel az adóban ezentúl a nemeség is részt vevendő, új törvényjavaslatot kellend a ház elébe terjeszteni, 16.359,053 ftra számíttatott; minek folytában 45.863,310 forintnyi hiány marad. A kiadás legnagyobb tételét a honvédelem költségei okozzák; ezek mindazáltal a jövőben egy, a poroszéhoz hasonló, olcsóbb honvédelmi rendszer behozatala által, mintegy negyedrésze fognának leszállani.

Az egyenes adó rendszerét a pénzügyminiszter gyökeresen megváltoztatta benyújtott tervében. Eddig azon rendszer divatozott az országban, hogy a törvényhozás, a kormány által kimutatott szükséglet szerint, bizonyos összeget vállalt az országra s osztott fel a hatóságok között. E rendszer nemcsak igen hiányos, hanem igazságtalan is volt, épen a szegényebb osztályt terhelvén legsúlyosabban. E helyett most oly adórendszer tétellett javaslatba, mely szerint törvényhozásilag volt meghatározandó, mennyi adó szedetnek be minden hold föld, minden lakszoba, minden vagyon, kereset és személy után. Tervében a miniszter a tiszta jövedelemnek hat százalékát indítványozá egyenes adó gyanánt kivetendőnek. Ezen kívül pedig többféle közvetett adót, — minők: a lajstromzási és bélyegdíj, szeszgyártási, italmérési és dohányárulási adók, — indítványozott kivetetni az országra.

*) Az egyes tételek im a következők:

A király udvartartására	3.000,000	ft.
A nádor udvarára s hivatalára	225,720	"
A miniszterelnök	35,500	"
Külügy	94,890	"
Belügy	817,440	"
Pénzügy	1.995,011	"
Földmívelés, ipar s kereskedelmi ügy	994,526	"
Közmunkaügy	8.799,950	"
Vallás és közoktatási ügy	2.902,394	"
Igazságügy	809,180	"
Hadügy	39.197,757	"
Nemzetőrség	3.350,000	"
Összes kiadás	62.222,368	"
" bevétel	16.359,053	"
Hiány	45.863,310	"

Ezen adónemek jövedelmét 1848-kínovemb. 1-től 1849-ki év végéig hozzávetőleg 21 millió forintra számítá a miniszter, mi által a két évi, összesen 61 millióra rugó hiány mintegy 40 millióra fogna leolvadni. Mivel azonban sem ezen adónemek eredményeit, sem a háborúnak, kivált ha az még 1849-ben is folya, költségeit egyelőre pontosan kiszámítani nem lehet, az egész 61 milliónyi hiány fedezésére hitelt kért a pénzügyminiszter. Valószínű lévén pedig, hogy a törvényhozás e hitelt kamatlan pénzjegyek kibocsátásában szavazandja meg: e pénzjegyekre nézve következő pontokat kívánt törvényül elfogadtatni: 1. Azoknak teljes, névszerinti értékét az állam minden jelenlegi s jövődöbeli közjöveldelmeivel biztosítja. 2. A pénzjegyek minden közpénztárakban, névszerinti értékökben, ezüst pénz gyanánt fogadtatnak el. 3. E kamatlan pénzjegyek, 1852-ki évtől kezdve, minden évben legalább három millió erejéig el fognak törlesztetni; kivéve, ha azoknak forgalomban maradását a törvényhozás jótékonyak, a közjöllétre kívánatosnak találná; mely esetben aztán érczalap volna alkotandó.

A dolog természete szerint legelőbb a budget s adótörvény volt volna ugyan tárgyalandó, és csak azután kell vala a sornak a hiány fedezését illető törvényjavaslatra kerülni. De Kossuth ezt több oknál fogva legelőbb s a budgettől s adótól különválva kívánta a ház által tárgyaltatni. Ezen okok egyike abban állott, hogy előre is látni való volt, mikép a budget s új adórendszer tárgyalása, mely alkalommal eddigelé még meg nem vitatott több új eszme kerülné szőnyegre, hosszabb ideig fog tartani. A közszükségletek pedig a budai főpénztárnál havonként már is két s fél milliónyi kiadásokat igényeltek, miket az üres kincstár nem fedezhetett; e költségek pedig az új hadak szervezése által még tetemesen megsaporodtak. Nehogy tehát a honvédelemben hátramaradás történjék, mennél előbb nagy pénzerőre volt a kormánynak szüksége. De ezen kívül még titkosabb okok sem hiányzóak. Kormányunk az országgyűlést a veszélyeknek közepette, melyek a haza egén már tornyosodának, eloszlatni nem tartá tanácsosnak. Már pedig, miként a fentebb közlött királyi leiratból értők, a reactio mennél előbb szabadulni kívánt az országgyűléstől; mi végett annak befejezését sept. 17-re már *ki is tűzte*. Nehogy tehát a reactio ebben czélt érhesen, a

budget tárgyalását, melynek befejezte előtt az országgyűlést a törvény kikötése szerint bezárni nem lehetett, mennél későbbre kívánta kormányunk halasztani.

Ezen okok sokkal erősebbek voltak, mintsem hogy nagyobb ellenzésre talált volna a kormány indítványa. És így lőn, hogy az augusztus 26-kai ülésben mind az újonczállítást, mind a hitelnyitást s a kamatlan pénzjegyeket illető törvényjavaslat egyértelműen elfogadtatott. Három nap múlva a felsőház is kimondta hozzájárulását.

A megalkotott törvények, hogy azokra a királyi sanctio is megnyeressék, azonnal Bécsbe vitettek. Mielőtt azonban erről szólnánk, ideje elbeszelnünk azon eseményeket, melyek időközben Horvátországban s a szerbektől lakott déli részekben történtek.

NEGYESEDIK FEJEZET.

A horvát pártütés és a szerb lázadás aug. végéig.

Mialatt az országgyűlés e munkálatokkal foglalkodék, a haza körülményei mind aggasztóbbakká váltak; a veszély, melyet a reactio ellene alattomban előkészített, lépésről lépésre közeledett.

Jellasics, Bécsből hazatérvén, augusztus 6-kán egy nyilatkozványt bocsátott a horvát néphez, melyben miután elmondta, hogy találkozása a magyar miniszterekkel János főherczeg előtt célra nem vezetett, pártjának ingerültségét a magyarok ellen élesztendő, politikai vértanúként mutatta be magát nemzetének. „Sem személyes veszély, úgymond, sem azon mély sérelem és megalázás, mely a június 10-kei nyilvánosan még vissza nem vont manifestumból reá háramlik, nem gátolhatja őt abban, hogy szeretett honfitársainak, úgy Horvát-, Tót- és Dalmátországban, mint a szerb vajdaságban békéjét és szabadságát megőrizze.“

Ámbár ő Bécsben Batthyáni elnökminiszternek azt igérte volt hogy, ha a magyar tábor a Drávától távozik, seregeit ő is szétesztatandja: mindazáltal, be sem várva a drávai magyar had mozdulátát, mihelyt Zágrábba visszatért, a legnagyobb erélyvel s buzgalommal szaporitá és szervezé Varasd körüli táborát. Az ottocsányi ezred egy zászlóalja augusztus 9-kén Zágrábba érkezvén, ahhoz a szemle alkalmával következő szavakat intéze: „Barátim, nem sokára a Dráva mellett leendünk, s tizennégy nap múlva, mint győztesek fogtok visszatérni, hogy aztán békében és szabadságban boldogul éljeteek.“ Meghittebbjei előtt pedig oly módon nyilatkozott, hogy csak vagy tíz napig várja, mit határozand a pesti gyűlés azon *feltételekre, melyeket a kibékülés alapjául Bécsben Batthyáni-
nak elejébe terjesztett.*

És valóban, minden oda mutatott, hogy a betörést — melyet egyébiránt a horvát nép „békéje és szabadsága“ semmi tekintetben sem igényelt, — nem szándékozik sokára halasztani. Míg egy részről a hon lévő határőri zászlóaljokat s a szerezsánokat Varasd körül összegyűjté; más részről Radeczký hírnök által sürgeté, sietne az Olaszországban létező határőri zászlóaljakat visszaküldeni. E haza indított zászlóaljak számát maga a bécsi hivatalos hírlap huszonnégyre számította. E rendes katonaságon felül, melynek száma, az Olaszországból hazatértekkel harminczhat zászlóaljra emelkedett, a lakosokból számos nemzetőri zászlóaljakat alakított s kötelezett tábori szolgálatra, még halálos büntetéssel is fenyegetvén a vonakodókat. A Károlyvárt s más hadi parancsnokságok székhelyein létező ágyukat s egyéb hadszereket Zág-rába és Varasdra vitette; az ágyuk és társzekerek előfogatára lovakat szedetett, pénz helyett egy évre szóló hat százalékos kötelezvényeket adatván azok birtokosainak. Mivel lovasság Horvátországban nem létezett, a püspökség nemeseit, a régi banderalistákat, vagy a jobb módú, lovakkal bíró parasztokat tiltette fel. A sereg élelmezésére szükséges gabona beszerzése végett, az országban létező gabona mennyiségét összeíratta s a földesuraknak köteleességgé szabta, hogy a jószágaik határában összeírt gabonából a kivetett mennyiséget, szabott áron, magok szedjék bes adják át a hatóságoknak. A napi költségek fedezésére Bécsből is vett ugyan több ízben pénzt; de e mellett adókat is szedetett. Azok, kik a múlt időből alkotmányos magyar érzelműeknek ismertettek, ezen önkényes adók által nemcsak súlyosabban terheltek, de csaknem egészen kifosztattak.

A zsarnokságot és anarchiát, mely Jellasics e hadkészlétei alatt a tartományban uralkodék, egy szemtanú következőleg ábrázolja: „A kivándorlók száma naponként növekedik. Eleinte csak a magyar rokonszenvű horvátok vonultak ki; később a nyugalmazott tisztek s hivatalnokok; most már anynyira ment a dolog, hogy a neutralisok, sőt az ugynevezett hazafiak közül is sokan odahagyják Horvátországot. Így Osegovics Metell is családotul Pettauba költözött. Ezen kivándorlások még nagyobb aggodalommal töltik el a hátramaradtakat. Ehhez járul a beszállásolások nyomasztó terhe s a mindenfelé kémlődő veresköpenyesek serege. De a mi leg-

főbb, a jobb módú lakosok félnek az illyrek fanatizmusától, kik már minden hivatalokat kezökben tartanak, s így a katonai erővel is rendelkezhetnek.“ Elbeszélvén aztán, miként fogatta el Bogletics, báni biztos, szerezsának által, Fabriczy hivatalnok nejét és leányát, mivel magántársaságban azt merték mondani, hogy István nádor magasabb rangú, mint a bán, így folytatja leírását: „Ily ijesztő manőverek által a békeszerető polgárt könnyű áldozatokra birni. A harczosok száma szaporodik; pénz is foly be. A ki önként nem adakozik, azt a bizottmány az illyr szeszély kulcsa szerint róvjá meg. Így például, egy nem az ő pártjokhoz tartozó nemes, ki összevont háztartása mellett némi tökepénzzel bír, több ezernyi forint fizetésére kényszerítettet; ellenben az illyrekkel sympathizáló nagyobb birtokúak is fél annyi, vagy még kevesebb adóval terheltetnek.... Az országnak most nincsenek törvényei; de van dictatorsága, és ez is több kezekben letéve. Bírakká oly emberek nevezettek ki, a kik egykor magok is gyilkolásról stb. vádoltattak. A harminczadi hivatalnokok, kik esküjükhöz hívek maradtak, hivatalaikból elmozdítottak; többeket szerezsának tartanak fogva, míg a, kötelességök szerint, Magyarországba szállított pénzeket saját erszényökből meg nem térítik.... A sok apró zsarnok közt azonban legfőbb személy b. Neustädter tábornok Varasdon, ki minduntalan avval fenyegetődzik, hogy tizenkét ezer emberével Budára megyen, Pestet halomra lövöldözi, a magyar minisztereket lenyakasztatja. Ezen úr a békeszerető varasdiakat, hazafiúi érzelem hiányának ürügye alatt, a vörös köpenyesek által mindenökből kifosztatja.... Nem régiben Kukuljevics szolgabíró a töpliczieknek hivatalosan tudtokra adá a zágrábi gyűlés azon határozatát, minél fogva a közönségnek bormérés engedtetik. Ez ellen mindazáltal a papság óvást tett, s a parasztoktól visszafoglalá kiváltsága használatát. A történteken elbámult parasztság, borai elkobzása után, még a perköltségekben is elmarasztaltatott, s azon felül meg is botoztatott; a nagyon öregeknek vesszővel idézteték emlékezetökbe hajdani gyermekségök.... Itt nem az a jelszó: legyen igazság vagy vesszen a világ; hanem az: hogy a cél szentesíti az eszközöket, s a ki nincs velem, az ellenem van“ stb.

Az igazságot Jellasics személyesen is ily módon szolgáltatta ki. Augusztus hónap folytában tett körutja alatt, hogy a

népet fegyverfogásra feltűzelje, több helytt azt ígérte, hogy hadi szolgálataik díjául a földesurak javait osztandja fel köztök. Így lón egyebek közt Miholácson, Verőcze megyében, hol b. Prandau jószágát valóban le is foglaltatta. Ilyeseket azonban kivált a magyar határszélek szomszédságában szokott tenni, hogy a Baranya, Somogy és Zala megyei parasztok közt híre terjedjen, s ha majd betör, részökről ellenállást ne szenvedjen. És valóban, Baranya megyében a nem-magyar ajkú nép már kezdé is fenhangon beszélni, hogy nem sokára majd jobb dolga leend Jellasics alatt. Ily s hasonló tetteket, minőkkel utóbb még gyakrabban találkozandunk, nem szégyenlett elkövetni ő, ki szózataiban az igaz ügyet, szabadságot, Európa népeinek sympathiáját emlegette; ki a nemzetörök felavatási esküformájába egyebek közt e szavakat is beigtatta: „a rendnek helyreállításáért, minden vagyon és utolsó csepp vér feláldozásával.”

A béke- és rendszerető horvátok, ily zsarlások- s fosztogatásoknak lévén kitéve mindenfelől, augusztus végén egy küldöttséget intéztek Bécsbe, bepanaszolni sanyarú állapotjokat, s védelmet kérni a fejedelemtől a státushatalommal rendszeresen üzött zsarnokság ellen. A küldöttség nemcsak a királynál, hanem Ferencz-Károly főherczegnél is előadta panaszait s kérelmeit; de olyféle általános szólásformákon kívül, hogy az ügy nem sokára jobb fordulatot veend, nem nyert semmi vigasztalást.

Jellasicsnak nagy buzgalommal folytatott hadi készületei Magyarországbán annál méltóbb aggodalmat ébresztének, mivel kormányunk, miként Batthyánnak Szalayhoz Frankfurtba intézett s fentebb közlött leveléből olvastuk, hiteles tudósításokat vón, hogy Olaszországból valóban huszonnégy határfőri zászlóalj indítottatott vissza Horvátországba, Jellasics parancsai alá. E tény kételkedni nem hagyott, hogy mihelyt e zászlóaljak megérkeznek, Jellasics azonnal végrehajtandja a betörése iránt többször ismételt fenyegetéseit.

Növeszté az aggodalmakat az, hogy kormányunk a mindinkább elmérgesülő szerb lázadás ellen kénytelenítettén fordítani legjobb hadi erejét, a Drávánál képtelen volt elégséges rendes katonaságot összegyűjteni. Az őrvonalat képző felkelt nép mellett itt csak a Waza- és Ernő-sorezredek egy-egy zászlóaljai, két honvéd zászlóalj s két huszárezred, 16 ágyúval

táborozott Ottinger tábornok vezérlete alatt. De az erő csekélységénél még nagyobb baj volt, hogy a vezér hűségében sem lehetett bízni. Ottinger inkább csak régi huszár bajtársának, Csányi László kormánybiztosnak rábeszélései, mint hazafiúi lelkesedés által indítva, vévén át a sereg vezérletét, rendes zászlóaljait Nagy-Kanizsánál pontosítá össze, mint a nem sokára elárult indulatából gyanítani lehet, inkább azért, hogy azokat a bán kezébe játssza, mintsem velők a hazát megvédje. Ő hamar titkos érintkezésbe lépett Jellasicscsal; sőt Varasdon személyesen is felkereste őt, Bécsben járta előtt, természetesen a békés kiegyenlítés megkísértésének ürügye alatt. Miről érkezett ott Jellasicscsal, Neustädterrel s egyéb régi ismerőseivel, nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy a tiszteletére készített lakoma alatt felmelegedve, a császári kir. sereg egységéért is emelt s üritett poharat. A bán teljesen megérté e pohárköszöntés horderejét, s örömmel telt szíve ki-csordultában felkiálta: „Ottinger meg van nyerve, ő a mienk!” E jelenet után, melynek híre hamar elhatott a fővárosba, Ottinger nem maradhatott tovább a sereg élén. Elmozdíttatását lemondással előzte meg, mit betegséggel indokolt. Utóbb, Windischgrätz betörésekor, mint egy lovas dandár parancsnoka, harczott a haza ellen. Helyét a drávai sereg élén kormányunk ideiglen Melczer ezredessel, majd gr. Teleki Ádám tábornokkal töltötte be.

De mindenek felett legnagyobb aggodalmat ébresztett kormányunkban az hogy, több kétségtelen tények tanúbizony-sága szerint, az osztrák miniszterium Jellasicscsal már minden leplezés nélkül egy kézre dolgozott; különösen Latour hadügyminiszter neki időről időre pénzt és lőszereket szállít-tatott; egyebek közt Graetzből a szükséges tüzerekkel együtt tizenhat ágyut adott rendelkezése alá; a magyar kormánytól Fiumébe küldött magyar granátosokat Olaszországba parancsolta; minek következtében a védetlen kikötő város a horvátok által elfoglaltatott, gróf Erdődy János kormányzó, a kormányzéssel együtt felfüggesztetett stb.

Sőt, már nemcsak a bánt, hanem a fellázadt ráczokat is nyilván segélyezé a függetlenség megbuktatására a reactional szövetkezett bécsi miniszterium. A szerbek épen azóta *léptek fel merészebben* s kezdték meg a polgári háborút *mindenütt, hol tömegesebben laktak, mióta az Innsbruckban járt*

küldöttség visszatért. E körülmény kétségtelenné teszi, hogy Rajasics patriarcha határozottabb utasításokat hozott magával. A nép között már visszatérte előtt oly hírek terjesztettek, hogy maga a császár is ösztönözte volna a patriarchát a magyarok elleni háború erősebb folytatására. Ez, mint tudjuk, valótlan volt ugyan; de alkalmas indok a szerbek feltűzésére. A vezéreknek elég volt tudniok, hogy az udvari párttól s a bécsi miniszteriumtól pártoltatnak, s a patriarchát, ki őket erről biztosítá, Suplikácز választott vajda megérkezéig az odbor egy gyűlésében haladék nélkül a nemzet ideiglenes kormányzójává (Upravitelj narodna) választották. Rajasics az igazgatást átvéén, annak külön ágait az odbor tagjai közt osztotta fel. Majd a táborokban is személyesen megjelent, s izgató beszédei által az összegyűlt fegyveres csapatokban is új lelkesedést ébresztett. Biztosításaira, hogy a nemzeti mozgalom az udvar s a bécsi kormány által is gyámolittatik, a felkelők soraiban azontúl ama határőri tisztek is szolgálatot vállalának, kik eddig készebbek voltak rangjokról lemondani, mint a lázadásban részt venni. A patriarcha Jellasicstól és Szerbországból pénzt, élelmi s öreg lőszereket és gyakorlott tüzéreket is szerzett. Szóval mindenről gondoskodott a lázadás tűzének élénkebb felszítására.

De a felkelt nép bizodalmanak szilárdítására talán mind ezeknél hatalmasabb indok volt az, hogy egy új elemmel, a törökországi szervianusokkal, menten gyarapodni látták erejüket. Említők, hogy a karloviczi főodbor sürgetéseire, Szerbország kormánya is mind hajlandóbb lett támogatni a magyarországi felkelt szerbeket. Garasanin miniszter ezt annál bátrabban tehette, mivel eleve is biztosítva volt, hogy ezen ellenségeskedés által nemcsak összeütközésbe nem jó az osztrák császári kormánynyal, sőt annak még kedves dolgot is teszen. Mayerhoffer, a Belgrádban székelő osztrák consul, kétségkívül a kormányától vett utasítás szerint, maga volt e dolognak legbuzgóbb előmozdítója. Karagyorgyevics Sándor, Szerbország fejedelme tehát, ki e befolyások mellett tapasztalá, mily népszerű lett tartományában a magyarországi szerbek segélyezésének eszméje, bár maga minden egyenes beavatkozástól tartózkodott, egyáltalában nem ellenzé, hogy minisztere, Garasanin, Petrovics kormánytanácsossal szövet-

kezve, a népet izgassa, s alattvalói közül ezrenként szálljanak át a Dunán felkelt rokonaik segédelmére.

A magyar kormány, mihelyt e betörésekről értesült, azok ellen mindjárt óvást tétetett a török hatóságoknál; Sándor fejedelemtől pedig a belgrádi francia consul közbenjárása által sürgetve követelék, őrzénék meg szigorún, mire állásánál fogva státuszjogilag köteleztetik, a közönyösséget, s tiltanák meg alattvalóinak a fegyveres átjövetelt Magyarországba. Az ígéretek sem a török hatóság, sem a fejedelem részéről nem hiányzanak. A porta nem is késett megintetni a fejedelmet, tartaná fenn a neutralitást. De Mayerhoffer, osztrák consul, izgatása minden sikerétől megfosztá a magyar kormány fellépését. Sándor fejedelemnél ezen kívül még személyes érdekek is keveredtek a dologba, Mayerhoffer ösztönzéseinél is sokkal hatékonyabbak. Obrenovics Mihály herczeg, ki Sándor által 1842-ben fejedelmi székéből elűzetvén, jobbára Bécsben lakott, a forradalmas időt fejedelemségének visszaszerzésére felhasználni óhajtván, pártja által titkon izgatni kezd vala Szervíában. Juniushan pedig Bácskában személyesen is megjelenvén, nemcsak helyeselte a felkelést; hanem segélyt is ígért a felkelőknek, ha fejedelemségét visszanyernie sikerülne: működnének tehát vele közre, hogy Sándor Belgrádból elűzessék. Gondoskodék egyszersmind arról is, hogy ezen ígéréte Szervíában, hol a magyarországi rokonok felkelése mindinkább nemzeti ügynek tekinteték, köztudomásra jusson. Az Obrenovics-párt emberei ezóta a magyarországi szerb lázadás támogatása által saját főnökük ügyét vélték előmozdítani. Ők a vajdaságot Szervíával egyesíteni s független szerb állammá óhajták emelni Obrenovics Mihály uralkodása alatt; mit csak a magyarországi lázadás és belső forradalom diadalmától remélhetének. E végett minden lehetőit elkövettek, hogy honosaik a lázadást segélyezzék, kivált midőn észrevették, hogy Sándor fejedelem, státuszjogi tekintetekből még ingadozik, s hacsak színre is, közönyösnek mutatja magát.

E fondorlatok azonban nem maradtak titokban Sándor fejedelem előtt. Ő tehát, látván, hogy a magyarországi szerb lázadás támogatása mindinkább oly népszerűvé lesz alattvalói közt, hogy annak pártolása nélkül maga is alig tarthatná meg *fejedelmi székét*, menten hajlandóbb lett Rajasics és a *karlóczai főodbor* kérelmeinek teljesítésére. Mivel azonban a ma-

gyar kormány újabban is komolyan sürgeté a neutralitás fentartását, mit a francia consul buzgón támogatott: Garasanin tanácsa szerint, július 11-kén Kragujeváczon, egy nagy nemzeti gyűlést tartott, melynek czélja volt, Szerbiának magatartása fölött a magyarországi felkelés irányában népe színével tanácskozni; egyszersmind pedig az Obrenovics-párt titkos fondorlatait megghiúsítani. A gyűlés abban állapodék meg, hogy nyilvánosan megtagadandó, titkon mindazáltal lehetőleg elősegítendő a magyarországi szerb felkelés. E végzés értelmében, a porta intésére, a francia consul figyelmeztetéseire, s a magyar kormány ismételt sürgetéseire adassék oly válasz, hogy Szervia szigorún megőrzendi a neutralitást; a karlóczai odbornak hivatalosan irassék meg, hogy a szerb kormány a maga kényes állásánál fogva nem segítheti a felkelést; sőt a magyar kormány teljes megnyugtására, Belgrádban s a határszéleken a népnek nyilvános szózatokban színleg szigorún tiltassék meg a magyar szerbek segélyezése. Titkon azonban a kormány tegyen meg mindent, mit a közönyösség e színlelt fentartása mellett a karlóczai odbor kérelmeinek s a szerbián nép segélyezési kívánatainak teljesítésére tehet. E végett Karlóczára s a szerbek táboraiiba küldessenek biztosok; s egy tekintélyesebb szerbián, mint önkéntes álljon az átszállandó csapatok élére.

Sándor fejedelem s minisztere, Garasanin, e nemzeti határozatok által fedve, ezóta saját biztosaik által rendeztették a tartomány belsejében a felkelők segélyére menendő önkéntesek toborzását, s a fölfegyverzetteket magok szállíttatták át a Szerémségbe s a pancsovai határezred vidékébe. A vezérletet Petrovics István, a *szobet*, azaz, a kormánytanács tagja, ki születése helyéről Knicsaninnak neveztetett, vállalta magára. Nehogy pedig ez által a kormánynak a felkelésben való egyenes részvéte elárultassék, Knicsanin tanácsosi rangjáról lemondott s kormánya megegyeztévele ezredesi címet vett föl. Ő az uralkodó fejedelem hive lévén, Sándor az ő vezérségében arra nézve is elégséges kezességet birt, hogy a szerbián csapatok nem fognak vetélytársának Obrenovics Mihálynak támogatására használtatni. A szerbiánok ezóta, bár ravasz kormányuk színre tilalmazá, oly sűrűn csoportosultak Knicsaninnak e bánságban felütött zászlai alá, hogy a különféle táborokban harczoló önkéntes szerb alattvalók száma gyakran

a tizenkét ezret is meghaladta. Az elébb rendezetlen csapataik, melyek eddigelé egyedül a szerb vajdaságért vívtak, Mayerhoffer consuls a Béccsel összeköttetésben lévő katonai hatóságok befolyása alatt lassanként szintűgy osztrák segédhadakká s a reactio eszközeivé lettek, mint a honunkbeli felkel szerbek. És hadseregünknek elég alkalmá volt tapasztalni, hogy e, jobbára szálas, vad tekintetű szerviánok, egész a vakmerőségig menő bátorságukra, vitézségükre és kitartásukra nézve a felkelés minden egyéb elemeit, még a határőri rendes katonaságot is túlhaladták, s a felkelők hadainak minden csatákban magkövét alkották.

E segélyhadak érkezése s a patriarchának említett erélykifejtése a felkelők számát oly annyira megszorította, hogy egy-egy táborukban már tíz-tizenkét ezer fegyveres várta a parancsot a támadó munkálatokra. És e parancs nem sokáig késett. Julius második tizedétől kezdve az egész őrvonal hosszában egymást érték a különböző pontokon támadásaik. Ezek közül a verseczi, az écskai, a futaki, a földvári s végre a szent-tamási harcok részletesb elbeszélést igényelnek.

A verseczi magyar tábor, mely a lázadás terjedésének a megyékbe gátot vetett, rég szállka volt a felkelők szemében. Mindenek előtt tehát ez ellen intézték támadásukat. Reményöket a siker tekintetében nemcsak arra alapíthatták, hogy számuk az ott tanyázó magyar hadnál jóval nagyobb, hanem arra is, hogy a városi számos szerb lakosság segélyére is számolhattak. A szerb lakosság egyetértéséről a felkelőkkel, ha annak egyéb bizonyítványai hiányzottak volna is, már csak azon egy esemény sem engedett kételkedni, hogy ők, kik elébb a törvény értelmében felhíva, makacsul vonakodának nemzetőrökké esküdni, most Kumanovics Sándor, egykori megyei szolgabíró vezérlete alatt, majdnem két ezren követelték nemzetőrökké felvételüket. Ebben a szemes német polgárság józanul meg nem egyezhetett, kivált mióta a felkelők és szerviánok nagyobb számmal kezdtek barangolni a vidéken. Julius elején a városhoz közel fekvő Vlajkovecz helységet éjnek idején megrohanván, az uradalmi épületeket kirabolták, a helység öreg jegyzőjét félholtra verték s magokkal hurczolták. Még nagyobb károkat tettek Paulis községben, *hol egy velők nem tartó határőrcsapat tanyázott. Azt váratlanul meglepvn, többeket megsebesítettek, hetet, ezek közt*

Andreovics kapitányt megölték s fejét karóra tűzve diadaljelül hordozták fel s alá a helységben. A szerb lakosság fegyverforgásra alkalmas része a vidék mind ezen, mind többi helységeiből lassanként egészen átköltözött a felkelőkhöz.

Ezen előzmények után jul. 11-kén két csapatra oszolva, harcrendben közeledtek Versecz felé. Az egyik csapatot, mely két ezernél több végvidékiből állott, Koics, volt főhadnagy, most őrnagy —, a másikat, melyben mintegy ötszáz szervíán számláltatott, Jadics szervíán vezérelte. A sereget Sztanimirovics, a főodbor biztosa kísérte. A magyar tábor vezére, Blomberg ezredes, mozgalmairól értesülvén, a helybeli nemzetőrséget, a szerb lakosság fékentartása végett, a városban hagyván, négy század lovassággal, ugyanannyi gyalogsággal, a táborban létező temesvári s egyéb nemzetőrökkel, és az aradi nemzetőrség derék tűzérei által kezelt két ágyúval elejükbe indult. Rövid ágyúzás után egy oldalról a huszárok, másról a dzsidások oly sikeresen rohanták meg az ellenséget, hogy sorainak megzavarodta után a közel fekvő, magas kukoriczásban keresett menedéket. De a gyalogságtól s a lippai és szent-andrási nemzetőröktől ott is felkerestetvén, rendetlen futásnak eredt. A győzelem teljes volt. Részünkről csak heten estek el; az ellenség hivatalos összeírás szerint háromszáz hármat hagyott halva a csatamezőn; százhatvankilenczen fogságba estek. A halottak közt volt a szervíának vezére is; Koics és Sztanimirovics pedig a foglyok között. Az ellenség ezen kívül még öt zászlót, négy ágyut s két löszertárszekeret vesztett. Az elfogott két szerb vezér a temesvári vérsztörvényszék által, mint hazaáruló, halálra ítéltetvén, jul. 19-kén kivégeztetett; a többi foglyok, kik közt 120 szervíán, Temesváron, Aradon, Csanád és Békés megye börtöneiben zárattak el.

A győzelemnek nagy volt a hatása. A bánsági megyékben, kivált Versecz táján a lázadási szándok jelei mintegy varázsütésre eltűntek. Kik elébb viseletök által magok ellen legtöbb gyanút ébresztettek volt, most legbuzgóbbaknak színlék magokat a győzelem fölötti öröm nyilvánításában. A végvidéken a magyarok iránt rokonszenvvel viseltető községek egymásután lerázták magokról a lázadóknak rájuk erőszakolt igáját s fennen kiáltozák, vonulna be a magyar sereg a végvidékbe, hogy ők is hozzácsatlakozván, a lázadást ott végképp elnyomhassák. Fehértemplom derék polgársága is erre sür-

geté Blomberget, igérvén, hogy egész nemzetőrségét egyesíteni seregével. És valóban e lépéstől annál jobb siker valószínűsíthető, mivel a felkeléssel tartó szerb községek is megreményltek, s azon határőri századdal egyetemben, mely előbb Dreyhan alkudozása következtében Fehértemplomból kivonult s a felkelőkhez csatlakozott való, letették a fegyvert.

De Blomberget, ki egyébiránt magát a csata vezényletében dicséretesen viselte, a végvidék megtámadására sokáig nem lehetett reábirni. Az elfogott Sztanimirovics vallomásai, melyekből a rácz lázadás összefüggése a reactio terveivel teljesen napvilágra jött, — e vallomások tüntették-e szeget a fejében? vagy már maga is vett némi intést a reactio vezetőitől? — bizonytalan. De néhány nap múlva, midőn a magyar tábor a Máriássy-féle ezred egy zászlóaljával és a Zsivkovics-ezred négy századával szaporodott, Blomberg, vonakodását haderejének csekélységével, mint eddig tévé, tovább nem indokolhatván, a sürgetéseknek engedve, végre megindult a végvidékbe. De már e hadjárata is, melynek más eredménye nem lett mint, hogy néhány veszélyes izgató elfogatott, s a határ-őr vonal a Duna mentében némi részben helyreállított, olynemű való, hogy egyáltalában nem nagyobbíthatá benne a bizodalmat. A jobb szellemű magyar katonaságot gróf Eszterházy Sándor őrnagy vezénylete alatt Verseczen hagyta, s csak a harcban kevesebb érdekelt idegen, lengyel dzsidá-sokat s a Zsivkovics-féle négy századot vitte magával. Továbbá, sem a fehértemplomi, sem a táborban létező s hozzá csatlakozni kívánó más nemzetőrség ajánlkozását nem fogadta el; sem Asbóth őrnagyot nem engedte nemzetőreivel bevonulni a végvidékbe. E, még csak gyanús, magaviselete, mint látandjuk, nem sokára nyilvános árulással végződött.

Mi jó eredményei lehettek volna pedig egy ily hadjáratnak, ha azt jó akarrattal s a rendelkezése alatt létező egész tetemes erővel hajtja végre, kitetszik abból is, hogy a verseczi csata kimenetele az egész bántságban félelmet s rettegést terjesztett a felkelők között. Még a Versecztől távol eső Pancsován is oly nagy lőn a lehangoltság, hogy Rajasics a kedélyek felbátorítása végett szükségesnek találta személyesen a hely színére rándulnia. Bemenetét a városba, hogy *la-kóira nagyobb hatást gyakoroljon*, Lukszetics tábornok kíséretében s oldalán kardot viselve, nagy pompával tartá. A tem-

plomban egy heves beszédet mondott a kedélyek felbátorítására, melyben egyebek közt kijelenté, hogy csak ezután fog még javában kezdődni a háború.

A patriarcha e nyilatkozata teljesen megegyezett a valósággal. Mi alatt ő Pancsován időzék, a felkelők több ponton, név szerint Écskán, Futakon, Török-Becsén, Földváron, majdnem egyszerre intéztek támadást a széthelyezett magyar haderő ellen. A perlaszi tábor, a patriarcha Innsbruckból hazatérte után annyira megnövekedett, hogy a szerb fővezér, Sztratiurovics, elég erősnek érzé magát a magyarok becskerei táborának megtámadására. Történt ez július 15-kén, ugyanaz napon, midőn Rajasics Pancsovára megérkezett. A magyar tábor előőrsei Écskán, a Böge folyam hidjánál voltak felállítva, mely pont kulcsul szolgált Becskerek s a kikindai kerület felé. Ezt támadá meg tehát a szerb vezér, hogy, mint mondá, a magyar őrvonalat itt áttörvén, Becskereket megvegye s a kikindai testvéreknek kezet nyújtson. Sztratiurovics mintegy nyolcz ezer emberrel és huszonkét ágyúval indult ki a perlaszi táborból, a győzelem annál nagyobb reményével, mivel a magyar táborban létező rendes katonaság nagy része e napokban más felé működék, s Becskerek védelme jobbra csak a békési és pécskai nemzetőrségre volt bízva. Ez okból a tábor vezére, Kiss Ernő ezredes, csak öt század gyalogsággal, két század lovassággal és négy ágyúval sietett a nagy fontosságú helyzet védelmére. Hogy e csekély haderő az anyiszorta számosabb ellenségnek sikeresen ellentállhatott, azt nem csak feltartóztatta, hanem hat órai harc után visszafordulásra is kényszerítette, leginkább a kedvező helyzetnek, a magyar tüzerek túlnyomó felsőbbbségének s Kiss ezredes minden veszélyrel daczoló, rettenthetlen bátorságának, mely kisdied csapatja erkölcsi erejét hatalmasan felfokozta, lehetett köszönni.

Kiss Ernő, sajnosan tapasztalván, mennyire nőtt a magyar hadak eddigi tétlensége miatt az ellenség ereje, nagy aggodalomba merülve a vidék és haza sorsa felett, haderejének szaporítását sürgeté Vukovics királyi biztosnál. „Soha sem feledem el, úgymond egyebek közt, július 15-két, a mikor 8000 ember és 22 ágyu ellen két század lovassággal és öt század gyalogsággal harczoltam s teljes hat óráig megakadályoztam az ellenségnek Écskára betörését. Sikertült ugyan öt veszteséggel visszavonulásra kényszerítenem; de helyzetem veszély-

teljes voltát is láttam azon alkalommal. Szegény bánság! Szegény haza! Ha Magyarország nem köt békét, veszve van. Mi tudunk is fogunk is egyes harcokat kivívni; de arra, hogy őket egészen legyőzzük, ágyúk kelleneek és 40 ezernyi hadsereg stb.“

Két nappal az écskai harc után a római sánczokból, Földvár és Ó-Becse ellen intéztek támadást a felkelők, mely alkalommal egyszersmind az Ó-Becsével szemközt a Tisza balpartján fekvő Török-Becse szerb lakossága is háborga. Valamint az écskai, úgy ezen megtámadásoknak is szembe-tűnőleg az volt célja, hogy a magyar fő had működése, mely e napokban kezdé meg Sz.-Tamás ostromát, megzavartassék. E végett jul. 17-kén a római sánczokban táborozó felkelők nagy erővel támadták meg Földvárt, hol az ó-becsei magyar tábor előőrsei tanyáztak. A kised csapat egyes pontjairól visszavonult ugyan; a helységet mindazáltal vitézül megvédte, míg Ó-Becséről tetemesb segély érkezett, mely aztán az ellenséget igen élénk és véres csata után visszaverte. Földvár, a visszavonuló ellenségtől folygyuttatván, tűz martalékává lett. Résztint e miatt, résztint pedig mivel a római sánczok közt, melyek Földvártól csak egynegyed órányira feküdtek, hír szerint már tízezer gyalog felkelő s ezer szerviai lovas tanyázt, nagyobb erőt pedig ellenők a magyar vezér most nem fordíthatott, az elpusztult helységből az előőrsök is visszahúztak, s Ó-Becse előtt, szabad ég alatt állíttattak fel.

Egy nappal elébb még véresebb csata vívatott Futaknál, hol mintegy ötszáz felkelő szállt át a Dunán. A helybeli őrség ellentállás nélkül huzódott vissza a nagyobb erő előtt; de a közel Újvidékről pár óra múlva segélyt kapván, oly sükerrel támadta meg a felkelőket, hogy azok holtak és sebesültekben ötvennyolcz embert vesztvén, nyakrafőre siettek át a Dunán. Huszáraink még huszonöt foglyot hoztak vissza közölők Újvidékre.

Mit Kiss Ernő idézett levelében irt, hogy számos ágyú s negyven ezernyi hadsereg kell már az oly nagyon megerősödött felkelők legyőzésére, annak szükségét kormányunk is rég érezte; s az ezernyi bajok közt, melyekkel kivált az osztrák szellemű fő hadi kormányok alattomos rozszindulata *mellett folyton küzködni* kellett, minden lehető megtett egy nagyobb haderő kiállítására. Junius végével valahára több, ré-

szint új honvéd, részint régi zsoldos zászlóaljok indítottak az alvidékre; midőn aztán, hogy azok összevágólag működjenek, egy fővezérrel is kellett gondoskodni. Legtöbb bizodalmat ébresztett maga iránt Kiss Ernő ezredes, kit buzgó hazafiságán felül még személyes érdek, a Becskerek táján fekvő terjedelmes birtokainak megvédése is ösztönzött a polgárháború gyors és szerencsés bevégzésére. A fő hadi kormányiszékek akadékoskodó, gyanús magaviselete következtében mindazáltal meggyőződött a miniszterium, hogy oly magosabb rangú tisztet kell kineveznie fővezérül, ki ne legyen kénytelen a rangfokozatra oly sokat tartó hadi kormányiszéktől venni utasításait; hanem minden gátló kapcsolatoktól feloldva, s teljes hatalommal felruházva, cselekvéseiben minden illetéktelen befolyástól független, csak a kormány iránti felelőssége által legyen korlátolva.

De nem volt csekély feladat ily vezért találni a hazában. A jobbak künn, Olaszországban, voltak alkalmazva; a még benn maradtak jobbára külföldiek valának; ama néhány magyar főtiszt pedig, kik hazájoknak e veszélyes időben jó szolgálatot tehettek volna, szívben, lélekben nem volt magyar s inkább Ausztriához, mint hazájához szított. „Negyven és több név állott a lajstromban, melyek közül választani hatalmamban állott, — mond hátrahagyott emlékirataiban Mészáros, hadügyminiszter, — hanem közöttök felette kevés, kinek hajlama lett volna elébbi bizonyos állásából a bonyolódott magyar térre lépni, úgy hogy többen, mint, például: Legedics, Vogel stb. még magyarságokat is megtagadták. Mások, mint gr. Gyulay, kit a magyar hadi parancsnoksággal megkínáltam, . . . nem is feleltek; sőt emez még hazafiatlanul nyilatkozott körében. . . Többen saját hazájok ellen szintoly készséggel s kedvvel küzdöttek, mintha külföldi ellenség volt volna. Ilyenek voltak, például: Puchner, Vogel, Legedics, Burics, Benedek, gr. Pálffy János és kis öcscse, a nemtelen gondolkodású Móricz, Petricsevich Horváth, Barkó, a gyalázatos gr. Török és többen mások, kiknek neveit elfeledtem.“ „Gróf Lamberg altábornagy, szerzője a második *terra incognitának*, — mond kissé alább ugyanazon emlékirataiban Mészáros hadügyminiszter, ki midőn Olaszországból tárczája átvételére sietvén, Pozsonyon keresztül utaztában őt meglátogatta, — Lamberg Béccsel, s a magas arisztokrátiával össze

kötve, az új mozgalmaknak ellenese s ha lehet, hátráltatója, az új alkotmánynak inkább ellensége, mint barátja volt; noha magán valóságában derék, becsületes ember s jó katona. Akár mint édesgettem, akár mint csirógattam, vagy okokkal ostromoltam, megnyernem őt nem sikerült. Sőt még a legnagyobb ellenszenvvel nyilatkozott, úgy hogy ha nem gondolám békeséges türéssel kiegyenlíteni birni a darabosságokat, talán hatalmam súlyát is kell vele éreztetnem. Azonban, ama remény, hogy bonyolódásainkból kimotolálhatjuk magunkat, engesztelővé tett, idővel remélvén a közügynek megnyerni a vonakodókat. De e reménye mind Lambergre, mind a többiekre nézve megghiúsult. Miként másutt ugyanazon hadügy-miniszter mondja: „Lamberg grófot úgy szólván térdelve kértem: nem engedett. Gróf Gyulay Ferencz tábornok, Benedek ezredes — ki felért volna mind annyival, vagy nem akart, vagy beteges volt, azaz feleletre egy sem méltatott. Később pedig anyja, azaz hazája ellen fegyvert is fogott. Mások szinte nem akartak, vagy öregek voltak, mint Hrabovszky, Blagoevics, Gallbrun stb. S így b. Bechtold altábornagyot kértem fel, nem akarná-e átvenni a vezérséget? Ezen úr szerette a jó víg életet, egyenesnek és jó tábornoknak mondták, mint lovas vezért, a mennyiben az ilyest békeidőkben kivenni lehetett. Ez elfogadta.”

Bechtoldról a magyar közönség még kevesebbet tudott ugyan egyelőre mint a hadügyminiszter; mert neve eddigelé egészen ismeretlen volt a hazában, hol egy idő óta szállásolt: ki-neveztetése mindazáltal, idegen létére is, köz meglepéssel fogadtatott. Abban, hogy nem magyar eredetű, hogy az ország alkotmányáról s jogairól fogalma sincs, hogy, mint társainak nagyobb része, a régi rendes katonaságot nem örömmel látandja összeolvadni az új, magyar rendszerű honvédsereggel, és hogy ezen okoknál fogva, ha különben az ügynek híven szolgálna is, a seregben alig számolhat népszerűségre, — mind ebben akkor senki sem látott okot az ellenszenvre: annyira égetővé lett egy fővezér szükségének érzelme, ki függetlenül, összehatólag intézné működéseit. Midőn ő Kassáról, hol szállásolt, Pesten megjelent s magán körökben is kijelentette, hogy gyorsan s elhatározólag kíván munkálkodni: *egyé-
nisége felől általában kedvező vélemény terjedt el a hazában.* *Hazafiatlanságnak tartatott volna, másként vélekedni a nyi-*

latkozni oly férfiúról, kinek kezébe a miniszterium bizton lehetni hitte Magyarország életkérdései egyikének megoldását. A kedvező vélemény őt némileg szinte a népszerűség fénykörével árasztá el, midőn végre julius elején Szegedre érkezett. Ő maga is mindent elkövetett e népszerűség ápolására: nyílt bánásmódja által mindenkit megnyerni ügyekezett; ragaszkodását a magyar ügyhöz minden alkalommal fennen hirdette. Nagy gondja volt reá, hogy lakása erkélyén nagy nemzeti zászlók tűzessenek ki; a szerb lázadók ellen gyakran nagy hangú fenyegetéseket hallatott s ígérte, hogy őket rövid idő alatt kiűzeni táboraikból. Bizonyos tüntetéssel buvárkodék az asztalain kiterített földabroszokban. Mind ez oly bizodalmat ébresztett iránta, s munkálkodásait eleve is oly reményteljes színben tüntette fel, hogy senkinek eszébe sem jött gyanakodni: vajjon nem látta-e el őt a reactio olyféle titkos utasítással, hogy a háborút lehetőleg hosszúra nyújtani, s mennyire nyilvános árulás nélkül teheti, minden érzékenyebb csapást elfordítani ügyekezék az udvar érdekében lázongó szerbekről?

Kiss ezredes némi érzékenységgel fogadta ugyan melőztetését; de őt is sikerült megnyerni Bechtoldnak, jul. 8-kán kibocsátott azon rendelete által, melynél fogva Kiss a bánágban létező összes hadak vezérévé neveztetett s a fő hadi kormánysektől, mely őt eddigelé minden lépteiben gátolá, teljesen függetlenné tétetett.

Működése első céljául Bechtold Sz.-Tamást tűzte ki. Ezen népes, jobbára szerb lakosságból álló mezővárost a felkelők junius végén kezdték megszállani. A magyar lakosok nagyobb része kiköltözött; a hátramaradt szerbek a római sánczokból számos felkelőkkel és szerviánokkal szaporodván, városukat nagy árkokkal s földművekkel erős táborhelyülé alakították. Erre nézve nagy előnyükre szolgált ama körülmény, hogy déli oldalát a Ferencz-csatorna, az éjszakait pedig a Krivája-mocsár fedezte. Eleve is gyanítván, hogy ily előre tolt ponton, Bács megye közepén, nem fognak sokáig háborittatlanul maradhatni: a sánczolások bevégezésében, élelmi s lőszerek felhalmozásában oly nagy gyorsasággal jártak el, hogy mire Bechtold Ó-Becsére, a táborba érkezett, Sz.-Tamás már annál képesebbnek érzé magát dacolhatni a magyar haderővel, mivel a szinte megerősített s fegyveresekkel meg-

rakott szomszéd Turia által összeköttetését a római sánczokkal is fentartotta.

A felkelők e fészkeinek megtámadását Bechtold jul. 14-re határozta; mi annyira nem tartatott titokban, hogy e szándokról az egész vidék már több nap óta beszélt, s így hihetőleg a felkelőknek is tudtára jutott. A fővezér éjféli tájban négy csapatban indítá meg seregét Ó-Becséről. Két század Don Miguel, négy század Vilmos és három század honvéd gyalogság, másfél század Ferdinánd huszár és fél hat fontos üteg Eder tábornok vezénylete alatt egyenesen Sz.-Tamásnak tartott. Egy másik osztály, két század Ferencz-Károly, három század honvéd gyalogság, fél század huszár s egy üteg ágyú Damjanics őrnagy vezénylete alatt Turia megvételeére küldetett. A harmadik osztály, hat század Ferdinánd huszár s egy lovas üteg gr. Kolowráti huszár ezredes alatt Hegyesről indult meg, az elsővel Sz.-Tamás alatt egyesülendő. A negyedik osztály végre a magát minap Földvár alatt kitüntetett Bergmann kapitány alatt egy század Ferencz-Károly, négy század honvéd-gyalogságból s két ágyúból állott. A támadó had összesen 2400 gyalogra s hétszáz lovasra ment. Ó-Becsén csak honvédek s nemzetőrök maradtak.

A kis sereg reggel, a hosszú éji menettől fáradtan, érkezett a város alá, hol azt más fegyverzett felkelőkön s a lakoságon kívül 3000 végvidéki s 2000 szerbián Bosznics vezérlete alatt készen várta jól megerősített állásában. Három órai ágyuzás után, mi az ellenség földsánczainak mit sem ártott, Bechtold visszavonulót fuvatott és seregét Ó-Becsére indította vissza, azon tapasztalást vivén magával, hogy a jól megerősített, számos ellenségtől s ágyutól védett várost csak nagyobb erő és rendes ostrom által lehetend megvenni; — mit a kormánynak azonnal be is jelentett, a segély megérkeztéig védő állásba tévén seregét. Damjanics hadjárata Turiára, hol a Ferencz-csatorna hidját, mely a községbe vezetett, felszedve találta, szinte eredménytelen maradt. Veszteségünk nem volt ugyan tetemes; a halottak száma, kik közt b. Orczy István eleste köz fájdalmat okozott, csak hatra; a sebesülteké tizenhétre ment; de erkölcsi hatása mind a két részen nagy lőn a sikeretlen ostromnak.

E nap óta Sz.-Tamás, mint a felkelők fő fészke, ország szerte híressé lett, s nevével a szerb lázadás, úgyszólván,

azonosítottatott. A fővárosi s a közvetlenül érdekelt alföldi közönséget a támadás eredménytelenségének híre annál kínosabb érzélemmel töltötte el, mennél nagyobb biztossággal várta a hosszú készülétek s Bechtold fenhéjázó ígéretei után a győzedelmet. A felkelők ellenben vérszemet kaptak s azon-
túl, már főpapjok által is egyre bátorítottván, támadásaikban még merészebbekké lőnek.

Miután a felkelők július 11-kén Versecz alól oly nagy veszteséggel verettek vissza, s a helyőrség egy része, mint elbeszéltek, Blomberg alatt a végvidékbe vonult: a szerbek által elnyomott magyar és német lakosság Pancsován is szabadulni óhajtott a helyben székelő fiózkodbor zsarnoksága alól. Rajasicsnak megjelenése a városban fellelkesíté ugyan a szerb lakosságot, de annak uralmát nem biztosította annyira hogy, ha a verseczi sereg a városhoz közelednék, az ezt a magyar és német polgárok segedelmével hatalmába ne ejthetné. A város birtokát magoknak biztosítani annál nagyobb érdekekben állott pedig a felkelőknek, mivel Knicsanin a szervíán segély-
lyel e várost szándékozott tenni működése alapjává. A Szerbiától csak a Duna által elválasztott városnál e célra nem is lehetett volna alkalmasb helyet kitűzni. Ez okból Stratimirovics, július 23-kán, számosabb haderő kíséretében, a városban váratlanul megjelent; az ott létezett nyolcz ágyút lefoglalta s megtöltve a piacra vitette; s azután mindenkit halállal s háza rommá lövetésével fenyegetett, ki parancsainak ellenszegülni merészkednék. A tanács s az előkelőbb mind szerb, mind magyar s német polgárok a városházára hivatnak; a szerb lakosság pedig felfegyverezve, szerbtisztek alatt, a nagy téren állíttatott fel. A tanács tagjai, kik gyanúsak voltak, vagy a felkelés iránt elég lelkesedést nem tanúsítanak, újjakkal póltattak. Végre pedig a magyar és német lakosság fegyvereinek átadására szólíttatott; előkelőbbjeik a parancs végrehajtásáig túsokul tartatván le. Másnap Sztratimirovics a főodbor nevében egy szózatot bocsáta ki a temesi bánság összes népéhez, melyben biztosságot s védelmet ígér mindenkinek, bármely nemzet- s vallásbeli legyen, ha a szerb ügühöz csatlakozik; azokat ellenben, kik a magyar hatóságok rendeleteinek engedelmeskednek, s a szerb ügy iránt ellenséges indulatot tanúsítanak, Sz.-Mihály s más porrá égetett helységek sorával fenyegeti; hivatalától minden eddigi előljárót, városi s

megyei tisztviselőt, katonai s határőrvidéki hatóságot felfüggeszt; s a közügyek igazgatására, azok helyébe, községi odborokat nevez ki, melyek a karlóczai fődbortól vennék utasításait. A Pancsován hagyott őrségnek s a vidéken felállított tábornak vezérévé végre Bobalics alezredest nevezi ki.

Ezen intézkedések által Pancsovát s vidékét annál könnyebben biztosították számukra a felkelők, minthogy e vidéken a szerviai Knicsanin alatt nem sokára jelentékenyebb hadi erő gyűlt össze Szerviaból s a végvidékből. E haderővel aztán részint Knicsanin, részint Bobalics mindenfelé, hol arra szükség vagy alkalom mutatkozott, támadó hadjáratokat intéztek. A felkelők hadi mozdulatai, valamint a Bácskában úgy a bánságban is rendkívüli sebességet nyertek az által, hogy ők e kirándulásaik alkalmával igen gyakran szekereken szállították egy helyről másra hadi erejüket. A bánság és Bácska síkjai, melyek esős időben a feneketlen sár miatt járhatatlannokká válnak, száraz nyári időben és a téli fagyon sima, kemény, kocsizásra minden irányban alkalmas talajt képeznek. Ezen évi nyáron és őszön a különösen száraz időjárás asztalimává tette e nagy rónaságot; minél fogva gyakran látható lett azon sajátságos jelenet, hogy néhány száz könnyű szekér, mintha versenyt futnának, szélteben vágatott egymás mellett néhány sorban, a sík mezőkön. Minden szekéren, a kocsiison kívül, rendszeren öt fegyveres foglalt helyet. Ezen szállítási mód a magyar részen is divatban volt ugyan; arra mindazáltal nem volt eset, hogy hadaink közvetlenül a csatákra is ily módon vitettek volna, mint az a szerbeknél szokásban volt.

E hadszállítási mód következménye volt, hogy ugyanazon szerb sereg, kevés napok lefolyta alatt, egymástól néha nagy távolságra lévő helyeken váratlanul intézhette támadásait. Majd itt, majd amott tűntek elő, az események fejleményei szerint: itt, hogy a magyar érzelmű községeket megbüntetésék, s azokat kirabolván s fölégetvén, félelmet terjeszszenek a vidéken; amott, hogy szenvedett veszteségeiket megboszúlják. Mozdulataik egyébiránt rendszertelenek voltak.

Ez volt az eset, például, nem sokára a verseczi ütközet után, Uzdin helységet illetőleg. A keményen megvert felkelők *boszújokat* mindenek előtt a magyarokhoz szító, különben *oláh lakosságú, község*en kívánták tölteni; mi végett július

23-kán a perlaszi táborból egy erős csapatrándult ki Uzdinra. A lakosok egy ideig vitézül védték életüket s vagyonukat; és a támadókból már tizennégyen estek el. De midőn házaikat lángokba borúltni szemlélnék, a nagyobb számnak s tűznek egyszersmind ellent nem állhatván, szerteszét futottak, a szomszéd községekben keresván menedéket. A győzedelmes szerbek azon embertelenséggel tetézték az általok e helysége hozott nyomort, hogy a kézre keríthetett fiatal hölgyeket magokkal hurczolák.

Minthogy Blomberg ezredes a verseczi győzedelmet, miként lehetett volna, fel nem használta: a hatás, melyet az eleinte okozott, nem sokáig tartott, s a neki bátorodott felkelők, julius végén, ismét gyűlöngének a vracsegáji táborba, onnan Fehértemplomot újabb megtámadással háborítandók. A fehértemplomiak azonban, miután Verseczről hat század rendes gyaloggal s két század dzsidadással erősödtek, a támadtatást megelőzván, a lokvai erdőben tanyázó ellenséget felkeresték, s közülök huszonhetet elejtván, többeket elfogván, szétverték. Részünkön érzékeny veszteség volt Verbovskynak, a fehértemplomi nemzetőrség parancsnokának eleste.

A Zsivkovics-féle gyalogság néhány nap múlva visszaparancsoltatván, a hű Fehértemplom ismét saját erejére lőn hagyatva; miért a távozó katonasággal a fegyverviselésre alkalmatlan lakosok egy része is Verseczre költözött. Vukovics kir. biztos kevés nap múlva 750 részint határ-, részint nemzetőri fegyvereseket küldött a hátramaradt derék polgárok védelmére. De még nagyobb erkölcsi erőt s vigasztalást nyert a város az által, hogy az áruló Dreyhan helyébe a hazafias érzelmű Maderspach kapitány neveztetett ki az ezred és város parancsnokává. A derék katona, azonnal erélyesen fogván feladata teljesítéséhez, a vidéken lakó szerbeket lefegyverezte, s a barangoló csapatokat, mint például, augusztus 10-kén, több ízben megszalasztotta.

Az erélyes parancsnok ezen működése azonban aggodalmat keltett a pancsova-deliblati szerb táborban; s annak vezérei, Bobalics és Knicsanin, valahára véget akartak vetni Fehértemplom ellentállásának. Vracsegájra tehát nagyobb erőt gyűjtván, szándékuk végrehajtását avval kezdték meg, hogy augusztus 18-kán, a város tövében, a Néra folyón létezett két városi malmot felgyújtották. A következő nap e szerencsétlen

polgárháború egyik legborzasztóbb jelenetének lőn tanúja. Bobalics és Knicsanin e napon mintegy öt-hat ezernyi szerviánokból és végvidékiekből álló sereggel s nyolcz hat fontos ágyúval indult ki Vracsegájról. Az ellenséges sereg reggeli négy órakor már a város alatt állott. A támadás három oldalról egyszerre intéztetett.

Minthogy az éjen át vihar dühöngött s az eső záporként omlott, a város lakosai soha kevesbbé nem várták megtámadtatásukat. Hajnal hasadtán, mielőtt csak sejtették volna is a fejük fölött tornyosuló veszélyt, az ellenség egy csapata a Versecz felé nyúló hegyoldalon létező sánczfokot már is megrohanta, az ott őrködő ötven fehértemplomi polgárt álmában meglepte s tizet közülök felkonczolt; és miután a többiek megfutamodtak, az ott talált ágyut a város ellen fordította. E váratlan megtámadtatás nagy zavarba ejtő a lakosságot; mely mindazáltal, a veszélyekhez már szokva lévén, hamar talpon s fegyverben volt, és Maderspach vezérlete alatt a legveszélyezettebb pontokra sietett. A városban akkor rendes katonai erő épen nem létezett, s csak az említett 750 főnyi nemzet- s határőri csapatokban találtak segédelmet a polgárok. Oly erőt azonban, mennyit számuk után birhattak volna, ezek sem fejthettek ki, mivel nagyobb részök, fegyverhiány miatt, az ellenség löfegyvereivel szemközt nem, hanem csak a sánczokban, a kézviadalnál vala használható. A gondos, vitéz Maderspach, azonban minden emberét czélszerűleg el tudta helyezni. Ő maga majd egy, majd más harcztérre futott, népét rendezni, bátorítani és kis türegű hat ágyuját a leghelyesebben alkalmazni. Mind a két részről keményen és sokáig tartott a kisebb s nagyobb löszerek tüze; s az ellenség minden erőködése daczára sem birt betörni a városba. De a támadók, a nagyobb szám előnyével küzdvén, a harc hosszú vonala nekik kedvezett, és nyolcz óra tájban Knicsanin szerviánjaival, a védők sorait keresztül törvén, a város rácz lakosságú részébe rohant, melynek segélyére bizton számíthatott. Erre egy véres utczai harc következett, melynek borzalmait nem kevésbé nevelte az, hogy a szerb lakosok, az ellenséggel szövetkezvén, laktársaikra ablakaikból kezdtek tüzelni eddigelé gondosan rejtegetett fegyvereikkel. *Végre a város e részében még a kiűtött tűz harapódzó lángjai is sokszorozák a hű polgárok veszedelmét.*

A város német részét mind e mellett is sikerült a derék Maderspachnak mind Knicsanin szerviánjai, mind a többi felkelők betöréseitől megvédenie; bár az ágyugolyók ebben is nagy pusztítást tőnek. Összesen száz husz ház égett el. A rémitő zajba, melyet egy részről a tűz által megrongált háztetők beomlásának robaja, más részről a küzdők harczy lármája okozott, szívrengőtőn vegyültek az őtalmatlan öregek, nők és gyermekek kiáltásai némely német lakosok házaiból, melyekbe a harc alatt egyes szerbek betörték, s a bentalált védtelen népet kegyetlenül legyilkolták, vagyónát elrabolták.

De talán épen őtalmatlan kedveseik e kiáltozásai kelték fel a polgárookban a kétségbeesés azon erejét, mely ellenállhatatlan hatalommal edzé meg lankadni kezdett karjaikat. Két óra tájban Maderspach sűrűbb csoportban rohanta meg a ráczvárosban dülő szerviánokat, s fél órai véres harc után azokat is sikerült kivernie a városból. Három óraker Fehértemplom meg volt mentve. A szerviánok kiveretése után az ellenség újra megkezdte ugyan az utczai harc folytatában megszüntetett ágyuzást; de pár óra múlva ebben is kifárasztott, s nap lementé táján a város alól elhúzódt.

És csak ekkor termett a város alatt a verseczi tábor vezére, Blomberg ezredes, egy osztály dzsidással, ki, ha komoly akarattal indult volna el Verseczről a város megsegítésére, még a harc folytatában reáüthet vala az ellenségre; mert, hiteles tudósítások szerint, pár órával az ütközet vége előtt már közel volt a városhoz; de, bár az ágyuzást is hallhatá, megfeszített sietés helyett, pihenést engedett osztályának. És még akkor is, midőn megérkezett, szándékosan elmulasztá üzőbe venni az előtte elvonuló ellenséget. S így, megérkeztének nem is lett más haszna, mint hogy a felkelők, őt megpillantván, nagyobb sietséggel takarodtak el a város alól.

Annál fényesebb volt a városbeliek dicsősége, hogy a sokkal számosabb ellenséget, tízennégy órai szakadatlan harc után, rendes katonaság segélye nélkül is visszaverték.

Estve Damaszkín Istvánnal még két század Rukavina-gyalogság is érkezett Verseczről. E segély nagy örömmel fogadtatott; a bekövetkezett éjen a kifáradt városbeliek, az állástól fölmentve, bizton nyugodhattak.

A következő napon az ellenséggel szövetkezett áruló szerb lakosság ellen fordult a hazafias polgárság és segélyező nemzetőrség boszúvágya, s annak kielégítését nem lehetett meggátolni. A fehértemplomi német polgárok ebben még több mérsékletet tanúsítanak, mint a segédc csapatok, melyeknek haragja a bűnös szerbek ellen egész a dühösséig felforrott. A szerb lakosok közül többen kegyetlenül megöltek; némely egyesek a boszúszomjasok közül, megfélemlkezve az ügynek, melyet szolgáltak, nemességéről, a szerbek házait feltörték s kirabolták, nem is vizsgálván, bűnös volt-e, vagy nem a megtámadott. Ily állapot, midőn a fegyveres tömeg ragadja magához a büntető hatalmat, a legborzasztóbb fejtelenség. Maderspach minden erejét megfeszíté, hogy a többség tekintélyét helyreállítsa; mi aztán végre sikerült is eléryének.

Fehértemplom megmentése a végelpusztulástól, mit a polgárság ellentállásától felbőszült ellenség, ha győz, rajta kétségkívül végrehajt, nagy véráldozatba került. A városi polgárok közül negyvenöt, a temesi önkéntesekből hat halott maradt a harc színhelyén; sebesült tizenhatsz, hiányzó négy számított. Az ellenség, beszámítva a megölt városi szerbeket is, halottakban 290 embert vesztett; sebeseit magával vitte; fogoly harmincz maradt a győzedelmes polgárok kezében.

A győzelem fő érdeme magáé Maderspach parancsnoké volt, ki hidegvérűsége, lélekjelenléte s okossága által nem kevesebbé, mint eléryes, szerény, minden áldozatra kész magaviselete s ritka becsületessége által oly mértékben kiérdemlé az általa vezényelt nép bizodalmát, hogy azt, szemközt a sokkal nagyobb számú ellenséggel, egész napon át, csüggedten küzdelemben tudta fentartani. Mellette Philippovszky, a tűzérparancsnok, Skublics Ráfael, a temesi önkéntesek, Fiala János, a temesi határőrök vezérei — továbbá a derék Zinser család, az atya és két fia, kiknek egyike, Ferencz, Maderspach segéde volt, Siegel és Barvan polgárok, Tormásy Kálmán szolgabíró és Rudnai Nikolics Sándor, a temesi önkéntesek sorából tüntették ki magokat ernyedetlen vitézségök által. A határőrségből Zádorlak helység férfiai érdemlik meg *a külön megemlést*. Mily benyomást tett e hősi polgárság ereje és elszántsága magára az ellenségre is, nyilván kitűnik

egy szerb írónak következő szavaiból: „A legkitartóbb és legmakacsabb ellentállásra talált a szerb fölkelés a nagy részben németek által lakott Fehértemplomban, melynek lakosai vitézségük s gyakran oroszláni bátorságuk által, melylyel magokat s városukat az ostromló szerbek ellen hónapokon át fentartották, magoknak a magyar hadi történetben nagy hírnevet szereztek s elleneik elismerését is kivívták.”

De az ellenség, bár visszaveretett, nem volt megsemmisítve: a vracsegáji tábor épségben állott még s Fehértemplomot folyton fenyegette. És a nemzeti ügy iránt annyi hűséget, oly dicső kitartást tanúsított kis várost bűn volt volna magára hagyni. Néhány nap múlva hozzá méltó hősök küldettek le tehát segedelmére a 9-dik honvéd-zászlóaljban, mely azontúl e város védelmében országsszerte fényes nevet vívott ki magának. Itt érdemlé ki e zászlóalj azon dicsőséget, hogy a következő évben, a felvidéki táborba rendeltetvén, ott veterán gyanánt üdvözöltetett s bajnokai példányaivá lőnek a nemzeti szabadságért küzdő diadalmas magyar hadaknak. E zászlóalj Kassa vidékén, deli szép fiataliságból állítottat össze; miért lejtette után egy ideig a kassai zászlóaljnak neveztetett. De ezen elnevezést nem sokára a felkelők előtt oly rettentővé lett „vörös sapkások“ nevével cserélte fel. Száma, lejtöttekor teljes volt, ezer bajnokból állá; sőt utóbb bántási újonczokkal 1300-ra szaporodott. A következő évi hadjárat végén e dicső zászlóalj, annyi fényes harc után 400 főre olvadt le, bár gyérülő sorai időnként pótolattak. Fehértemplomba augusztus 22-kén négy százada vonult be, kettő egyelőre a bányakerületbe rendeltetvén.

Ezen ifjú leventéknek nem kellett sokáig várniok az alkalomra, melyben magokat az ellenséggel megismertessék. A szerbek ugyanaz napon, melyen a honvédek a városba érkeztek, annak utolsó két malmát is felgyújtották; más napon pedig a városnak Krusicz felé néző sánczeit támadták meg. A honvédek egy közönséges tüzelés után szuronyonnyal rohantak a támadókra, s őket megfutamtították. Az ellenség holtak és sebesekben husz embert, egy ágyut s társzekeret vesztett. A vörös sapkásoknak két halottjuk és négy sebesültjük lett e hadi keresztségek alkalmával. Az utóbbiak közt volt az ifjú *Vitalis*, az őrnagy öcsce.

A következő napon egészen más nemű esemény foglalta el a fehértemplomiak figyelmét s gerjeszté őket bámulatra. A város előljáróságához egy levél érkezett a vracsegáji táborban időző Mayerhoffer császári ezredes és belgrádi osztrák consultól, melyben ő, előadván, hogy legközelebb Bécsből tért vissza, hol a szerb és horvát ügyekről folyt értekezletben vett volna részt; s visszatértekor értesülvén a veszélyekről, melyekkel Fehértemplomot „a végvidékiek s az osztrák császári ház iránt hasonló hűséggel viseltető más felkelők” fenyegetik: óhajátát fejezi ki a viszály kiegyenlítése s a város mególtalmazása iránt. Felhívja tehát a közönséget, hogy hozzá, a vracsegáji táborba, mielőbb követeket küldjön, kik vele és Jellasics bán küldöttével, Nugent Albert gróffal, értekezzenek; egyszersmind pedig a cs. kir. hadsereg legközelebbi parancsnokát, Blomberg ezredet is hívná meg a tanácskozára. Az értekezlet tárgyául színleg csak a helyérdekek mutattattak fel; Mayerhoffer célja azonban nem egyéb volt, mint Fehértemplomot és Verseczet a magyar ügytől elcsábítani.

Mayerhoffer, kivel már a szerbországi fondorlatok és torzásokról szólva is találkozáink, egyike volt a szerb felkelés főszereplőinek. Mint az osztrák udvar s kormány megbízottja, ő tartotta kezében közvetlenül a reactio eszközévé lett szerb mozgalom végfonalát; ő volt az udvar titkainak letéteményese, terveinek fő végrehajtója a szerbek közt, hogy nemzetiségi tévedéseiket, fanatizmusokat a reactio érdekében kizsákmányolja, a szerb felkelőket és a segedelmekre jött szerviánokat az udvari reactio harcosaiává, vagy mint őket Latour osztrák hadügyminiszter nevezte, „fegyvertársaivá” avassa. Ő Jellasicscal folytonos összeköttetésben állott, vele egybehangzólag működött. Hogy a magyar táborokban szolgáló tiszteket elcsábítsa, velők sűrű levelezésbe ereszkedett, s az egész alvidéken egy tevékeny kémkedési rendszert alkotott. Annyi máson kívül Dreyhant, Blombergét is ő csábította el a magyar ügytől; s alig lehet kételkedni, hogy az árulóvá lett magyar fővezérrel, Bechtold altábornaggyal is összeköttetésben állott. A szerbek közt magának bizodalmat, népszerűséget szerzendő, eleinte nem mulasztá el hízelegni országszerzési ábrándjaiknak; más részről azonban a mozgalom közvetlen vezetőit ezen ábrándokból minden módon

don kijózanítani ügyekezett, az udvar kegyelmeit s jutalmazásait igérvén azoknak kárpótlásul független nemzetiségök álmaiért. És ily módon kevés idő alatt oly annyira megnyerte bizodalmukat, hogy midőn utóbb Sztratimirovics, az érsekkel meghasonlván, a fővezérségről letétetett, Suplikácز vajda megérkezéig ideiglen a szerb hadak fővezérévé választatnék meg a szerbektől. Levelei, melyek később elfogattak, nagy világot vetnek az udvari reactio ezen tevékeny ügynek ármányos cselszövényekre s nagy terjedelmű működéseire.

Közvetlen befolyását a magyar-szerb bonyodalmak vezetésében itt, Fehértemplom alatt, kezdé gyakorolni. Felhívása folytán a fehértemplomiak augusztus 24-kén a katonaság részéről Vitalist, a 9-dik zászlóalj őrnagyát, két honvéd-kapitányt, a város részéről Skublics Ráfaelt s négy polgártársukat küldötték ki. Ezek Mayerhofferrel, Bobaliccsal, az osztrák altábornagyi rangot viselő Nugent gróf s írlandi peernek illyrré lett Albert fiával, mint Jellasics bán biztosával s négy más ismeretlen egyénnel a legszélső sánczokon kívül találkoznak. Verseczről senki sem jelent meg; mert Blomberg már elébb titkon találkozott Vracsegájon Mayerhofferrel.

Mindenek előtt Nugent szólott Vitalishoz, mondván, hogy miután Ausztriának az egész végvidék alájvetette magát, képtelenség volna remélni, hogy Fehértemplom egymaga legyen képes ellentállni. Majd Mayerhoffer a következő feltételeket terjeszté a városbeliek elébe: 1. Ő a városi polgárok életét s vagyonát biztosítja. 2. A magyar honvédek és önkéntesek a várost feltétlenül hagyják el. 3. A fehértemplomi német polgárság annyi túszt ad a maga kebléből, a hány odavaló szerb találatik mint politikai vagy hadi fogoly a magyarok kezében. 4. Meggondolási határidőül negyvennyolcz órai fegyverszünet engedtetik.

De a négy kiküldött polgár ily hosszú időt a meggondolásra nem talált szükségesnek. Némi szóváltások s kölcsönös szemrehányások után a kegyetlen bánásmódról stb. kijelentették, hogy a feltételeket nem fogadhatják el, s kötelesség parancsolta érzelmeikhez híven, a várost minden megtámadás ellen tovább is védendik. A fegyverszünetet azonban *elfogadták*.

Más nap Verseczről Blomberg is átment Fehértemplomba, s a polgárságot a városházára összegyűjtven, ajánlák neki, fogadnak el Mayerhoffer ezredes feltételeit. De a polgárság rendíthetlen maradt hűségében. És az ott szinte jelen volt Damaszkín főszolgabíró emlékezteté az ezredest, hogy a királyi biztosság befolyása s megegyezése nélkül tilos alkudozni az ellenséggel; mire Blomberg csak avval mentegetődzött, hogy ő a város javát kívánja.

De ha a polgárok hívek maradtak is a nemzet ügyéhez, a csábításnak mégis lett némi sikere. Vitalis, a 9-dik zászlóalj őrnagya, mielőtt szolgálatát a kormánynak felajánlotta, nyugalmazott kapitány, a zászlóalj vezényletéről pár nap múlva lemondott s a háború terét elhagyta. Maderspach is, az augusztus 19-kei csatában megrongált egészségének helyreállítása végett egy időre Erdélybe utazván, ideiglen mind a város, mind a honvédek parancsnokságát Rácz kapitány vette át.

Fehértemplom, a maga ügyének jogosságától s hazafiúi érzelemtől áthatva, azontúl még erősebben elszánczolta magát; s minthogy ennél fogva inkább megerősített táborhoz, mint városhoz hasonlított: a királyi biztos Verseczről több ízben jelentékeny lisztmennyiséget szállíttatott be élelmére, melyről malmaik elvesztése után magok a polgárok többé nem gondoskodhattak. Ezen kívül még három ezer forint is küldetett be a szegényebb lakosok némi segítyezésére.

Az alkudozások eredménytelenségének hírért vévén, a karlóczai fő odbor meghagyta a vracsegáji tábor vezérének, hogy a várost, mely a felkelés terjedését a bánásban oly makacsul gátolja, minden áron megvenni törekedjék. Knicsanin ennél fogva készületeit minden lehető ellentállás legyőzésére megtévén, csak alkalmas napra várt, melyen új támadást intézzen.

Ily alkalom aug. 30-kán ajánlkozott, midőn az őrsereg egy része, hogy az országot a portyázó szerbektől megtisztítsa, Versecz felé indult, honnan élelemszállítmány várattott. Knicsanin erről értesülvén, Vracsegájról azonnal felkerekedett seregével s Fehértemplom külső sánczeit megtámadta. Onnan a honvédek által visszaveretvén, a város ellen több *örág heves ágyuzást* folytatott, míg nem a veres sapkások egy *bátor kirohanással* annak is véget vetettek, minden állásból

kivervén az ellenséget. A támadó szerbek és szerviánok e napon 160 halottat és 12 foglyot, egy ágyút s egy zászlót hagytak a városbeliek kezében; kik viszont öt halottat, ezek közt Steurert, a temesi határőrök kapitányát és kilencz sebesültet vesztek soraikból.

Blomberg az e napi harcz alatt ismét az augusztus 19-kei szerepet játszá. Ő hat század dzsídás, négy század Rukavina gyalogság és három ágyú fedezettel kísérte az élelemszállítmányt, s a támadást megelőző éjet Goszpodinczon, Fehértemplomtól másfél órányira töltötte. Ott korán reggel hallá már az ágyudörgést s tovább indulását mégis délig halasztotta; s ekként úgy intézte menetét, hogy ismét akkor tért meg a város alatt, midőn a honvédek már szuronysegezve üzték az ellenséget; és, mint minap, úgy most is óvakodott lovasságával a futamlókra csapni, s őket, mi könnyen végrehajtható lett volna, legalább ágyútól megfosztani. Csak a magyar szellemű Rukavina-féle századok rohantak, daczára az ezredes tilalmának, a futó ellenség után, és üzték azt egy darabig versenyt a honvédekkel. Blomberg, a városiak kérelmére, hagyná csapata egy részét segedelmökre, azt adá válaszul, hogy az ellenség visszaveretvén, a veszélylyel a segély szüksége megszűnt, s még az nap estve visszaindult Verseczre.

Az e napi csatában a vezénylet Plicz honvédkapitány kezében volt, ki jelesen megfelelt feladatának. Abancourt, egy derék lengyel tiszt, kit a márcziusi napok szabadítottak ki várbörtönéből, melyben politikai okok miatt volt elzárva, e napon vitézsége által annyi bátrak közt is, mennyien Fehértemplomban voltak, a köz csodálást vonta magára. Ő, ki a hazáját, Lengyelországot is oly közletről érdeklő magyar függetlenségi harczban annak végéiglen dicső részt vett, hősies pályáját mátyrhallállal fejezte be.

Nem sokára ezen ütközet után Maderspach, a miniszterium előterjesztésére a király által őrnaggyá nevezetvén, a polgárok nagy öröme, a vezényletet ismét átvette a városban. És miután a 9-dik honvédzászlóaljnak eddig másfelé működött századai is a városba szállítottak, a körülmények egészen megváltoztak a vidéken. A fehértemplomiak azontúl a portyázó, vagy magokat a szomszéd helységeken megőszkelni akaró szerb csapatok ellen számos kirándulást intéztek;

melyek, egyenként véve, nagy eseményeket nem képeztek ugyan, de a mennyiben azt tanúsították, hogy az ellenséges felek helyzete megváltozott, s az előbbi megtámadottak támadókká lettek, összeségükben mégis tetemesen nevelték a nemzeti ügy súlyát a vidéken. E kirándulások közül legeredményesebb volt a szeptember 7-kei, mely maga a szerbek vracsegáji tábora ellen intéztetett. A szerbek, heves harc után, a Karas folyón nagy vereséggel átűzetvén, táboruk a honvédek hatalmába esett, kik aztán a helységet felgyújtották, a sánczokat pedig lerombolták. E fészek megvétele, melyből a vidéken annyi rablás űzetett, nagy öröme s nyugalomra vált az egész kerületnek. Ezen kirándulások egyikén találta halálát a jeles tulajdonokkal felruházott s közönségesen kedvelt ifjú Fáy Gyula, ki Zemplén megyében viselt szolgabírói hivatalából a 9-dik zászlóaljba lépven, avval a messze alföldre távozandó, épen egybekelése napján vett bucsút fiatal nejétől.

Mialatt Fehértemplom hősies polgárai s a vörös sapkások zászlóalja ily fényes lapot irtak be nemzeti függetlenségünk harczának történetébe, több más helyeken is kisebb nagyobb fontosságú hadi események folytak le. Mivel a szerbek fegyveres népoket egy haddá soha sem egyesítették, hanem folyton a külön vidéken létező táboraikban tanyáztatták; s azokból a körülmények szerint, többnyire szekereken, majd jobbra majd balra intézik vala támadásaikat: e hadi jelenetek színhelye minduntalan változott. Majd a bántásban, majd Bácskában vívatott egy-egy újabb ütközet; gyakran ugyanaz napon többfelé, egymástól távol eső helyeken űjult meg az egymás ellen mindinkább felbőszült külön fajú honpolgárok ezen sajnálatos harcza.

Így támadták meg a felkelők, egyebek közt, augusztus 22-kén Új-Moldvabányát. Asbóth őrnagy eleinte vitézül ellentállott kis seregével; de miután a parancsai alatt lévő Krassó megyei határőrség megfutamodott, az ellenség száma pedig folyton szaporodott, bátramaradt kis csapatával, mely összesen 140 önkéntesből állott, ő is kénytelen lón Szászabányára visszavonulni. A szerbek, a várost elfoglalván, kirabolták s felgyújtották, s az ott talált lakosokat, kik Asbóthtal távozni *nem akartak*, meggyilkolták; végre még a kath. templomot *s a bányákhoz tartozó olvasztó s más épületeket is felégették*.

s leégették. Kevés óra alatt iszonyú pusztulás képe terült el az elébb virágzó bányahelyen.

E pusztításban a szerbiánokkal Ó-Moldva lakosainak egy része is osztozott. De árulások nem maradt boszúatlanul. Rácz Sándor kapitány, a vörös sapkások két s az oraviczai nemzetőrség egy századával augusztus 27-ke hajnalán a városra rohant; az ott tanyázott szerbián csapatot, miután abból tizen-négyen elestek, kikergette. A vert ellenség nyakrafőre sietett a Dunára, az őt ott készen váró dereglyéken s csolnakokon Szerbiába menekülendő. Ezek közül kettő mértéken túl meg lévén terhelve, elmerült, s a rajtok volt 50—60 szerbián a vízbe fúladt. A harcz alatt a szerbiánok néhányai azon házat, melyben az Új-Moldováról elrablott zsákmány egy része felhalmozva létezett, felgyújtották. A lángok innen tovább harapódzván, a község nagyobb része porrá égett.

Augusztus közepén a karansebesi ezred kertületében is két helyen törtek be a szerbiánok, a Dunán keresztül az almási völgybe, melynek lakosaiban rokonszenvre találtak, és Orsova táján, az Aggastyán-barlang nevű vonalon. De Appel tábornok gondos intézkedései, mint már elébb, úgy most is meggátolták e vidéken a lázadás terjedését. Az Almás völgyébe Karansebesről kiküldött három század a szerbiánokat pusztá megjelenése által megszalasztotta; a völgy nyugtalan lakosait pedig szigorú fegyelmi szabályok által lecsöndesítette.

Sokkal jelentékenyebbek voltak ezen apró csatáknál a Tiszavidék mozgalmai, melyek mind a két részről nagyobb haderővel intéztettek. Itt egy részről a perlaszi, másról, mint már tudjuk, a becskerekai tábor állott szemben egymással, mind a kettő folyton növekedő erővel. A becskerekai magyar tábornak július vége óta, a már említett hadosztályokon kívül, a magyar úgy mellett oly nemesen buzgó lengyel Voronieczky herczeg által szervezett vadászcsapat és a 10-dik honvédszászlóalj állandó alkrészei lőnek. A 4000 főre menő békési, s a két zászlóaljra szakadt bihari nemzetőrség felváltva feküdtek e táborban. Ó-Arad derék nemzetőrsége pedig igen ügyes tűzéreket küldött a maga kebeléből.

E hadak egy része aug. elején véres harczokat vívott a Temes folyamnál a tábortól néhány mértföldnyi távolságban. A, részben horvát nemesek, részben szerb parasztok által lakott *Neuzina* helységben mintegy 1600 főnyi torontali határ-

őrség tanyázott. A még gyakorlatlan erőt aug. 3-kán egy ágyúkkal ellátott, de alig 300 főnyi felkelő csapat támadta meg a szomszéd Jarkovác helyséből. A határőrök, minden ellentállás nélkül megfutamodván, Neuzina a felkelők hatalmába került; kik aztán a horvát nemesek házait kirabolták s felgyújtották. Innen a Temes jobb partjára kelvén, Szárcsa és Szécsány s végre a balparti Bóka helységekre törtek, rabolva s pusztítva mindenütt a nem szerb ajkú lakosságot.

A tábor vezére, Kiss Ernő, ezen eseményről értesülvén, Schiffner őrnagy vezénylete alatt két század lovasságot, négy század gyalogságot s nemzetőrséget két ágyúval küldött ki a Temes felé. E csapat Szárcsát megvévén, az ellenséget a folyamon átűzte. De a szerbek a következő éjen nagyobb számmal tértek vissza s a szomszéd Ernesztházát felgyújtották. Schiffner, aug. 6-kán még két század gyalogsággal s egy század huszárral és két ágyúval erősödvén, az ellenséget, ki jobb szárnyával Szárcsára, a ballal Neuzinára, a középponton pedig egy, ágyúkkal megerősített, sánczra támaszkodék, az egész vonalon egyszerre megtámadta. Ezen ütközet egyike volt a polgárháború legborzasztóbb harcainak, a szenvedély mind a két részről egész a dühösségig lévén felfokozva. Az ellenség Neuzinán, hol a harc leghevesebb volt, míg egyébtől inkább csak az ágyúk játszanak, a kétségbeesés elszántságával védte magát. A helység szerb lakosaival egyesülve, az ablakokból, a háztetők és pinczék nyílásaiból oly makacsul lödöztek betört hadainkra, hogy csak a házakat rájuk gyújtva lehetett őket teljesen legyőzni. Ez volt oka, hogy a szerbek vesztesége, a harcolók számához képest rendkívül nagy lett: az ütközetben s a lángok közt mintegy ötszázan veszték el; fogoly csak 18 maradt a magyarok kezében. Neuzinának az előbbi gyuladásból épen maradt szerblakta része is egészen porrá égett. A magyar seregben sebesült ugyan sok, de halott aránylag igen kevés találtatott; tizenötön nyom nélkül tűntek el. A becskerekai tábor, augusztus havában, ezentúl csak kisebb, de majdnem naponként megújuló csatározásokkal volt elfoglalva, melyeknek, bár részünkről általában kedvezőleg folytak, nem lőn semmi nevezeteseb eredménye.

Mialatt bánági seregeink ezen, kisebb nagyobb győzelmeket nyerték, minden szem a hazában s a fővárosban különösen Bácskára volt fordítva. Itt lévén az ellenség legna-

gyobb ereje, kormányunk is oda rendelt minden, egyébtől nélkülözhető hadi erőt. Miután Sz.-Tamás megtámadása oly eredménytelen maradt, Mészáros hadügyminiszter mindent elkövetett, hogy Bechtold altábornagy erősítést sürgető kívánságának megfeleljen. Sőt a helyszínén teendő intézkedések végett aug. elején személyesen is megjelent a táborban. Az ő buzgalmának eredménye lőn, hogy a bácsi tábor aug. közepe táján jelentékeny számra szaporodott. A három fő állomás külön tekintve: Verbászon, a Gyulay-, Poroszkirály-, Waza-, Schwarczenberg- és a végőri székely ezredekéből egy-egy, a Sándor-ezredből három, a honvédekből ugyanannyi, összesen tizenegy gyalog zászlóalj, a Császár-, Ferdinánd- és Würtemberg-huszárokból összesen kilencz század, a tüzérségből két tizenkét fontos, három hat fontos, egy lovassági üteg és két mozsár tanyázott. Temerinben: egy Waza-, egy Eszter- és egy honvédzászlóalj, négy század Császár-huszár és másfél hat fontos üteg szállásolt. Végre Ó-Becsén: egy Ferencz-Károly-, egy Waza-, két honvéd- és egy pesti önkéntes zászlóalj, négy század Ferdinánd-huszár és egy hat fontos üteg fektűt. S így, e három állomáson összesen 19 gyalog-zászlóalj, 17 lovasszázad, nyolcz és fél üteg létezett; melyekben, a zászlóaljakat hét, a lovassági századokat egy száz főre számítva, mintegy 15,000 harczos számláltatott. E rendes katonaság mellett pedig minden állomáson legalább is ugyanannyi nemzetőr létezett az ország külön részeiből; úgy hogy a bácsi haderő ez idő szerint 30—35 ezerre számítható.

Csernovics Péter lemondása után e hónap elején királyi biztost is újat nevezett ki a kormány Bácskába Szentkirályi Mór jász- és kúnkapitány személyében. E választás azonban egyáltalában nem volt szerencsés. Szentkirályi, az elébb oly erélyes pesti alispán, oly kitűnő ellenzéki szónok az országgyűléseken, oly jeles publicistája a reformpártnak, Kossuthal még a márcziusi események előtt összetűzőzésbe jöván, az átalakulással, mint kiválólag Kossuth művével, egyáltalában nem volt megelégedve. Ő azt túlhajtottnak tekintette s nem volt bizalma a márcziusi intézmények tartósságában. A haza megmentése iránt elláthatlan végű bonyodalmi miatt kétségbeesve, Kossuth, mint e bonyodalmak fő okozója, ellen gyakran a legszenvedélyesebb haraggal tört ki. Vádolá őt, hogy az országot oly szerencsétlenségbe döntötte, „melyben,

mint mondá, a nemzeti becsület megmentése tekintetéből még majd örvendenünk kellend, ha Radeczky az olaszországi seggrel győzi le, s nem a rácok és horvátok hódítják meg a nemzetet . . . . Miért is neveztek ki engem, úgymond, királyi biztosnak, midőn tudták, hogy én márcziustól fogva minden cselekvéseiket kárhoztatom? A miniszterium őt, mint első rendű politikai jelességet, elégtületlen kedélyének kiengesztelése végett nevezte már előbb a jászok és kúnok főkapitányává is, most pedig a királyi biztos oly fontos hivatalára. Ó, bár vonakodva, elfogadta azt, mivel hazafiúi kötelességének tartá, a kormánya alatt létező Jászság s Kúnságnak lerendelt nemzetőrségét személyesen vezérelni. Kijelenti mindazáltal, hogy a biztos tisztelet csak addig viselendi, míglen csapatja a táborban marad; melylyel aztán szept. elején valóban haza is tért. Ily kedélyhangulatú egyén kinevezése oly helyre, hol a kormányt testestül lelkeستül kell vala képviselni, mindenesetre igen helytelen intézkedés volt, melyet semmiféle személyes tekintetek nem képesek kimenteni.

Egyébiránt, biztos kötelességeinek tényleges elmulasztásáról őt nem lehet vádolni; sőt oly szigorú, a minőt ő gyakorlott a lázadás pártosai ellen, ezek sem előtte, sem utána nem tapasztaltak a Bácskában. Eljárása engesztelhetetlen volt a haza ellenségeinek irányában. Papok, nemesek s más előkelő szerbek az ő idejében csak úgy érezték a rögön itélő bíróság szigorát, mint a parasztok. Egyebek közt Baderlicza nevű Bács megyei táblabíró is vesztőhelyen bűnhődött az ország elleni bujtogatásáért. Neve oly rettenetessé lőn a bács megyei szerbek előtt, hogy községeikben, melyek a felkelők örvonalaán kívül estek, minden lázadási rokonszenv jelei megszűntek; ki a szerb ügynek szolgálni akart, kénytelen lőn a felkelők táborába átszökni.

Szentkirályi keserű érzelmeinek csak a magyar oldalon s itt is leginkább környezetében volt káros hatása; mert tőle nem a bizodalom és remény, hanem a csüggedés és kétségbeesés nyilatkozatait hallák szüntelen mind azok, kik őt megközelítették. Pedig úgy is, mennyi katonatiszt volt a táborban, ki nem szívből, nem lelkesedéssel, csak kénytelenségből, vagy még rosszabb indokokból szolgált zászlaink alatt! Azonban, bár mint ítéltünk is Szentkirályi felől, azon elismerést tőle meg nem tagadhatjuk, hogy dühös ingerültsége, melylyel

a haza veszélyes állapotának szerzői ellen minden alkalommal kikelt, a hazáért való kínos aggodalmából s borzasztó jövő-jének sejtelméből, — hazaszeretetből származott.

Mialatt a magyar táborban Sz.-Tamás második ostromára oly nagy készülétek tétettek; és mialatt a készülétek között, Bechtold altábornagy szájhósdieskedését folytatva, nagy biztatásokkal hirdette, hogy „a hydra fejét nem sokára Titelben és Karlóczán vágandja le”: a szerbek sem maradtak tétlenül. Sz.-Tamást lehetőleg megerősítették; táboraitak pedig fegyverben gyakorlott végvidékiekkel és szerviánokkal, ló- és élelemszerekkel még bővebben megrakták. A Sz.-Tamáson és Turián fekvő védserég száma hat-hét ezerre; a nagy római sánczokban lévőké 12—15 ezerre szaporodott; a Karlócza környékén Csereviczen és Kameniczon tanyázó tartaléksereg pedig mintegy 8—10 ezerre emeltetett.

A magyar tábor, míg készülétei bevégezve nem lettek, védelmi állásban maradt. A szerbek ezt felhasználva, több ki-rohanást intéztek Sz.-Tamásról, mely Turia által a római sánczokban tanyázó táborral összeköttetésben állott. Céljok szemlátomást az volt, hogy a magyar tábort Verbász táján keresztül törjék, s a Ferencz-csatorna hosszában Zombor felé terjeszkedvén, az ott fekvő szerb helységeket is bevonják a lázadás körébe. E végett Sztratiimirovics auguszt. 1-jén mintegy két ezer felkelővel s nyolcz ágyúval könnyű szekereken indult ki Verbász felé. De mozdulata idején észrevéte-tett a mieinkálat, s Wollenhoffer tábornok eléggé felkészülve fogadta őket a magos kukoriczavetésben elrejtett ágyúival; minek következtében a szerbek sietve visszavonultak.

Hasonló kitérőt intézett a sz.-tamási felkelőség aug. 3-kán is. De támadása, bár nagyobb erővel jött, ekkor is visszaveretett; s a győztes magyarok egészen Sz.-Tamás sánczai alá üzték a futamlókat.

Verbásznál a felkelőknek nem szolgálván a szerencse, aug. 10-kén a római sánczokból tetemes erővel s több ágyúval Járek ellen intéztek kísérletet; de itt is kudarcot vallottak. Járeken, Temerin szomszédságában, a Császár-huszárok s Esztei Ferdinánd gyalogságának néhány százada tanyázott, melyek Castiglione huszár-ezredes vezénylete alatt rövid, de heves csata után nagy veszteséggel üzték vissza sánczaiba az ellenséget.

Bechtold Sz.-Tamás ostromát aug. 19-re tűzte ki; mi végett fő hadi szállását Ó-Becséről két nappal előbb Verbászra tette át. Sz.-Tamással egy időben a csatorna túlsó partján fekvő s megerősített Turia is megtámadandó vala. A sereg nyugtalan harczvágygyal várta az ostromot. A készülétek nagysága mindenkit a biztos győzelem reményébe ringatott. A valahára megindított sereg osztályait Bechtold fővezérlete alatt Wollenhoffer tábornok, b. Bakonyi és gr. Kolowrácz ezredek vezényelték. Wollenhoffer a megelőző napon Verbászról négy gyalog zászlóaljat s a Württemberg-huszárok Lenkey-féle századat és két tizenkétfontos üteget Kis-Kérre vezetvén, innen 19-kén éjjel után indult Sz.-Tamás alá. Feladata volt, a csatorna hidját, melyen által a város Turiával közlekedett, elfoglalni s azon keresztül törni be a sánczokba. E hidat Vno-rovsky lengyel panszláv mintegy másfél ezer végőrral, néhány száz szerviánnal és négy ágyúval makacsul védelmezé. B. Bakonyi a város nyugati oldalán, a csatorna s a mocsárok közt hosszan elnyúló, úgynevezett verbászi sánczok ellen intézte támadását; hol Biga és Bosznics péterváradai és sajkás végőrökből és szerviánokból álló négy-öt ezer felkelőt vezényeltek. Egy kisebb osztályunk a csillagsánczok ellen működék, melyekben öt-hat száz szervián vadász őrködött. Kolowrácz és Castiglione ezredes végre Turiát támadta meg.

Wollenhoffer a hidfő ellen, hova mocsáros és zombékos talajon kelle keresztül hatni, sok nehézséggel küzdve, csak lassan haladhatott előre. Az említett lengyel is ügyesen s elszántan védé a helyet. Pár órai tüzelés után azonban a szerbek ágyui egyen kívül a mieink által mind elnémettettek. E körülmény, ha az ostrom következetesen folytatattik, magának az ellenségnek vallomása szerint, a hidfő veszedelmét kétségkívül maga után vontat volna. De Bechtold fővezér, mintha a szerbekkel titkos szövetségben állott volna, bár még reggeli tíz órát sem ütött, az ostromló hadaknak ez oldalon, köz csodálkozásra, visszavonulást parancsolt: minek következtében itt végkép megszűnt a működés.

Az úgynevezett verbászi sánczokon ez alatt igen heves harcz fejlődött ki. A szerbek itt a sánczok előtt pár száz lépésnyire várták be Bakonyi előrenyomuló osztályát. De egy heves gyalogsági harcz után sánczaikba visszahúzóztak. Bakonyi e közben a csatorna túlsó partján egy tizenkétfontos üte-

get állíttatott fel, mely a sánczok hosszában intézvéen lövéseit a hiányzó keresztfalak (Traverses) által nem védett szerbekben nagy romlást okozott, s őket a sánczokról levonulni kényszeríté. A Sándorgyalogság felhasználván ez alkalmat, a sánczokra rohan s azokat megmászssa. A heves harcban, mely ott e zászlóalj s a szervianok közt kifejlődött, már-már a magyarok kezében van a győzelem; s ha e zászlóaljat a többi csapatok követik, és az ostromlottak minden oldalról nyomatnak: egy óra múlva magyar zászló lobog vala Sz.-Tamás erődítményein. De Bechtold Wollenhoffer osztályának ekkor már visszavonulást parancsolt; minek következtében a szerbek, kik a hidfőt védelmezték, szinte mindnyájan a verbászi sánczokra sietének hátranyomott társaik segélyezésére. A lengyel Vnorovszky is ott terem, s látván mily pusztítást tesz a csatorna túlsópartjáról a sánczok hosszában működő magyar titeg, s mennyire fedi annak tüze az előre nyomuló magyar harczosokat, azonnal több ágyút irányoz az titeg ellen. Ehhez járult, hogy a sánczokon küzdő Sándor-zászlóaljhoz legközelebb eső pesti önkéntesek, előre hatolás helyett visszahúzódtak. És így a magokra hagyott Sándor-vitézek, a túlnyomó erőt sokáig fel nem tarthatván, visszavonulni kénytelenítettek. Bakonyi ezután a sánczok előtti térről az ágyúttüzet még sokáig folytatá; mert Bechtold, megelégedve avval, hogy az ostrom sikerét, titkos utasítása szerint, meghiúsította, Bakonyi osztályához pár órával később küldé a visszavonulásra intő parancsot. Sokan ezt arra is magyarázták, hogy Bechtold veszésnek szánva Bakonyi osztályát, azt az ellene minden oldalról összpontosított ellenség által megveretni óhajta. De ezt már, ha valóban célja volt is, nem érhetette el. Bakonyi s mellette Aulich, a Sándorgyalogság alezredese, és Lenkey őrnagy, a rendelet vétele után oly tiszteletet parancsoló rendben vezették vissza Verbászra a hadosztályt, hogy a különben is nagy veszteséget szenvedett ellenségnek semmi kedve sem volt azt visszavonulásában háborgatni.

Hasonló eredménytelenséggel végződött Turia ostroma is Kolowrácz ezredes vezérlete alatt. A több óráig tartott ágyúzás után, mely által az ellenség lövegei elnémíttattak, a vezér rohamot parancsolt. De az ostromlók a sánczokból a házakból oly sűrű puskatűzzel fogadtattak, hogy azt ki nem állhatván, visszafordultak. Kolowrácz ezután ismét ágyúit vonatta az elő-

térbe s a helységet, mely nagy részben leégett, még hosszan lödözteté; és csak négy óra tájban, midőn az ostrom alul fel-szabadult sz.-tamásiak a helység segedelmére jöttek, vezette vissza kiskéri tanyájára hadosztályát.

Az e napi összes veszteségünk Sz.-Tamás és Turia alatt, hivatalos adatok szerint negyven halottból és száz sebesültből állott. Amazok közt b. Neffzer Schwarzenberg ezredbeli kapitány s Fiáth huszár főhadnagy eleste fájlaltatott legérzékenyebben. A szállongó hír azonban halottjaink számát mintegy két százra emelte, mi tán valószínűbb is a hivatalos adatnál.

A magyar hadsereg ily kudarczot vallván, a vérszemet kapott felkelők ismét megkezdték támadó munkálataikat. Sztratiurovics elébb két ízben is meghiúsult tervét, mely szerint a magyar hadvonalt áttörni s annak összeköttetését Péterváraddal megszakasztani ügykezett, újra munkálatba fogta. Néhány nap múlva (aug. 26-án) e végett egyszerre intézett támadást O-Kér, Temerin és Járek felé. De kísérlete ez úttal sem sikerült; hadosztályai mind a három ponton visszaverettek. Ő azonban még ekkor sem hagyott fel tervével, melynek szerencsés végrehajtását a háború további folytatásának, kivált a Pétervárad ellen tervezett cselnek sikerére szükségesnek tartá.

Két nappal tehát az elébbi kísérlet után a római sáncokban, Kács, Nadály és Goszpodincze körül, mintegy öt ezer harczost és husz ágyut egyesítván, négy csapatban indult meg Temerin, Szireg és Járek ellen. A fő osztályt ő maga vezénylő Temerin felé. A magyar had ezen állomásokon Máté huszár alezredes alatt mintegy három-négy ezer főre ment; és bár összesen csak két ágyuval rendelkezett, a harczot mégis eleinte mind a három helyen oly szerencsével folytatá, hogy az ellenség tetemes veszteséggel kénytelenítettett visszavonulni. A nap győzedelme azonban túlbizakodóvá s gondatlanná tette a magyar vezért. Máté a bekövetkezett éjre elmulasztá megtenni a rendeleteket, melyek ily makacs, mozdulataiban ily gyors ellenség előtt szükségesek voltak volna. Az éj ennél fogva vést hozott hadainkra. Sztratiurovics éjjel tájban ugyanazon rendben, mint az elmúlt napon, csapatait ismét támadásra vezette. Járeken kezdődván a harcz zaj, *Máté, ki a sötétben az ellenség erejét s mozdulatait meg nem*

íthette, azon véleményben, hogy az ellenség fő ereje Járeket támadta meg, hadának nagyobb részével oda sietett. Míg azonban ő ott az ellenséggel harczra kelt, annak egy más osztálya Járek és Temerin közé vetvén magát, hadaink összeköttetését megszakasztotta; minek következtében maga Sztratirovics több sikerrel működhetett az elszigetelt Temerin ellen. Az ott maradt csekély számú magyar had a sánczok mögül egy ideig vitézül védte ugyan magát; de midőn a hátok mögött a városba lopódzott sajksók azt felgyújtották, az erős szél által hirtelen elterjedt tűzár zavart és rémületet okozott vitézeink közt, kik ennél fogva a lakosokkal együtt sietve vonultak ki a lángborította városból. Járeket, melyből Máté szinte visszavonult, hasonló sors érte. A pár óra előtt még virágzó, vagyonos két közönség reggelre már hamvaiban feküdt. Pétervárad azontúl el volt vágva a magyar tábortól.

Sz.-Tamás ostrománál, ha nem egyenes árulás, de bizonyára annyi s oly szembetűnő hiba, mulasztás, gondatlanság s rendetlenség terhelte a fővezérletet, hogy Bechtold rosztatáról a táborban senki sem kételkedett. Az ostrom szerencsétlen kimenetele után Szentkirályi és Bakonyi azonnal Pestre siettek, a kormányt a körülmények felől értesítendőek. Ugyanazon időben több magántudósítások is érkeztek a fővárosba, melyeknek nyomán az ellenzéki képviselők, még mielőtt a királyi biztos kihallgattatott volna, nagy hévvel keltek ki a sereg vezérlete ellen. Perczel Mór, budai képviselő, egyenesen árulással vádolta a fővezért; s általában kemény szavakkal gáncsolá a hadi parancsnokságokat. „A szerbek és horvátok támadása, úgymond egyebek közt, azon részről gyarapíttatik s ápoltatik, mely rész iránt a nemzet hónapokon által a legnagyobb bizodalmat jelentette ki, sőt tetteiben is tanúsította. Mindig tisztán állott szemeim előtt, hogy az azok által megbízott és azoknak feltétlen hűséget esküdött egyének, ha a legnagyobb erőt szolgáltatjuk is kezeikbe, nem fognak a lázadók ellenében elhatározott támadást tenni, kik azon hatalomnak eszközei...” Ezeknél fogva indítványozá, hogy a táborból megérkezett királyi biztos nyomban hallgattassék ki a történetek felől; s aztán biztosok küldessenek az alvidékre, kik teljes hatalommal s a körülmények szerint érelyesen intézkedjenek a haza megmentése iránt.

A súlyos vád a sereg vezérlete ellen, nyílt ház előtt s ily általánosságban kimondva, bár Perczel azt adatokkal is bebizonyíthatni állítá, ha nem is épen alaptalan, de minden esetre eszélytelen, és minthogy még sem a királyi biztos ki nem hallgattatott, sem a kormány jelentést a háznak nem tett, időelőtti volt. Tekintve pedig azon kényes viszonyokat, melyek a kormány s a fő hadi parancsnokságok közt léteztek; s figyelembe véve azt is, hogy az ellenség előtt álló hadainknak épen fő tisztjei közt nagy számú idegen létezett, kiknek ragaszkodása nemzeti ügyünkhöz felette kétes vala: e vád, ily általánosságban kimondva, ügyünknek felette nagy ártalmára válhatott. Ez okból Szentkirályi, bár különben Bechtoldot maga is kárhoztatá, nem is késett a ház előtt gáncsolni Perczel beszédét; kijelenté egyébiránt, hogy miután nem a ház, hanem a kormány által küldetett ki, előterjesztését a sz. támasi ostromról ennek fogja benyújtani.

Mészáros hadügyminiszter e vádat, ha azt a ház nem gáncsolná, mind következményeiben veszélyesnek, mind személyére nézve sérelmesnek érezvén, kijelenté, hogy ha a ház Perczel e kifejezését: „árulás“ nem rosszalja, ő megszünt tagja lenni a kormánynak. Kossuth egy választmány kinevezését indítványozá, mely előtt Perczel részletesen határozna meg, kit terhel árulással, s adatokkal bizonyítaná be a súlyos vádat, mely általánosságban olyakat is sérthet, kik a haza halálját érdemlik önfeláldozásukért. De evvel nem volt megelégedve az elnökminiszter s Mészároshoz csatlakozva, követelte, hogy Perczel kifejezése jegyzőkönyvben is rosszaltassék, kijelentvén, hogy a ház vonakodását bizalmatlansági szavazatnak venné, s a kormányból azonnal kilépne. Biztosítá egyzersmind a házat, hogy a kormány a királyi biztost és Bakonyi ezredet kihallgatandja s mind a házat értesítendi az eredményről, mind a szükséges intézkedéseket haladéknélkül megteendi a sereg vezérlete körül.

Az ellenzék azonban hevesen megtámadta a kormányt; tétlenségről, idővesztegetésről vádolá azt, minél fogva ennyire hagyta nőni az eleinte könnyen elfojtható lázadást; megróvá a minisztereket, hogy mihelyt ellenzésre találtnak, mindjárt lemondással fenyegetődznek oly időben, midőn minden miniszteri válság veszélybe döntené a hazát. Követelék tehát, *hogy a hadvezérlet körül szigorú vizsgálat tartassék.*

A képviselőház, melynek nagy többsége egyáltalában nem volt megelégedve a dolgok menetével, s bár világos adatokat még nem látott maga előtt, de magán tudósítások nyomán mégis meg volt győződve, hogy a sereg vezérlete körül legalább is sok hiba, mulasztás és rendetlenség történt, s tán még Perczel vádja sem alaptalan, — sokáig habozott végzésében. Miután azonban Batthyáni ismételve felszólalván, kifejtette, hogy ő koránt sem akar bizodalmat szavaztatni a vezérlet iránt; hanem csak a világos próbák nélkül, általánosságban tett s ezért a seregben veszélyes következményeket szülhető „árulási“ kifejezést kívánja rosszaltatni: a többség, hosszú vita után, az elnök által végre rosszaltatni határozta a kérdéses kifejezést.

E határozat azonban koránt sem oszlatta el a kedélyek gyanúját, és semmit sem változtatott a közvéleményen, mely szerint az utolsó hetekben felmerült események után mind bizonyosabbnak tartatott, hogy a horvátok és szerbek lázadása az udvar s a bécsi miniszterium által szítogattatik; az országban létező fő hadi parancsnokságok pedig és számos más főbb rangú tisztek a bécsi miniszteriummal titkos egyetértésben vannak. Mayerhoffer, Blomberg, Dreyhan magaviselete a bánságban; az oláh legénységből álló erdélyi végvidéki zászlóalj magatartása, miszerint, nem rég az alvidéki harczterre rendeltetvén, tisztjei izgatására Szegeden az engedelmisséget megtagadta s a tábor helyett haza menni akart; a bécsi miniszterium számos rendeletei, melyek szerint Jellasics erejének gyarapítására Olaszországból mint több végvidéki zászlóalj utasított haza; Laibachból pedig legújabbán ismét néhány tüzérszázad küldetett Horvátországba; a határszéli vámhivatalok a bevett státuszjövendelmeket Zágrábba szállítani utaltattak s, oda, biztos hírek szerint, több ízben tetemes összegek küldettek; a lázadáshoz szövetszerezett tisztek, büntetés helyett előmozdítást nyernek, mint, például, a nem rég ezredesi rangra emelt Dreyhan; a felvidéki tót megyék is mindinkább izgattnak a fellázadásra; Hurbán, az igazság sújtó keze elől Ausztriába szökött izgató, onnan büntetlenül tovább szöheti fondorlatait, czinkos társai által sűrű közlekedést tart fenn a tót ajkú lakossággal; sőt, több izgatókkal szövetszerezve, Bécsben, az osztrák miniszterium szeme előtt egészen nyíltan toborzhat önkéntes csapatokat, melyekkel az

országba törjön s az éjszaki megyéket is felláztassa: mind ezek és számos más események világos bizonyítványai voltak a közönség ama gyanújának, hogy az udvar és a bécsi minisztérium egyetértésben áll a horvát és szerb felkeléssel, s egy általános reactio tervén dolgozik.

A minisztérium előtt ez nem csupán gyanú volt többé, hanem tény, melynek minden kétséget kizáró bizonyítványait rejték magokban a miniszterek tárczái. „A reactio már nyiltan lép fel s nem titkolja többé szándokait s terveit; Magyarország első áldozatul van kijelölve...” így írt az elnökminiszter ép e napokban a Frankfurtban lévő követünkhöz. De bár ez iránt teljes meggyőződésre jutott már a minisztérium valamennyi tagja, sőt maga István főherczegnádor is: mindazáltal a mód iránt, melyet a kormánynak e viszonyok közt magatartásában követnie kell, s a teendők iránt, melyek a hazát e veszélyes helyzetéből kiszabadíthatnák, a vélemények mind elágazóbbak lőnek a minisztérium kebelében. A mint a hazai állapotok napról napra súlyosbultak, az eddig, bár nem ritkán nagy bajjal, de valamiképen csak fentartott egyesség is mindinkább eltűnt a minisztériumból: a kebelében eleitől fogva létező ellentétek mind élesebbekké, a véleménykülönbségek viszályokká fejlődtek ki.

Már az olasz kérdés, az újonczozási és hadszervezési törvények tárgyalása alatt is, miként elbeszéltük, többször összettköztek egymással a kormány tagjainak véleményei. De még inkább nőtt az egyenetlenség midőn, a veszély közeledtével, a közönségnek e miatt fokkonként öregbedő türelmetlensége hangosabb lett követeléseiben a kormány iránt. A közönség kivált annak elég nagy pöffeszkedő, szájhősdí, elbizott része, nem véve számba a minden oldalról feltornyosodó nehézségeket, s csak azt tartva szeme előtt, hogy a kormányon ülő hazafiak teljes bizodalommal ajándékozta meg, — napról napra zajosabban kezdé követelni, hogy a kezeikbe letett hatalommal mentsek meg a veszélyben forgó hazát. És a mint a sz. tamási, temerini járeki szerencsétlen csaták híre elterjedt, tétlenségről, a katonai hatóságok irányában erélytelenségről s ügyetlenségről vádolá őket, kivált azokat, kik mérsékeltbb irányukról ismertettek. Az ellenzéki lapokban *naponként hevesebb megtámadások tárgyai lettek; népszerűségök véggép elenyészni látszék.*

A közönség e nyomása s magok az események és állapotok súlya alatt, a teendők iránti viták naponként megújultak a minisztertanácsban. Kossuth, kit heves kedélye, meghajolni nem tudó büszkesége s azon gondolat, hogy ama gáncsok reá is hárulnak, mind türelmetlenebbé tőn, erélylyel sürgeté a tanácsban: vettessék valahára vége, hajó szerével nem lehet, erőteljesebb eszközök s módok által is, azon árulásnak, melyet a reactio s annak szolgálatában a bécsi miniszterium űz a nemzet ügyeivel; vagy, ha a miniszterium magában nem érez elég erőt, kiegyenlíteni e viszályt s elejét venni a sebes léptekkel közeledő veszélynek, hívja fel a nemzet képviselőit, intézkedjenek ők a fenyegetett államélet s függetlenség megmentésére. Batthyáni azonban, bár egyébiránt maga is a legmélyebb bosszúsággal nyilatkozott a bécsi miniszterium eljárásáról, semmi indok által nem volt reá bírható, hogy csak egy hajszálnyit is eltérjen a szigorú törvényesség ösvényéről. Ő, ki a népszerűséget, ha szerette is, de soha túl nem becsülte, mit sem hajtott a közönség zajára; s csak azt tartá követendőnek, mit a hazaszeretettől parancsolt eszélyesség sugalt a nehéz körülmények között.

Kossuth, a törvény betűjéhez szigorún ragaszkodva, nem akart a jog teréről a politika ösvényére lépni; s az ország békéjeért törvényen kívüli concessiókat, tenni Ausztria irányában egyáltalában nem volt hajlandó. Ő az országot elég erősnek tartá törvényes jogainak megvédésére, s azokból egy hajszálnyit áldozatot sem akart hozni a körülményeknek. Ausztria irányában kész volt a törvény betűjét szigorún teljesíteni; de a reactióval, mely a státusadósságok egy részét a nemzet vállára tenni, a pénz- és hadügyminiszteri tárczákat Bécsbe visszavinni akarta, a kibéktülést lehetetlennek tartá; s mint-hogy a reactiot erélylyel s ha kell, fegyverrel is, legyőzhetőnek hívé: a megalkuvást bármi nemzeti jog árán megkísérteni sem akarta. Nyíltan s erélyesen kívánt tehát fellépni. Kivánta, hogy a miniszterium szilárd magatartása, minden törvénytelen követelést visszautasító, minden ellenséges lépést visszastorló rendszabályai által kényszerítse a reactiot az ország független kormányzatának elismerésére. Ő merő idővesztésnek nézett minden kiegyenlítési lépést az eddigelé követett módorban.

Batthyáni azonban nem így gondolkodott. Nem kevesebb hő vágy mellett hazáját, nemzetét a törvények szerint függetlennek láthatnia, ő hajlandó volt a körülményekkel némileg megalkudni; engedményezni a kevesebb lényegesekben, hogy a lényegest biztosan megtarthassa; kapcsolatunknak Ausztriával az igazgatási formákban egynémít eszélyesen feláldozni, hogy az ország sarkalatos jogait megőrizhesse; sőt még némi jogokat is kész volt feladni, hogy azok árán a többi megmentse, az ország békéjét Ausztriával, mi életfeltétel volt, megőrizze. Ő is meg volt ugyan győződve, hogy a reactio mind addig nem nyugszik, míg az ország a státusadósságok egy részét át nem veszi, s a had- és pénzügyigazgatásában változás nem történik. Egy perczig sem kételkedett, hogy a reactio ezek kivívásáért el van határozva, a forradalom terére szorítani a nemzetet, s fegyverrel kényszeríteni a márcziusi törvények megváltoztatására. De mennél inkább törekedni látá erre a reactiót, ő annál inkább azon volt, hogy az a magyar kormány eljárásában semmi okot se találjon, melyre megtámadását a jogszerűségnek csak színével is alapíthassa. Csaknem aggodalmasan ragaszkodott a törvényes formákhoz, nehogy azok megsértése által fegyvert adjon a reactio kezébe. Ő iszonyodott a forradalom kétes, készületlenségünkben kétszeresen veszedelmes ösvényétől, melynek végén szertett hazájának sírja tűnt fel aggódó lelke előtt. Ez az oka, miérthogy egyedül törvényes eszközökkel, a bár annyszor süketletlennek bizonyult alkudozásokkal ügyekezett ártalmatlanná tenni s lefegyverezni a nemzet ellen fogamatba vett fondorlatokat. És midőn meggyőződött, hogy ezen eszközök a békét tovább fentartani nem képesek: ő még a törvényes jogokból — és, ha a reactioval különben megalkudni nem lehetne, egynémít még a kormány függetlenségéből is kész volt feláldozni a békéért. Ha pedig a háborút elkerülni még így sem lehetne: óhajtá, hogy az ne a nemzettől kezdessék; következményeinek súlya s a felelet terhe isten és ember előtt ne a nemzetre s kormányára, hanem a reactiora háruljon.

A forradalmat, a háborút Kossuth sem kívánta ugyan; de attól, ha már elkerülhetlenné válnék, nem látszék remegni. Sőt azon reményt táplálá magában hogy, ha békésen nem lehet, fegyverrel is sikerülend végre a nemzet jogainak teljes elismerését s tiszteletét kivívni azon Ausztriától, melyet a

márcziusi napokban oly gyöngének tapasztalt, azon dynasztiától, melyről némi dicsekvéssel szerette mondani, „hogy sorsa, a márcziusi napokban, az ő kezében volt, és csak az ő mérséklete s hűsége mentette meg az enyészettől.“ Ő nem látszék nagy súlyt fektetni arra, hogy az Olaszországban nyert győzelmek, a horvátok és szerbek felkelése s a reactio sűrű keresztfondorlatai azóta felette sokat változtattak a dolgok állásában. És mind ezt eléggé nem méltányolva, oly kiegyenlítésről, melynek ára státusadósság elvállalása, a had- és pénzügy független igazgatásának csorbitása volna, ő hallani sem akart. E véleményét ő nem csak a minisztertanácsban, de hírlapi cikkeiben is, nem minden elbizakodás nélkül, s minden esetre miniszteri állásához képest eszélytelenül, nyilván s határozottan hirdette. „Ő alkuszik, úgymond, ha kell, a pokollal is; alkuszik, ha kell, tisztán horvát alapon, még tán Jellasicssal is: de a Magyarország önállását megnyírni akaró reactioval soha, és ezerszer soha. Letett esküje szerint csak így szabad gondolkodnia; ... s ha ott, hol tárczája felett rendelkeznek, másként gondolkodnának, — akkor ő nem lesz miniszter; de marad magyar polgár.“ Így vélekedvén, társait, kiknek nagyobb része, — tán az egy Szemerét kivéve, mindnyájan, Batthyánival tartának, nem egyszer vádolta, hogy örökké símogatni akaró politikájuk mellett a hazát veszélybe döntik. Ezek ellenben, s köztök leginkább Batthyáni és Széchenyi avval s bizonyára nem igazságtalanul vádolták őt, hogy a radikál párthoz szítása, faltörő politikája, gyakori vigyázatlanabb nyilatkozatai, sőt miniszteri állásával meg nem férhető magatartása által, melynél fogva míg egy részről a tömeg közvéleményével, a népszerűséggel kaczerkodik; más részről egyenes kikelései által beszédeiben s hírlapjában a bécsi kormány ellen, társait minduntalan compromittálja, ügyekezeteiket nehezíti, gátolja sőt megrontja, békés kiegyenlítési kísérleteiket sütkeréktől eleve is megfosztja s minden eredményt lehetetlenné tesz.

Ezen eltérő irányokból összetűközések támadtak, melyeknek következtében a miniszterium többször a lelépés pontján állott. Egyes miniszterek, mint különösen Deák, Eötvös, Klauzál, tárczáiktól csaknem türelmetlenül kívántak ugyan a körülmények közt szabadulni; de mindnyájan mélyen érzék, hogy most, midőn bizonyosnak lehetett tartani, hogy

egy új miniszterium alakulását az udvar nem fogja megengedni, hazafiúi kötelességüknek tarták, helyeiken megmaradni, bár az egység kedvéért folyton fel kell is áldozniok egyéni meggyőződéseiket, s bár ezen áldozatukért még csak azon elégtételt sem nyerhetik, hogy abból a hazára hasznot folyni láthatnának. Augusztus havában, midőn az ügyek mindinkább bonyolódtak s a veszély napról napra nőtt, többször szóba jött a miniszterium feloszlása; de mivel a haza tudve s nem önzés, nem silány pártérdek volt kérdésben, és mindnyájan hű, buzgó hazafiak voltak: könnyelműleg egyikök sem akarta előidézni a szakadást, mely még veszélyesebb viszonyokba ejtené a hazát.

A Sz.-Tamás sikertelen ostroma után, Perczel Mór interpellációja következtében támadt alsó házi heves viták azonban újabbán felfokozták a kedélyek ingerültségét. Midőn Batthyáni a háztól szilárdon követelte, mondaná ki Perczel időtlen árulási vádjára a maga rosszalását, Kossuth nem tette ugyan magát egyenes ellenkezésbe az elnökminiszterrel; mindazáltal, a háború folyamával maga is elégedetlen, Perczel állítását nem kárhóztatá annyira, mint azt tőle Batthyáni kívánta volna. A vita ennek következtében a minisztertanácsba is átvitetett s oly heves összehitközést idézett elő, hogy a szakadás elkerülhetlennnek látszott. Batthyáni a nádor előtt is határozottan kijelenté, hogy ő Kossuthal a miniszteriumban tovább együtt maradni nem akar, s irányaik nagy különbsége miatt, a haza kára nélkül együtt maradnia nem is lehet. De a nádor lehetetlennek tartván a miniszterium fennállását Kossuth nélkül, nem tudta magát mire határozni.

Az erre következett minisztertanácsban általában szóba hozatván a jelen miniszterium feloszlásának s egy, irányban, véleményben összhangzóbb alkotásának mulhatatlan szüksége: Kossuth, ki ezt leginkább vitatá, kijelentette, hogy ő csak Batthyánival kíván részt venni az új combinatióban, melybe még Csányi Lászlót, Nyári Pált és Beöthy Ödönt ajánlá fölvetetni. Batthyáni erre ismétlé, mit már a nádornak kijelentett, hogy nemcsak a Kossuthtól ajánlottakkal, de magával Kossuthtal sem alkot új miniszteriumot. És minthogy a nádor Kossuthot nélkülözhetlennnek nyilvánítá, ő rajta, Batthyánin, *lett volna a sor*, kilépni a kormányból, kivált miután pártja a képviselőházban, bár nőtt is az utolsó időkben, többséggel

nem birt a Kossuthé fölött. Büszkeségét azonban még e körülmény daczára is legyőzte hazaszeretete és iszonya a háborútól Ausztriával. Ő meg volt győződve, hogy Kossuth nyilatkozata, miképen ő nála nélkül nem kíván megmaradni a kormányon, egyáltalában nem vehető komolynak, már ekkor ismeretes dolog lévén, hogy Kossuthban határtalan a hatalom birtokának vágya, s minden afféle nyilatkozat, hogy ő a magán-élet nyugalmáért sóvárog, csak színlett szerénység. Semmi kétsége nem volt tehát hogy, ha ő kilép, a kormányon maradandó Kossuth iránya, melyet ő eddig lehetőleg ellensúlyozott, uralkodóvá leend a miniszteriumban; minél fogva ez Ausztriával, sőt, a radikál párt befolyása mellett, talán magával a királysággal is kevés idő múlva szakadásra viszi az ügyeket s forradalomba rohan. E meggyőződés őt, miként egy hátrahagyott iratában maga mondja, kedve ellen is maradásra bírta, de minden esetre Kossuth nélkül, a kormányon.

Érzé azt Kossuth maga is, hogy az ő további minisztersége múlhatlanul háborúra vezet Ausztriával; és ha volt mégis némi komolyság ama nyilatkozatában, hogy Batthyáni nélkül nem kíván részt venni a kormányban, annak csak ezen érzet szolgált alapjául. Mert bár ő nem látszék is oly igen nagyon iszonyodni a forradalomtól; bár el volt is határozva, fölvenni a keztyűt, ha az a nemzet lábaihoz dobatik: de maga mégsem akarta azt a reactio elébe dobni, s a forradalmat, míg az a nemzet független kormányzatának épsége mellett elkerülhető, szándékosan nem kívánta előidézni, kívált még ekkor nem, midőn a nemzet készületlen volt a háborúra.

A miniszterium e meghasonlást a maga keblében lehetőleg ügykezett ugyan eltakarni a közönség elől; egynémi mindazáltal, Kossuth útján, mégis átszivárgott; mi aztán még inkább nevelte ama különben is nagy izgatottságot, melyet a bácskai táborból érkezett aggasztó hírek s az aug. 21-kei ülés heves vitái támasztottak. Az Egyenlőségi Kör, mely a radikál párt gyűlhelyéül szolgált, Madarász József képviselő elnöklése alatt, már azon szélsőségre is vetemedett, hogy közbátorsági bizottmánynyá határozná magát alakítani; miért is a miniszterium e klubot Hajnik Pál rendőrfőnök által azonnal feloszlatta, teremait bezáratta.

De ezen s hasonló szabályokkal már nem lehetett megnyugtani a naponként érkező, aggasztó hírek által nagyobb

izgatottságba hajtott közönséget. A képviselő házban, arányban a veszély növekedtével, mind hevesebb viták folytak; az ellenzék napról napra gyarapodott; a radikál párt, bár klubja bezáratott, mint lármásabbá lett, lapjaiban a miniszterium ellen naponként erősebb kikelések jelentek meg; az egész közönség lázas izgatottságban hánykódék. Az ügyek oly állapotba jutottak, hogy a kormány mulhatatlannak látta elhatározóbb lépést tenni a kedélyek lecsöndesítésére. Maga Batthyáni is, ki a törvényes formáktól s engesztelő, kiegyenlítő módoktól eltérni egyáltalában nem akart, meggyőződött már hogy, ha idején kellő változás nem történik: egy újabb kedvezőtlen hír az alföldi táborokból könnyen forradalomba sodorhatja a felizgatott közönséget.

É körülmények s a miniszteriumban miattok mind élesebbé vált szakadás augusztus utolsó tizedében azon határozatokra birták a kormányt, hogy a hadállítást s a negyvenkét milliónyi hitelt illető törvények tárgyalásának befejezése után Mészáros hadügyminiszter ismét az alvidéki táborba utazzék, ott maga vegye át a vezérletet, s egy elhatározó csapatot ügyekezzen mérni a szerb felkelésre; Batthyáni és Deák miniszterek pedig azonnal Bécsbe menjenek, az említett két törvényre kieszközölni a királyi sanctiot s különben is végezni, mit még lehetne, a bécsi miniszteriummal. Utasításuk oly értelmű volt, hogy a haza veszedelme nélkül tovább nem tűrhető állapotoknak, mennyire azok az udvartól s a bécsi miniszteriumtól függenek, valahára végét szakítsák s tisztába jöjjenek az iránt, mi szándéka van az országra nézve a dynasztianak s a bécsi kormánynak? Megbízattak különösen, hogy a két törvény sanctioján kívül ő felségétől oly, saját aláírásával el látott, tábori parancsokat eszközöljenek ki, melyekben kijelentessék, hogy ő felsége minden katonától, bármi rangu s nemzetiségű legyen, szorosan megvárja s neki parancsolja is, hogy a míg Magyarországon van, a magyar kormány rendeletei szerint a haza minden ellensége ellen szintazon hűséggel szolgáljon, mint a magyar hadseregek szolgálnak Olaszországban; és a ki ezt nem teszi, bélyegezze azt ő felsége becstelennek s hűtlennek. Tiltsa meg, továbbá, Jellasicsnak az országot megtámadnia; és, miután a horvát mozgalmat, a *meny nyiben az nemzeti*, mind a kormány, mind az országgyűlés *békésen kívánja kiegyenlíteni*, a horvátoknak általában is pa-

rancsolja meg a fegyver letételét. És végre, határozza meg ő félsége, mikor fog hosszabb időzés végett az országba jöni.

Miniszteriumunknak lehetetlen volt ugyan magát vérmes reményekkel kecsegtetnie e küldöttség eljárásának eredménye iránt; mivel azonban a főherczeg nádor némi biztató szókat hallatott, hogy a jog és igazság szózata valahára talán mégis megteszi hatását: végkisérletül e lépésre is elszánta magát, hogy, ha sikeretlen marad is, legalább a feleletterhet hártsa el magáról a történhetőkre nézve.

De Batthyáni agyában ekkor már egyéb gondolatok is forogtak. Meggyőződve lévén, hogy a reactio s a vele szövetkezett bécsi miniszterium ellenséges szándokával mind addig nem hagy fel, míg Magyarország a státusadósságok s a pénz- és hadügyi tárczák tekintetében a rideg jog terén marad: úgy látszik, már ekkor el volt határozva, ha másként nem lehet, ezek iránt is alkuba ereszkedni az udvarral, feltéve minden esetre, hogy az ország békéje valóban helyreállíttatik, s a ráczokhoz és Jellasicshoz a fegyverletétel iránt komoly és erélyes parancsok küldetnek. Engedményezés nélkül az ország részéről lehetetlennek látván meggátolni a nyílt háborút a dynasztiával, nem vonakodék tovább engedni a politikai eszély sugallatainak s a jogból feláldozni annyit, mennyin az életkérdéssé vált békét megvásárolhatja. Annyi bizonyos, hogy távozta előtt határozottan kijelentette a nádornak, miképen visszatérte után Kossuthal nem fog tovább együttmaradni a kormányon. Nehogy pedig távolléte alatt Kossuth ellenkező irányú izgatás által szándokait sikeretlenítse, honmaradt társait oly ígéretre birta, hogy visszatértéig mindenemű fontosabb végzést meggátolnak; Klauzált pedig különösen megbízta, hogy Kossuth lépteit mindenben őrszemmel kísérje s őt minden történendőről rögtön és híven tudósítsa.

A két miniszter aug. 28-kán indult Bécsbe; mit aztán Kossuth szept. 2-kán jelentett be a képviselőháznak. Beszéde, melyet ez alkalommal mondott, több tekintetben fontos s nagy hatást gyakorlott a nemzet képviselőire. „En arra kérem fel a házat, monda egyebek közt, hogy a királylyal való értekezésnek eredményét azon férfias nyugalommal várja be, mely kellő megfontolással s egyszersmind erős elhatározással párosúlva mentheti meg egyedül a hazát. Méltóztatassanak szüntelenlenség nélkül közremunkálni, hogy e percekben, mindenek

felett a nyugalom meg ne zavartassék ott hol még van, s ne szaporíttassék ez által is a hazának veszélye. . . .” Átmenvén a horvát kérdésre, mondá, „hogy ő nemzettől nemzet irányában nemcsak, méltó, de még alaptalan panaszt sem szeret hallani. . . . Ő elnyomni senkit a föld kerektségén nem akar, és hajlandó volna a horvát atyafiaknak azt mondani: ha meguntátok a hét százados kapcsolatot, menjetek isten hírével; áldásom reátok, legyetek szabadok és boldogok. . . .” „Itt az idő, mondá utóbb, midőn a képviselőháznak meg kell gondolnia, miképen akarja beváltani az országgyűlés elején s a válaszfeliratban is kifejezett szavát, hogy a horvátoknak minden igazságos és méltányos kívánatait hajlandó teljesíteni; mert miként mi magunknak szabadságot és függetlenséget követelünk: úgy ezeket másoktól sem akarhatjuk megtagadni. Ez iránt a háznak ki kell jelenteni a maga határozatát: mit tart e dologban saját méltóságához, igazságszeretetéhez s nemzeti becsületéhez méltónak; és e határozatát szükséges egy, nemcsak a horvát néphez, hanem Európához s a külhatalmakhoz is irányzott nyilatkozatban kihirdetni, miszerint a nemzet részéről feltárva legyen az, a mit akarunk, s meg legyen mondva, mikép jogosabb téren soha sem állott nemzet, mint a melyen mi állunk.”

Míg a két miniszter Bécsbe, Mészáros a bácskai táborba utazott, hogy ott személyesen vévén át a sereg vezérletét, egy elhatározó csapást mérjen a szerbekre, Sz.-Tamást megvegye, s az ott nélkülözhetővé válандó hadakat a Drávához küldhesse; mert Jellasics betörése már napról napra váratott a dunántúli vidékbe.

Hadügyminiszterünknek elég alkalma lett itt meggyőződnie, hogy az árulási vád, melylyel Perczel Mór a had vezérletét sújtá, ha esélytelen volt is általánossága miatt s mielőtt kétségtelenül bebizonyított volna; de Bechtoldot illetőleg nem volt alaptalan. „Nem akarom — így szól maga Mészáros emlékirataiban Bechtoldról, — nem akarom kétségbe hozni akkori szándokát a generálnak; hanem mindannyi mozgulatai, intézkedései vagy oktalanok voltak, vagy úgy intézvék, hogy idő múlják és mi se tétessék. Később pedig (a második ostrom idejét érti) sajnosan bizonyult be, hogy a nép ösztönéből rámondott árulói nevezet, ha talán nem is egészen illett reá, legalább annyiban nem volt túlzó, hogy ő maga át-

csekedni mondatott, mikép úgy intézte mozdulatait, hogy mi se váljon belőlök." Bechtoldtól tehát, ki lemondását a Bécsből épen e napokban vett parancs szerint a királyi biztosnak benyújtotta, a fővezérletet átvévén, saját vezérlete alatt készült egy harmadik ostromot intézni Sz.-Tamás ellen. Az előbbi királyi biztos, Szentkirályi Mór helyét is más, Beöthy Ödön, bihari főispán foglalta el, ki, hajdan maga is katona, hasznos segélyére lett az új vezérnek előkészületei megtételében.

Ezek azonban, a tábornoki főnök, Klauzál őrnagy, lassúsága és ügyetlensége miatt sokkal továbbra húzódtak, mint azt a kormány várta s a Drávánál fenyegetett haza viszonyai igényelték volna. A kormány számtalan sürgetéseire az ostrom valahára szeptember 21-re lőn kitűzve. Az egész sereg ekkoron nyolcz serezedbéli, s ugyanannyi honvéd zászlóaljából, két huszár ezredből és nyolcz útegből, összesen mintegy 14,000 gyalogból és 2000 lovasból állott, miből az ostromnál mintegy kilencz ezer gyalog s másfél ezer lovas vett részt. A nemzetőrség, mintegy kétszerannyi, az ostromra közvetlen nem alkalmaztaték, kivéve az Ó-Becsén tanyázókat, kik Fach ezredes alatt Turia felé indítottak. Az egyes osztályokat Eder és Bakonyi tábornokok, Kolowrat és Aulich ezredek vezényelték.

A tábornoki tisztség újabban is oly ügyetlennek bizonyítá be magát, hogy az éjfél után szép holdvilágnál megindult sereg csakhamar eltévedt útjában s alig tudott nap, keltekor megérkezni Sz.-Tamás alá. Míg aztán a lovasság, Eder és Kolowrat alatt a római sánczok felé nyomult, az ellenség kitörését onnan meggátolandó; és míg a csatorna jobb partjáról a város bombákkal lövetett, egy zászlóalj pedig a hídfő megvételeire indítottatott: Bakonyi és Aulich a csatorna bal partján nyomultak előre. Bakonyi az ellenséget a szőlőkből kiűzván, a sánczokat kezdé ostromolni; de siker nélkül. Aulich pedig két zászlóaljával oly makacs ellentállásra talált a város előtti erdő árkaiba rejtőzött ellenség részéről, hogy ezt onnan kiűzni nem bírván, maga vonult vissza. E napon általában igen kevés harcvtágy mutatkozott seregünkben, minek oka kivált ama tétovában keresendő, mely Jellasicsnak már ekkor ténylegesen végrehajtott betörése után a tisztikarban általánossá lett. *Ama meggyőződés, hogy Jellasics csak az udvar meg-*

egyeztével törhetett az országba, s ama bizonytalanság, vajjon nem az udvar akarata ellen állnak-e szemben ők is a ráczokkal, az idegen tiszteket csaknem kivétel nélkül, s a honiakból is sokakat annyira lehangolt, hogy nem ütközni, hanem minden módon szabadulni kívántak a magyar seregből. Négy vagy öt tiszt épen az ostrom előtti napon, többen mindjárt utána beadták lemondásukat. A tiszt kar e hangulata mellett, mihez aztán mindenféle alattomos izgatás is járula, a legénységben is hiányzott az önfeláldozásra kész lelkesedés. Mészáros boszúságára minden lanyhán, kedv és lelkesedés nélkül történvén, a csekély erőfeszítést siker nem követhette.

Az eredménytelenség okai közt említendő még, hogy a csatorna hosszában elhelyezett székely zászlóalj, a köd miatt, mely nap keltekor a láthatárra ereszkedett, tévedésből egy ideig egyéb társaira lődözött. A ködnek tulajdonítható részben az is, hogy mintegy 3000 gyalogból álló szerb csapat a sajkas területből, daczára huszáraink egy pár rohamának, a hídfőhöz juthatott s a városba vonulhatott. Ezentúl még kevesebb remény maradván a sikerre, Mészáros a kedvetlen sereget táborába indította vissza.

Maga az ostrom alatt szenvedett veszteség csekélysége eléggé kitünteti, mily lanyhán, kedv és erély nélkül folyt az egész hadi munkálat: veszteségünk mindössze is csak 20—30 halottból állott, kik közt két tiszt s egy ifju gr. Festetich, ki önkéntes közlegényként vett részt az ostromban. A szerbek általában szívós kitartást tanúsítottak; s míg a férfiak sáncaikat védelmezték, nejeik a városban nemzeti énekeiket hangoztatták a lövöldözések közt. Az ostrom sikeretlensége, természetesen, még inkább felfokozta a szerbek kitartását s erélyüket későbbi munkálataikban.

Közvetlen az ostrom után mindazáltal, az alább elbeszélendő okokból, némi szünet állott be e harczterén. A magyarok és szerbek figyelmét egyaránt a dolgok azon fordulata látszék kizárólag igénybe venni s lekötni, melyet Jellasics betörése s Budapest felé vonulása hozott elő. Minthogy tehát jelentékenyebb harczok a szerb felkelés terén ezentúl hosszabb ideig nem történtek, ideje, hogy ama fontosabb események elbeszélésére menjünk át, melyektől e napokban az ország sorsa függött.

HARMADIK KÖNYV.

A REACTIO NYILT FELLÉPÉSE AZ ORSZÁG
FÜGGETLENSÉGE ELLEN.

ELSŐ FEJEZET.

A horvátok betörését közvetlenül megelőzőtt események.

Batthyáni Lajos gróf és Deák Ferencz miniszterek azon elhatározott szándokkal utaztak fel aug. végén Bécsbe, hogy nemcsak a magokkal vitt had- és pénzügyi törvényczikkeknek eszközöljenek ki királyi szentesítést; hanem hogy az udvari reactio pártjánál s a bécsi miniszteriumnál is tegyenek még egy végkisérletet a békés kiegyenlítésre, ha bár az áldozatokba kerülne is az ország részéről. De e szándékot is meghiúsította a reactio.

A reactio eddigelé jobbára alattomosan, a király háta mögött kiadott rendeletekkel s intézett fondorlatokkal viselte a háborút Magyarország törvényes függetlensége ellen. Résztét a szerbek lázadásában és Jellasics pártütésében nemcsak soha be nem vallotta; hanem hogy, míg maga elég erőt gyűjt, a nemzetet biztosságba ringassa, s annak részéről minden késületet meggátoljon, a körülmények szerint színleg kárhóztatta is a felkeléseket, igérte azoknak lecsilapítását. Most azonban midőn, az olaszok legyőztvén, mind több hadi erőt vonhatott vissza Olaszországból; midőn Jellasics a horvátokkal annyira felkészült, hogy csak a parancsot várta a betörésre; midőn az alattomban segélyezett ráczok is oly nagy mérvben folytathatták lázadásukat, hogy legjobb hadi erőnk általok vétetett igénybe: a reactio megérkezettnek vélé az időt arra, hogy álcáját elvetve, nyíltan lépjen fel a nemzet ellen s azt fegyverrel kényszerítse, módosítani a márcziusi törvényeket, lemondani kormánya függetlenségéről.

Azonban, bár azt eldöntött kérdésnek tekintette is már az udvar, hogy a márcziusi törvények alapján a nemzettel többé nem alkuszik: arra mégis volt gondja, hogy törvényesítő fellépését a világ előtt némileg igazolhassa, a háború miatt

felelősséget magától elhárítsa. Ez okból maga is színelé a békés kiegyenlítés kívánatát, s alkalmat akart nyújtani annak megkísérlésére, de olynemű feltételek alatt, melyekről eleve is mindenki tudhatá, hogy a jogaihoz, törvényeihez szívéosan ragaszkodó nemzet által nem fogadtatnak el.

Minisztereink már néhány napot töltének Bécsben, s kihallgattatást még sem nyerhettek ő felségétől. Az udvari reactiópárt, attól tartván, hogy a miniszterek, ha a királlyal személyesen szólanának, s előtte a jog, törvény s igazság szavát hallatnák, a szándékban lévő tervnek, mint már elébb is történt, megint könnyen utját állhatnák, — a király ajtait előttök elzárta, állítván, hogy ő felsége beteg és senkit sem fogadhat. Felkeresték tehát Ferencz-Károly főherczeget; de általa, a békés kiegyenlítés kérdésére nézve az osztrák miniszteriumhoz utasítottak. Az osztrák miniszterek, kinnél Batthyáni, e fogadtatása miatt nehezteletését nyilvánítá, csak azt válaszolták, hogy Magyarország ügyei hatalmok, megbízatásuk körén kívül esnek. Midőn pedig Batthyáni velök tudatta, hogy nem is az ország belügyeiben, mik a bécsi miniszteriumot nem illetik, hanem a magyar-osztrák viszonyokról kíván velök elhatározólag értekezni: megint csak azt nyerte válaszul, hogy a birodalmi miniszterium, ő felsége a császár különös megbízása nélkül abba sem bocsátkozhatnak.

Mialatt pedig Bécsben lévő minisztereinkkel ekként kerültek minden személyes értekezést: az állítólag beteg király nevében s aláírásával augusztus 31-ről egy leiratot s annak mellékletében az osztrák miniszteriumtól egy emlékiratot küldöttek le Budára, a nádorhoz, hogy azokat a miniszteriummal közölje.

A kir. leirat tartalma következő: ő felsége kijelenti, hogy a mellékletben lévő emlékirat ama zavarok okát és horderejét fejtegeti, melyeket a múlt országgyűlésen alkotott miniszterialis kormányzat az összes birodalom ügyeibe hozott; minél fogva felhívja a magyar miniszteriumot, hogy ezen emlékiratot komolyan fontolja meg. Kijelenti továbbá, hogy mivel a magyar-horvát viszályokat mennél elébb kiegyenlíteni multhatatlanul szükséges: kívánata e tekintetben oda megy ki, hogy a magyar miniszterium néhány tagja nyolcz, legfelébb *tizennégy nap alatt* a horvát kérdésben tartandó végleges értekezés végett Bécsbe jőjjön. Ezen alkudozásra a birodalmi

miniszterium némely előleges föltételeket tűzött ki, melyek ő felségének is teljes helybenhagyását birják. E föltételek következők: 1. Hogy az értekezletben b. Jellasics és a társországok küldöttei is részt vegyenek. 2. Hogy Magyarország részéről a társországok és határőrvidék ellen minden hadi készület megszüntottessék. 3. Hogy a b. Jellasics és a szerb patriarcha ellen indított személyes keresetek megsemmisíttessenek. 4. Hogy a határőrvidékek kivétel nélkül ideiglenesen az ausztriai miniszterium kormánya alá visszaadassanak. — Kijelentetett végül, miképen ő felsége meg van győződve, hogy a magyar miniszterium e viszonyok békés elintézésére a legszívesb készséggel nyújtand segédkezeti; s tudtára adatik, hogy Jellasicshoz is hasonló parancsolat küldetett.

A kézirat melléklete a bécsi miniszteriumnak egy emlékirata, melyben az mindent felhord, mi a Magyarország irányában követett politikájának a jog és igazság némi színezetét megadhatja. Az ivekre terjedő emlékirat, mely Magyarországnak, mint külön jogcímeken alapuló saját külön alkotmány-nal bíró államtestnek, még létezését is tagadja, s azt az ausztriai császárság örökös tartományaival mindenben egyenlő tartománynak tekinti, két fő pontra vonható össze, melyek egyike az: hogy Magyarország köteles részt venni a monarchia fentartására tett államadósságokban; másika pedig azt ügyel-szik megmutatni, hogy a márcziusi törvények néhányai, különösen azok, melyek Magyarországnak azon tárgyakban is, mik a monarchiát közösen illetik, úgymint: a had-, pénz-, kereskedelem- és külügyekben, a birodalométól külön, független kormányt biztosítanak, a *pragmatica sanctio*val ellenkeznek s a monarchia lételét veszélyeztetik; hogy e törvényeket a többi osztrák tartományok megegyezte nélkül nem csak Magyarország rendeinek megalkotni, de még magának a császárnak sem volt joga megerősíteni: ezekben tehát multhatatlanul olyféle módosítást kell tenni, mely Magyarországnak a *pragmatica sanctio* által megállapított kapcsolatát az összes birodalommal helyreállítsa.

Mi a státusadósságokat illeti, csak röviden említjük, hogy kötelelességről azok tekintetében nem lehetett komolyan szó. Magyarország alkotmányos állam lévén, melynek alapjogaihoz tartozott, hogy csak oly terheket viseljen, melyeket *ön maga a nemzet vállal magára országgyűlésein: jogilag egy-*

átaljában nem lehetett köteles oly státusadósságok elvállalására, melyek iránt a nemzet soha meg sem kérdeztetett, melyek tudtán s akaratán kívül, egyedül az udvar önkényes határozatai szerint halmozattak fel. Sőt nem csak jogról s kötelességről, hanem, ha minden viszonyok tekintetbe vétetnek, még méltányosságról sem szólhatott a bécsi kormány. Magyarország a század elején viselt francia háborúk alatt oly bőségesen ajánlá meg országgyűlésein a rendkívüli segedelmeket, hogy ezek kétségkívül felérnek azon összeggel, mely őt különben ezen adósságokból aránylag illethetné. A később csinált adósságokban való részvételét pedig annál kevésbé lehet méltányosnak mondani, mivel a fölött, hogy Magyarország önmaga külön fedezte igazgatása költségeit, és a státuskölcsönökből reá különben is soha semmi sem fordított; még az ő közjévedelmeinek egy része is mintegy hét-nyolcz millió forint évenként az ő érdekein kívül eső vagy azokkal éppen ellentétes célokra költetett el. Bár azonban jogról, kötelességről e tekintetben szó sem lehet: a jelen szerencsétlen bonyodalmakban mindazáltal a magosabb államérdek, az ország békéje, jogainak, alkotmányának biztosítása úgy kívánták, hogy mire jogilag köteles nem volt, azt politikai eszélyből tegye, önként vállaljon el egy részt a státusadósságokból.

Még gyöngébb volt a bécsi miniszterium ama követelésének jogalapja, hogy az ország éppen legfontosabb ügyeiben mondjon le önkormányzási jogáról. E jogot a bécsi kormány kényuralma a mult időkben többféle kép megcsorbította ugyan, de alkotmánya szellemében mindig törvényesen birta a nemzet; néhány hónap előtt pedig a király azt fejedelmi háza legelőkelőbb tagjainak, koronái örökösének jelenlétében, önként és szabadon szentesített új törvények által biztosította. És valaminth akkor senkinek sem juthatott eszébe, e törvényeket ellenkezőknek állítani a *pragmatica sanctio*val: úgy azt sem állíthatá most alaposan a bécsi miniszterium, hogy azok a monarchia lételét veszélyeztetik; feltéve mindazáltal, hogy jelenleg a monarchia két részének egymásiránti viszonya részletesen meghatározottassék, s a közös érdekek, közös ügyek, melyek különösen a külképviseletésre, a közös védelemre s ezek költségeire vonatkoznak, hogy, mondom, e közös ügyek s érdekek elintézésének s igazgatásának módja

megszabassék. A felek itt teljesen egyenjogúak lévén, csak méltányos egyezkedésnek lehetett helye. És ha az egyesség egy új államszerződéssel biztosíttatik, Magyarország önkormányzata miatt nem csak hogy veszély nem fenyegeti a monarchiát; hanem épen abból fogott volna ez oly erőre s hatalomra vergődni, minővel még soha sem dicsekedhetett a fejedelmi ház.

Minisztereink, Batthyáni és Deák, jelenleg épen ily egyességre és szerződésre vezethető alkudozás végett mentek fel a királyi udvarhoz. És, kétséget nem szenved, hogy ők most, az ország ezerféle bajos állapotában, a legkézségesebb hajlamot hozták magokkal egy ily méltányos szerződés megkötésére. De a bécsi miniszterium, mely e tekintetben már egészen a reactiotól vette irányát, nem ily egyezkedést, nem szerződést akart; hanem azt kívánta, hogy Magyarország egyszerűen mondjon le a maga önkormányzati jogáról, törölje el az erre vonatkozó törvényeit, pénz-, had-, kereskedelmi s kül-ügyeinek vezetését adja vissza neki, a bécsi miniszteriumnak, mely azokat elébb az országra nézve oly egyoldalúlag, érdekeivel oly ellenkezőleg kormányozta.

A bécsi miniszterium a helyett, hogy alkudozni kívánó minisztereinkkel szóba állott volna, kísérelti golyókat bocsátott a légbe. Félhivatalos, vagy különben a reactio szolgáltatában álló lapokban azt híresztelteté, hogy Batthyáni és Deák a magyar had- és pénzügyi tárczáknak a birodalmi miniszterumba való beolvasztása felett egyezkednének. Ehíresztelésnek az is lehetett czélja, hogy Magyarország bonyodalmai még inkább öregbítsenek, a nép forradalomra izgatassék, s azon férfiak, kik a békés kiegyenlítést leginkább sürgetik, a közönség előtt lehetetlenekké tétessenek. Ez okból tehát Pulszky, külügyi alstátustitkár, a miniszterium meghagyása szerint, oly nyilatkozatot igtatott a bécsi lapokba, hogy, bár a magyar nemzet semmit inkább nem kíván, mint a közte s a birodalom más státusai közt fenforgó nehézségek barátságos úton való kiegyenlítését, s a népek közt mesterségesen, de nem a szabadság érdekében felszított egymás elleni gyűlölködésének megszüntetését: a miniszterium mindazáltal, szem előtt tartván a nemzet akaratát, csak a fenálló törvények korlátai közt működhetik; s ennél fogva nem érzí magát felhatalmazva, a had- és pénzügyi miniszteriumoknak elkülön-

zését rendelő 1848-diki 3-dik törvényczikk tényleges megváltoztatásába beegyezni.

A királyi leirat s melléklete, a bécsi miniszterium emlékirata a főherczeg nádor által a miniszteriummal közöltetvén, Kossuth szept. 4-kén mindjárt a képviselő házba sietett. Nehogy a különben is izgatott kedélyeket még hevesebb forrongásba hajtsa, a Batthyáninak tett ígérete szerint, a háznak ez uttal nem jelentette be a leérkezett okmányokat. Beszédében csak arra szorítkozék, hogy a miniszterium, valamint kormányra léptekor a király, az alkotmány s törvények iránti hűségre s engedelmességre esküt mondott: úgy mindig szorosan a törvények szerint kormányzott; de mivel azon hatalom, melynek a miniszterium kifolyását képezi, ennek működését elő nem mozdította: a haza felett összetornyosult vésznek eléggé ellent nem állhatott. Öt hónapon keresztül esedezett, úgymond, a miniszterium a királynál, jőne az országba s adná meg jelenléte által a kormánynak azon morális erőt, mely a monarchia eszméjében s a magyar népnek királya iránti kegyeletében rejlik. De ez mind máiglan sem történt. Párttűtés, lázadás támadt, mely a király nevében mondja magát működőnek. A király adott ugyan ki ellene egypár manifestumot; de az ő felségét legközelebb környező körből e parancsok sikere megghiúsított. A bécsi miniszterium, a fejedelem egysége mellett is folytonosan ellenséges indulatot tanúsított. Mind ezek ellenében a magyar miniszterium csak törvényes eszközökkel élhetett, melyek felülről megzsibbasztattak: Ezeknél fogva tehát meg van győződve, hogy vagy végének kell szakadni ezen állapotnak, vagy a nemzet kénytelen lesz ideiglenesen oly végrehajtó hatalomról gondoskodni, mely eljárásának eszközeit ne csak a törvényből, hanem a haza veszélyéből is meríthesse: mert oly miniszterium, mely úgy meg van kötve szemközt az ellenséges hatalmakkal, mint a létező, a hazát nem képes megmenteni. Részéről, úgymond, csak azért nem mondott még le, mert két társa Bécsben van, s nem akarja, hogy róla mondassék, mikép a végső kísérleti eljárásban, melyre kiküldve vannak, rögtönzött lemondása által akadályt vetett. Felkéri aztán a házat, hogy nagy határozatokra s eltökélésekre készülve, támogassa a miniszteriumot ezen utósó kísérleteiben, s tüstént több indítvánnyal is *lépett fel, melyeknek egyike így hangzik:*

„A képviselő-ház tapasztalván, hogy a haza megmentésére s a királyi szék érdekében a szükséges intézkedéseknek ő felségétől kieszközlése végett Bécsbe küldött miniszterek az országot s a királyi széket veszélyeztető halogatással találkoznak: a képviselő ház részéről rögtön egy, száz tagból álló küldöttség utasíttatik ő felségéhez, mely a nemzet nevében annak elkerülhetlen szükségét jelentse ki, hogy ő felsége az ország kebelében személyesen megjelenvén, annak megmenntéséhez királyi hatalmának mérlegbe vetésével járuljon. És hozzon a háznak határozott bizonyosságot a felől: vajjon a dynasztia akarja-e őszintén a nemzetet azon törekvésben támogatni, hogy ezen országot ő felségének csorbíttatlanul megtartsa, s az ő felsége által szentesített törvények minden pártútás ellen sértetlenül fentartassanak? Az idők súlya minden halogatást veszélyesnek mutatván, a képviselő ház ezen küldöttséget oda utasítja, hogy huszonnégy, legfeljebb negyven-nyolcz órán túl Bécsben ne időzzék; hanem ő felségének tudomására juttassa, miként ha rögtön meg nem hallgattatnék, a halogatást tagadó válasznak lesz venni kénytelen.“

Indítványozta ezentúl két bizottmány választását, melyeknek egyike egy, Európához intézendő manifestumot készítsen, melyben a nemzetnek mind utóbbi multja, mind jelene kifejtessék; másika pedig a miniszteriummal egyetértőleg véleményt adjon a Magyar- és Horvátország közti viszályok mikénti kiegyenlítéséről.

Az indítványok mind a két házban egyértelműleg elfogadtatván, a küldöttség mindjárt más nap (szept. 5) felment Bécsbe. Nehogy azonban a reactio azon terve sikerüljön, hogy a készületek részünkről mind addig fölfüggesztessenek, míg Jellasics a betörésre teljesen felkészül: Kossuth a küldöttség hazajöttéig sem akará elvesztegetni a drága időt. Ő a reactio feltételeit elfogadni hajlandó nem levén, azon ponton látá az ügyeket, hol a háború már csaknem bizonyossá lett: az annak megkezdhetésére legszükségesebb intézkedéseket tehát nem tartá továbbra halaszthatóknak. A rendeletek közt, melyek e végre a miniszterium által e napokban kiadattak, legfontosabb az, mely szerint a háztól megszavazott 61 millió forintnyi hitel rovására, a törvényczikkek már különben sem remélhető szentesítését meg sem várva, az öt forintos pénzjegyeket szept. 6-kán forgalomba tette. E mellett a hadi erő-

illetőleg is többféle intézkedés történt. Egyebek közt felszólítás bocsáttatott a közönséghez, hogy, miután a tábori kar, nem különben a hadmérnöki, tűzeri, aknási és utászi karok tetemes szaporítása szükségessé vált, — azok, kik ezen hadszolgálati ágakra képességgel bírnak, a hadügyminiszteriumnál mennél előbb jelentkezzenek. A toborzás és szabad csapatok alakítása a fővárosban Perczel Mór, Szalay, Láng s mások által nagy buzgalommal megkezdett; ellenben az oláh és Nassaui ezredbeli épen nem biztos katonaság a fővárosból elmozdított. Ugyanezen napokban kezdődött meg az eddigelé még mindig osztrák császári színek és zászlók alatt állott veteran sorkatonaság átlépése a nemzeti honvédszászlók alá. A granátosok a sárgafekete zsinórt egyenruháikról önként letépvén, helyébe vöröset varrtak fel, s a fővárosban átlomásozó vagy épen alakuló honvéd és mozgó csapatok zászlóaljaiba léptek át. Mennyi része volt a katonaság e tettében kéz alatt Kossuthnak, nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy ő azt nem akadályozta; és, ha tán nem ő volt is megindítója a katonaság nemzeti lábra állásának, azt hallgatag megegyezte által nem kevésbé előmozdította. Mind e mellett az országos rendőri osztálynak, mely Hajnik Pál igazgatása alatt áll vala, feladatául tűzetett, kísérné különösebben figyelemmel az olyféle mozgalmakat, melyek az ország függetlensége, alkotmányos szabadsága és a korona jogainak csorbitása ellen intézvék.

Mi alatt a közönség a legfeszültebb várakozással nézett az országos küldöttség eljárása sükerének elébe, két tudósítás rendkívüli ingerültséget támasztott a fővárosban. Egyik azon ténynek híre volt, hogy Bunyevác, Zágráb megyei alispán s Jellasics biztosa, Fiumét aug. 31-kén a bán nevében fegyveres erővel elfoglalta s gróf Erdődy János kormányzót hivatalától elmozdította. A másik gróf Teleki Ádám drávai seregünk vezérének azon értesítése volt, hogy b. Neustädter tábornok, a horvátok varasdi táborának parancsnoka, hozzá egy nyomtatott királyi kéziratot s annak kíséretében egy kiáltványt küldött légyen, melyben nyilvánítatik, hogy a horvát seregek kevés nap múlva Magyarországra nyomulandának. A kir. kézirat tartalma im a következő:

„Kedves báró Jellasics! A dynasztiám s az összes monarchia iránti hűség és ragaszkodás kétségtelen bizonyítványai, melyeket ön horvát banná kineveztetése óta sokszor

tanúsított, valamint azon készség, melylyel ön a magyar miniszteriummal való értekezés folytán kibocsátott rendeleteimnek eleget tenni törekedett (!), meggyőztek arról, miképen önnek soha sem lehetett szándéka, legfelsőbb parancsaimnak felsegértőleg ellene szegülni, vagy azon kapocs felbontására törekedni, mely Magyarország kapcsolt részeit századok óta magyar koronámhoz köti, s melynek jövőre is a közjó alapjául s gyarapítására kell szolgálni.

„Különös megnyugtatóra szolgál tehát atyai szívemnek, hogy azon ítéllettől elállhatok, melyet f. é. június 10-kei manifestumomban az ön ellen intézendő vizsgálat s önnek báni hivatalától s minden katonai tisztségektől való előleges felfüggesztése iránt, áltatások alapján, hozni indítottam, melyek önnek tetteleg bebizonyult hű engedelmissége által teljesen megczáfoltatnak.

„Midőn ez iránt a szükségeseket főherczeg öcsémuramnak, Magyarország nádorának megküldöm, jövőre is elvárom önnek kötelességérzetétől és loyális gondolkodásától, hogy azon helyzetben, melyre önt bizalmam emelte, mindig csak az összes monarchia javára, Magyarország koronája épségének föntartására és a magyar társországok viszonyainak sükeres megoldására fog törekedni. Schönnbrunnban, 1848-ki szept. 4-kén. Ferdinánd m. k.“

E királyi kézirat meggyőző bizonyosságát adá annak, hogy a reactio tökéletes diadalát ülte a királyi udvarban. A beteges király a reactio pártja által mintegy fogva tartatott; ajtai gondosan őriztettek, nehogy küszöbén valaki átlépjen, ki a jog, törvényesség és igazság szózatát előtte hallathatná. Minisztereink, kik nélkül a magyar koronát illető ügyekben a király törvényesen semmi rendeletet nem adhatott, tőle hasonlókép elzárva maradván: a reactio vezetői kényők szerint játszanak a gyöngye királylyal, szavát, esküjét, kötelezettségeit, a királyi felség tekintélyének csorbitására, általa minden szemérem nélkül megszegetvén, midőn érdekek úgy kívánta.

A miniszteriumnak Budapesten lévő tagjai Teleki tábornok tudósítását vévén, minthogy a királyi kézirat ellenjegyezve nem volt, méltán kételkedhettek annak valódiságán. Eötvös közoktatási miniszter tehát társaitól azonnal a főherczeg nádorhoz küldetett megkérdezni, van-e arról tudomása, s vett-e

a királytól olyféle értesítést, minő a kéziratban említették? A főherczeg tagadólág válaszolt.

Jobb alkalmuk volt ez iránt bizonyosságot szerezní Bécsben lévő minisztereinknek. A kéziratot ők szept. 6-kán látták egy nyomtatott példányban; de annak valódiságán ők is kétkedének, fel nem tehetvén, hogy a király előbbi, törvényes ellenjegyzéssel kiadott manifestumát egyszerű, ellen nem jegyzett kézirat által akarná visszavonni, kivált miután a bánt terhelő vádak azóta szaporodtak és több tény által kétségtelen bizonyosságra emeltettek. Kétségek azonban csakhamar fájdalmasan eloszlott. Deák Ferencz a kézirat egy nyomtatott példányával Ferencz-Károly főherczeghez sietett, s kérdése: való-e a királyi kézirat? — tőle határozott *igent* nyert válaszul.

Herczeg Eszterházy Pál, a király személye mellett lévő külügyminiszter, ennek következtében, még az napon beadta lemondását, mi el is fogadtatott. A mellőztetés által sértett kedély méltó fájdalma birta-e őt e lépésre; vagy csak azért tette azt, mivel nem akart részt venni a harcban, melyet a reactio a nemzet ellen már nyíltan megkezdett? — bizonytalan. A nemzet semmit sem vesztett benne, kit különben is a mulasztásoknak s erélytelenségnek vádja méltán terhelt hivatviselésében. Ha ő, a legnagyobb birtokú magyar úr, nevének, befolyásának s külföldi összeköttetéseinek súlyát hű hazafihoz illő egész buzgalommal s erélylyel érvényessé tette volna, sok bajt elfordíthat vala hazájáról, megóván azt a forradalom s belháború iszonyú következményeitől. De miként a múlt század elején Pál elődében, ki a Rákóczy felkelés alatt viselte a nádori méltóságot; úgy benne is hiányzott azon lelkesültebb hazafiság s meleg honszeretet, mely a haza javát, függetlenségét és szabadságát sem az udvari kegyek mosolygó csábjainak, sem az önérdék félénk ösztönének s kicsinyes tekinteteinek nem képes feláldozni.

Az országgyűlés küldöttsége szept. 6-kán érkezett fel Bécsbe; de a lefolyt események után a sikernek nem nagy reményével kecsegtetheté magát. Batthyáni azt más nap bejelentvén, azon válaszszaal tért meg, hogy a királytól szept. 8-kán délben fogadtatandik. Midőn azonban Deák Ferencz a *küldöttség elnökétől* mondandó beszédet, az udvar különös *kíváнатára*, német fordításban beadta, Lobkovicz herczegtől,

a császár tábornokari segédétől azon választ vette, hogy a beszédben a király személyét sértő kifejezések foglaltatnak, miknek módosítása előtt a küldöttséget ő felsége nem fogadhatja. A küldöttség úgy vélekedék ugyan, hogy a beszéd, bár erőlyes, de sem sértő kifejezést, sem tiszteletlenséget magában nem foglal; mindazáltal a haza súlyos körülményeinek tekintetéből, engedett a kisszerű akadékoskodásnak; a sértőknek képzelt kifejezéseket kihagyta vagy megváltoztatta, csakhogy a nemzet kívánatát királya elébe terjeszthesse s bizonyosságot hallhasson annak ajkairól, vajjon igaz-e, mit a pártütők mondanak, hogy ők a király nevében s megegyeztetével működnek. A módosítás megtörténvén, a küldöttség a kitűzött időben elfogadtatott, mely alkalommal ifj. Pázmándy Dénes, a képviselőház s küldöttség elnöke, következőleg mondá el a kérdéses beszédet *):

„Felséges ur! Az Erdélylyel egybeolvadt Magyarhon nevében jövőnk Felséged elébe, mely a felséges uralkodó ház iránt századokon át tanúsított tántoríthatatlan hűségének érzetében méltán megkívánja, hogy az ország jogainak sértetlen megtartásában koronázott királya által támogatassék. Ferdinánd volt Felséged uralkodó házából az első, kinek Magyarország, s Leopold, kinek Erdély önkéntesen, szabad akaratóból tette fejére királyi szent koronáját. **)

„Magyarország nem fegyverrel meghódított tartomány, hanem egy oly szabad ország, melynek alkotmányos szabadságát, önállását s függetlenségét Felséged koronázási esküvel biztosítá s megpecsételé. Azon törvények által, melyeket Felséged f. é. ápril hó 11-kén legfelsőbb királyi jóváhagyásával szentesített, *a nemzetnek régtől fogva hön táplált kívánatai teljesítetttek.* ***)

És ezen a nemzet megnyugodva, régi hűség-

*) A módosíttatni kívánt helyek jobbra csak tényeket foglaltak magokban; de mivel a reactio érdekeibe ütköztek, sértőknek találtatának. Nem lehet ott jó szándék, hol a tények elmondása is sértésnek tartatik. Hogy az olvasó lássa, mik voltak ama képzelt sértések, a megváltoztatott helyek eredetijét jegyzetekben közöljük.

**) Itt kihagyatott ez: „és ez által bizonyos feltételek alatt átadá az alkotmányos ország feletti uralmat. De ezen feltételek Felséged elődei által több mint három századon keresztül nem teljesítetttek.“

***) Ezen utolsó mondat helyén ez állt: „csak azon feltételek teljesítetttek, melyek I. Ferdinánd koronázásától kezdve minden királyok által számtalanszor megígértettek.“

gel s a szabadság kölcsönözte kettőztetett erővel készen állott a több oldalról fenyegető veszélyeknek közepette Felséged trónjának fentartására.

„Most Magyarország több részein párttűtés van, melynek vezérei folytonosan és nyíltan azt állítják, hogy az uralkodó ház érdekében s Felséged nevében ütöttek pártot és zendültek fel a magyar nemzetnek Felséged által ismételve, törvényileg biztosított szabadsága s önállása ellen. A magyar hadsereg egyik része az ausztriai monarchia érdekében Olaszországban vérzik, s a csatatéren diadalbabérokat arat addig, míg ugyanazon sereg másik része *) arra izgatott, hogy az ország törvényes kormányának az engedelmességet felmondja. Azon párttűtésnek, **) mely Magyarország alvidékein a békés falvakat porrá égeti, ártatlan asszonyokat s gyermekeket a barbár népek szokásait túlhaladó kínzással végzi ki, mint szinte azon párttűtésnek is, mely Magyarországot Horvátországból ellenséges beütéssel fenyegeti; sőt már Fiumét, a magyar kikötőt és a szlavoniai megyéket minden legkisebb ok nélkül el is foglalta, — mozgó rugója nem más, mint azon ***) reactionalis törekvés, mely magának célul tűzte ki, Magyarország törvényes önállását és a nép szabadságát megsemmisíteni, s a Felséged dicsőült ősei s magának Felségednek koronázási esküje következtében szentesített törvényeket széttepni. †)

„A magyar törvényhozás Felséged felszólítására, a haza védelme végett már két hónappal ez előtt összegyűlt. És most kívánja ††) e nemzet, hogy Felséged a törvényhozást, nagy munkájában, királyi méltóságának súlyával támogassa azon törekvésben, mely a haza megmentésére lévén irányozva,

*) Kimaradt: „Magyarországban néhány idegen érzelmű tisztectől.“

**) Kimaradt: „A bécsi kormánynak a magyar kormányhoz küldött hivatalos közleményeiből immár tisztán áll, hogy“ azon párttűtésnek stb.

***) Kimaradt: „Felséged legközelebbi köréből kiinduló.“

†) Kimaradt: „széttepvé, Magyarország kormányzatát az ausztriai kormánynak kezébe vetni, és az által Magyarországot, mint fegyverrel meghódított gyarmatot az osztrák birodalomba beolvasztani. A reactionak ezen törekvései vészbe döntik a mindig hűnek maradt magyar nemzetet; de okvetlen vészbe fogják dönteni Felséged trónját is.“

††) Az eredetiben: „joggal követeli“.

Felséged királyi trónjának épségben tartásával ugyanazonos. Ennek következtében a magyar nemzet nevében kérjük Felségedet:

„Méltóztassék sikeresen rendelkezni, hogy az ellenség előtt jelenleg nem álló magyar hadseregek Magyarországra rögtön bevonuljanak, s a miniszterium rendelkezése szerint honvédelmi kötelességeiket vitézül és hiven teljesítsék.

„Parancsolja meg Felséged, királyi kegyelme elvesztésének s a törvényes büntetésnek súlya alatt, hogy mindenemű hadsereg, mely Magyarországon van, a magyar törvény fentartásának és az ország védelmének kötelességét a pártütők ellen, — bár kinek nevét és zászlaját bitorolják is azok, pontosan teljesítse.

„A magyar nemzetnek elhatározott szándéka, közte s a horvát nemzet között fenforgó nemzetiségi s beligazgatási kérdéseket még a jelen országgyűlésen, az egyenlőség, testvériség, szabadság és közös alkotmányosság alapján megoldani és kiegyenlíteni. Horvátország jelenleg katonai zsarnokság alatt van; és ez által polgárai megakadályoztatnak törvényes kívánataiknak a magyar törvényhozás elébe juttatásában. Tegyen azért Felséged sikeres rendelkezéseket, hogy a horvát nemzet ezen zsarnokság alól felszabadítva, szabadon nyilatkozhassék. A pártütőleg elfoglalt szlavoniai megyék és Fiume pedig azonnal visszaadassanak.

„A magyar nemzet nem kételkedik, *hogy létezik egy reactio, mely célul csak önhasznát tűzte ki, és hogy ezt Felséged nemcsak eltávolítani, de a büntetendőket megbüntetni is fogja.* *)

„Kívánja a magyar nemzet, méltóztassék Felségednek a Magyarország gyűlése által már felterjesztett törvényeket királyi jóváhagyásával szentesíteni; és a nemzet körébe, Budapestre azonnal lejöni; a törvényhozásnak és alkotmányos kormányának működéseit királyi jelenlétével ön magas személyében gyámolítani és vezérleni.

*) Ezen sorok az eredetiben így álltak: „hogy Felséged körében egy összeesküvés létezik, mely Felséged minden népeinek ifjú szabadságát, és magának Felségednek őseitől öröklött trónját kockáztatva, célul reactionalis törekvéseiben nyomorú önhasznát tűzte ki. Méltóztassék eneket Felséged királyi magas köréből eltávolítani és a büntetendőket megbüntetni.”

„Felséges ur! A magyar nemzet életének jelen perczei annyira fontosak, *hogy a hű nemzetre a halogatások jelenleg legkárosabban hathatnak.* *) Alattvalói hűséggel kérjük azért Felségedet, hogy kívánatainkat teljesíteni, különösen pedig Magyarországon haladék nélkül megjelenni annál inkább méltóztassék, minél bizonyosabb az, hogy ezen kérésünk teljesítése nélkül **) *a bizalom megingattatván;* a törvényes eszközök sikeres használatában elszibbasztott magyar miniszterium a belbékét és rendet helyre nem állíthatja. ***)

„Felségednek gyors elhatározásától függ, ezen megmérhetetlen veszélynek elhárítása. Járuljon Felséged királyi hatalmának mérlegbevetésével a haza megmentéséhez, és a magyar nemzet tántoríthatatlan hűséggel fogja támogatni Felséged trónját.“

Ennél nyíltabban s nagyobb önérzettel egy szabad nemzet nem szólhatott alkotmányos királyához.

És a gyöngye király, e veszélyes körülmények közt, melyeket egy komoly királyi szó rögtön megszüntethete, a nemzetnek e, méltó fájdalommal kifejezett panaszaira s törvényes követeléseire következő választ olvasott le egy, a reactio által kezébe adott lapról:

„Nehezen esik szívemnek, hogy az országos választmány által kifejezett nemzeti kívánságnak, lejtövelem iránt, elgyengült egészségi állapotom miatt eleget nem tehetek. †)

„A törvényjavaslatokat meg fogom vizsgálni, és ha azokra nézve valami észrevételem lenne, azt senki se magyarázza úgy, mintha a már fennálló törvényeket félrevetni vagy megsérteni akarnám.

*) E helyett: „hogy a hű nemzet ígérek és halogatások veszélyének magát ki nem teheti.“

**) Ez így állt: „Felségednek hű nemzetében a bizodalom szent kapcsa megingattatván.“

***) Kimaradt: „és a nemzet oly térre szoríttatnék, melyet magának nem választott; de melyet, elhagyatva Fejedelme által, önfentartása kötelességének érzetéből követni lesz kénytelen.“

†) A reactio terveivel semmi nem ellenkezett inkább, mint a király lejtövele: azért mondatták ezt vele; holott tény, hogy jobb egészségnek soha sem örvendett; naponként órákat sétált kertjében.

„Ismétlem, hogy eltökélt akaratom, magyar koronám birodalmának törvényeit, integritását és jogait királyi hitem szerint fentartani. *)

„A mi az önök által érintett többi pontokat illeti: ezek részint már a nemzet kívánata szerint elintéztettek (?!) ; részint a legrövidebb idő alatt, a miniszterium útján, fogom irántok nyilvánítani szándékomat.“

E királyi válasz után a küldöttség némán, szótlanul távozott királya elől. Ez volt a nemzet utolsó egyenes szózata királyához. A küldöttség Schönbrunnból a Dunára sietett, hol reá egy gőzhajó várakozék, tüstént visszaindulandó Budapestre. Siettek, mintha égette volna talpaikat a föld, hol a reactio fészkelte; siettek, hogy egy órát se veszítsenek el a haza védelmére teendő készülétek tekintetében. Mert, hogy e királyi válasz után a szakadást meggátolni lehetetlen, mindenki érezé. És ezen érzet sugallatából történt, hogy a küldöttség közül többen, az őket kísérő fiatalság pedig kivétel nélkül már Bécsben vörös tollat szúrtak kalapjaikra, s vörös zászlót tűzettek a hajóra.

A küldöttségnek adandó válaszról a királynak, törvényszerűleg, csak a jelen volt magyar miniszterekkel lehetett volna tanácskoznia. De ezek meg sem kérdeztettek: a választ a reactio vezérei adták a király kezébe. Batthyáni és Deák a bizalmatlanságnak e nyilvános kifejezése után egy perczig sem maradhattak volna tovább a miniszteriumban, ha ezen áldozatot tőlök magosabb kötelesség nem igényli. Az őszinte hazafiság és honszeretet mást parancsolt tenniök, mint a mit a személyes sérelem miatt tettek volna, ha ez által még inkább veszélyeztetve nem hiszik hazájokat.

Batthyáni meg volt győződve hogy, ha ő jelenleg lemond, Kossuth a történetek után s izgatva a radikál párttól, oly szélsőségekre fog menni, hogy a forradalom kitérését meggátolni többé nem lehetend. Ő pedig ezt megtenni még mindig szilárdan akarta s megtehetni remélte is, bár nem csekély áldozattal. Ő mind ezen előzmények daczára sem vesztette még

---

*) Ez volt a reactio utolsó áltatása a nemzet irányában, de annál comppitalóbb a király személyére nézve, minthogy az aug. 31-kei kir. leirat mellékletében a bécsi miniszterium által nyilván kifejeztette, hogy az aprili törvényeket megtartani lehetetlen, megtartani nem fogja.

el végkép hitét, hogy a békét a nemzetnek, némi engedelmekkel, miket, ha nagyok volnának is, tűrhetőbbeknek tartott a mindent veszélyeztető forradalomnál, — megvásárolnia elvégre is sikerülend. Ő tehát e czélból a kormányon kívánt maradni; de, miként a nádornak már Pestről távoztakor kijelenté, Kossuth nélkül. Terve ennél fogva az volt, hogy majd csak Budapesten, az összes miniszteriummal együtt adja be lemondását a nádornak; hogy általa ismét elnökmiszterré jelöltetvén ki, más miniszteriumot alakíthasson, mely Bécsben is jobb szemmel nézessék, s melylyel aztán az ország békéjét oly áron, mint lehet, helyreállítsa. Ez iránt ő már az országgyűlési küldöttség felérkezte előtt is értekezett a birodalmi miniszteriummal.

Megerősítették őt e szándokában Klauzál miniszter tudósításai, Kossuthnak a törvényes formák határain túlcsapongó utósó lépteiről, s még inkább a nádor levele, melyet Zsedényi kir. tanácsos, mindjárt a nagy küldöttség távozta után vitt fel hozzá Bécsbe. E levélben arra sürgeti Batthyánit a főherczeg, jőne haza mennél előbb, mert csak az ő személyiségében és erélyében volna még segély a Kossuth-párt túlcsapongásai ellen. Zsedényi a levélen kívül szóval is hozott üzenetet a nádortól az iránt, hogy a belcsendnek a fővárosban fentartása s a forradalom meggátolása végett mulhatatlanul szükséges a forradalmi eszméktől még el nem szédített, biztos katonai erőt küldeni Budapestre. A levélhező tanácsos egyenesen meg is volt bízva a nádortól, hogy az ő nevében ily katonaságot kérjen gróf Latour bécsi hadügyminisztertől. Batthyáni ebben teljesen megegyezett s kijelenté Zsedényinek, hogy „azon veszély, melynek a dynasztia egy tagja, mind ezen, mind a Klauzáltól vett tudósítás szerint, ki van téve, minden ellenvetéstől fölmenti az iránt, hogy nem magyar haderő kéressék. S Latour azt — tévé hozzá Batthyáni, ily fontos okok forogván fenn, meg sem is tagadhatja.“

De e reményben mind a ketten csalatkoztak. Latour, tudván, hogy Jellasics pár nap múlva úgy is az országban lesz; s különben is ő, mint a reactiopárt egyik legbefolyásosabb tagja, a forradalmat nem gátolni, hanem, hogy aztán fegyverhatalommal fojthassa el, inkább előidézni szándékozván, Zsedényi felszólítására tagadólag válaszolt, mert, úgy-monda, egy embert sem nélkülözhet. Batthyáni tehát Pestre

visszautaztában Lamberg altábornagyot szólítá fel Pozsonyban, hogy a nem rég Komáromba küldött katonaságot szállíttassa Budára; mi aztán pár nap múlva meg is történt.

A nádor levelének vétele után Batthyáni és Deák nem sokáig időzének a császári városban, hol működésüket úgy is sikeretlennek tapasztalták. Mielőtt azonban távoznának, tudomásukra esvén b. Neustädter tábornok betöréssel fenyegető kiáltványa, ez iránt mind Ferencz-Károly főherczeggel, mind a bécsi miniszteriummal kívántak szólni. Kérdésekre, mit kelljen a kiáltványról tartaniok, a főherczeg, Latour és Wessenberg miniszterek határozottan kijelentették, hogy a Jellasicsra vonatkozó kir. kézirat való ugyan; de neki ő felségétől semmi egyenes parancsa sincs a betörésre. Egyebekre nézve a főherczeg újabban is ő felségének' aug. 31-kén kelt s a nádorhoz küldött kéziratára s annak mellékletére, a bécsi miniszterium emlékiratára, utasítá minisztereinket.

Az országos küldöttség eljárásának eredménye nagy ingerültséget okozott a fővárosban. Az utcákat, mindjárt a küldöttség visszaérkezése után, polgárok csoportjai tölték meg; az ifjúság az Uriutczában a Forradalmi Csarnok czimű kávéház előtt oly nagy számmal tolonga, hogy az utczában szinte megakadt a közlekedés. Az egyenlőségi kör tagjai a klub szállásán gyűltek össze s heves beszédekkel tüzeltek fel hallgatóikat elszánt ellenállásra a reactio ármányai ellen. Mások arra izgatának hogy, miután a törvények formáságai által megkötött miniszterium a reactio működéseit eléggé ellen nem súlyozhatja, s a csupa formaiságok, legalitás és loyaltás miatt végre is elvesz a haza törvényes függetlensége, — ennek meggátálása végett dictatorságot kell az országban teremteni s Kossuthot kiáltani dictatorrá. Az eszme sokaknak tetszett, kik aztán szétoszolván, a nép csoportjaiban s a katonaság, kivált a Szalay által gyűjtött mozgó csapatok közt, izgatni kezének mellette.

Szeptember 10-kén végre Batthyáni és Deák is megérkezett, s a miniszterium azonnal tanácsba gyűlt az elsőhöz. Kossuthot, kinek népszerűségét utolsó indítványai e napok alatt az alsóbb rétegekben még inkább felfokozták, részint kíváncsiságból, részint némely radikálok izgatásai következtében, nagy népcsoport kísérte Batthyáni szállásáig. Batthyáni e csoportozatot megpillantván, úgy vélekedék, hogy az, éppen

talán Kossuth titkos meghagyása szerint, valamely törvénytelen lépést szándékozik elkövetni: kívánta tehát Kossuthtól, hogy a népet, mely vele jött s a házat sűrűn állá körül, osszassa szét. Kossuth, állítván, hogy a népet ő nem hívta, nem rendelte oda s nem látja át, miért kelljen azt épen neki szétoszlatnia, a gróf kívánságát teljesíteni vonakodék. Batthyáni erre viszont kijelenté, hogy míg a nép szét nem oszlik, addig tanácskozásba nem ereszkedik s házából is távozott. Csak miután a csoport szétment, tért ő is vissza s lőn hajlandó megkezdeni a tanácskozást.

E tanácskozásnak az lett eredménye, hogy a miniszterek, mind összesen, még a gyülekezetből átküldték lemondásukat a nádorhoz, kivéve Szemere belügyminisztert, ki Kossuth indítványára, az új miniszterium kineveztetéseig tárczáját megtartotta, mind hogy a közrendet és bátorságot fentartsa, mind hogy legyen, ki az új elnökminiszter kineveztetését ellenjegyezze.

E miniszteri tanácskozmányban már nem vehetett részt gróf Széchenyi István, közlekedési miniszter. A nagy hazafit, ki 1825 óta oly ernyedetlen buzgalommal, annyi lelkesedéssel s kitartó erőfeszítéssel működék, — eleinte a nemzeti közérzet s egy szebb és jobb lét utáni vágy felébresztésében s az erre vezető reformok előidézésében; utóbb pedig az élénkkellett nemzeti élet s törekvés vezetésében a végre, hogy nemzete mind a pangás zátonyát, mind a forradalom örvényét kikerülván, szerencsésen céljára vergődjék; — e nagy hazafit iszonyú csapás sújtotta. A mély elméjű státusférfiú előre látta azon veszélyteljes jövődőt, melyet felülről a reactio fondorlatai, részünkről pedig tévesztett lépések, eszély- s mérséklet-hiány, elbizottság s pöffeszkedés előidéztek, s melyben ő szeretett hazája végveszedelmét sejté: és hű szíve megtört keservében; az éles ész elborúlt, a teremő szellem elhomályosodott, a mély érzésű kedély megháborodott a közel jövődő borzasztó képének látásában.

A következő napon még nagyobb izgatottság uralkodott a fővárosban. Az utcák naphosszant népcsoportozatokkal valának megtelve: aggodalom s a kétes jövődő borús sejtelméi tiltak a nép arczán. Perczel Mór, Szalay, Láng és más radikálok *izgatásaira*, a sorkatonaság elpártolása a császári zászlók alól a honvédi zászlók alá, nagyban, tömegesen megkezdődött.

A nemzeti gyűlés mind két házának tagjai zárt tanácskozási ülésekben ültek a képviselők házában, hol előbb Pázmándy Dénes a küldöttség eljárásának eredményéről tett jelentést; utóbb pedig az aug. 31-kei királyi kézirat s annak melléklete, a bécsi miniszterium emlékirata olvastatott fel: mind a kettő heves ingerültséget támasztott a kedélyekben.

A titkos tanácskozmányt, melynek eredménye lőn a haza függetlenségét s önkormányzati jogát tagadó emlékirat egyértelmű elvetése, — nyilvános ülés követte. Az elnök mindenek előtt felolvasa a nádor levelét, melyben a főherceg értesíti a házat, hogy a miniszterium lemondását elfogadván, az új elnökminisztert ő felségének, megerősítés végett, már felterjesztette; addig pedig míg az megtörténne, a kormányt saját kezébe vette. Felolvasa tovább Teleki Ádám tábornok levelét, Batthyáni Lajoshoz, melyben jelentetik, hogy miután Jellasics két csapatban 20 ezer emberrel szándékozik betörni; a magyar sereg azt meggátolni erőtelen lévén, kénytelen a Muráig visszavonulni; miért is segílyt szorgalmaz a miniszteriumtól.

A nádor levele, részint mivel ellenjegyezve nem volt, részint mivel azt állítá, hogy az új miniszterium megerősítettéig ő veszi kezébe az igazgatás gyeplőit, elégtelenséget s heves beszédekot okozott a teremben. A terem kivül pedig roppant néptömeg, mely a képviselő-ház végzéseit lesé, Kossuthot szakadatlanul éljenezte. Kossuth a nádor levelére nézve kijelenté, hogy miután azt a kormányon ideiglen megmaradt Szemere által ellenjegyeztethette volna, ennek elmulasztása, de e fölött tartalma miatt is, törvénytelennek itéli. És mivel az ország, fenyegető körülményei közt, egy perczig sem maradhat kormány nélkül, ő, bár lemondott, tárczáját az új kormány megalakultáig visszaveszi. És szavát tettel követve, indulatosan foglalta vissza elhagyott miniszteri székét. Beszédét azután onnan folytatván, felhívá a házat, hogy miután a király egészsége elgyöngült, s a reactio annak nevével visszaélve, az országot s magát a trónt is vészbe dönti, mentse meg a trónt és a házat. Felhívja a házat, hogy e végre, egy régi törvény értelmében, mely olyankor, midőn a király elgyöngült egészsége miatt az országlást maga nem folytathatja, avval a nádort ruházza fel, — jelentse ki a ház: hogy a nádor s királyi helytartó, a melléje adandó ideiglenes miniszte-

rium útján, az országlást azon ügyekre nézve is vegye át, melyek különben a király aláírásával végeztetnének, ha az országban léteznék, vagy azon kívül is, ha egészsége nem volna elgyöngülve.

Batthyáni Lajos, látván hogy a ház Kossuth indítványát elfogadni hajlandó, a nélkül hogy mindjárt elbeszélendő terveit feladta volna, egy parlamentalis fogáshoz nyúlt. Egy részről, hogy a ház ütére tapintson, más részről, hogy Kossuthot megkisértse, vajjon hű-e ama szavához, hogy nála, Batthyáni, nélkül a miniszteriumban megmaradni nem akar, — oly értelemben szólott: hogy jelenleg, midőn minden óra eldöntő, a kormányban összevágó, egyöntetű cselekvésre van szükség; s csak azok kormányozhatnak sikeresen, kiknek elvök, meggyőződésük egy. Ő, úgymond, kilépett a kormányból, hogy olyanok álljanak oda, kik tudnak is, akarnak is összehangzólag cselekedni. A mult napokban azért nem volt erély a kormányban, mert tagjai egymással ellenkeztek véleményben; s e miatt egymást hatásukban is paralysálták. Most az ügyeket egy irányban kell vezetni. A ház bizodalma Kossuth iránt nyilvánult: kormányozzon tehát ő rokonelevtekkel. A veszély perceiben minden irány jobb az iránytalanságnál.

Kossuth erre éljenekkel üdvözöltetvén, a szószekekre lép s késznek vallja magát, ha már a ház úgy akarja, hogy a kormány az új miniszterium megalakultáig is ily törvényes formák közt maradjon, a hatalomgyakorlatot ideiglen elvállalni. Csak arra kéri a házat, nevezzen ki azonnal küldöttséget, mely a ház határozatát a nádornak megvigye s egyszersmind tudtára adja, hogy leiratát a ház törvénytelennek tartja. Végre, nyilatkoztassa ki a ház, hogy a küldöttség visszatértéig permanentiában marad. Kossuthon tehát ismét erőt vett korlátot nem ismerő hatalomvágya s azon önbizalom, hogy e veszélyes körülmények közt ha valaki, ő képes megmenteni a hazát.

A többség már megszokta, minden vitatkozás nélkül elfogadni Kossuth indítványait. A küldöttség tehát kineveztetett. Es míg ez a nádornál jár vala, Kossuth a következő két nagy fontosságú indítványt terjeszté a ház elébe :

1. Addig is míg az ország szükségeinek fedezése végett *megszavazott* hitelnyitást illető törvényczikk ő felsége által *helybenhagyatnék*, a pénzügyminiszternek közrebocsátott azon

rendelete, miszerint az ötös pénzjegyeket forgalomba tette, helyeseltetik; s a nemzet képviselői ezen pénzjegyek teljes névszerinti értékét, a törvényjavaslat értelmében, az ország minden közjövödelmeivel biztosítván, azoknak minden közpénztárakban ezüst pénz gyanánt elfogadását megrendelik.

2. Addig is, míg a katonaállítás iránti törv. czikk ő felsége által szentesítettnek, a nemzet képviselői az országot védelem nélkül nem hagyhatván, a miniszteriumot megbízzák, hogy a felterjesztett törvényjavaslatban foglalt seregmennyiséget toborzás útján állítsa ki. . . . A kiállítandó sereg kirekesztőleg a honvédszászlóaljok szaporítására fordítandó. Az alakítandó zászlóaljok nemzeti lábon fognak felállíttatni. A rendes katonaságból az új zászlóaljokba átlépés mind a tiszteknek, mind a közvétezeknek megengedtetik; s ha az átlépők szolgálati idejüket már kitöltötték, eddigi díjak egy harmadával megnagyobbíttatik.

Erélytelenségről, mint látjuk, nem lehet vádolni Kossuthot: mihelyt csak egy perczig vélte is birni a kormány hatalmát, ő, a törvényesség rovására is, erélyes volt. A második indítványnak az áttérésről szóló része által Kossuth a katonaságot egyszerre s végkép ki akarta ragadni az oly ellenséges szellemű s a reactionnak eszközeül szolgáló fő hadi parancsnokságok hatalma s rendelkezése alól. Hogy a törvényhozás a jelen körülmények közt, midőn a békés kiegyenlítés reménye már végkép elenyészett, e fontos rendszabályokat megszavazta, nincs mit csodálni. De hogy azok minden vitatkozás nélkül szavaztattak meg, kétségtelen bizonyítványul szolgál, hogy Kossuth, bár címét még nem viselte, tényleg már dictatorává lett az országnak.

Idő közben megtért a küldöttség is, s annak élén Almássy Pál alelnök következő választ hozott a nádortól:

„Uraim, őszintén meg kell vallanom, hogy nem csak csodálom, de sajnálom is e küldöttségtől megértenem, hogy mai lépésemet törvénytelennek s ezért érvénytelennek jelentették ki. Hiszen tapasztalhatta a nemzet, hogy tizenkét hónapi működésem alatt méltányos és igazságos kívánatait egész elhatározottsággal s elszántsággal, s nem is épen süketlentül pártoltam; sőt azokkal magamat identificáltam is midőn azokat ő felségénél kieszközölni kellett. De Pázmándy úrhoz intézett levelemet, melyben a házat a miniszterium lemondásáról

értesítem s törvényes istápolásra felszólítom, nem tarthatom törvénytelennek, miután az csak egyszerű tudósítás, nem pedig rendelet, törvény vagy határozat, mik felelős miniszterek ellenjegyzését megkívánták volna. A ház határozatát illetőleg, miszerint két miniszter urat ideiglenes ellenjegyzéssel és miniszteri eljárással megbízott, ki kell jelentenem: hogy miután ez tudtom és akaratom nélkül történt, ezt nem vehetem másként, mint bizalmatlanság jeléül a ház részéről. Olyan lépés volt az, mely törvénybe nem gyökerezve, csak káros következtetéseket vonhat szeretett hazánkra. Figyelmeztetem az urakat, hogy bár nem vagyok is reactionarius, mégis sem mint főherczeg István, sem mint Magyarország nádora, esküdt hittem s kötelességem szerint, nem teendek csak egy lépést is a forradalmi téren. Az istenért, kérem önöket, ne menjenek e térre, melyen csak szerencsétlenségét látom az országnak. Egyszersmind nyilvánítom önöknek, hogy midőn oly pillanatban, melyben csak a legnagyobb bizodalom segíthet, bizalmatlanság uralkodik, kész vagyok hazámnak állásomat s mindent feláldozni, ha ezen politika által, mit kétlek, a haza megmentethetik.“

A főherczeg nádor, midőn Batthyáni Lajos neki a miniszterium lemondását benyújtotta, azonnal felszólítá a grófot egy új miniszterium alakítására. Batthyáni tisztán látá a nagy nehézségeket, melyekkel az új miniszteriumnak küzdenie kellend. Ő csak békés kiegyenlítésben képzelhetett tüdvet, lehetetlennek tartván, hogy a nemzet fegyverrel vívja ki a maga jogait, önállóságát a reactio ellen, mely az egész osztrák birodalom haderejével rendelkezik. De elveinél, jelleménél fogva is iszonyodott ő a forradalomtól. Lehetetlen volt azonban nem látnia, hogy a nemzet a reactio politikája által már oly közel szorítottatott a forradalom örvényéhez, hogy abba önfentartási ösztönénél fogva is ellenállhatatlanul beleragadatik, ha az udvar rögtön nem változtatja meg az eddig követett politikát az ország irányában.

Sokaknak ehhez már minden reménye elenyészett. Széchenyi István nagy lelke épen az e miatti kétségbeesésben tört meg. Eötvös József volt közoktatási miniszter, hasonló okokból hagyta el, lemondása után, hazáját, — közbeszéd szerint, attól is tartván, nehogy teljesedjék rajta egy delejes jósnőnek, az elhírhedt Lenormandnak jóvendőlése, mely szerint

a bekövetkezendő forradalomban életét volna elvesztendő. Deák, Klauzál s többen mások már is visszavonulva kesergék hazájok jövődő sorsát.

De Batthyáni Lajos erélyes, ruganyos lelke még nem veszté el minden reményét. Ő úgy vélekedék, hogy miként eddig leginkább Kossuth szélsőségei juttatták a hazát jelen állapotába: úgy ha ő s más forradalmi elemek eltávolíttatnak s oly kormány alakíttatik, melyről a dynaszti felteheti, hogy megalkudni áldozattal is hajlandó, s az aug. 31-ki kéziratban foglalt feltételeket elfogadja: végre az udvar is inkább a békés kiegyenlítésre hajlik, mint a kétes kimenetű háborúra, mely, bár miként essék is a koczka, a dynasztiára nézve is kiszámíthatlan kárt eredményezne. Így beszélt ő, miként egy hátrahagyott iratában bizonyítja, már Bécsben is Ferencz-Károly főherczegnél, így Wessemsberg osztrák miniszternél, kiknek e miatt szintúgy mint előbb a nádornak határozottan kijelentette, hogy Kossuthal tovább semmi esetre sem marad a miniszteriumban.

Ő tehát a nádor felszólításának egy új miniszterium alakítása iránt engedvén, kijelöltetésében megegyezett; de egyszersmind kijelenté neki, hogy a tárczát s vele a felelősséget addig át nem veszi, míg Jellasicsnak sikeres parancs nem küldetik a visszavonulásra s a béke háborítatlan fentartására; mert „míg e kanóc ég, úgymond, addig ő nem nyerhet elegendő erőt a forradalom megfékezésére.“ Holott ellenben, ha e föltétele teljesíttetik, a mérsékelt szabadelmű s conservatív elemben annyi támaszt remélt nyerni, hogy segedelmével a túlzókat kellő korlátok közé szoríthatja, sőt a nemzeti gyűlésben is többséget nyerhet Kossuth befolyása ellen. „Azon esetre, mond ő maga, ha az újonnan felterjesztett miniszterium a kikötött feltétel alatt megerősíttetnék, Szentkirályi Móríczczal a követendő belpolitika iránt, gróf Erdődy Sándorral pedig Pulszky elbocsáttatása iránt a külügy alstátustitkári hivatalából, már megegyeztem. Tervem az volt, hogy ha Jellasics és a szerbek komolyan békére intetnek s nyugalomra térnek, a legjobb és mérsékeltőbb elemeket magam körül összegyűjtöm, s a rendet a magyar sereggel helyreállítom.“

István főherczeg egész készséggel helyeslé Batthyáni tervét s a feltételt, melyhez a tárcza elfogadását kötötte; és bizonyossá tette őt arról, mit már Ferencz-Károly szájából is

hallott, „hogy Jellasicsnak nincs a dynasziától parancsa a betörésre.“ A főherczeg abban is megegyezett, hogy a kijelöltetés közhírré mind addig ne tétessék, míg báró Wenckheim Béla, a főherczeg udvarmestere, ki az új miniszterek kijelölésével Bécsbe küldetett, a királyi megerősítést meg nem hozza; addiglan, mint a ház elnökéhez írt levelében jelenté, személyesen szándékozván átvenni a kormány gyeplőjét. Arra egyikök sem számított, hogy Kossuth s az ő szavára a ház, oly elégtelenséggel fogadja a nádor levelét, mely ha nem alapúlt is törvényen, a jelen válságos körülmények közt eléggé indokolható volt.

A főherczegnek a küldöttség által adott felvilágosító tizenete kissé lecsillapítá ugyan a zivatart; azonban lehetetlen volt Batthyánnak észre nem vennie, hogy a ház többsége az üzenet által nincs teljesen kielégítve s megnyugtatta. A ház az iránt is kereté küldöttsége által a főherczeget, hogy az új miniszterium megalakultáig Kossuthot és Szemerét erősíténé meg a kormányon. De a főherczeg ez iránt egy szót sem mondott válaszában; sőt, igen jelentőleg, a forradalmi lépésektől óvá a képviselőket; mit a háznak nem lehetett másra magyaráznia mint, hogy ő ideiglenesen sem hajlandó Kossuth kezébe adni az igazgatást. Még kevesbbé remélhette ezután a radikál párt azt, hogy a kijelölt új elnökminiszter Kossuth legyen, s általa alakíttassék az új miniszterium.

Hogy tehát a főherczeg szándokai az új miniszteriumot illetőleg bővebben kitudassanak, a képviselő ház, Nyáry Pál indítványára, más nap reggel kijelentetni határozta a főherczegnek, mikép teljesen bizik, hogy ő azon erélylyel és határozottsággal igazgatandja az országot, s pedig a miniszterium kipótlására a ház által kijelölt egyének hozzájárultával, melyet a királyi szék s a haza függetlenségének megmentése igényel. Biztosítá a főherczeget egyszersmind arról is, hogy a nemzet képviselőinek közremunkálására annál inkább számíthat, mivel el vannak határozva, a királyi széket és a hazát, kerüljön bár mi áldozatba, minden ármányok s árulások daczára megmenteni.

E határozatot Kossuth maga ajánlkozott megvinni a főherczegnek. Mielőtt azonban a házból távoznék, felhívá azt, *végezne azok iránt haladék nélkül, mik a jelen körülmények közt legszükségesebbek.* Ilyennek jelölte ki mindenen előtt

a horvát kérdést; mire nézve inté a házat, hogy az igazságnak, sőt méltányosságnak kiszolgáltatásában ne hagyja magát megingattatni a jelen ellenséges viszonyok által, mik különben is nem a félrevezetett horvátoknak, hanem a reactionak tulajdonítandók. A maga részéről igéré, hogy még az e napi esti ülésben törvényjavaslatokat fog a ház elébe terjeszteni a még fenmaradt hűbéri viszonyok eltörlésének, s a hűbéri javadalmakat vesztett birtokosok kármentesítésének tekintetében; hogy, úgymond, e két fontos tárgy elhatározása által minden osztályok érdeke kielégíttessék, s azok megnyugtatta lévén, magok is annál buzgóbbak legyenek honvédelmi kötelességeik teljesítésében. Mint látszik, Kossuth nem a békés kiegyenlítésről, hanem inkább arról gondoskodott már, hogy a háború erőlyes megkezdését a nemzet minden osztályainak érdekévé tegye.

Ezen, minden felszólalásában nyilvánosabbá lett iránya mind többeknek ingerlő példaul szolgált letérni a törvényesség ösvényéről s berohanni a forradalomba. Mióta a reactio nyíltan fellépett, sokan attól is tartanak vala, miképen az udvari reactionpárt, hogy akadálytalanabbul működhessek, az országgyűlést a király által feloszlatandja. Mint tudjuk, már ki is volt tűzve annak berekesztése; a határnap meghosszabbítását pedig nem igen lehetett várni, bár a törvény a feloszlást világosan tiltá a budget tárgyalása előtt. Ennél fogva Zsembery képviselő indítványt tön, nyilvánítaná a ház magát mind addig permanentiában, míg a veszély a hazáról elhárítva nincsen. „Nem tagadja, úgymond, hogy e lépés törvényellenes; de azt hiszi, oly modorban kell a nemzetnek magát védenie, a minőben megtámadtatik. A ki olvasta a bécsi miniszterium emlékiratát, láthatja, hogy a reactio alkotmányunkat s az utolsó országgyűlés alkotta törvényeinket támadja meg. Ez feltűről jövő revolutio, mely despotismusra vezet. . . . Az elnökminiszter megerősítés végett fölterjesztetett; de ki légyen, nem tudjuk. E titok alatt tán valamely reactionarius egyén rejlik. S ha valóban ilyen nevezetnék ki, kétséget nem szenved, hogy az új miniszterium, midőn majd a házban megjelenik, magával hozandja a feloszlató rendeletet.“

A baloldálnak tetszett az indítvány; de mind a melletti is több szózat emelkedett ellene. Schmidt, szebeni szász

követ, megfoghatatlan logikával, azt még a *pragmatica sanctio*val is ellenkezőnek állítja s kijelenté, hogy, ha az indítvány elfogadtatik, ő a házban többé nem fog megjelenhetni. Helyesebb volt Klauzál véleménye, mely szerint vitatá, hogy veszélyeiből a hazát csak úgy lehet megmenteni, ha a ház a szigorú törvényesség terén marad. A háznak permanenssé nyilvánítása egyenesen arra vezetne, hogy a kik fondorkodó ármányaikkal a hazát ennyire juttatták, türgyet találjanak eddigi működéseik igazolására. A *permanencia* kijelentése a haza és alkotmány fennállását veszélyeztetné stb.

Felszólalt utóbb Batthyáni Lajos is. „Veszélyes körülményeink közt, úgymond, igen kevés frigyésre számíthatunk s alig van támaszunk. De van egy támaszunk, melyre biztosan számíthatunk, s ez a törvényesség ösvénye. Ha erről letérünk, meg vagyok győződve, hogy igen rövid illusio után nevetséges bukás lesz minden törekvéseink vége. En a törvényesség ösvényét, e biztos sánczot, elhagyni mindaddig nem fogom, míg szabadabb körben nem leszek, míg nem fogom magamban érezni a hatalmat, hogy ellenségeimmel győzedelmesen megvívhatok. . . . Figyelmeztetem a házat, mikép nem csekély tényező reánk nézve az, hogy nádorunkat még körünkben bírjuk. De ha ily elhatározó lépés által véget vetünk törvényes állásunknak: követelhetnénk-e méltán tőle, hogy ő, a dynasztia tagja, élére álljon a forradalomnak? Nem kényszerítenők-e őt oda, hogy sorsát elválassza a mienktől? . . .“

De a múlt események által fölingerült többség már nem hallgatott az eszély s mérséklet tanácsaira: az indítvány elfogadtatott. Batthyáni azonban mind e mellett sem akart tágitani. E végzés által minden kiegyenlítési terveit meghíúsítani, a forradalmat kikiáltatni látván, még egy kísérletet tőn a végzés visszavételére. Több pártfeleivel egy ívet nyujta be a ház elnökének, melyben névszerinti szavazást kívánt. Idő közben a távol lévő Deákért küldött; maga pedig, Wesselényi Miklóstól segítettve, egyenként ügyekezett hatni az előkelőbb képviselőkre. Wesselényi a felső háznak volt ugyan tagja; de múltjánál, fényes hazafiúi erényeinél s népszerűségénél fogva nagy befolyással bírt a képviselő-ház tagjaira. Rábeszélésöknek valóban sikerült is több képviselőt

elvonni a határozattól. Majd megérkezett Deák Ferencz is; és engedelmet nyervén szólni a különben már megszavazott tárgyhöz, a maga nyugodt, világos, meggyőző ékesszólásával, figyelmezteté a házat, hogy a kérdésben lévő határozatra egyáltalában nincs szükség; mert bár minő miniszterium neveztetik is ki, világos a törvény, hogy az országgyűlést a budget megszavazása előtt felosztatni nem lehet. A ház e meggyőző fejtegetés alatt visszanyerte higgadságát: Zsembery az indítványt visszavonta; a végzés megsemmisítettet.

A főherczeg nádor, mihelyt e tárgyalásról értesült, Batthyánival kívánt értekezni. Aggodalmában, nehogy a ház valamely hasonló határozata által végre mégis letérni találjon a törvényes útról, felszólítá a grófot, venné át addig is, mint kijelölt miniszter, a kormányt, míg a megerősítés Bécsből leérkezik s a miniszterium megalakulhat. Batthyáni a múlt napokban eléggé tapasztalá, hogy az izgatottság mindenfelől oly nagy, hogy rendes kormány hijában a túlcsapongásokat pár napig is alig lehet meggátolni: annál inkább hajlott tehát a nádor kívánatára, mivel ép azon perczben vett tudósítást Csányi László kir. biztostól, hogy Jellasics szeptember 11-kén valósággal betört az országba, és eleve is sejté, hogy e hír lázas ingerültségbe hajtandja a képviselőházat szintűgy mint a városi közönséget. Midőn azonban a nádor felszólítására hajlott, egyszersmind kijelenté neki, hogy elnökmíniszterré kijelöltetését mind addig nem adja a képviselőház tudtára, míg azt a körülmények múlhatatlanul szükségessé nem teendik.

A körülmények e kényszerűsége azonban hamarább megérkezett, mint sem Batthyáni eleve gyanítá. Ugyanaz napon, a ház esti ülésében, Kossuth jelenté, hogy a nádornak megvitte a ház határozatát, és hogy ő fensége érdekében panaszkodott előtte, mily fájdalmasan esett neki a ház múlt napi nyilatkozata. A szónok ezután szokott ékesszólásával előadá a főherczeg érdemeit a haza iránt, s felhívta a házat, jelentené ki s egy küldöttség által üzenné is meg, miképen a főherczeg válasza által teljesen meg van nyugtatva a felett, hogy ő fensége ama levelével semmi törvényteleniséget nem szándékozott elkövetni, s a ház teljes bizodalommal viseltetik iránta. Indítványozá egyszersmind, hogy miután a jelen vál-

ságos körülmények közt ideiglenes hatalomnak lehetetlen kellő hatálylyal és sikerrel működnie: a ház ugyanazon küldöttség által kérje meg a főherceget, vetne véget ezen ideiglenes állapotnak, mely a kormányzat erélyét zsibbasztja, s azon hatalomnál fogva, melyet az aprili törvény reáruházott, alakítaná meg a rendes kormányt.

A ház, szokása szerint, most is készséggel fogadá Kossuth indítványait s a küldöttséget nyomban kinevezte. Batthyáni tehát látván, hogy kijelöltetését tovább nem lehet titokban tartani, kijelenté a háznak, miképen e kívánatát a nádor már megelőzte, s őt bizta légyen meg új miniszterium alakításával. E jelentést a ház jobb oldala örömkialtásokkal fogadta; a baloldal azonban Kossuthot éljenzé. Kossuth maga örömet fejezte ki a felett, hogy midőn a nemzet már aggodalomban volt, hogy vagy épen semmi, vagy csak reactionarius szellemű miniszterium fogna kineveztetni, a kijelölés oly férfiúra esett, „ki, mint Magyarország első felelős minisztere, nevét, historiai becsületét a haza állásával azonosította; ki István főherceg után legtöbbet tett a magyar miniszterium létrehozásában. Most, úgymond, Magyarország önállása iránt nem kétségeskedik többé: az új miniszterium útja, eszközei különbözhetnek tán az övétől; de célja nem lehet más, mint a haza szabadságának biztosítása. S azért ígéretet tesz, hogy bár más úton járand is a miniszterium, mint melyen ő járna, Batthyáni egyénisége a jó szándékról kezeskedvén, ő mind addig egész erejéből pártolandja, kormányát gyámolítandja, míg meg nem győződik, hogy eszközei a jó szándék mellett is veszélybe döntik az országot.“

Mennyi őszinteség volt Kossuth e nyilatkozatában, ki már több ízben korlátlan elsőségi s hatalomvágyat árult el magában, csak az tudhatja, ki a veséket és szíveket vizsgálja. De a radikál párt, melynek Batthyáni békéltető politikájában, törvényes eszközeiben nem volt többé reménye, ezután sem szűnt meg egyedül Kossuthban, az erélyes, forradalmi eszközök emberében, helyezni minden bizodalmát.

Ezen ellenkező indulatok azonban, melyekkel a ház két felekezete Batthyáninak elnökminiszterré kijelöltetését fogadta, csak hamar egy közös érzetté, az elkeseredés,

harag és indignatio érzetével olvadtak össze a képviselők kedélyében, midőn Kossuth beszéde után Batthyáni a háznak egyszerűn tudtára adta, hogy Csányi László királyi biztostól a drávai táborban éppen most vett levelet, melyben tudósíttatik, hogy Jellasics előcsapatai a Dráván átkelvén, az országba törtek.

MÁSODIK FEJEZET.

Jellasics betörése s az avval egykorú események.

Augusztus hónap közepe óta Jellasics mindinkább özpontosítá nemcsak a tényleges szolgálatban álló végvidéki katonaságot, hanem a különfélekep elcsábított, részben fanatizált, részben megfélemlítés által engedelmességre kényszerített nemzetőrséget is. Hol a nép önként nem indúlt, erőszakkal hajtotta hadi szolgálatra, mint, például, Turopolya kerületének lakosait. A kerület ellen, mivel ismételt parancsára is vonakodott adni újonczokat, ágyúkkal fegyverzett katonaságot küldött, s a fiatalságot erőszakkal fogdosztatta össze s iratta be zászlói alá. Hogy rendeletei a tótországi határőrvidéken is, mely egyébiránt a péterváradi parancsnokság alá tartozott, készségesebb engedelmességre találjanak, auguszt. végén egy szózatot bocsáta ki, melyben nyilvánítá, hogy felsőbb meghagyás következtében az egész szlapon határőrség felett is átvette a fő hadi parancsnokságot.

Miután seregei összegyűltek, s a bécsi miniszterium által ágyúkkal, röppentyű-telepekkel s egyéb hadi szerekkel a szomszéd Stájerországból bőségesen elláttattak; ő maga pedig a szept. 4-kei királyi kézirat által a felségsértési vád alól felmentetett s nem csak hivatalaiba visszahelyeztetett, hanem dicséretekkel is elhalmoztatott, és eddigi irányának folytatására buzdíttatott: szeptember 10-kén végre kiadta a rendeletet, hogy seregei, más nap reggel a Dráván átkelvén, Magyarországba induljanak. A betörés, mint alább részletesen elmondók leszünk, szept. 11-kén valóban megtörtént. Varasd-nál a Dráván húsz ezernyi, jobbára jól fölfegyverzett sereg ment át a Muraközbe. Ugyanaz napon Légrádnál és Perlak-nál más osztályai törtek át a Dráván, részünkről sehol sem *találván ellentállásra*; mert táborunk vezére a magát beteggét *Ottinger* helyébe néhány hét előtt kinevezett, gróf Teleki

dám tábornok, tudósíttatván az ellenség túlnyomó erejéről, egy-Kanizsára vonult vissza s ott összpontosította seregét, mely eddig apróbb osztályokban volt felállítva a Dráva átmeleinél.

Jellasics magyar földre lépven, mind saját emberei, mind posta-hivatalok által magyar nyelven irt nagyszámú kiáltványokat osztatott szét a vidéken. Ezen iratokban a magyarokat kedves barátjainak, testvéreinek nevezvén, nyilvánítja, ikép csak azért lépte át fegyveres kézzel az ország határait, hogy azon pártot, mely az ő felsége iránti engedelmességet eltagadta, a belbékét és csöndet megháborította, ő Felsége nevében megfékezze, a megsértett királyi jogot, tekintélyt s rendet helyreállítsa. Felszólítja a lakosokat, fogadják a keletet, melyet testvéri indulattal nyújt, barátságosan; mert ő nem kárára, hanem javára törekszik az országnak; ő nem ellensége, hanem jóakaró barátja a magyar népnek.

Egy másik szöveget a magyar katonasághoz intézett. „Nem érzetek, úgymond, minket ellenségnek: az ausztriai lobogók nem kelnek sorainkban; a kétfejű sas nem válhatik lázadás jelképévé. Fegyverhez nyúltunk . . . szeretet fejelemünk jogainak ótalmára.“ Kijelentvén aztán reményét, hogy a magyar vitézek nem fogják testvéreik ellen fordítani gyvereket, inti őket, csatlakozzanak testvéri indulattal az ő iszlaihoz.

Mily barátságosak, az ország javára irányzók voltak a tábornokokai, ama rablásokon kívül, melyeket alább fogunk elmesélni, kitűnt azon rendeletéből, mely szerint a Zala megyéhez tartozó Muraközt báni rendelet által örök időkre Horvátországhoz csatolta; de még inkább azon elfogott levelekből, melyeket néhány nap múlva gr. Latour bécsi hadügyminiszterhez és ügynökéhez b. Kulmerhez intézett. Mivel e levelekből tervei, reményei s viszonyai a bécsi miniszteriummal világosan kitűnnek, helyén van, azok közül némelyeket már itt közlünk.

„Cs. kir. hadügyminiszter és altábornagy gr. Baillet-Latour Tivadar urnak.

„Fő hadi szállás: Kiliti, a Balatonnál, szept. 23. 1848.

„A minő háladatos vagyok Excellenciádnak kegyes gondoskodásáért, melynél fogva a szükséges pénzmennyiséget egküldeni méltóztatott: ép oly alázatossággal vagyok kény-

telen, ismételve újabb küldeményért könyörögni. Jelenleg Ausztria közügyeiért munkálkodó sereggemmel Magyarországon vagyok. Vértő szív nélkül nem terhelhetem az egy részben ártatlan népet még inkább, mint egy ily jelentékeny sereg átvonulása által már terhelve van; de különben is egy lépést sem tehetek tovább a szükséges pénz nélkül; mert valaminth a népek, úgy a katonaságnak hangulatát is meg kell tartanom, mit azonban pénz és az élelmi szerek árának pontos megfizetése nélkül nem tehetek. A szükséges pénzmennyiséget jelenleg tudatnom lehetetlen; mert ezt seregem naponkénti szaporodása, és a szlavoniai sereg eddigi meg nem érkezete miatt magam sem tudom. Előleges számítás szerint azonban a tiszta ellátási szükség october havára legalább kétszáz ezer forint, a természetényekkel való ellátás pedig 400 ezer ftra, s így mind a kettő 600 ezer forintra rughat. És én bátor vagyok Exdat alázatosan kérni, méltóztassék ezen összeget legfeljebb a jövő hónap első napjáig rendelkezésem alá bocsátani; mivel Ausztria jó ügyéért megkezdett működésénél a cs. kir. hadügyminiszterium segélyére számolhatok és számolni jogosítva vagyok; s mivel Exad által nem hagyathatom el, különben ez a sereg és az egész osztrák monarchiára a legborzasztóbb következtéseket vonhatná. Mihelyt seregeim egyesülnek, nem mulasztandom el a szükséges mennyiséget utólagosan tudatni. Jellasics s. k.“

Egy másik levelet b. Kulmerhez intézett következő tartalommal:

„Kedves barátom, jól tudod, mily nehézségekbe kerül egy sereget rögtönözni. Azon törekvés, hogy a monarchiát fentartsuk, hozta a határőrvidékiek tömegét Fehérvár kapui elébe. A magyarok mindent fanatizálnak, s a magyar sereget, sajnos, oly annyira fanatizálták, hogy reményünk, mely szerint azt vártuk, hogy a sorkatonaság nem fog ellentink harczolni, nem teljesedett. Nem tagadhatom, hogy borzadok a gondolattól, a huszárokra ágyút irányoztatni. Ez által talán örökös szakadás támadna a seregben. Ha tehát szándékoznak a manifestumot kibocsátatni, történjék az mennél előbb, hogy késő ne legyen. Azt hiszem, hogy Bécsben csak erős elhatározásba kerül, s a jó ügy győzni fog. Édes barátom, csaknem bizonyossá tévének, hogy seregeink, mihelyt Magyarországra jőnek, a rendes aerarialis ellátásban fognak részesülni. Azon

reménységgel biztattak, hogy szellemi erővel fognak gyámoltani; hidfogatot, 12 fontos lovas úteget is reméltem kapni; most már csaknem késő. Az országban kenyeret csak kevés helytt lehet kapni, s ezt is igen nagy nehézséggel. Ott pedig hol a katona pontosan nem kapja meg illetőségét, nehéz feyelmet tartani. Nem hiheted mennyit kell kiállnom; de örömmel teszem, meggyőződésből, és a jó ügyért . . . A magyar ezredek az országba jönnek, a németek kimennek, és a még itt levők nem tudják magokat mihez tartani; kínos állapotban vannak. Rántassanak ebből ki, s minden meg van nyerve. Tehát, édes barátom, pénzt! és, mi még több: határozott nyilatkozatot. Jellasics s. k.“

Ezek után fölösleges dolog volna még többet is terjedelmesen közölni azon pár száz levélből, melyek Jellasicsnak Fehérvárig haladása közben elfogattak; s azért legyen elég néhánynak tartalmát csak röviden említeni. Egy, Kilitiről szept. 23-kán kelt s a varasdi parancsnoksághoz intézett levelében rendeli a bán, hogy a Grätzből érkezett két 10 fontos ágyú s a hozzá tartozó löszerek Varasdon hagyassanak; ellenben a szinte Grätzből serege után küldött más hat ágyú rögtön indíttassék meg utána. Egy más, Fehérvárról szept. 27-kén, szinte a varasdi parancsnoksághoz intézett levelében rendeli, hogy a Grätzből oda érkezett 1600 pisztoly és szintannyi köpeny, miután veszély nélkül utána már nem küldethetik, Varasdon hagyassék.

Ha valakinek eddigelé még kétsége volt volna az okok felől, melyek a bánt az országba való betörésre birták, a közlött levelek azt teljesen eloszlatták. Világosan kitűnt ezekből, hogy az ő párttítése épen nem nemzeti, hanem egyedül reactionarius célú volt, s egyáltalában nem a horvát nemzet jogait, — melyek, ha a múlt időben szenvedtek volna is talán némi csorbát, márczius óta a magyar nemzet s kormány által teljesen méltányoltattak; — hanem egyedül Magyarország törvényes kormányzati függetlenségének elnyomását és, miként utóbb még bővebben kitűnt, a kényuralomnak az egész monarchiában helyreállítását tűzte ki céljává.

Kitűnik e levelekből, hogy Jellasics pénzzel s hadi serekekkel a bécsi miniszterium által láttatott el s ezen felül azon reménynyel is biztattatott, hogy útja annyira előkészítve s kiegyengetve leszen, miszerint az országban semmi vagy csak

kevés nehézségekre találанд; különösen hogy a benn lévő magyar ezredek is mind zászlója alá állandanak. Nem is az udvari reaction s a bécsi miniszteriumon múlt, hogy Jellasics ezen reménye nem teljesedett. A bécsi kormány mindent megtett, hogy a katonaságot a nemzet ügyétől, nem rég az alkotmányra letett esküje ellenére, végkép elszakassza. Kétséget nem szenved hogy, ha szeptember közepéig tán nem küldettek is Bécsből az országban lévő hadi tisztekhez, magok mihez tartását illető egyenes rendeletek; utasításokat mindazáltal ez iránt, több s kevesebb nyíltsággal, ők magán-úton már elébb is vettek; szeptember közepén pedig, hova csak lehetett, egyenes parancsokat küldött a bécsi miniszterium. Sőt a Jellasics seregében szolgáló Hibl orvosnak Fehérvárról, szept. 27-kén barátjához utasított, de elfogott levelében egyebek közt ezt olvassuk: „Szept. 24-kén érkezett Kilitire a császár futára, gróf Mensdorf, egy császári kézirat, melyben a bánnak eddigi lépései helybenhagyatnak s ennek tudára adatik, hogy a Magyarországon levő minden ezredeknek megtöltatott a horvát sereg ellen harcolniok, miután ez nem az ország, hanem azon párt ellen jó, mely a monarchia fennállását veszélyeztető zavarokat okozta; miért ő felsége azokat, kik a horvát seregnek ellentállnak, lázadóknak nyilatkoztatja. A bán a kézirat tartalmát azonnal közlé a szállása előtt összegyűltekkkel, mi zajos zsvioval fogadtatott.“

Egyebek közt a derék székelv ezredet is ügyekezett elcsábítani a bécsi miniszterium; minek következtében annak keblében oly meghasonlás támadt, hogy az csak bővebb felvilágosítás után lón hajlandó táborunkba költözni. A Szeben vidékén állomásozott granátosok, kormányunk rendeletére Pestre indulván, a tisztek egy része szünet nélkül bujtogatta a derék hadi népet, míg végre, midőn már a Kúnsgba értek, őrnagyuk, miként mondá, felsőbb parancs következtében, a zászlóaljút utjából visszafordította; s csak erélyes eszközökkel sikerült azt a nemzet szolgálatában megtartani. Ily rendeletet vőnek Bécsből a porosz herczeg nevét viselő magyar ezred jobbára német tisztjei is; minél fogva, miután meggyőződtek, hogy a nemzeties szellemű, hű vitézeket hazájok ellen fel nem lázithatják, két magyar tisztet kivéve, a többiek *mindnyájan*, épen midőn a zászlóalj ellenségre vala indulandó, *beadták lemondásukat*; Kudelka őrnagy pedig az ezred zász-

lőaljával megszökött. A magyar miniszterium, annyiszor ismételt kérelmeire sem nyerhette meg előbb Bécsből, hogy a künn nélkülözhető magyar katonaság az országba küldetvén, a ráczok ellen fordíttassék. Most azonban egyszerre több, de nem magyar zászlóalj küldetett be részint Pest vidékére, részint a dunántúlra, Jellasicsnak mintegy elejébe, hogy vele csatlakozván, őt az ország meghódoltatásában segívezzék.

Ezen időre esik Mayerhoffer ezredes, belgrádi osztrák consul fondorkodása is az alvidéken létező katonaság elcsábítására. Szeptember 20-kán Karlóczáról a bánhoz intézett levelében egyebek közt ezt olvassuk: „Épen most vala nálam Henczi tábornok, Pétervárad parancsnoka, ki bécsi útjából Pesten és Eszéken át hazatérve, pár óráig nálunk időzött. Ő elmondá nekünk Exád előhaladását, s lelkesedve van ügyünkért; remélem, hogy befolyása által a sajkákat a hidon keresztül usztathatom s mindenféle hadi szereket nyerhetek. — Blomberg ezredes egy értekezletre hitt Verseczre; pár óra múlva indulok oda. — Tegnap b. Blagoevics és Zahn altábornagyokkal értekeztem Havas-Boldogasszonyon (zu Maria-Schnee), és hasonlókép biztosításokat nyertem a cs. kir. hadsereg minden osztályainak igaz katonai egyességéről, a menyire csak a becsület elvei, s a Magyarországtól való függőség engedi. — Kiss ezredes, a hozzá intézett felszólításomra, hogy ellentünk ne harcoljon, s Exádnak vele közlött manifestumára válaszolja, hogy két törzstisztet küldött légyen Bécsbe, hogy közvetlen a császártól kérjen parancsot magatartása iránt szemközt a szerbekkel.“ Reményét fejezi ki végre, hogy az egyes parancsnokokkal megkezdett értekezletei ezeket mind elvonják a magyaroktól.

A bécsi miniszteriumnak e végre szőtt minden fondorlatait azonban meghaladta az, mely Komárom vára ellen tervezetett, de néhány derék hazafi ébersége által idején meghiúsított. Komárom vára nem csak a Bécs és Pest közt fekvő Duna felett uralkodik, hanem egyszersmind kulcsa a fél ország birtokának. Ha e vár a reactio számára biztosítva van, ez csaknem bizonyos sikerrel intézheti az ország megtámadását. Nem lehet tehát csodálkozni, hogy a bécsi miniszterium ez időben e vár ellen is tett kísérletet. Komáromban a miniszterium kormányra léptekor a hannoverisármazási Mertz altábornagy volt a parancsnok. Batthyáni belpolitikájával

ellenkezett, e tábornok eltétele által bizodalmatlanságot tanúsítani a katonaság ellen, melyre, miután a magyar hadsereg nagyobb része külföldön létezett, a rácz lázadás elnyomása végett szüksége volt az országnak. Mertz tehát Komáromban maradt, ámbár több felől értesítettett a miniszterium, hogy e német tábornok parancsa alatt, ki a miniszteriumnak engedelmeskedni épen nem hajlandó, a vár nincsen biztosítva a nemzet birtokában. Utóbb az országgyűlésen is interpelláltattott a miniszterium, gondoskodnék e fontos vár biztosságáról. Batthyáni tehát Besze János nemzetőri őrnagy s képviselő vezénylete alatt az esztergami nemzetőrök egy osztályát, — újabb sürgetésekre pedig Kosztolányi őrnagy alatt a Komárom megyei nemzetőrséget küldé a vár őrizetére.

E nemzetőrök bevonúlta után, minthogy a már benlétező sorkatonaság is jó szellemtől volt áthatva, Mertz tábornok s jobbára idegenekből álló tiszti kara sokáig nem talált módot, a várat elvonni a pesti kormány rendelkezése alól. A kísérletet azonban, mihelyt arra alkalom nyílt, sietett megtenni.

Említők, miként Batthyáni Lajos szept. 9-én, Bécából hazatértekor, a nádor felszólítására sem kaphatván a bécsi miniszteriumtól katonaságot, mely a rendet Budapesten minden forradalmi zajgás ellen biztosítaná, Lamberg altábornagyot szólítá fel Pozsonyban, küldené le Budapestre a Vilmos gyalogság azon zászlóalját, mely nem rég utasított Bécsből Komáromba. Batthyáni ezt, Budapest csöndének biztosításán kívül hihetőleg még azért is tette, hogy az idegen katonaság a fontos várból jó szerével eltávolíttassék. Batthyáni lemondása után azonban Pestről minden idegen katonaság kiutasítatván, a pár nap előtt leérkezett Vilmos-zászlóalj is Bécsbe indítottatott. A zászlóalj fő tisztjei s Bécs közt azonnal sűrűn jártak a futárok; minek következtében a zászlóalj, mely gőzhajón szállítottatott, Komárom alá érkeztén, ellenére a Pesten vett rendeletnek a kiszállást s a várba vonulást szinte erőszakkal meg akará kísérteni. Ebben mindazáltal a gőzhajó kapitányának erélyessége s a komáromiak ellenzése által megakadályoztatván, a zászlóalj még az nap Gönyőn szállott ki a szárazra. A bekövetkezett éjen a helységben elszállásolt legénység, a Mertzől vett utasítás szerint, a legnagyobb csöndben, nem a szokott dobszó s más zajos jelhang, hanem az altisztek óvatos felszólítása által egybegyűjtetvén, Komá-

rom felé útnak indított. Szerencsére azonban egy mozgó nemzetőrségi csapat állomásozván a helységben, a csel Kollár tizedes ébersége által fölfedezettett s Kosztolányinak s a városi helyhatóságnak gyorsfutár által feljelentetett; minek következtében a dunai híd azonnal felszedetvén, a zászlóalj kudarcot vallva kénytelenítettett visszatérni.

A vár ekként megmenekült ugyan az árulástól; de a város áldozatává lett az ármányos cselnek. Azon órában, a melyben a zászlóalj a híd közelébe érkezett, a várost az annak három külön részében egyszerre kigyuladt tűz iszonyú lángtengerbe borította. A gyújtogatókat nem lehetett ugyan egész hitelességgel kipuhatolni; a lakosságnak mindazáltal az volt erős meggyőződése, mit valóban alig is lehet kétségbe vonni, hogy a rémitő tűzvészt a várban lévő idegen s ellenséges indulatú katonatisztek támasztották. Ezek ugyanis tapasztalván a városiak ellenszenvét az idegen katonaság ellen, nehogy, mint a megelőző napon, a zászlóalj bevonulását meggátolhassák, tűzvészszel akarták elfoglalni azoknak figyelmét. A gaz tettek kevés óra alatt mintegy ezer ház, a dunai híd egy része s több hajó lett áldozatává.

De Jellasics betörése, az országban létező katonaságnak a nemzet ellen bujtogatása, a rácz lázadásnak Mayerhoffer ezredes általi segélyezése stb. nem egyedüli fondorlatai voltak a bécsi miniszteriumnak. Egy egész hálózatot font az ország körül, melynek segélyével most már nyíltan elfojtani ügykezett minden ellenzést s erőfeszítést, melyet a nemzet a maga jogainak védelmére megkísérlend. Ugyanazon időben, midőn Jellasics az ország szíve felé közeledett, Urbán ezredes Erdélyben egy rendszeres izgatást kezdett meg az oláhok közt; Hurbán evangélikus tót pap pedig, ki már a tavaszon is bujtogatta volt a békés polgárokat, s pap létére nem iszonyodott nyilván hirdetni a kormány elleni engedetlenséget és a zsidók üldözését, de e néplázításai miatt kerestetvén, futással menekült, — most az osztrák örökös tartományokban gyűjtött fegyveres néppel tört be Nyitra vármegyébe. Szeptember 17-kén és 18-kán az éjszaki vaspályán néhány száz panszláv bujtogató, köztök pénzzel bőven ellátott több nyugalmazott katonatiszt jött az országba, hogy Hurbánnal közremunkálva, a felső megyék tót ajkú lakosait fellázítsák. Maga Hurbán a panszláv Stúr és Hodzsa társaságában, mint-

egy 500 pénzen, jobbára Bécsben, fogadott s jól fegyverzett cseh néppel jelent meg az ország határszélein. Fegyverrel s löszerekkel egyenesen az osztrák kormánytól láttatott el. A határszéleken Szenicze táján, Nyitra megyében, az egyesített sárgafekete és szláv zászlókat kitűzván, fegyveres népét azok alatt megesküdteté, hogy előbb nem nyugszanak, mintsem Szvatoplug és Ichrab országát visszaszereznék. A fegyveres csapat Miava, Brezova, Ó-Tura és Hlobuka helységek felé vonúlt; s a merre ment, emissariusok előzték meg, izgató szózatokat olvasván s osztogatván a nép között. E szózatok, melyek Hurbán és Jaroszlav Dániel, mint a tót nemzeti tanács titkárai által voltak aláírva, a szláv nemzet tanácsa nevében fegyverre szólíták a népet. A pecséten, mely a kiáltványokra üttetett, hármas halom s kettős kereszt állott e körirattal: „*Narodna Rada szlovenszka*“, — azaz: a tót nemzet tanácsa. Az értelmeseb városi tót nép hidegen, néhol, kivált a bányavárosokban, hol néhány izgató szinte mutatni kezdé magát, fenyegetve utasítá vissza a kalandorokat, úgy hogy eme városokban az elfogatástól is alig menekülhetének; de az úgynevezett irtványosak, kik mintegy hét-nyolcz ezeren laktak elszórva a hegyek közt s kiknek Hurbán aranyhegyeket ígért, a földesuraik által követelt tartozások miatt egy idő óta különben is ingerültek, azonnal hozzá álltak; minél fogva néhány nap alatt több ezerre szaporodott a lázadók száma.

Hurbán, e süker által felbátorítva, tót nemzeti gyűlést tartott, melyen magát, Stúrt, Hodzsát, Jaroszlawot s néhány mást ideiglenes kormányznak kiáltatta ki. A reactio, mely e vidéken is ekként ügyekezett felbujtogatni s kizsákmányolni a nemzetiségi rajongást, mit sem gondolt a céljaitól eltérő ilyféle mozgalmakkal, ha azok képesek voltak szaporítani a magyar nemzet elleneit, zavarni ügyeit, jól tudván, hogy mi-helyt a magyar nemzet meg lesz törve, illeten ábrándozókkal, ha magoktól eszközre nem tórnének is, könnyen el fog bánhatni. Itt azonban gazda nélkül tette számításait. Mihelyt ugyanis e betörés híre Pestre jutott, Batthyáni Lajos b. Jessenákot azonnal kormánybiztosul küldé ki a vidékre; s a Pestről nem rég eltávolított Ceccopieri és Poroszherczeg zászlóaljknak s a felvidéken tanyázó Ferencz-József vasasoknak *rendeletet* küldött a lázadók szétverésére. Ezen idegen katonaság, bár, az olaszokat kivéve, egyáltalában nem rokonszen-

vezett a magyar ügygyel, de mivel Bécsből ellenkező parancsot még nem vett volt, engedelmeskedett a magyar kormány rendeletének. A katonaság gyámolítására Csalóköz, Ersekújvár, Nagyszombat, Diószeg s a vidék több más magyar községeknek nemzetőrei is parancsot vőnek fegyvert fogniok. Az egész hadjárat vezérlete Knöhr vezérőrnagyra bízott.

E vezér, a lázadás terjedésének meggátlása végett, a Nagyszombatban összegyűlt nemzetőrség egy részét a lázadókhoz szítani látszó Nádason, Jablonczán s más gyanús községekben helyezte el; maga pedig a többiekkel s rendes katonaságával a Brezova, Miava és Ó-Tura közti hegységben tanyázó lázadók ellen indult. Hurbán, értesülvén, hogy Jablonczán csak nyolczszáz nemzetőr tanyáz, szeptember 26-kán Brezováról két ezernyi sereggel indult meg ellenök. De már útközben találkozott a pozsonyi, nagyszombati, diószegi és tallói nemzetőrséggel, mely, a Ceccopieri zászlóalj egy századtól gyámolítva, őt rövid csata után hegyei közé űzte vissza. Knöhr, ki a rendes katonaságot a hegyi vidéken eleinte több apró csapatokra osztotta volt, ezután egy elhatározó csapást szándékozott mérni a lázadókra. Seregeit tehát a következő napokon összpontosítván, a lázadás fő fészkeit, Miavát és Brezovát támadta meg. Hurbán, látván, hogy gyülevész népevel ennyi katonai erőnek ellent nem állhat, seregéből főbb czinkos társaival együtt eltűnt s Morvába szökött vissza; minek következtében a lázadók is szétfutottak hegyeik rejtekeibe. Miava és Brezova minden ellentállás nélkül megadta magát; és miután a katonaság a többi gyanús községeket is megszállotta, a lázadás végkép elfojtatott, a csend és béke az egész vidéken hosszabb időre helyreállott.

Minthogy azonban ez idegen katonaság, october első napjaiban, Latour bécsi hadügyminiszter parancsára, az országból részint kitakarodott, részint Jellasicshoz csatlakozott, nehogy a vidéket újabb hasonló zavargások háborítsák: a kormány rendeletéből Beniczky Lajos kormánybiztos egy, rendes katonaságból, önkéntesekből és beszercezbányai mozgó nemzetőrségből álló mintegy másfél ezernyi mozgó hadával s néhány ágyúval őrködött azontúl a felvidék nyugalma s békéje fölött.

Nagyobb s valóságos veszélyt idézett fel az országra Urbán ezredesnek tetemes katonai erőből támogatott rend-

szeres lázítása az erdélyi oláhok közt; mit azonban csak alább fogunk elbeszélni.

Mi alatt az ország ellen ezen több oldalú támadások intéztettek, gondja volt a reactionak, s az ennek eszközétl szolgáló bécsi miniszteriumnak arra is, hogy a magyar katonaság nemzeties szelleme megrontassék, ellentállása lehetetlenné tétessék, s ha arra nem volna is reábirható, hogy Jellasics zászlai alá pártoljon, legalább közönyös maradjon. Azon napokban, midőn Jellasics a Dráván áttörni készűle, a reactio budapesti ügynökei mind egyes levelekben, mind személyesen azt híresztelték a Dráva mellett létező táborunkban, hogy Pesten nagyszerű forradalom ütött ki, a reszpublika kikiáltott, minden törvényes rend felforgattatott, miknek láttára a jobb érzelműek csoportosan odahagyták volna a demagógok uralma alá jutott fővárost.

A csel egy időre sikerült. Gróf Teleki Ádám tábornok, a sereg vezére, ezek hallattára, mihelyt Jellasics betört, a tiszti kart azonnal hadi tanácsba gyűjtötte. A határozat az lőn, hogy a magyar sereg, a trón jogait is köteles lévén szeme előtt tartani, a fővárosból vett hírek következtében a horvátokkal, míg a körülmények bővebben ki nem fejlenek, harczba bocsátkozni nem fog s Keszthelyig visszavonúl. Hasztalan lépett közbe s bizonyítá a Pestről vett hírek alaptalanságát Csányi László, kir. biztos; hasztalan inté s kéré őket hazafiúi kötelességeik teljesítésére. Mi több, Teleki tábornok, a következő napon, midőn seregünk Keszthelyre érkezett, kijelenté Csányinak, hogy Jellasics ellen harczolni egyáltalában nem fog; mert őt vele együtt ugyanazon eskű kötelezi a fejedelem iránt; s ha Csányi e miatt a sereg élelmezéséről nem gondoskodnék, egész táborával együtt átmegy Jellasicshoz.

Jellasics betörésének híre szeptember 13-kán terjedt el a fővárosban, hol az, valamint utóbb az egész országban, szörnyű ingerültséget támasztott. Jellasics e lépése felnyitá végre még azok szemét is, kik eddig egyedül horvát nemzetiségi mozgalmat láttak a dologban. Mert, ha tán hihetetlennek látszik is, való igaz, mind e napiglan sokan voltak e véleményben, — mely ha nem válik is dicsőségére éleslátásuknak, de bizonyára tanúja becsületességöknek és jellemök nemességének, hogy a fondorlat és ármány annyi világos tényeit látva is kételkedének azok valóságán. Most lehetetlen volt többé

kételkedniük, hogy Jellasics e betörésre az udvar s a bécsi kormány megegyeztével, sőt parancsára határozta el magát; s hogy e betörésnek semmi köze a horvát nemzetiséggel. Mind azok tehát, kik eddig kételkedvén s magokat elhatározni nem tudván, a két fél között ingadozának, most valahára egész eltökéltséggel csatlakoztak a nemzeti függetlenség ügyéhez s egyesülve azokkal, kik három hónap óta hasztalan sürgették egy elhatározottabb, erélyesebb politika követését, egyaránt készen álltak, erőszakkal torlani vissza a többé semmi álokokkal nem támogatható ármányt s nyiltan fellépő erőszakot. Még azok is, kik eddig úgy vélekedének, hogy a horvátok panasza nem egészen alaptalanok, kívánataik méltányosak, most midőn ezek, megvetve a békés egyezkedés ajánlatait, fegyveresen s minden háborútüzenés nélkül, rablók módjára, törtek át az ország határain, minden tekintettől s kimélettől fölmentve érzék magokat azok iránt, kik önmagok szaggatták szét panaszlevelöket; s akként lőnek meggyőződve, hogy minden magyar nemcsak feljogosítva, de kötelezve is van a legmakacsabb védelmi harcra kelni mind a betörők, mind a betörés szítogatói ellen.

A radikál párt, mely april 20-ka óta nem szűnt meg a miniszteriumot a maga simogató, senkivel szakasztani nem akaró s úgy a bécsi kormány mint a katonai főparancsnokságok irányában engedékeny politikája miatt gáncsolni, és sürgetni hogy a független ország méltóságához illő erélylyel lépjen fel, — e párt most nézetei helyességének diadalát ünnepelte. Valahára szabadabban mozoghatván, lángoló buzgalommal kezdte meg a népbe átönteni egy részről a gyűlöletet a reactio s az udvari ármányok ellen, más részről azon lelkesedést a haza megmentése, önállásának megvédése iránt, melynek a későbbi történetek oly sok, nem ritkán magasztos, megható példáit mutatták fel.

A nemzetnek csak két, számra nézve aránylag ugyan csekély, de erkölcsileg annál fontosabb osztályában nem okozott Jellasics betörése, általában véve, — mert dicséretes kivételek itt is voltak, — ilyféle változást a véleményekben. Ez a mágánások és a katonatisztek osztálya volt.

A mágánások közt sem hiányoztak ugyan oly tiszteletre méltó egyéniségek, kik osztály- és személy-érdeköknél jobban szeretve a hazát, ennek sorsával szorosan összekötötték, mond-

hatni, azonosították a magokét s végiglen hívek maradtak igazságtalanul megtámadott hazájok ügyéhez. Alább elég alkalmunk leendő, e jelesek neveit, a jövő nemzedékek méltó tiszteletének tárgyául följegyeznünk. A nagyobb rész azonban, fájdalom, már mindinkább visszavonult a kétes kimenetelű küzdelem teréről.

A magyar főnemességben általán véve sokkal kevesebb nemzeti érzet s önzetlen hazaszeretet létezett, mint a mennyivel ezen osztály más országokban szokott birni. Esajnos sebet a nemzeti életen, mint tudjuk, a múlt század hagyta reánk örökségtől, midőn az udvari kéjek s kegyek csábjai főnemességünket annyira Bécshez lánczolták, hogy az, elnémetesedve, egy büszke, országos fő uri rendből szolgálai szellemű udvari nemességgé változva, nemzeti érzelmeiből, őseinek e kiváló jellemsajátságából, mindinkább kivetkezett, az udvar kegyeit nemzete becsülésénél többnek tartva, inkább amannak, mint ennek szolgált vala. Ebben jelentékeny változás történt ugyan az utolsó huszonöt év alatt. Több főnemesi család Bécsből Pestre tette át téli lakását s pártolni kezdett mindent, mi nemzeti. Ezek tagjai országgyűléseinken a nemzeti jogokat védő s biztosítani kívánó ellenzék soraiba léptek, a hátramaradt nemzet kifejtését, a lestülyedt haza felvirágoztatását tűzték ki életök feladatául, törekvéseik céljául. A többség azonban még korán sem volt, annyira mint kell vala, áthatva a nemzeti érzettől; többé kevésbbé udvari érzelmű maradt; az országgyűléseken, ha néha megjelent is, rendesen az osztrák kormány intései szerint, a nemzet érdekei ellen szavazott. A márcziusi események megtörték e főnemesi pártot; az aprili törvények a nép és a nemzet érdekeivel ellenkező kiváltságait megszüntették, s őket a patrimonialis hatóság, a dézma és robot eltörlése által a nép uraiból egyszerű nagybirtokosokká tették. Az államterhek, melyek eddig egyedül a nem-nemes nép vállait nyomták, az adózás, katonai szolgálat, rájok is kiterjesztettek; törvényhozási befolyásuk ellenben, a népképviselőlet megalapítása következtében, tetemesen mecsökent. Nemcsak az elébb oly makacsul s oly gyakran a nemzet érdekei ellen gyakorlott veto-jogukat elvesztették; hanem maga a felső tábla is, melynek születésöknél fogva mindnyájan tagjai voltak, csak azért maradt még meg előbbi alakjában, mivel a nemzet képviselőinek még nem volt idejük, annak rendezésével foglalkodniok.

E veszteségeket nem tudta elfeledni a főnemesség nagy része, s már az országgyűlés megnyitására is kevesen jelentek meg. Az elébbi szabadelvű reformpárt tagjain s az erdélyieken kívül alig tilt ott a baloldalon tíz-tizenkét főnemes. És a mint ügyeink bonyolódtak, a mint a reactio inkább és inkább leleplezé a maga céljait: úgy néptelenedett a felső ház is, úgy tűnedezték el annak tagjai a baloldaltól. Sokszor már gyűlést sem lehetett tartani a tagok kellő számának hiánya miatt; s a ház kénytelen lőn e számot ötvenről harminczra szállítani alá, bár a főnemesség, egészben véve, százakat számlált a maga soraiban. Az indokok, melyek e ház tagjait annyira meggyérítették, csak színre különböztek egymástól. Némelyek, kiknek mammon vala bálványuk, s az úrbériségnek, bár kárpótlás mellett, de rögtön létesített eltörlése csak évek múlva pótolható kárt okozott, az úrbériség helyreállításának reményeit —; mások, kiket nagyravágás, az udvari kegyek s a hatalom szeretete indított, a régi befolyásuk, elvesztett hatalmuk s méltóságaik visszanyerésére való kilátást —; az újítások makacs ellenségei az eltörlött ódon intézmények restauratiojának reményeit — stb. kötötték a reactio győzedelméhez, s Jellasics betörésének hírére alig titkolható kárörömmel néztek az események kifejlésének elébe. Nem lehet azonban azt sem mellőzni hallgatással, hogy többeket közölők részint némely pöffeszkedő, betyáros hangú napi lapoknak, melyek a szabadelvűség dicsőségét a szabadságban keresték, s illemt, mérsékletet nem ismerve, mindent mi hozzájuk nem hasonlított, sárral dobáltak, piszkolódo kikelései, önhitt vezérkedési vágya, s éretlen handabandái; részint a tömegeknek, sőt magának a nemzet képviselőinek is folyton növekedő forradalmi hangulata, eszélytelen, mindent kockáztató lépései idegenítették el a további részvételtől a közügyekben.

A másik osztály, melyben nem hazafíui, hanem honáruoló, bűnös érzelmeket ébresztett Jellasics betörésének híre, a katonatisztek osztályának egy része volt. Tudva van, mily elvek szerint ügyekezett az osztrák kormány, kivált 1815 óta, nevelni a hadsereget, hogy belőle a restaurált kényuralomnak dönthetetlen bástyát alkosson. A franczia forradalom rettentő példa volt az osztrák kormány előtt, melytől való félelmében, ismételtetésének a maga birodalmában még lehetőségét is elnyomni s e végett a nép ébredező szabadságyvágát hatal-

mának súlyával elfojtani tartá szükségesnek. Elfogultságában, a forradalmi eszmék terjedését az emberi természet kényszerítésével, a szellem elfojtásával ügyekezett meggátolni. Eszközül e célra semmi alkalmasbat nem látott, mint a minnek, legalább ideiglenes sükeréről a történelem is tanúskodik: a szellemi butítást, a kémrendszert s egy vak engedelmességű hadsereget. Ezen utolsó eszközt a katonai rend zárt testületté alakítása s a polgári renddel ellentétbe állítása által lehetett legbiztosabban valósítani. A katona ennél fogva egy részről szolgálai neveltetése által előljárói hatalmának ellenében minden szabadságérzettől, minden önállóságtól megfosztatott, kis-korú szolgálá alacsonyított, s még hivatalos, szolgálati körén kívül is a felsőbbek önkényétől, gyámkodásától, szeszélyes kegyétől tétetett függővé; a nemzeti érzet belőle rendszeresen kioltott; minnek következtében az élet legbecsesb javait, a polgári jogokat könnyen kezdé nélkülözni. Más részről a polgári osztály ellenében kiváltságokkal lón felruháza, melyek-nél fogva azt megvetesse, büntetlenül sérthesse, — s ekként elvesztett emberi s polgári jogaiért némi kárpótlást nyerjen. És az eszközök megközelítették a célt, a mag megtermette gyümölcseit: a katonaság a kormány önkényének akarattalan eszközévé lett, kész annak szolgálni hazája ellen is, mely iránt közönyössé lett; — és mi ettől el nem maradhatott: a katonai és polgári rend egymással teljes ellentétbe jött. A naponként szaporodó katonai kihágások a kölcsönös idegenséget még inkább ápolták.

Mind ennek igazolásául egy hosszú, változatos commentárt nyujtának a márcziusi reformokat követő napi események. A katonaság, a helyett hogy lelkesedve karolta volna fel a reformokat, dölőfős, lenéző osztályszellemétől elfogúlva, megvetéssel tekintett az újításokra, melyek neki, a testületi kiváltságok helyett eddig nem élvezett s azért nem is becsült polgári jogokat nyujtottak. Szellemi korlátoltságokban, vagy önzésökben s erkölcsi romlottságokban egy részök annyira ment, hogy a nemzeti szabadság s önállóság sirja fölött kívánnák helyreállíttatni a dolgok régi rendét, mely minthogy csak az ő fegyverök által, erőszakosan lett volna fentartható, nekik is vissza fogná adni testületi kiváltságaikat s uralmokat *a polgári rend fölött.*

Ez lévén neveltetése, ez szelleme a katonaságnak, nem lehet csodálni, hogy a katonatisztek nagy része nem igen érzett magában lelkesedést, harczolni megtámadott hazájáért; kivált miután Jellasics vakmerő betöréséből eléggé megért-hették, ha különben titkon nem izgattattak s csábítottak volna is, hogy bár a „császártól“ nincs is talán írott parancsa a be-törésre, azt mégis csak a dynasztia megegyeztével bátorco-dott cselekedni. Ilyen volt egyebek közt a több nagyúri csa-ládainkkal rokonságban álló Melczer ezredes, ki annál inkább megérdemli a névszerinti megemléttetést, mennél nagyobb kitüntetésben részesült kormányunk részéről. Őt Mészáros hadügyminiszter, bár személye szerint ismeretlen, rokona Török gróf ajánlatára, hadügyi alstátustitkárrá nevezte. Augusztus elején ezredéből Pestre érkezvén, alig vette át e hivatalt, midőn Batthyáni által a lemondott Ottinger helyébe, a drávai tábor vezérletére küldetett. De Melczer nemcsak hazafiúi lelkesedést, hanem még hűséget sem hozott keblében hazájának, nemzetének ügye iránt; s mihelyt ezt a hónap folytában bonyolódni látá, elbocsáttatásáért folyamodott; s ezt megnyervén, Bécsbe távozott, hogy utóbb, az osztrák-orosz invasio alatt, mint nyilvános honáruló, hazája ellen fogjon fegyvert.

Ezen s hasonló korcs honfiak nagy tömegében annál méltóbb a dicséretre azon hadi tisztak magaviselete, kik legyőzve magokban a testületi szellem sugallatait, legyőzve az előítéleteket, melyekben nevedtek, hazájok iránti köteles-ségöket híven teljesítették, s magoknak ez által halhatatlan nevet vívtak ki hazájok, nemzetök történelmében. Ezek közt né-hány fő rangú tiszt után méltán első helyen említendők a királyi testőrcsapat tagjai, kik, mihelyt hazájokat veszélyben láták fo-rogni, szeptember 11-kén, tömegesen mondtak le s a nemzeti seregben kerestek szolgálatot. Örömmel ide sorozzuk mind azon tiszteket, kik a szerbek ellen végiglen kitartással küzdöt-tek, noha ott is bizonyossá lett már, hogy elleneik, a szerbek, az osztrák kormány „fegyvertársai“, a reactio eszközei.

De e dicső férfiak mellett volt hadi tisztjeinknek egy alávaló, minden igazi katonai becsületből kivetkezett osztálya, mely, bár szívében idegen volt a nemzeti ügytől, s bár az út nyitva állt előtte kilépni a zászlók alól, s ha teszik, az ellen-ségei alá szegődni, a magyar seregben mégis több ideig meg-

maradt, hogy azt utóbb gyalázatosan elárulja. Egy némelyt ezek közül szennyes önzés indított: a magyar seregben a díjak nagyobbak is voltak, rendesebben is fizettettek, mint Jellasics hadaiban; s ezen kívül újdön szerkesztett seregünkben, bár érdemmel nem dicsekedhetének, mindazáltal a szolgálati kor sorozatában gyorsabb előléptetést várhatnak. Mások tán épen Bécsből vett intések következtében színeltek hűséget a magyar színekhez, hogy aztán alattomos bujtoztatások által mételyezhessek meg a sereget, melyet eddigelé nem sikerült a nemzeti zászlóktól elcsábítani. De becstületére vált nemzetünknek, hogy ezen áruló hadi tiszték, kevés kivétellel, külföldiek voltak.

Ezen alacsony vagy ármányos lelkek közül többen még hónapokig szolgáltak zászlaink alatt, s csak akkor hagyták el azokat, jobbra gyalázatosan megfutva, vagy a válságos percekben megszökve, midőn a nemzet szerencséjének ege borúlni kezdett. Most e tiszték minden ügyeketöket oda fordították, hogy a sorkatonaságban lehetőleg meggátolják a nemzeties szellem kifejlését. E törekvésök a radikáloknak tudtára esvén, ezek részéről viszont ellenhatást idézett elő, miből aztán e válságos időkben veszélyes zavarok támadtak. Említők, miképen a képviselőház, Kossuth indítványára elhatározta, hogy a felállítandó új sereg egészen nemzeti lábon szerveztessék; sőt a sorkatonaságnak is megengedte, régi zászlaik alól a nemzeti háromszín alá sorakozni az új ezrekben. A fővárosban létező magyar katonaság, különösen a Budán szállásoló granátosak s a Turszky című ezred zászlóalja e határozatról a radikál pártiak által értesítettén, sárgafekete zsinórait igen számosan letépték s a Szalay által alkotott „Hunyady“ czímet nyert csatárzászlóaljba kívántak belépni. Tisztjeik azonban, alighogy e mozgalmat észrevették, igérettek, fenyegetések által azonnal mindent elkövettek, hogy őket szándékokban meggátolják. De Perczel Mór, képviselő, ki minap a katonaság nemzeties szervezése mellett oly tüzesen szólalt fel, Láng és mások a vitézek közt megjelenvén, őket az átlépésre ösztönözték. Minek következtében a Turszky ezredbeliek, szept. 13-kán, tisztjeik minden ellenzésének daczára, csoportosan tódultak a toborzás helyére, *hogy az új zászlóaljba beirassanak; miután pedig onnan elutasítottak, Batthyáni Lajos elnökminiszter szállása előtt*

gyűltek össze s hangosan sürgették felvételüket a nemzeti zászló alá. Ha tisztjeivel együtt az egész zászlóalj vette volna fel a nemzeti színeket, a dolgok jelen állapotában a képviselőháztól is megengedett áttérés nem ütött volna annyi zajt. De így, a fegyelem teljes felbomlásától tartván, s e perczben, midőn épen Jellasics betörésének hírért vette, — minek következtében e zászlóaljat is az ellenség elébe kellett küldeni, annyi tisztet egyszerre elveszteni nem akarván, ő is visszautasítá a vitézeket. Ezek azonban már egyáltalában nem akartak visszatérni boszús tisztjeik parancsai alá s határozottan kijelentették, hogy ezentúl csak a haza katonái akarnak lenni. Végre győzött is állhatatosságuk: a zászlóalj-nagyobb része egyszerre felesküdt a háromszínű zászló alá. A többiek csak azért nem követték példájokat, mert Batthyáni a zászlók elhagyását e válságos perczekben még az nap szigorú megtiltotta; Perczelt és Szalayt pedig meginté, szünnének meg folytatni fegyelmet rontó izgatásaikat.

Batthyáni Lajos egyébiránt, mióta a kormányt ismét átvette, két irányban működött, s mind a kettőben nagy munkásságot, sok erélyt fejtett ki. E két irány egyike volt: a forradalom kitörését s minden törvényteleniséget meggátolni; másika: Jellasics ellen annyi erőt gyűjteni hogy, ha vissza nem parancsoltatnék, vele diadalmasan állhasson szembe, vagy őt legalább a fővárostól fordítsa másfelé.

Ha még egyáltalában lehetett reménye, hogy a feltételek, melyeket az elnökminiszterség elfogadásához kötött, Bécsben elfogadtassanak, s ennek folytán a viszályok mind a horvátokkal, mind a bécsi miniszteriummal békés úton kiegyenlítettessenek: e reményt csak azon esetben táplálhatá, ha a törvényesség terén szigorún megmarad; s minden forradalmi mozgalmat erélyesen visszanyomván, a dynasziát a békés kiegyenlítés lehetőségéről meggyőzi. Ez volt oka annak is, hogy miután a Turszkyféle zászlóalj oly nagy zajt ütött régi zászlóinak elhagyásával, minden hasonló lépést szigorún megtiltott; s a házban is, midőn e miatt interpelláltatott, bizalom jeléül kívánta a képviselőktől, hogy a zászlóváltoztatásra vonatkozó határozatuk foganatba vétele az ő rendeletétől tételesség függővé. És bár e kívánság nem tetszett a ház egy részének, ő mindazáltal állhatatosan megmaradt mellette. Politikájáról egyébiránt ez alkalommal ekként nyilatkozott: „Politik-

kám, úgymond, abban áll, hogy a míg lehet, arra birjam ő felségét, hogy az országot az invasiótól mentse meg. Ha pedig feltételem e tekintetben ő felségétől nem fogadtatnék el, hivatalkodásomnak azonnal vége lesz. De ha csak egy két napig tartana is e hivatalkodás, kötelességemnek ismerem, semmit el nem mulasztani, mi az ellenség kellő fogadtatását illeti.”

A törvényesség megőrzése azonban, mit Batthyáni, mint politikája fogamatosságának múlhatatlan feltételét, minden áron kívánt, nem volt könnyű feladat. Egy részről Jellasics betörése, másról Kossuth a múlt napokban tett indítványai s azok folytán a képviselő-ház határozatai a kedélyekben rendkívüli izgatottságot támasztottak. Nem csak a nép, de már a képviselők nagy része is nem azt kérdezte s kívánta többé, mi törvényes, hanem csak azt, mi a megtámadt, veszélyben forgó hazának tényleges megmentésére szolgálhatott: ez pedig, a dolgok jelen állapotában már gyakran ellentétben volt a törvényességgel. A radikálok, kik hónapok óta kiáltozák, hogy a reactio veszélylyel fenyegeti az országot; s a kormánytól e miatt erőlyesebb, elhatározottabb politikát kívántak, előrelátásukat most igazolva, jóslataikat valósúlva látván, még fentebb hangon kezdenek szólni; még zajosabban követelik, hagyna fel a kormány simogató, loyalis politikájával s készsülne komolyan a háborúra, s pedig nemcsak Jellasics ellen, ki a reactionnak pusztá eszköze, hanem maga a bécsi kormány s udvar ellen, mint a honnan a reactio ered. Batthyáni, e napokban egymaga hordván a kormány egész terhét, ezek ellenében nem is volt képes mindenben megőrizni a szigorú törvényességet. A Budapesten szállásoló sorkatonaság, például, folyton izgattatván a radikálok által, Batthyáni tilalmi daczára is folytatta áttérését a háromszínű nemzeti zászlók alá.

A katonaság e mozgalmainál még kellemetlenebbül hatott Batthyánira annak híre, hogy a radikálok, a katonaság és a fővárosi népség segedelmével Kossuthot miniszterelnökké szándékoznak kikiáltani. Batthyáni ugyan, mióta a kormányt ismét átvette, oly erélyt s munkásságot fejtett ki, hogy arra minden mérsékelt, józan gondolkodású hazafi teljes megalégedéssel tekinthetett. Voltak azonban oly heves vérűek a radikálok között, kik Batthyáni törvényes eszközeiben egyáltalában nem bíztak többé s azt kiáltozák, hogy veszve van az ország függetlensége, ha Kossuth nem ül a kormányon. Ter-

vők végrehajtására tehát a nép és katonaság között titkon izgatni kezdenek. Ezen alattomos mozgalmak szept. 14-ke éjjelén jutottak tudtára Batthyánnak, ki egyszersmind azt is hirtül vette, hogy e tervöket a radikálok a következő napon, a képviselőház esti ülésének alkalmával szándékoznak végrehajtani.

Batthyáni meg volt győződve, hogy ha e csíny sikertül, a forradalom kitörését nem lehetend többé meggátolni; még azon éjjel a katonai laktanyába sietett tehát és czélszerű intézkedései által a katonaság elcsábíttatásának elejét vette. Utóbb értekezett Kossuthal is, ki ezen izgatásokról mit sem látszék tudni s kijelenté, hogy azokat nemcsak nem pártolja, hanem azoknak engedni sem hajlandó. A könnyen veszélyessé válhatott terv ekként meg lőn hiúsítva. A nép az esti ülés alatt nagy tömegben jelent meg ugyan a képviselőház körül, s több szónokoktól tüzeltetvén, hangosan kívánta, hogy Kossuth vegye át a kormányt; de Kossuth, miután Batthyánnak már szavát adta, maga lépett a terem erkélyére s intette a népet, legyen bizodalommal a képviselő-ház határozatai iránt. A zajos népcsoport, mely eddig, más képviselők intésére lecsöndesülni nem akart, Kossuth szavára békésen oszlott szét.

Mialatt pedig a képviselő-házban s a fővárosban egyaránt minden forradalmi lépést, minden törvényteleniséget meggátolni törekedett, más részről nagy munkásságot fejtett ki Batthyáni a hadi készülétekben is azon esetre, ha feltételei, melyekhez az új miniszterium alakítását kötötte, Bécsben nem fogadtatnának el s a horvát had nem parancsoltatnék ki az országból. Gondját mindenek előtt oda fordítá, hogy a főparancsnokok engedelmességére biztosan számolhasson. B. Hrabovszky altábornagy nyilatkozata, ki Péterváradról Budára tétetett volt át, e tekintetben teljesen megnyugtató vala. Ő, Batthyáni felszólítására, becsületszavát zálogosítá el, hogy a miniszterium rendeleteit pontosan teljesítendi. Pest nyílt város lévén, az ottani laktanyákban, kivált az úgynevezett Újépületben találtató hadi szereket, részint Budára, részint Komáromba hordatá. Buda környékén az országutakat sánczokkal kezdé biztosíttatni, mely munkát a fővárosi lakosság ingyen, vetélkedő buzgalommal kevés nap alatt végrehajtotta. Buda várát az iker fővárosi nemzetőrök s az újon alakított honvéd-tüzérség védelmére bízta. Komáromból minden idegen

katonaságot kirendelvén, a nagyfontosságú várat nemzetőrök, önkéntesek s a hűségéről biztos Turszkyféle ezred egy osztályának védelme alá helyezte. Rendeletet bocsátott ki, hogy minden másutt nélkülözhető hadak Székesfehérvár táján pontosíttassanak össze. A vármegyékben alakult s magokat több havi szolgálatra kötelezett mozgó nemzetőrséget részint a fővárosba, részint Fehérvár tájára küldötte. A törvényhozó test határozata nyomán, a honvédsereg szaporítására az egész országban toborzást kezdetett, biztosítván a megyéket, hogy az újonczok egyedül honvédzászlóaljakká fognak alakíttatni, melyekben a vezényleti nyelv, zászló s egyéb jelek és ruha magyar leend. A dunántúli városokban s megyékben, melyek Jellasics betörése által leginkább fenyegettetek, tömeges népfelkelést rendelt, s meghagyta hogy a lakosok táborunk számára a szükséges fuvarokat, kézi vagy szekeres munkákat pontosan kiszolgáltassák. Az idegen katonaságot, melyről gyaníthatá hogy Jellasicshoz pártoland, az országból kiutasította. A nem rég Pestre érkezett Porosz-herczeg címét viselő sorkatonaságban észrevén, hogy jobbára idegen tisztjei orosz szelleműek, azokat, a velők tartott értekezlet következtében, két magyar tisztet kívül mind elbocsátotta, s az ezrednek, saját kívánata szerint, nemzeti zászlót adatott. Az ágyúuttegek s társzerek vonatására az országban lovakat vásároltatott; a felállítandó honvédzászlóaljak számára pedig mind a hazában, mind a külföldön fegyvert gyűjtetett s vásároltatott. Szóval a hadkészületek minden ágaira s nemeire kiterjeszté gondosságát.

Batthyáni e rendeletei s a nemzeti lelkesedés következtében a hadi mozgalmak mind a vidéken, mind s kivált a fővárosban oly élénkséget nyertek, hogy jelentőségökre nézve már a politikai eseményekkel kezdének vetélkedni. A kormány által rendelt toborzás mellett egyes hazafiak önkéntes csapatokat alakítottak. Így Perczel Mór néhány nap alatt egy egész zászlóaljat gyűjtött, mely eleinte Zrínyi nevét viselő, s melynek ő maga lón vezénylő őrnagya. A radikál körben önkéntes tüzérség alakult, melybe számos más, a körhöz nem tartozó, tekintélyes polgárok is beálltak. Köztök volt maga Kossuth is. E naponként szaporodó zászlóalj az Újépületben *Makk tüzértiszt* oktatása alatt nagy buzgalommal gyakorlá be magát. *Újházy László*, Sáros megyei főispán, saját erzenyökre

vállalkozó önkéntesekből egy szabad vadászcsapatot kezdett alakítani. Szeredy Bécsből egy ott toborzott német legiotszálított le. Az országban létező lengyelek és francziák külön külön legiokat alkottak; amazok Zabokliczky lengyel bevándorlott, emezek Lafitte felhívására. Az egész ország egy zajos táborrá látszék változni, melynek fő hadi szállása Budapest.

Minden más egyesekénél eredménydúsabb volt Kossuthnak ez iránybani működése, nemcsak mivel lapja által az egész nemzethez szólhatott; hanem mivel varázserejű szavai még a léhát, a közönyöst is lelkesedésre gerjesztették. Mihelyt Batthyáni a nádor által elnökminiszterré neveztetett, Kossuth azonnal közhírré tette, hogy miután kezei a miniszteri collegialitás béklyóitól, maga pedig az udvari cselszövények gőzköréből kiszabadult, ismét hírlapírónak vallja magát. A hírlapírásban pedig, s e téren nem kevésbbé mint a szószeréken, a kedélyek fellelkesítésében, az indulatok, szenvedélyek felizgatásában ő páratlan hatást tudott kifejteni. És azonnal meg is kezdé hírlapjában azon, részint a nemzethez, részint a katonasághoz intézett cikkeinek sorát, melyek, miként lángszavakkal írvák, úgy tűznyomokat hagytak magok után, felfokozott lelkesedést ébresztettek a kedélyekben.

Majd jós szavakban szólott a nemzethez ő, kinek, mint mondá, hét év óta minden szava oly hamar beteljesedett, hogy szinte megborzad önmagától. „Ügy vagyok, folytatja, mint ha nyitva volna szemeim előtt a fatum könyve, s hiába hunyom be előtte szemeimet: a világosság átczikáz lelkemen, mint villám a sötétségen. És én, a kényszerűség ösztönének hódolva, ismét jóslatot mondok. . . . Jellasics bettéséből Magyarországba, ennek szabadsága fog következni.“

Majd borzasztó átokká mérgesültek szavai, melylyel a nemzetet az isten sujtandja, ha az magát gyáván, nyomorultán elhagyná, s tömegestül nem kelne föl összezüzni minden árulót, ki ellene karját merészkedik fölemelni.

Majd a nőkhöz fordul, „hogy Veszprém és Fehérvár közt ássanak egy irtózatossirt, melybe vagy a magyar nevet, magyar becsületet, magyar nemzetet, vagy az ellenséget eltemessük; s melyen vagy a magyar név szégyenoszlópa álland ily felirással: Így bünteti isten a gyávaságot! — vagy álland a szabadság öröközőld fája, melynek lombjai közt isten szava szóland, mint szólott Mózeshez az égő csipkebokorból: a

hely, melyen állasz, szent; így jutalmazom a bátorságot! Szabadság és dicsőség, jóllét és boldogság a Magyaroknak!”

Majd az eseményeket, az udvari reactio fondorlatait, a bécsi kormány cselszövényes politikáját, az alattomban működő reactionak engedelmeskedő hadvezérek hűtlenségét s árulását, szóval, mind azon elemeket, melyekből a haza egén borongó vészföllegek keletkeztek, beszéli el a népnek a maga világos, csipős, néha magasan szárnyaló retorikai, néha rövid, epigrammatikai modorában.

Majd, továbbá, a heves vérű radikálok mérséklésére előadja, miért szükséges, hogy most, midőn a reactio minden törekvése oda megy ki, hogy a nemzetet forradalomba hajtsa, Batthyáni üljön a kormányon; csak így lehetvén időt nyerni a haza megmentésére.

Majd ismét a dynasztia állását az ország irányában, mint Sámson a palota oszlopait ingatva, fejtegeti, mikép azon ország, melynek királya benn nem lakik, szabad ország soha sem lehet. És miután ezen irányban mindent elmondott, mi a kedélyeket felizgathatja, ekként végzi: „Mi lesz a dolgok kimenetele, — azt a nemzet bátorsága, vagy a nemzet gyávasága fogja elhatározni. Én bízom az élet ösztönében, hogy a magyar nép nem fogja magát gyáván lemeszáróltatni, vagy szolgálánczra fűzetni. De egyet bizonyosnak tudok, és ez az: hogy a királyság iránti hit és kegyelet, az utósó két hónap tapasztalatai által a leghívebb ember keblében is annyira megingattatott, mint azt megingatni nem volt volna képes éveken keresztül a királyságnak legnagyobb ellensége.”

Majd megint felszólítja mindenkit, kiben a magyar becsületnek és hazaszeretetnek még egy szikrája él, munkáljának közre társadalmi úton a haza megmentésére: s állítsanak városenként, vidékenként honvédelmi egyesületeket, melyek a köznépet kellőleg felvilágosítsák, „minő gyalázatosan árulták el a hazát, s minő szolgaság, sőt kiirtás vár a nemzetre, ha az árulás célját éri;” melyek tegyenek mindent, a mit vidéki körülményeik szerint a haza védelmének előmozdítására czélszerűnek látnak. Felszólítja egyszersmind az ilyen alakulandó egyesületeket, — mi aztán azoknak mind gyors létrejöttét, mind elszaporodását nagyon elősegítette, — lépnének vele folytonos közlekedésbe.

Majd a külföldön tanyázó magyar katonasághoz intézte lángszavait, ábrázolván nekik, mily iszonyú veszély fenyegeti hazájokat, míg ők idegen tisztjeik által más népek szabadságának elnyomására erőszakosan künn tartatnak. Inté őket, kövessék a Württemberg-féle huszárok dicső példáját, s bármi módon, jöjenek vissza hazájokba. „Átok reá, — így kiálta fel egyebek közt, — ki a magyar nemzetet elárulá; átok reá, a ki azt nem védelmezi!”

Majd végre népies modorban a nép nagy tömegének szívét ragadá meg állapotának festésével: miképen előbbi szolgaságából, jog- és birtoktalanságából a nemesség jóvoltából felszabadított, birtokos, szabad polgárrá tétetett: ne hagyja tehát most magát ismét járomba hajtatni, hanem keljen fel tömegesen a haza védelmére.

Mind ezen szózatok rendesen eme felkiáltással végződtek: „Fegyverre, fegyverre! Velünk az isten és az igazság! Fegyverre a kinek karja van, a ki magyar, védjük magunkat, győzzünk és aztán számoljunk!”

E felszólításoknak, e lángszavakkal írt izgatásoknak nagy hatása volt a könnyen felgerjedő, heves vérű nemzetre, melynek nagy része Kossuthot különben is évek óta a haza hű fiának, a szabadság lelkesedett bajnokának tisztelé. Szavára a városokban számtalan honvédelmi egyesületek alakultak. A mesterember, az iparos puskával, lándzsával vagy fokossal; a szántóvető kaszával fölfegyverkezve várta a felhívást, mely őt az ellenségre indítsa. Az apák fiaikat, a nők férjeiket magok ösztönözték a táborba szállniok. És az ország maga egy nagy táborrá lett, melyben százezrek villogtatták fegyvereiket.

De volt is szükség ilyféle készülétekre. Batthyáni Lajos szeptember 14-kére várta a futár megérkeztét, mely Bécsből a választ az új miniszterium alakulására nézve meghozná; de az nem érkezett meg. A képviselőházban ez alatt zajos gyűlések folytak le. A radikál párt, nem helyeselve Batthyáni-
nak különben erélyes hadi készülétei mellett még a békés kiegyenlítést is szemmel tartó politikáját, őt örökös interpellációkkal fárasztá. Sőt a szeptember 14-kei ülésben Balogh János képviselő egyenesen indítványt tőn, adná a ház Kossuth kezébe a kormányt, csak ő lévén képes a hazát megmenteni.
A házban oly mozgalom támadt, hogy csak Kossuth ékesszö-

lásának sikerült a nyugalmat helyreállítani s a bizalmat Batthyáni politikája iránt föleleveníteni, a képviselőket kitarásra bírni. Midőn azonban még 15-kén sem érkezett Bécsből válasz, a nyugtalanság s ingerültség újra feléledt a képviselők teremében szintúgy mint a fővárosban.

E forrongó, lázas állapot némi csillapítása — egyszersmind a bécsi népben irántunk újra ébredező rokonszenv megszilárdítása végett Kossuth, alkalmat véván a bécsi legionnak Pestre érkezéséből, azon indítvánnyal lépett a ház elébe: utasítana a törvényhozás néhány tagból álló küldöttséget Bécsbe, de nem az udvarhoz, hol cselszövények űzik játékokat, hanem a bécsi országgyűléshez. „Szóljon, úgymond, nemzet a nemzethez barátságosan. Tegye a küldöttség az ausztriai népet bizonyossá arról hogy, ha szabadsága megtámadtatik, a magyarra mindig bizton számíthat, és szólítsa fel azt hasonló érzelmekre. Mondja meg neki hogy, szomszédságunknál fogva volt s bizonyára ezután is lesz találkozásunk: a surlódás kiegyenlítésére mi, nemzet, velők, nemzettel, akarunk intézkedni s végezni, nem pedig a kamarillával, sem azon miniszteriummal, mely mind a kettőnk ellensége.“

Az indítvány nagy tetszéssel fogadtatott; a küldöttségre tizenkét képviselő azonnal megválasztatott, kikhez aztán a felső ház is négy tagot kapcsolt a maga kebléből.

Némi megnyugtatóására szolgált a háznak Batthyáni ama jelentése is hogy, a Jellasics ellen működő seregünk erősítésére eddigelé is tizenegy ezer gyalog önkéntest, hét század rendes huszárt és harminczkét ágyut indított már útnak.

De az ilyféle jelentések csak pillanatokra voltak képesek a nyugalmat némileg helyreállítani. Újabb hírek azt ismét rögtön felháborították. E napon is (15-kén) az esti ülés alkalmával megint és zajosabban, mint bár mikor előbb, kitört a vihar a képviselőházban. Okot erre Csányi László kir. biztos azon levele szolgáltatott, melyben Keszthelyről jelenté, hogy gr. Teleki Adám tábornok, a maga és tiszti kara nevében kinyilatkoztatta, miképen Jellasics ellen harczolni nem fog, mert őt is ugyanazon eskü köti, mely a bánt, az uralkodóhoz; *miképen, továbbá, Batthyáni Lajos törvényes miniszternek nem ismeri el, s magát közönyös állásba fogja helyezni; sőt*

ha e miatt a kir. biztos a katonaság ellátásáról nem gondoskodnék, kész lenne Jellasicshoz csatlakozni.

E levél hallattára leirhatatlan ingerültség hatotta át a képviselők testületét. A többség hangos felkiáltásokban honárlásról vádolá a tábornokot s halált mondott fejére. Batthyáni valahára szóhoz jutván, kijelenté, hogy seregeink vezérlete e körülmények közt egy perczig sem maradhat tovább a tábornok kezében; a nádorhoz rögtön küldöttséget kívána neveztetni, mely őt megkérje, indulna holnap maga a táborba s venné át a sereg vezérletét.

Az indítványozott küldöttség még azon éjjel átment a nádorhoz. A ház pedig Kossuth felhívására a táborba három teljes hatalmú biztost küldött Csányi támogatására az árulás meggátlásában. Csaknem éjfél volt, midőn a küldöttség vizsztatért a nyugtalanul várakozó képviselők közé, következő választ hozván a nádor főherczegtől: „Ő ismeri nádori kötelességeit, s azokat úgy is mint hazafi be fogja tölteni; a táborba szíves készséggel elmenend. Ennek feltételül mindazáltal kívánja, hogy a képviselőház a törvényes úton és formák közt maradjon; következőleg, mind addig míg ő felségétől a felküldöttek iránt válasz nem érkezik, oly valamely intézkedést ne tegyen, mely a törvényesség korlátain túlmenne. Kijelenti továbbá, hogy miután ő akként van értesülve, hogy gr. Teleki Adám ezen árulása következtében Csányi László kormánybiztos serege igen megfogyott: azon sereget minden szaporodásaival sem tartja elégnék arra, hogy ütközet esetében biztos eredményre lehessen számítani. Holnap tehát a seregek összpontosítása iránt értekezni kíván az elnökminiszterrel. De elvárja a képviselőháztól is, hogy mennél több erőnek mennél gyorsabb kiállítása iránt fog rendelkezni. Kijelenti végre, hogy visszaemlékezvén azon kapcsolatra, mely őt e nemzethez atyja után is köti, ha mindenki meg fogná is csalni a hazát: ő halála után is úgy akar állni annak emlékeztében, mint oly egyén, kiről senki sem mondhatta, hogy megcsalta hazáját.“

A nádor válaszát a ház tetszéssel fogadta; Kossuth azonban meg nem állhatá, hogy arra egynémít ne szóljon. „Nincs idő, úgymond, a nádor által kikötött feltétel iránt polemikába ereszkedni; de annyit mégis kell mondania, hogy e feltétel alatt mást nem érthet, mint azt, hogy a magyar törvényhozás

test ne decretálja üresnek a királyi széket. Ezt értheti, s így jól van. De hogy a király iránti hűség kapcsának megtartása mellett, a törvényhozó test törvénytelen telessen, az absurdum. Az soha sem törvénytelen, mit a törvényhozó test teszen. Legfőlebb a körül foroghat a dolog, hogy valamely intézkedésre nézve a szokott formák sanctio tekintetében megtartassanak-e, vagy határozatilag intézkedjék a ház. Én, úgymond, kijelentem, méltóztassék ő cs. kir. felségének lejöni; s ha itt lesz, hogy vele a sanctióról beszélhessünk, én nem fogok soha határozatot indítványozni; mert fogom tudni, mit kell tenni, ha a fejedelem a sanctiót valamitől megtagadná. De midőn ő felsége beteges s a kamarilla kezében van, mely az országot el akarja veszteni, nem lehet a sanctiótól függeszteni fel a haza megmentését. . . . Akkor követne el a ház törvényteleniséget, ha a szükséges eszközöket fel nem használná a királyi szék fentartására; mert ő felsége maga azt meg nem tarthatja, a kamarilla megtartani nem akarja. Jellasics elébb a fejedelem iránti hűségről beszélt; most már Pesten tartandó szláv országgyűlésről beszél. Ha tehát mi nem tartjuk meg, senki sem fogja megtartani a hazát és a királyi széket. . . .“

A nádor más nap délután indult meg a táborba. Út közben mindazáltal Alcsuton, családi jószágán, pár napig időzék. Ezen késedelmeskedés oka némelyek szerint abban keresendő, hogy meg akarta várni Bécsből a választ azon kérdésre, melyet sebes futár által még 15-ke éjjelen küldött fel a táborba menetele s a vezérlet átvétele iránt. És mondják is, hogy Alcsuton csakugyan vette volna Ferencz-Károly főherczeg választát, melyben ez a király nevében javallja, hogy a főherczeg a sereg vezérletét átveszi; de egyszersmind oly utasítást is ad neki, hogy a bánnal ütközetbe semmi esetre se bocsátkozzék.

Mennyi ezen állításban a valóság, meghatározni nem vagyunk képesek. Annyi bizonyos, hogy az ügyek pár nap múlva kedvező fordulatot nyertek a táborban. Csányi László kir. biztos tudván, hogy a tiszti kar soraiban számos jó érzelmű hazafi létezik, s az árulással határos viselet csak koholt hírekből s a reactio alattomos izgatásaiból eredt: sem türelmét, sem erélyét nem vesztette el a titkos izgatások ellensúlyozásában, a félreértések kiegyenlítésében s a tiszték hazafiúi érzelmeinek felébresztésében. A Miklós-huszárok őrnagya, gróf Bubna, és Bárczay, a Sándor-huszárok századosa

által sikerült neki meggyőzni a tiszti kart, úgy a Pestről érkezett s a táborban elhintett lázító híreknek, valamint annak is alaptalansága felől, mit Jellasics szózataiban hirdetett, hogy a király és a dynasztia érdekében, s királyi rendelet következtében jött az országba. A tiszti kar ennek következtében tanácsot tartván, egy levelet intézett a bánhoz, melyben neki tudtára adta hogy, ha ő felsége határozott, világos parancsát, mely által a betörés neki meghagyatott volna, a levél átvivőinek előmutatni nem képes, minden ellene felállított hadak el vannak tüköelve, magokat s a hazát minden erejükből védelmezni. A levél átvitelével Bubnán és Bárczayn kívül b. Wiedersperg százados bízott meg.

Jellasics ezeknek a kívánt parancsot elő nem mutathatván, csábításhoz fogott, miben őt Zeisberg tábornok is buzgón gyámoltá. De mind hasztalan; bár mennyire erőlködék, tiszteink hűségét a becsület, király és haza iránt ékes, sima beszédeivel meg nem ingathatta. Mondják, e miatt indulatától elragadtatva, egyikök ellenvetését a császár akarata iránt e szavakkal szakasztotta volna félbe: „Ej, mit nekem a császár, mit nekem a hűség, — én fogok tenni császárt!”

A küldöttek megtérvén, a tisztikar elhatározá: „hogy miután az ország törvényes állapota még mindig fennáll, ők, híven letett esküjükhöz, készek a horvátokkal minden harczot elfogadni s a magyar királyi trón jogaiért ép oly hősileg küzdeni, miként társaik Olaszországban harcolnak. Minthogy azonban a jelen zavaros időben a kötelesség útját némelyek talán nehezebben ismerik ki: mindenkinek szabadságában hagyatik, a reá nézve nem kellemes helyzetből magát visszavonhatni; mert ezen határozat pillanatától kezdve, a legcsekélyebb ingadozás a király, haza és bajtárság ellen elkövetett árulásnak fog tekintetni.”

E határozatot Bubna és Bárczay gróf Teleki Ádám vezérnek is megvitték; minek következtében ő is megváltoztatta előbbi elhatározását. Pár nap múlva Kossuth hírlapjában ama jelentés állott, hogy mind Csányi kir. biztos, mind István főherczeg nádor s jelenlegi fővezér tudósításai szerint, a Teleki Ádámról kelt hírek félreértésekből származtak. Sőt többen, a táborból érkezők, ugyanazon hírlapban bizonyították, hogy Teleki Ádám tábornok nemcsak most el van, de mindig el v

volt volna határozva, hazánk megmentése végett Jellasics ellen harcolni. Ezen utóbbi tudósítások elégségesek ugyan annak bebizonyítására, hogy a tábornok, botlása után, ismét visszatért a hazafiúi kötelesség ösvényére; Csányi első tudósításának hitelét azonban nem képesek megingatni. *) Eléggé bizonyítja e vélemény helyességét már az is, hogy a kormánynak iránta nem volt többé bizodalma, s utóbb Mőga altábornagy kezébe adatott a vezéri bot.

De ha Teleki Ádámot menthetik is talán némely körülmények, más ítéletet kell mondanunk Sedlmayer ezredesre, ki Marczaliban, szept. 19-kén, a parancsa alatt volt egész Hardegg-féle vasas ezreddel az ellenséghez pártolt. Itt már világos, menthetetlen a szó- és esküszegés. Követték őt az elpártolásban az eddig szinte zászlaink alatt szolgált Kress könnyű lovas-ezred századai.

Mielőtt a nádor szept. 16-kán Budapestről távozott, múlt éji felszólítása következtében, miszerint a törvényhozás a seereg gyors szaporításáról gondoskodnék, a képviselőház ugyanaz napon oly határozatot alkotott, hogy a megyék, népességök aránya szerint, minden százhuszonhét lélek után két honvédet állítsanak, a mennyire lehet, a kiállítás gyorsítása végett toborzás útján; és e határozatsikeresebb végrehajtása végett, a hatályosabb képviselők azonnal térjenek vissza megyéikbe. Továbbá, felhatalmaztatott a nádor hogy, „ha az ország védelmezése alatt alkalom nyílnék a magyar és horvát nemzet közt a régi egyetértést helyreállítani, s a polgári háború tovább harapódzását a nemzet becsületének csorbulása nélkül meggátolni, azt megkísértheti, biztosítván a horvátokat, hogy Magyarország nemcsak minden igazságos és méltányos kívánataikat hajlandó kielégíteni; hanem a monarchia viszonyainak érdek-szemponyjából lehető kiegyenlítésére is kész minden módot elfogadni, mely Magyarországnak a jog és érdek szempontjából nem ártalmas, a monarchiának pedig hasznára szolgál.”

Ugyanazon napon megérkezett valahára a királyi válasz is a nádor feliratára, melyben a miniszterium lemondását és

---

*) Teleki Ádám magaviselete iránt csak Csányi László irományai, melyek a korán elhunyt gróf Schmödég Kálmán hagyatékai közt rejlenek, képesek adni teljes felvilágosítást.

Batthyáni Lajosnak elnökminiszterré kijelöltetését fölterjesztette. A válasz a nádorhoz volt intézve Schönbrunnból, szeptember 15-ről. Tartalma lényegileg következő: „A miniszterium lemondása elfogadtatik. Hogy a miniszteriumot ideiglenesen gróf Batthyáni Lajos vezesse, nem elleneztetik; de Batthyáni feltételeire, melyekhez az új miniszterium alakításának elvállalását kötötte, s melyek közt Jellasics visszaparancsoltatása volt a legfontosabb, — a válasz mind addig halasztatik, míg az új miniszterium tagjai felterjesztve nem lesznek; „mert miután az elébbi miniszterium több tagjai a legújabb törvényeket oly értelemben kezelték, melyhez egyezését a király nem adhatja: e bajok ismétlése ellen egyedül a kijelölendő egyéniségekben található biztosítékot ő felsége.” Mondatik továbbá, ennek felvilágosításául, mikép János főherczegnek a horvát viszonyok kiegyenlítése nem sikerült; az országgyűlés sem tett légyen e dologban semmit, bár két hónap óta ül együtt. Allíttatik, hogy az országgyűlés egynemely határozatai által lélepett a törvényesség teréről; egyebek közt elhatározá az öt forintos pénzjegyek kibocsátását, megkezdé a katonaaállítás, bár e törvényjavaslatokat ő felsége még nem sanctionálta. Mi több: egy határozata által a sor-katonaságot zászlainak hűtlen elhagyására birni nem általotta.

A ház figyelme e királyi válasz felolvasása után Batthyáni Lajosra volt irányozva: mindenki vágyott tudni elhatározását, attól függvén az ország ügyeinek fordulata. Ő tehát egyszerűleg kijelenté, hogy miután néhány nap előtt csak azon esetre nyilatkozott hajlandónak elvállalni az új miniszterium alkotását, ha egy részről feltételei Bécsben elfogadtatnának; más részről, ha őt a ház teljes bizodalmával ajándékozná meg: a feltétel egyik részről sem lévén teljesítve, ő ezennel megszűnt lenni elnökminiszter.

Alig szükséges fejtegetni, hogy a királyi válasz nem volt egyéb a törvényesség leple alá rejtett kelepczénél, melyel a reactio a törvényhozó testet megejteni szándékozott. Míg Olaszországban a szerencse az osztrák fegyvernek nem kedvezett, a reactio addig, teendői felett habozva, csak kéz alatt fondorkodék: a mint a koczka jobbra fordult, az álarczot fölöslegesenek látván, nyiltan lépett fel. De Magyarország törvényes állásának oly nagy volt erkölcsi súlya, hogy a re-

actio még ezután is kénytelennek érzé magát, ürügyet keresni az ország ellen intézett megtámadásainak igazolására. És mivel a tényekben ürügyet nem találhatott, a személyekben kereste azt. A királyt oly ellentétbe hozta az első miniszteriummal, hogy ez kénytelen lőn lemondani. A nádor felhívására Batthyáni elvállalta egy új miniszterium alakítását; de föltétlenül kötötte ki, hogy szűnjék meg Jellasics inváziója s evvel együtt a fejedelem nevének bitorlása. E kívánság igazságát a reactio nem tagadhatta; de mivel nem tudá, mily egyénekből akarja ő összeállítani az új miniszteriumot, választást a feltételre elhalasztá. A kelepce abban rejlett, hogy Batthyáni, a feltétel el nem fogadtatása következtében mondjon le; s mivel az ország a jelen körülmények közt a kormányt egy perczig sem nélkülözheti a nélkül, hogy Jellasics váljon az ország urává: a képviselő ház Kossuthot fogja megbízni a kormánynyal. Ez pedig megtörténvén, a reactio teljes joggal felkiálthat a világ előtt: ím az országgyűlés ellentétbe helyezte magát a királylyal, oly személyre bízván a kormányt, kit a király ott látni nem akar; az országgyűlés forradalmi térre lépett, a király jogkörébe vágott; vele tehát s az országgal, mint lázadóval kell ezentúl bánni.

Ugyanezen célra szolgált a kir. válasz két más pontja is, a papírpénzt és a katonaszedést illető. A megtámadott országnak, ha törvényes függetlenségét elveszteni nem akarja, múlthatatlanul szüksége volt pénzre és katonára; de a pénzt és katonát megajánló törvényczikktól a szentesítés megtagadtatik, hogy midőn a törvényhozó test, önvédelmi ösztönétől felhíva, azokat határozatképen rendeli meg, a reactio teli torokkal kiálthassa: ím az országgyűlés a király megegyezte nélkül papírpénzt bocsát ki, és katonát szedett; meghasonlott királyával; bitorolja annak jogait; vele tehát mint lázadóval kell ezentúl bánni.

De abban csalatkozott a reactio, hogy az országgyűlés majd Kossuthot fogja megbízni a kormánynyal. A képviselőház átlátta a cselt s elég önmeggyőzéssel bírt, hogy azt kikerülje. Nyári Pál, a radikál párt vezére, maga szólítá fel a ház nevében Batthyánit, hogy, bár feltételei nem fogadtattak el, annál is inkább hazafiúi kötelességének ismerje, a kormányzást folytatni s a miniszteriumot megalkotni, mivel a nádornak a táborba menete s Jellasics elleni vezérkedése sokban

meggyöngíti a királyi leirat horderejét. Hasonlóképp nyilatkozott a radikálok egy másik főszónoka, Madarász László.

Batthyáni meggyőződve lévén, hogy a hazát, ha még általában lehet, csak ő képes a forradalom és háború örvényétől visszatartóztatni, hazaszeretetből kész volt megmaradni a kormányon; a felhívásnak mindazáltal engedni eladdig vonatkozott, míg a radikál párt, s általában az ő politikájával elégedetlen többség áldozatot nem hoz maga neki a véleményéből. Biztosítani akarta magát a ház részéről, hogy ha már ő a kormányon marad, a ház többsége is elfogadja az ő politikáját, s pár nap múlva nem teendi magát ellenzékbe az általa alkotandó miniszteriummal. E célból szószerkre lépven, következőleg nyilatkozott:

„Az előttem szólott képviselők megfeledeztek arról, hogy én az elnökmíniszterség elvállalásában két feltételhez kénytelenítettem ragaszkodni. Az első nem teljesített; de még a másikat sem látom teljesedve: értem a ház bizodalmát.“ — E szavak után a ház tagjai kivétel nélkül felállván, hangos felkiáltásokkal tanúsíták bizodalmokat; mire Batthyáni így folytatá beszédét: „Tisztelt ház, a mit most tapasztaltam, némi biztosítást nyujthat a jövőre nézve. Én a legközelebbi múltrol szoltam, s ez igazolta állításomat. Én itt két lehetetlenség közé vagyok állítva: az egyik lehetetlenség ott fenn, Bécsben; a másik itt lenn, Pesten van. Bécsre nézve lehetetlen oly férfakkal környeznem magamat, kik nemcsak a háznak, a nemzetnek, hanem magamnak is legkedvesebbek volnának. Itt lenn pedig lehetetlen, hogy magamat azokkal környezzem, a kiknek kedvéért Bécsben az országra nézve némi kedvezményeket lehetne remélnem; kedvezményeket, a mennyiben kívánatosnak tartom hogy, ha csak bizonyos egyéniségek kedvéért is, a nemzet kissé lélekzethez juthasson. Megvallom, ha most újra befogatom is ezen igába, nem hiszem, hogy az más hasznót hajtson, mint meghosszabbítását azon provisoriumnak, melyet most néhány napig vittem. Mert hiszen többről nem lehet szó, mint arról, hogy képes leszek-e kijelölésem által a miniszteriumot ott fenn és itt lenn is lehetővé tenni. Mind a kettőre tekintettel kell lennem. Ha nagyon figyelembe venném a hajlamot ott fenn, saját meggyőződéseimmel jónék ellentétbe. Ha ellenben túlsúlyljal bírna reám a tér, a melyen állók, akkor felülről kapnék a mostanihoz hasonló, vagy még

világosabb feleletet, melyben mondva lenne, hogy a kijelölt egyének nem kielégítők s nem erősítettnek meg. S így ekkor is a hazára hagyatnék, hogy segítsen magán, a mint tud; s nem volna nyerve semmi, hanem csak időt vesztenénk. Mert ha már életét, existenciáját kénytelen egy nemzet védeni, s azon utolsó végletre jutott, hogy már nincs többé semmi reménysugár: akkor én is meg vagyok győződve arról, hogy a loyális némi tekintetben akadálylá is válhatik. Ugyanazért felszólítom a tisztelt házat, vegye komolyan fontolóra, ha vajjon nem érkezett-e már meg azon végpercz, melyben a nemzet azon legutolsó s legelszántabb önvédelemre szorult, melynél a törvényességet nem képes, de nem is köteles tekintetben tartani.“

E kérdésre Kossuth válaszolt; s bizonyára leginkább őt, a legforradalmiabb hajlamút, illette a válasz. Elmondván, mi szándékot lát ő most a reactio részéről, kijelenté: „hogy a ki jót akar a hazának, annak most oly politikát kell követnie, melynek két teendője van. Az egyik az: oda vinni a dolgot, hogy az ármány és árulás vagy legyen kénytelen lemondani feltett céljáról; vagy legyen kénytelen bevallani, hogy minden ürtügyéből kifogyott s kimondani: én ármány és árulás vagyok, reactio és más semmi. Ennek kieszközlésével sokat nyertünk. A másik: hogy míg a nemzet ezt eszközölné, addig is készüljön.“ Es ezután a maga részéről is felhívta a grófot a kormányon maradásra s a miniszterium megalakítására.

Batthyáni célját érte: az összes képviselőház bizodalmat nyilvánítsa iránta s helyeselte politikáját. Kijelenté tehát, hogy magára vállalja a miniszterium alkotását. Egyszersmind tudára adta a háznak, hogy legközelebbi törekvése az leend, hogy Jellasics a magyar föld területéből egy talpalatnyit se nyerjen többé. Ha pedig nem sikerülne őt visszavonulásra kényszerítenie: feltett szándéka őt arra kényszeríteni, hogy ontsa a magyar vért, s ostromolja Budapestet; mert ő a fővárost védeni fogja.

Más nap a következő egyéneket jelenté be a háznak mint olyanokat, kiket új miniszteriuma tagjaiul az udvarhoz felterjesztett: Ghyczy Kálmán, Szentkirályi Mór, gr. Erdődy Sándor, b. Vay Miklós, b. Kemény Dénes, Mészáros Lázár, b. Eötvös József.

Az osztrák országgyűléshez a mienk által intézett küldöttség szept. 18-án érkezett meg Bécsben; s a nép nagyobb részétől, az Aulától, a demokratiai egyletektől, sőt jobbára még a nemzetőrségtől is lelkesedéssel és diszesen fogadtattott. A vaspályától mintegy tizezernyi embertömeg kísérte őket szállásukra.

Mióta a reactio Bécsben is észrevehetőbben kezdé üzni ármányos játékát: mindinkább megváltozott irányunkban a bécsiek indulata. A reactio a státusadósságok kérdésével s az Ausztriától való elszakadási szándékunk híresztelésével mérgezte meg s tette, mondhatni, ellenségesse irányunkban a bécsiek kedélyét. De lassanként látni kezdé már a bécsi nép, hogy a magyar szabadság ügye közös, solidaris az övéével, s hogy az ellenünk intézett megtámadások csak kezdete azon általános ellenforradalmi törekvésnek, melynek célja: az absolutismust az egész birodalomban helyreállítani; érezni kezdé, hogy e törekvés, ha mi elbuknánk, Bécsben fogná ünnepelni diadalát.

E belátás természetes következménye lőn, hogy a mint az ellenünk intézett csapások szaporodtak, akként nőtt ismét irántunk a rokonszenv a népben és a független hírlapirodalomban. Szept. 12-kén az Odeon roppant nagyságú teremében minden szabad szellemű klub számos tagjai, mintegy tiztizenkét ezeren gyűltek össze tanácskozni a magyar-horvát ügyben. Bécs első értelmiségei, a közvélemény zászlóvivői voltak a szónokok: a gyülekezet egy szívvel lélekkel mellettünk nyilatkozott, s ügyünket a magáéval közösnek vallván, oly végzésben állapodott meg, hogy szóval és tettel mindent el fog követni, nehogy a magyarok szabadsága csorbát szenvedjen; és hogy az osztrák testvér-nemzetnél hű és elszánt szövetségesre találjon.

Ugyanaz napon a miniszterium ellen erős tüntetés intéztetett a városban. Dobelhoff minisztert a nép megugratta; Latourt pedig vád alá helyezettetni kívánta. A következő napokon a nyugtalanság, bár kisebb mérvben, folyton tartott, s a szabadelvű alkotmányos párt, mely akkoron még a nemzetőrség nagyobb részét is soraiban számllalta, a sárgafekete csokrosok ellen, kiket a reactio pártja ezerféle fondorlattal toborzott s egyre szaporítani törekedett, csaknem irtó háborút kezdett vala. A harc, mely verekedések s macskazendék-

ben, az úgy nevezett *kravallokban* nyilvánult, több napon keresztül tartott.

De nemcsak a nép, a hírlapok is mindinkább pártot fogtak mellettünk. Csak egy lapot idézünk, az *Allgemeine Oesterreichische Zeitung*-ot, mely még csak az imént oly heves megtámadásokat intéz vala ellenünk. E lap szept. 13-kai számában nyilván kárhoztatja a horvátokat, hogy az udvari actiorenak a legutálatraméltóbb szolgálatot teszik; rebelliseknek érzékezi őket, hogy bár a magyar kormány kívánataikat részben teljesítette, részben hajlandó teljesíteni, mégis fellázadtak s nyilván a sárgafekete érdekeket pártolják. A következő napi számában egyebek közt mondá: „Caesar Jellasics átlépte a Rubicont. Bármi legyen is a következőse, a szabadság és haladás barátai igen jól ismerik azon színt és szándékot, melyet ezen úgynevezett cs. kir. ausztriai drávai sereg a maga működéseivel proclamálni akar.”

Tudva volt ugyan, hogy az osztrák képviselők többsége miniszterialis lévén, akarata ellenére s tudtán kívül is a reactio kezére dolgozik; mindazáltal a nép hangulata tekintetéből remélni lehetett, hogy küldöttségünk nem térend haza minden siker nélkül. A siker e reménye annál biztatóbb volt, mint-hogy éppen ezen napokban tétetett a bécsi képviselőházban interpellatio a magyar-horvát ügyben. Violand képviselő szept. 16-kán eme kérdéseket intézte a miniszteriumhoz: „1. Igaz-e, hogy a horvátokhoz küldött rendeletek s a Jellasics-hoz intézett manifestum sem a bécsi, sem a pesti miniszterium ellenjegyzésével nincsenek ellátva; s így mint kényuralmi rendeletek jelentek meg a fejedelem aláírásával? 2. Minő nézetben van általában a kabinet Horvátországnak a magyar koronához való állásáról és azon tulajdonságról, melyben Ferdinánd neve némely rendeletekben megjelent? Hiszi-e a miniszterium, hogy az alkotmányos király ezen népek egymás elleni háborúját helyesli? 3. Helyeslik-e a miniszterek, hogy a horvátok fegyverrel, pénzzel és katonával segítettnek a magyarok elnyomására?”

Bach miniszter, kit ügyvédi irodájából a torlaszok harcza emelt miniszteri székébe, s ki most már, mint valódi szerencselovag, az udvari reactio pártjának tollvivőjévé lett, érezvén, hogy e kérdésekre az udvar és a miniszterium *compromissiója* nélkül felelni lehetetlen, akként bűjt ki a szor-

ból, hogy ezek iránt előbb az összes miniszteriummal kell értekeznie.

E közben érkezett meg a magyar küldöttség, mely azonnal (szept. 18) következő okmányt adott be Strohbachhoz, a bécsi országgyűlés elnökéhez a kamarávali közlés végett:

„Magyarország képviselői az ausztriai birodalmi országgyűléshez.

„Törvényhozásunk már az utolsó országgyűlés alatt kijelentette azon meggyőződését, hogy Magyarország, alkotmányos szabadságának egyik legerősebb biztosítékát abban találja, ha mind azon tartományoknak kormánya, melyek a *pragmatica sanctio* értelmében a hazával oly szoros kapcsolatban állnak, szabad, alkotmányos formák alatt rendeztetik el.

„Mit akkor a magyar törvényhozótest legforróbb óhajtasásként kimondott, azóta valósággá vált: az ausztriai birodalom szabadon választott képviselői a végett gyűltek össze, hogy egy, a szabadság és törvényes egyenlőség elvein épült alkotmány felett tanácskozzanak. Magyarország képviselői, összehívatra, hogy a hazát környező veszélyek fölött értekezzenek, még e nehéz körülmények közt sem mulasztatják el, hogy örömeiket e fölött ki ne fejezzék, s üdvözlétet ne mondjanak azoknak kik, midőn saját hazájok szabadságának alapjait rakják le, még erősebbekké teszik azon kötelekeket, melyek e hazát s az örökös tartományokat századok óta egybefűzik.

„Elhatározva arra hogy azon kapcsolatot, mely hazánk és az örökös tartományok között, fejedelmünk egységében fekszik, fentartsuk; s meggyőződve, hogy valamint alkotmányos szabadságunk, úgy ezen kapocs is leginkább az által biztosítatik, ha ugyanazon fejedelem alatt álló minden népek az alkotmányos szabadság élvezetében maradnak: Magyarország képviselői kijelentik, miként minden megtámadást, mely az örökös tartományok szabadsága ellen bármi oldalról irányoztatnék, mint saját hazájok alkotmányos szabadságának megtámadását fogják tekinteni, melynek elhárítására minden hatalmokban álló eszközök felhasználására magokat felhivatva érzendik. És elvárják az ausztriai törvényhozástól, hogy mire Magyarország képviselőit a régi szövetség és saját honuk érdeke buzdítja, annak viszonzását az ausztriai törvény-

hozás sem fogja elmulasztani. Ez által csak azon viszony újíthatnák meg, melyben e hon és az örökös tartományok századok előtt álltak egymáshoz, midőn a bécsi békekötés alkalmával, Magyarország és az ausztriai birodalomnak többi tartományai egymásnak jogait és szabadságát kölcsönösen biztosították.

„Midőn a magyar nemzet képviselői szíves üdvözlétök mellett a birodalmi országgyűlést ezen érzelmekről barátságos indulattal tudósítják, egyszersmind értesítik arról is, miként miniszteriumjokat különösen megbízták, hogy azon barátságos kapocs erősítése s a nemzetek közti szíves egyetértés szilárdítása tekintetében mind azon érdektalálkozásokra nézve, melyek részint a mult viszonyainál, részint a jövőre biztosítani óhajtott szövetségnél fogva rendezést és kiegyenlítést kívánnak, az ausztriai miniszteriummal kölcsönös igazság és méltányosság alapján egyezkedésbe bocsátkozzék; és barátságos bizodalommal szölitják fel az ausztriai országgyűlést, hogy részéről is miniszteriumának hasonló megbízást adni szíveskedjék; annyival inkább, minthogy erős meggyőződésük szerint csak ezen uton remélhető, hogy mind Magyarország, mind az örökös tartományok függetlensége és alkotmányos önállása által, melyről lemondani semmi áron nem fognak, azon kapcsolatok, melyek az országok között századok óta léteznek, még szilárdabbakká váljanak, és minden kölcsönös érdekek oly módon egyenlítettessenek ki, hogy a kölcsönös viszonyok végleges elhatározása által minden ezentüli surlódásoknak és egyenetlenségeknek eleje vétessék.“

A magyar nemzet képviselői tehát kettőt ajánlának, kettővel kínálák meg az osztrák birodalmi népek képviselőit: szoros szövetséggel az alkotmányos szabadság kölcsönös megoltalmazására, és a közös ügyek eddig meg nem oldott barátságos kiegyenlítésével: szövetséggel, az udvari reactionak ügy Bécsre, mint Pestre nézve veszélyes ármányai ellen; és az érdekek kiegyenlítésével, melyeket némi ellenzésbe helyezett a státusadósságok kérdése s mind azon surlódások és nehézségek, melyek a finantz- és hadügy igazgatásának külválasztásából származtak.

Ha az osztrák országgyűlés, félretéve minden kicsinyes rivalitást, minden gyermekes neheztelést, a barátságosan oda nyújtott kezet megragadja, az ajánlott szövetséget elfogadja,

mind a két nemzet ügye jobb fordulatot vett volna, mint a minőbe a nem messze jövőben jutott. A népek szövetsége megsemmisítette volna a reactio ármányos cselszövényeit, megtörte volna a kényuralom helyreállítása végett felhasznált fegyveres erejét; szétszórta volna az e végre felszított katonai összeesküvést, és a biztosított szabadság kebelében nyugalmas boldogságnak, jóllétnek s haladásnak örvendene mind a kettő; maga a dynasztia is kétségen túl kevés évek alatt hatványozva látta volna a megelégedett, szabad népek szellemi s anyagi kifejlődésén alapuló hatalmát.

Erzék ezt a bécsi országgyűlés jelesebb, belátóbb s az új szabadságért lelkesültebb tagjai, s reá is fordíták minden erejüket felhasználni az alkalmat e szövetség létesítésére. Midőn tehát Strohbach, a ház elnöke, a küldöttség megbízó levélnek felolvasása után jelenté, hogy az a házzal személynesen kíván értekezni, s a maga bevezettetésére őt kérte legyen meg; egyszersmind azonban arra is figyelmeztette a házat, hogy küldöttségeket, szabályai szerint, nem fogadhat el: a szabadelvű ellenzék tagjai közül többen hévvel szóltak a küldöttség elfogadása mellett. Sierakovszky a jelen esetre nézve a szabályoktól eltérést indítványozott. Barosch, egyike a ház legfényesebb értelmiségeinek, fellengő beszédben fejtette a küldöttség fontosságát. „Ne engedjük, így végzé beszédét, a békekötelesség teljesítésének alkalmát kisiklani kezeinkből, fogadjuk el a magyarokat: ez az első lépés a nagy és üdvös szövetségre.“ Szóltak még többen is, hasonló értelemben.

De felkerekedtek a panszláv képviselők is, s azon ürügy alatt, hogy e küldöttség csak a magyar töredék képviselője, a végrehajtó hatalomhoz kívánták azt utasíttatni. Barosch újra buzgón ajánlá és sürgeté az elfogadást. Utóbb szólan akart még harmadszor is, de az elnök megtagadta tőle a szót; mi a baloldalon nagy zajt okozott. Egy panszláv képviselő ezután indítványozá, térjen át a ház napi rendjére; mire a jeles Goldmark fájdalmas hévvel kiálta fel: „Most, és ezen kérdésről térnénk-e át a napi rendre, mikor a monarchia üdvé áll kockán!“ Hiában monda a panszlávoknak hogy, ha horvát vagy szerb küldöttség volna a ház ajtai előtt, szintűgy meg kellene azt nyitniok, mint meg kell nyitni most a magyaroknak. Siker nélkül hangzott el Löhner képviselő szen-

vedélytelen, mély belátást tanusító szónoklata is, melyben egyebek közt monda, hogy eddigelé mindig az összes monarchiáról szerettek beszélni; s most Magyarországot külállamnak tekintik. „Hát külföld-e az, kérdé, hol cs. kir. vezérek háborút viselnek, hol az egyik rész tisztjei, katonái a státuszpénztárból fizettetnek? Nem látja át, miért akarják a horvátok jogait épen Pesten megpecsételni. Azt azonban igen jól tudja, hogy Pest Béctől csak egy pár napi járatra fekszik. — És melyik országgyűléstől, vagy melyik miniszteriumtól hatalmaztatott fel Jellasics a háborúra? . . . Lépünk föl közbenjárókul; s a nép ebben több garantiát fog találni, mint bármily kabinethen s miniszterben. Én nem csak a magyarokat kívánom meghallgatni; de a horvátokat is felszólítandóknak vélem, hogy bennünket megkeressenek. Egy szláv azt monda, hogy a monarchia addig áll fenn, míg ők úgy akarják. Jól van tehát, szlávok, váltsátok be szavakat! . . . Vannak perczek a történetben, melyek soha többé nem térnek vissza, és egy ilyen e mai percz. Ne engedjük azt elosonni figyelem nélkül, nehogy azt mondja rólunk egykor a történelem, hogy kötelességünket nem teljesítettük.“

Mint látjuk, még azok is, kik nem a magyar szempontból, a népszabadság és alkotmányosság — hanem a bécsi országgyűlés felsőbbségének szempontjából fogták fel a dolgot, az elfogadás mellett küzdöttek. De mind hasztalan: a miniszterialis párt, egyesülve a szenvedélyes panszlávokkal, kik Jellasics győzedelmében a szlávok feldicsőülését látták, és a lengyel párt tömege, mely Galicziában jobbára az ekeszarv mellől választatott meg a képviselőre, most pedig a fontos álláshoz szükséges értelem s belátás híjában, teljesen Stadionnak s általa a kormánynak rendelkezése alá jutott, végre is győzedelmet vívtak ki az eszély és értelem fölött. Hetvennyolcz szó többségével elhatározottat, hogy a küldöttség az elnök által írásban adja be kívánságát.

Nem volt független lap Bécsben, mely boszús hangon nem kelt volna ki a lengyel követek értelmetlensége s a csehek fanatizmusa ellen, kik közül néhányan, különösen Brauner, Havlicsek, Troján, Rieger, még durva, aljas kifakadásokra is vetemedtek a közös szabadságért küzdő magyarok ellen. „A többség teljes értelmetlensége — úgymond a „Constitution“ czimű lap — a baloldal hasonlíthatatlan szellemi

túlsúlya irányában oly csorbát szenvedett, mely nem egy hamar köszörültetik ki. Ezen csorba szellemi; ez azon hézag, mely a nemzeti fanatizmussal párosult politikai tehetetlenség, s a legnemesebb emberiséggel szövetkezett tehetség közt létezik. A düh, félelem és szegény oly pályán keresi a számszerinti győzedelmet, melynek végcélja a szabadság sírja leend.“

A házelnöke szept. 20-kán közlé a küldöttséggel a ház határozatát, felhíván amazt, adná át közlendőit iratban, ha kívánja, hogy azok a ház elébe jussanak. A küldöttség válasza rövid volt: „Mi az országgyűléshez küldettünk, hogy vele szóljunk; nem pedig, hogy annak elnökével váltsunk iratokat. Majd megvizsgáljuk küldőinknek a ház határozatát.“

Érzé maga a nép is, mily helyrepótolhatlan hibát követett el országgyűlése; s hogy azt némileg enyhítse, a bekövetkezett estvén sok ezren fáklyamenetben gyűltek össze küldöttségünk szállása előtt, s több jeles szónokokban jelenték ki sajnálkozásukat. Nevezetes volt egyebek közt dr. Tausenau beszéde, ki elragadó ékesszólással ábrázolá a reactio ármányait, s minden czikornya nélkül kinyilatkoztatá, hogy az osztrák miniszteri padokon a népszabadság árulói ülnek; hogy épen azok, kiket a nép maga emelt föl magas polczukra, árulják el az alkotmányosság szent ügyét. E nyilak leginkább Bach miniszter ellen lövettek.

A magyar országgyűlésen fájdalmas érzelmeket ébresztett a birodalmi gyűlésnek ezen eszélytelen magaviselete. A köz indignatit azonban mérséklé Kossuth szónoklata, ki ebben nem látott egyebet, mint a mi kétségkívül volt is, a reactionnak a szláv elemmel való kaczerkodását, s a szlávoknak a birodalom szabadságát veszélyeztető, elfogult, szolgálai szellemét s kicsinyes nemzetiségi hiúságát. A száz és nyolcz szó, mely küldöttségünk elfogadtatása mellett küzdött, világos tanúja volt, hogy az értelmesb német elem közösséget, solidaritást látott a magyar és osztrák szabadság fennállásában. „Egyébiránt ezen eljárás, úgymond, nem nekünk válik gyalázatunkra, hanem azok homlokára süti a szegény és gyalázat bélyegét, a kik ezt tették. Mert a civilisált emberek sorában a mely nép néppel, a mely nemzet nemzettel így bánék, az önmaga tépte szét a népiség szentségének meghatalmazó levelét, az önmaga törülte ki magát a civilisált nemzetek sorából.“

Mi alatt a magyar küldöttség süker nélkül nyújtá kezét a magyar nemzet nevében, a barátság és szövetség jeléül, a közös szabadság védelmére az osztrák tartományok képviselőinek, Batthyáni Lajos Frankfurtban sürgeté Szalay László, az ország meghatalmazott ügynöke által a rég tervezett szövetség mennél előbbi megkötését: „nem azért — miként szept. 16-kán Szalayhoz írt levelében mondja, — mintha a küldendő segedelem hirtelen létesíthetésével csak távulról is kecsegtetné magát; hanem azért, mert ha valami, bizonyára azon szerződés kihirdetésének morális hatása az ausztriai politikának megváltoztatására okvetlenül legtöbbet fogna tenni.“ Azonban, miként fentebb említők, Frankfurtban is mind erősebb gyökereket vertek már a bécsi reactio fondorlatai. János főherczeg, a birodalmi kormányzó, miként előbb a horvát viszályok kiegyenlítésében meghiúsította a nemzetnek benne vetett reményeit: úgy most, bécsi utasítások szerint, itt is elállá utunkat. Szalay küldetésének érvényessége nem sokára kétségbe vonatott, mivel, mint mondák, megbízó levele István főherczeg nádortól van aláírva: ez pedig az augusztus 14-kén kelt királyi leirat által a király személyét képviselő teljhatalmától megfosztatott. Midőn Szalay erre azt válaszolta, hogy megbízatása még amaz aug. 14-kei oklevél következtében sem válhatik érvénytelenné mind addig, míg azt olyannak maga ő felsége, a király, nem nyilvánítja: tudtára adatott végre, hogy a császár-király ő felsége egy, szeptember 7-kén kelt kéziratában egy meghatalmazott követnek küldetését Magyarország részéről a német középponti hatalomhoz rosszálja s megsemmisíti; minek következtében a német birodalmi miniszterium közlekedésben vele többé nem lehet. Azt nem tekinté e miniszterium, hogy ezen cs. királyi kézirat ügynökünkre nézve csak azon esetben lehet vala érvényes, ha ő felsége aláírása mellett az illető magyar miniszter ellenjegyzése is ott állott volna.

Es így szakasztá meg az udvari reactio, mely hálózátát már mind összébb voná, Magyarországnak a Németbirodalommal való összeköttetését, melyhez nem rég mind a két részről annyi remények csatlakoztak s mely, ha sikeres szövetséggé válhatik, nem kevesbbé biztosítandá Magyarországot önállóságát s független kormányzatát, mint a Németbirodalom egységét a reactio törekvései ellenében. A birodalmi vég-

rehajtó hatalom e lépése után bizton jósolhatóvá lőn, hogy a német egység nagy horderejű eszméje sem fog valósággá érni.

De már nemcsak a katonaság összeesküvésében s a külön népiségek fellázításában; nemcsak a bécsi országgyűlés és a frankfurti végrehajtó hatalom keblében nyilatkoztak a reactionnak ellenünk szőtt ármányai: magába törvényhozó testünkbe is becsusztatta az már az árulás kigyóit. Szept. 10-kén Pázmándy elnök, a képviselőház nagy bámulatára, jelenté, hogy hat erdélyi szász képviselő lemondását nyújtotta be, oly kifejezésekkel élván emlékiratában, melyek árulással határosak. Nem csak azt nyilvánították, hogy az országgyűlés iránya és szelleme meggyőződésökkal ellenkezik, hanem annak még törvényességét is kétségbe vonják. E kifejezések nagy zajt és heves szónoklatokat idéztek a szász követek fejére. Lemondásuk ugyan elfogadtatott; de kötelességökké tétetett, hogy míg választó kerületeik új képviselőket nem küldenek, helyeiket el ne hagyják; különben szökevényeknek fognak tekintetni.

HARMADIK FEJEZET.

A horvátok betörése s kiűzetése.

Jellasics szeptember 11-kén a Dráván keresztül több ponton az országba törvén, Nagy-Kanizsán összpontosította hadait. Egy seregbeli tisztnek szeptember 12-kén kelt s elfogott levele szerint, a betört sereg következő elemekből áll:

I. hadtest, Hartlieb altábornagy vezérlete alatt:

1-ső dandár; vezénylő: Dietrich tábornok. Létszám: egy ottocsáni, két varasdi határőrvidéki zászlóalj; egy század Wrba-lovas, egy hatfontos ágyúüteg; egy csapat felkelt nép.

2-dik dandár; vezénylő: Krieger tábornok. Létszám: két varasdi, egy likkai határőrvidéki zászlóalj; egy század báni huszár; egy háromfontos üteg; egy csapat szluini szerezsán; egy csapat Varasd-határvidéki felkelt nép.

II. hadtest, Kempen tábornok vezérlete alatt:

1-ső dandár; vezénylő: Neustädter tábornok. Létszám: két bródi, egy ogulini, egy szluini, egy ottocsáni határőrvidéki zászlóalj; egy század báni huszár; egy hatfontos üteg; ogulini szerezsánok, s egy csapat ogulini felkelt nép.

2-dik dandár; vezénylő: Rasztics ezredes. Létszám: egy likkai, egy első s egy második báni ezredbeli zászlóalj; egy báni huszár-század; egy háromfontos üteg; egy csapat báni felkelt népség.

III. hadtest, Schmiedl tábornok vezérlete alatt:

1-ső dandár; vezénylő: Theodorovics tábornok. Létszám: két gradiskai, egy ottocsáni, egy ogulini határőrvidéki zászlóalj, egy háromfontos ágyúüteg; egy csapat likkai és ottocsáni szerezsán, s egy csapat szinte likkai és ottocsáni felkelt nép.

2-dik dandár; vezénylő: Sedlmayer ezredes. Létszám: három osztály Hardegg-vasas, egy osztály Kress könnyű lovas, három század báni huszár; egy hatfontos üteg, egy vegyes üteg; két röppentyű-telep.

Összesen tizennyolcz rendes határőri gyalog-zászlóalj; hét század báni huszár, három osztály vasas, két osztály könnyű lovas, nyolcz üteg ágyu, két telep röppentyű; számszerint mintegy 20—22 ezer rendes had, és körülbelül 15 ezer szerzsán és felkelt nép.

A tartalék-hadtest, számszerint mintegy tiz ezernyi fegyveres, jobbra a tótországi határvidékből, Roth és Philipovic tábornokok alatt még nem készült fel egészen, s csak néhány nap múlva volt betőrendő az országba.

Más szemtanúk Jellasics betört hadait a következő négy elemre osztották: 1. A rendes határőri zászlóaljak, melyeknek egy része nem rég Olaszországból tért haza, hol elébb a magyarokkal egy sorban harczoltak. Ez jól fegyverzett s fegyelmezett hadi nép volt. 2. A nemzetőrség, vegyesen a rendes határőri katonasággal; nagyobb részek löfegyverrel; a többiek kaszával, fejszével, vasvillával fegyverkezve. 3. Egy nagy csapat felkelt nép, többnyire vörös sapkában, fekete gubában s bocskorban, kaszával, fejszével, vasvillával fegyverkezve. 4. Végre az elhírhedt szerzsánok, kik Jellasicsnak tulajdonkép testőrségét alkották. A szerzsánok a károlyvárosi és báni kerületek rendes zászlóaljai mellett egy nemét képeztek a határszéli öröknek a rabló és csempész bosnyákok ellen. Rendes díjak honi szolgálatjokban sem volt, a helyett a határszéli martaléokra lévén utasítva; a kormánytól csak lőszert kaptak. Fegyverök: hosszú puska, pisztoly, s egy kardszerű hosszú kés, melyet handzsárnak neveznek. A hadjáratra őket Jellasics vörös köpenynyel ruházta fel.

A zágrábi hírlap szerint e seregnek csak a Dráváig járt volna ki rendes zsoldja; azontúl tiz krajczárnyi napdíj ígértetett minden legénynek a zsákmányból. A seregnek két utolsó eleme, mihelyt a Dráván átkelt, már a Muraközben is, bár annak lakosai jobbra szinte horvátok, rémítő rablást, pusztítást kezdett űzni. Mind a mellett, hogy a községek, melyekbe a sereg érkezett, ingyen köteleztettek az élelmet kiszolgáltatni, s azt félelmökben egész készséggel teljesítették, a rabló nép azokat minden marhájától megfosztotta. És miután a ra-

gadmányból ellakoztak, csoportosan rohantak a házakra, a ládákat, szekrényeket feltörték, s azokból nemcsak minden pénzt, hanem a ruhafélét is —, az élelmi tárból pedig minden élelmi szert, réz- és vasedényt elraboltak; az üres ládákat, szekrényeket s más házi butorokat összezúzván-törvén, tűzre rakták; a cserépfélét összetörték, az ágyneműből a tollat szélnek eresztették; végre, miután a szegény népet mindenéből kifosztották, a megrettent s elbujdosott nőkre estek, kik közül aztán nem egy meg is halt, még több megbetegedett erőszaktételeik következtében.

E borzasztó részleteket nemcsak szemtanúk elbeszélései, hanem magoknak Jellasics tisztjeinek elfogott levelei is bizonyítják. Panaszkodnak ezekben a tisztek, hogy a fegyelmet, minden törekvésök daczára, sem képesek fentartani. „Néhány nap múlva, mond egy ily. elfogott levél, — Pesten leszünk. Jaj e városnak! Népünk ott borzasztólag fog gazdálkodni; már most sem lehet őket a legdurvább kihágásoktól is visszatartóztatni; rettenetesen lopnak és rabolnak. Naponként ezer pálczaütést osztatunk ki; de nem használ semmit: egy isten sem, annál kevesbbé egy tiszt, képes őket visszatartani. . . . En kétségbeesem e rablókaland miatt; úgy látszom magamnak is mint egy rablókapitány. . . . Már legalább két száz pinczét törtek fel, s a bor akóinak ezreit folytatták ki stb.“

E rablások azonban nem sokára boszúra gyulaszták a népet, mely néhány, kivált nem magyar ajkú községben, eleinte közönyösen látszék nézni a horvátok betörését, miről a bán, szétszórt nyilatkozványaiban, azt állitá, hogy mint jó barát s nem mint ellenség jó az országba. Már Nagy-Kanizsa lakossága is annyira felbőszült a rablók ellen, hogy őket, a hol csak számuk engedé, megtámadta s agyonverte. Jellasics nagy haragra gyűlt e vakmerőség miatt s porrá égetéssel fenyegeté a várost. Nehogy azonban mindjárt kezdetben maga ellen bősztse az ország népességét, tanácsosbnak tartá, seregeit, mihelyt öszpontosultak, útnak indítani; különben is célja volt mennél elébb bevonulni Budapestre, hol, miként a zágrábi újság hirdeté, október 21-kére szláv országgyűlést szándékozott kihirdetni.

Nagy-Kanizsán az utána szállítandó hadi készletek biztosítása végett őrhadat hagyván, Somogy megyébe lépett, s a

Balaton keleti partjain vonúlt felfelé seregével. A magyar had, csekély száma s tisztikarának fentebb leirt hangulata miatt nem ütközhetvén, Keszthelyről a Balaton nyugoti oldalán sietett Fehérvár felé, ott egyesülendő az elejébe küldött erősitvényekkel.

A nádor, a szeptember 16-kai királyi leiratból, melyben Batthyáni az elnökminiszterségben meghagyatott ugyan, de Jellasicsot az országból kiparancsoltatni kívánó feltétele nem teljesítettett, elég világosan láthatá, hogy az udvari reactio, bár mennyit beszél a békés kiegyenlítésről, az erőszakos összeütközést meggátolni még sem akarja. Kedvet magában nem érezvén fővezéri botot viselni oly sereg ellenében, mely dynasztiája parancsára fogott fegyvert: nagy örömmel hajlott a békés kiegyenlítés végkisérletére, melylyel az országgyűlés által, jó alkalom esetére megbízott. Mihelyt tehát a táborba érkezett, azonnal követet küldö a Balaton túlpartján, a Szemes helység táján táborozó Jellasicshoz s őt személyes értekezletre szólítá fel. De Jellasics ki, magosabb pártfogásról biztos lévén, a Bécsben, mint tudá, ferde szemmel nézett főherczeg iránt már eddig is több alkalommal tanusítá megvetését, békülni pedig úgy sem akart, az összeüvetelt elfogadni vonakodott.

Idő közben a főherczeg nádor két kéziratot vett a királytól, melyek egyikében ő felsége, a nádor ama jelentésére hogy, az országgyűlés kívánata szerint, a táborba megyen, szeptember 19-ről válaszolá, miképen örömmel értesült legyen arról, hogy a nádor a viszályok kiegyenlítésének szándokával indúlt a táborba. E lépést ő felsége helyeselte, s annak megtételére a maga részéről is sürgeté a főherczeget. A nádor tehát e kéziratot azonnal közlé Jellasicscsal, felhíván őt, hogy az összeüvetel helye és ideje ezen legfelsőbb meghagyás következtében is mindjárt kitűzessék. A királyi kézirat láttára Jellasics valahára engedelmességet színlett; minek folytán a találkozás, kölcsönös egyezés szerint, szeptember 21-kén, a balatoni „Kisfaludy“ nevű gőzhajón vala végbemenendő.

A nádor két óra tájban indúlt meg gőzösével a somogyi partokon fekvő Szemes helység felé, hol e napon Jellasics fő hadi szállása létezett. A bán ekkoron tiszti karát maga köré gyűjtvén, hozzá a következő beszédet tartotta: *„Ma összeüvetelem leend Magyarország nádorával. Ha ő nekem szem*

tudósítást és biztosítást nem hozza, hogy a magyar miniszterium az osztrákkal egybeolvasztatott: úgy conferenciáink minden eredmény nélkül maradand. Az én célom nem más, mint egy erőteljes, egységes Ausztriának helyreállítása; mint a császárnak trónjában való megerősítése. A német legyen német; a magyar maradjon magyarnak, és a szláv szlávnak. Engem az ösvénytől, melyre léptem, semmi sem fog letéríteni. En ő felségétől a császártól, bánná neveztetésem óta huszonegy kéziratot vettem, melyeknek, fájdalom, helyzetemnél fogva nem lehetett engedelmeskednem. Ő felsége végre helyeselte magamtartását. De ha még huszonegy kéziratot küldene is császár ő felsége, hogy célomtól eltérítsen, én azoknak sem fognék engedelmeskedni. Nekem ő felségéért kell működnöm, legyen az bár az ő akarata ellen. Ha tervem nem sikerül, Ausztria szétbomlik; és akkor uraim, önök még élhetnek, ha akarnak, de én nem, én nem."

E beszéd után, tisztjeitől környezve a tó partjára ment, mely felé a gőzös már közeledék. Mivel ez a csekély vízben a parton ki nem köthetett, a főherczeg csolnakot bocsáttatott le, mely a bánt, kíséretével együtt a hajóra szállítaná. De Jellasics most is csak játékot üzött adott szavával: tisztjei a főherczeg küldöttéi előtt könyörögni, remélnedni kezdenék a menni akarást színlelő vezér előtt, ne lépne a hajóra, hol őt veszély várhatja. Jellasics engedett s megígérte nekik, hogy nem megy a hajóra. A csolnokon tehát két segéde evezett vissza a gőzösre, azon kérelmet vivén a főherczeghez, szállna ki ő kíséretével a partra. A nádor ezt sem születési, sem tiszti rangjánál fogva nem tehetvén, gróf Zichy huszárnagyot küldé vissza a csolnokon Jellasicshoz, őt írásban tett ígéretének teljesítésére még egyszer felszólítani. Jellasics az üzenet vétele után eme kérdéssel fordula tiszti karához: „Tisztjei a császári seregnek! Szabad-e elhagynom a partokat?” Ezek, természetesen tagadólag válaszoltak; s a csolnak ismét türesen tért vissza az őrnagygyal.

Mi indította a bánt ezen újabb szószegésre, a szeptember 23-kán Kilitiről b. Kulmerhez írt levele fejté meg: „Tegnapelőtt... úgymond; István főherczeg Szemesre jött; felakartam őt keresni; de tisztjeim nem engedték, egyáltalában nem engedték meg. A főherczeg becsületszót becsületszóra halmo-

zott; de az emberek azt hitték, hogy a gőzgép mégis erősebb a becsületszónál, s hogy daczára a főherczeg kétségbeesésének, magokkal vihetnének... Így az értekezletből semmi sem lett, de különben sem lehetett volna annak eredménye; mert bár mit ígért volna a nádor, nem fekvék benne alkotmányos garancia (!). Egyébiránt is mire való a sok alkudozás; az nekem nem természetem; három-négy nap alatt megtörténik a véres elhatározás."

A főherczeg nádor, méltóságában mélyen sértve tért vissza a magyar táborba. Ha eddig talán kételkedett volna is, most már világosan látta, hogy a harc Jellasics s közvetve azok ellen, kiktől a bán parancsait vette, elkerülhetetlen. E meggyőződés nem maradhatott hatás nélkül gyöngye kedélyére. A helyett, hogy a személyén ejtett sérelem s a hazáját fenyegető veszély a nemes harag boszúindulatát keltette volna fel szívében azok ellen, kiktől maga annyi megaláztatást, hazája oly igazságtalan megtámadtatást szenvedett: ama gondolat, hogy Jellasics ellen harczolva, dynasztiája azon tagjai ellen fogna küzdeni, kik a bánt e térre vezették, lelket teljesen lehangozta, elbátortalanította. A családi érdek ösztöne erősebb volt benne a hazaszeretetnél; a jellemgyöngyeség s a félelem nagyobb a büszkeségnél s önszeretetnél mely, ha a háborút jó végre vezeti, királyi koronát csillogtathatott előtte a közel jövőben. Mihelyt a táborba visszaérkezett, a vezérlet iránt intézkedvén, azonnal visszaindult a fővárosba, hihetőleg már ekkor el lévén tükélve útját onnan Bécs felé folytatni, s lemondása által kiragadni magát a helyzetből, melynek veszélyeivel arányos erőt nem érzett keblében s melyben csak e kettő közt volt még választása: elárulnia hazáját, annak ellenségeivel alattomban egyetértve; vagy nyílt harczra kelni családjával hazája megsértett jogainak védelmében.

A fővárosban nem okozott nagy hatást a kísérlet meg hiúsulta, melyet országgyűlésünk, bár a legjobb hiszemmel, de még sem annyira az eredmény reményétől kecsegtetve, mint inkább azért intéztetett, hogy a világ előtt igazolva álljon, miképen a maga részéről semmit sem mulasztott el, mi a véres összeütközés meggátolására szolgálhatott.

Annál meglepőbb s fájdalmasabb hatása volt a kedélyekre azon hírek, hogy a főherczeg nádor a válságos pillanatokban a sereg vezérletét odahagyva, Bécsbe távozik. Min-

denki érzé, hogy az ő jelenléte Budapesten semmi más által ki nem pótolható erkölcsi súlyt kölcsönöz ügyünknek. Azon gyöngék vagy kétes színűek előtt, kikben a félelem, vagy az udvar iránti önző ragaszkodás az igazság, jogszerűség és hon-szeretet ösztöneit meghaladta; valamint a világ előtt is, mely a viszonyok lényegébe nem hatott, már hónapok óta csak István főherczeg nádor Budapesten jelenléte ütötte helyzetünkre a jog- és törvényszerűség bélyegét. A dynasztia egy tagjának köztünk léte, s bár nem erélyes, de őszinte működése tartott némileg ellensúlyt a dynasztia azon töredékének, mely a reactio élén állott; az ő köztünk léte tartóztatta vissza az udvart, mely egy főherczeget lázadónak bélyegezni még sem akart, s tán félt is a végletig felingerelni, — azon szabályoktól, melyeket nyomban István távozása után kibocsátott. Érezte ennél fogva a törvényhozó kar s maga a főváros népe is, hogy a főherczeg távozása egy új, az elébbinél még vésszerűsebb, legalább válságosabb állásba helyezendő ügyeinket. Nem csoda tehát, hogy távoztának híre fájdalommal s elkeseredéssel töltötte el a kedélyeket. Senki sem kételkedett, hogy a főherczeg, kinek személyéhez egy év előtt oly boldog jövőndő reményei csatlakoztak, végbucsút vesz hazájától. A radikálok s más hevesebb vérűek nem is kimélték őt szemrehányásaik, gáncsaik, sőt gyalázásaiktól, hogy ily vésteljes pillanatokban távozik a hazából, ki csak nem rég, midőn a fővezérlet elvállalására megkérített, egyebek közt azt mondá hogy, „ha mindenki meg fogja is csalni a hazát; ő halála után is úgy akar állani, miszerint róla senki se mondhassa, hogy hazáját megcsalta.“

Hogy a főherczeg ellen mindjárt ekkor még erősebben ki nem fakadt a főváros közönsége, csak az volt oka, mivel Batthyáni, épen e kifakadás meggátlása végett, a szeptember 23-kai ülésben oda magyarázta a főherczeg távozását, mintha csak azért ment volna Bécsbe, hogy a báró Jellasicstól szenvedett sérelmet személyesen panaszolja be; személyesen terjeszse elő a királynak, miként az általa is ajánlott békekísérlet sikeretlensége egyedül Jellasics engedetlenségéből származott; és hogy a király előtt még egy végkísérletet tegyen, őt az ügyek s viszonyok hű előadása által közvetlen s hatályos *fellépésre birta.*

Batthyáni e magyarázatot, kétségkívül, csak azért adta, hogy a fővárosnak különben is felette ingerült állapotát némileg csilapítsa; mert ő jól ismerte a főherczeg távoztának okát, s e miatt maga is mély neheztelést érzett ellene. A főherczeg 22-kén nagy csöndben érkezett Budára, s azonnal Batthyániért küldvén, titoktartás kötelezése alatt közlé vele, hogy a királytól parancsot vett légyen, a magyar ügyekben személyesen többé részt nem vennie s az országból távoznia. Kijelenté aztán, hogy e parancsnak engedelmeskedve, a fővárosból másnap távozni fog; fél azonban, hogy szándéka végrehajtásában a lakosság által megakadályoztatik, ha az idő előtt közzé tétetnék; ismételve kérte őt tehát titoktartásra. „Én — mond védíratában maga Batthyáni, — azt tanácslám neki, hogy vagy tegye nyilvánossá a királyi parancsot s eként igazolja magát, minthogy a dolog becstületbe vágó; és hadd tudják mások is, mit kelljen tenniök; vagy maradjon Budán, mivel különben minden veszve lenne. A főherczeg nekem nem mutatta elő a parancsot, hanem a határozatlant játszá. Más nap Stoffer (a nádori iroda igazgatója s kir. tanácsos) által levelet küldé hozzám, melyben írá, hogy okaim daczára, mégis azt hiszi, miszerint ha Budán maradna is, ezt őt nem fogná megmenteni annak félremagyarázásától, hogy a tábort odahagyta; azért tehát inkább egészen távozik: én azonban maradnék helyemben mind addig, míg segély érkezik. De én — mond tovább Batthyáni — kénytelen vagyok megvallani, hogy kételkedtem a nádor előadásának igazságában, s pedig nem azon különös okból, melyet levelében felhozott, s melyből én csak azt következtethetém, hogy ő nem ő felsége parancsától, hanem egy *kravalltól* fél; de kételkedtem azért, mivel ő felsége parancsát nekem nem mutatta meg; minél fogva nehéz volt hinnem, hogy királyom, ki már jónak látta nem felelős helytartóját intése által szándékainak balértelmezésétől megóvni, egyszersmind irántam is nem viseltett volna azon kegyelemmel, hogy akaratát velem is tudassa, ki felelős helytartója valék s ki, miután a kormányról már lemondtam volt, csak a király világos parancsa következtében álltam még a veszélyes helyzetben. Még kevésbbé gyaníthatám, hogy a főherczeg elmulaszthatta volna, a parancsot nekem előmutatni, ha az valamely utbaigazítást tartalmazott volna az iránt, hogy én ő felsége valóságos szándékát illetőleg

tévedésben vagyok, melyben folyton épen a nádor által erő-sítttettem meg. Ez tőle igen nagylelkűtlen tett volt volna.“

Batthyáni Lajos ezen vallomásai szerint tehát, István főherczeg nádor nem királyi parancs következtében; hanem azon gyöngeségből távozott az országból, mely szerint félt ellenkezésbe jőni a dynasztia azon tagjaival, kik a reactio élén álltak. Hazaszeretetének ő mind a márcziusi napokban, mind azután is annyi tanúságát adta, hogy a felől a legtúlzóbbnak sem lehetett alapos kétsége. Távozása tehát az országból, ennek legválságosabb perczeiben, csak azon gyöngesség eredménye volt, hogy a hazafi a főherczeggel ellentétbe állíttatván, ezt amannak nem volt képes feláldozni.

Némely túlbuzgó hazafiak s még többszázjűsők őt utóbb fenhangon, s emezek a legdurvább kifejezésekkel, honárulásról vádolták. E vád alapja egy levél fogalmazata volt, mely távozta után lakásában találtatott. De ha valósággal általa íratott is azon levél, melyet ama lázas időkben még a hivatalos Közlöny is nyilvánossá tett, ellene mit sem bizonyít; s pedig nem csak, mivel az márczius 24-kén kelt, mely napon ő legfényesebb tanúságát adta hazafiságának; hanem még inkább azért, mivel szenvedélytelen értelmezés mellett az nem ellene, sőt inkább mellette tanúskodik. Annyi a későbbi eseményekből is bizonyos, hogy István főherczeg szerencsétlen hazája miatt vérző kebellet hagyta el annak határait. Kétségtelen az is, hogy azok közül, kiket a haza bukása a száműzöttség földére vetett, nem az ő keblében volt legcsekélyebb a fájdalom és a gyász hazájának sorsa felett. Az ő bűne nem a hazafiság és hazaszeretet hiánya; még kevésbbé árulás: a jellemgyöngesség az, mely utóbb is, a győzedelmes reactio s kényuralom boszújának véres korszakában, különösen abban mutatkozott, hogy, tudtunkra, egy lépést sem tett Batthyáni Lajos megszabadítására, kinek loyális érzelmeit, s a forradalom meggátolására tett annyi s oly őszinte erőfeszítéseit ő ismerte legjobban s ennél fogva mellette, némi erélyt kifejtve, leghatályosabban tanúskodhatott volna. És ez az, minek elmulasztását a történelem sem el nem hallgathatja, sem gáncs nélkül nem hagyhatja.

Batthyáni, mint említők, nem annyira a főherczeg iránti *kiméletből*, mint inkább azért, nehogy a fővárosi közönség *kifakadásaiban* a forradalmi szellem tápot nyerjen, a Bécsben

teendő végkísérleteket adta szeptember 23-kán okául a főherczeg távoztának. Ugyanezen zárt ülésben olvastatott fel, a főherczeg kísérő levele mellett, a királynak Schönbrunnból szeptember 19-kén kelt s a nádorhoz intézett azon kézírata, melyben reményét fejezi ki ő felsége hogy, miután a magyar miniszterium néhány tagjai az augusztus 31-kén kelt kir. kézirat által a végre idéztettek Bécsbe, hogy a dolgok állása felett az ausztriai miniszteriummal értekezzenek, s a kiszabott két hét alatt nem jelentek meg, — a nádor ezen értekezés létrejöttének akadályait annál inkább meg fogja szüntetni, minthogy Magyarország jelen helyzete olynemű, mely az általános ausztriai státus-egyesület érdekeivel ellentétben van. A nádor pedig kísérő levelében tudtára adja a háznak, hogy újabban királyi kézirat érkezett hozzá, mely a bécsi miniszterium emlékiratára vonatkozik, s felszólítja a házat, hogy ez iránt menél előbb nyilatkozzék.

E kir. kézirat is a reactio azon gyártmányai közé tartozik, melyekre nézve nem tudja az ember, mit bámuljon bennök inkább: a képtelenséget-e, vagy a szemérem hiányát. A miniszterium meghívása a bécsi értekezletre augusztus 31-kén kelt; a miniszterium szeptember első napjaiban lemondott s lemondása Bécsben el is fogadtatott; Bathyáni ezután új miniszterium alakításával bízott meg; de a miniszterium, melyet ő alakított s felterjesztett, Bécsben nem nyert megerősítést. Jól tudták tehát Bécsben, hogy Pesten nem létezik miniszterium; — hiszen ők szüntették meg a régit s gátolták meg az újat; — és mégis iméltetik a parancs, hogy a miniszterium néhány tagja Bécsbe menjen értekezni a státus-adósságok, a pénz- s hadügyigazgatás modora felett! Azonban, lehet, hogy a szavak leple alatt, mintegy másról szólva, azt akarta mondani a kir. kézirat, mit a nádor nyíltan mondott kísérő levelében: az országgyűlést szólítani fel, hogy nyilatkozzék a bécsi miniszterium emlékiratára. Ezt, mikülönben igen valószínű, föltéve, kétségtelennek állítható, miképen azon gondolat s remény rejtett az udvar részéről e kir. kézirat kiadásában, hogy a Jellasics betörése által megfélemlített képviselők most már végre hajlandók lesznek engedni az osztrák miniszterium emlékiratában kifejezett igényeknek, mik nem kevesebből állnak vala mint, hogy a magyar törvényhozás önkezeivel tépje szét az ország alkotmányát, mondíjon le a

pénz-, had- és külügyek önálló kormányzatának jogáról, s az illető miniszteriumokat olvaszsza be a bécsibe; szóval: hogy Magyarországot, függetlenségi joga ellenére, tegye az osztrák császári birodalom önállástalan koronatartományává.

A képviselők részéről bizonyára nem is kívántatott fellette mély államférfiúi belátás a csejt észrevenniök, mely a kézirat alatt rejtett. Ezt tehát a következő határozattal mellőzték: „A magyar képviselőház egy részről a birodalom és Magyarország között létező érdektalálkozások kiegyenlítése fölött sikeresen mind addig nem tanácskozhatik, míg ő felsége a hazában lévő ellenséget el nem távolítván, a tanácskozás teljes szabadságát helyre nem állítja. Más részről, a leendő miniszterium oda utasíttatik, hogy valamint minden, úgy a jelen tárgy körüli eljárásban is Magyarország területi épségének, független önállásának, polgári szabadságának s alkotmányának az ő felsége által szentesített 1848-ki törvényeknek — melyekhez a képviselőház mindenkor és mindenben szorosan ragaszkodik, értelmében leendő szigorú megóvását s fentartását elmulaszthatlanul szeme előtt tartsa, attól egy hajszálynit se távozzék el.”

Az emlékiratra nézve határoztatott egyébiránt, hogy arra egy öt tagból álló választmány készítsen ugyan feleletet; de ne az osztrák miniszteriumhoz vagy az udvarhoz, — mi célra úgy sem vezetne, hanem Európához: hogy miután a bécsi miniszterialis lapok a világot ellenünk rágalmakkal, ráfogásokkal s balfogalmakkal töltik el, Európa tőlünk is hallja az ügyek miben létét s állásunk jog- és törvényszerűségét. Kár, hogy e manifestum elkészítésére a nem sokára beállott események rohamában senki sem gondolt többé. Ha tényleg nem segít is az többé ügyeinken, egy nevezetes államjogi okmánynyal gyarapodott volna történelmünk.

Az izgatottságot, mely legújabbán a nádor távoztának következtében szállotta meg a fővárost, menten fokozták a táborból érkezett tudósítások, melyek hírül hozták, hogy az ellenség közeledik; seregeink pedig minden ellentállás nélkül vonulnak vissza előtte. Már Móga altábornagy ellen is, kit Batthyáni pár nappal az előtt nevezett ki fővezérrel, bizalmatlansági hangok kezdének emelkedni; mit annyi s oly sokfelől végrehajtott árulások után épen nem lehet csodálni. A fővá-

ros ezen lázas izgatottságának közepette Kossuth szept. 24-én a képviselők házában ekkép szólott: „Lelkemben fel vagyok indulva azon gondolatról, hogy az ármánynak, árulásnak nevetéses satyrája, egy nemzet feletti győzedelme, csaknem sikerül; hogy 40—45 ezer potom ember bejő az országba, s úgy szólván kardvágás nélkül foglalja el a hazát. Én nem érzek magamban annyi erőt, hogy ezt tűrjem. Fél óra múlva, mint az elnökmíniszter által kiküldött biztos, — de ha nem volnék is kiküldve, azon megbizásnál fogva, melyet saját érzetem s a haza veszélye nyújt, megyek a vasuton s megkezdem Czegléden felhívni a népet, hogy tömegestől fegyverbe szálljon. S így megyek tovább, faluról falura. És vagy nem látnak önök többé, vagy látnak mint utócsapatát oly seregnek, mely maga is képes lesz semmivé tenni azon gyalázatos rablócsordát.“ Felhívá azután képviselő társait, kövessék példáját, kiki a maga vidékén, hol a nép bizalmával találkozni remélnék.

Kossuth e felhívása nagy lelkesedéssel fogadtatott. Nyomban egy válaszmány küldetett ki, mely a mellékteremben felírná a képviselők neveit, kik hasonló czélból távozni —, s a vidéket, melyen működni szándékoznak. Mivel azonban majdnem valamennyi képviselő feliratta magát, a ház azt végzé, hogy vitessék a névjegyzék Batthyánihoz, s miként ő ismeri a körülményeket legjobban, s ő tudja, hol van már téve hasonló intézkedés a nép felfegyverzésére, hol nincs még: a névjegyzék szerint ő intézkedjék a dologban.

Kossuth a városi hatóságot is felszólítá, tartana gyakori népgyűléseket, melyekben a fővárosi lakosság is buzdíttassék fegyverfogásra s tábori szolgálatra. Nehogy pedig az iparúzó osztályban az rontsa meg a sükert, hogy a honmaradó rész időközben a távozók keresetét magához ragadja, néhány napra bezáratni javaslá a boltokat. Ez ugyan, mint gyakorlatiatlan indítvány, nem létesült: az iker fővárosok mindazáltal pár nap alatt több ezer, részint fegyverrel, részint lándzsákkal s kaszákkal ellátott önkéntest küldöttek a táborba; a nemzetőrséget pedig egészen a kormány rendelkezése alá helyezték.

Kossuth működése Pest és Csongrád megye népesebb városaiban nagy sikerrel találkozott. Ő mindenütt a nemzet nevében intézkedett s rendelte meg a népfelkelést: és a nép

mindenütt lelkesedéssel hallgatá szívrázó szónoklatát, teljesíté parancsait. Czeglédről már az nap estéjén, melyen ott Kossuth megjelent, mintegy ezer ember indult meg a táborba, köztök több száz önkéntes a Földvály-féle csapatból, mely, szolgálata idejének kikeltével, épen akkor érkezett volt haza a ráczok ellen működő táborból. Más nap Kossuth a felkelt nép vezéreit s az illető polgári biztosokat kinevezvén, ismét egy pár ezret, köztök lovasokat is, indított a fővárosba. Hasonló volt az eredmény Nagy-Kőrösön, hova még az nap ment át. Mind e két várost, valamint lakosai számára úgy a sikerre nézve is meghaladta Kecskemét. A város piaczn számos ezernyi nép előtt tartott szónoklatnak rendkívüli volt hatása. A nép szemében a harag és a lelkesedés könnyűi ragyogtak; s a szónoknak szüksége egyáltalában nem volt, hogy kormánybiztosi minőségében lépjen fel a hatalom és parancs kényszerítő súlyával. A fegyverfogható férfiak nagyobb része, tisztviselőitől vezényelve, tömegesen kelt fel. Nem kisebb lelkesedéssel fogadták őt Csongrád megye népes községei; s a bűvös szónok pár nap alatt mintegy tizenöt ezernyi népet indított meg a Duna felé.

Szept. 27-kén az ütközet közeledtének hírére Kossuth Pestre sietett vissza. Megérkeztekor, éjjel, a képviselőház épen fontos ügyek fölött tanácskozott; ő nemzeti kóntösben, kardosan, mint érkezett, ment fel a képviselők teremébe.

A tanácskozás több kir. leirat fölött folyt, melyek az ország alkotmányos szabadságának életkérdéseit illették.

A főherczeg nádor szept. 25-kén Bécsbe érkezvén, tüstént a királylyal kívánt szólni. De a reactio pártja, mely a szegény, tehetetlen királyt mintegy fogva tartá, s tőle minden más befolyást gondosan eltávolított, előtte is elzárta a fejedelem ajtait. István főherczeg ez által mélyen sértve, még az nap benyujtá lemondását, s a birodalomból az anyja után öröklött Schaumburgi jószágaira távozott. Lemondása nagy örömmel fogadtatott a reactio fejeitől. Mig ő a magyar kormány élén állott, s részvéte által annak törvényszerűségét mintegy sanctionálta, az őt lázadónak kikiáltani még sem merészlő reactio mindaddig sokféleképp akadályozva érezé magát működésében. Álcázkodnia, ürügyeket, színleg törvényes alapot *kellott keresnie*, vagy területet tennie, hogy céljára juthasson. István lemondásával minden akadály megszűnt; a re-

actio ezentúl tartózkodás nélkül intézhető működéseit. És még az napon több rendbeli kéziratot, rendeletet, nyilatkozványt íratott alá a király által, ki azokról, a mik történnek, fogalommal sem birt.

A kéziratok egyikében István főherczeg lemondása nádori s helytartói tiszteréről —, másikában az adatik tudtára Batthyáni Lajosnak, hogy az általa fölterjesztett miniszterium nem nyert megerősítést, és b. Vay Miklós van megbízva miniszterium alakításával. Batthyánnak azonban meghagyatott, hogy tisztét mind addig folytassa, míg azt tőle Vay át nem veszi. A harmadik kézirat magyar fordításban szóról szóra következő:

„Kedves gróf Batthyáni! A belbéke megzavarásának mind nagyobbodó veszélye s azon szükség következtében, hogy a vérontás lehetőleg meggátoltassék, felelősen érzettem magamat, minden Magyarországon létező hadi testek fő parancsnokságát gróf Lamberg Ferencz altábornagyomra ruházni. A mellékletben közlöm önnek ez iránti rendeletemet s azon nyilatkozványt, mely nevemben kibocsátandó. Bizom önben, hogy jó szándékú rendelkezéseimet minden erejéből gyámolítandja. Kelt Schönbrunnban 1848-k. szept. 26-kán. Ferdinánd m. k.“

A mellékletek egyike, a katonasághoz intézve, azt komolyan inti, térne vissza elhagyott zászlai alá; másika, a néphez szóló, következő tartalmú:

„Kevés napokkal az előtt magyarországi hű népeimnek tudtára adtam *), mennyire szívemen fekszik az országbeli

*) Értetik itt egy, szept. 22-kén Schönbrunnban kelt kir. nyilatkozat az ország népéhez, melynek tartalma következő: „Mídon a márcziusi törvényeket megerősítettem, tettem azt azon reményben, hogy a magyar igazgatás függetlensége a közös monarchia új elemét képezendi. Csalódtam. Azóta sok zavar támadt: a zsidók üldöztettek; egyesek birtokai s jogai megtámadtattak (?); a vagyonbátorság megingattatott (?). A kormány nemcsak nem orvosolta ezeket, hanem még azok közül is némelyek, kiket koronám tanácsosai közé fölvettem, nevelték a zavart. A külföldi országokba küldött képviselők, az olasz háború iránti országgyűlési határozat, a papirpénz kibocsátása, az újonczozás törvénytelen megkezdése mind annyi sérelmek a királyi jogoknak, miket tűrni nem fogok. A horvátok és szerbek panaszeit az országgyűlés nemcsak nem orvosolta, de meg sem hallgatta. Szándékaim gyanúsítása merészeltetett. Az újonczok, bár a törvényt meg nem erősítém, kiállítottak; sőt zászlai alól a katonaság is elcsúsztatott. Mind ezek ellen királyi jogaim védelmére királyi

békességnek s törvényes rendnek visszaállítása. Fájdalom, hogy az állapot most már rosszabbá lett, s a polgári háború Magyarországon minden oldalról terjedésben van.

„Ezen veszedelmes állapotban s azon buzgó óhajtasom mellett, hogy a vérontás meggátoltassék s a féktelenség iszonyatosságai eltávoztassanak, elhatároztam magamat, gr. Lamberg Ferencz altábornagyot minden Magyarországon álló seregeim s bár mely nevezetű fegyveres csapatok főparancsnokságával felruházni és őt megbízni, hogy ezen fővezérséget nevemben mindjárt vegye át.

„Első feladatúl azt szabtam elébe, hogy mindenütt fegyverszünetet eszközöljön . . . Magyarországi népeimtől kir. biztosom istápolását annál bizodalmasabban várom, mivel már a szükséges lépések arra nézve is munkába vétettek, hogy a viszálykodásoknak egy, minden részt kielégítő kiegyenlítése eszközöltessék, és összes birodalmam magyar és nem magyar országai közt azon teljes egyetértés visszaálltassék, mely századok óta fennállott, és a *pragmatica sanctio* által biztosított. Kelt fő- és székes városunkban, Bécsben, szept. 25-kén 1848-ban. Ferdinánd m. k.”

Gr. Lamberg, mint a fentebb elbeszéltekben láttuk, nem volt barátja a dolgok új rendének. Conservatív színezetű s e felett még katona is, egyáltalában nem pártolá az aprili törvények által végrehajtott reformot, s ennél fogva, bár Mészáros hadügyminiszter, mint maga vallja, „csaknem térden állva” kérte őt az elmúlt májusban, venne részt az ország hadügyeinek új rendű igazgatásában, azt kereken megtagadta. De mind a mellett is mivel magyar és hazafi volt, küldetését Batthyáni Lajos egész meglepéssel fogadta, mint oly rendszabályt, melyet, saját szavai szerint, „egy jó *genius* eszközölt ki számunkra.” Ő Lamberg gróffal barátságos viszonyban állott; ismerte mérsékelt, higgadt és igazságos gondolkodásmódját; ismerte elveit s tudta, hogy a király szolgálata nem oltá ki benne a hazafiúi érzelmeket. Ő tehát bizton várta

---

hatalmammal fogok fellépni. Hiszem, az ország népe inkább fog bízni királya, mint a lázítók szavában, s nyugodtan várja el a rend helyreállítására célzó intézkedéseimet.” — E nyilatkozvány, melyet csak kivonatban közlünk, s mely, mint tartalma bizonyítja, csak denunciólni akarta a kormányt s az országgyűlést a nép előtt, nyilvánosságra nem hoztatott.

tőle, hogy mindenek előtt is Jellasics szörnyen rabló s pusztító hadát fogja visszaparancsolni, s a már különben megoldhatatlanokká bonyolódott viszályok békés kiegyenlítésére újabb tért s időt szerzend, és a hazát, ha némi áldozatokkal is, kiragadja a veszélyből, melybe azt a dynasziával már-már elkerülhetlennek látszott háború dönteni fogná. Mihelyt tehát a kéziratokat s nyilatkozványokat szept. 27-ke reggelén vette, számos, nála összegyűlt képviselők megegyeztével, rögtön Fehérvárra indult, hogy ott Lamberggel találkozzék, s őt működésében a törvényesség lehető megtartására bírja; mert nem kételkedett Batthyáni, hogy Lamberg a már csaknem szemben álló ellenséges hadak összetűkezésének meggátlása végett mindenek előtt a táborokban fog megjelenni.

De a képviselők többsége nem osztozott Batthyáni véleményében a kir. kéziratok felett, melyeknek tartalma, Batthyáni hallgatása daczára, más indiscretiok következtében, hamar köztudomásra jutott. Harminczegy tag kíváratára, éjjeli tizenegy órakor tanácskozásra gyűlt össze a képviselők testülete. Madarász László, egyike a gyűlést kívánó tagoknak, felolvasá a Lamberg kineveztetéséről Magyarország népeihez intézett nyilatkozványt s a katonasághoz szóló felhívást. Ekként a nyilatkozványok csak magán-úton jutottak a képviselő-ház elébe; mert Batthyáni, míg Lamberggel találkozónék, azok felett minden nyilvános tanácskozást mellőzni kívánván, csak azon leiratot közlé hivatalosan a házzal, mely neki b. Vay Miklós elnökminiszterre kineveztetését hozta volt tudomására. Madarász ennél fogva koholtnak s törvénytelennek kívánta a ház által bélyegeztetni mind a két nyilatkozványt; koholtnak: mert, úgymond, felteszi, mi a nyilatkozványban is mondatik, hogy a királynak hatalmában áll a polgári vérontást meggátolnia. Amde a szerbek már hónapok óta mérszárolják az ártatlan polgárokat; a király pedig, kiről az irat állítja, hogy a két sereg közt képes békét eszközölni, mind eddig fel nem szólalt: ezen irat szerint tehát a király volna a szerb tábor főnöke; mit a magyar királyról feltenni nem szabad. Törvénytelennek: mert nincs magyar miniszter által ellenjegyezve.

Utána Kossuth szólalt fel s röviden előadván körútja eredményeit, a tárgyhoz ekként szólott: „Gr. Lamberg *Ferencznek miniszteri ellenjegyzés nélkül Magyarország hadse-*

regei főparancsnokává neveztetése röviden annyi, mint a magyar alkotmány eltöröltetése. Ez igen ügyes fogás arra, hogy a hadsereg, mely a törvényesség és haza iránti hűség érzetétől lelkesülve van, a győzelem perczében állíttassék meg, midőn semmi árulással nem tudják megállítani; s kezére játszásk egy parancsnoknak, kit miniszteri ellenjegyzés nélkül az alkotmány felforgatására neveztek ki. Ez a taktika; és mit akarnak vele? Meg van a felolvasottirományban: az ausztriai birodalomhoz tartozó magyar és egyéb tartományok egységét. Az első Magyarország alkotmányos kormányzatát akarja semmivé tenni; a második Magyarországot kitöröltni akarja a létező nemzetek sorából." Ezután egyetértésre s az alkotmány védelmét illető kötelesség teljesítésére intvén társait, egy határozat-javaslatot olvasott fel, mely a ház által el is fogadtatott s ekként hangzik :

„A nemzet képviselői a nemzethez és különösen a hadsereghez s mindennemű fegyveres csapatokhoz :

„A folyó évi pozsonyi országgyűlésen alkotott III-dik t. cz. 3-dik pontjában ez foglaltatik :

„Ő felségének bár mily rendeletei, parancsolatai, határozatai, kinevezései csak úgy érvényesek, ha a Budapesten székelő miniszterek egyike által is aláíratnak.

„Ezt a király elfogadta, helyeselte, megerősítette s törvénybe iktatta ezen szavakkal :

„Mi I. Ferdinánd, isten kegyelméből ausztriai császár, Magyar- és Csehország e néven V-ik királya stb. stb. a fent érintett törvényeket és az azokban foglaltakat helyeseknek, kedveseknek s elfogadottaknak vallván, hozzájuk királyi megegyezésünket s jóváhagyásunkat adtuk s azokat királyi hatalmunknál fogva elfogadtuk, helybenhagytuk, helyeseltük s megerősítettük, biztosítván a hű karokat és rendeket a felől, hogy minden a beiktatott törvénycikkelyekben foglaltakat mind mi magunk megtartjuk, mind pedig más hiveink által megtartatjuk stb. stb. Ferdinánd m. k. Batthyáni Lajos m. k.

„Igy szól a törvény, mely Magyarország kormányzatának törvényes önállását és felelősségét biztosítja.

„Ezen törvény szerint ő felségének, a királynak minden *rendelete, parancsa, kinevezése, mely a Budapesten székelő miniszterek egyike által is aláírva nincs, érvénytelen, s az ily*

érvénytelen rendeletnek engedelmeskedni törvény- és alkotmány sértés.

„A nemzetnek ő felsége által országgyűlésre egybehívott, s a nép által szabadon választott képviselői tehát megütközéssel tapasztalták, hogy ő felsége nevében Bécsből szeptember 25-ről miniszteri ellenjegyzés nélkül s Magyarországon népeihez s a Magyarországon lévő hadsereghez intézett nyomtatott nyilatkozványok adattak ki, melyek szerint minden Magyarországon lévő seregek s akár minemű fegyverzett csapatok gróf Lamberg Ferencz tábornagy főparancsnoksága alá rendeltettek.

„És mivel ezen állítólagos rendelet a Budapesten székelő felelős magyar miniszter által aláírva nincs: az tehát az 1848-ki sarkalatos III-dik t. cz. szerint merőben érvénytelen.

„Mivel ő felsége, a királyi szavával szentesített ugyanazon 1848-ki III-dik t. cz. szerint a végrehajtó hatalmat nem másképp, mint csak a törvények értelmében független magyar minisztérium által gyakorolhatja ;

„mivel ha miniszteri ellenjegyzés nélkül kiadott rendeletek által kormányoztatnék az ország s nem a felelős minisztérium útján kinevezett főparancsnok kezeibe adatnék az országban lévő hadsereg, ez annyit tenne, mint Magyarországon önálló felelős kormányzatát megsemmisíteni, az ország alkotmányát felforgatni s a nemzet szabadságát elnyomni :

„ennél fogva a nemzet képviselői, azon kötelességtől indítva, melylyel az ország alkotmányának megőrzésére kötelesek, ezennel a fentebb érintett s miniszteri ellenjegyzés nélkül kelt állítólagos királyi rendeleteket, ha azok nem koholt irományok is, törvényteleneknek és érvényteleneknek nyilatkoztatják.

„Gróf Lamberg Ferenczet a Magyarországon lévő hadseregek és akár minemű fegyveres csapatok főparancsnokságától ezennel a törvény és alkotmány nevében eltiltják.

„Az országban lévő minden hadseregeknek s akár minemű fegyveres csapatoknak, tábornokoknak, hadi és várparancsnokoknak, tiszteknek és fegyveres vitézeknek a törvény nevében parancsolják : hogy gr. Lamberg Ferenczet főparancsnoknak elfogadni, őt annak nézni és tekinteni, s neki, mint *ilyennek*, engedelmeskedni ne merészeljenek ; hanem az or-

szág törvényéhez és alkotmányához esküvel fogadott kötelesek szerint hívek maradjanak.

„A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy mind azon, akár polgári, akár katonai hatóság vagy hivatalnok, ki a fennérintett törvénytelen s alkotmányfelforgató állítólagos királyi rendelet sikerítéséhez vagy annak terjesztéséhez segédkezett nyújtana, magát az ország törvényes alkotmánya felforgatásának bűnében részesítené.

„A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy valamint magokat köteleseknek érzik az ország alkotmányának sértését hallgatólag el nem tűrni: úgy az ország alkotmányának csonkíttatlan megőrzését, az összes nemzet törvényszerűségétől megvárják.

„Ezen határozat a miniszterelnök és a képviselő-háznak honvédelmi bizottmánya által közhírré teendő; a legsebesebb úton minden hatóságoknak, különösen a pártütő és lázadó ellenség előtt álló vitéz hadseregnek és fegyveres csapatoknak megküldendő; melyeknek az alkotmányhoz való hűségétől a nemzet képviselői megvárják, hogy e szegény elárult magyar hazát az azt megtámadott fegyveres ellenségtől bátor győzelemmel haladék nélkül megmentsek és megtisztítsák; s ezzel magokat a magyar haza és törvényes szabadság megmentőinek dicső nevére érdemesítsék.

„A miniszterelnöknek és a ház honvédelmi bizottmányának meghagyatik, hogy az ország védelmét s minden védelmi pontjait az alkotmány iránti hűségnek biztosítsák.

„Senki máskülönben az alkotmány felforgatása bűnének súlya alatt cselekedni ne merészeljen. — Kelt a képviselő-háznak 1848-ki szept. 27-kén tartott törvényes ülésében. Aláírva: Ifjabb Pázmándy Dénes, elnök. Záborszky Alajos, jegyző.”

Ezen okmány nyitja meg hosszú sorát azon elbizakodott, minden eszély és státusférfiúi tapintat nélkül készült okmányoknak, melyek ezentúl oly bőségesen sarjztak fel közéletünk mezején. Ezen okmány által a törvényhozó test magát a királlyal nyílt ellenkezésbe helyezte, s nem tüntetés nélkül, a forradalom ösvényére lépett. Az udvart lehetetlen *ugyan* kimenteni a törvénysértés vádjá alól; a miniszteri *ellenjegyzés*, bár csak formakérdés, kétségkívül minden felelős *kormányú* alkotmányok leglényesebb rendszabályai közé tar-

tozik; e nélkül a fejedelem pusztá önkényétől függ az alkotmány épsége s fennállása. De a mily súlyos volt ebben az udvar részéről az alkotmánysértés bűne: szintoly hibás, mert eszélytelen s tapintatlan, volt országgyűlésünk részéről ezen nyilatkozat. Nem az érzelem bűnös, melyből az származott: a képviselők kétségkívül hazafiúi s törvényhozói kötelességet akartak s véltek is teljesíteni; hanem a modor hibás, melyben ezt a válságos körülmények közt tették. A tiszta s emelkedett lelkű hazafinak, kit nem hiúság és nagyravágás, hanem egyedül a honszeretet s hazafiúi hűség vezérel, ily válságos percekben, ha valamiről, bizonyára az eszélyről nem szabad megfélekeznie: egy elhamarkodott, eszélytelen lépés ilyenkor a haza végveszedelmét vonhatja maga után, melyet több tapintattal s mérséklettel tán még el lehetett volna háritani. Es ha aztán az eszélytelenség miatt örvénybe sodortatott, hasztalan menti magát, hogy jogosan cselekedett s csak hazafiúi kötelességét teljesítette: fő törvény ilyenkor a haza üdve, fő kötelessége a haza és alkotmány megmentése, mit épen az elbizakodott eszélytelenség, — s bár jogosan, de bizonyára könnyelműleg s ezért nem kevesebb hibásan, veszélyeztet leginkább s leggyakrabban. Az állambölcsesség nem azt kívánja a hazafias, tiszta lelkű törvényhozótól, hogy derűre borúra, időszerűleg s idétlenül csak a haza jogainak szentségét kiáltozza; hanem, hogy e jogokat a nehéz időkben is megőrizze. „A politika, a státustudomány, — mondá egykor Kossuth — az exigenciák tudománya.“ Való igaz; az eszély pedig mindenben és mindenkor a leglényegesebb exigentia.

A hiba, mely ezen tapintatlan, elbizakodott nyilatkozvány által elkövettetett, főleg Kossuthot terheli. Őt a körútjában tartott heves szónoklatok egészen kiragadták azon kedélyhiggadtságból, melyet azoknak, kik a népek sorsára hatnak, soha sem szabad elveszteniök. A haza polgárainak az alföldi népes városokban az ő szavainak lángjától fellobogott lelkesedése, a számos ezernyi felkelő nép harci zaja őt magát is oly harcias kedélyhangulatba hozta, hogy a nemzetet már dacolhatni hitte az udvar minden törvénytelen, alkotmánysértő rendeleteivel. S midőn e harcias hangulatban, körútjából megtérve, a képviselőház teremébe lépett, nem vélt jobbat tehetni, mint nyílt harcra hívni fel az udvari *reactiont*, mely eddig jobbára fondorlattal harczolt a nemzet el-

len. Kossuth távollétében a képviselőház aligha mert volna tenni ily kihívó lépést; valamint hogy az ő befolyása nélkül a márcziusi napokban sem tette volna a rendek pozsonyi gyűlése mind azt, mire az ő szónoklatai által ragadtatott. A felelős miniszteri kormány azon alakban, mint az márcziusban megalkottatott, leginkább az ő műve volt: ő tehát most is kötelességének tartá, annak sérelme miatt nyílt harczra kelni az udvarral. Alig hihető ugyan, hogy ő be ne látta volna, miképen e nyílt kihívás oly lökést adand az ügyeknek, hogy a nemzeti alkotmány s önállóság kérdésének bonyolódott csomóját ezentúl csak karddal lehetend ketté vágni: ő azonban a harcz kimenetelének esélyeit nem igen fontolgatva, megelégedett avval, hogy mondhatá, miképen a felelet terbe a történetdőkért nem a képviselőházra, mely a törvény mellett küzd, hanem azokra háruland, kik a királylyal a törvényt megszeggették.

A határozat végrehajtása az elnökminiszter távollétében a honvédelmi bizottmánynak hagyatván meg, ez azt még azon éjjel útnak indítá a táborok felé. Kossuth ugyanis és pártfelei gyaníták, hogy Batthyáni Lamberg kineveztetését, mi még békés kiegyenlítésre vezethetne, helyesli s feladatában őt gyámolítandja; siettek tehát megelőzni minden lépést, melyet az elnökminiszter ezen irányban tehetne.

Batthyáni, mihelyt a táborba érkezett s Lamberg grófot ott nem találta, azt gyanítván, hogy elébb talán Jellasics táborába ment, gróf Bubna őrnagyot azonnal, még 27-ke éjén átküldé Jellasicshoz, ki a mult napon, hadaink folytonos visszavonulása következtében akadálytalanul vonúlt be Székesfehérvárba. Bubna utasítása abból állott, hogy Lamberg, ha a horvát táborban van, tüstént hívja meg találkozóra Batthyánival; Jellasicsnak pedig mutatná elő a királyi nyilatkozványt, és szólítaná fel őt, hagyna fel, a nyilatkozvány értelmében, Lamberg megérkeztéig, minden ellenséges lépéssel. Jellasics azonban oly válaszzsal bocsátá őt vissza, hogy a kir. nyilatkozványt hitelesnek nem tartja; arra tehát semmit sem hajtand. Sikerült mindazáltal Bubnának, ki Batthyáni nyilatkozataiból tudta, hogy Lambergnek rövid időn meg kell érkeznie, a bántól egy napi fegyverszünetet kieszközölni.

Mire Bubna a magyar táborba visszatért, azon képviselők is megérkeztek, kik a ház határozatának végrehajtásával

voltak megbízva. Ők azt a seregben mindjárt kihirdettetni akarták; Batthyáni azonban kijelenté nekik, hogy ő a határzatot nemcsak olyannak tekintí, mint a mely által a ház ő iránta bizalmatlanságot nyilvánított, hanem a seregbe nézve is veszélyesnek tartja; miért is, ha azt, megbízatásuk szerint, kihirdetni akarják, ő kezeit mossa, s abban résztvenni nem akar. A képviselők ezután haditanácsot tartottak, s a tiszti kar nyilatkozataiból magok is meggyőződtek a kihirdetés veszélyességéről; minél fogva annál is inkább elálltak a kihirdetéstől, mint-hogy az összes tisztikar kijelentette, s becsületszavára ígérte hogy, ha Jellasics a manifestumnak nem hódol, s őket a fegyverszünet letelte után megtámadja, fegyvereiket addig le nem teszik, míg seregéből csak egy ember is tapodja a haza földjét.

A fővárosban ez alatt a kir. leiratok s nyilatkozványok nagy izgatottságot okoztak, melyet a háznak azok ellen alkotott határozata még inkább növelt. Szept. 28-kán, már reggeltől kezdve, puskákkal, kardokkal, kaszákkal fegyverzett csoportok lepték el az utcákat. Majd híre futott, hogy Vasváry Pál, futárként érkezett meg a táborból, azon tudósítást hozván magával, hogy Jellasics mind előbbre halad; mi az izgatottságot még inkább felfokozta. Tetőpontjára hágott ez, midőn híre terjedt, hogy Lamberg — ki a ház határozata után a tömegtől már honárulónak tartatott, Budán van; azt védelmi állapotba helyezi; a bástyákra Pest felé ágyukat vonat fel s több efféle. Egy csapat, különfélekép fölfegyverkezve, azonnal Budára sietett, hogy önszemeivel lássa, való-e a hírek? Útközben azt hallván, hogy Lamberg Hrabovszky altábornagnál van, annak lakára tört; mivel pedig a keresettet nem találták, magát Hrabovszkyt támadták meg, kit aztán csak néhány népszerű férfiú mentett meg a bántalmaktól.

Lamberg gróf valóban még a múlt éjjel megérkezett Budára, s értesülvén hogy Batthyáni Lajos nincs a fővárosban, a katonai hatóságokkal tette magát érintkezésbe. Értesült-e más nap a képviselőház múlt éji határozatáról, bizonytalan. Dél után, két óra tájban, hihetőleg a királyi helytartóvá nevezett Majláth György országbiróval szándékozván küldetése felől értekezni, több rendű királyi rendelettel zsebében bérkocsiraült s Pestre indult.

A városban szárnyaló különféle ingerlő hírek által dühében mind féktelenebbé vált nép egy csoportja éppen a hídon to-

longott keresztül, Lamberg Budán felkeresendő, midőn ez bérkocsijában a hídon haladt. A csoport egy része vad düh-hel éneklé: „Még ma megöljük, még ma megöljük az árulót.“ Mások kardjaikat s kaszáikat villogtatták s köszörintték a kö-zveten. A hídon szemközt találkoznak Ürményi Ferencz koronaőr szekérével, s benne Lamberget gyanítván ülni, megállíták; de Ürményire ráismervén, őt bántalom nélkül bo-csáták el.

A csoport pár percz múlva Lamberg kocsijával találko-zék, s azt megállítván, a bennülőt kilétéről kérdezé. Ez, gya-nútlanul-e vagy szándékosan, — ki tudná megmondani? Lam-berg altábornagynak vallá magát; mire a népet ellentállhatat-lan dühösség szállotta meg a férfit látva maga előtt, kit a végre hisz vala jöttek, hogy az alkotmányt megsemmisítse. Lamberg, alighogy kimondá a maga nevét, egy szúrással nya-kán nyomban megsebesítettett s kocsijából kirántatott. A meg-támadott e közben kéré a dühöngőket, engednék őt Kossuth-tal szólni, vagy a képviselőházba mehetni. Néhányan, a már ömlő vértől megborzadva, őt oltalmazni akarván, „vigyük őt, kiáltának, fogságba, majd aztán számolhatunk vele!“ Haszta-lan: a dühében vakká lett nép boszúját semmi sem vala ké-pes visszatartóztatni; Lamberg kevés perczek alatt sebektől borítva vérében fürdött. Holtteste mintegy diadalmenetben a Károly-kaszárnyába hurczoltatott; honnan estve, a hatóság parancsára, kórházba vitetvén, más nap csöndben temettetett el. Néhányan a zsebében talált irományokkal a képviselők házába siettek, hol épen ülés tartatott.

A képviselőház iszonyodva értesült a gyilkos merénnyről; s arra roszalását azonnal kimondván, a városi hatóságot fel-szólítá, intézne rögtön vizsgálatot a tény elkövetői ellen.

A csoportozás és zajlongás még a következő napon is tartott, s a csaknem óránként változó, nyugtalanító hírekben újabb és újabb tápot nyert. Majd annak futott híre, hogy a koronát titokban elorzani szándékoznak; — minek követ-keztében a honvédelmi bizottmány, a nép lecsöndesítése vé-gett, jónak látá, azt Ürményi Ferencz koronaőr közbejöttével egy választmány által megtekintetni. Majd ismét azon hír verte fel a város nyugalma, hogy Lamberg seregei hajókon szállítatnak le a Dunán; mire néhány üres hajó megérkezte szolgált okúl.

E zavargások annál nagyobb aggodalmat keltettek a képviselőházban, mivel az elnökminiszter távollétében tulajdonkép semmi kormányhatalom nem létezett a fővárosban; a városi hatóság pedig gyöngé, tekintélytelen volt a rendet fenntartani. A képviselőház e körülmények közt nem vélt jobbát tehetni, mint, Kossuth indítványa szerint, ideiglen a honvédelmi bizottmányra ruházni az egész kormányhatalmat.

E bizottmánynak, mely ezentúl a kormányhatalmat egész terjedelmében gyakorolva, főtenyezőjévé lett a bekövetkezett korszak történelmének, első eredete igen szerény; a kormányzásban semmi része sem volt. Származása azon időre esik, midőn Batthyáni az elnökminiszterséget, a képviselőház sürgető kérelmére, s a király megbiztából, tovább is folytatni hajlandónak nyilatkozott. Ő azontúl egymaga hordván az egész kormányzás terhét, nagy elfoglaltsága miatt a közügyekkel ritkábban jelenhetett meg a képviselőházban. A ház azonban, melynek e szerint nem volt kit interpellálnia a felmerült események felett, ezekről mégis kívánt hallani némi felvilágosítást; mert a mind belebb nyomuló horvátokról, a szerbek ellen működő bácsi táborból, a Hurbán által felbujtott felsővidéki tót megyékből, sőt már Erdélyből is, épen e napokban, mind aggasztóbb hírek érkezének. A képviselőház tehát, ezekről hiteles tudósításokat óhajtván hallani, egy zárt tanácskozmányból hat tagját, névszerint Kossuthot, az erdélyi Pálffy Jánost, Nyáryt, Patayt, Zsemberyt és Madarász Lászlót, avval bízta meg, hogy midőn szükségesnek látják, az elnökminiszternél megjelenvén, a haza állapotáról s különösen a hadi eseményekről, és az ellenség visszanyomására tett intézkedésekről magoknak kellő tudomást szerezzenek, azokról aztán a házat is értesítendők, s azt ekként a kormányval folytonos összeköttetésben tartandók. A képviselő-ház e példáját azután a felsőház is követte, s a maga részéről b. Prényi Zsigmond alelnököt, gr. Eszterházy Mihályt és b. Jósika Miklóst nevezte ki a bizottmány tagjaivá.

Kossuth azonban sokkal inkább szerette a hatalmat, mint sem hogy mindjárt kezdetben nem ügyekezett volna e bizottmányt s vele együtt önmagát is nem tenni annak osztályrészesévé. Szept. 22-kén ennél fogva kérdést intézett a házban megjelent elnökminiszterhez: nem érzi-e annak szükségét, hogy a képviselő-ház az ország védelmében és kor-

mányzásában neki valamely rendkívüli segédelmet nyújtson? Ha igen, úgy kívánja, hogy vagy a miniszterjelöltek foglalják el helyeiket; vagy a ház adjon a miniszter mellé egy bizottmányt segédül; mert a haza sorsát nem lehet átengedni ama lehetetlenségnek, hogy egy ember mindent jól végezzen.

Batthyáni eleve is tudván, hogy e bizottmány nem lenne más, mint ama hat tagból álló, mely Kossuthot is magában foglalja s eddig közte és a ház közt kapcsul szolgált, egyáltalában nem akarta magát a tőle oly különböző elvű kormánysegédek által gátoltatni kitűzött irányában: azt válaszolá tehát, hogy ha a háznak benne bizodalma van, elég erőt érez magában segédek nélkül is ellátni a kormányügyeket. Utóbb azonban, a veszély növekedtével, önként több ízben magához hivatá a bizottmányt, vele a haza védelméről tanácskozendó. A bizottmány ennél fogva *honvédelmi bizottmánynak* kezd vala neveztetni.

Midőn az elnökminiszter szept. 27-kén a fehérvári táborba utazott, a képviselőház, nehogy a rend a mind forrongóbbá lett fővárosban megzavartassék, ideiglen e bizottmányt ruházta fel a kormányzás hatalmával; és hogy az a miniszterium eddigi intézkedéseinek mindenben teljes ismeretére juthasson, a miniszteriumok státustitkárait is a bizottmány tagjaivá nevezte ki. A hadügyminiszterium státustitkára helyett azonban maga a bácskai táborból megtért Mészáros tábornok lett annak tagjává. De a bizottmány mindjárt a következő napon, Lamberg sajnálatos halála napján, nehézségekkel találkozott; a hatóságok részéről nem tapasztalá azon feltétlen, gyors engedelmességet, melyet a kormány, kivált ily időkbén, nem nélkülözhet. A képviselőház tehát szigorún meghagyta a városi hatóságoknak, hogy ezentúl mindenben a honvédelmi bizottmány rendeleteihez alkalmazzák magokat.

A honvédelmi bizottmány azonban, midőn Lamberg meggyilkoltatása után a zavart a fővárosban növekedni látná, a meddig csak lehet Batthyánt is megmarasztalni óhajta a kormány élén. És ezért, mivel méltán attól tarthatott, hogy ő a történetek után tüstént lelép, midőn Lamberg szomorú sorsát tudtára adta, egyszersmind buzgó kérelmet intéz vala hozzá, hogy a kormány vezetése végett térne vissza mennél előbb a *fővárosba*.

„A legőszintébb indulattal kérjük — így szól egyebek közt e levél — és kérjük a hazának szent nevére, kérjük elnök úrnak előttünk mind ekkorig még fényben álló hazafiúi érzetének szentségére: ne hagyja kormány nélkül elárvult és minden oldalról árulással és pártütéssel körülvelt hazánkat. Sőt, kérjük, méltóztassék sietni körünkbe, a képviselőház körébe, intézni legnagyobb, legkétségesebb perczeiben az ügyeket, melyek sorsunk felett határozhatnak, s kormány nélkül mégis elintézetlenül vannak.

„Azon ponton állunk, hol egyedül elnök gróf úr tarthatja meg a hazát a legalitás terén. S azért ismételve kérjük, tartsa meg a kormányt s méltóztassék jőni. Ha elnök gróf úr a kormányt most letenné, az egyik ostromállapot a másikat, az egyik provisorius kormány a másikat követendi: mind ezeket pedig egy nagy sír, melyben a halott a kivívott szabadság légében üdülni kezdett szegény nemzetünk leend.

„Elnök gróf úr a márcziusi diadal fő hőse. Mi hiszszük erősen és bízunk erősen elnök gróf úr hazája iránti szeretetének őszinteségében, hogy a százados iga után még szabadon lélekezni is alig megtanult nemzetet veszni nem hagyandja.

„Tehát ismét és ismét kérjük elnök gróf urat, méltóztassék sietni, mert ha egyszer a nép dűhe veszi át a hatalmat, akkor minden veszve van. Ez titok, egyedül s kizárólag elnök gróf úr által tudható.

„Kelt Budapesten szeptember 28-kán 1848-ban (Aláírva) Kossuth Lajos s. k.“

Lamberg meggyilkoltatásának híre villámcsapásként hatott Batthyánira, ki épen visszatérőben vala a fővárosba. E gyilkos tényben egy csapással megsemmisítve fájlalá minden terveit, melyeket hazája megmentésére, a meggyőzőhetetlen nehézségek közt is oly szívós kitartással ápolt erélyes lelkében. De „ez minden számításain kívül esett“ — vallá később önmaga a védíratban.

A honvédelmi bizottmány, idézett levelével egyszersmind azon hozzá intézett kéziratokat is megküldé neki, melyek a szerencsétlen Lambergnél találtattak. Ezek egyikében Batthyáni Majláth György országbirónak a lemondott István főherczeg helyébe királyi helytartóvá kinevezetéséről értesítetik. *Másika egész terjedelmében így szóla:*

„Kedves gróf Batthyáni! Ide kapcsolva küldök önnek egy, Majláth György országbíróhoz intézett rendeletet, mely által ő a királyi helytartói tiszt ideiglenes viselésével megbízzatik; továbbá egy leiratot az országgyűléshez, mely által ez december 1-ső napjáig elhalasztatik. Meghagyom önnek, hogy mind e két rendeletet ellenjegyezze s azoknak végrehajtására a szükséges lépéseket tegye, és engem azoknak eredményéről minden esetre haladék nélkül tudósítson.

„Az ország jelen állapota bizonyosan önt is meggyőzendi annak szükségéről, miszerint az országgyűlést el kell halasztani. És midőn önnek azon biztosítást adom, hogy Magyarországomnak épségét s törvényes szabadságát fentartani erősen eltökélve vagyok, számolok önre, hogy minden arra vezető rendszabályaimat gyámolítandja. Kelt Schönbrunnban 1848-ki szeptember 26-kán. Ferdinánd s. k.“

Bár mily hizelgő lehetett is Batthyáni önérzetének a honvédelmi bizottmány levele; s bár mennyire óhajtá is Budapesten elejét venni az anarchiának és a forradalomnak: ezen kir. kéziratok vétele után ő magát másutt szükségesebbnek látta, mint a fővárosban; különben sem kételkedvén, hogy Kossuth szava birand ott annyi tekintélyvel, hogy az anarchia kitörése meggátoltassék. E levelek vételekor már útban lévén a főváros felé, azok olvasta után rögtön visszatért a magyar s onnan a horvát táborba, ott személyesen szólándó Jellasicsal. Célja az volt, hogy a királyi kéziratok előmutatása által, melyeket a bán a mult napon gróf Bubna őrnagy előtt koholtaknak állított, meggyőzze őt azoknak hitelességéről s a királynak azon akaratáról, mely szerint a viszályokat nem fegyverrel, hanem békésen kívánja kiegyenlíteni; s hogy ennél fogva, miután Lamberg gróf már nincs életben, amaz akaratával egyezően, kétségkívül más valakit bízand meg helyette a béke helyreállításával: mind ezek által pedig Jellasicsot reábirja, hogy seregével az országból kivonúljon, vagy legalább, a király újabb rendeletének vételéig, ellenséges lépéseit függeszsze fel.

Jellasics, látván a kir. kéziratokat, azoknak hitelességét többé nem tagadhatta ugyan; de minthogy eddig is nem a király, hanem a dynasztia más tagjainak s Latour hadügy-miniszternek rendeletei szerint intézé lépteit, ezektől pedig *semmi újabb utasítást nem vett*: most sem lőn hajlandó magát

a kir. kéziratok s manifestumokhoz alkalmazni. Beszéd közben Batthyáni felszólította őt, mutatná elő ő felsége írott rendeletét az országba való betörésre; mit azonban ő, miután ily rendeletet magától a királytól csakugyan nem vett, természetesen nem volt képes teljesíteni.

Batthyáni, látván hogy a bánt fegyverszünetre nem bírhatja, a tábornal azonnal elhagyta: de nem Pestre, hanem Bécsbe sietett hogy, ha még a történetek után egyáltalában lehet, a vérszülletet hazája egeről elszéleszsze; mit is a honvédelmi bizottmányának még elindultá előtt tudtára adott.

Távozta után a táborból az ellenséges hadak összehűködését minden óra közelebb hozta. Szeptember 26-kán, midőn Jellasics a maga seregével Székesfehérvárba benyomult, a magyar hadak Velenczén táborozának, Fehérvártól mintegy másfél órányira; előőrsei pedig az országuton Pákozdig czirkálának. Seregünk, mely Keszthelynél még csak öt-hat ezer rendes katonából és honvédből állott, ekkor már mintegy tizenötezerre szaporodott a naponként érkező, jobbára ugyan újoncz, de jól fegyverzett honvédek és nemzetőrök által. Tüzéreink száma is, Makk főhadnagy buzgó betanítása következtében, azon keveseken felül, kik a régiek közül a haza ügyéhez hívek maradtanak, megütötte az ezeret. Az akkori zavaros viszonyok megítélhetése végett méltó megemlíteni, hogy a többnyire németekből és csehekből álló cs. kir. V-dik számú tüzérezred egy osztálya nálunk, más osztálya az ellenség táborában szolgált. E többé kevesbbé rendes katonaságot több ezernyi, kaszával fegyverzett, fölkelő nép gyámolitá működéseiben. Nehogy Jellasics valamely hadosztálya a Csepel szigetén keresztül a fővárost meglephesse, Görgey Arthur őrnagy néhány ezer, jobbára tiszavidéki fölkelő néppel e sziget védelmére rendeltetett.

Jellasics Batthyánival végbement találkozása után is el lévén határozva, fegyverrel törni magának utat Budapestre, szeptember 28-kán Fligelli őrnagyot a magyar tábor, s a menyire lehet, a főváros készületeinek kikémlelésére küldötte ki. Fligelli azonban Martonvásáron elfogatván, más nap hadi foglyúl Budára vitetett. Maga Jellasics szeptember 28-kán erőszakolt szemlét intéztetett táborunk ellen.

Maga altábornagy ez alatt, mint mondá, Martonvásár vidéke kedvezőbb lévén ütközetre, Sukorót is feladni szándé-

kozott, s hadainak egy részét már meg is indította Martonvásár felé, midőn Ludvigh János és Repeczky Ferencz képviselők a fő hadi szállásra érkeztek. Az országgyűlés, értesülvén, hogy seregünk Fehérvárról is visszavonúl, országos biztosokul s azon végzéssel küldé őket a táborba, hogy a vezért valahára ütközet elfogadására bírják. A biztosok azonnal hadi tanácsot hívtak össze a sukorói templomba, melyre a még ott lévő Batthyáni is megjelent. Ludvigh az országgyűlés végzését felolvastván, mondá, hogy az ország megvárja a vitéz hadseregtől, hogy ne a pesti, hanem a zágrábi utat mutassa meg az ellenségnek. Ő társával csak akkor hagyja el a tábort, midőn az ország képviselőinek végzése foganatba lesz véve. Szóltak aztán többen igen különböző értelemben. Vasváry és Petőfy a képviselők ellen keltek ki, kik a táborba jöven, a legénységet a tisztek ellen lázítják. A Perczel testvérek, Mór és Miklós ellenben a sárgafekete tiszteket gáncsolák, őket még a hazáárulól czímtől sem kimélvén. Erre Móga, kardját leoldván, a biztosok előtt kijelenti, hogy a vezérségről ezennel lemond. Példáját Kiss Ernő, Bubna s többen mások nagy ingerültséggel követik. A két Perczel viszont a zajt túlhaladva kiáltja: „el kell fogadni a lemondást, hogy a hadsereg tisztuljon meg valahára a sárgafekete mótelytől!”

Már-már kardra készüle kerülni a dolog, midőn végre Batthyáni, ki a pesti események miatt boszús, aggódo, eddig némán nézte a vizsályt, egész tekintélyével közbelépett. Szavára Móga visszavette az asztalra dobott kardját. Ludvigh, látván a fordulatot felkéri Mógát, tegyen rendeletet a hadsereg harczai rendbe felállítására; s minden félreértések kikérülése végett nyilatkoztassa ki napi parancsban, hogy a sereg jelen állásában meg fog ütközni. A tisztek végre engedtek s kijelentették, hogy Jellasicsnak útját állják, s ha általa megátamadtatnak, készek megütközni. Úgy lőn.

Más nap, szeptember 29-kén, Jellasics már hajnalban megkezdeté előőrsei által a csatározást. Móga, politikai oknál fogva is, bevárni akarván, hogy a bán kezdje a támadást, szigorú parancsot bocsáta ki a megelőző napon, hogy bár mi közel jön is az ellenség, a mieink mind addig nyugton maradjanak, míg tényleg meg nem támadtatnak. Az első lövés tehát ezen napon is a horvátok részéről történt.

Az előőrsi csatározás néhány óráig nagy tűzzel folyt. Tizen egy órátaján Moga azon reményben, hogy az ellenség-től tömegesen fog megtámadtatni, az előőrséget visszavonta. Mert bár az ellenség, számra nézve, majdnem kétszerre meghaladta rendes újoncz seregünket; de miután mind a tisztekben, mind a közvitézekben nagy harcztvágyat észlelt, a győzedelemre bizodalommal számított. Hadaink a Velenceze tava mellett fekvő Sukoró helysége, az országút mind a két oldalán voltak csatarendben felállítva. A megkerültetés megátálása végett egy osztály lovas Pátka helysége, a tartalék-dandár pedig hasonló célból Velenceze táján, a Velencezető Dünára néző oldalán helyeztetett el.

Fővezérünk sejtelve teljesedett. Alig huzódtak hátra előőrszeink, Jellasics azonnal egész erejével megtámadta seregünket. A támadás legerősebb volt jobb szárnyunkon, mely ellen az ellenség öt zászlóalja s egy ütege működött. A Waza-s Erneszt-féle zászlóaljaink, Ivánka őrnagy önkénteseinek egy része, a Miklós-huszárok egy osztálya s a tolnai nemzetőrség azonban, mik e szárnyunkat képezték, három órai tüzelés után visszaverték az ellenséget. Visszaűzetett utóbb azon csapat is, mely Lovas-Berény tájáról jobb szárnyunkat megkerülni szándékozott.

Eközben a középponton is élénk ágyuzás kezdődött, melyet részünkről jobbára újoncz tüzereink három ütegből oly sikerrel intézének, hogy az ellenség derekának ágyúi két óra múlva elnémítottak. Az ellenség ezután összes lovasságával, melynek fő erejét a Dráva mellett hozzápártolt Hardegvasasok s Kress-könnyűlovasok képezték, és gyalogságának is több rohamcsapataival támadta meg seregünk derekát. Fia-tal tüzereink azonban egy üteg ágyúval egy alkalmas fektű dombra siettek, s onnan oly pusztítást tőnek az ellenség sorai-ban, hogy az, öt sikeretlen roham után, bátorságát vesztvén, rendetlenül vonult vissza.

Esti öt óra táján az ellenség az egész harcztvonalon oda-hagyta a csatátért s Pákozdra hátrált. A győzedelem dicső-sége leginkább a Waza-zászlóaljat, a tolnai nemzetőrséget, Ivánka önkénteseit, az 1-ső honvédzászlóaljat s a borsodi önkénteseket, mindenek felett pedig fiatal tüzérségünket illeti, mely döntőleg hatott a harczt kimenetelére. Egyesek közöl leginkább Kohlmann százados, mint vezérkari főnök, ki a

csatarendet készíté, az idegen Holsche vezérőrnagy, Kiss Ernő ezredes, Anacker őrnagy és Makk tűzer-főhadnagy érdemlék ki a haza háláját. Az ellenség veszteségét Móga altábornagy holtakban és sebesekben legalább százra, részünkről hét halottra és harminczhét sebesülthez számította. Más tudósítások szerint az ellenség vesztesége sokkal többre ment. Annyi bizonyos, hogy egyedül a fehérvári kórházba 102 súlyosan sebesült, köztük hat tisztt vitetett be. Hogy az ütközetnek döntőbb nem lett eredménye, oka leginkább abban felelt meg, hogy az akadályokkal behintett tér lovasságunk kellő használatát nem engedte meg. A visszavonuló ellenség üldözését pedig Móga azon tekintetből nem rendelte meg, mivel nem feledheté, hogy az, mint ellenség sem szűnt meg cs. kir. sereg lenni; miért is megelégedett annak visszaverésével.

A képviselő ház a győzelemről a vezér által értesítettén, a seregnek és vezérének, valamint a magokat kitüntettet egyeseknek is hazafiúi köszönetet, Kohlmann századosnak a felett 500 darab aranyat szavazott meg.

Móga altábornagy, nehogy a visszanyomott ellenség, más kísérletet tévén, Bicské felé vegye útját, és seregünk háta mögött lepje meg a fővárost, a bekövetkezett estvén hajtata végre előbbi szándokát: hadait Martonvásárra, Velenczétől mintegy másfél órányira vezette; hol nemcsak igen erős fekvést foglalhatott el, hanem a fővárost is minden hadi csel ellen biztosíthatta.

Bár az ütközet eredménye katonai szempontból figyelemre is alig méltó; de nagy volt annak hatása erkölcsi tekintetben jobbára újoncz seregtünkre. Ez a csatatért ekként első megütközése alkalmával is diadalmasan megtartván, önértében, bátorságában, harczvágyában felette növekedett. A mennyire emelkedett pedig a magyar sereg erkölcsi ereje: annyira elbátortalanult az ellenségnek kivált közlegénysége. A horvát seregnek eleitől fogva nem volt jó kedve s harczvágya. Míg a mi vitézeinket hazaszeretet lelkesíté, s az igazságtalanul megtámadott s pusztított haza sérelme boszúra tüzelte: az ellenség legénységét csak kényszerítés hozta a magyar földre. Kivált a fölkelte horvát nép, mihelyt zsákmánynyal megtelt, s részünkről komoly ellentállást tapasztalt, szívesebben menekült volna vissza hazájába, mint jött Pest felé. És ha a különféle híreknek hitelt lehet adni, Jellasicsa hátáról

puska- és kartácsstűzzel kergette kedvetlen embereit az ütköztetűre. Mi a horvát sereg tisztjeit illeti: ezekben, minthogy bennünket teljesen készületleneknek tartottak s ennél fogva erélyesebb ellentállást nem vártak, eleinte oly nagy volt a tűz s a győzelem reménye, oly megvető lenézéssel vélekedtek a magyar seregről hogy, miként az elfogott levelek tanúsítják, egyenesen Pestre utasították az október 1-seje után hozzájuk intézendő leveleket. De egészen megváltozott véleményök a sukorói ütközet után: az elbizottságot levertség, bátortalan-ság s azon meggyőződés váltotta fel, hogy bár seregek számra nagyobb, egy újabb ütközetben tökéletes megverettetés veszedelemének tennék ki magokat. Ennek következtetése pedig annál fenyegetőbb színben mutatkoznak szemeik előtt, mint-hogy a rablások által felingerelt nép hátok mögött mindenfelé tömegesen felkelt, a magyar táborát pedig naponként újon érkezett csapatok szaporíták.

E tekintetek, e félelmek az elébb annyira elbizakodott bánt és tisztí karát egy oly terv végrehajtására birták, mely a katonai becületen csorbát szokott ejteni. Szeptember 30-kán Jellasics követeket küldé a magyar táborba, s ki az ütközet előtt Batthyáni legfontosabb előterjesztéseire sem volt hajlandó az ellenségeskedést néhány napra, míg Bécsből újabb hírs rendelet érkeznék, felfüggeszteni, most maga kért három napi fegyverszünetet.

Vezéreinknek a seregünkben félreismerhetlen lelkesedés és harczvágy biztos reményt nyújtott ugyan a győzelemre egy újabb ütközet esetében: azon tekintet mindazáltal, hogy felkelt népünket az ellenség rablásainak meggátolása végett nagy téren kell vala szétszórnia, s ennek következtetében az ütközetben működhetű seregünket az ellenség számra nézve jóval meghaladta: Moga altábornagy tisztí karával és a kormánybiztosokkal tartott tanácskozmány után annál inkább elfogadandónak vélte a kért fegyverszünetet, minthogy bizonyos vala, miképen táborunk három nap alatt a naponként érkező újabb csapatok által megszorodva, számra nézve is egyenlű lesz az ellenségével. A fegyverszünet tehát a szokott szabályok szerint s azon feltétel alatt, hogy annak lefolytáig táborhelyén mind a két sereg nyugton maradjon, megkötöttet. A határok, melyekig a seregeknek terjeszkedniök szabad, ki-tűzettek, s a fegyverszünet lefolytának határideje október

3-kai esti hat órára határoztatott. Az okmányok ekként mind a két részről aláíratván, kicseréltettek.

A mieink nem is sejtve, mi történik az ellenség táborában, a három napot a sereg szaporítására használták fel. A fővárosban a hatósággal számos egyesek vetélkedtek a buzgalomban. Népgyűlések tartattak s azok folytában önkéntes csapatok alakultak s mentek azonnal a táborba. Magok a képviselők egy része is vadászszázadot képezett. Október 1-jén a városi hatóság az egész nemzetőrséget mozgóvá tévén, a kormány rendelkezése alá helyezte; ezen felül pedig tömeges felkelést rendelvén, minden fegyverfoghatót kiállani parancsolt a város védelmére. A boltok, műhelyek bezárattak; az iparúzó s kereskedelmi osztály tömegesen fegyvert ragadt: a város valószínű táborhelyé változott. Még a zsidók is, kiket a polgárság a nemzetőrségben elébb nem tűrt maga mellett, e sérelmök daczára is külön, csaknem ezerre menő zászlóaljat gyűjtöttek keblökben. A nők férjeiket, az anyák fiaikat buzdíták s fegyverezék; a ki magát netalán kivonni akarta volna, a nyilvános gúnyt, meggyaláztatást polgártársai részéről nem kerülhette el.

A lelkesedés még a városban lakó idegeneket is átvillanyozta; a francziák mintegy százan, egy legiót képeztek; egy más t lengyelek állítottak.

Ugyanezen napok alatt a vidékről számos felkelő nép ment keresztül a fővároson. Még a távol Szepes, Sáros, Gömör stb. megyékből is érkeztek önkéntesek. E napokban haladt át Pesten, komoly csatadalt énekelve háromezer természetes czeglédi önkéntes, s az erős gömöri zászlóalj; megérkeztek Nógrádnak harczvagyó, fegyverért sóvárgó újonczai is stb.

A lelkesedés ezen kívül még más módon is nyilatkozott. A lakosság, felszólíttatván a hatóság által, küldene élelemszereiből, ki mi tőle telik, a tábor ellátására, oly tömredek mennyiségét szállított mindennemű élelmi szerekből a táborba, hogy azt seregünk nemcsak fel nem emészthette, hanem annak távozta után Martonvásárról, a küldemények nagy részét köz árverésen kellett eladni.

E hadi készületek közt október 2-kán azon szomorú hír lepte meg a fővárost, hogy gróf Zichy Ödön az ellenséggel való czimboráláson rajtkapatván, elfogatott s Görgey Arthur őrnagy által Csepel szigetén, hadi törvényszék ítélete követ-

keztében, felakasztatott. Hiteles tudósítások szerint Zichy, mióta a horvát sereg Fehérvárra bevonult, szüntelen Jellasics és tisztjei körül forgott, gyűléseikben részt vett, mind maga, mind emberei által a nép közt Jellasics-féle s más lázító nyilatkozatokat osztott szét. Hír szerint általa látta el Latour, bécsi hadügyminiszter, pénzzel is a horvát bánt. Kálozdi jószágán háza megmotoztatván, mintegy 400 fegyver, 50 pisztoly s árulásának több más bizonyítványai fedeztettek fel; miknél fogva a hadi törvényszék ítélete rajta október 1-jén Ujfalun végre is hajtattott.

Görgey Arthur ezen szigorú eljárás által vonta magára először a köz figyelmet. Annyi árulás után, mennyi a hazán elkövettetett, egy árulásról vádolt egyén kérlelhetetlen s megvesztegethetlen bíróját annál hangosabban magasztalá a tűzesebb hazafiak tömege, minthogy ezen egyéniség az ország főrendi osztályához tartozott, s már a mult évek alatt is gyűlöltetett a Fehér megye gyűlésein lefolyt reformharczokban, kivált a közös adózás kérdésében, nyilvánított reformellenes véleményei s korteskedései miatt. Görgeyről, e tétten kívül, most még csak annyit tudott a közönség, hogy ő Szepes megyei, szegény de ősnemes családból származott; előbb több évig mint királyi testőr, utóbb a cs. kir. seregben mint hadnagy szolgált; hol azonban magának pályát nyitni nem remélvén, a katonaságból egy év előtt kilépett, s a vegytan művelésére fordítván erejét, a prágai egyetemenél, de siker nélkül, a vegytani tanszékért pályázott. Szeptember elején szolgálatát a kormánynak felajánlván őrnagygyá neveztetett, és Szolnokon a tiszavidéki újonczok szervezésével bízott meg. A Zichy Ödön ellen végrehajtott ítélet Görgeyben a semmi tekintet által meg nem hajtható, semmi ígért által meg nem vesztegethető szilárd jellemet s erélyes katonát ismeretét meg a közönséggel. Utóbb elég alkalmunk leendő közlelbről megismerkednünk ezen rendkívüli férfúval, ki az események által hirtelen előtérbe tolatván, egyike lőn függetlenségi harcunk alatt a fő szereplőknek, a népszerűségben Kosuthal versenyzett, a dicsőségben vele nem csak osztozott, hanem mint diadalmas ütközetek vezére, őt meg is haladta, s végre vele együtt fő tényezője lett a haza veszedelmének, közvetlen oka megbuktának.

De más események sem hiányzóának a három napi fegyverszünet alatt, melyek a lelkesedés tüzeit menten ápolák. Szeptember 30-kán érkezett a fővárosba gr. Batthyáni Kázmér, baranyai főispán s kormánybiztos tudósítása, miszerint a megyéjebeli önkéntesekkel az ellenség után vonuló s egy század határórtól védett tizenhat szekérnyi lőszert, mely mintegy 190,000 töltényből áll a több hivatalos leveleket foglalt el. Más napon kelt levelében ismét arról értesíté a kormányt, hogy az ellenségnek Pécssett hagyott őrségét fegyverzette le. E levél érdekeseb világot vet az ellenségre, mintsem hogy belőle néhány sort ne kellene közlentünk.

„A Baranya megyébe berontott pártütő horvát sereg, úgymond, a megye határait egészen elhagyta, a nélkül hogy csak egy talpalatnyi földet is képes volt volna megtartani. (Érti a Róth tábornok által vezérlett s Jellasics tartalékát tevő kilencz ezernyi tótországi hadat.) Csak ront, pusztít, emészt, és ismét tovább rohan, mint egy kiéhezetsáskasereg... Híre támadván, hogy az ellenség a lőszerszállítmány lefoglalását megboszulandó, visszatérni szándékozik: huszonnégy óra alatt Pécssett és Mohácson több mint tíz ezer fegyveres felkelt nép sereglett egybe. Ellenségeink azonban a tűzpróba kiállására alkalmat nem nyújtottak; beelégedvén avval, hogy vitézségüket némely hegyháti falukban pusztítás, lopás, rablás, barmok legyilkolása által tüntették ki...”

Az ellenség után hazulról vagy az osztrák tartományokból küldött hadi szereknek hasonló lefoglalásáról csaknem naponként értesült a honvédelmi bizottmány. A nép ugyanis, mely eleinte közönyösen látszék nézni a horvátok betörését, midőn tapasztalá, hogy rabolva, pusztítva halad előre, saját kárán tanulva, az ellenség háta mögött, s általában az egész dunántúli vidéken tömegesen kelt s fegyverzé fel magát; a fő seregtől messzebb távozott kisebb rabló csoportokat megtámadta s részben ágyonverte, az utána küldött lőszert s podgyaszt pedig lefoglalta. Az eddig hírül jött esetek közül legjelentékenyebb volt az, mely szerint a nép, — miként a képviselőház elnöke az október 2-kai ülésben közlé, az ellenségnek hét ágyuját és 116 szekerét foglalta le. Szintezen napokban érkezett híre annak is, hogy a felvidékre betört Hurbán csapatai szétverettek.

E kedvező hírek mind a fővárosban mind egyébtől is magasan fellobogtatták a lelkesedést a haza védelmében. Egyedül Pestről mintegy tíz ezer fegyveres áll vala készen okt. 2-kán a táborba indulni. De erre nem volt többé szükség. A bán ugyanis, mielőtt a fegyverszünet megkötöttet, azonnal viszszerült Fehérvárra s részt ott, a lakosság féken tartása, részint a táborban, az őrtűzek ápolása s ez által a mieink elámitása végett mintegy 1500 emberét hátrahagyván, a fegyverszünet feltételeinek ellenére, október 1-jén egész seregével sebes menetben Mór felé indult, onnan másnap Kis-Bérre, 3-kán Győrbe, 5-kén Óvárra, az osztrák határszélekre sietett.

A mi táborunk csak október 2-kán vette észre e megszökést, melyet Jellasics, szegényét elpalástolandó, „oldalmozdulatnak“ nevezett. Mőga, a Pestről vett utasítás szerint, seregének mozgékonyabb részével azonnal a futó ellenség után indult, más részét, mely jobbára felkelt népből áll, Perczel Mór és Görgey vezérlete alatt, Róth tábornok közeledő tartalékhada ellen küldötte. A kormány ugyanazon időben mind Komáromban, mind a nagy gabonakereskedést űző Győrött megtette sebes futárai által a szükséges rendeleteket, hogy a hajókon lévő élelmi szerek biztosíttassanak. Nem tudván pedig, mi a czélja Jellasicsnak e mozdulattal: Győrből haza szándékozik-e Vas megyén keresztül; vagy Bécs felé veendő irányát? — mind a két esetre megtette, mit hasznosnak velt. Ha Győrből Pápa és Vas megye felé venné futását, hogy hadaink által utóolérethessék, mindenféleképp nehezíteni s lassítani ügyekezett mozdulatait: a hidakat felszedetni, az élelmi szereket eltakaríttatni rendelte, s mindenütt népfelkelést intéztetett. Ha pedig Győrből Ausztria felé menne, nem lévén remény, hogy őt az utána csak mintegy 30 órával később indult hadaink elérhessék: legalább Ausztriában ügyekezett neki kellő fogadtatást készíteni. E végett egy német kiáltványt küldött az osztrák néphez, melyben röviden elsoroltatott, hogy merre járt, miként rablott és pusztított a horvát sereg Magyarországon. Elmondattott az elfogott levelek nyomán az is, miként dicsekedett Jellasics, hogy bár huszonegy kéziratot vett ő felségétől, azoknak még sem engedelmeskedett; mert azokat a monarchia és dynasztia érdekeivel ellenkezőknek látta; miért ha újabb huszonegy kézirattal intené is őt a császár, *hogy vonúljon vissza s hagyjon fel eddigi irányával, azoknak*

szintűgy nem fogna engedelmeskedni. Említettett továbbá, miként őt, a király által is felségsértőnek bélyegzettet, az udvari kamarilla, ezen huszonegy kézirat nem teljesítése után, az erkölcsi szabadságától megfosztott császár által hivatalaiba visszatétette, a szabadság lenyűgzésére irányzott működését helyeselte. Ezek folytában felszólíttatott az osztrák nép, hogy, ha Jellasics az ő hazájokba vonúlna, fogadják érdeme szerint a rabló-sereget, mely nem kimél sem nőt, sem gyermeket, sem tulajdont, hanem a merre halad, mindenütt rabol és pusztít.

A megfutamlott Jellasics élelemszereit s betegeit Fehérváron hagyván, azoknak őrizetére, mint említők, körülbelül 1500 rendes határórt hagyott hátra; a tartalékát vezérlő Róth tábornokot pedig oda utasítá: sietne, miként csak lehet, azoknak biztosítása végett Székesfehérvárra. Az itt maradtak egy része, mintegy 500 határór a raktáraknál, a többi a városon kívül tanyázott, s bizván a minden órán várt segély megérkezésében, a lakosokat csak mint elébb rablá s fosztogatá. A polgárok a körülményekről mindjárt értesülve nem lévén, egy ideig csak túrték a zsarolást; de türelmök végre kimerült s fegyver hijában, mit Jellasics tőlök elszedetett, házi s gazdasági eszközeikkel felfegyverkezve, a horvátokat megtámadták s elébb a raktárakat őrző osztályt, majd a künn táborozó, 750 főből álló csapatot, utóbb megint a vidéken rablani járt 250 legényt lefegyverezték s a fővárosba küldék. A fehérvári nép ekként nemcsak a maga elszedett vadászfegyvereit visszaszerezte; hanem azon kívül 1500 szuronyos löfegyvert, számos pisztolyt s handzsárt, 2500 mázsa lisztet, 600 mérő zabot s mintegy 60 ezer töltényt tett martalékává.

Azonban október 4-kén Róth tábornok is a város közelébe érkezett kilencz ezernyi seregével s tizenkét ágyúval; mi nem csekély rettegésbe ejté a boszútól féltő polgárságot. Futárok küldettek mindenfelé segedelemért; s jött nem sokára egy csapat felkelt nép, egy osztály Württemberg-huszárral. A lelkes polgárok, e segély által felbátorítva, mintegy két ezren az ellenség elébe indultak, mi alatt az érkezett segedelem, tartalékul, a város előtt tábort ütött.

Róth tábornok, ha talán még nem értesült volna a történteokről, a polgárság e bátorságából bizonyossá lett, hogy *feleit valamely szerencsétlenség érte: a harczot tehát nem fogadta el s Táczig visszavonult.* De ott sem engedtetett neki

hosszas nyugalom. Perczel Mór ezredes, Móga által egy dandár parancsnokává nevezetvén, s a Csepel-szigetén Görgey őrnagy vezérlete alatt volt csapatokkal egyesülvén, már október 4-kén megindult Róth serege ellen. Hadi munkálataiban őt nagy számú felkelt nép segítette, mely részint a főszeregből maradt vissza, részint a Jellasics megfutamlásának hírére felbátorodott vidéki lakosságból gyűlt össze. A tolnai felkelt nép már eleve Simontornyára lévén utasítva, az ellenséget hátulról nyugtalanítá. A felkeltek egy más tömege oldalt Sárosd és Aba táján vőn állomást. Maga Perczel, a Zrínyi, Hunyady és szabolcsi újoncz zászlóaljakkal, a kecskeméti és kunsági nemzetőrökkel s némi huszársággal Seregélyes táját állotta el. Így körülfogva lévén az ellenség, Görgey két század huszárral, ugyanannyi Hunyady-vadászszal s négy ágyúval Bárádon keresztül Táczt felé nyomult előre s az ellenség egy osztályával némi szerencsével csatározott. Ugyanazon időben az abai nemzetőrök s a Hunyady-vadászok egy százada az ellenség egy másik osztályát Abáról verte vissza.

Más nap, körben felállított fegyveres népeink a Soponyára visszavonult ellenséget még szűkebb térre szorították. Mindenek előtt Tácznál, a bródi zászlóalj, mely Róth előhadát képezé, tizenegy tiszttel együtt fogolylyá tétetett. Perczel a vérontást, ha lehet, kerülni akarván, Róth tábornokot fegyverletételre szólítá fel s e végett neki Táczon személyes találkozót adott. Róth maga helyett Philippovics tábornokot küldé Perczelhez, ki neki hat órai meggondolást engedett a feltétlen megadásra. Róth e feltételt megadni nem akarván, az október 5-ke és 6-ka közti éjen Kálozd felé Dégre s Ozorára törekedett magának útát törni; de a mieinket mindenütt nyomában s körülötte látván, a Sió folyamon pedig, melynek hidai felszedettek s partjait a felkelt nép ezrei állták el, keresztül nem vehetvén, végre meggyőződött, hogy fáradt s lehangolt seregével annyi népnek sikerrel tovább ellent nem állhat. Újra alkudozni kezdett tehát, s miután a fegyver megtartását ki nem eszközölheté, magát seregével egyetemben feltétlenül megadta. Ekként ismét 8000, a múlt napiakkal együtt pedig 9000, jobbára rendes határőri katona rakta le a fegyvert. E tisztek, szám szerint mintegy 50—60, Jellasicsot, ki őket ekként cserben hagyta, káromolva, bosszúsan tépték le s dobták el maguktól sárgafekete vitézkötéseiket s kard-

szalagjaikat, mondván, hogy ily színek alatt többé nem fognak szolgálni.

A jelentékeny hadi tett érdeme Perczel Mór és Görgey közt oszlik meg, ki szolgálata jutalmául azonnal ezredessé mozdíttatott elő. Nagy része volt a győzelemben Gáspár Miklós huszár-kapitánynak is, ki meg őrnagyi ranggal jutalmaztatott meg.

Kételkedni sem lehetett, hogy ezen elfogott sereg, valamint eddig útjában rabolt és pusztított, úgy, ha győzelmet nyer, a legkiméletlenebb erőszakot követi vala el a magyar népen, mely iránt papjaik s más izgatók által fanatikus gyűlölet ébresztetett kebleikben, s melyet eddigi útjokban közönségesen csak „kutya magyar“ czímmel illettek. Magok tisztjeik bizonyíták elfogott leveleikben, hogy e nép, ha Pestig juthat, ott még borzasztóbban gazdálkodand vala, mint útjában, s jaj lett volna a fővárosnak! A magyarok mind ezt jól tudták; az ellenség eddigi magaviselete meggyőzheté őket, hogy fenyegetéseiket borzasztón végre is hajtották volna. Remegtek is a horvátok, hogy az annyi sérelmeket szenvedett magyar nemzet most véres boszút álland rajtok, s azt teendi velök, mit ők valának teendők, ha nekik kedvez a szerencse. A magyar azonban, mint művelt néphez illet, mihelyt hatalmában látá ellenségét, azonnal feledte sérelmeit és nagylelkű volt. Valamint harc- és boszúvágy tölté keblét, míg a horvátokat ellenségesen látta magával szemközt: úgy most megesett szíve a lefegyverzett, szerencsétlen tömegben, mely csak felsőbb parancsnak engedve lett ellenségévé, csak papjai s előjárói által elcsábítva engedte magát eltelni gyűlölettel, most pedig szitkokra, átkokra fakadt azok ellen, ki által tűzhelyeitől elragadtatott s hadjáratra kényszerítettet.

Perczel a győzelem után tisztí karával hadi tanácsot tartván, az egész fogoly hadat, mely esküvel fogadta, hogy Magyarország ellen soha többé nem fog fegyvert, kellő kíséret mellett hazájába visszabocsátani határozta. Az országgyűlés utóbb a vezér elhatározását teljesen s egyhangúlag helyeselte. E nagylelkű határozattól azonban kénytelen lón elállani az országgyűlés. Hiteles tudósítások érkeztek, hogy a hasonlókép foglyul esett s már elébb hazabocsátott horvátok, *akaratauk s letett esküjök* ellenére is megint fegyveres szolgálatra *kényszerítették*; minek következtében Bathányi Kázmér

baranyai főispánhoz rendelet küldetett, hogy a megyéjén keresztül haza felé kísért foglyokat állítsa meg, s közülök a fegyverviselésre alkalmatlanabbakat hazabocsátván, a többieket, nehogy ismét nyakunkra hozassanak, a főváros felé szállítsa vissza. A tisztek, a két tábornokkal együtt hasonlóképp oda kísértettek. Róth és Philippovics, mivel hazájok ellen nem csak magok fegyvert fogtak, hanem a parancsaik alatt létező katonaságot is fellázították, mint honárulók bűnvádi kereset alá fogattak. E pör azonban nem sokára fölfüggesztett, s a tábornokok a többi tisztekkel együtt, a háború egész ideje alatt nagyon is kiméletes őrizet alatt maradtak, s rangjukhoz mért díjat kapva, végiglen a legemberségesebb bánásmódban részesültek.

A seregekre e vidéken szükség többé nem lévén, a felkelt nép hazabocsáttatott; a rendes és önkéntes zászlóaljok pedig részint Görgey ezredes alatt fő seregünk után Ausztria felé, részint Perczel vezérlete alatt Muraköznek, melyet Jellasics Zala megyétől elszakasztván, Horvátországhoz kapcsolt, visszafoglalása végett a Drávához küldettek. De ezenkívül még más teendője is volt ezen hadosztálynak. Horvátországban a több hónapi izgatások s ámitások a népben minden erkölcsi érzetet és társadalmi rendet felforgattak. A nép alsó osztálya, mely előbb szabad zsákmánylás ígéretével ösztönöztetett a betörésre, Jellasics átvonulta óta számos rabló csapatokban jött át a Dráván s nyugtalanítá a már különben is kipusztított lakosságot. Ezen kívül Jellasicsnak egy utóhada is, mely két határszéli zászlóaljból áll, barangolt Nugent tábornok alatt október elejétől fogva az ország azon vidékein. Perczel dandára mintegy három ezer fegyveresből s tizenkét ágyúból állott.

Jellasics bécsi útjából oly utasítást küldött Nugenthoz, hogy a vele egyesülhetés végett szinte Bécsnek tartson. Ez tehát Zala megyén keresztül Vas megye felé indult. Alig terjedt híre ezen újabb betörésnek, a Zala és Vas megyei nép, mely szintűgy elkeserítve volt a horvátok pusztításai, mint fellelkesedve fegyvereink szerencséje által, tömegesen fegyverre kelt. Vasból Vidos alispán a nem rég Grätzből hazajött huszárszázaddal, megyei nemzetőrökkel és kaszás néppel Zalába, az ellenség elébe sietett. A zalai felkelt nép pedig, szám szerint mintegy tíz ezer, Nagy-Kanizsa vidékén, az ellenesség háta mögött gyűlt össze. Nugent ennél fogva, okálva Róth

példáján, nem bátorzkodott útját tovább folytatni s Kanizsa alá huzódott vissza. Október 3-kán azonban híre futott a városban, hogy Nugent azt felgyújtani szándékozik. A résen álló lakosság egy perczben az utczákon termett, s míg egy részök a városban volt tiszteket s legénységet fogolylyá tette, a többiek tömegesen rohantak ki az ellenség táborára. Nugent, hihetőleg azt vélvén, hogy a polgárság a vidéki felkelt néppel s a megyei nemzetőrséggel egyetértve intézi a támadást, seregével megfutamodott, s még azon éjjel, a legrövidebb úton sietett a Muraközbe.

Perczel október 16-kán érkezett hadaival Kanizsára, s értesülvén, hogy a horvátok a letenyei s kottorii hidakat tartják elfoglalva, dandára felét a következő napon Gáspár őrnagy vezérlete alatt Kottori ellen indítá; másik felével maga Letenye felé vette útját. A horvátok azonban néhány nap előtt császári hadakkal, névszerint János-dragonosokkal és Piret-gyalogsággal erősödvén, a hidat egy ideig mind a két helyen makacsul védelmezték; midőn pedig tűzérőségünk által végre hátrálni kényszerítették, azokat a mennyire a sietésben lehetett, lerontották, és Csáktornya felé vonultak. A hidak azonban hamar helyre állíttatván, utat nyitottak az ellenség úzésére. Perczel egy csapatot utólért s belőle néhány százat fogolylyá tett; Gáspár pedig Domborunál érte utól a futamlókat, kikből aztán, bár számra nézve erősebbek voltak, mintegy száz embert fogott el s egy ágyút is elfoglalt.

Más nap Perczel az összes dandárral indult a Csáktornyánál táborozó ellenségre, de ez, rövid ellentállás után e várost is feladván, a Dráván keresztül hazájába takarodott, s Varasdon egy, Olaszországból haza érkezett zászlóaljjal erősödvén, a sánczokkal s ágyúkkal megerősített drávai hidat állá el. A horvátok e csatákban majdnem ezer foglyot s háromszáz holtat és sebesültet vesztenek.

Perczel, bár tehette volna, sem a Drávát, sem a stájer határszéleket nem akarta átlépni, s az annyiszor kárunkra vált magyar loyaltásnál fogva csak a határszélek őrizetére szorítkozott. Fő hadi szállását Csáktornyán tartván, midőn híre futott, hogy Stájerországba törni szándékozik, okt. 26-án egy nyilatkozványt küldte a stájer határszéli hatóságokhoz, *melyben kijelenté, hogy egyáltalában „nem szándéka oly népet s tartományt invasioval nyugtalanítani, melylyel Magyar-*

ország mindig, de kivált az újabb időkben, jó egyetértésben volt.“ Sőt midőn a Stájerországban fekvő császári hadak parancsnoka által felszólítottatott, engedne szabad folyamat a két ország közti kereskedésnek: azt nem csak készséggel fogadta, hanem ez ügyben alkudozásra is felhívta a stájer hatóságokat, kijelentvén: hogy a két ország közti feszültség kiegyenlítésére őszintén közremunkálанд; s egyszersmind biztosítván azokat, miképen soha sem követendi el azon hibát, hogy egy szomszéd nép határait átlépje, ha arra nem kényszerítetik, vagy különben fel nem hivatik. „Ezen határozatot, így végzi a nyilatkozványt, még azon horvát lázadók iránt is megtartja Magyarország, kik mind a két országot veszélybe döntötték, és a császárságra szintűgy, mint a királyságra annyi szerencsétlenséget árasztottak. Ő csak a legvégsőbb szükség esetében, vagy a testvérország hazafiúi és szabadelvű lakossága többségének egyenes felszólítására álland el e határozattól. Ő és serege szorosan isten azon parancsához tartandja magát, miszerint másnak tilos tenni azt, mit magának másoktól tétetni nem kíván.“

Ezen elv igen szép, igen keresztényi: a politikát azonban, melyből az származott, lehetetlen nem helyteleníteni. Sokszor mondatott már, hogy az ország ügyei a külviszonyokra nézve a magyar nagylelkűség miatt bonyolódtak oly zavarba. Ez a jelen esetre is illik. Horvátországban, mióta Jellasics bánná neveztetett, egy töredék, az illyrrel egyesült katonai párt borzasztó terrorismust gyakorolt. A megyéknek márcz. előtti nyilatkozatai, határozatai, szelleme kétségtelessé teszik, hogy az értelmiség egy része a legbarátságosabb érzelmeket ápolá Magyarország irányában, és csak mióta Jellasics katonai erőhatalommal támogatá az illyr pártot, kényszerítettet a szabadelvű, magyar érzelmű párt hallgatásra. A kard hatalmával szövetkezett illyrpárt a vélemények szabadságát egészen elfojtotta, s miután többen, kik eleinte nyilatkozni mertek, tényleges üldözéseknek, börtönzéseknek s mindenféle más méltatlanságoknak lettek kitéve: a védetlen magyarszenvű horvát párt s vele az egész szabadelvű értelmiség elnémult, ellenfeleinek kénytelen átengedni a korlátlan uralmat. Más részről, kétségbehozhatlan tény, hogy az alsóbb osztályú népben és a határőri közlegénységben, mely két osztály felszabadulását köszönheté Magyarország törvényhozásá-

nak százados terhei s igája alól, semmi ellenszenvre, semmi gyűlöletre nem létezett ok a magyar név ellen. Ha egyéb biztos tudósításaink hiányzottak volna is ez iránt, magoknak a foglyoknak nyilatkozataiból kétségtelenné lőn, hogy a határőrség szintűgy mint a nép, egy részről a papságtól s az illyr pártfőnökök s ügyvivőktől eredt communistikus izgatásokkal s a Magyarországon szerzendő gazdag martalék ígéreteivel, — más részről a katonai zsarnokság fenyegetései s kényszerítései által biratott csak a betörésre.

Igy állván pedig az ügyek Horvátországban, nem kellett, nem volt volna szabad azt várni Perczelnek, míg a „testvérország valódi hazafiúi és szabadelvű lakosságának többsége“, melynek sem egyenként sem közösen nem lehetett a terrorizmus uralma alatt szabadon nyilatkoznia, felszólaljon és hadainkat behívja. Sőt kötelessége volt volna önként, meghívás nélkül is bemenni, hogy ama terrorizmust megszüntesse, a közvéleménynek szabad nyilatkozatot szerezzen s legújabb törvényeink áldásait a népre a határőrvidéken is kiterjeszteni, a feldúlt rendet, személy- és vagyonbátorságot helyreállítani segítsen; hogy ekként a törvény uralma alatt a hét százados kapcsolatból, az alkotmány s törvények, a jó és bal sors közösségéből eredt néptestvériség az új szabadság s egyenlőség áldásai által még szorosabbra fűzessék.

NEGYEDIK FEJEZET.

A honvédelmi bizottmány kormányralépte.

Mialatt hevenyészett seregeink Jellasicsnak, a reactio nyilván bevallott előharczosának, egyik hadát megverték s a határokon túlúzták; másikat pedig tömegesen elfogták s lefegyverzették: az alatt Bécsben Magyarország ellen újabb terveket készített az udvari reactio.

Baththyáni sükeretlen találkozása után Jellasicscsal szeptember 28-kán, a táborból egyenesen Bécsbe sietett. „Bécsbe, úgymond egy későbbi levelében önmaga, két okból indultam. Először: hogy a vett királyi kéziratok törvénytelenységét kifejtsem. Másodszor: hogy Lamberg szomorú halála ügyében a dolgot kiegyenlítsem, nehogy önkény s rossz akarat ezen esetet státuscsinny merényletére használja föl. Sejtven már ekkor, hogy ügyeink közelebbi fordulata Bécsben fog eldőntetni, azért mentem oda, hogy törekvéseim által a fenyegető veszélyt ott hárítsam el, hol az hazánkra nézve legterhesebbnek mutatkozott.“

Ő szeptember 30-kán csaknem egyszerre érkezett meg Bécsben azon hírekkel, melyek egyike szerint Lamberg Pesten a nép által meggyilkoltatott; másika szerint pedig Jellasics október 1-jén seregével Budapesten leend. A gróf azonnal Wessenberg miniszterhez ment, kihez elébb is több ízben utasítottott az ország ügyeiben. Elmondá neki, miképen kir. helytartót a magyar törvények nem ismernek; s ennél fogva Majláth Györgynek kir. helytartóvá kineveztetését ellen nem jegyezheti; különben is értesülve volna, hogy Majláth a neki szánt tisztet, ugyanazon okból nem hajlandó elfogadni. Kije-

lenté továbbá, hogy az országgyűlést elhalasztó kir. rendeletet sem lehet ellenjegyeznie, miután az 1848-dik 3-dik t. cz. világosan tiltja az országgyűlésnek akár berekesztését akár elhalasztását, míg a budget tárgyalva s befejezve nincs. Elmondá neki a magyar seregben és Jellasicsnál tett működését s fejtegeté azon törvényes okokat, melyeknél fogva magát a kormánytól a király által valahára fölmentetni kívánja. Lamberg szomorú esetét előadván, kérte közbenjárását, hogy egyesek bűne az egész országnak ne számítassék be, s ha az udvar a gyilkosok ellen a törvényes nyomozást szorgalmazná is: az esetet azonban egy státuscsíny végbevitelére kizsákmányolni annál kevésbbé lehetne, minthogy a merényletet a képviselő-ház is fennen kárhóztatta s a bűnvádi nyomozást már meg is rendelte. Figyelmeztette őt, miképen a szerencsétlen esetnek közvetett okai azok is, kik Lamberg küldetésében intézkedtek, s a törvényes formákat mellőzve, azt ő általa ellenjegyeztetni, mit örömmel tett volna, elmulasztották. Tanácslá neki, küldenék hozzá a b. Vay Miklós elnökmiszterre kineveztetését, hogy azt ellenjegyezhesse; különben ebből is új zavarok támadhatnak. S végre kérte őt, járna közben az udvarnál, hogy a király azon uton haladván, melyre Lamberg beküldetése által lépett, egy más, népszerű nevű kir. biztost s hasonló teljes hatalommal s kellő katonai erővel küldjön az országba; — mely esetre közremunkálását neki meg is ígérte. Wessenberg szavát adta Batthyánnak, hogy befolyását ezen irányban fogja felhasználni az udvarnál.

Ezen értekezés eredményeként Batthyáni oktob. 2-kán egy kéziratot vett a királytól, melyben hivataláról való lemondása elfogadottnak jelentetett. A kézirathoz még két más okmány s egy második kézirat volt mellékelve, melyben felszólítottatott, jegyezn ellen b. Vay Miklósnak elnökmiszterre kineveztetését, — mi az okmányok egyikének is tartalmát képezte. Felhívatott egyszersmind, látná el hasonló ellenjegyzéssel a másik okmányt is, melyben Eszterházy herczeg helyébe a király oldala mellett lévő miniszterre báró Récsey Adám tábornok s a magyar kir. testőrsereg hadnagya nevezetett ki.

Batthyáni a Vay kineveztetését ellenjegyezvén, avval s a Récseyt érdeklő oklevéllel felkereste Wessenberget, a meg-

győződve lévén, hogy ezen okmány alatt ismét valamely fondorlat rejlik, kijelenté neki, hogy azt ellenjegyeznie a törvény által nincs felhatalmazva; mert ez világosan a kinevezett elnökminiszternek tartja fenn a jogot minisztertársait megválasztani s megerősítés végett a király elébe terjesztteni. Hírét hallván annak is, hogy a király Jellasicsot szándékozik Magyarorszáiban egy manifestum által teljes hatalommal felruházni, kérte Wessenberget, fordítaná reá minden befolyását, hogy az udvar, az ország békéje érdekében, ettől elállván, szelid határozatot bocsásson ki. Ha az udvar egy teljes hatalmú biztost kíván küldeni az országba, mit maga is szükségesnek lát, akárki inkább, mint Jellasics bízássék meg e küldetéssel. Jellasicsban az ország méltán a maga halálos ellenét tekintí; íránta az egész nemzet megvetéssel s gyűlölettel viseltetik: e választás tehát a kedélyeket kétségkívül ellenszegülésre, daczra s nyilvános fellázadásra fogná keseríteni a királyi hatalom ellen.

Felkereste ezután Récsey Ádámot is, és figyelmeztette őt, hogy az ő kineveztetése csak b. Vay elnökminiszter felterjesztése s ellenjegyzése által lehet törvényes; inté őt, ne hagyná magát eszközül felhasználtatni, egy készülő státuscínyre, s ne jegyezne ellen, mire joga sincs, semmiféle manifestumot. Récsey azt állítá neki, hogy sem a manifestumról, sem a király oldala melletti miniszterségről nem tud semmit, s csak arra szólíttatott légyen fel, hogy a hadügyi tárczát vegye át. Végül szavát adta Batthyáinak, hogy a szóban forgó manifestumot, ellenjegyzése által, ha az neki meghagyatnék is, nem fogja támogatni. *)

Batthyáni ezen ígéretek által némileg meglón nyugtatva. Bár hire szárnyalt, hogy Récsey, ki birtoktalan léte s költséges élete következtében rendszerint pénzzavarban van, az udvar által, mint mondatott, nyomorult tizenhat ezer forinton (ennyit tőnek adósságai) megvásároltatott: ő, miután Récseynek becsületszavát bírta, a híreknek hitelt adni nem akart; a szeplőtlen polgári jellemű, tiszta és szilárd lelkű hazafi nem hihette, hogy egy tábornok, e felett magyar polgár, képes legyen szavát szegni oly dologban, melytől hazájának jövődő

*) Mind ezen tények Batthyáni végmüködéseiről védíratából s hátra hagyott írományaiból merítvék.

Horváth M. A függetlenségi harc tört.

sorsa függött. De annál fájdalmasabban ábrándult ki október 4-kén, midőn a következő nyomtatott nyilatkozvány hozatott hozzája:

„Mi első Ferdinánd stb. stb. Magyarország, Erdély nagyfejedelemség, úgy minden melléktartományok zászlósaiknak, egyházi s polgári főrendeinek, országnagyainak s képviselőinek, kik az általunk Pest városába összehívott országgyűlésre egybegyűltek, üdvözlöttünket s jó akaratumkat.

„Mély fájdalomunk s megindulásunkra, a képviselőház Kossuth Lajos és követői által nagy törvénytelenésekre vezettette magát; sőt kir. akaratunk ellenére több törvénytelen határozatait végre is hajtatta, és újabban az általunk a béke helyreállításával megbízott kir. biztos gróf Lamberg Ferencz altábornagyunk küldetése ellen, még mielőtt ez felhatalmazásunkat előmutathatta volna, szeptember 27-kén oly határozatot hozott, minek következtében ezen kir. biztosunk egy vad csoport által, nyilvános utcán, dühösen megtámadtatott és legirtózatossá módon megöletett. Ezen körülmények közt, királyi kötelességünknel fogva, a bátorság és törvény fentartása végett, kénytelenek vagyunk következő rendeleteket adni, s ezeknek végrehajtását megparancsolni:

„1. Ezennel feloszlátjuk az országgyűlést olyképen, hogy az jelen legfelsőbb leiratunk kihirdetése után, üléseit azonnal bezárandja.

„2. A jelen országgyűlésnek minden, általunk nem szentesített határozatait és rendeleteit törvénytelenek-, érvénytelenek- s erőtleneknek nyilatkoztatjuk.

„3. Alárendeljük ezennel horvát-, tót- és dalmátországi bánunk s altábornagyunk b. Jellasics József főparancsnokságának minden, Magyarországon és melléktartományaiban, úgy Erdélyben levő seregeinket s bármilyen fegyveres testületeket, akár nemzetőrökből, akár önkéntesekből álljanak.

„4. Addig míg a feldúlt béke és rend az országban helyreállíthatnák, Magyarország hadi törvények alá vettetik; s ez okból az illető hatóságoknál, vármegye, városi vagy kerületi gyűlések tartása ideiglenesen felfüggesztetik.

„5. Horvát-, tót- és dalmátországi bánunkat, b. Jellasics Józsefet ezennel mint királyi felségünk teljhatalmú biztosát küldjük ki, egész erőt és hatalmat adván neki, hogy a végrehajtó hatalom körében azon feljogosításokkal éljen, me-

lyekkel a jelen rendkívüli körülményekben, mint királyi felségünk képviselője felruházva van. Ezen legmagasabb felhatalmazásunk folytán kinyilatkoztatjuk, hogy mind az, a mit a horvátországi bán rendelni, intézni, határozni és parancsolni fog, legfelsőbb királyi hatalmunkkal rendeltnek, határozottnak és parancsoltnak tekintendő; miért is minden egyházi, polgári és katonai hatóságoknak, tisztviselőknek és Magyar-, Erdély, s minden mellékországok bármi rendű s rangú lakosainak ezennel legkegyelmesebben meghagyjuk, hogy ők báró Jellasicsnak, mint teljhatalmú kir. biztosunknak aláírásával jegyzett parancsait szintűgy teljesítsék s azoknak engedelmeskedjenek, valamint kir. felségünknek engedelmeskedni kötelesek.

„6. Kir. biztosunknak különösen meghagyjuk, hogy az iránt őrködjék, mikép gróf Lamberg Ferencz megtámadoi s gyilkosai, úgy ezen kebellázító merénység indítói s részvevői ellen a törvények teljes szigora szerint eljárattassék.

„7. A közigazgatásnak egyéb folyó ügyeit ideiglenesen a külön miniszteriumokhoz rendelt tisztviselők a törvények értelme szerint viendik.

„Mi módon legyenek továbbá az összes monarchia közérdekei, egységének biztosítása és vezetése maradandólag létesítendő, minden nemzetiségek egyenjogúsága mindenkorra biztosítandó, és ez alapon a koronánk alatt egyesült országok és népek kölcsönös viszonyai rendezendő: az iránt a kellő intézkedés minden részek képviselőinek közremunkálásával tárgyalatni és törvényes úton fog megállapíttatni.

„Kelt Schönbrunnban október 3-dikán 1848. (Aláírva) Ferdinánd s. k. (Ellenjegyezve) Báró Récsey Ádám s. k. miniszterelnök.”

Nem szükség bővebben fejtegetni, miként ezen királyi manifestum, mely a sukorói ütközet kimenetelének híre előtt s annak biztos reményében készült, hogy Jellasics már ura Budapestnek, nemcsak az ország halálos, nem kevesebbé gyűlölt, mint megvetett ellenségének kezébe teszi le s önkényére bizza Magyarország sorsát, hanem annak a századok viszonytagságai alatt megőrzött alkotmányát, jogait, szabadságát is megsemmisíti.

Fájdalom és boszúság által dúlt kebellem kereste fel Batthyányi azonnal a hazája szabadságát s alkotmányát áruba adott, szószegő Récsejt, s tanúk előtt keserűn hánytva szemére szótörését s törvénytelen tettét. A manifestumról pedig himezés nélkül nyilvánítá, hogy „az oly megvetése minden törvényszerűségnek, s oly kihívó, önkényes hadizenet a magyar nemzet ellen ellenségei részéről, mely után Magyarországnak nem marad mi mást tennie, mint önvédelméről gondoskodnia.”

Batthyányt azonban az udvarnak törvény- s alkotmány-sértő szabályai korántsem vakították el az országgyűlés által elkövetett hibák tekintetében: ő ennek eljárását is határozottan kárhóztatta, mint ama levele tanúsítja, melylyel a képviselőház előtt indokolá lemondását úgy a kormányról, mint képviselői állásáról. Úgy lévén meggyőződve, hogy ha az országgyűlés a törvényességet szigorún megőrzi, és az udvarnak semmi ürügyet nem ad a maga törvénytelen lépéseit ha csak színleg is igazolhatni s az országgyűlés túlcsapongásaival menthetni, az udvar minden reactionarius céljai mellett sem bátorzkodott volna addig menni, a mennyire az október 3-kai manifestummal ment vala: kimélet nélkül fakadt ki e levelében mind azok ellen, kik túlzásaik által a haza jelen sorsát siettettek, s az udvarnak ürügyet szolgáltattak törvény- s alkotmány-sértéseit tényekkel indokolhatni.

„Üraim, — így szól a képviselőházhoz október 2-kán intézett levele, — azon bizodalommal távoztam el Pestről, hogy míg az ő felségétől (szept. 25-kén) kibocsátott manifestum következtében a táborunkban uralkodó hangulatot megvizsgálom, a képviselőház, önök ígérete szerint, visszajöttömig semmi újabb lépést nem teend, s csak az én tudósításom meghallgatása után fog intézkedni. De alig telt el néhány óra elutazásom után, s a képviselőház már is oly határozatot alkotott, mely az én meggyőződésemmel minden tekintetben ellenkezett, s velem a legelhatározóbb pillanatokban éreztettem, mily kevés súlyt helyez a ház miniszterelnökének eltérő meggyőződésében. En ezen határozat daczára is a legvégső pillanatig híven ügykeztem teljesíteni polgári kötelességemet, s a határozattal hozzám küldött képviselőknek azon tanácsot adtam, hogy a fenforgó tárgyat adják elő az egész tiszti karnak; mi meg is történt. E képviselők önmagok is meggyőződtek,

mily nagy veszélyvel járt volna a határozatot azon pillanatban kihirdetni; s abban egyeztek meg a tisztí karral, hogy az ki ne hirdetessék; a magyar seregek pedig b. Jellasics hadát, ha az ő felsége manifestumában álló parancsnak (hogy t. i. Lamberget ismerje el a Magyarországbán lévő minden seregek fővezérének s kir. biztosnak) nem hódolna, egész erővel megtámadják, s a fegyvert semmi esetben előbb le nem teszik, míg b. Jellasics a maga hadtestével Magyarországból ki nem vonúl.

„A dolgok épen ezen kedvező állapotában vettem a tudósítást a képviselők ama határozatát nyomban követő bűnről, gr. Lamberg Ferencz iszonyú meggyilkoltásáról, mely tény minden, a haza javára teendő lépéseim sikerét eleve oly anynyira megghiúsította, hogy talán fölöslegesnek is látszhatik, ha ezennel kijelentem, hogy hivatalomról lemondottam, melynek törvényes hatáskörét a képviselőház minden kitelhető módon ismételve is összeszorítani a haza érdekében kötelességének ismerte. De nyíltan ki kell jelentenem, hogy midőn e pillanatban visszalépek, legbensőbb meggyőződéseim szerint, jogom van követelni azt, hogy e lépésem sem hazám ügye iránti közönyösségnek, sem önző félnékségnek, hanem egyedül az általam jogosan kívánt bizodalom hiányának tulajdoníttassék; mely bizodalom hiánya a képviselőházat oly útra vezette, hova én azt a törvényesség iránti tiszteletből, melyet nyilvános állásommal mindig összekötöttem, nem követhettem. Lemondok egyszersmind követi állásomról is, hogy választóimnak alkalma legyen politikai viseitem fölött ítéletöket kijelenteniök. Bár miként essék is ki ezen ítélet, legyenek önök, uraim, meggyőződve, hogy akár soraikban, mint képviselő, akár egyszerű polgár leszek, mindig küzdeni látandnak szóval és tettel Magyarország jogaiért és a törvények szentségeért, és soha nyugodni mind addig, míg hazánk földét ellenség szentteleníti jelenlétével, s míg van törvény, mely teljes végrehajtást nem nyert, akár felülről, akár alulról jöjön a forradalom. Batthyáni Lajos s. k.“

Hasonló értelemben nyilatkozott Batthyáni szóval is Szalbek képviselő irányában, ki hozzá október 5-kén Pázmándy elnöktől levelet vitt, melyben a hazajövetelre újabban is sürgetteték. Nem lévén ezután Bécsben mit tennie s mitremélnie *hazája javára, Zsedényi által az osztrák kormánytól útlevele*

vétetett külföldre; mert azon ellenséges indulat, melyet a képviselő-házban hatalomra jutott radikál, helyesebben, forradalmi párttól maga irányában tapasztalni vélt, arra határozta őt, hogy az ügyek fordulatáig hazájából távozzék. E szándékban október 5-kén az őt Sopronyban váró családjához utazott. Itt azonban más nap a bécsi eseményekről s arról értesülvén, hogy egy horvát csapat, ugyanaz, melyet Jellasics bécsi útjában hazabocsátott, Vas megyén halad keresztül, s e miatt ott népfelkelés rendeztetik, szándékát megváltoztatta s ikervári jószágára utazott, maga is a felkelt néphez csatlakozandó. De egy szerencsétlen bukás következtében lováról karját törvén, azontúl egész decemberberig visszavonulni kényszerítettett a közügyektől.

Az udvari reactio a minden jogot s törvényt lábbal tapodó október 3-kai rendeletek kibocsátásakor már biztosnak tartá a győzedelmet; s Jellasicsot kétségkívül azon reményben nevezte ki Magyarország kényurává hogy, miként általa eleve tudósíttatott, október elején már Pesten leend. Képzeltetni, mily meglepetéssel vették a reactio fejei október 5-kén a hírt, miszerint a „lovagias bán“ Pest helyett Bécs felé siet, úzelve a győztes magyar hadaktól. A zavar nagy lőn az első pillanatban. A gondviselés büntető újja látszék feltűnni ezen eseményben a jog és törvény, az igazság és loyaltás ama megvetése és sértése miatt, mely csak a maga kétségbevonhatatlan jogait s királyai esküjével pecsételt törvényeit védő nemzet ellen elkövettetett, s melylyel az, hogy elnyomathassék, forradalomra ingereltetett. De hamar feleszmélt a reactio. Az eddigi eseményekből meggyőződve, hogy a magyar nemzet elszánt önvédelem nélkül nem engedendi magát törvényes jogaitól megfosztatni; s mit sem gondolva avval, hogy a kényuralmi vágytól sugalt tervök végrehajtása, ha sikerül is, százezrek életébe, egy egész nemzet jóllétébe kerül, elhatározták: hogy ne csak segedelem küldessék Jellasicsnak, hanem a birodalom minden, másutt nélkülözhető hadereje Magyarország legigázására fordíttassék. Jellasicshoz azonnal futár küldetett, ki neki a segély ígérését s az ország kényurává neveztetését hírül vigye. A bécsi hadügyminiszteriummal titkos érintkezésben álló főhadi kormányzókhöz s a várak parancsnokaihoz, névszerint Temesvárra Piret, Aradra Berger, Erdélybe Puchner tábornokokhoz titkos parancsok intéztek.

tek, hogy eddigi összeköttetéseiket a magyar kormánynyal megszakasztván, a nyílt ellentállás terére lépjenek. A többi várak parancsnokainak meghagyatott, hogy Jellasicsnak s az általa küldendő hadaknak az őrizetükre bízott várak kapuit megnyissák s magokat egészen az ő parancsai alá helyezték.

A hadi terv egyéb részletei oda irányoztak, hogy Magyarország egyszerre minden oldalról támadtassék meg, s mielőtt önvédelmére felkészülhetne, fegyverhatalommal igáztassék le. Elvégeztetett, hogy az osztrák fő sereg a Duna két partján működjék Pest felé; Simunic tábornok egy hadtesttel Morvából kiindulván, az alsó Vág völgyön s Nagy-Szombaton keresztül nyújtson kezet a főseregnek; Götz tábornok egy más hadtesttel a felső Vág völgyön át törjön be a bányavárosokba; Schlick tábornok Galicziából Duklán és Kassán keresztül tegye magát összeköttetésbe a Pestig haladandó fősereggel; délnyugotról Nugent tíz ezernyi haddal nyomúljon be a Balaton tájára; keletről Puchner működjék, seregét Erdélyből Nagy-Várad felé indítván, és segédkezet nyújtván az aradi és temesvári őrségeknek, melyek a bántágot tartsák féken, és Szegednél a rácokkal egyesüljenek. A hálózat ekként kilencz oldalról mind összebb vonassék a főváros felé.

Nevezetes e hadi terv tekintetében Latour bécsi hadügy-miniszternek b. Puchner erdélyi tábornokhoz október 2-ról kelt levele, melyben a tervnek őt, Puchnert, illető része világosan előadatik. „Excellentiádnak, úgymond, már tudtára lehet, hogy Magyarországbán az uralkodó párt a törvényes tért egészen elhagyta... Most tehát nincs egyéb hátra, mint a törvényes állapotot, a monarchia épségének fentartása végett, fegyverrel s oly gyorsan mint csak lehet, helyreállítani. Mídon én e végett minden Magyarországgal határos katonai parancsnokságokból a rendelkezésre álló sereget mozgásba teszem, hogy a célra közremunkáljanak és a horvát bán működéseit támogassák: Excád ezennel azon megbízást kapja, hogy az oláh határőri ezredekben haladéktalanul három zászlóaljat s egy ezred német lovasságot indítson Nagy-Várad felé. Az események gyors változása nem engedi a pontot, mely ellen ezen dandár működni fog, már most kijelölni; és Nagy-Váradot csak azon feltevésben érintettem, mivel az ottani, ha bár *jelentéktelen vár az insurgensek kezébe eshetik s a forradalmi*

kormány Debreczenbe vagy Nagy-Váradra tehetné át a magasztékét. Excellád kezét ennél fogva szabadon hagyom, hogy egyetértőleg a bánsági kormányzó tábornokkal és Glázer altábornagy s aradi parancsnokkal saját belátása s a körülmények kívánatai szerint cselekedjék. . . . Egyébiránt minden seregpárancsnok utasítva van, hogy az összeköttetést a horvát bánnal megkísértse s magát parancsa alá helyezze: mi végett egy legfelsőbb császári manifestum fog megjelenni. Kelt Bécsben oktob. 2-kán 1848-ban gr. Latour-Baillet m. k."

Hogy e terv mindjárt egész terjedelmében nem vétetett foganatba, nem a reactio akaratán múlt, hanem, ennek dacára, a bécsi nép felkelése s más közbejött akadályok által gátoltatott meg. Némely részei mindazáltal már most végrehajtottak. Arad és Temesvár parancsnokai, mint alább elbeszélők leszünk, fellázadván, nyílt ellenség gyanánt kezdték magokat viselni. Nugent egy hadosztállyal a Stájer —, Simunics egy mással a morva határszélekről, a terv szerint, szinte betört az országba.

Jellasics vévén a király képviselőjévé lett kineveztetését, már futása közben, Óvárról kezdett intézkedni megbízatása értelmében. Rendeleteinek egyike Mosony vármegyéhez szólott, melynek meghagyta, hogy azonnal gyűlést tartson, a királyi manifestumot olvassa fel, s a megyei hatóságot osszlassa szét. Fontosabbak még azon rendeletek, melyekkel a királyi manifestumot a magyar korona területén lévő főhadi parancsnoksághoz és Rajasics szerb patriarchához kisértte. E rendeleteket b. Hrabovszky budai főhadi kormányzó, kihez azok tovább küldés végett utasítottak, október 6-kán kézhez vévén, azonnal átküldte a honvédelmi bizottmányhoz.

A képviselőház az ingerültség hangos kitöréseivel kíséremás napon a b. Récsey Ádám, mint elnökminiszter által ellenjegyzett okt. 3-kai kir. manifestum felolvasását. Récsey neve ekkor pendült meg először a képviselők teremében. Ezen ember, számos évek óta, mint a királyi testőrsereg hadnagya, Bécsben a maga kedvtöltéseinek élt, s neve oly ismeretlen volt, hogy alig találtatott a képviselők közt egy, a ki róla, a kilétéről kérdezősködő kíváncsiaknak tudósítást adhatott volna. A képviselők tudni vágyát az egyetlen Szalbek képviselő elégíthette ki némileg, ki pár nappal elébb a ház elnökének levelével Batthyánnál járván Bécsben, mind kilétéről,

ind miniszterre kineveztetése körülményeiről s különösen nyilvánossá lett megvesztegettetéséről is ott nyert tudomást.

Ekkoron már a ház elnöke is vette volt Batthyáni Lajos mondó levelét s részint ebből, részint magán-úton tudtára lett a háznak az is, hogy Batthyáni Vay Miklósnak nem pedig Récseynek elnökminiszterre kineveztetését jegyezte ellen, hogy ekként Récsey maga is törvénytelen módon s nem is az okból neveztetett ki egy órára miniszternek, mint, mivel reactio a régi conservatív, az udvar iránt eddigelé annyi igazkodással viseltetett pártban sem talált s nem is remélt láthatni oly jellemtelen, honáruoló egyéniséget, ki a mindent s alkotmányt lábbal tapodó október 3-kai manifestumot ellenjegyezni hajlandó volna. E körülmények közt tudomásra látásából fejthetni meg, miérthogy a ház, midőn a manifestum olvasásakor e szavakra került a sor: „ellenjegyezve: b. Récsey Ádám miniszterelnök,” bosszúság helyett a megvetés aczajára fakadt.

A manifestum tárgyalását Kossuth kezdte meg, ki csak z elébbi napon tért meg a Tisza vidékén tett második körútjából. Mindenek előtt jelentést tévén működése eredményéről, mondá: „A nép halni kész inkább, mintsem hazáját eltipítani engedné. Ha látták volna önök, uraim, miként fogadta a Tisza partján lakó nép csekély felhívásomat, hallották volna önök, hogy nem én öntöttem lelkesedést a népbe, hanem én ettem tőle erőt és lelkesedést... Az oroszán csak aludt: a ész fölébreszté... Alig voltam kilencz községben, s ötvenzer ember áll azokból készen, s egy szavára a képviselő-házak talpon lesznek. A szomszéd vidékek szinte nehezteltek, hogy miért nem szólítottak fel, holott küldenének ők is emereket ezereként.” Különösen megdicsérvén aztán Szegedet, melynek népe önként, felhívás nélkül megesküdött, hogy el megy a harczra mind, ha kell, — a királyi manifestumról aként nyilatkozott, hogy „ámbar sok dolgot hisz lehetségesnek, e arról kételkedik, hogy ezen irat a szegény beteg királytól zármaznék, s cselnek véli, mely által a király nevének varázásával akarják megállítani győztes seregünket; s pedig annál inkább, mert bár a házhoz van intézve, annak még sem küldetett meg. De ha mégis nem koholt volna ez iromány, azon setre figyelmezteti a házat azon törvényekre, melyekkel el-
unkezik, s melyek szerint a király minden rendelete érvény-

telen, ha a Pesten székelő miniszterek egyike által alá nem iratik; valamint hogy az országgyűlést sem lehet eloszlatni a budget tárgyalása s befejezte előtt. Ha még valóságos elnök-miniszter jegyezne is ellen ily valamit, vajjon mit tenne a ház? Azt, mit az 1848-ki 3-dik törvényczikk 32-dik pontja mond: „A miniszterek feleletre vonathatnak minden oly tettért vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosságát, a fennálló törvényeket stb. sérti.” És vajjon sérti-e ezen irat az ország függetlenségét? Igen, mert egy bécsi országgyűlés által akarja ügyeinket elintéztetni. Sérti-e az alkotmány biztositékait? Midőn az országgyűlést eloszlatja, mielőtt a jövő évi költségvetés iránt határozatok keletkezhetek volna; midőn az ország minden törvényhatóságait a maga formájából kivetkőzteti; midőn az alkotmányt keresztülvonja, és a királyi hatalom gyakorlatát a pártütőnek kezeibe adja: azt gondolom, senki sem kételkedhetik hogy, ha ez irat való, az alkotmány biztositékai felforgattatni szándékoltnak.

Indítványozza ezután, hozzon a ház oly határozatot, melyben kifejtessék, hogy bár eddigelé sokban visszaéltek a beteg király nevével; de ezen iratban oly irtózatossággal foglaltatnak, miszerint róla mást nem lehet feltenni mint, hogy az Jellasicsnak az ország könnyebb meghódíthatására készített cselszövénye. Ha azonban mégis való volna, minthogy az az alkotmány felforgatását foglalja magában: a ház azt érvénytelennek nyilatkoztatja, s mind azt, ki annak értelmében Jellasicsnak engedelmeskedni merne, honárulónak tekintí, s vele a hadi törvények értelmében fog bánni. Továbbá Récey-t, mint nemzet elleni bűnöst perbe fogatja s megidézteti. — Minthogy Mayerhoffer belgrádi osztrák consulnak Jellasics-hoz irt s nem rég elfogott leveléből, melyben amaz ennek a szerb csapatok mozdulatairól számot ad s tőle utasítást kér —; valamint egy, Jellasicsnak Rajasics-hoz intézett és szinte elfogott leveléből, melyben amaz a szerb csapatok mozdulatról rendelkezik, kétségtelen világba van hozva, hogy a szerb lázadást is Jellasics intézi; ő tehát világosan a kamarilla eszköze, s az országban minden pártütés, árulás és lázadás általa igazgattatik: erről a népet nyilatkozványok által fel kell világosítani. A nép ismerni fogja a maga kötelességét. — *Végre*, mivel rendes kormány nincs, szükségesnek látja, *miszerint* a honvédelmi bizottmány akként szerveztessék,

■ hogy ne legyen kötve nehézkes formákhoz, mint volt eddig-
 ■ elé; hatásköre pedig tágíttassék.

k- Az indítványok a ház által elfogadtatván, Kussuth enge-
 r- delmet kért, néhány szót magáról is mondhatni, minthogy a
 i- manifestumban névszerint is megemlíttetik. „Miről vádoltatik
 y- tehát, kérdi? Arról, hogy a háznak javasolta, gondoskodjék
 ■ pénzről, honvédelemről, katonaságról, miután a hazát lázadás
 ■ és pártütés veszélye fenyegeti; s a ház, tanácsát fogadva, a
 ■ bankjegyet kibocsátotta s katonát állított, mielőtt a király a
 ■ ház határozatát megerősítette. Igen, de a király nem akarta
 ■ sanctioját adni azon törvényekre, melyeknek alkotása végett
 ■ az országgyűlés egybehívott; sőt az általa is pártütőnek
 ■ kijelentett Jellasicsot, mielőtt fölötte törvényszék határozott
 ■ volna, hivatalaiba visszatette, lépéseit helybenhagyta s párt-
 ■ ütést folytatni ösztönözte. Mi tehát csak a haza védelméről
 ■ gondoskodtunk akkor, midőn nem gondoskodott az, kinek
 ■ hittel szentesített kötelessége volt gondoskodni. Ki meri azt
 ■ mondani, hogy a képviselőház követett el törvényteleniséget,
 ■ — azon képviselőház mely, nem akarom mondani, nagy óva-
 ■ tossággal, hanem azt mondom, nagylelkűségből eddig még
 ■ nem törülte el az ausztriai háznak lételét? És ki mondja azt,
 ■ hogy e ház törvényteleniséget követett el? Az, ki a pártütőt,
 ■ lázadót és a világnak minden bűneit felusztá a türelmében
 ■ kimeríthetetlen magyar ellen. És ő meri vádolni a képviselő-
 ■ házat, hogy törvényteleniségre hagyta magát reávenni, midőn
 ■ elhatározá, hogy védeni akarja magát a törvényeit, ősjogait,
 ■ alkotmányát és életét fenyegető rablók ellen? Ez példátlan a
 ■ historiában. Midőn esekély nevemet megemlítek: ez nem akar
 ■ egyebet tenni, mint *monstrari digito*, hogy ezen emberrel kell
 ■ valamit csinálni. Megtörténhetik; mert halandók vagyunk, s
 ■ az ármánynak, alávalóságnak, bűnnek sok eszközei vannak.
 ■ De ha engem porrá zúznak, vagy akár mit csinálnak is velem,
 ■ hiába kecsegtették magokat avval, hogy velem együtt a ma-
 ■ gyar nemzetet is semmivé teszik. Azon vaksághoz, mely ilyen
 ■ leveleket ír, illik csak, azon hittel akarni megbecsteleníteni
 ■ egy nemzetet, hogy ha egy két embert eltakarítanak, magát a
 ■ nemzetet rablánczra lehet majd fűzniök. Az, hogy egyes em-
 ■ bereket mutatnak ki, csak ösztön lehet a nemzetnek, hogy
 ■ felforrjon keblében a méltó indignatio, mivelhogy oly gyá-
 ■ vának hiszi e kamarilla e nemzetet, hogy, ha egy em-

bert kimutat, s azt láb alól eltakarítja, a nemzetet is rablánczra fűzheti. De esküszöm istenemre, ez nem fog történni."

Az esti ülésben ismét e tárgy forgott szőnyegen. A ház elnöke jelenté, hogy időközben egy levelet vett b. Récsey Ádám aláírása alatt, melyhez a királynak őt elnökminiszterré nevező kézírata s a fentebb közlött kir. manifestum van kapcsolva. Így tehát el lőn osztatva minden kétség, melyet magában a királyi név iránti kegyeletből ápolni szeretett volna a képviselőház a manifestum valódisága iránt. Ezen körülmény mindazáltal semmi változást nem okozott a reggeli ülésben alkotott határozatokban.

Más nap a ház, miniszterium nem léteben, a honvédelmi bizottmányt az ország kormányzatának teljes hatalmával ruházta fel, annak elnökéül Kossuthot nevezvén ki. A bizottmány, mely néhány nappal ez előtt Mészáros és Szemere volt miniszterekkel megszorítottatott, tizenkét tagból álla. Kossuth az egység s vélemény-összehangzás végett azt óhajtotta volna, hogy a bizottmány csak három tagból legyen szerkesztve, kik felelősség terhe alatt kormányozzanak; nehogy pedig ezen tagok az igazgatás részletei által az ország fontosabb kérdéseitől elvonassanak, a bizottmány eddigi tagjainak mindegyike az igazgatás egy határozott körében működjék s végezze a folyó tárgyakat, s csak a fontosabb tárgyakat terjeszse a három tagú felelős kormány elhatározása alá. A ház mindazáltal, Nyáry Pál javaslata szerint, eddigi alakjában kívánta utóbbra is fentartani a honvédelmi bizottmányt; szabadságára hagyván egyébiránt az igazgatás egyes ágait a keblebeli tagok közt tetszése szerint felosztani, — mi aztán meg is történt.

Mialatt Magyarországon részint a csatamezőn, részint az országgyűlés körében ezek történtek, Bécs is újra nagy fontosságú eseményeknek lőn színhelyévé. Az udvari reactio, Lamberg gyászos halálát megboszulni szándékozván, mindent elkövetett, hogy a népben a magyarok iránt ellenszenvet, gyűlöletet ébreszsen. A zsoldjában lévő hírlapokban számos, valótlanságokkal, rágalmakkal teljes cikkek irattak a magyarok ellen. A titkos ügynökök a nép anyagi érdekeinek pangását, mi ily forradalmas időkben beállni szokott, egyedül Magyarország független igazgatásának, vagy, mint ők elhi-

tetni törekvének, elszakadási szándokának természetes következményeként fejtegették az érdeklett polgárság előtt. De mind hasztalan. A bécsi népnek s még inkább az országgyűlésnek elfogulatlanabb, értelmesebb része átlátta már az udvari reactio célzatait. Az általunk elfogott s nyilvánossá tett Jellasics-féle levelekből világosan láthaták, nem csak azt, hogy a bán Magyarország ellen koránt sem a horvát nemzet, hanem pusztán a reactio érdekében működik, s mint az absolutismus előharczosa pénzzel, fegyverrel Bécsből láttatik el; hanem azt is, hogy ha Magyarországot az udvari reactionak megigáznia sikerülne, a sor azonnal Bécsre kerülend. Borosch, baloldali képviselő, már szept. 30-kán interpellálta, az általunk elfogott levelek nyomán, Latour hadügyminisztert, a Jellasicsnak küldött pénz s hadi szerek iránt. A ház és a karzat egyaránt nagy tetszéssel fogadta a képviselő előadását. Ez azonban nem ejté zavarba Latourt; ő, annyi világos ellenbizonyítványok daczára, sem áttállá folytatni áltatásait s azt válaszolni: hogy igaz ugyan, miképen Jellasicstól több segélyt sürgető levelet vett légyen; de ő azokra s csak magán-uton azt válaszolta, hogy míg a magyar miniszterium törvényes tészen marad, mind addig nem küldhet neki segedelmet magyarországi invasiojára. Mi a 200 ezer forintot illeti, azt a hatarőri ezredek, mint császári sereg, szokott zsoldjaként küldé neki.

De e válaszzsal egyáltalában nem elégedett meg a bécsi közönség; s a hangulat napról napra ingerültebb lön a császári fővárosban. A reactionarius célzatokról mindinkább lehullni kezdett a titok fátyola. Október első napjaiban azon hír terjedezett, hogy a fővárost, bár arra legközelebb semmi ok nem adatott, ostromállapotba akarják helyezni. A nép, mintegy ösztönszerűleg érzé a közelgő veszedelmet, s a kormány minden intézkedéseit az ostromállapot kihirdetésének szándékával hozá kapcsolatba. Az aggodalmakat mindenek felett súlyosítá az, hogy a város körül gr. Auersperg tábornok vezérlete alatt elhelyezett katonaság folyton szaporittatott. Széltében beszélük vala, hogy ennek nincs más célja, mint a várost minden külső közlekedéstől elzárni s kiéheztetés által arra birni, hogy magát kegyelemre adja meg s minden ellentállás nélkül engedje megtöretni a demokrat klubok, az aula

és a közbátorsági bizottmány hatalmát; mi megtörténvén, minden a régi kényuralom alá fogna visszahelyeztetni.

E különféle hírek, melyeket a kormánynak egynémely valóban reactionarius intézkedései, a zsoldjában álló hírlapoknak mind fenyegetőbb hangú cikkei, a sárgafekete pártnak napról napra növekedő elbizakodottsága s fondorlatai, mindenek felett pedig a Jellasics Pest felé közeledtéről vett tudósítások nagy valószínűségre emeltek, — a bécsi nép féltékenységet s aggodalmait alkotmányos vívmányainak jövője felett nagy mértékben felébresztették. Az aggodalommal azonban nőtön nőtt az elhatározottság is a lakosság egy részében, kivívott szabadságát minden áron megvédenie. Ezen elhatározottságot nem kevésbé ápolá a magyarok példája, kik alkotmányuk fentartása végett hazájokat szinte egy táborrá változtatták; ápolá azt az aula is, melynek tekintélye menten növekedett; ápolák a demokrat klubok, melyek egy nagy-szerű társulattá egyesülve, valóságos ostorai kezdenek lenni a miniszteriumnak; de mindenek felett ápolák az alkotmányos szabadság érdekében szerkesztett lapok, melyek, mióta Jellasics magyar földre lépett, nem szüntek a szabadság barátait a reactio fenyegető céljaira s lépteire figyelmeztetni, a népet pedig kivívott szabadsága védelmére hatályos szózatokban lelkesíteni, úgy állítván elébe a magyarokat, mint a kik a közös szabadságért küzdenek, s a kiknek bukásával a fiatal alkotmányosság Ausztriában is kétségtelentül le fogna igaztatni. Annak képét, mi velők, a magyarok legyőzetésének esetében, történni fog, azon politika fejtegetésében ábrázolták, melyet az udvar Magyarország irányában követ; s hogy ezt a néppel jól megértessék, mennél világosabban kimutatni ügyekeztek azon ármányokat és cselszövényeket, melyekkel a reactio Magyarországot öt hónap óta körülhálózni törekedett.

„Tény — úgymond, például, az *Allgemeine Oesterreichische Zeitung* október 3-kai számában, — tény, hogy gr. Latour hadügyminiszter, Schmitz, Radlovitsch és Marquardt követeknek becsületszavára állítá, „hogy közte s a magyarországi katonai hatóságok közt május 10-ke óta semmi összeköttetés nem létezik; rossz alattvalónak kellene lennie, ha ő felségének ebbeli parancsait akár közvetve, akár közvetlenül megmásítani törekednék.“ Mind a mellett is azonban meggyő-

zódtek a követek, hogy Latour, Piret bánsági parancsnokkal folyton összeköttetésben áll, miről irott bizonyítványok vannak kezeik között. . . .

„Tény, hogy a hadügyminiszter a kamarában interpelláltatván, tagadta, hogy közte és Jellasics közt bármi egyetértés léteznék. Több okoknál fogva gyaníthatá, hogy a hadügyminiszter a maga szándokait még minisztertársai előtt is leplezgeté, miután bizonyos pénzküldeményeket cs. kir. katonák s ezek özvegyei nyugpénzeitül jelöl ki, bizonyos tűzértelepeket Károlyváros megerősítésére igényel s csak ezen czím alatt nyeri meg.

„A felfogott levelekből azonban kétségtelen, hogy Latour hadügyminiszter Jellasics terveiben egyetértett, őt ausztriai pénzzel segítette; következőleg Magyarországnak teljesen háborút üzent. Az eredmény ebből az, hogy Latour a nemzeti gyűlést elámította, nyilván adott becsületszavát megszegte, az ausztriai birodalmat megkárosította, s mint alkotmányos miniszter felelőssége ellen vétkezett. . . . A horvát háború az osztrák udvari párt által előidézett reactio háborúja, nem egyedül a magyarok, hanem a szabadság ellen; Jellasics annak kezében csak eszköz.“ Inti a képviselőket, hogy kötelességök szerint szigorú vizsgálatot tartsanak s kimélet nélkül büntessék az árulást; „mert, úgymond, az árulás keze a szabadságnak már nyakára kerité a hurkot, s néhány nap múlva talán már későn jőne a segedelem.“

Sokszorta növekedett még ezen ingerültség Bécsben, midőn bizonyossá lett, hogy a horvát sereg, a magyarok által megveretvén, Ausztriába fut. Köz hírre jutván, mily rablásokat követtek el a horvátok Magyarországhban, az osztrák vidéki népnek is kedve támadt a magyarokhoz csatlakozni s velők üzőbe venni s megsemmisíteni a polgárok vagyonát szabad zsákmánynak tekintő csoportokat. Az ingerültség végre egész a dühösségig fokozódott október 4-kén, midőn az udvarnak szintoly eszélytelen, mint dačzos rendelete közhírré lett, mely szerint Magyarország sorsa az abba ellenség gyanánt betört Jellasics kezébe tétetett le s ezredéves alkotmánya egy tollvonással eltörültetett. Mit várhattak a bécsiek ezután a magok fiatal alkotmánya tekintetében! A ki eddig netalán még kételkedett volna, hogy Magyarországnak egyenesen az udvari reactióval van dolga s a horvátok csak e reactio után.

dékainak végrehajtói: az udvarnak ezen forma szerint is törvénytelen rendeletei azt is eléggé meggyőzheték; de meggyőzték egyszersmind arról is, hogy Magyarország megigázása után rájuk kerülne a sor. Magyarországot s annak szabad alkotmányosságát ennél fogva úgy kezdik vala tekinteni, mint saját szabadságuk legerősebb bástyáját, melylyel együtt állnak s együtt buknak márcziusi vívmányaik. „Bécs, — úgy mond a *Constitution* című lap — állj szilárdul s tekints Magyarországra; ha ez diadalmaskodik, te is győztél; ha Magyarország megbukik, a te végórád is ütött.“ E meggyőződés, hogy a szabadság ügye solidaris, s annak sorsa a magyarok törekvéseinek sikerétől függ, közönségesé lett a bécsi nép szabadságszerető részében, valamint annak érzete is, hogy a két nemzetnek testvéries szövetségben kell egymással élnie, miszerint a szabadságot a közös ellenség ármányai s erőszaka ellen megvédhessék.

A bécsi nép e meggyőződése, ezen érzelme még az ott tanyázó katonaság egy részére is áthatott, és midőn Latour október 5-én több zászlóaljnak parancsot adott, hogy más nap Magyarországra induljon, ott Jellasicshoz csatlakozandó, a Deutschmeister, Hrabovszky, Hess, Badeni nagyherczeg és Károly főherczeg czímet viselő ezredek zászlóaljai kijelentették, hogy Magyarország ellen s Jellasics mellett nem harcolnak. Latour erőszakhoz nyúlt s az engedetlen zászlóaljakat vértés és könnyű lovas ezredbeliek által rendelé Magyarországra kísértetni.

A Jellasicsnak szánt segély híre néhány óra alatt az egész főváros nyugalma felzaklatta. A nép, az akadémiái legio s a Wieden külvárosi derék nemzetőrség zajlongva tölté el az utcákat, el lévén határozva, a katonaság elszállítását meggátolni; mi végett az ugynevezett Tabor-hidat, melyen a menetnek történnie kell vala, korán reggel felszedték. A parancsnokság erről csak akkor értesült, midőn az elszállítandó zászlóaljak a hídhoz érkeztek. Azonnal hidász-csapatok rendeltettek ki tehát a hid helyreállítására; s mivel a tájon nagy számú nép gyülekezett össze, annak netalán szükségessé válandó elszélyeztetésére egy osztály tüzérség is kirendeltetett a maga ágyuival.

De mind hasztalan. A nép a hidverést egy nemátaljában akará megengedni; s midőn a tüzérség parancsot vön ellene

ágyukat fordítani, a wiedenai nemzetőrség és az akadémiai legio segedelmével a tüzéreket s hidászokat megrohanván, lefegyverezte.

Az összeütközés hírére az egész város rögtön fegyverben állott. Az utczákon torlaszok emelkedtek. A katonaság a város közepén pontosított össze s a karantán kapui városnegyed sárgafekete szellemű nemzetőrei által gyámolítatván, a *Grabent*, Szent-István terét s magát a templomot is elfoglalta s a népre heves tüzelést kezdett. A vérontás borzasztó volt. A katonaság kartácsokkal tüzelt a szabadság védeire. A győzedelem mindazáltal végre is ezeké lőn, kik az ágyukat rohammal vették 'el s a katonaságot a városból kiűzték.

E közben egy népcsoport a hadi tanács épületét, a hadügyminiszter lakát, fogta körül s azt felkutatván, az elrejtőzött Latour tábornokot, a reactio egyik fő vezetőjét s minden bajok okát elfogta s agyonvervén, az épület előtt elterülő *Am Hof* czimű piacon egy lámpaoszlopra akasztotta fel. Majd a fegyvertárt kezdék ostromolni, mely rakva volt katonákkal. Az országgyűlés, a vérontásnak véget vetendő, szónokokat küldte a benn lévő katonasághoz; de azok agyonlővették. A harcz egész éjjel folyt, míg végre reggel a fegyvertár bevételén, a benne lévő mintegy 60,000 fegyver elfoglaltatott s a nép közt szétosztatott. A győzedelmes nép testvériséget esküdött a magyaroknak, hogy velök egyesülve mentse meg a szabadságot.

A harcz közben estve a képviselőház ülésre gyűlvén, magát permanensnek nyilatkoztatta, s a császárhoz Schönbrunnba küldöttséget intézett, kérvén őt, hogy a Jellasicsot Magyarországbán képviselőjévé nevező október 3-kai manifestumot vegye vissza, s nevezzen ki egy népszerű miniszteriumot. A reactio fejei által vezérlett császár a kérelem második pontját teljesíteni ígérte; az elsőre azonban kitérő választ adott, hogy majd a körülmények szerint intézkedendik; más nap pedig katonaság s hat ágyu fedezése alatt az egész udvarral együtt Olmützbe távozott, egy nyilatkozványt hagyván hátra, melyben kijelenté, hogy jogait a nép ellen védelmezni fogja.

Az udvar távoztának híre október 7-kén újabb nyugtalanságot támasztott a császári városban. A képviselőházban

indítvány tétetett, hogy a dynasztia minden tagjai száműzessenek; mi természetesen félrevetett.

Távozott az udvarral dr. Bach is, a hitehagyott „torlasz-miniszter“, ki, miután a márcziusi napokban a nép jogait a torlaszokon védte, miniszterré lévén, elveit az udvari kegyekért áruba adta. Az ő tollából folytak mind azon emlékiratok s manifestumok, melyek Magyarország jogait oly kiméletlenül támadják meg, a nemzet s uralkodó háza közt létező szerződéseket oly eszélytelenül tépik szét. Megijedt a jellemtelen Récsey is s bitorlott elnökminiszterségéről lemondván, egyszersmind az október 3-kai manifestumot is visszavétetni, de hasztalan, könyörgött.

Jellasics a bécsiek felkelésének tán nem kevésbé örült, mint Magyarország kényurává lett kineveztetésének. E felkelés, melynek hírét a magyar határszéleken vette, okot szolgáltatott neki útját Bécsiglen folytatnia s futását oly színben adni a világ elébe, mintha csak a veszélyben forgó dynasztia segedelmére sietett volna fel Székesfehérvár alól; holott midőn a fegyverszünet megszégésével szeptember 30-kán innen megindult, még sejteni sem lehetett az október 6-kán Bécsben történendőket, mik bizonyára sem előleg kiszámolt összeesküvésnek, sem, miként a kényuralmi párt a világgal elhitetni akarta volna, magyar izgatásnak s a nagyon is szűkében volt magyar pénznek, hanem egyedül a reactio szabadságtipró rendeleteinek voltak hirtelen, emberi szem által előre nem láthatott eredményei.

A bécsi felkelés nélkül Jellasics, több zászlóaljakkal s ágyúkkal megerősödvé, a határszélekről hihetőleg azonnal visszatért volna Magyarországba, szerencséjét újra megkísérteni; s ha az kedvez, az október 3-kai manifestumot fogadatba venni. De a felkelés miatt segedelmet nem nyerhetvén, maga is a bécsi katonaság támogatására sietett hadaival. Rendes határőri zászlóaljaival egyenesen a Lajta felé vette útját; felkelt népét pedig, melyről tapasztalá, hogy rablásai által a népet ellentállásra ingerelvén, többet árt mint használ, hazabocsátotta. E zagyva népből, melynek egy része már futása közben is elmaradozott, még mintegy nyolcz-tíz ezernyi csapat létezett táborában. Ezt tehát Theodorovics tábornok *vezérlete alatt, hat ágyu kíséretében Eszterháza felé indította, hogy Vas és Zala megye szélein hazájokba menjenek.*

E rendetlen, rabló-csoport menete valóságos sáskacsapás lón a vidékre nézve, melyen átvonult. A lakosság azonban, tulajdonát védve, a vészharang kongására útjában mindenütt fegyverre kelt s menetét igen megnehezítette. Horpácsnál Karker alezredes, Zichy Manó és Ottó grófok, mintegy két ezernyi felkelt néppel állottak útjába s azt eleinte visszanyomták. A horvátok azonban észrevén a mieink csekély számát, megint előre törtek. De nem sokára megérkezett Vidos alispán a Vas megyei nemzetőrség egy részével, mely elébb a stájer határszéleken betörni szándékozott Nugent ellen működött. Theodorovics, mihelyt erről értesült, október 12-ke éjjelén Csepregről a Lajta hegységet áthasító Gyöngyös folyócska völgyén keresztül nagy erőfeszítéssel osztrák földre menekült. Ha a kőszegi felkelt nép a megijedt városi hatóság által el nem bocsáttatik, hanem köteleességét a többiekkel egyenlőleg teljesíti, Theodorovics hada is nagy részben fogolylá esett volna. De ekként a megszökésre a Gyöngyös mentében rést találván, a stájer határszélelig futott, honnan többé az országba belebb jőni nem is bátorkodván, lehető sietséggel tért haza.

Móga tábornok, mihelyt a bán megszöktéről hírt vett, fő erejével haladék nélkül nyomába indult; de mivel Győrött ő is megpihenni kényszerült, a gyorsan futót mind a határszélig nem érhetette el. Itt azonban annyira megközelíté őt előhadunk, hogy ennek vezére, Ivánka Imre ezredes, Parendorfon utóhadaival csatára kelhetett, melyből aztán el is fogott néhány százat. De a bán hadának zöme ekkoron már Bruckot is túlhaladta; október 8-kán pedig Schwechat mellett szállott táborba.

A bécsi országgyűlés ennek hírért véén, más nap bizottmánya egy tagját, Prato képviselőt, azon parancscsal küldé Jellasics elébe, hogy útját tovább folytatni ne merészelje. Egyszersmind a császár után is képviselőket indított meg, hasonló parancs kieszközlése végett. De Jellasics, ekkor már neki bátorodván azt válaszolá, hogy ő csak a császártól vesz parancsokat s útját az ágyuk dörgése szerint irányozza. Ekkor azonban már a szláv képviselők is, kik a múlt napokon a kamara üléseit kerülték, jelen valának; s befolyásuk következtében a gyűlés határozata oda dült el, hogy Jellasicsnak, mint menekvőnek, menhely engedessék. Jellasics pár nap

múlva Bécs alatt egyesült Auersperg tábornok a városból kiűzött hadaival.

Pesten október 7-kén terjedt el a bécsi felkelés híre; s az országgyűlés más napi ülésében háláérzelmeit nyilvánítá a közvetett segélyért, melyet a bécsiek felkelésük által ügyünknek nyújtottak. „Nagy kötelességnek ismerem, mondá Kossuth, hogy midőn a bécsi nép érdekeinket oly nagy buzgalommal előmozdítja, ha ők az irántunk mutatott rokonszenv miatt valamely bajba kerülnének, őket mi se hagyjuk cserben. Gyűjtsünk azért oda mennél nagyobb haderőt, hogy őket a veszélytől megóvjuk. És én felhívom a házat, mondja ki határozatilag, hogy valamint a kamarillával, a reactioval s a nép szabadságát elnyomni akaró tendenciákkal alkut ez életben nem ismer semmi áron (számos felkiáltás: nem, soha!): úgy az ausztriai nép irányában, a legszívesb barátságot érezve, a nemzet nemzet irányában, kész a találkozó érdekeket, istennek örök igazsága szerint, megnyugtatólag kielégíteni. . . . És remélem azon néptől, mely megértette, hogy veszélyünk közös s az ellenünk küldött tábornak útját állta, hinni fog a nemzet szavának, mely azt soha meg nem szegte. Mi pedig be fogjuk váltani ezt a győzelem első percében.”

A ház erre általános helyesléssel válaszolván, az elnök kimondá a határozatot, hogy „valamint a reactióval alkura lépni soha sem fog a képviselőház, úgy az osztrák néppel barátságosan kívánja kiegyenlíteni mind azon érdekeket, melyek három százados viszonyainkból erednek.”

Pár nap múlva megérkezett Csányi László országos tábori biztos tudósítása, mely szerint Jellasics az ország határait elhagyta. És mivel a seregben megoszolva vannak a vélemények, vajjon seregünk az osztrák földre is kövesse-e, vagy ne a horvátokat, — a képviselőháztól kér ez iránt utasítást. A többség itt akként vélekedett, hogy az osztrák földön is nyomban kellett volna követni a futamlókat; de mivel ez nem történt s a kérdés országgyűlési tanácskozás alá került, most már a bécsi országgyűlést kell megkérdezni: nem ellenzi-e, hogy a magyar sereg Jellasics üldözése végett a Lajtán is átlépjen? E határozat következtében, melylyel Irinyi képviselő *azonnal* Bécsbe küldeték, meghagyatott a honvédelmi bizottmálynak, hogy a táborvezérnek, Csányi biztosnak s a táborba

utazott Pázmándy elnöknek adja meg a sereg mozdulataira nézve a kellő rendeletet.

Idő közben a bécsi demokrat egylet középponti választmánya, október 10-kén kelt levelében, már felszólította a magyar sereget, hogy minden habozás nélkül lépjen át az osztrák földre. Mőga tábornok tehát, látván a sereg kívánságát is Jellasics üldözését folytatni, Csányi és Pázmándy megegyezéssel annál hajlandóbb volt átlépni a Lajtát, mivel alig lehetett kétsége, hogy a már szorongatott Bécs a magyar országgyűlés ajánlatát elfogadva, a magyar sereget segélynyújtásra szólítandja. Addig is tehát, míg Irinyi a bécsiek válaszával megérkeznek, előhadát Bruckig tolta előre.

Bécsben október 10-kén s a következő napon számos kérelem nyújtatott be mindenfelől az országgyűléshez, a magyar seregnek a város segedelmére hívását sürgető. A képviselők azonban nemcsak hogy e kérelmekre nem hajóltak; de oly határozat hozatalára sem valának rávehetők, melyben kijelentetnék, hogy a magyar seregnek határ-átlépése nem fog birtoksértésnek tekintetni. A képviselőház a felelősséget magáról elhárítandó, e tárgyban minden intézkedést a községi választmányra bízott. Ennek folytán tehát e választmány ostromoltatott a magyar sereg meghívásának elrendelésére. De a felelősséget e választmány sem akarta elvállalni, s az országgyűlés állandó bizottmányától kért feljogosítást, melytől aztán következő választ nyert: „Mivel a miniszterium az országgyűlési választmánynyal egyetértőleg, épen most tanácskozik az Auersperg tábornoktól érkezett s Jellasics állását illető sürgöny fölött: a községi választmány az óhajtott választ végett legyen türelemmel.“ A dolognak ezen késleltetése miatt azonban a lakosság, azon véleményben, hogy az országgyűlés a magyar sereg bevonulásában meg nem egyezett, oly nagy zajt ütött, hogy az országgyűlési választmány október 11-ke estvéjén kénytelennek látta magát nyilvánossá tenni, miképen tőle semmiféle tilalom nem bocsáttatott legyen ki a magyar hadak bevonulása ellen.

E körülmények közt érkezett Bécsbe október 12-ke reggelén Irini a magyar nemzeti gyűlés felszólításával. Ennek híre a csüggedő kedélyeket újabban erélyre ébreszté; s a lakosság a magyarok bejöttének esetére késznek nyilatkozott a *maga részéről is minden lehetőt megtenni, hogy az egyesült Auera-*

perg és Jellasics-féle hadak Bécs alól elűzessenek. De a birodalmi gyűlés, melyben a magyar országgyűlés felszólítása még az napon felolvastatott, annyi idő múlva sem tudott ki-
vergődni habozásából; és bár az üzenetet tetszéssel látzott fogadni, világosan még sem határozta el a magyarok meghívását. E helyett néhány tagja által szóbeli üzenettel kérte meg Móga tábornokot: tenné magát azon helyzetbe, hogy Béccsel kezét fogva, Jellasicsot, mint a szabadság és civilisatio ellenségét, megverhesse.

Minthogy Jellasics már több nap óta osztrák földön létezett, és Bécsben sem az ő lefegyverzése, sem a nép felkelése, sem a magyar seregnek segélyező közeledése iránt nem tettek eddigelé nyilatkozatok és intézkedések: a magyar nemzeti gyűlés ebből azt következtetvén, hogy az osztrák nemzet ellentállni és hadaink segélyével élni nem akar, október 14-ei tiléséből oly határozatot küldött a táborba, hogy ezentúl csak a határok védelmére szorítkozzék. Majd azonban megérkezett a bécsi gyűlés említett lépésének híre; minek következtében újabb rendelet küldetett a táborba, hogy térjen vissza Ausztriába s menjen Bécs segélyezésére.

A bécsi országgyűlés késedelmezése, s annak folytán a magyar tábor habozása a határokon keresztül nyomolni nagy kárára vált a szabadság ügyének. Mert bár a vasuti igazgatóságnak országgyűlésileg meghagyatott, hogy seregeket Bécs felé szállítani ne merészeljen: e parancs mindazáltal tekintetbe nem vétetvén, míg a képviselőház s a községi választmány tétovázott, Csehországból és Morvából több ezernyi had indíttatott meg Auersperg erősítésére; minél fogva a Béccet fenyegető sereg, mely 10-kéig alig számlált többet nyolcz ezernél, néhány nap múlva, Jellasics hadain kívül 20—25 ezerre emelkedett.

Móga altábornagy erről hitelesen értesülvén, midőn előhadatait a Lajtna ismét átindítá, felszólította Auersperg tábornokot, hogy miután a magyar sereg nem az osztrák császári sereg, hanem Jellasicsnak Magyarországra minden népjog szabályai ellenére betört rabló hada ellen szándékozik harczolni, viselné magát a tábornok közönyösen. De Auersperg, mint előre látható vala, tagadólag válaszolt.

Az osztrák országgyűlésnek a mienk felszólítására adott válaszával egy időben érkezett Budapestre annak híre is, hogy

a Bécs előtt táborozó császári had időközben oly tetemes erősítvényt kapott; nehogy tehát seregünk, mely helyzetünkben kipótólatlan kincs volt, könnyelműn veszélyeztessék, a honvédelmi bizottmány oda utasítá Mőga tábornokot s a seregnél lévő kormánybiztosokat, hogy oly módon ügyekezzenek közremunkálni a bécsiekkel, miszerint seregünknek ezek is tényleges segedelmet nyujtsanak, s ez, a kétszerre túlnyomó erő ellenében, veszélynek ki ne tétessék. Szintzen okból október 18-kán egy honvédzászlóaljjal maga Kossuth is a feldunai táborba indult, részint hogy a mi sereget útközben önkéntesek s nemzetőrőkből gyűjthet, táborunk erősítésére magával vigye; részint azért is, hogy mivel a körülmények Bécsben minden órában változhatnak, a szerint intézkedjék aztán seregünk működése tekintetében is. Maga előtt a sereg gyarapításául újabban huszonnégy ágyut, a fővezérhez pedig futárt küldött, üzenvén neki, hogy miután több ezernyi segélyvel remél a táborban megérkezni, ez addig veszteg maradjon. E rendelet folytán seregünk másodszor is visszatért az osztrák földről.

De azon néhány nap sem folyt le minden haszon nélkül, melyeket hadaink a határszéleken veszteg töltének. Hevenyészett seregünk, mely keletkezte óta szünet nélkül vagy ellenséggel állott szemben, vagy azt üldözte, még nem volt kellőleg szervezve. Különféle elemei közt még nem létezett azon egység, melynek nem szabad hiányozni egy seregben. A régi sorkatonaság s az újonnan felállított zászlóaljak közt nagy különbség létezett. A sorkatonaság, mind a gyalog mind a huszár, még mindig a régi osztrák szabályok és zászlók alatt állá, régi nevét és színeit viselte, német vezényletszerint mozgott; sőt még díja is a régi s csekélyebb volt mint az új zászlóaljaké. Mind ez nemcsak a hazafiaknak, hanem magának a katonaságnak is rég nagyon visszatetszett ugyan; de némely főtiszteknek s magának Mészáros hadügyminiszternek is ellenzése miatt, kik ezen állapotokat háború idején megváltoztatni veszélyesnek tartották, az átalakítást a köz kívánat daczára sem lehetett végrehajtani. Mészáros s vele együtt többen mások azért vélték e reformot veszélyesnek, mivel a különben magyar legénységű zászlóaljak tisztjeinek egy része vagy születésére vagy érzelmeire nézve nem volt magyar; kik ennél fogva csak addig valának hajlandók szolgálni a magyar ügy-

nek, míg mint osztrák császári katonák szolgálhattak; azonnal kilépendők, ha zászlóaljuk, magyar katonasággá alakíttatván, a császári hadtól különválasztatik. Annyi tisztek hiányát pedig, a mennyinek visszalépésétől az átalakítás esetében tartani lehetett, más gyakorlott tisztekkel annál kevesebbé hitték rögtön kipótolhatónak, mivel az újon keletkezett zászlóaljakat is alig győzték olyanokkal ellátni. Tűrni kellett tehát seregünkben mind eddig az egység hiányát. Eleget írtak s zajlongtak ugyan ez ellen a radikál lapok s a képviselők egy része; de Batthyáni e kívátnak az említett okon kívül még azért is hajthatatlanul ellentállott, mivel jól tudta, hogy a sorkatonaságnak ily átalakítása Bécsben oly rossz néven vétetnék, hogy ez maga is elég ok lenne a békés kiegyenlítés meghiúsítására, melyen ő, bár menten tünedező reménnyel, végiglen lelkiismeretesen dolgozott. Mióta azonban Batthyáni a kormányról lelépett, s a szakadás az udvar és nemzet közt oly nagygyá lett, az elébb nyomatékosnak látszott tekintet sem vétetett többé figyelembe. Bár mennyi tiszt vala is az átalakítás következtében kilépendő: a seregben országgyűlésünk ezentúl minden áron egységet akart létesíteni. Nem azt látá többé első szükségnek s fő tekintetnek, hogy seregünk mennél nagyobb legyen; hanem azt, hogy a nemzeti ügy igazságától áthatva, nemzeti érzelemtől lelkesedve, ha kell, osztrák hadak ellen is elszántan teljesítse köteleességét. Egyébiránt is annyira nőtt már az, hogy 20—30 tisztnak távozta miatt, ez bár sajnosan esett, azt mi leglényegesebb volt, a nemzeti szellemet, feláldozni nem tarthatá tanácsosnak.

Az országgyűlés, ez októl indítva, október 15-dikei ülésében, miután a körülmények különben is oly színben mutatkoztak, hogy seregeink hosszabb időt fognak a határszéleken tölteni, Csányi kormánybiztos indítványára, oly végzést alkotott, hogy a hadsereg a tisztektől kezdve le a közemberig nemzeti jelleművé alakíttassék: a magyar színeket s jelveket azonnal fölvegye, a vezénylet magyarul folyjon, ruházatban s díjban egyenlőség hozassék be. A mely tiszt e szabálynak önként és szívesen nem hódol, bocsáttassék el. A seregnek adassék tudtára, hogy ezután annak minden tagja az elsőtől az utolsóig a képviselőház határozatának köteles engedelmeskedni; az ellenszegülők a törvény értelmében szigorún foglalkoztatni.

E határozat következtében hadseregünknel, mihelyt az osztrák földről másodszor is visszavonult, azonnal megkezdett az átalakítás. Néhány tiszt mindjárt elbocsáttatott. De mivel a reform sem Móga fővezérnek, ki minden jó érzelme daczára sem tudott rögtön kibontakozni azon eszmekörből, melyben hosszú katonai pályája alatt életének nagyobb részét tölté, sem más főtiszteknek nem volt ínye szerint, — Kossuth megérkezéig az igen lassan haladt előre.

Mógának s azon néhány főtisztnek, kik ezt ellenzik vala, kilépni mindazáltal még sem akartak, főleg a legújabb udvari rendeletek törték meg bátorságát. Ferdinánd császár király nevében október 16-kán, Wessenberg osztrák miniszter ellenjegyzése mellett oly nyilatkozvány bocsáttatott ki a monarchia népeihez, melyben ezeknek tudtára adatik, hogy ő felsége „kénytelennek látja magát az immár vakmerőn emelkedő lázadás ellen valamint Bécsben, úgy másutt is mindenütt, hol az mutatkozik, fegyveres erőt fordítani, s azt megtörvén, a rendet, békét és törvényességet helyreállítani; Lamberg s Latour grófoknak gyilkosait pedig az igazság büntető kezeibe átadni. E czél elérésére birodalma különböző részeiből seregeket küld Bécs, mint a lázadás székhelye ellen, és a fővezérletet az álladalmi egész területén létező minden hadak felett — kivéve egyedül az Olaszországban Radeczky tábornagy alatt álló seregeket, — herczeg Windischgrätz tábornagnak adja át, felruházván őt a megfelelő hatalommal, hogy a béke művét birodalmában a lehető legrövidebb idő alatt bevégezhesse.”

Ezen nyilatkozat által tehát Magyarország is Windischgrätz hatalma alá rendeltetett, úgy miként az október 3-kai nyilatkozványban a most mellőzött Jellasicsnak alája volt rendelve. Míg csak Jellasics ellen kellett küzdeni, — miután ő köz megvetés tárgya lett, még a kevesbbé nemzeties érzelműek sem vonakodtak megmaradni a magyar zászlók alatt s folytatni a nekik is kézzel foghatólag igazságosnak látszó harczot. De a Windischgrätz osztrák tábornagy alatt lévő osztrák császári hadakkal állani szemben, többeknek elmúlt a kedve. És ámbár a tisztek közül elébb már néhányan bucsút vettek zászlóinktól, mégis úgy látszék Kossuthnak, midőn a táborba érkezett, hogy a felsőbb körben hiányzik azon elhatározottság, melyet ő kívánt volna s annál szükségesebb is volt igaz

ügyünk győzedelmére, mennél csekélyebb volt erőnk, még az újabb szaporodás után is az ellensége arányában.

Ő tehát, mielőtt tiszteink egy részében e tétovázó hangulatot tapasztalta, elhatározta magát, hogy a sereget mind azon elemektől megtisztítandja, melyek ügyünknek inkább ártalmára, mint hasznára válhatnának. Nem sokkal megérkezte előtte a sereg parancsnoksága egy felszólítást vett Windischgrätztól, melyben ez minden, Magyarországból szolgáló tiszteknek meghagyja, hogy azonnal táborába menjenek, az engedetleneket hadi törvényszéki eljárással fenyegetvén. Mőga a tisztikar érzelmeit kipuhatólandó, a levelet előttök azonnal felolvastatta; tapasztalván azonban, hogy a nagy többség azt megvetéssel fogadja, kijelenté, hogy e közlés által csak bizodalmat akarta tanúsítani a tisztikar iránt; de senkit közölők nem szólít fel, hogy engedelmeskedjék Windischgrätz felhívásának; sőt nyilvánítja, hogy annak önmaga sem hódol.

A felhívásra Kossuth válaszolt a herczegnek. Előadván az ország jogait, s az udvari reactionak a nemzet ellen elkövetett ármányait, így végzé válaszá: „Herczegségednek tudnia kell, hogy a magyar sereg fölött ő felsége csak a magyar hadügyminiszter ellenjegyzése mellett rendelkezhetik érvényesen, és hogy minden másképi rendelkezés a királyi esküvel megerősített törvény által előre érvénytelennek nyilváníttatik. Herczegséged fő hadi kormányzóvá kinevezetése Wessenbergtől, ki nem magyar, még kevésbbé magyar miniszter, van ellenjegyezve. Herczegséged e szerint semmi esetre sincs feljogosítva, hogy magának a magyar sereg fölött valamely hatalmat igényelni merészkedjék, úgy hogy ilyes szándéklat Magyarország részéről semmi által elő nem idézett ellenségeskedést foglal magában hazánk iránt. Ezen ellenségeskedés még nagyobbodik az által, hogy Herczegséged a megfutamott pártütő hadosztályait parancsnoksága alá vette, és így magát Magyarország alkotmányos trónja, annak álladalmi létele és törvényei ellen való pártütés vezérévé tette. Ennél fogva, a béke érdekében van, melyet Magyarország meg nem zavart; érdekében van a dynasztiának, hogy mi, bár a legvégső oltalomra kényszerítettünk, Herczegségedet isten s az ő örök igazsága, a népjog és az emberszeretet nevében felhívjuk, hogy törvénytelen szándoklatától álljon el; a pártütő Jellasicsnak Ausztriába futott seregét fegyverkeztesse le, s

azon eskü letétele mellett, hogy Magyarország ellen soha többé nem harcolnak, ártalmatlanná tegye, és huszonnégy óra alatt azon biztosítást adja, hogy Magyarország ellen semmi ellenséges lépést megkísérteni nem akar." A hadi törvényszéki eljárással való fenyegetést illetőleg, kijelenté még, miképen nem hiheti, hogy a 19-dik században efféle barbárság példáját adni akarná a mívelt Európának. Figyelmezteti őt, hogy isten, az igazság oltalmazója már tíz ezer foglyot s köztök több tábornokot és főtisztet adott a magyarok kezébe, kik ellen, bár mélyen megszorodott szívvel, hasonló hasonlóval kénytelenítettünk viszonzni. Fontolja meg tehát a herceg váratlan szavának súlyát; mert minden vér, mely kiontatik, az örök isten ítélőszéke előtt az ő fejére szálland. Végre, felszólítván őt, hogy Bécs ostromával hagyjon fel, kéri, hogy a tábori szónok által, kit a népjog ótalma alá helyez, küldje meg válaszáat, melytől függ, hogy a herceget Magyarország ellensége gyanánt lesz-e kénytelen tekinteni. Az okiratot Parendorfon, október 25-én, Kossuth, mint a honvédelmi bizottmány elnöke, Pázmándy, a nemzeti gyűlés elnöke, és Csányi kir. kormánybiztos irta alá; az ellenséges táborba pedig Dobay nemzetőrségi tiszt kíséretében Ivánka Imre ezredes vitte át, ki magát avval kecsegtette, hogy a hercegnél, mint annak egykori segéde, némi személyes befolyással is birand.

Mielőtt azonban ezen irat elküldetett, Kossuth alkalmul akarta azt felhasználni a tisztek érzelmeinek részint kipuholására, részint szilárdítására. Felolvassván tehát azt a tiszti kar előtt, ahhoz egyszersmind egy hatályos beszédet tartott. Fejtegette Jellasics honáruló szerepét, leleplezte a reactio egész politikáját, minél fogva Windischgrätz most nem egyebet tesz, mint folytatja a Jellasics által megkezdett reactionarius terveket. Végre pedig felszólítá a tiszti kart, hogy miután a nemzetnek hadserege iránt valahára tisztában kell lenni, nyilatkoznának minden tartalék nélkül: készek-e a vezér parancsait mindenben teljesíteni, nem okoskodva, nem kérdezve, vajjon Windischgrätz vagy Jellasics táborával állnak-e szemben; hanem csak azt tartva szem előtt, hogy a haza ellenségével van dolguk? És a ki magában ily tökéletes önmegadást, a haza iránt lelkesedést nem érez, mentsen isten *hírével, a merre tetszik.*

A tiszti kar nagy többsége zajos lelkesedéssel fogadta a szónoklatot; néhányan mindazáltal jelentették magokat, hogy távozni óhajtanak. Ezeknek lemondása minden nehézség nélkül elfogadhatott s magok szabadon elbocsáttattak. A távozók egyike volt Holsche tábornok, kinek visszalépését mindenki sajnálta. Ő nem lévén magyar polgár, kijelenté, hogy viszonyai nem engedik táborunkban tovább szolgálnia, bár igazságosabb ügyet soha sem szolgált a magyarnál; ha magyar volna, a dühösségig fogna érte harcolni.

A magyar sereg ezen idegen elemek kilépte után megtisztulván, érzelemre, lelkesedésre nézve egygyé olvadván, bár tisztjeiben kissé megfogyott, de sokat nyert erkölcsi erejében; mert egyet-kettőt kivéve, kikenél még ezután is vagy félelem, vagy sárgafekete érzelmek rejlének a nemzeti három szín alatt, a ki még a zászlók alatt marad, mind el volt tökéltve élethalálra küzdeni a megtámadt hazáért; s még azokban is kik, amaz idegen tiszték befolyása következtében, néhány nappal ez előtt lehangozottságot, kedvetlenséget áruhtak el, fellobbanni látszék a hazafiúi lelkesedés, mely azontúl végiglen uralkodó hangulat lőn a táborban. A szabad elhatározás mindenikben hatványozta az erkölcsi erőt.

Windischgrätzhez a választ Ivánka ezredes, Dobay, pozsonyi nemzetőri tiszt kíséretében vitte át. A herczeg elolvastván a levelet, e szavakkal válaszolt: „Pártütőkkel nem alkudozom.“ A két követ ezután nyomban visszakísértetett. Midőn azonban a horvát táboron vezettetének keresztül, Jellasics azon ürügy alatt, mintha a magyarok is elfogták volna Martonvásárnál az ő szónokát, Fligelli ezredest, küldötteink egyikét, Ivánka ezredest letartóztatván, csak Dobayt bocsátotta vissza a magyar táborba. Hasztalan hivatkozott Ivánka szónoki minőségére; hasztalan fejtegeté, hogy nagy különbség van közte, ki mint nyilvános szónok küldetett, és Fligelli közt, ki nem szónoklat, hanem kémlet végett ment volt Buda felé; hasztalan járt Dobay is, társának megszabadítása végett Baltheser tábornoknál: Jellasics ennek közbenjártára sem akarta foglyát elbocsátani.

Mióta Kossuth a táborba érkezett, mind a mellett is hogy Moga tábornok nem titkolhatta s titkolni nem is akarta, *mi-képen nincs nagy kedve a Lajtán átlépni és Windischgrätz ellen harcolni*, közhitté vált, hogy seregünk megkísérlelődi

Bécs felszabadítását. Ha ezt a magyar sereg két héttel előbb teszi, alig szenved kétséget, hogy a felkelt bécsiek segedelmével nem csak Jellasics, hanem Auersperg is megveretik s elűzetik Bécs alól. Mert bár a két tábornok serege együtt legalább is harmincz ezer fegyverest számlált; de a lehangoltság oly nagy vala köztök, hogy komolyabb ütközetre nem is került volna tán a dolog. Elégge bizonyítja ezt csak az is, hogy a fentebb említett öt zászlóalj, melyet még Latour rendelt vala Jellasics segedelmére, az engedelmességet megtagadta; s ezen öt zászlóaljhoz hasonlított többé kevesebbé valamennyi. De azóta nagyon megváltoztak a körülmények. A fővezérre kinevezett Windischgrätz a vasutak segedelmével roppant erőt gyűjtött össze Bécs körül, úgy hogy akkor, midőn a magyar sereg ismét átlépett a határokon, az ellenség ereje 55—60 ezerre számított; miszerint a nélkül hogy Bécs ostromával felhagyna, 35—40 ezer embert s körülbelül 150 ágyút állíthatott a magyar had ellenébe, mely jelenleg is még csak 16 ezer rendesen fegyverzett de jobbára újoncz honvédet és huszárt, s mintegy 18—20 ezer nemzetőrt s felkelt népet és 48 ágyut számlált soraiban.

Mi ok indította Kossuthot, hogy az erők ily aránytalansága s vezéreink ellenkező véleménye daczára is Bécs felé vezettesse hadainkat, önmaga ekként adta elő a képviselőháznak: „Éreztem ennek szükségét először azért, mert úgy látszott, ha Bécs elesik, akkor az ellenséges had, mely a szabadság elnyomására alakíttatott össze, kétségtelenül minden erejét Magyarország ellen fordítandja, mit megelőzni szükséges vala. Másodszor, úgy vélekedtem: ha Bécs elesik a nélkül, hogy Magyarország, mely az október 6-kai események következtében Bécs iránt némi hálával is tartozik, annak megmentésére csak kísérletet is tett volna: Bécs elesével az ellenség nemcsak maga, hanem a Magyarország iránt ellenséges indulatra kényszerített Bécs népességéből növekedő erővel szálland Magyarország ellen. És harmadszor, mert van a nemzet becsületében egy morális erő, melyet fenn kell tartani minden áron, kivéve ha talán csak a végelvesztés árán tartathatnék fenn. A mely nemzet ezen kincset nem őrizte meg, annak alig lehet jövődjője.“

De mielőtt a sereg harmadszor is átlépné a határt, Kossuth kérdést intézett a vezérekhez: vajjon szerencsétlen tit-

közet esetében bíznak-e abban, s biztosíthatják-e őt is a felől, hogy seregünk elveszni nem fog? Móga altábornagy, ki a támadást egyáltalában ellenzé, úgy vélekedett, hogy a sereg a vég elveszés veszélyének valóban ki leendő téve s kijelenté, hogy a felelősséget az ütközet kimenetele iránt nem vállalja magára. Kossuth, látván Mógának s a főtisztek többségének kedvetlenségét, kijelenté, hogy ő maga is csak úgy kívánja Bécs megsegíttetését, ha van a vezérek közt, ki a felelősséget az iránt kész elvállalni, hogy seregünk, ha megverettetnék is, nem fog elveszni. E nyilatkozat következtében Görgey ezredes egy tervet nyújt be, mely szerint csatavesztés esetére is igen valószínűnek mutatta ki, hogy a sereg nagyobb veszély nélkül fog visszavonulhatni. Görgey, ki a Róth hadának elfogása után oly meghagyással küldetett Kossuth által a táborba, hogy minden árulás ellen őrködjék, s ez alkalommal olynemű biztatásokat vett tőle, hogy a vezéri bot nem sokára az ő kezébe fog adatni, e tervvel a fővezéri rang felé akart egy lépést tenni.

Kossuth, Görgeynek e megnyugtató nyilatkozatára, mihelyt Dobay Windischgrätz válaszával visszatért, azonnal kiadta a rendeletet, hogy a sereg Bécs felé induljon. Az indulás okt. 28-kán történt. Az ellenség előőrsei mindenütt ellentállás nélkül vonultak vissza; s ekként seregünk más nap a Fischamend, Himberg, Enzersdorf és Schwadorf közti vonalt foglalta el, míg az ellenség Manswörth, Schwechat és Langendorf mellett megerősített táborban tanyázott.

Az ütközet oktob. 30-kán reggel hét óra tájban, a Dunáig nyúló jobb szárnyunk által kezdetett meg. Az ellenség Manswörthöt s környékét megszállva tartván, egy ideig mind a két részről hevesen folyt az ágyuzás. Majd azonban gr. Guyon nemzetőrségi őrnagy az elfogott Ivánka dandárának egy részével szuronyt szegezve támadta meg a helységet, holott, miként a hivatalos tudósítás mondja, a vitézség csudáját fejtván ki, az ellenséget kiverte s a helységet elfoglalta. Az ágyuzás e közben az egész harczvonalon szakadatlan folyt, és újoncz, de lelkesedett seregünk a középben is előrenyomult.

Az ellenség azonban a Neudorf mellett elnyúló balszárnnyunkat Langendorf felől túlnyomó erővel s kivált lovassággal támadta meg, kétségtelenül az lévén szándokában, hogy *balszárnnyunkat megkerülje s egész hadseregünket a Dunára*

nyomja. M6ga ennél fogva a jobbszárny és közép dandárait előnyomultokban megállítatá s a balszárny erősítésére a középből segédelmet indított. De bár a balszárnyon Répásy ezredes jól működő ifjú tüzéreinek sikerült az ellenséget megállítani, M6ga vezér és Kohlmann ezredes azon véleményt nyilvánították, hogy mivel túlszárnyalástól tarthatni, a Fischamend melletti állásba kell visszavonulni. „Igaz, mond a honvédelmi bizottmányhoz küldött tudósításában Kossuth, igaz, hogy a balszárny erősítése végett a középről nagy tömegek indítván, a csatarend összefüggése megzavartatott; én azonban világosan látván, hogy az elébbi csatarend helyreállítása lelkesült hadseregünket Schwechat elvételeivel vagy győzelemre, vagy legalább tetemes térnyeréssel egy erős védelmi positio elfoglalására legbiztosabban vezetheti, Görgey ezredesért küldöttem. De mielőtt e parancsot sikeresíteni lehetett volna, az ellenség heves tüzelést kezdett ellentünk. Seregeink ezt is vitézül kiállták, míg nem a jobb szárny leghátulsó soraiban állott Komárom megyei kaszások egy közéjük esett bombától rendetlen hátrálásnak eredtek épen akkor, mikor a sereg két szélszárnyainak egy vonalba hozása végett általános visszavonulás parancsoltatott.“ A komáromi kaszások megfutamlása seregünk némely más részeit is maga után vont; minek következtében a csata vesztetté lévén, a sereg parancsot vón a Fischá folyón visszavonulni; mit az bár az ellenségtől nem üldöztetett, elég rendetlenül teljesített.

Az ütközetben, mely reggeli hét órától délutáni négyig tartott, mind a két részről csekély —, itt is amott is mintegy száz halott, s egy pár száz sebesült, volt a veszteség; mi kivált annak tulajdonítható, hogy kivéve Manswörth megrohanását, hol szuronyra került a dolog, a csata mindenütt csak ágyúkkal vívott. Kossuth a csatát említett tudósításában inkább megnyertnek, mint elvesztettnek állítja; Görgey ellenben úgy nyilatkozik arról emlékiratában, mint a mely gyalázatot hozott fegyvereinkre. De sem az egyik sem a másik állítás nem egyez meg a valóval. Görgey, mint katona, helyesebb ítéletet mondhatott ugyan az avatatlan Kossuthnál, — ki egyébiránt már azért is szépíté a dolgot, mivel ő kívánta az előre nyomulást Ausztriába, s mivel a valóság megmondása által nem akarta csökkenteni az ellentállási kedvet a nemzetben. *Egész előadásából kitűnik mindazáltal, miképen csak azért*

mond több roszt a valónál seregünk ellen, hogy a nemzet-öröket, kikkel megbarátkozni soha sem tudott, annál keményebben gyalázhassa. A való e két állítás közt áll: seregünk egy része, kivált a székely s a pesti 2-dik önkéntes zászlóalj, vitézül harczolt; de a kaszások s nemzetörök egy részének dicstelen megfutamlása által okozott zavar miatt az ütközet el lön vesztve; s így annak célja, Bécs felszabadítása is meghiúsult. Valamint azonban alig lenne bémagyonyítható az, mit Görgey állít, hogy t. i. az ellenség csupán emberszeretetből s a régi pajtáság emlékezte miatt nem üldözte hátráló seregünket; úgy abban is méltán lehet kételkedni, mit ő Mógaról ír, hogy egy s más intézkedéseiből be lehetne bizonyítani azon szándékát, miszerint ő maga, a fővezér, akarva vonta volna seregére a kudarcot. Sokkal valószínűbb az, mit szinte mond alább emlékiratában, hogy mind a mi seregünk vezérletében elkövetett hibákat, mind az üldözés elmulasztását az ellenség részéről leghelyesebben abból fejthetni meg, hogy a harmincz békeév után mind a vezérek, mind a szemben álló seregek a harcz tűzében még újonczok s elfogultak valának az első találkozás alkalmával.

Az ütközet után seregeink az ország hatáira visszavezettetvén, Móga altábornagy, ki elbocsáttatását már elébb is sürgette volt, most egy lóról bukás következtében vett sérelmeit, valamint azt is okolván, hogy Kossuth az ő tanácsa ellenére parancsolta az ütközetet, a vezérségről lemondott. A vezéri botot Kossuth azonnal Görgeynek adta át, kit más nap Pozsonyban tábornokká is kinevezett. Ha Görgeyt hallgatjuk, ő a vezérletet nem örömet s csak azután vette volna át, miután Kossuth őt a felől biztosította, hogy idősb társai, avval megkináltatván, azt elfogadni nem akarták. De aligha tévedünk azt állítván, hogy Görgey, ki magaviseletével utóbb annyiszor bebizonyítá, miképen önerejének érzetében nem kevesebbé, mint, bár némi cynismus alá rejtett, de határtalan nagyravágyásában mást maga felett túrni, másnak engedelmeskedni nem tudott, — bár e célját ravaszul elrejté, maga is vágyott a főparancsnokságra, s annak elnyerése végett ügyes hízolgéseivel szintűgy mint mások becsmérélsével, miben találó élcei őt mesterré tették, s a cynismusig színlelt önzetlenségével Kossuthot már annyira körülhálózta, hogy ez csak benne helyezte bizodalmát, benne látta a haza megmentőjét;

ki egyébiránt, való igaz, tehetségben, erélyben s elhatározottságban valamennyi tisztársait messze felülmúlta.

E férfiú, ki utóbb hazánk sorsára eldöntő befolyást gyakorlott, vezérnek termett ritka tehetségeivel rendkívül sokoldalú, mondhatni chameleoni színváltozása jellemet egyesített egyéniségében. A később annyi daczot s önfejtiséget, annyi hiúságot s nagyravágyást, annyi önzést és gyűlöletet tanusított fővezér, mielőtt mind tényleg, mind erkölcsileg hatalomra jutott, annyi simaságot s magát mások szívébe behízelegni tudó szeretetreméltóságot, oly buzgó s önzetlen hazafiságot, annyi szerénységet tudott színlelni; s e mellett társalgása oly nyájas és fesztelen, külseje oly szívet nyelő, esze oly villanyos, élcei, melyektől önmagát sem kimélé, oly találók, kedvderítők voltak, mások hamar felismert gyöngéit annyira érté kizsákmányolni, hogy a kire ő hálóját kivetette, kinek szívét, jó indulatát megnyerni óhajtotta, az ritkán tudott ellentállni személyisége varázsának. És ha e tulajdonokkal még tagadhatatlanul kitűnő katonai tehetségeit, törhetlen vaserélyét, szívós kitartását, rendíthetlen bátorságát is mérlegbe vetjük; más részről pedig megemlékezünk, mily gyarló emberismerő volt Kossuth, mily könnyen megnyerte őt a hízélgés, magasztalás, gyöngéinek legyezése: épen nem fogunk csodálkozni azon magasztaló beszéden, melyet Kossuth, Pestre visszatérvén, a képviselőház előtt mondott önválasztotta fölött.

„Szükségesnek látám, úgymond, hogy a hadsereg oly kezébe adassék, melyekben annak nemcsak katonai munkálata, a rend s fenyíték, hanem egyszersmind magyar lelkiülete, nemzeti lelkesülése s elhatározottsága is a lehetőségig biztosítva legyen. Bizodalmam Görgeyre esett, egy oly férfiúra, ki iránt ha akár a honvédelmi bizottmány, akár a tisztelt ház nem osztoznék velem a bizodalomban, becületemmel állok jót, hogy ezt hallva is: az úr nem lesz fővezér, hanem közlegény, — így is híven fogja a hazát szolgálni. Azért mondhatom, és becületemmel állok jót, ha a képviselőház másként akarna rendelkezni azon lépés iránt, melyet tettem, őt a fővezérségre felhíván, az legkisebb akadályra sem szolgálna. Mert ő úgy van lelkesülve, mint Magyarország minden igaz fia, hogy nem azt kérdi: magas polczra állíttatik-e? — hanem azt, mit parancsol a hazafiúi köteleesség? Azt jövedőlélem a tábornok úrnak: ha egy kis szerencse járul hozzá,

neki az isteni gondviselés nagy és fényes pályát jelölt ki; és ezt azon meggyőződéssel jövendölém, mivel tudom, hogy akár mik legyenek a körülmények, ő mindig hű szolgája marad a szabadságnak.“ A jövendő tíz hónap kimutatta, mi volt ez ítéletben alapos: kimutatta, hogy ész, erély, vasakarat, lélek-jelenlét, több más vezéri tulajdonokkal nem hiányoztak ugyan a választottban; de kimutatta azt is, mennyire elfogúltan ítélt, mily kevéssé látott be e rejtélyes jellem redőibe, az emberismeretben oly szerencsétlen tapintatú Kossuth, midőn az ő önzetlen, tiszta hazafiságáért és szabadságszeretetéért becsületszavával jótállni bátorkodott.

Hogy hadseregünk a schwechati csata után teljesen felhagyott Bécs felszabadításának eszméjével, annak nem egyedül az ütközet szerencsétlen kimentele, hanem az is volt oka, hogy Bécs, a remény ellenére, nem nyújtott segédkezet a főleg érette vívó hadainknak. A város egészen körül lévén fogva a császári seregtől, táborunkba onnan napok óta semmi tudósítás sem érkezett. Azt várta azonban Kossuth s mások is, hogy miután Sz.-István tornyáról táborunk mozdulatai beláthatók, ágyuink dörgése a csak két mérföldnyire fekvő városban hallható: a bécsiek, önszabadulásuk miatt is, elősegítendik munkálatainkat s tömegestül törnek ki a császári hadak háta mögött. Részben ennek reménye indítá Kossuthot, hogy e szót „előre!“ Parendorfnál kimondja. Az ütközet folyta alatt is azt várták a mieink, hogy a bécsiek, az ellenség sorait egy vagy más oldalon áttörve, nekünk kezet nyujtandanak. Bécs azonban nyugodt maradt; legalább nyugodtnak látszék lenni; mi a reményében megcsalatozott Kossuthra igen kellemetlenül hatott: „Sajnosan kell emlétenem, úgymond azon napi tudósításában, hogy Bécs, bár az ütközetet úgyszólván szeme láttára vívtuk, mert Schwechat csaknem külvárosnak tekinthető, nem csak hogy kirohanást nem tőn; de két nap óta még csak ágyulövését sem hallottuk, melylyel az ellenséget foglalkodtatta volna... Azon cél tehát, hogy Bécset az ostrom alúl felmentsük, egyedül azért nem sikerült, mert Bécs részéről semmi közremunkálással nem találkozánk.“ És ez volt oka, hogy Kossuth a schwechati ütközettel a bécsiek iránti rokonszenvet eléggé tanúsítva, a *nemzeti becsület* kívánalmait kielégítve, tartozásunkat leróva *hívén, osztrák földön* többé nem kívánt maradni.

E neheztelés azonban, mely a bécsiek tétlensége miatt a mieink keblét az ütközet napján irányukban megszállotta, pár nap múlva az őszinte részvét és szánalom érzetének engedett helyet. Mi az ütközet napján megfoghatatlan volt, hamar világossá lőn, hogy a szerencsétlen főváros nekünk akkor már nem nyújthatott segédkezet. Ugyanis Windischgrätz oktob. 23-kán Hetzendorfbán megérkezvén, Bécsset azonnal felszólítá, tegye le a fegyvert, s adja meg magát föltétlenül, különben fegyveres erőt fordítand ellene. Bécs az üzenetet visszautasította, s a 27-kén megkezdett ostrom alatt vitézül védte magát. De Windischgrätz a következő napon a Landstrasse és Lipót külvárosokat, minden ellentállás daczára, s bár nagy veszteséggel, megvette. Azután pedig seregének nagyobb részét a magyarok ellen fordítván, másik részével a belvárost is szorongatá. A harc 29-kén lecsöndesült: alkudozások kezdettek. És miután a nép vezérei akként nyilatkoztak, hogy a belváros sokáig nem tartható, a községtanács azt üzenté a herczegnek, hogy a város magát a következő napon megadandja. Mielőtt azonban ez megtörtént volna, 30-kán a bécsiek, észrevévén a magyarok közeledtét, a capitulatiót félrevetették s mindenki újra fegyverre szólíttatott. Windischgrätz e miatt egész estig hevesen lödözteté a még fegyverben álló városrészeket; és serege elég számos lévén, hogy mind a két ellenséget egyszerre elfoglalja, a bécsiek kitörését sükeresen meggátolta. A következő napon a belsőváros szorosan körülfogatván, s kapuja is belövetvén, végre megadta magát. Azontúl Béccsel minden érintkezésünk megszakadt.

Jellasics hadjárata alatt Latour hadügyminiszter említett tervét Magyarország körülhálózása iránt a felvidéken is fogadtatba vétette az udvari reactio. Simunicis tábornok október elején néhány zászlóaljjal Szepes megyébe tört s Bártfaig haladt; pár nap múlva azonban ismét kitakarodott az országból. E gyors távoztának az volt-e oka, hogy a derék szepesi népet felfegyverkezve s ellentállásra készen találta? — vagy mivel más parancsokat vett az új fővezértől, bizonytalan. Emez valószínűbbnek látszik; mert pár hét múlva, október 22-kén öt ezernyi haddal s 12 ágyuval a csáczai szoroson ismét betört Trencsén megyébe. Eleinte úgy látszék, a bányavárosokat szándékozik elfoglalni; utóbb azonban, midőn Zsolnártól

a Vágvölgyön Lipótvár felé fordult, alig lehetett kételkedni, hogy Nagy-Szombaton és Pozsonyon keresztül a magyar sereg hátába akar kerülni, vagy Lipótvár ellen működni.

Trencsén megyében, hol semmi fegyveres erőnk nem létezett, sehol sem talált ellentállásra. Kormányunk, mihielyt a betörésről értesült, Lipótvár biztosítása végett, melyet Ordódy őrnagy csak három század Poroszherczeg-féle legénységgel s három-négy ágyuval őrzött, Pozsonyból a budapesti nemzetőrök két s a pozsonyiak egy zászlóalját azonnal útnak indítá. Beniczky Lajos kormánybiztos, ki a panszláv mozgalmak elfojtása végett pár század Gyulay ezredbeli gyalogsággal s a selmeczi és besztercebányai nemzetőrség egy-egy osztályával Turócz megyei Sz.-Mártonban feküdt, rendeletet vón Lipótvár felé előnyomulni. Hasonló parancs ment Justh barsi főispánhoz és báró Jeszenák kormánybiztoshoz, hogy a barsi és honti felkelőkkel s önkéntesekkel az ellenségnek útját állani siessenek.

Mielőtt azonban ezen erők megérkeztek volna, két század Nyitra megyei nemzetőr s mintegy kétezernyi felkelt nép, a várőrségtől gyámolítva, kísérletet tón az ellenséget megállítani. A csata okt. 28-án Kosztolány mellett vívott, de nem kedvező eredménnyel. A csak kaszával s vasvillával fegyverzett nép az ellenség ágyutüzétől azonnal megfutott; minek következtében a csak hat-hét százra olvadt rendes katonaság s pozsonyi önkéntesek és megyei nemzetőrök, nehogy elfogassanak, folytonos tüzelés közben visszahuzódtak. Nagyobb veszélytől csak derék fiatal tüzérségünk, mely hat ágyujával az ellenség lovasságát többször megállítá, s Wolff kapitány ügyes vezénylete mentette meg csapatunkat. Lehetetlen meg nem említenünk Blaho Antal Poroszherczeg-ezredbeli tizedest, ki midőn látta volna, hogy majdnem egészen körülfogott csapata már-már veszve van, löfegyverét eldobván, kardot ránta s oly dühösen vagdalkozott az ellenség közt, hogy négyen egy percz alatt harczképtelenné lettek csapásai miatt; de egy távolabbról jött golyó őt is földre terítette. A pillanatnyi zavarban mindazáltal, melyet támadása az ellenségben okozott, a többieknek sikerült a veszélyből menekülniök. A mieink végre negyven vitéz vesztével s több sebesülttel a várba vonultak. Az elesettek közt volt a felkelt nép vezére is, a lelkes

Pongrácz Guidó, ki népének megfutamodta után a rendes katonasághoz csatlakozott.

Míg ezután Simunics Nagy-Szombatig haladt, részünkről is több erő gyűlt össze a vidéken. Egy részről Beniczky 1500 emberrel s hat ágyuval, más részről Guyon ezredes közeledett négy-öt ezernyi dandárával, mely a schwechati útközet után nyomban Lipótvár felé indíttatott. Simunics azonban nem várta be ezen hadak egyesülését; Nagy-Szombatból Jablonczának vévén utját, pár nap múlva a morva határszéleken állott. Utócsapatát mindazáltal november 4-kén mégis elérte Guyon egy hadosztálya s azt a Morva vizéig kergette, mely, miután hidja felszedetett, határt vetett a mieink tovább haladásának. Guyon utóbb Pozsonyba tért vissza dandárával.

Az ellenség ezen betöréseinél még sokkal nagyobb veszély származott váraink állapotából s ama katonai lázadásokból, melyek azok néhányaiiban, a Bécsben készült terv szerint, kiűtöttek, s azontúl mind végiglen rákfeneként rágódtak szabadságunk szent ügyén. E fellázadt őrségek a bánszágban a rácokkal, Erdélyben az elcsábított, felbujtott oláhokkal kezét fogván, nemcsak a lázongó népfajok legyőzését megnehezítették, hanem fegyveres erőnknek tetemes részét is elfoglalva tartván, egyáltalában kétségessé tették függetlenségi védharczunk sikerét; a vidéki népre pedig mondhatatlan nyomort árasztottak, a háború tűzét folyton szitogatván.

Komárom, az ország legfontosabb s legerősebb vára, mely a Feldunát Bécs felől birtokunkban biztosítá, s nemcsak az egész vidéknek védelmére, hanem szükség esetében egy nagyobb seregnek is menhelyül szolgálhatott, mint fentebb láttuk, Mertz tábornok minden cselszövényei daczára még szeptember elején biztosított s új erődítésekkel gyarapított. Új parancsnokot báró Majtényiban nyert.

A bár nem nagy fontosságú, de a felvidéki betörések ellen mégis hasznos Lipótvár, miután b. Jeszenák kormánybiztos a benne őrködő Poroszherczeg ezredbeli századokat novemb. elején az alkotmány védelmére feleskette, az esküdni vonakodó oláh ezredet pedig onnan kimozdította, ideiglen szinte biztosítva lőn a nemzet számára.

Hasonló szerencsében részesült, bár több veszélyek után, Pétervárad is, mely viszont az Alduna felett uralkodott s közel a rác lázadás teréhez, vagy, helyesebben, annak közepén,

nagy akadályává lett a lázadásnak. Midőn Hrabovszky altábornagy augusztusban Budára a fő hadi kormányzékhez tétetett át, péterváradí fő hadi kormányzóvá b. Blagoevics altábornagy neveztetett ki; nem mintha kormányunk sokat bizott volna hazafiúi hűségében, hanem csak jobbnak hiányában, s mivel még akkor szükségesnek tartá legyezni a katonai kényes érzelmeket. Augusztusban, bár sok történt már, mi a miniszteriumban méltó aggodalmakat ébresztett, ez mindazáltal még sem hitte, hogy jőjön idő, midőn az udvari reactio a birodalom egész erejét az ország ellen fordítsa s nyílt harcot kezdjen a király által esküvel pecsételt alkotmány s függetlenség ellen. Ehhez járult, hogy a rácz lázadás már kitört s a horvát bán is mind fenyegetőbb állást vőn; a nemzetnek pedig még sem serege sem hadvezére nem volt, kiben a növekedő veszélynek közepette bízhatott volna. Ezen okokból tehát Mészáros hadügyminiszter aggodalmasan óvakodott minden oly lépéstől, mely a kormány részéről a cs. kir. katonaság iránt bizalmatlanságot árult volna el. Alkalmaztattak tehát, vagy meghagyattak mind azok, kik épen nyíltan nem mutattak ellenszenvet, ellenséges indulatot a magyar kormány iránt. És ily körülmények közt neveztetett ki Blagoevics tábornok is az oly fontos Péterváradra fő hadi kormányzónak. Elég biztosításnak tartatott személyére nézve az, hogy eddig semmi ellenséges indulatot nem árult el. Blagoevics, bár nem érzett is nagy rokonszenvet ügyünk iránt, a reactionnak mindazáltal még sem volt oly vak engedelmességű eszköze, mint többen társai közül. Egy ideig ő is elcsabíttatni engedte ugyan magát Mayerhoffer belgrádi osztrák consul által, ki a horvát bánhoz szept. 20-kán intézett levelében egyebek közt írta, hogy vele és Zahn altábornokkal a megelőző napon Haviboldogasszonyon (*Maria-Schnee*) értekezletet tartott, és szerencsés volt őket egységre birni a cs. kir. sereg többi részeivel, a mennyire azt a becsület elvei és Magyarországtól való függésök engedi; minél fogva Pétervárad körül a fegyverszünet egy neme hozatott légyen létre: utóbb azonban b. Blagoevics meggyőződött, hogy a becsülettel s adott szavával ellenkeznek, a reactionnak hazája legszentebb érdekei ellen szolgálnia. Buzgalmat mindazáltal ezek mellett sem fejtett ki.

Blagoevics alatt a vár közvetlen parancsnoka a svájci származású *Hentzy* tábornok volt. Ő eleinte lelkesedett ragaa-

kodást mutatott a magyar alkotmányhoz; de miután szept. elején Bécsben s Pesten és Eszéken járt, egészen megváltozva tért vissza a várparancsnokság átvételére. „Ő lelkesedett a mi ügyünk mellett, — írja ugyanazon levelében Mayerhoffer, — befolyása által néhány sajkát remélek a hidon keresztül vihetni s mindenféle hadi szert nyerhetni.“ Egyelőre mindazáltal óvakodott nyilvánítani ezen érzelmeit, hihetőleg, hogy a várat annál biztosabban játszhatta osztrák kézre.

A várórség a derék magyar Don Miguel és Esztei Ferdinánd, továbbá az olasz Zanini ezredek zászlóaljaiból, egy honvédszászlóaljból s némi huszárságból állott.

Az október 3-kai manifestum a vár főtisztjeiben egészen megingatta a hazának esküdöthűségét. Egyszemtanú tudósítása szerint Blagojevics e manifestumot vévén, akként nyilatkozott volna, miképen most már „igen keserves állásban létezik a magyar alkotmány irányában. Eddig annak teljes lelkéből hódolt; de most már, mint katona, kétszeresen köteles engedelmeskedni a császárnak, bár a jelen manifestumot igen ellenségesnek látja a magyar alkotmányra nézve.“ A manifestumot oktob. 10-kén az egész tiszti kar s várórség előtt felolvastatta, hihetőleg oly szándékkal, hogy az engedmességet a magyar kormánynak felmondja. Zahn altábornagy és Hentzy várparancsnok a tiszti kar egy részével teljesen el voltak tökéltve pártolni a szándéklatot. Néhány hű hazafi azonban már eleve felvilágosította volt a közlegénységet a manifestum tartalmáról, mely aztán, midőn az irat felolvastatott s a tiszti kar pártos része által éljenekkel fogadtatott, mély hallgatással tanúsítá elégedetlenségét s roszalását. E hallgatás sükeres intés volt a három tábornokra nézve, hogy szándékukkal felhagyjanak. Szerencsére pár nap múlva megjelent a várban Beóthy Ödön főispán s bácsi kormánybiztos is, magával hozván a honvédelmi bizottmánynak október 8-kán kelt azon rendeletét, melyben minden magyar-, erdély-, tót- és horvátországi várak parancsnokainak szigorún meghagyatott, miszerint a jelen parancs vételétől számítandó két nap alatt váraikra a nemzeti háromszínű lobogót kitűzzék, s az ország iránti hűségöket, a honvédelmi bizottmány iránt pedig engedmességek iratban jelentsék fel; a rendeletet teljesíteni vonakodók honárulóknak tekintetvén. A legénységnek oktob. 10-kén tanúsított hangulata után a három főtiszt nem merte

Beöthynek megtagadni a rendelet kihirdetését; mi is aztán október 14-kén felolvastatván, az őrség s a hazafias érzelmű tisztek nagy örömére azonnal fogamatba vétetett.

De bár e szerint a nemzeti háromszin lobogott is Pétervárad ormain: a nagy fontosságú vár mind addig nem volt biztosítva a nemzet számára, míg annak parancsnoksága a szőszegő Hentzy kezeiben volt. Pár nap múlva ő ezt kétségtelesen bebizonyította. Október 18-kán estve a vár alatt táborozó mintegy három ezernyi magyar felkelt nép nemzeti lobogókkal s fáklyás menettel kívánt tisztelegni Blagoevics altábornagynak, kinek a haza iránt habozó hűségét a multak megerősíteni látszának. Hentzy a szokatlan zajra a tisztelgők elébe megy, s bár ezek őt is éljenekkel fogadták, a kaput előttök bezáratni parancsolja. De az örök, kik iránta minden bizodalmokat elvesztették volt, vonakodának teljesíteni rendeletét, s midőn ő e miatt haragra lobbánva, szigorral akart fellépni, a Don Miguel zászlóaljbeliek őrtálló osztályában zaj támadt. A vitézek közül néhányan figyelmeztették őt a kormánynak negyed nappal előbb felolvasott rendeletére; mások, kik őt ellenséges érzelmei miatt rég gyűlölték, már kezöket is rátenni készülének. Csak néhány ismeretes hazafi érzelmű tiszt közbelépte mentette meg a veszély láttára futásnak eredt tábornokot a haláltól.

Hentzy ez órától fogva megszűnt lenni várparancsnok s a tiszti kar őt, a kormány további rendeletéig, szállásán fogolyként őrizteté. Hentzy ezután Budára vitetvén, hadi törvényszék elébe állíttatott. Ügye azonban hosszan huzódott s a Budapestről távozó kormány által börtönében feledtetvén, a várat elfoglalt osztrákok által kiszabadíttatott, annak utóbb parancsnokává leendő.

Az őrségnek s a tiszti kar egy részének ezen erélyes fellépte minden utóbbi árulási kísérlettől elijeszté a még benmaradt sárgafelete érzelmű tiszteket. Blagoevics ellen semmi bebizonyítható vád nem emeltetvén, ő azontúl is megmaradt állásában, mi annál kevesebb is látszék veszélyesnek, mint-hogy a tiszti kar nem sokára több magyar törzstiszttel szaporíttatott; ő pedig a honvédelmi bizottmány rendeleteit vonakodás nélkül teljesítette. Így lőn, hogy utóbb, midőn a *kormány rendeletéből* a régi katonaság mindenütt nemzeti lábra állíttatott, a Don Miguel- és Eszte-féle zászlóaljak is új, há-

romszinú zászlót kaptak; a magyar úgýhöz hű Zanini zászlóalj régi lobogója pedig háromszinű szalagokkal ékesítette fel.

Nem kevesebb aggodalmakat okozott egy ideig Eszék vára, mely a Dráva partján, a rác z lázadás és horvát pártútés közt feküdven, kétszeresen fontos vala mind Baranya megyének biztosítása, mind a pártútés elfojthatása végett a tótországi megyékben. A vár parancsnoka Jóvics tábornok, nyiltan nem állott ugyan a pártútőkhez, de az alattomos egyetértés gyanúját még sem kerülhette el. Ezen egyetértést nem is volt nehéz ápolni, miután az illyrpártiak, Jellasics pártfogása alatt mind a városban, mind a vármegyében hatalomra jutottak. Bunyk, Jellasics biztosa, mind a két hatóságban kizárólag a magyarok iránt ellenséges indulatú tisztviselőköt nevezett ki.

Az őrség, mely a Waza, Sándor nagyherczeg és Zanini ezredei egy-egy osztályából állott, nem volt ugyan rossz szellemű, tisztjeik mindazáltal kevés kivétellel, azon osztályhoz tartozának, kik bár nem mertek nyilt harcra lépni az alkotmány ellen; de mialatt díjaikat a nemzet kincstárából huzták, alattomban mégis a sárgafeketéekkel rokonszenveztek. Midőn Jellasics, seregének élén még mindenhatónak tartatott, a vár-őrség a polgárságnak magyar érzelmű részében sem találhatott támaszra; mert e polgárok magok is elnyomatva sóhajtozának a horvát szenvű tisztviselők s polgártársak zsarnoksága alatt. A vár e körülmények közt már-már elveszettnek vala tekinthető.

Így adta elő annak állapotát a lelkes baranyai főispán s kormánybiztos, gróf Batthyáni Kázmér is, a honvédelmi bizottmányhoz október elején intézett tudósításában. Ő azonban még sem adta fel végkép a fontos vár úgýét; sőt Jóvicsnak, ki azon ürügy alatt, mintha a kormánybiztosi teljhatalom mellett csak pészserinti parancsnok volna, a várat a nemzetnek biztosítani mind eddig elmulasztá, szoros köteletségévé tette, egy hét lefolyta alatt helyrepótolni eddigi mulasztását. E parancsot követte pár nap múlva a honvédelmi bizottmánynak a magyar színek kitűzését illető rendelete. De azon fenyegetésnek, mely ahhoz, engedetlenség esetére, kapcsolva volt, alig lett volna kellő sikere, ha egyszersmind más körülmények is nem hatnak vala a tisztü karra. A Jellasics kiűze-

téséről, a Róth és Philippovics seregének elfogásáról s az október 6-kai bécsi forradalomról érkezett hírek megrettenték a tiszti kart. E hírrel egy időben érkeztek vissza a Róth elfogott táborából hazabocsátott foglyok is, kiknek elbeszélése minden kétséget eloszlatott. Bunyik, Jellasics biztosa, a hazatért foglyok bosszújától tartván, Eszékről titkon távozott; ellenben az eddig elbátortalanult közlegénység, a kedvező hírek s Batthyáni rendeleteinek hatása alatt, nagyobb eréllyel kezdett fellépni.

Mind ez a tiszti kar hangulatában nagy változást hozott elő; s a magyar színek október 18-kán végre kitűzettek. Batthyáni Kázmér, mihielyt erről értesült, nehogy a jóra fordult ügyet valamely ármány ismét megrontsa, a baranyai önkéntes zászlóalj, egy csapat pécsi önkéntes és öt ágyu kíséretében azonnal Eszékre indult. A drávai hidnál s a várkapunál egy-egy tömeg polgárság s közlegénység üdvezlé az érkezőket, kik aztán oktob. 22-kén riadó éljenek közt vonultak a várba. A lelkes főispán e gyors eljárása a várat ez uttal megmentette, mely, ha a segély csak egy nappal is késik, hihetőleg már ekkor elesett volna a nemzettől. Mert pár órával megérkezte után vonult be a ráczoktól lakott alsó városba Csórics őrnagy vezérlete alatt fél zászlóalj határőr három ágyuval, kik a rácz lakosság segélyével aligha nem tettek volna kísérletet a vár elszakasztására a nemzeti ügytől. Csórics a történetekről értesülván, a Bunyik által kinevezett tisztviselők egy részével együtt ismét tovább állott.

Batthyáni Kázmér a vár urává lévén, mindenek előtt a tiszti kart tisztítá meg sárgafekete elemeitől. Távoztak többen: az olasz Zaniniak kapitánya, a derék Venturini, csak ötöd magával maradt tisztársai közül, legénysége nevében is kijelentvén, hogy szolgálatát egész lélekkel szentelendi hazánk ügyének. Ezután a városban állítá vissza a Bunyik által letett törvényes tanácsot, s az október 24-kén tartott közgyűlésen kijelenté, hogy ő kész megengesztelni a sértett törvény boszúló karját, ha a szerb polgárság a köteles hűségre s engedelmességre visszatér s a törvényes rendnek hódol. Az alsó városi ráczság azonban, daczára eszelid eljárásnak, a jobb érzelmű lakosokat más nap a magok városnegyedéből kiűzte s általok vakmerő fenyegetéseket üzent a várba. Batthyáni türelme is véget ért tehát. A baranyai felkelt néppel s a vár-

ország egy részével mindjárt az alsó városba indult. A megrettent lázongók fehér zászlóval s bocsánatot esdeklő küldöttséggel járultak elébe; mit ő azon feltétel alatt meg is adott, hogy az általa megnevezett lázítók kézreadassanak, a fegyverek pedig kiszolgáltassanak. A főbb lázítók közül azonban már csak a Bunyik által kinevezett városbíró került kézre; a többiek ideje korán megszöktek volt; de a fegyverek mind összeszedettek. Batthyáni ezután még hosszabban időzött a várban s annak őrseregével a Verőcze megyében barangoló határvidéki csapatok ellen több apró hadjáratot intézett, jobbra számos foglyot s fegyvert hozván magával martalékul.

Miként Eszéknek birtoka a horvát és rác lázadók ellen délen Baranyát biztosította: úgy Munkács a keletészaki részeken Bereg, Ung és Máramaros megyéknek szolgálhatott védelmére a vereczkei szoroson Galicziából történhető betörések ellen. Munkács sem fekvésénél, sem elhanyagolt csekély erődítéseinél fogva nem számlálható ugyan a fontosabb várak közé; mindazáltal némi földművekkel megerősítve, körülményeink közt legalább azon tekintetben válhatott hasznossá, hogy az orosz ajkú néptől lakott vidéken, a nem szűnő alattomos izgatások következtében kitörhető lázadást megfékezze. Biztosítása tehát annál sürgetőbb volt, minthogy a Hartmann-féle német gyalogság kezében létezett, melynek tisztjei, kivéve a szolgálatát a magyar kormánynak, idegen létére is, önként felajánlott Laube őrnagy s várparancsnokot, egyátalján ellenséges indulatúak, nemzetőreinket nem szűntek meg gúnyolni s a szabadság embereit avval fenyegetni, hogy „majd hátukra rakják szabadságukat.“

Batthyáni Lajos elnökmíniszter, a szept. 15-kei ülésben interpelláltatván, biztos kézben van-e a helyzete miatt fontos Munkács vára? — kénytelen volt tagadólag válaszolni. Nagy előny vala mindazáltal, hogy Laube parancsnok, Szintay képviselő s kormánybiztossal egyetértésben működött; mert, bár a vár alján, Palánka faluban szállásoló Hartmann gyalogságot, túlnyomó ereje miatt, kénytelen volt a vár közelében tűrni: azt mégis sikerült megakadályoznia, hogy közülök nagyobb erő fészkelje be magát a várba. E gyalogság, vévén az október 3-kai manifestumot, a parancsainak hódolni nem akaró város iránt egészen ellenséges szellemben kezdett.

már fellépni s azt ostromállapotttal fenyegeté. De Szintay kormánybiztos ideje korán folyamodott segélyért a szomszéd megyékhez s rendelte meg Beregben is a népfelkelést. Midőn a felkelt nép oly nagy számmal gyűlt össze a városban, hogy a párttűz katonaság megfékezésére elég erősnek látszott: Szintay felszólította ezt, távoznék azonnal az országból, különben vele ellenség módjára fog elbánni. Az intésnek meg is lett a sikere: a katonaság a vár aljáról elvonult; a várba pedig honvédek és nemzetőrök helyeztetek be, honnan aztán az egész előbbi őrség, mintegy 250 főből álló osztály, tisztjeivel együtt elbocsáttatott. A derék Laube ezután is megtartá a várparancsnokságot, s részben az ő, részben Szintay kormánybiztos buzgalmának köszönhető, hogy e vár, mely II. Rákóczy Ferencz ideje óta álladalmi börtönül szolgált, s elmállott földsánczaival, fölszeretlen falaival alig volt már erődnök nevezhető, néhány hét múlva, két-három ezer ember sikeres munkája által meglehetősen erősséggé lett.

Komárom és Pétervárad után mind erődítvényeik jó karban léte, mind helyzeti fontosságuk miatt Temesvár és Aradvár foglalt helyet. Arad az Erdélybe vezető Marosvölgyön s a folyam két parti vidékén — Temesvár a bánáság közepén — mind a kettő a reactio által felizgatott s lázongó rác és oláh lakosságú vidéken uralkodva, még azon esetben is nagy fontossággal bírnak vala, ha oly nagy erősségek s a hadviselés oly nagy mennyiségű szereivel ellátva nem voltak volna, mint a minők valóban voltak, kivált Temesvár, mely egyszersmind a bánásági fő hadi kormányznak is székhelyül szolgált. Ha e két vár állandóan megmarad a nemzet iránti hűségben, a rác lázadás soha sem nyerhet vala oly nagy kiterjedést, minőt az a bekövetkezett téli hónapokban, seregeinknek a Feltiszához rendeltetésekor e két vár gyámolítása által nyert. Sőt, kétséget nem szenved, hogy azon erővel, melyet utóbb e várak ostromára számos hónapon keresztül fordítani kellett, nem csak a rác lázadás elnyomathatott, hanem másutt is nagy előnyök nyerethettek volna. És, ha szabadságharcunk az orosz invasio következtében, mind a mellett is a megtörténthez hasonló folyamat nyert volna azon ideig, midőn seregeink a Maroshoz és Tiszához visszavonultak: az utolsó korszak bizonyosan más véget ért volna. Százvezernyi sereg, mennyi akkor a magyar kormány ren-

delkezésére állott, a bánságban őszpontosítva s Pétervárad, Temesvár és Arad várakra támaszkodva, nemcsak a szomorú catastrophot elháríthatta, hanem egészen más véget adhatott volna függetlenségi harcunknak.

Es hogy ezen életfontosságú várak ketteje a nemzetnek kellő időben nem biztosított, az is egyedül ama túlságos bizodalom- s loyaltásnak tulajdonítható, mely mindenha annyi bajt és szenvedést árasztott a maga kárán tanulni sem tudó nemzetünkre. Volt idő, midőn egy-egy erős, elhatározott, ügyes tisztektől vezénylett honvédzászlóalj, e várakba helyezve, azokat a nemzet birtokában mindigre biztosíthatta volna. De kormányunk legkisebb jelét sem akarta adni a bizalmatlanságnak azon tábornokok és parancsnokok iránt, kik, míg alattomban Latour bécsi hadügyminiszterrel folyton összeköttetésben léteztek, egy ideig nem csak engedelmességet színlének a magyar kormány iránt, hanem a rácz mozgalmak ellen is segílyt nyújtottak; mert szeptember végeig, miglen t. i. az udvari reactio az álarczot egészen el nem vetette, a ráczok és e várak közt semmi egyetértés nem létezett.

Mi különösen Temesvárt illeti, melynek nagy részben rácz és oláh lakosai sem voltak lelkesülve a nemzet ügye mellett: a megyei tisztviselők és a jobb érzelmű polgárok már a nyár folytában aggodalommal néztek a jövő elébe s kérték a kormányt, gondoskodnék a vár és város biztosításáról; mert midőn e vár a rácz lázadás kiütésekor a kormány által teljes védelmi állapotba tétetni rendeltetett, nem ritkán lehetett hallani az idegen tisztektől, hogy e művek nem a ráczok, hanem a magyarok ellen készülnek.

Őrsége a Zsivkovics és Rukavina-féle gyalog ezredek-ből, némi határőrökből és lengyel dzsidadásokból, tehát merő külföldi és oláh ajkú katonaságból állott, kiknek egy része, a Zsivkovics ezredbeliek, nyilván ellenséges indulatot tanúsítának a nemzet ügye iránt. A vezérek: b. Piret altábornagy és fő hadi kormányzó, s a horvát születésű b. Rukavina altábornagy s várparancsnok, bár eddigelé ellenségesen nem viselték is magokat a kormány iránt; sőt ennek rendeletére Blomberg ezredessel az őrség egy részét a ráczok ellen is küldötték; de rokonszenvet sem lehetett bennök tapasztalni, mely biztosítást nyújthatott volna.

A kormány a megyei tisztviselők s jobb érzelmű polgárok kérelmeire még szeptember elején meghagyta Piretnek, távolítaná el az ellenséges szellemű Zsivkovics gyalogságot; de miután az még sem teljesítettet, nehogy szigor által még nagyobb bajt okozzon, gyöngeségében magát türelemre szánta el; s Batthyáni a szeptember 15-kei ülésben e vár iránt is interpelláltatván, kénytelen volt akként válaszolni: hogy miután sem az őrség, sem a lakosság nagy része nincs lelkesülve a hazai ügy iránt; jelenleg pedig az említett parancs sikerítésére semmi erővel sem rendelkezhetik, mind addig lehetetlen nagyobb foganattal intézkedni, míg a külföldön lévő magyar katonaság vissza nem tér az országba.

Szeptember 20-ka táján kezdődött a bánágban a nyílt árulás a katonaság részéről, még ugyan nem a várban, hanem az őrségnek Blomberg ezredes alatt Fehértemplom és Versecz táján táborozó részében. Blomberg e napokban Mayerhoffer belgrádi osztrák consullal több ízben találkozáván, a magyarok és rácok közt mindenek előtt közönyösnek nyilatkoztatta magát. A fő hadi kormány maga, mivel határozottabb parancsokat a lázadásra még nem vett volt Bécsből, nyugton viselé magát; sőt még hűséget is színlett: Piret altábornagy, értesülvén Blomberg árulásáról, Vukovics Sebő kormánybiztos eszközzésére, oly parancsot bocsátott Blomberghez, hogy a vele lévő Rukavina-gyalogságot Verseczen hagyván, négy század Schwartzenberg-féle dzsidáisaival Makóra vonuljon.

A vár csak október 2-kán adta első nyíltabb jelét árulásának az által, hogy a bihari nemzetőrségi huszárok előtt, kik a városon átmenni szándékoztak, a kapukat bezáratta. Majd egy más körülmény is jött közbe, mely a vár végelszakadását igen sietteté. A vár biztosítása végett Batthyáni Lajos már elébb sürgette volt a bécsi hadügyminisztert, hogy a Máriássy-féle gyalogságot Galicziából rendelje be. De e helyett a Leiningen-féle erdélyi ezred egy zászlóalja érkezett le október 4-kén gr. Leiningen ezredes alatt Temesvárra. A magyarok azt hitték, ezen erdélyi zászlóalj nagy hasznunkra leend az idegen várőrség között; de csak hamar átlátták csalatkozásukat. E zászlóalj legénysége, kevés kivétellel oláh, tisztjei jobbára horvátok, ezredese pedig német s *határozott ellensége volt a magyar ügynek; ki a helyett, hogy*

ennek támaszául szolgált volna, a várban lévő többi főtisztteket is még inkább felizgatta a magyarok ellen. Ő lett azontúl lelke a várban nyilatkozott reactionak; ő adott lökést mindennek, mi a várat végelszakadásra vezette; ő ösztönte s birta reá az október 3-kai rendeletek megérkezete után erélyes intézkedésre az öreg vezéreket. Es így lőn, hogy Rukavina parancsnok október 10-kén a várat s külvárosait ostromállapotba helyezte, a fegyvereket elébb a nemzetőrséghez nem tartozóktól, majd a nemzetőröktől is beszedette, a sóhivatal, iskolai alapítványok és a bank fiókpénztárait a katonaság díjazására lefoglalta, a városi és vármegyei hatóságokat, mely utóbbik hivatalnokai azonban a várból jobbára még idején kitakarodtak, katonai hatóság alá vetette; a nemzeti színű lobogókat a várban s városban mindenütt leszedette. Ezek után a várban székelő egyházmegyei hatóságnak is meghagyta, parancsolná meg a megyei papságnak, hogy ezután mindenben egyedül a fő hadi kormány rendeleteihez tartsa magát. A szent szék mindazáltal elég bátorsággal birt azt válaszulni, hogy az egyházmegyei hatóság a haza és kormánya iránti hűségben állhatatosan megmarad, s rendeleteket senki mástól nem hajlandó elfogadni. Nehogy pedig ennek következtében az egyházi hatóság erőszakot szenvedjen, a derék Róka József kanonok, kit Horváth Mihály kinevezett, de még fel nem avatott s távol lévő püspök helyett, a káptalan megbiztából az egyházmegyét igazgatta, a várból titkon távozván, az egyház megyei hivatal székét Makóra tette át. E hazafias lépés oly haragra lobbantá a várparancsnokot, hogy a tiszteletreméltó püspökhelyettes fölött haditörvényszéket tartván, őt felségsértőnek s a törvények védelmén kívül helyezettnek nyilatkoztatta.

Rukavina azonban nem elégedett meg avval, hogy a várat s várost ily zsarnokilag lenyűgözte; a vidékre is kiterjeszté fegyvererőre támaszkodó hatalmát. Pár nap múlva a vidékbeli helységekre több század katonaságot küldött, s a falusi lakosoktól nem csak a fegyvereket, hanem a védelmitől szolgálható gazdasági szereket, kaszákat, vasvillákat, fejszékstb. is elszedette. E rendszabály azonban csak a magyar és német ajkú népen vétetett foganatba: a rácok és oláhok nem háborgattattak. A hol e fegyverbeszedő járatban a honvédszólaljak számára kiállított újonczokat talált, azokat a

várba vitetvén, saját katonasága közé sorozta. Magyar, német, rác és oláh nyelveken kiáltványokat terjesztett szét az egész bánszágban, melyek által a népet a haza s annak polgári tisztviselői iránt hűtlenségre s engedetlenségre izgatta, a „magyar rebellesek“ ellen általános felkelésre lázította. A rácokat, kiket jó érzelmű, hű hazafiaknak nevezett, felszólítá, választánának a magok kebléből megyei tisztviselőket, kik a magyarok ellen népfelkelést rendezzenek; a velők nem tartó magyar tisztviselőket pedig fognák el s záratnák börtönbe; mit aztán maga is többeken végrehajtott. Ez történt egyebek közt Karácsonyi László torontáli főispánnal, ki a várparancsnok becsületszavára, hogy bántalma nem lesz, a várban lakó családját kívánta meglátogatni. Ez történt számos vidéki lelkészekkel, kik, hazájokhoz hívek, a népet az eseményekről felvilágosítani ügyekeztek, vagy a zsarnok katonai hatalomnak vakon nem engedelmeskedvén, annak rendeleteit, nyilatkozványait híveiknek kihirdetni, ezeket honáruslásra ösztönözni vonakodtak. A hazafiság ezen áldozatai hónapokon keresztül sínylének aztán a várfalak nedves börtöneiben.

Időközben b. Piret altábornagy az olaszországi sereghez tétetvén át, a magyar kormány, még az elbeszéltek előtt, Gläzer altábornagyot nevezte volt ki fő hadi kormányzóvá a bánszágban. Ezen, elébb N.-Váradon majd Aradon létezett s jó szelleműnek látszott főtisztnek október 14-kén történt megérkezése új reménysugárt ébresztett a megyei bizottmányban, mely Murányi másodalispánnal még a várban volt. E bizottmány azonnal buzgó felszólítást intézett hozzá, hogy mint a törvényes kormány választottja, szüntesse meg a vár törvénytelen állapotát. De Gläzer kitérőleg válaszolt; s ha volt volna is akarata, hatalma hiányzott a többi vezéréktől eltérő utat követni. A bizottmány, látván hogy minden remény eltűnt s a várban maradását személyes veszedelme nélkül meg nem hosszabbíthatja, a várból titkon távozott s Verseczre tette át a megyei igazgatás székét.

A katonai zsarnok hatalom, a bizottmány távozta után, hogy a népet nagyobb sükerrel ámíthassa s lázíthassa, egy polgári bizottmány alkotott, melynek elnökül a reactiohoz szegődött b. Ambrózy Lajos volt temesmegyei főispáni helyettest, tagjaiul Zsivkovics szerb püspököt, Osztoics János kir.

udvarnokot, Módos Pált, Veszelinovics Pált és Dézsán Ákost nevezte ki. E bizottmány a polgári hatalmat a vidéken oly terjedelemben gyakorolta, mint a katonaság fegyveres karja ért. Különösen nagy gondja volt a katonai hatalomnak arra, hogy a népet az október 3-kai manifestum elfogadására reábirja; mi végett a vidéket katonasággal barangoltatá be. A temesvári lázadó katonaság által ezentúl folytatott háború részleteit azonban, jobb összefüggés végett csak alább fogjuk elbeszélni.

A Temesváréval szoros kapcsolatban áll Aradvár lázadása. E vár, a Maros folyam bal partján, szemközt a túlparton fekvő O-Arad s oldalt a már a bánsághoz tartozó Új-Arad városokkal, nemcsak a Marosvölgyön uralkodik, hanem egyszersemind kulcsául szolgál azon közlekedésnek, melyet e völgy Magyarország és Erdély közt képez. És e tekintetben nagy fontossággal bír; bár egyébiránt, mind a mellett is, hogy jó karban létezett, csak másodrangú erősségnek nevezhető. Temesvártól csak hat órai távolságra fekvén, a két vár parancsnokai egymással folytonos közlekedésben álltak.

Bizonyos, hogy e vár parancsnokai már szept. közepe táján, Jellasics betörésének idejében, vettek parancsot Latourtól, hogy oly állapotba helyezték a várat, miszerint egy újabb rendelet vétele után mindjárt képesek legyenek a nemzet ellen nyilván fellázadni. Ez volt hihetőleg oka annak is, hogy a kevesbbé felszerelt Aradra Temesvárról szeptembre 22-ke éjjelén mintegy tizenöt ezer töltény s nagy számú ágyugolyó szállíttatott; mit azonban az Arad megyei hatóság utközben lefoglaltatott. A nyílt lázadás itt is ugyanakkor kezdődött, mikor Temesvárt. Fő eszköz ebben Blomberg dzsidás ezredes volt ki, mint fentebb említők, 600 dzsidásával Verseczről Makóra rendeltetvén, e helyett Aradvárba vonult; s aztán Berger tábornok s parancsnokot is reávette a nyílt lázadásra.

Berger már oktob. 4-kén kérdést intézett a város hatóságához, huszonnég óra alatt kívánván tőle határozott választ: vajjon a császárral tart-e, vagy a budapesti kormánnyal? Pár nap múlva pedig a városban lévő hat ágyunak s a honvédek közé állt sorkatonáknak kiadatását követelé. A város hatósága mind a két kívánat teljesítését megtagadta.

elég erősnek tartván magát a keblebeli nemzetőrséggel, s a városban létező 600 debreczeni, 400 békési s 200 pécskai nemzetőrrel az ellentállásra, ha a várbeliek fegyverhez nyulnának. Berger azonban más eszközzel akarta megtörni a polgárság szilárdságát. Megrohanni azt nem mervén, oktob. 7-kén egy óra hosszan lödöztette a nyílt várost. De a derék polgárságot életének s vagyonának e veszedelme sem volt képes eltántorítani hazafiúi kötelessége útjáról; sőt, elhatározva lévén a lázadó katonaságnak ellentállni, védelméről gondoskodott. Az utcákat, melyek a Marosra nyíltak, a várral szemközt fekvő parti házsort s a boltokat, a mennyire lehetett, a golyók ellen eltorlaszolták. Valóban csodálást és magasztalást érdemelnek e hazafias érzelmű város hősiei polgárai, kik mint alább elbeszélők leszünk, azontúl kilencz hónapig folyton kitéve a várbeliek gyakran igen heves tüzelésének s kiromlásainak, elszántságukban soha sem csüggedtek, hazafiságukban soha sem ingadoztak, áldozatkészségben s ellentállásban soha sem ernyedtek.

E mindenfelől megcsördült fegyverzajra lévén függesztve a figyelem, a fővárosban ez alatt kevés nagyobb fontosságú ügy merült fel. A képviselők nagy része vagy a táborban fegyver alatt, vagy a kormány megbízásaiban, vagy küldöik közt azok felvilágosításában működven, ülések ritkán tartattak a képviselő házban. És az idő e hadi zajban nem is volt alkalmas komolyabb tanácskozásokra. Azon kevés ülésre is, melyek október folytában tartattak, jobbára csak a hadi tudósítások meghallgatása végett gyűltek össze a képviselők. De néhány felmerült tárgy mégis méltó a megemlítésre.

Az október eleje óta lefolyt eseményekből, elfogott levelekből, s a törvények ellen kibocsátott királyi rendeletekből a kétségnek már árnyékát is kizáró bizonyosságra jött, hogy a harcz, mely ellenünk jobbára a felizgatott népfajok által folytatatték, tulajdonképen nem a horvátok, szerbek s oláhok, hanem a nemzeti függetlenség s önkormányzat romjain a kényuralmat helyreállítani törekvő udvari reactio harcza. Bizonyosságra jött, hogy a reactio oda törekedik, miképen Magyarországot nem csak legújabb törvényeitől, felelős miniszteri kormányától, hanem, az osztrák dynasztiái politikának már többször megkísértett terve szerint, ezredéves alkotmányától s önállásától is megfosztván, az osztrák császárság

koronatarományává tegye, s a fennen hirdetett nemzetiségi egyenjogúság csalóka színe alatt, az osztrák örökös tartományokkal egyetemben ugyanazon abszolút kormányzat alá vesse.

Kormányunk eddig a több oldalról fenyegetett osztrák császári trón iránt oly kiméletes loyalitással viseltetett, hogy, bár sürgette is néha a különféle örökös tartományokban tanyázó magyar ezredek haza küldetését; de a maga részéről önállóság ebben semmi erőlesebb lépést sem tett. Ennek következménye volt azon különös jelenet, hogy míg Olaszországban Majland és Velence birtokának megtartásáért magyar vitézek vére folyt; míg Galicziában, Csehországban, Ausztriában több helytt magyar ezredek tartották fenn a csöndet s fojtották el a megcsalásukat már-már észrevett népek felkelését: az alatt Magyarország jogainak, alkotmányának megsemmisítése végett, minden oldalról német, cseh és lengyel katonaság támadta meg az országot.

Ezen állapotot téltlenül már azért sem lehetett tovább nézni, mivel valamint nálunk a jog, nemzetiség és szabadság elnyomására fordították az idegen katonaságot; úgy a künn lévő magyar hadak is azon népek szabadságsóvárgásainak elfojtására vezéreltettek. Kossuth tehát az október 10-kei ülésben indítványt tőn: parancsolná meg a nemzeti gyűlés, hogy külföldön lévő seregeink haza jöjjenek, s ennek sikerítésével bizná meg a honvédelmi bizottmányt. Az indítvány közakarattal elfogadtatván, Kossuth egy szöveget irt külföldön lévő tisztjeink s vitézeinkhez és azt számos példányokban különféle utakon s módok által ügyekezett elterjeszteni külföldön tanyázó katonaságunk között. E rendszabálynak azonban nem lett, nem lehetett annyi sikere, mint a mennyit Kossuth s az országgyűlés tőle reménylett. A bécsi kormány észrevé-
vén, hogy kivált derék huszárainkban erős a vágy hazájok védelmére visszatérni, a megszökések ellen szigorú ellenszabályokat bocsátott ki. Radeckzy Olaszországban akként helyezte el a magyar ezredek, hogy azoknak minden kísérletei hazájokba visszajöni, megghiúsultak, s csak néhányan szökhettek át Mincion Piemontba. Morvában és Csehországban a határoktól még távolabb s idegen katonák közt helyeztettek el vitézeink. Szintaz történt Galicziában is, hol azonkívül a felízgatott parasztságból, vámörökből s idegen rendes katona-

ságból erős örvonal huzatott a határszélek körül; a hatóságok s előljáróknak pedig mindenütt szigorún meghagyatott, hogy a magyar katonák szökését a hatalmokban lévő minden eszközökkel gátolják meg.

Gyalog ezredeinkből e szabályok miatt nem is jöhettek nagyobb számmal s csak apró csapatokban szökdöstek haza, mint például, a Máriássy ezredből, midőn Galicziából, lefegyverezve s fegyvereseiktől környezve, Csehországba kísértetett s a josephstadti várba szállásoltatott el, Varga János káplár, Plessovics és Kuklis közlegények, több sikertelen kísérlet után, melyekért bot és vessző lőn büntetések, végre mégis hazaszöktek. Majlandból csak egy tizenkét főből álló csapat tudott a Muráig menekülni, hol azonban a horvátok által elfogatván, Zágrábba vitettek, az egy Sándor Ferenczet kivéve, ki még a Muránál őret levágván, csolnakba ugrott, és Perczel Mór seregébe menekült.

De a vakmerőségig bátor, találékony eszű s vállalkozó huszáraink, miként előbb, úgy az oktoberi szabályok óta sem ijedtek vissza az akadályoktól, mihelyt a veszélyben forgó haza hívó szózatát meghallották. E világhírű, a magok nemében páratlan lovasok, kik daczára minden veszélyeknek s a borzasztó büntetéseknek, melyekkel a hazajöni törekvők nem sikerült kísérletek után sújtattak, mégis mind többen siettek, gyakran fegyverrel törve magoknak utat az elejökbe küldött katonaságon vagy az ellenök fellázított népen keresztül, szeretett hazájokba, — ezen névszerint jobbra ismeretlen hősök, bizonyára megérdemlik, hogy emléköknek egy lapot szenteljünk, s időrendben elszámáljuk a hazaszeretetnek e dicsó tetteit s megnevezzük azon kisebb nagyobb csapatokat, melyeknek, ha bár megfogyva is a veszélyek s harcok közt, sikerült magokat keresztül vágniok hazájokba.

Az első példát adta erre a Marien Pöhlban, Galicziában fekvő Würtemberg-huszárok egy százada, mely még a nyáron Fiáth Pompejus ifjú hadnagyával, utnak indult s a megfordítására utána küldött Lenkey János századost is magával vivén, a Dnieszteren átusztatott és szerencsésen honába ért. Mészáros attól tartván, nehogy e példa a ráczokkal szemben lévő cs. kir. zászlóaljakat elcsábítsa, eleinte szigort akart kifejteni a derék huszárok ellen. A közvélemény azonban annyira pártfogása alá vette őket, hogy megbüntetésökre

gondolni sem lehetett. A hadügyminiszter tehát őket tüstént a szerbek ellen küldé le, azon rendelettel, hogy a legveszélyesb pontokra állíttassanak. A derék huszárok magok sem kívántak egyebet, s rendkívüli vitézséggel harcolának. Fiáth mindjárt az első csaták egyikében elesvén, életével is megpecsételte hazafias tettét.

A Würtembergi huszárok példáját a Sándor-ezred két százada követte legelőbb, még szeptemberben hazaszökvén Stiria fővárosából Grätzből. Ezóta majdnem hetenként érkezett a külföldről egy-egy csapat huszár, kijátssza minden rendszabályt, mely ellenök foganatba vétetett, legyőzve minden akadályt, mely útjukba vettetett. Legszerencsésebbek voltak a Vilmos-huszárok, kiknek, bár nem egyszerre, majdnem egész ezrede hazajött Galicziából. Október elején egész négy század egyszerre érkezett meg. A hónap közepén ismét egy fél század jött utánok, két héttel később egy század, Szontagh hadnagytól vezetve, indult meg s bár a Dnieszternél elszélesztettek s némi veszteséget is szenvedtek, végre azonban mégis elérték Mármarost. Utolsó századjokat Zsurmay hadnagynak sikerült november első tizedében haza vezetnie.

Több bajjal, nagyobb veszélyekkel kellett megküzdenie a nádor-huszárok ama félszázadának, melyet Sréter Lajos százados és Dessewffy Dénes hadnagy Prága vidékéről indított a hazába. Sréter a maga egész századát be akarta hozni; de elárultatván, csak felével s evvel is több harc és tetemes veszteség után, érhetette el október közepén a határokat. Két héttel utóbb ugyanazon ezredből Virág hadnagy száznegyvened magával kelt utra; s még nagyobb veszélyek közt, kilencz társának eleste után, sikerült csak magát keresztül vágnia a kétszer utját álló osztrák hadakon. Az utolsó 12 nap alatt még csak annyi pihenésre sem volt idejük, hogy lovaikat lenyergelhették volna. Természetesen, ezekből csak kevésnek lehetett még hasznát venni.

November havában a Galicziában fekvő Koburg-huszárokat is ellenállhatlanul megszállá a honvágy érzelme, s bár szoros őrizet alatt léteztek, és számos akadályt kellett legyőzniök, Sulyok és Skolimovszky hadnagyok vezetése alatt százötvenen mégis eljutottak Ungvárra. Pár héttel később Poklavszky, lengyel származású hadnagy, még egy századot ve-

tett be az országba, miután négy napon s éjén át negyvenöt mérföldön haladott át vele.

Ezen, hazafiságukért örök emlékezetre méltó derék huszárok, a kezdettől fogva benn lévő s nem kevesebb jeles ezrekkel képezték aztán magkövét ama számos és kintnő lovasságunknak, mely annyi babért aratott, oly nagy szolgálatoakat tett szabadságharcunkban.

Ugyanazon napon, midőn a külföldön lévő katonaság haza hívása megrendeltetett, a külföldön tartózkodó magyarok hazatérte iránt is alkotott egy határozatot a képviselőház. A megszünt magyar és erdélyi kancelláriák több főhivatalnokai, valamint a rendszeren Bécsben lakó főnemeseik közül is többen még mindig külföldön tartózkodván, gyanúba estek, hogy egyik s másik a reactio szolgálatában működik hazája ellen. De különben is, az ország jelen helyzetében a hazának egy polgára sem vonhatván ki magát azon kötelesség alól, hogy a körülmények szerint személyesen is járuljon a haza megmentéséhez: az országgyűlés parancsot bocsáta ki, hogy minden külföldön tartózkodó magyar, az osztrák tartományokból tizenöt, máshonnan harmincz nap alatt hazatérjen, csak a kormányküldetésben lévők, külföldi egyetemekben tanulók, kereskedők és betegek, vagy a távollétöknek más alapos okát adni tudók vétetvén ki a szabály alól.

Különossége miatt méltó végre megemlíteni a képviselőháznak ugyanazon üléséből kelt határozatát egy oly tárgyban, mely igen jellemzetes a megbukott osztrák kormányra nézve, s annak bűnlajstromába tartozik. A szegedi várban mintegy 15—20 év óta több száz olasz fogoly őriztetett, kik közül ha egy kettő néha elbocsáttatott is hazájába, megürült helyök azonnal újakkal töltetett be, úgy hogy számok mindig körülbelül ötszázra ment. Mióta e szerencsétlenek e várfogságban sánylódének, a politikai foglyok több ízben nyertek amnesztiát; de ezen szegény olaszok annak jótéteményében soha sem részesültek. Deák Ferencz, még mint igazságügyminiszter, kérdést tőn a bécsi miniszteriumnál, mi okból volnának elzárva e szerencsétlenek? S köz indignációval hallá most a képviselőház, miképen Bach miniszter azt válaszolta legyen, *hogy a megbukott kormány iratai közt annak semmi nyoma, hogy e szerencsétlenek valaha bíró elébe állítva voltak volna, s még kevésbbé annak, hogy ítélet következtében volnának*

elzárva; s elzárásuk okául rendzavarásra való „hajlamukat“ adta. Ezek tehát jobbára politikai okokból, legfőlebb rendőri elővigyázatból lévén elzárva, az országgyűlés őket Pestre hozatni és szabadon bocsáttatni határozta. A fiatalabbak közül többen zászlaink alá álltak: mások, az ipar valamely ágát értvén, műhelyekbe léptek; mindnyájan mondhatatlan öröm s hálakönyök közt fogadták a már soha sem remélt szabadulás szózatát.

82

#71 363 AA A 30

